İSHAK SUNGUROGLU

HARPUT Yollarında

Portresi, Coğrafyası, Tarihi, İlim müesseseleri, Alimleri, Şairleri, zengin Folkloru, Aile tarihleri, Adet ve gelenekleriyle eski Harput

DÖRDÜNCÜ CİLT

Bu ciltte 122 siyah 3 de renkli resim vardır

İSTANBUL
1968

Bu ciltte her hangi bir bölümü veya bölümler arasında her hangi bir parçayı Filime alma Temsil veya gösteri gibi hallerde müellifin hakkı daima mahfuzdur.

Baskı ve Dizgi : ÖZAYDIN MATBAASI
Nuruosmaniye Caddesi No : 61 - 63
TELEFONLAR : 22 88 74 — 27 66 97
İSTANBUL 1968

Yazarın adresi : Teşvikiye, Kağıthane Cad. No. 74/2
Nişantaşı - Tel. : 48 10 32
İstanbul

TAKDİM

Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı olarak bugün, engin bir sevinç ve gururun içerisindeyiz. Zira,"Harput Yollarında"yı eksiksiz sizlere ulaştırmış bulunuyoruz.

Sahibolduğunuz bu eser için, birşeyler yazmak bizleri aşar. Çünkü 29 yılda gerçekten geceli gündüzlü, tarifsiz uğraşlar ve sıkıntılarla yazılmış, kalpten duyulmuş, yaşanmış ve bir karşılık beklenmeden kağıda dökülmüştür. "Harput Yollarında" hemen hemen sayılı bir iki ilimiz hariç, şehrimize nasibolan bir kültür hazinesidir. Türk Tarihi ve yöresel Türkiye araştırmaları için, tartışmasız bir büyük kaynaktır. Bu eserde tarihi ve coğrafyası ile, düğünü derneği ile, gelenekleriyle kendimizi ve geçmişimizi bulacaksınız. Yaşayan değerlerimiz için gururlanacak ve coşacak, kaybolan ve unutulanlar için yanıp tutuşacaksınız.

Vakfımıza bağışlamaları ile, bu kültür hazinesinin güncelleşmesini sağlayan, ayrıca geliri ile, ihtiyaç içerisindeki Elazığlı Üniversite öğrencilerine büyük destekte bulunan kıymetli kızı, Ayten ÖZÇELİK hanımefendiye ve oğlu Prof. Dr. Sayın İmer SUNGUROĞLU'na Vakfımız ve bütün Elazığlılar adına sonsuz sevgi ve saygılar sunuyorum.

Harputlu doğup, Harputlu yaşayan ve 1948 senesinde oluşturmaya başladığı bu eseri, tarifsiz zorluklar içerisinde 29 yıl aralıksız bir oya gibi işleyen, son zamanında bile beşinci cildini bitirebilmek için "Yüce Allahından bir yıl daha ömür niyaz eden" memleketimizin değerli evladı merhum İshak SUNGUROĞLU'nun aziz hatırası önünde saygıyla eğiliyorum.

Nur içinde yatsın.

Prof. Dr. Köksal BALOŞ
Vakıf Yönetim Kurulu Başkanı

İÇİNDEKİLER

Cilt — 4

Bölüm : I

HARPUT'DA EVLENME ve DÜĞÜNLER

		Sahife
a)	Aile kavramı. Mukaddes Yuva	3
b)	Evlenmelerde ilk adım, Görücüler. Denemeler	5
c)	Kız isteme ve Şerbet içme	6
d)	Nişan bohçası. Gelin elbisesi. Kına hamamı	8
e)	Cihaz yazma. Nikâh merasimi. Veç	11
f)	Düğüne hazırlık. Düğün şenlikleri. ve Düğün ziyafetleri	19
g)	Kına geceleri. Gelinin ellerine kına yakma ve Saç kesilme merasimi	22
h)	Düğün âlâyları. Zifaf geceleri. Gelin odası	27
i)	Supha günleri. Helâat dağıtımı	36
j)	Gelin hamamları. Gelin ziyafetleri	37
k)	Köylerden ve başka şehirlerden getirilen gelinler için Düğün âlâyları	38
l)	Meşhûr Düğünler ve bir mükayese	40

Bölüm : II

DOĞUM ve ÖLÜM

a)	Logusalık	44
b)	Dığesken görme ve Dığesken Hamamları	46
c)	Hastalıklar. Ölüm. Cenaze Merasimi	47
d)	Mezarlıklar	49
e)	Mezarlık ziyaretleri	50

Bölüm : III

SÜNNET DÜĞÜNLERİ

a)	Sünnet'in ma'na ve medlulu	52
b)	Sünnette Kivrelik	52
c)	Sünnetciler	53
d)	Sünnet ve Sünnet düğünleri	53

Bölüm : IV

HARPUT'DA RAMAZANLAR

		Sahife
a)	Harput'da Din anlayışı ve İnanışı	55
b)	Üç aylar ve Ramazan'a hazırlık	57
c)	Ramazan ve Bayram ayları. (Rüyet-i hilâl)	59
d)	Teravih namazları. Kadir geceleri. Arefe Günleri ve Lihye-i saadet	62
e)	İftar vaktı ve İftar sofraları	62
f)	Sahure kadar oturmalar. Ramazan davulu	76
g)	Sülûk ve i'tikâf	79

Bölüm : V

HARPUT'DA BAYRAMLAR

a)	Bayram ne demektir. Türkler Bayramı nereden ve kimlerden almışlardır	81
b)	Bayrama hazırlık	82
c)	Bayram namazları. Resmî merasim. Hacı İzzet paşa zamanında Bayram âlâyları	83
d)	Bayramda Mezarlıkları ziyaret. Bayram yemekleri	89
e)	Bayram ziyaretleri ve Bayramlaşmalar	90
f)	Kurban bayramları	92
g)	Bayram Davulu ve Bayram Eğlenceleri	93

Bölüm : VI

HİCAZ'A GİDİP GELMELER

a)	Hacca niyet. Karar ve hazırlıklar	97
b)	Hac yolları	99
c)	Hacıların hareketlerinden evvel yapılan olaylar İstihare ve Ziyafetler	101
d)	Teşyi merasimi. Dua dağı	104
e)	Hacıların dönüşü	105
f)	Hacıları Karşılama	105
g)	Ziyaretler. Ziyafetler. Hac hediyeleri	113
h)	Haccın sebeb, Gaye ve Farziyeti ve Şartları	114
i)	Hazret-i İbrahim ve Hazret-i İsmail	117
j)	Zemzem ve Zemzem kuyusu	123
k)	Kâ'be-i Muazzame	126
l)	Haccın tarihi	129

Bölüm : VII

YAZ BAHÇELERİ

		Sahife
a)	Harput'un etrafını saran bahçelerin nasıl meydana getirildiği. Bağ yolları. Bahçelerin Nahiye itibariyle semt ve hususiyetleri	131
b)	Sular ve Sepzelikler	202
c)	İlk baharda bahçeler. Göçler. Bağ evleri. Geceler. Yaşayış, Neş'e ve. Huzur	206
d)	Havuz başları. Hususiyetleri. Ziyafetler ve bir Bektaşi Hikayesi	220
e)	Bağ ve Bahçelerdeki ağaç çeşitleri ve Meyve bolluğu	232
f)	Dutluklar. Üzüm Bağları ve Mahsulları. Tatlılar	234
g)	Ova Bağları	246

Bölüm : VIII

HARPUT'DA KIŞ ve KIŞ GECELERİ

a)	Mevsimin yaklaşması. Kışa hazırlık	250
b)	Harput Evleri ve Hususiyetleri	252
c)	Yiyecek ve İçecekler	268
d)	Tashin uslları ve vasıtaları	275
e)	Püsünlere hazırlık. Çeşitli Püsünler. ve Kürsü başları	277
f)	Sazlı ve Sesli eğlentiler	287

Bölüm : IX

AVCILIK

a)	Harput ve Dolaylarında Avcılık ve Merakı.	292

Bölüm : X

CÜLUS ve VELÂDET MERASİMİ ve ŞENLİKLERİ

a)	Cülus ve Velâdet	317
b)	Cülus bahşışları	319
c)	Cülusiye	320
d)	Merasim ve Şenlikler	322
e)	Yılbaşı ve yılbaşı tebrikleri	325

Bölüm : XI

1908 MEŞRUTİYETİNİN HARPUT ve ELÂZİZ'DE İLÂNI GÜNLERİNE AİT HATIRALAR

		Sahife
a)	Meşrutiyetin ilânı	327
b)	Dersimliler. (Tunçeli)	329
c)	Ermeniler	331

Bölüm : XII

Göz Değmesi 333

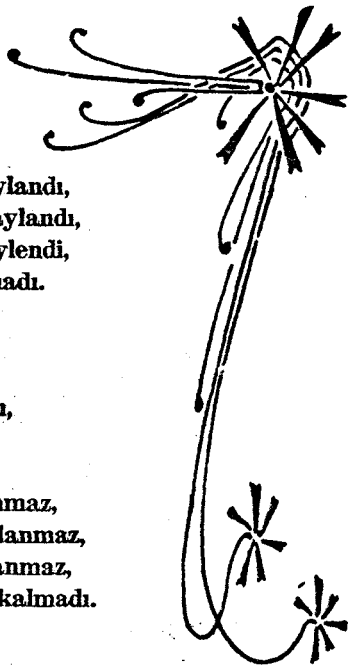
Bölüm : XIII

Harput'un Delileri 335

Bölüm : XIV

Harput Yolları hakkında Gelen Yazılar 348

SÖNEN HARPUT

Toz Duman içinde bıraktı Felek,
Harput'da eğlenen, gülen kalmadı.
Her cuma âl ata binip yelekcek,
Cırıt Meydanına gelen kalmadı.

Eskiden nice bir nasip paylandı,
Şehirde kışlanıp, Bağ'da yaylandı,
Dereden tepeye Hoyrat söylendi,
O mutlu günleri bilen kalmadı.

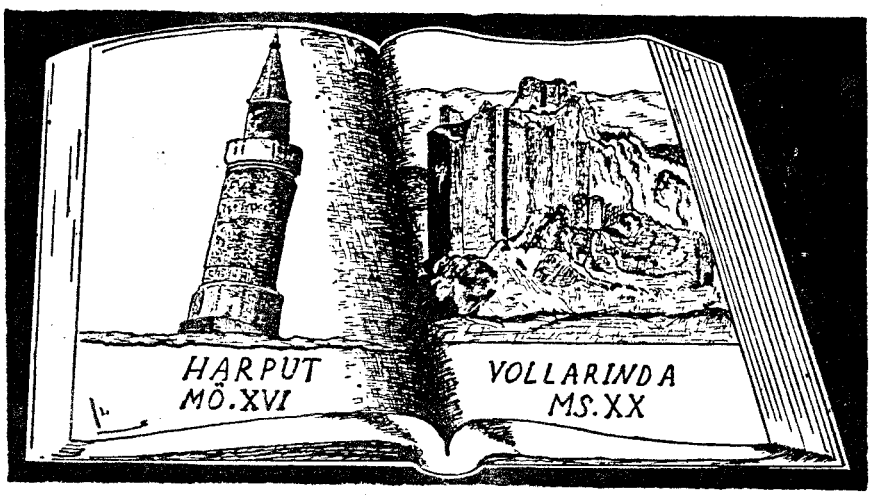
Ustası, Çırağı, Toyu, Ermişi,
Tezgâh başlarında bıraktı işi,
Puşu'nun Yazma'nın yok savruluşu,
Gönülleri sarıp çelen kalmadı.

Artık orciklere pestil dolanmaz,
Şıralar durulup, Salk'da bulanmaz,
Yad eli değse de böyle talanmaz,
Talan gerçek oldu, yalan kalmadı.

Kapılar kilitli, Çarşılar bomboş,
Ne yazımız yazdır, ne kışımız kış,
Horum'u Halay'ı unuttuk kardeş,
Oynıyan kalmadı, Çalan kalmadı. (I)

(I) Bu Dörtlükleri, Aziz Dost Cenani Dökmeci,nin (Yıkılan Harput) şiirinden aldım. Yıkılan yerine sönen dedim Bilmem bu kelime bana daha munis ve daha yerinde gibi geldi. Kendisinden özür dilerim.

HARPUT ESKİ ESERLERİNDEN

ULUCAMİ SÜT KALESİ

ÖN SÖZ

Bu cildin içine aldığı yazılar, yine Harput'un zengin Forlkloru arasında yer alan âdet ve geleneklerin sıralanması ve birer birer açıklanması olacaktır.

Nasıl ki, koskoca tarihî bir şehir iptidaî bir zihniyetin, sonra ihmal ve ilgisizliğin kurbanı olarak çöküp gitti ise, onun zengin Folkloru arasında bulunan âdet ve geleneklerimizin bir çoğu da tesbit edilemeden zihinlerden silinip gitmiş olacaktır; Çünkü Kervan durmuyor, daima ve daima hareket halinde, gidiyor Yazılmazsa bizden sonra gelenler ne bulacaklardır.

Meşhur Fransız Mütefekkiri (ERNEST RENAN) der ki : «Bir zaman gelecek ki, beşeriyet mazisi ile ilgisini kesecek, âdet ve gelenekleri ni unutacak, tarihini bilmeyecek ve tanımıyacaktır. İşte o zaman, milletler husran içine girmiş olacaklardır.»

Şimdi ben, bu âdet ve geleneklerin içerisinde doğup büyümüş ve bunlarla başbaşa sarmaş dolaş yaşamış samimi bir hemşehri sıfatiyle bunları, gücüm yettiği kadar açıklamaya çalıştım.

Yazılarıma müablâğa girmemiştir.. Olaylar yaşadığım ve gördüğüm hayatın hakiki birer ma'kesidirler. Ümit ve temenni ederim ki, bu eserlerimle Harput'u gelecek nesillere ve bilhassa kalpleri bu mukaddes topraklar için daima yanan ve çarpan gençlerimize ve bütün kıymetli hemşehrilerime ve kültür aşıkı sayın okuyucularıma, bütün mevcudiyeti, azameti ve varlığıyle tanıtabilmiş olalım. Buna muvaffakiyeti o güzel Tanrım Hazırlasın!..

İshak SUNGUROĞLU

I

HARPUT'DA EVLENME VE DÜĞÜNLER

a) AİLE KAVRAMI, MUKADDES YUVA :

Harput'un eski devirlerinde aileye ve aile topluluğuna çok büyük kıymet ve önem verilirdi. Aile fertleri, yakın ve uzak akraba toplulukları daima şefkat, muhabbet, samimiyet duygulariyle birbirlerine sımsıkı bağlanmış ve hatta kenetlenmiş bir halde yaşarlardı.

Türklerin aile müessesesi hakkında etraflı Monografiler yapılmadığından aile tipi XVII — XVIII. inci yüz yıllardan evvel ve o çağlarda yarı pederşahî bir manzara taşımaktaydı. Mukaddes Yuva... Mukaddes Ocak... kavramı içinde çok kuvvetli ve sağlam bir temele dayanmaktaydı. Buraya ana bir kapıdan girildikten sonra Harem ve Selamlık diye ayrılan iki kapı ile başlardı. Şehirlerde böyle olduğu gibi civar Kasaba ve Köylerde de ayni usul hâkimdi. Bu Ocakda büyüklere aşırı hürmet, küçüklere sevgi ve şefkat, düşkünlere yardım ve merhamet gibi ilâhî bir Buyruğun daimi te'siri görülmekte, nesilden nesile aktarılan bu usul ve geleneğin havası, yuvada her ân hissedilmekteydi. Aileler, bu Yasa üzerine kurulmuş, düzenlenmiş ve bu buyruk bütün halkın hislerine ve vicdanlarına yerleşmişti.

Aile : Bütün erkekleri, kadınları, kızları, çocukları içine alan bir topluluktu. Ailenin büyüğüne bir Sultan nazariyle bakılır ve bir Sultan kadar hürmet ve riayet görürdü. Hatta bu gelenek ve bu usulün Etilerden Türklere ve bütün Anadolu'ya bırakıldığı şüphe götürmez bir hakikattir. Bu usul ve geleneğin Asya'dan Afrika'ya atladığını da görmekteyiz. Bu gün hâlâ Güney Afrika'da aile kuruluşu hemen hemen bunun tam bir benzeridir. Aile Reisi, erkek kardeşlerin en yaşlısıdır ki, buna (FA) adı verilmektedir. Fa, mutlak bir otorite..

Türklerde de bütün otoriteyi büyük Baba elinde tutar.. Emir ve irade hep ondan gelir. Konaklar'da, Ev ve Barklar'da bulunan bütün erkekler, kadınlar, yetişmiş Delikanlılar, evlenecek çağa gelmiş Kızlar ve çocuklar tüm halinde Büyük Baba'nın otoritesi altındadırlar. O da etrafına ayni hislerle kanatlarını, onların üzerine açmış, bir koruyucu hâlinde, onları etrafına toplamıştır.

İşte bütün Harput'un yerli ve asil aileleri de, yüz yıllar boyunca bu usul ve bu gelenek dairesinde yaşamış ve yetişmişlerdir. Bu münasebetle aile birlikleri, ayrı ayrı kudretli ve kuvvetli birer varlıktı. Aileler bu şekilde kuvevtli olunca tabiidir ki, Millet de o nisbette kuvvetli ve kudretli olurdu. Esefle kaydedelim ki, şimdi aile yuvaları ve aile birlikleri sarsılmış, aile hayatı ve yuva etrafındaki görüş ve anlayışlar büsbütün değişmiş ve bunun yıkıcı misalleri de çoğalmaya başlamıştır.

Bu terbiye ve bu geleneğin te'sirinden bir an olsun ayrılamayan Harput aileleri, evlenmede ve kız alıp vermede o kadar hassas ve titizdirler. Evlenmelerde kızlar, daima dışarı verilir, erkekler ise perçinlenmiş, kenetlenmiş gibi yuvadan çıkmaz ve ayrılmazlardı. Erkek nadiren dışarıya verilirdi ki, buna da içgüveyi denilirdi.

Baba, oğullarının hepsini evlendirince bir o kadar da hariçten o eve nüfus girmiş olurdu. Bu arada çocukları da hesaba alınca aile fertleri çoğalır, çoğaldıkca da evin taksimatı değişir ve genişlerdi. Bu oğullar da sırasiyle çocuk yapar ve evlendirirlerdi. Aile bu suretle büyüdükce büyür, genişledikce genişlerdi. Bu çoğalmada ayrılık yoktur... Kuvvet müvazenesi, ibreyi daima elinde sabit tuttuğu için çarhın bozulmasına imkân bırakılmazdı.

Büyük babanın tensibi ve bir işaretiyle oğullar, torunlar meslekleri almışlardır... Çoğu okutturulmuş ...kimisi sivil, kimisi subay olarak yetiştirilmiş... büyük kardeşler de aileyi idarede, büyüğün emri altında staj görür ve yetiştirilirdi. Hepsi birden çalışır... Kazançlar, yuva içindir ve müşterektir... Yıllık gelirin tümü, büyük babanın elinde ve emrindedir... Bu dal budak salmış ailelerin bütün işlerinde koruyucu ve düzenleyici rolü, daima büyük baba idare eder... O, ne derse o olur... Her şeyde onun tecrübesine, onun görüşüne, onun ma'kul ve mantıkî fikirlerine muracat edilir, tatbik sahasına konulurdu. Ailede ancak bir kazan kaynar... Bu manevî bağlarla madûî ve iktisadî olaylar birbirini tamamlar... Bu suretle refah ve huzur kendiliğinden yaratılmış olurdu.

Torununun torununu gören bir çok büyük babalara sık sık tesadüf edilirdi ki, bunlara «Torun-Taht» denilirdi.

Ayni zamanda Harput aileleri arasında yüz yıllar boyunca düzenlenmiş bir iktisadî rejim vardı ki, bu aile bütçesinin yıldan yıla artmasına hizmet eder, aileye huzur ve refahı getirirdi.

Evlenmeler de işte bu havanın te'siri altında yapılır ve tarafların aileleri, bu iş üzerinde çok hessas ve çok dikkatli davranırlardı. Başda ailelerin içtimaî durumlariyle ilgili zenginlik ve fakirlik dereceleri göz önünde tutularak gerek kızın ve gerekse oğlanın birbirlerine (Küfüv) (1) olmaları üzerinde önemle durulur ve ona göre bir eş seçilirdi.

Evlenme çağına gelmiş olan gençler, birbirlerini göremez, görüşemez ve konuşamazlardı.

Harput gençlerinin ve genç kızlarının nişanlanma ve evlenmeleri, ne iç Anadolu, ne de Ege Bölgelerinde olduğu gibi gençlerin pınar başlarında veya kapı önlerinde uzun zaman görüşüp, konuşup ve hattâ sevişip de nikâhlanmalarına... Ne balıkesir ve dolaylarında adet olduğu üzere (HIDIRELLEZ) de Genç kızların, mücevherlerini (KÜPE İNDİRME) ve (ÇIKARMA) suretiyle teşhir edilip gençleri, avlamalarına... Ne de baba ana'lar tarafından çok tuzlu pişirilmiş hamurların, gelinlik çağındaki kızlara yedirilip, o gece rüyada görecekleri delikanlı ile ertesi günü sözbirliği yapmalarına... Ne de Çangırı'da olduğu gibi kızlar süslenip, bezenip, takıp takıştırmış oldukları halde Kurban Bayramının arefesinde (MURAT BABA) gibi erenler türbelerini dolaşarak ve (LEBBEYK) diyerek nişanlı aramalarına hiç de benzemediği gibi, bu günün çaylarında, isim günlerinde verilen kokteyl partilerinde veya sokaklarda, otobüs duraklarında yapılan pazarlıklarla... Ana, baba ve ailenin haberleri olmaksızın, onlardan gizli nişanlanma ve nikâhlanmalara hiç de benzemezdi. Ancak ana, babanın veyahut amca, dayı gibi en yakın akreba ve dostların buldukları ve münasip gördükleri aile kızlariyle evlenmeler yapılır. Bundan başka Harput'da:

Anası öveni koy da kaç,
El övdüğün al da kaç.

Ata sözüne dayanılarak kızı medh-ü sena edenlerin sayısı ne kadar çoğalırsa o nisbette de alıcısı artardı. Bu önemli iş, ancak aileler ve aile büyükleri arasında görüşülür, konuşulur, karar verilirdi.

Sonra Anadolu'nun bir çok köy ve kasabalarında aşırı bir halde devam edegelmekte olan kız kaçırma suretiyle evlenmelere de nadiren tesadüf edilirdi.

b) EVLENMELERDE İLK ADIM. GÖRÜCÜLER VE DENEMELER :

Tavsiye edilen kızların evlerine ilk defa, oğlanın anası veya halâ ve teyzesi ile en yakınlarından bir kaç kadının birleşerek görücü sıfatiyle

(1) Mânası : Eş ve benzerlik mânasınadır. Meselâ oğlanla kızın yaşlarına yakınlık... Boyda bosda ve güzellikte birbirlerine eş ve benzeyiş... ve sonra ailelerin ayni seviyede bulunmaları... Bir esnafın kızı veya oğlu, tanınmış bir ailenin kızına, oğluna Küfüv olamadığı gibi düşük ve sefih olan bir erkek, saliha bir kıza veya sulahadan bir kimsenin kızına Küfüv olamazdı.

gitmeleriyle başlanırdı. Bu toplu ziyaretlerden, kız tarafı bazan haberdar edildiği halde, çok defa da habersiz olurdu, haberleri varsa evin her tarafına çeki düzen verilir, görücüye çıkarılacak kızlar şu şekilde geydirilirdi: İpekli veya basmadan, etekleri geniş, boyları ayaklarını kapatır biçimde uzun bir Entari... Belinde, ya Van işi gümüş bir kemer veya renkli kadife üzerine gümüş plâkalar işlenmiş yerli bir kemer veyahut kızların kendi elleriyle ördükleri bir belbağı... Bunların arasına sıkıştırılmış oyalı bir ipek mendil... Ayaklarında rugan bir kondura veya basık bir pabuç... Başında, dörtbaşı zürafalı (2) bir çit (3)... Arkasında beline kadar uzayan örgülü saçları bölük, bölük... Boynunda iri ve renkli Neceflerle dizili ve ortasında bir beşibirlik, yan taraflarında birer, ikişer altın bulunan bir gerdanlık... Elleri titrek, göksü kabarık, yüzünün alı al. moru mor... Mahcubiyetten ayakları birbirine dolaşmakta... İşte Harput'un bu tipdeki asîl ve melek huylu kızları, bu eda ve bu tavırlariyle görücüye çıkarlardı. Kimsenin yüzüne bakmadan ve kimse ile konuşmadan misafirlere tepsilerle kahve getirir ve bunlara gözükürdü.

Görücüler, bütün dikkat nazarlarını kızın üzerine çevirince Kız, büsbütün şaşırır, yüzü renkten renge girerdi. Görücüler, her şeyden evvel vücudunun her hangi tarafında bir arıza olup olmadığını, sonra yüz güzelliğini, boyunu, bosunu, gezmesini, hizmet etmesini iyiden iyiye incelemek ve kızı daha yakından görmek için her birisi ayrı ayrı, kızdan bir şey isterler... Kimisi su, kimisi konsolun veya masanın üzerindeki her hangi bir süs eşyasını behane ederek kızdan isterler... Hülâsa kızı haddeden geçirdikten sonra, kız evinden çıkarlar. Muvafık mı, değil mi münakaşası kız evinin hemen kapısından itibaren başlar... Eve dönülünce, görüşlerini aile büyüklerine anlatır, şöyle soylu, böyle boylu diye medh-ü sena ederlerdi... Bazan da bunun aksi olabilirdi. Karar verilince, evvelâ hususi bir aracı gönderilerek karşı tarafın düşünceleri sorulur... Muvafık cevap alınırsa teşebbüse geçilirdi. Yoksa evli evinde, köylü köyünde!..

c) KIZ İSTEME ve ŞERBET İÇME :

Kız evinden muvafakat cevabı alınınca evlenmenin ilk olayları başlamış demektir. Baba, amca, dayı veya yakın akrebalardan bir kaç kişi, kızın babasına gider, kızı resmen isterlerdi. Cevap: Allâh kısmet etmiş ise biz ne diyebiliriz? Hayirli ise olsun... Değilse olmasın!.. gibi alçak gönül ve tevekkül ile ya bir Evet! veyahut bir behane ile hayır! diye de

(2) İğne ile yapılan el işi oya.
(3) Baş örtüsü, yazma.

cevap verilebilirdi. Evet, cevabı alınırsa bir kaç gün sonra da ,yine oğlanın yakınlarından bir kaç kadın, kız evine gider anasından da kız istenilirdi. Bu o demektir ki, o zamanlarda bile bu gibi içtimaî ve önemli işlerde kadınlara da yer veriliyordu. Bundan sonra taraflar arasında «ŞERBET İÇME» merasimi yapılırdı, aynen şöyledir:

Oğlan evi tarafından yakınları, dostları ve konukomşudan hatırı sayılanlar bir kaç gün önce bu merasime davet edilirler. Belli gün ve saatte oğlan evine gelen bu davetli topluluğu bir cemm-i gafir halinde oğlan evinden kız evine kadar yörüyerek giderler ve ev sahipleri tarafından karşılanırlar.Kız evinde de aynı nicelikte davetli bulundurulurdu. Bu misafirler hep bir arada büyük selâmlık odalarında veya geniş sofalarda otururlar, zemin ve zamana göre konuşulurken, tarafların arasından işden anlayan bir kaç kişi seçilerek başka bir odada oğlan tarafının vereceği başlık (4) ve diğer eşyanın cinsi ve miktarı üzerinde görüşmeler başlardı. Bazan bu işde taraflar arasında çok sert konuşmalar ve hattâ anlaşamamazlıklar olur ve bu soğuk hava içinde evlenmenin geri bırakıldığına ve davetlilerin şerbet içmeden dağıldıklarına da tesadüf edilirdi. Anlaşmada muvafakat oldumu, güzel sesli hafızlar tarafından Aşr-i şerifler (5) okunur, misafirler arasındaki âlimlerden birisi tarafından yapılan duanın sonunda, büyük gümüş tepsiler içinde, ya hint işi madenî kupalar veya çok eski devirlere ait renkli, çiçekli, kesme bellor bardaklarla şerbetler dağıtılır, içildikten ve taraflar tebrik edil-

---

(4) Başlık evlenecek kızın mübrem ihtiyaçları ve bilhassa geyim eşyası ve takıp takıştırmaya yarar bazı kıymetli eşyanın satın alınması için oğlanın ailesi tarafından kız evi ilgililerine verilen para. Bir nevi Drahoma.:. Hıristiyanlarda bu adet aksinedir, kız tarafı oğlan tarafına, damadın bu para ile iş hayatına geçerek sermaye yapması kasdiyle verilir. Buna başka illerde «Ağırlık» denilir.

Rahmetli Prof. Şemseddin Günaltay, yakın şark II. kitabının 156. sahifesinde bu geleneğin Türklere «Hatti»lerden geldiğini söyler.

Hatti'lerde hür bir kimsenin, nişanlandığı kızın babasına veya kendisine (KUSATA) -Ağırlık- vermedikce onunla evlenemezdi. Kusatanın, hakikî veya sembolik bir satınalma bedeli olduğu ve bu suretle Hattiler'de evlenmeye bir nevi satın alma nazariyle bakmak icapetmektedir. Anadolu'da nikâhdan önce nişanlılardan erkek tarafından gönderilen bir kaç kişi, kız tarafından seçilenlerle beraber pazarlık edercesine çekişerek başlık miktarını teyin ederler. Fakat bu olay, ne verenlerde ve ne de alanlarda kızı satın almak gibi bir zehap uyandırmaz. Başlık miktarının tayinindeki gelişme, sadece kızın mensup olduğu ailenin içtimaî mevkiinin önemini belirtmek için yapılan bir işdir. Anadolu'daki bu geleneğin Hattiler devrinden kalmış olması hiç de uzak bir ihtimal değildir.

(5) Kuran-ı Kerimden bir takım belli ve müessir surelerin, yüksek sesle ve makamata uyularak okunması.

dikten sonra merasime sonverilirdi ki, bu merasime Harput'da (Sakal öpme) (6), (Şerbet içme) veya (Hutbe) (7) gibi isimler verilirdi.

d) NİŞAN BOHCASI. GELİN ELBİSESİ ve KINA HAMAMI :

Evlenmenin ikinci örenini teşkil eden nişan bohçası, şerbet içildikten bir kaç gün sonra, oğlan evi tarafından kız evine gönderilir. İçinde: Bir elmas yüzük, bir çift elmas küpe, bir kaç beşibirlik, uzun altun kordonlu bir altun saat, bir gümüş su tası, bir gümüş ayna ve bir çift gümüş na'lin'le birlikte bir takım ipek sırmalı entarilik, üç dört Tuht (8) kına ve saire...

Bu eşyalar işlemeli patıska bir bohçaya istif edildikten sonra tekrar ikinci bir sırmalı atlas bohça içine konularak iki kadın vasıtasiyle kız evine gönderilir, ev halkı tarafından neşeyle karşılanır, konukomşuya ve yakın akrebalara haber gönderilir. Bunlar da geldikten sonra merasimle bohça açılır... İçindeki eşya elden ele incelenir ve sonunda nişan bohçasının maddî kıymetine göre, götüren kadınlara bahşışlar verilir. Bundan sonra nişan bohçası, nişan'ı görmeğe gelen bütün misafirlere ayrı ayrı gösterilerek teşhir edilirdi.

Nişan Bohçasından sonra, nişanlı kızın, oğlan evine mensup kadınlardan kaçmaması, yani yüzünü gözünü örtmemesi ve sonra da hayirli olsun demek için oğlan evine mensup kadınlardan bir gurup misafirleriyle birlikte kız evine giderler. Kız evinde gelinlik kız süslenmiş, bezenmiş, takmış, takıştırmış ve fakat başı ve yüzünün temamı örtülü ve yalnız gözlerinin açık bulunduğu bir kıyafetle ortaya çıkarırlar. Başda kayın validenin, görümcenin ve sırasiyle misafirlerin ellerini öper, öpdükce her biri ayrı ayrı kızın bonynuna, ya bir beşibirlik veya bir altun veya münasip birer hediye vermekle kızın başındaki örtü açılınca, yüzü, başı meydana çıkar ve bir daha örtünmez. Serbest olarak misafirlerin yanlarına her zaman için girer çıkar ve konuşur da...

Bu merasimden sonra kız evi tarafından oğlan evinin erkeklerine bir gelin ziyafeti, bunun ardından da biçki ziyafeti diye oğlan evinin kadınlarına ziyafetler verilir. O gün geline kaç kat elbise yapılacaksa hep-

---

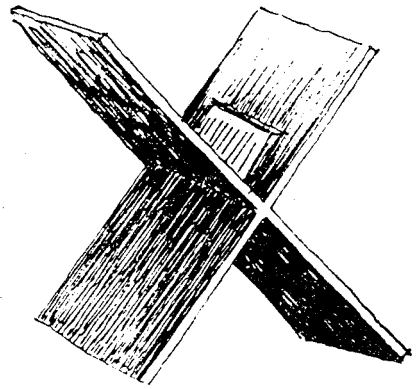
(6) Eski çağlarda bu gibi merasimin sonunda, kız ve oğlan tarafları sevinç ve memnunuluklarını belirtmek için karşılıklı birbirlerinin sakallarını öperlermiş... Bu adet hemen hemen 50 - 60 sene evveline kadar devam etmiş ise de sonraları terk edilmiş, yalnız ismi kalmıştır.

(7) Lugatca «Evlenmek için istenen kız» mânasına geldiğinden içine bunı da almıştır.

(8) Tuht : İçinde en az 500 gram kadar Mekke kınası bulunan beyaz bez den yapılmış ufak torbalara denilir.

si birden kadın terziler tarafından biçilir, kumaşlar kesildiği sıra, oğlan evinin misafirleri, kesilen bu kumaşların üzerine para serperler ki, bu paralar terzilere aittir.

Yine bu günlerde oğlan evi ilgililerinden alınan para ile kızın bütün noksanları tedarik edilir ve ayrıca kızın bizzat hazırladığı cehiz (cihaz) sandığındaki eşya, gerek kız ailesi tarafından verilen, gerekse oğlan evinden katırlara yükletilmiş veya hammalların sırtında gönderilen ev eşyası ile evvelce gelen nişan bohçasındaki eşya ve mücevherat ve bu güne kadar getirilen hediyelerle birleştirilerek, kız evindeki bir sofada veya büyük odalardan birinin üç bir tarafına sıra ile muntazam dizilmek suretiyle istif edilirdi.

Resim : 2 — Kur'ân-ı kerimi üstünde taşıyan bu araca (Rahle) denilir. Düğün boyunca daima en başda ve en önde yer alır.

Başda kızın rahle'si (9) penbe tüllere sarılmış olduğu halde cehiz eşyasının üst başında yer alır. Bunun yanında büyük bir cam çekmece vardır ki, içi gelinin altun, gümüş ve elmas gibi kıymetli emaretleri (10) ile dolu... bunun alt yanında bohçalarla kadın elbiseleri... İç çamaşırları... ve diğer ev eşyaları... Karşı tarafda ise yataklar, yorganlar, yastıklar, makatlar, oda takımları... Sandıklar... kilimler ve hılılar... Bunlardan sonra kahve, şerbet ve matbah takımları, tunç mankallar ve saire gelirdi.

Bu eşya ve bu sergi, bir hafta kadar şehrin bütün kadınlarına açık-

---

(9) Rahil, lügatca yolcu mânasınadır. Rahile ise ayni mânada kadını kastetmektedir. Hakikaten ortada bir yolcu vardır, (Gelin) ve bu yolcuyu da başda ve önde taşınacak olan Tanrının kitabına emanet ederek göndermek.

Esasen tahtadan yapılmış bir sahpa... ki, gelin kız tarafından el işi olarak işlenmiş bir Mushaf kabı içinde (Kur'ân-ı Kerim) vardır.

(10) Harput'da kıymetli kadın zinet eşyasına, bu isim verilmekteydi.

tır ve serbesdir. Kadınlar kafile kafile gelir, cehiz odasını seyr-ü temaşa eder ve hayirli olsun temennileriyle dönerledi ki, bu merasime de (Cehiz Görme) denilirdi.

Cehizin konulduğu günün ertesi gününde ise (Kına Hamamı) töreni yapılırdı. O gün için her hangi bir hamam, kız evi tarafından -hariçten bir tek müşteri kabul edilmemek suretiyle öğleden akşama kadar kabal (11) edilirdi ki, bu zenginlere mahsusdu. Orta ve diğer aileler, umum arasında her hangi bir hamama misafirlerini davet ederlerdi. Oğlan ve kız evlerinin davetlileri belli saatte hamama giderler, tefler ve türkülerle karşılanırlardı. Misafirler, hamamın dört bir tarafında yerlerini alınca evvelâ şerbetler ikram edilir ve sonra yıykanmaları için her misafirin (Kildan)ına (12) birer kalıp sabun konulur, o sıralarda gelin kız da hamama getirilmiş bulunurdu... Yine tefciler çalarak, çagırarak gelini karşılarlar... Gelin yerine oturur, elbiselerini çıkarır, havlulara sarılır, natırlar (13) kollarına girer ve iç hamama doğru yönelince, bütün misafirlerde gelini takip ederler... Tefler çalınarak, tefciler tarafından uzun havalar ve türküler söylenerek iç hamama girilir... Göbektaşının etrafında gelin ve tefciler ayakta yerlerini alınca gençler oynamaya başlar... Neş'e ve gülüp söylemeler arasında gelini yine natırları koltuklıyarak ısı kürüne (halvet) e götürür... Natırlar tarafından yıykanır ve yine ayni şekilde göbektaşına getirilerek oturtulur.

İlgililer tarafından evvelce hazırlanmış olan kına tabağı ortaya getirilerek gelinin ellerine ilk kına konulur. Bu arada tefciler, şu manileri söylemeğe başlarlar.

Hoş geldiniz, akın, akın,
Düğünümüz pek de yakin,
Kızımızın ellerine,
Sevinerek kına yakın.

Hem oynayın, hem de gülün,
Haftayadır bizim düğün,
Tefcilere düğün bayram,
Atmalısın para o gün.

Gelin kızım, gelin kızım,
Gözlerin siyah üzüm,
Bu güzellik nedir sende,
Aklımı aldın kuzum.

---

(11) Kabal : Kabilden alınmış olsa gerek.. Kabullanma, kabul eden demektir.

(12) Bakırdan mamul, kalaylı ve kapağı kubbeli, mahruti-kuni şeklinde ve alt kısmı süzgeçli bir araç... İçine sabun, tarak, lif, hamam kisesi gibi temizlik malezimesi konulur.

(13) Hamam hizmetçisi... Kadın tellâk... yıykayıcı.

Ağlama sen, ağlama sen,
İlk kınası konulan kız,
Senden ayrı düşünce ben,
Yanacağım bir tanem kız.

Bu sıra davetliler tarafından gelinin başına ufak paralar serpilir. Bu arada misafirler de yıykanmış bulunurlar. Merasim burada sona ermiştir, herkes elbisesini giyerek hamamdan çıkar ve evlerine dağılırlar.

e) CEHİZ (cihaz) YAZMA. NİKÂH MERASIMI, VEÇ :

Şimdi düğün için erkek ve kız evlerinde hummalı bir faaliyet başlamıştır. Oda döşemeleri için makat şilteleri, yastıklar, yataklar, halı ve kilimler... Kızın emaretleri, gelin elbiseleri, hediyelik eşya, matbah ve kahve, şerbet takımları, leğen ibrığına kadar bütün bir aile yuvasına lüzumu olan eşyalar hazırlanmış olur... Bu hazırlık en tez bir iki ay içinde tamamlanırsa da bazan aylarca devam edilenler de görülürdü. Nihayet işler bitince yukarıda açıkladığımız şekilde (CEHİZ YAZMA) ya hazır bir dunruma getirilmiş olurdu.

İçtimaî hayatımızda evlenmelerin önemli bölümlerinden birisi de cehiz yazma denilen bir olaydır ki, bu da şöyle olurdu:

Taraflar arasında görüşüp kararlaştırılan bir günde ve çok defa Cuma gününün erken saatlerinde oğlan evinin davetlileri oldukca kalabalık bir topluluk halinde kız evine giderler... Aynı miktarda kız evinin davetlilerini orada bulurlardı... Misafirler karşılanır, ikram edilir ve sonra içlerinden mutahassıs dört kişi (14) seçilerek bunların içinde yazısı güzel bir kimse, büyük ve kalın bir tabak beyaz kâğıt üzerine haftalardan beri teşhir edilen bütün bu cehiz eşyasının isimlerini birer birer «Gül Dökümü» denilen tarzda yazar ve bilirkişiler tarafından her eşyaya ayrı ayrı kıymet biçilince, bunu eşyaların altına ve sıranın yekûnunu da sağ taraftaki sütuna kaydeder. Bu sütunun toplamı da aşağıya alındıktan ve altına da tayin ve tesbit edilen (MİHR-İ MUA'CCEL) (15)

---

(14) Bu kişilerin ikisi oğlan evi, ikisi de kız evi tarafından seçilir. Bunlardan kız evini temsil edenler, eşyaya daima fazla, oğlan evininkiler ise noksan fiat koydurmaya çalışırlar. Bazan çetin mücadeleler olur ve misafirler arasındaki büyüklerin emir ve müdahaleleri ile işe devam edilerek sonuç alınabilinirdi.

(15) Mehir : Lügatca evlenmeler arasında nikâh bedeli demektir. İki mehir vardır. Biri (Muac'el) diğeri ise (Müeccel) dir.

Mua'ccel : Vadesiz, müddetsiz, hemen verilmesi lâzım gelen.

Müeccel : Ta'hir edilmiş, mühlet verilmiş mânasınadır. Mihr-i Mua'ccel : Cihaz defterinde tesbit edilen eşyanın kıymeti nisbetinde takdir edilen paradır. Müeccel ise nikâhın feshinde veyahut zevcin ölümü halinde kadına verilmek üzere nikâh sırasında tayin edilen miktar.

kıymeti yazıldıktan sonra toplanır ki, bunların tümü kadına aittir. Hattâ o kadar ki, bu defter tanzim edilince, altı misafirler arasında mevki sahibi büyükler ve tüccarlardan sekiz on kişinin isimleri yazılmak suretiyle kendilerine şahit olarak imza ettirilir. Sonra bu defter gelinin elbise sandığının dibine konulur ve burada ölünceye kadar saklanırdı.

Sayın okuyucularım! Bundan tam 68 yıl önce yazılıp da Harput'lu faziletli bir hanımın sandığında, mukaddes bir emanet gibi saklanan bu cehiz defterini bir şans eseri olarak ele geçirdim ve kılişelendirdim (16).

İşte kız ve Oğlan aileleri tarafından evlenecek kıza verilen eşyanın, bundan 60 - 70 yıl evvelki kıymeti 354 altundan fazla tutmaktadır ki, bu günkü rayice göre 36.000 küsür lira değerinde bir kıymet ifade etmekte ve bununla bir aile yuvası kurulmuş demektir. (17)

Bu defterdeki eşya kâmilen kıza aittir, ölüm ve boşanma gibi ayrılıklarda, bu defterdeki bütün eşya aynen ve mümkün olmazsa tutar bedeli, Mehr-i Muac'el ve Mehr-i Müeccel ile birlikte kadına verilir, şayet, verilmezse hükmen alınabilir. Ölüm halinde mirasçıları varsa, her şeyden evvel bu defterdeki eşya zayi edilmiş ise bedeli ile Mehr-i Muac'cel ve Mehr-i Müecceli terekesinden ayrılarak kadına verilir.

Esasen Harput'un eski aileleri arasında boşanma yoktu: Bu konuda o kadar hassas davranılırdı ki, boşanma kelimesini ağzına alan kimsenin bile nikâhından şüphe edilirdi. Bu sebeple boşanmalar nadiren görülürdü. Boşananlara iyi bir nazarla bakılmazdı. Boş yere değil, rahmetli Mehmet Akif, safahatında bu konuya dair şu âteşin mısraları yazmış, bizlere bırakmıştı.

«Müslümanlıkta şeri'at bunu emretmiş imiş,
Hem alır, hem de boşarmış, ne kadar sade imiş...
Karı tatliki için, bak ne diyor Peygamber:
Bir talak oldumu dünyada? semalar titrer.»

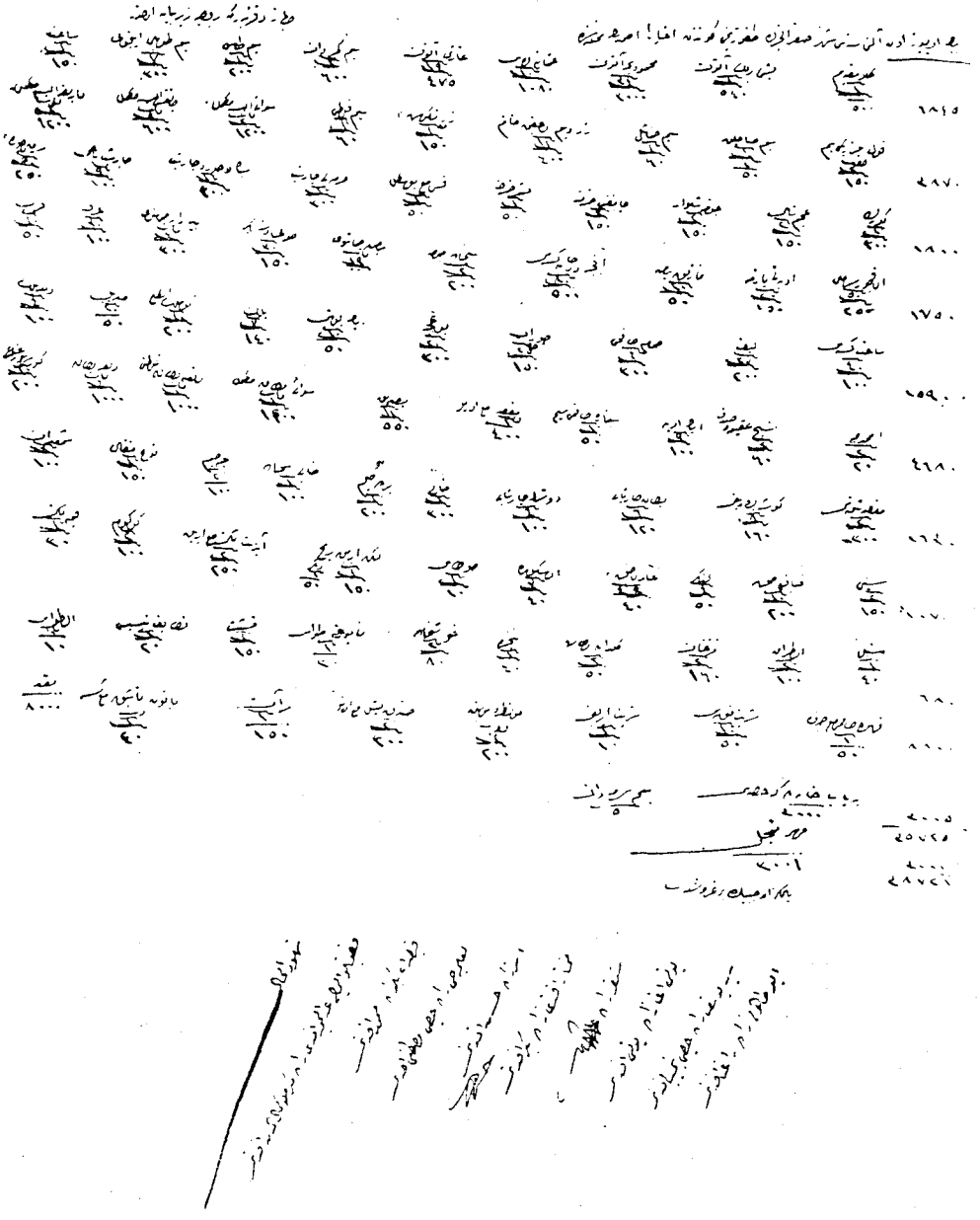
Rahmetli şimdi gözünü açsa da mahkemlerdeki boşanma dosyalarının miktarına bir göz gezdirse aceba neler yazmazdı.

Eski zamanlarda (Talak) boşanma hüküm ve salâhiyeti, şimdiki gibi hâkimde değil, erkeğe verilmiş bir haktı, kadınlar boşanma dâvası açamadıkları gibi boşanma kelimesini ağızlarına bile alamazlardı. Bu yönden kadınlar, erkeklere karşı hürmetkâr, ev ve aileye dört elle bağlıydılar. Hattâ bir kadın, geceleri kocası eve gelmeden yatağa giremezdi,

---

(16) Bu cihaz defterinin muhteviyatını yeni yazı ile göstermek isterdim; fakat sahifeler tutacağına göre bundan vazgeçtim. Meraklıların eski Arap harflerini bilenlere tesbit ettirmeleri mümkündür.

(17) Örnek olarak verdiğim bu cehiz defterindeki eşya kıymeti orta halli bir ailenin kızına aittir. Daha zengin veya daha fakir ailelerin verdikleri cihazın kıymetini bu deftere göre tesbit ve takdir edebilirsiniz.

Resim : 3 — Harput'da mütevazı bir aile kızına ait 70 - 75 yıllık tarihi bir vesika (Cihaz defteri)

onu bekler, gelince karşılar, ondan sonra erkek yatağına girer, arkadan da kadın!.. Hele bu geleneğe bilhassa evlenmelerin ilk yıllarında çok riayet edilirdi. Harput'da bu konuya temas eden bir de koşmaca vardır:

Ata sözü tutmayan evlât.
Kocasından evvel yatan avrat.
Yedeğe gelmeyen at.

Bunların hiç birisi makbul sayılmazdı.

Bir tarafdan Cehiz yazılırken, diğer tarafdan da nikâh işine başnılmış olurdu ki, bu günkü nikâhlara hiç de benzemezdi. Şimdi evlenecek çiftlerin müştereken imzaladıkları bir beyanname ile kanunî formalitesi tamamlandıktan sonra yüzlerce dâvetlinin huzurunda Evlenme memurunun karşısındaki koltuklara kurulur, memur tarafından kabulları hakkında bizzat kendilerine yapılan sorulara : Güle, söyliye Evet! Kabul ediyorum. Diye cevap vermelerine hiç de benzemezdi.

Sayın okuyucularım! Şimdi sizlere eski usul bir nikâh merasiminin paragrafını bütün ayrıntılariyle anlatmağa çalışacağım. Yukarıda açıkladığım Cehiz yazma ve nikâh kıyma günlerinden bir kaç gün evvel. ilgililer tarafından memleketin Kadısına şifahen müracaat edilerek bir Evlenme İzinnamesi istenirdi. Kadı Efendi de Mahallesi İmamına hitaben aşağıda örnek ve kılişesini gördüğünüz İzinnameyi yazar verirdi. Bu konuda tam 86 yıl önceye ait bir vesikayı burada yayınlamayı, Tarih huzurunda nikâh usullerimizin medenî memleketlerdeki gibi tekâmüle ulaşmasını ifade bakımından önemli buluyorum.

BAKİRE MAHSUS İZİNNAME

Mehr-i Mua'ccel	Mehr-i Müeccel
20 Liray-ı Osmani	2000
Yalnız yirmi liradır	Yalnız iki bin kuruştur

Mezbureye peşin verilmiştir.

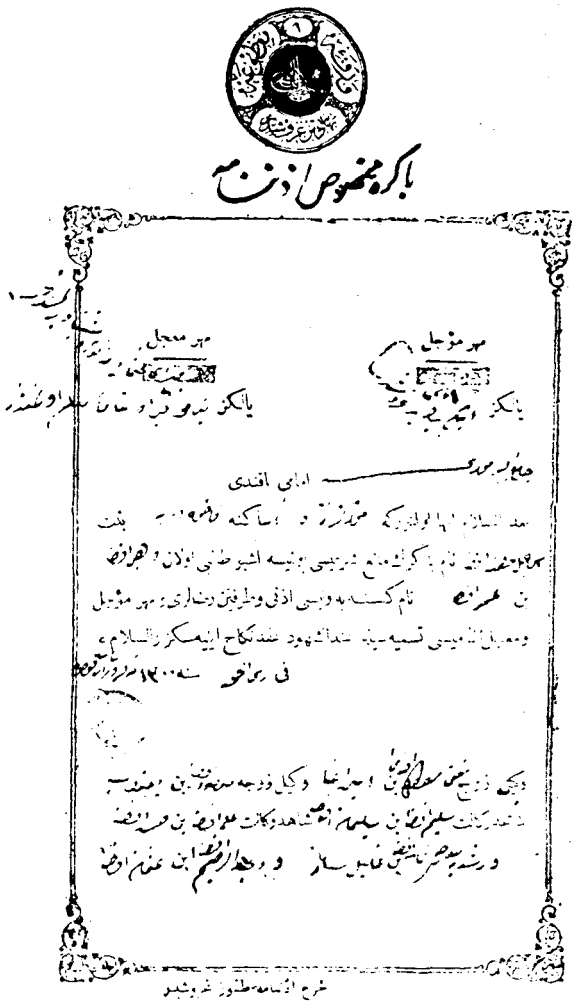
Câmi-i Kebir İmamı Ef. ye

Badesselâm inha olunur ki, mahallenizde sakine ..... binti ..... Efendi nam bakirin mani-i şerisi yoğise işbu talibi olan ..... Efendi bini Efendi nam kimseye velisi izni ve tarafeyn rizaları ve Mehr-i Müeccel ve Mua'ccel nizamisi tesmiyesiyle indşşuhut akd-i nikâh eyleyesiniz vesselâm. (18)

Mühür — Fi Zilhicce. 1300 — Merkez Kadısı

Vekil-i zevc : Müftü ..... Ef. Bini ..... Ağa
Vekil-i zevce : ... Ef. Bini ... Ef.
Şahid-i vekâlet : ... Ef. Bini ... Ef. Rüşdiye hocası ... Ef. ... Ef.
» » : ... Ef. Bini ... Ef.
» » : ... Ef. Bini ... Ef.
» » : ... Ef. Bini ... Ef.

(18) Bu izinnâme bir kuruşluk pul ve izinnâme harcı da dokuz kuruş ki, bütün bir evlenmenin masrafı on kuruşdan ibaretti.

Resim : 4 — 86 yıl önceye ait bir evlenme izin kâğıdı

Bu İzinname, Cehiz yazma ve Nikâh gününde dâvetliler arasında bulunan Mahalle İmamı Ef. ye verilirdi. O devirlerde her hangi bir kadın veya bir kız erkeklerin yanına başı yüzü açık çıkamaz ve konuşamazdı. Bu sebeple İzinnâmede ismi yazılı kız vekili yine İzinnâmede isimleri yazılı iki şahidi de yanına alarak Harem dairesine gider.. Gelinin bulunduğu odanın kapısı önünde dürurlar.. Kızın vekili, oda kapısı-

nın arkasında bulunan kıza hitaben: ... Efendiye nikâhının kıvılması için beni vekil ediyor musun? diye sorunca, içeriden evvelâ hıçkırıklarla dolu bir ağlama sesi işitilir.. Gelin kız, bu soruya kolay kolay cevap veremez.. Nasıl verebilsin ki, bu Evet, o kızın bütün hayatı boyunca saadet veya felâketinin sebebi olabilirdi. Bu yaşa kadar büyüdüğü, yetiştiği bu sıcak ana baba yuvasından kendisini ebediyyen ayıracak olan bir Evet.. Sonra bilmediği, tanımadığı hattâ yüzlerini bile görmediği yabancı bir aile içine.. Huyunu, tabiatini bilmediği bir erkeğin kolları arasına kendi kendini teslim edecek olan bir Evet.. Buna kolay kolay Evet' denilemezdi. Bu yönden Gelin kız haklıydı ve göz yaşları da tam yerindeydi. Aradan dakikalar geçiyor.. Dışardakiler sabırsızlanıyorlar.. Gelin hâlâ kendine gelememiş.. Ağlayıp duruyor. Nihayet içerdeki kadınların ibram ve israriyle kurumuş, solgun dudakları arasından güç hâl bir Evet kelimesi çıkabiliyor ve bu kelimeyi dışarıda işitenler de hemen selâmlık tarafına geçiyorlar. Bunun üzerine İmam Ef. misafirlerin bulunduğu yerde veyahut diğer bir odada hususî surette hazırlanmış olan bir minder üstüne diz çökerek oturur.. Şahitleri (19) sağına ve soluna, oğlan (20) ve kız vekillerini de karşısına alarak iki ellerini dizlerinin üzerine koyar, diğerlerinin de aynı şekilde oturmalarını ihtar ederek şu şekilde tevbe ve istiğfare başlardı:

«Esteğfirullâh, Esteğfirullâh, Esteğfirullâh el-âzime el-kerime ellezi lâ ilâhe illâ hû El-hayyel-kayyum ve etubü ileyh ve neselühüttevbete veimeğfirete vel-hidâyete lena innehû hüve-ttevvabürrahim.

İlâhi yarabbi! İlâhi yarabbi! Eğer bizim elimizden, dilimizden ve sair azây-ı cevarihlerimizden bilerek bilmeyerek kelime-i küfür, şirk, hata, isyan, her neki, vâki ve sadir oldu ise biz bunların cümlesine tevbe ettik, rucu ettik, peşiman olduk, bir dahi işlememeğe azm-ü cezm-ü kast eyledik. Peygamberlerin evveli Hazret-i Âdem, Âhırı iki cihan serveri Muhammedenil-Mustafa sallallâhü aleyh-i ve sellem. Bu ikisi ve bu ikisinin arasında her ne kadar Peygamberân-ı İzâm ve Resûl-i kirâm geçmişler ise biz onların hepsine inandık, îmân getirdik, haktır ve gerçektir.

Ament-ü billâh ve bima câe min indi Resulillâh. Ament-ü Billâhi ve Melâiketihi ve kütübihi ve Rüsülihi vel-yevmil-âhir-i ve bil-kader-i hayrihi ve Şerrihi Min-Allâhi taalâ vel-Ba'si ba'del-mevti hakka Eşhedü

---

(19) Eskiden nikâhda, şahitler de önemli yer alırlardı. Evlenecek çiftlerin sözlerini işitici hür ve mükellef iki müslüman erkek veya ayni sıfatı haiz bir erkekle, iki müslüman kadının şehadetleri gerekmekteydi. Mehmet Zihni. Nimet-i islâm - Kitabünnikâh. S. 16.

(20) Çok tuhaf bir zihniyetle, burada yine karşı karşıyayız, Nikâhda erkek de imamın huzuruna çıkmaz ve oturamazdı da... Onun da vekili vardı.

en lâ ilâhe illâllâh ve Eşhedü enne Muhammeden Abdühû ve Habibühû ve Resûlüh.»

Elhamdülillâhi ca'elennikâhe sünneten lil-enami ve faslan beynel-Helâli vel-Heram vessalât-ü vesselüm-ü âlâ min beyn-i Ahkâmüllâh-i lil-Enam ve alâ âlihi ve ashabihi vehem zülkadri vel-ihtiram.

Bismillâhirrahmanirrahim.

«Venkihül-Eyamâ minküm vassalihine min ibadiküm ve imâiküm in yekûnu Fükarâ'e yüğniyehümüllâhü min Fadlihi Vallâhü Vasiün alim.» (21)

Bismillâhirrahmanirrahim.

«ve Âtünnisâe Sadukatihinne Nihlâten fe in tıbne leküm en şeyin minhü nefsen Fekülûhü Heniân Meria» (22) Sadakallahülazim.

Ve kale Resûlullâhi sallallahü aleyhi ve sellem:

«Ennikâhü min sünneti femen lem ya'mel bisünnetî feleyse minni» (23)

Diğer bir hadîs-i şerifde:

«Tenakehû tekesserû fe inni Ebâhi bikümül-ümem-i yevmel-kıyâ-me» (24)

Diğer bir hadîs-i şerifde:

«İza Tezveccürrecüle Fekadistekmelü nısfüddin fel-yattakillâhe fi nısfülbaki» (25)

Sadeke Resûlullâh ve sadeke Habibullâh.

Allâhü Taâlâ'nın emirleri ve Resûl-i Ekrem Efendimizin sünneti ve İmam-ı A'zam Nûman ibn-i Sabit Hazretlerinin içtihadı ve şahitlerin şehadeti üzere, sen ki kız vekilisin, vekil olduğun ..... nın kerimesi ..... ı işbu talip olan ..... Efendiye 2001 kuruş Mehr-i Müeccel, ve 2000 ku-

---

(21) Kur'ân-i Kerim sûre-i nur. S. 355, âyet, 43.

Mânası : Siz evlâtlarınızı, kölelerinizden ve cariyelerinizden salih olanları evlendirin. Eğer fakir iseler Allah onlara fazlından gina verir. Allah geniştir ve bilicidir. A. Hamdi Yazır, Kur'an dili S. 3510.

(22) Kur'âni Kerim sure-i nisa. S. 78. âyet, 3 - 4.

Mânası : Siz, halâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâh edin ve eğer bu surette adalet yapamıyacağınızdan korkarsanız o zaman yalnız bir tane alınız A. Hamdi Yazır, Kur'an dili, S. 1269.

(23) Mânası : Nikâh benim sünnetimdendir, benim sünnetimle amel etmeyenler bizden değillerdir.

(24) Mânası : Nikâhlanıp çoğalınız ki, ben yevm-i kıyamette ümmetler arasında sizin çokluğunuzdan kıvanç duyarım.

(25) Mânası : kişi evlendiği vakit dininin yarısını tamamlamış olur. yarısı da cenab-ı hakkın azametinden korkarak muttaki olsun.

ruş Mehr-i Mua'ccel ile ve vekâletin hasabiyle halâllığa, zevceliğe verdın mi? Ol dahi verdim.

Bu defa oğlanın vekiline dönerek, ve aynı soruları tekrar ettirerek: ..... nın kerimesi ..... ı vekil olduğun ..... oğlu ..... efendiye vekâletiniz hasabiyle halâllığa, zevceliğe aldınız kabul ettiniz mi? O dahi Evet! Aldım, kabul ettim. Demesi üzerine: Biz dahi Ahkâm-ı mesrude dairesinde akd-i nikâh eyledik.

Allâhümmc'al hazel'akdi müteyemminen mübareken vec'al beynehüma ülfeten ve mehabbeten ve karara ve lâta'cel beynehüma nefreten ve fitneten ve firara. (26) dedikten sonra:

Ol halikül-yümnü vessa'de olan Cenab-ı Bari, bu akd-i izdivacı mütayammen ve mübarek eyleye, tarafeynin haklarında mahzı lütfeyleye, ömürlerine bereket, vücutlarına sıhhat, rızklarına vüs'at ve dareynde selâmet ihsan eyleye, ve cemii â'mal-i dünyeviye ve uhreviyelerine vasıl eyleye, ve beynehüma hüsn-i müa'şeret, muhabbet ülfet ihsan eyleye, kendilerini ve evlâtlarını mesrur ve şadan eyleye, ve silsile-i zürriyetlerini sabah-ı haşredek müteselsil ve muttasil eyleye, ve hazır-i bil'-meclis olan ihvan-ı dini iki cihanda aziz ve tûl-i ömr ile muammer eyleye, ve âhir-ü afiyetlerimizi hayr ile cennet-ü cemaliyle cümlemizi çırağ ve hurrem-ü şadan eyleye. Âmin bi-hürmet-i seyyüdülmürselin velhamdülillâhi rabbilâlemin.»

diye İmam Ef. duasını bitirince cemaat hep bir ağızdan Âmin der ve sonra iyi sesli Hafızlar tarafından a'şr-i şerifler okunurdu. (27) Sonra misafirler, her birisi ayrı ayrı düğün sahiplerine : «Hayırlı ve uğurlu olsun» diye dua ve temennilerini tekrar ederler, dâvetlilere şerbetler, kahveler ikram edilir, dağılırlardı.

VEÇ :

Düğünlerimizde «CEHİZ» eskiden önemli bir yer tutar ve bu CEHİZ'in Düğün evlerine nakli münasebetiyle (CEHİZ ALAYLARI) tertip edilirmiş. Bu asil ve faydalı geleneğin az çok tatbikinde bizleri de görgü şahidi olarak kabul edebilirsiniz.

Cehiz yazılınca ve nikâh kıyılınca Cehiz eşyasının kız evinden Oğ-

---

(26) **Mânası** : Tanrı bu akdi mesut ve mübarek eylesin, çiftlerin arasına daima ülfet, mehabbet versin, bunların arasına nefret fitne ve firar sokmasın.

(27) Rahmetli kurra hoca H. Mustafa Ef.nin bu gibi cemiyetlerde kiraât-ı seb'a üzerine okuduğu A'şr-i şeriflerin aksi, şimdi hâlâ kulaklarımda gibi...

lan evine nakli gelirdi ki, bunun topuna birden (VEÇ) (28) denilirdi. Bunlardan bir kısmı çarşaflara sarılarak denk halinde, bir kısmı da sandıklara yerleştirilerek düğünden bir kaç gün evvel, boyunlarında ufak, yan taraflarında ise çok büyük ve âdeta kilise çanları gibi ses veren Çıkırdak (Çıngırdah) larla ve rengârenk yün ipliklerinden yapılmış püsküllerle süslenmiş semerli katırlara yükletilerek emin ve yakin bir kişinin idaresinde Oğlan evine gönderilirdi.

Bu Veç eşyasının azlığı veya çokluğu nisbetinde hayvan kullanılırdı. İki katırdan tutunuz da yedi sekiz, hattâ bazan 10 - 12 katır yüklü Veçlerin gönderildiği çok defa görülürdü. Her bir katırın yanında bir Katırcı (Hizmetçi) bulunurdu ki, bunlar kız evi tarafından hediyelik olarak verilip de sağ taraf omuzlarından atılmış ipek kumaşların gururiyle yürürler ve çok defa da oğlan evi tarafından eşyanın teslimi sıralarında sol taraf omuzlarına aynı karakter ve aynı pahada kumaşlar sarılırdı. Bunlardan başka bu katırcıların her birine ayrı ayrı para bahşişleri verildiği gibi bilhassa Güveyiden de ayrıca bahşiş almadan yükleri yere indirmezlerdi. Bu eşyalarla beraber kız evinden bir de kadın gelirdi ki, buna da «YENGE» denilirdi. Yenge aynı zamanda Gelinin bütün eşyasının muhafazasına memur da.. Gelin odası döşendikten ve her şey yerli yerine konulduktan sonra yenge kapıları kapatır, odaların anahtarlarını beline asmak suretiyle gelin gelinceye kadar muhafaza eder ve kimseye vermezdi. Bundan başka yengenin ikinci vazifesi de Gelinin mâneviyat ve cesaretinde kendisine müzahir olmak, öğütler vermek, yabancı bir eve, yabancı bir erkeğe Gelini ısındırmaktı.

f) DÜĞÜNE HAZIRLIK. DÜĞÜN ŞENLİKLERİ VE DÜĞÜN ZİYAFETLERİ :

Düğün günü daha evvel taraflar arasında kararlaştırılmış olduğundan zengin ailelerde düğün şenlikleri bir hafta veya on gün evvel başlar. Eski zamanlarda kırk gün, kırk gece devam eden düğünleri de büyüklerimizden işitirdik, bu şekil düğünlere bizler yetişmedik; fakat haftalık, on günlük düğünleri çok gördük ve çok seyrettik. Düğün evinin selâmlık ve Harem dairelerinin bütün oda, salon ve sofaları temizlenmiş, yemek odaları ayrılmış veya iç sofalar da tertiplenmiştir. Geceleri aydınlık olmak için düğün evinin caddeye olan duvlralarına, pencereleri-

(28) Veç'in nasıl bir kelime olduğu ve nereden alındığı bilinmemekle beraber Harput'ca cihaz eşyasının topuna birden verilen bir isimdir. Acaba lügatte : Mal-ü menal, servet-ü saman mânasına gelen (Vücd) kelimesinden mi alınmış ve galat olarak lisanımızda kısaltılarak (Veç) haline sokulmuştur?

ne fenerler asılır ve düğün evinin kapısı önünde muhtelif yerlere meşaleler yakılmak için bir metre yükseklikte demir ocaklar yerleştirilirdi.

Şenliklere, düğün evinin kapısı önünde veyahut bu eve yakın bir meydanda sabahın muayyen saatlerinde davulların bir arada ve bir anda vurulmalariyle başlanılırdı. Davul adedi, düğünün şümul ve azametine göre değişir, bir davuldan yedi davula kadar olan düğünleri gördük. Bu davulların yanında her iki veya üç davul için bir zurna veya bir kılernet bulundurulurdu. Daha eski çağlarda kırk davul, kırk zurnalı düğünlerin azametini de duyduk ve küçüldük. Bu davulların bir arada ve aynı tempo ile bir anda vurulmaları bütün mahalleyi ve hattâ diyebilirim ki, bütün şehri ayaklandırmaya kâfi gelirdi.. Çoluk çocuk, ihtiyarı, genci hep birden düğün evinin kapısı önüne veya yakın meydana koşar, buralarda toplanılır ve mahşerî bir kalabalık her ân artar ve kabarırdı..

Davulcuların ilk vazifeleri, dâvetlileri karşılamaktı, uzaktan bir davetli kafilesinin (29) geldiğini gören Davulcular, hemen - Karşılama - havasına geçerek gelenlere karşı yürür, yaklaşınca da tekrar geri dönerek misafirlerin önleri sıra çala çala düğün evinin kapısına kadar misafirleri getirir, orada baş Davulcu, Davulunu çevirerek vaziyet alır diğer Davullar çalınırdı. Davetliler, çevrilen davulun üstüne bahşiş olarak gümüş mecidiyeler, on kuruşluklar, çeyrekler atarak içeriye girerlerdi. Davullar, dışarıda çalınmağa başlarken içeride de saz takımı fasla başlardı. Saz takımı: bir veya iki keman, bir kanun, bir kılernet, bir veya iki tefden ibaretti. Son zamanlarda bu takıma Darbuka, Cünbüş ve Ut da girmiş bulunmaktaydı. Bu takımın yanında iki veya üç okuyucu ve bir de Köçek vardı. İşte saydığımız bu saz takımına bazan Elâzığdan kemaneci Kör Karo, Hamamcının Mustafa ve Hüseynik'ten de kanuncu Boğos gibi sanakârlar da getirtilir, bu suretle saz takımı kadrosu genişletilirdi. Gece âlemlerinde, bilhassa Kına gecelerinde bu kadroya hariçten sesi gür ve güzel bâzı okuyucular da davet edilir, âhenk ve coşkunluk artar ve ayyuka çıkardı. Meselâ : Başda Korukoğlu Şevki, Dabağ Muhiddin, İsmail ve Feyzi gibi. (30)

İşte dışarıda davullar ve zurnalar, içeride saz takımları icray-ı âhenk ederlerken, düğün davetlileri de kafile kafile gelmeye başlarlardı. Bu davetler şöyle olurdu: Düğünlere davet edilecek zevatin isimleri bir kaç gün evvelinden büyük bir tabak kâğıt üzerine yazılırdı. 1. inci Plânda: Harputun büyük âlimleri.. Hükûmet erkânı.. Tüccarlar.. Köy

(29) Hakikaten düğün ziyafetlerine tek olarak kimsenin geldiği pek nadir görülürdü. Birbirlerine çok yakın olanlar sözbirliği yaparak toplu bir halde gelirlerdi.

(30) Bak, bu kitabın III ncü C. Güzel sesliler bölümü, S. 36.

ağaları.. Esnaf.. ve en sonra da konu komşu.. Bu defterler, yukarıda açıkladığım gibi düğünde İlâhi okumak üzere vazife alacak olan üç dört kişiye verilirdi ki, bunlara Harput'da «UHUCU» denilirdi. (31) Bunlar defterler ellerinde kapı kapı, dükkân dükkân dolaşır, düğün sahiplerinin selâmlarını ve davetin gün ve saatını söyliyerek düğüne davet ederler ve bunlardan da bahşişlerini alırlardı.

Davetliler, şu şekilde tertiplenen sofralara oturur, yemeklerini yerlerdi. Odanın bir başından öteki başına kadar bir ve sofalarda ise bir sağ ve bir sol tarafda olmak üzere iki sıra, yerlere bembeyaz kar gibi Hasavanlar (32) serilmiştir. Genişlikleri iki, uzunlukları dört beş metre olan bu Hasavanların her tarafına yumuşak şilteler, minderler konulmuştur. Bunların üstünde boydan boya ince mabrum denilen bezlerden yapılmış 3 - 4 metre uzunluğunda işlemeli peşkirler.. Ve bu peşkirlerin önünde tertemiz cimşir ve siyah Abanoz kaşıklar sıralanmıştır. Hasavanın üzerinde kalaylı büyük bakır lengerler içinde kızarmış kuzular.. Kaburgalar.. Pirinç veya Bulgur tiritleri (Etli pilâv).. Yaprak dolmaları.. Tepsilerle Baklavalar.. Ve yine ufak kâselerde Düğün zerdeleri ve Pilâvlar.. İşte Harput'da bu gibi sofralara «SOMAT» denilir, hattâ «Somat çekme» diye de kullanılırdı.

Yemeklerden sonra misafirler, diğer odalara alınarak kahveler, sigaralar, nargilelerle i'zaz ve ikram edilirlerdi. Bir kafile gidince, sofralar derhal temizlenerek ikinci kafile için yeniden tanzim edilird. İkinci, üçüncü, dördüncü kafileler de bu suretle yedirilip içirildikten sonra düğün evinden ayrılırlardı. Bu arada saz takımı durmadan, dinlenmeden çalar ve misafirleri eğlendirirdi. İşret kullananlar, ayrıca akşam yemeklerine davet edilir, bunlara da masalarda sofralar hazırlanır.. yer, içer, sohbet eder, eğlenirlerdi. Öyle bir ân gelirdi ki, işret sofrasındaki davet liler, hep birden coşar, oyuna kalkarlardı. Bu eğlenceler, bazen yarıgecelere kadar devam ederdi. İşret edenler, çalgıcılara ayrı ayrı rakı ikram ettiklerinden ve bir tarafdan da bahşış verdiklerinden onlar da neş'elenir ve coşarlardı.

İçeride bu şekilde eğlenilirken dışarıda da Davul zurna sesleri mahalleyi çınlatmakta devam ederdi. Davulların önünde oyuncular çoğalır, Halaylar, Üçayaklar birbirini takib ederdi. Bilhassa köylerden getirtilen oyuncular, o kadar meharetle oynarlardı ki, o sıra bütün Düğün davetlileri kadın, erkek damlardan ve pencerelerden bunları seyre çıkarlardı. İsimlerini burada rahmetle anacağım Tilenzit köyünden İbrahim, Germilili Telo, Adedili Mehmet Ali gibi oyuncuları bu topraklar

---

(31) Uhucu, okuyucu demektir, aynı zamanda çağırıcı, davet edici mânasında da kullanılır.

(32) Bak, bu cildin yaz bahçeleri bölümü. S.

bir daha yetiştiremezdi. Bu suretle düğünlerin akşamları ve hele geceleri daha neş'eli geçerdi. Bir tarafdan meş'aleler yanar, bir tarafdan hevaî fişekler göğ yüzüne helezonî ışıklar saçardı.

g) KINA GECELERİ. GELİNİN ELLERİNE KINA KOYMA VE SAÇ KESİLME MERASİMİ :

Kına geceleri, düğün günlerinin arefesinde oğlan evinde erkekler, kız evinde kadınlar tarafından yapılırdı. Kına gecelerinde çalma, çağırma, oyun ve eğlence, diğer günlere nazaran daha şatafatlı, daha canlı ve üstün olurdu. Bu gecelere bilhassa gençler ve orta yaşlılar davet edilirlerdi. Davetliler evvelden hazırlanmış olan sofralarda akşam yemeklerini yerler.. İçlerinde işret edenler varsa başka başka odalara alınır, yer, içer, eğlenirlerdi. Düğün evinin kapısında bu gece daha çok kalabalık göze çarpar, iğne atsan yere düşmezdi. Davullar öyle coşmuştur ki, ta'rif edilemez. İçeride misafirler de ince saz takımının âhengi arasında neş'e ve samimiyetle eğlenmektedirler.

Belli saat gelip çatınca, evin veya konağın odalarında, salon ve sofalarında bulunan misafirler, önlerinde saz takımı olduğu hâlde kapının önüne çıkınca alay şu suretle tertiplenirdi: En önde Ehehıci (Münadi).. Arkasında beş on Meş'ale taşıyanlar.. Aralarında Fişenkçiler.. Kalkan kılıççılar.. Davul ve zurnalar.. Bunları takiben yine Meş'aleciler.. İnce saz takımı.. Bunların arkasından misafirler.. Gülüp söyliyerek, davullar, zurnalar, sazlar çalınarak, Maya ve hoyratlar söylenerek büyük bir alay hâlinde Düğün evinden hareket edileceği sıra birbiri arkasından atılan hevaî fişenkler alayın hareketini her tarafa duyururdu.

Güveği, daha uzak mahallelerden birinde sağdıcın veya başka bir dostun evinde bulundurulur. Yeni elbiselerini giymiş, tepeden tırnağa kadar süslenmiş.. Ayağında rugan ayakkapları.. Onun üstünde mavi veya lâcivert çuhadan elifî bir şalvar veya pantalon.. Üzerinde aynı kumaşdan uzun veya kısa bir caket.. Çaketin altında ipekli yerli fabrika kumaşından renkli yelekler. (33) Sinek kaydıran bir tıraş.. Başda dalfes. Yanında aynı kılık ve kıyafette sağdıcı, alaya intizar etmektedirler. Alay bu evin önüne gelince, içlerinden bir kaç kişi Güveğinin bulunduğu eve girer ve beraberlerinde getirdikleri ipekli bohçayı açar, içinden iki tane sırmalı ipek Abayı çıkararak birini Güveğiye, diğerini de sağdıca geydirirler ki, bu Abalar, oğlanın babası tarafından o gece için Güveği ve Sağdıca hediye olarak gönderilmiştir. Sonra Güveği, Sağdıç aşa-

(33) Daha evvelleri 16 - 17 nci yüz yıllarda Harput'da bir gencin geyiniş tarzı. Bak, bu kitabın III ncü cildi, kıyafetler bölümünde gösterilmiştir. S. 296.

ğı inerler.. Sağdıç, Güveğiyi sağına alarak yürümeğe başlarlar, Alaydaki dostları Güveğiyi ve Sağdıçı aralarına alarak yine aynı tertip üzere alay Düğün Hamamına doğru yol alır. Maya, Hoyrat, Davul, Zurna sesleri bütün şehrin sokaklarını çınlatır.. Hevaî fişenkler atılır.. Alay böylece evvelden tutulmuş büyük hamamlardan birisinin önüne gelince durur. Misafirler, Güveği, Sağdıç, çalgı takımları hepsi birden hamama girerler, evvelden hazırlanmış, içerisine kına konulmuş ve mumlar dikilmiş 20 - 25 tabak umuma dağıtılır. O sıra çalgıcılar (Çayda Çıra) havasını çalmaya başlayınca evvelâ Güveği ile Sağdıç'a kına oynatılır, sonra misafirler sırasiyle oynar ve eğlenirlerken Güveği ile Sağdıç da soyunarak (Elbise çıkarmak) İç hamama girerler.. Misafirlerden arzu edenler de soyunur, yıkanırlar. Güveği yıkandıktan sonra evden ipekli bohçalar içinde hamama getirilen ipek ve melez iç çamaşırları giydirilir. Güveği, hamamda gerek kendisine, gerek misafirlere hizmet eden tellâklara ve hamamcıya ayrı ayrı ve bolca bahşişler dağıtarak hamamdan çıkılır. Şimdi alay, düğün evinin yolunu tutmuştur. Düğün evine gelince: Saz takımı kapının bir tarafına gecerek kayabaşı, maya havaları çalınıp söylenirken, Davullar da başka bir tarafda olanca hız ve âhenkleriyle gümbürder. Havaî fişenkler, gök yüzünü aydınlatmakta devam eder. Damlar, pencereler hincahınç seyircilerle doludur. Damat ve sağdıç, yukarı selâmlığa çıkınca, ellerine tekrar mumlu kına tabakları verilir. Bütün misafirlerin huzuriyle evvelâ Güveği ve Sağdıç çayda çıra oynar, sonra tabaklar misafirleri sıra ile dolaşır, ihtiyarı, genci, hepsi birden bu oyunlara katılırlar. Esasen oyuncular ellerindeki tabakları, gözlerine kimi kestirirlerse ona verir, onu da oyuna kaldırabilirler.. Bu suretle oyunu bilen bilmeyen oynamak mecburiyetindedir. Sonra diğer oyunlara geçilir, Horumlar, (Güverçin), Üçayak, Delilo, Fatmalı, Halay, Tamzara, Kürdün Kızı veya Köylü Kızı gibi oyunlar birbirini takip eder. Hülâsa Düğün halkı, Kına gecelerinde sabahlara kadar oynar, güler, söyler, yırlar ve (34) eğlenirlerdi.

Düğünün başlangıcından Gerdek (Zifaf) gecesine kadar Harput'da garip ve garip olduğu kadar da eğlenceli ve gülünç bir âdet daha vardır ki, buna (Güveği çalma veya Güveği kaçırma) denilirdi. Güveği ancak Sağdıcından çalınır, bu yüzden Sağdıç kolay kolay Güveğiyi gözünün önünden ayırmazdı. Buna rağmen en ufak fırsattan istifade arıyan bir takım muzipler, Güveğiyi alarak başka bir odaya veya başka bir eve götürerek saklıyabilirler. Güveği bu olaya itiraz edemediği gibi istenilen yere gitmemek veya saklanmamak gibi hiç bir harekette bulunamazdı. Güveği ortadan kaybolunca Sağdıcı telâş alır ve en sonra Sağ-

(34) Yır, Türkü. Yırlamak, türkü söylemek mânasına.

dıç, Güveğiyi çalanlara ya ağır bir hediye veya bir ziyafet va'diyle Güveği, bulunduğu yerden çıkarılırdı. Eğer Sağdıç varlıklı ve biraz da sünepe (Uyuşuk adam) ise vay hâline.. Olay, ikinci ve üçüncü guruplar tarafından tekrarlandıkça bütün Düğün halkı tarafından duyulur ve duyulunca da Sağdıçla alay eden edene.. Bu suretle Düğüncüler arasında gülme, söyleme, lâtife etme fırsatı elde edilmiş bulunurdu.

Kadınlara ait kına geceleri de kız evlerinde yapılır. Bu geceye hem oğlan evi, hem kız evi, kendi eş dost, akraba ve konu komşularını davet ederlerdi. Bu gece Gelinin ellerine ikinci kına konulacak ve saçları kesilecektir. Onun için bu geceye «Kına Gecesi» denilmiştir.

Kız evinde Tefciler çalarak, kadın okuyucular Türkü ve şarkılar söyleyerek misafirleri karşıladıktan sonra büyük oda veya sofalara alınırlar.. Kahveler, şerbetler içilir.. Sonra ortaya bir yastık konularak Sağdıç, Gelini getirir bu yastığın üzerine oturtur.. Tecrübeli ve bu işde bilgili bir kadın tarafından Gelinin ellerine ve ayak parmaklarına kınalar konulur.. Bu ara, Kaynana veya Görümce tarafından Gelinin elindeki kınanın içine altın gömülür ve elleri ipek kraplerle sarılır. Bu altınlar, beşi bir arada veya yarım beşebirlik ve en az bir madenî altındır. Kınadan sonra yine bir ehli tarafından Gelinin, bu güne kadar makas dokunmamış saçları ve zülüfleri taranır ve kesilirdi.

Bu Kına koyma ve saçlar kesilme sırasında: Tefciler çalmaya ve âhenge ve bilhassa Harput'un Kına yakma türküsü olan şu hazin türküyü söylemeğe başlarlar:

Gelin ağlar yaşın yaşın,
Gitmem diye sallar başın,
Şimdi gelir bey kardeşin.

Gelinin geydiği Âtlas,
Âtlasa iğneler batmaz,
Gelin güveysiz yatmaz.

Ağlama gelin, ağlama,
El oğludur, bel bağlama,
Gelinlik mübarek olsun,
Dünyada gelin sağ olsun
Ağlama gelin, ağlama
El oğludur, bel bağlama,
Gelinlik mübarek olsun,
Dünyada gelin sağ olsun.

Bu türkü söylenirken gelinin gözlerinden damla damla yaşların aktığını gören ana ve yakinleri de, hep birden ağlamaya başlarlar. Fakat bu göz yaşları çok sürmez, oğlan tarafının teşebbüsleriyle Tefciler, hemen daha oynak türküler söylemeğe başlayınca hava değişir, neş'e, gülme, söyleme her tarafa dağılırdı.

Sayın Okuyucularım! Eski zamanlarda kadınların takıp takıştırma ve süslenmelerinde ciddiyet ve sonra kıymet aranırdı. Şimdiki gibi yalancı inci ve neceflerin yerine, boyunlarında keleplerle çok kıymetli

hakikî inciler.. Altun hapler ve altun dızılı Ahmalar bulunurdu. Hele Ruj, Pudra, Rimel gibi sunî süs malzemesi hiç yoktu. Yüzler, gözler, dudaklar, tabiî renk ve güzelliklerini daima muhafaza eder ve bozulmazdı. Bunların yerine ellere ve ayak parmaklarına kına koyma âdeti vardı ki, pek ucuza satın alınan bir Tuht Acem kınası, evdeki bütün kadınların süslenmesine kâfi gelirdi. Ellere o kadar meharetle kına koyanlar vardı ki, bugünün modern sanat meraklıları, o elleri görebilmek kudretine sahip olsalardı, sanaatlerine bir çok yenilikler daha eklemiş olurlardı.

O kınalı parmaklar, o düzgün kesilmiş normal tırnaklar... Şimdiki gibi ilk nazarda insana korku veren uzatılmış, sivrileştirilmiş kan parmak ve tırnaklara hiç de benzemezdi. Şimdi bilhassa kadın berberlerinin yarattıkları Rimelli gözlerin yerine, her kadının Cam çekmecesinde sakladığı bir tek sürmedanlığı vardı ki, kadınlar bir aynanın karşısına geçtiler mi, beş on dakika içinde kendi kendilerini süsleyebilirlerdi. Kadın. berbere mi mitsin? Saçlarını mı kestirsin ve boyatsın? Ne münasebet!.. Hangi kız ve kadının saçları belinden aşağı bölük bölük örülerek sarkıtılmış ve üzerlerine de altunlar dizilmiş ise bunlar beğenilirdi. Bir kadın veya bir genç kız, erkek berberin önüne otursun da saçlarını ondüle ve lüle lüle yaptırsın.. Kâküllere istifham işaretleri kondursun.. Saçlarına Diba veya Karavel denilen çeşit çeşit renk ve şekil verdirsin, kimin haddine düşmüş.. Hülâsa Zülüfler Kâhküller yüze yaraşır şekilde kesilirdi. Bakınız, Emrah bu tip çehreler için ne de güzel söyler: (35)

«Sarmış şu gülün arız-ı gülzârını perçem,
Nalân eder, üftâde dil-i zârını perçem.
Tahrik-i sabadan alup etvarını perçem,
Arzeyleye dilbestelere reftarını perçem.
Pazara salup sim gibi simsarını perçem,
Fâş eylemiş âlemlere esrarını perçem.»

Hakikaten bir zamanlar Harput'un kızları ve kadınları çok güzel ve cana yakındılar. İçlerinde öyle müstesna güzeller vardı ki, hâtıraları şimdi bile insanı heyecanlandırıyor. Bakınız! Harput şâirlerinden Serseri, (36) bir zamanlar gurbete çıkmış.. Diyar diyar dolaşmış.. Dönüşünde Harput güzellerine karşı iştiyak ve ihtisasatını şu satırlarla ne güzel ifade etmiştir :

«Yine bir şuh-i şirin yazmayı nevrestelemiş,
Aldı aklım, hele bilmem, ne güzel bestelemiş.
Fino fes bir yana, püskül karışıp kâhkülüne,
Kara gözler, ne yaman hasta bakar mesteylemiş.

---

(35) Gazeliyat. S. 13.

(36) Bak, bu kitabın II nci cildi, S. 310

Tir-i müjgânını şol kaş yayından vah kim,
Sîneme doğru tutup atmağa şayestelemiş.
Göreli gül yüzünü, aşkına yandım, yanarım,
Tütünüm başdan aşup göklere piyvestelemiş.
Serseri! Sen gideli gurbete Harput Güzeli,
Şive-i naz-ü edayı ne yaman üstelemiş.»

Zülüfler kesilince, bütün misafirler tarafından Gelinin başına paralar serpilir.. Fakat Gelin durmadan ağlar..

Bu sıra sayısız kına tabaklarına mumlar dikilmiş ve yandırılmış olduğu hâlde ortaya getirilr, misafirlere dağıtılır... Tefciler Çayda çıra havasını çalmaya ve türkülerini söylemeğe başlayınca ilk kına oyununu Gelinle, Sağdıç oynıyarak açarlar, sonra oğlanın ve kızın anaları oynarlar. Bunları takiben bütün tabaklar misafirlerin ellerinde oyuna başlarlar ve saatlerce devam eder.

Şimdi Tefciler tarafından şu türküler söylenmeğe başlar:

1

Çayda çıra yanıyor
Humar göz uyanıyor
Fitil çifte, yara bir
Yürek mi dayanıyor?

2

Eller kınalı gelin
Saçlar sırmalı gelin
Oyna gelinim oyna
Kına gecendir senin.

3

Yanar çayda çıralar
Kızlar oyun sıralar,
Gelin hanım gelince,
Tefci alır paralar.

4

Çayda çıra, yüz çıra,
Yandılar sıra sıra,
Gelin keklik, ben avcı
Gideyim ardı sıra. (37)

Daha sonra sırasiyle gecede bulunan bütün kadınlar ve kızlar tarafından bu suretle «Çayda Çıra» oynanır. Kadın kına geceleri de, yukarıda açıkladığımız erkek kına gecelerinin hemen hemen benzeridir. Bu eğlenceler de gece yarılarına kadar devam edip giderdi.

Şimdi sizlere kadın kına gecelerindeki Tefciler, Köçek ve okuyuculardan da biraz söz açalım. Bizim Tefciler, hem çalar, hem de şarkı ve türkü söylerlerdi. Bunlardan isimleri hatırımda kalan başta Cihanyandi Gülhan, (38) Köçek Arap Zehra ve Köçek Güllü gibi Tefciler şöhret yapanlardandı. Köçek Güllü'den sonra, gelini Şefika da onlardan geri kalmamış, bil'akis çok güzel sesiyle üstünlük kazanmıştı. Sonra kadınlar arasında nam ve şöhret yapmış bir çok da okuyucu ve oyuncular vardı.

---

(37) Bak, bu kitabın III ncü cildi, S. 187.
(38) Bak, bu kitabın III ncü cildi, S. 106 ve dv.

Başda, on dörtgillerden Uku meşhurlardan.. Sesi erkek sesi kadar gür ve yanıktı, okuduğu mayaları, hoyratları, benim diyen erkekler bile okuyamazlardı. Sonra Halep'linin Zahide.. Hafo, (39) Karğacıklı Zekiye.. Kala'lı Fatma.. (40) Son zamanlarda ise Morı kızı gibi okuyucuların sesleri çok güzeldi.

Oynıyanlar ise, başda meşhur Fide, (41) Karğacıklı Hayriye, (42) Küçük Hayriye, İri Güllü, (43) Kirli Aşen'in kızı Feride, Kel Teybe, Topo Zeynep, Binnaz, Zinnete ve Nazire gibi kadınlardı ki bunlar, veya bunlardan bir kısmı, mutlak surette Düğünlere davet edilir ve oyunlariyle misafirleri coşdururlardı.

h) DÜĞÜN ALAYLARI. ZİFAF GECELERİ. GELİN ODASI :

Bu ziyafetler ve bu eğlencelerden sonra Düğün günü gelip çatmış, şafak söker ve ortalık aydınlanırken Düğün evlerinde bir faaliyet, bir telâşdır başlamıştır. Düğün evine girip çıkanların haddi hesabı yok.. Gelin uzak bir köyden veya uzak bir mahalleden alınacaksa evvelden Düğün evine getirilmiş olan Taht-i revanın (44) hazırlanmasına başlanır. Taht-i revan hakkında bir fikir edinmek için aşağıdaki resim ve yazılar kâfi gelecektir.

Harput'da bu taht-i revanlardan beş altı kadar mevcut olduğunu hatırlıyorum. Bunlar hali vaktı yerinde olan zenginler tarafından hayır için yaptırılmış ve istenildiği zaman her Düğün sahibine meccanen verilmek üzere vakfedilmişti. Ben çocukluğumda Sarahatun mahallesinde büyük dayımız rahmetli Pekmez Ef. lerin konaklarına gidip gelirken yol

---

(39) Bak, bu kitabın III ncü cildi, S. 93.

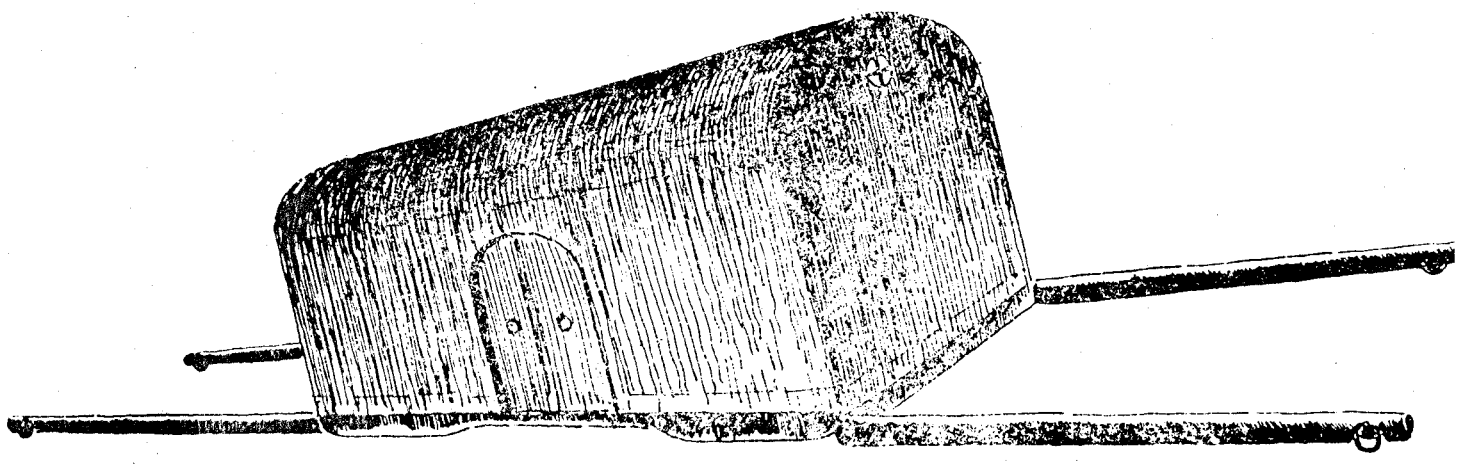
(40) Bak, bu kitabın III ncü cildi, S. 38.

(41) Bak, bu kitabın III ncü cildi, S. 88.

(42) Bak, bu kitabın III ncü cildi, S. 103.

(43) Bak, bu kitabın III ncü cildi, S. 100.

(44) Taht-i revan, yörüyen taht demektir. 1 - 1,5 m. uzunluk, 80 c. Genişlik, 1 m. yükseklikte, tahtadan yapılmış, 3 - 3,5 m. uzunluğunda iki kol üzerine oturtulmuş, tavanı yarım daire şeklinde olarak çatılmıştır. Sağ yan tarafında çift kanatlı ufak bir kapısı ve ön kısmının tavana yakın bir yerinde de ziya ve hava almak için yuvarlak bir penceresi vardır. Kolların baş taraf uclarında kollara kenetlenmiş dört büyük halka vardır ki, Taht-ı revan, katırlara yükletilirse bu halkalarla semerlerin ön kaşlarına geçirilen iplerle sımsıkı bağlanır. Hamallar vasıtasiyle taşınmak istenilirse, dört hamalın boyunlarından çapraz olarak atılmış kalın halatların uclarındaki çengeller, bu halkalara takılır ve bu suretle Taht-ı revan yerden 70 - 80 c. kadar yukarıya kaldırılmış olur. Taht-t ravanın iç kısmı ise çatmaların arasına temamen ufak ufak aynalar konulmuş ve bu aynaların araları renkli ipek kumaşlarla kapitone edilerek süslendirilmiştir.

Resim : 5 — Çok eski devirlerin Düğünlerinde gelinler, bu Tahti-revanlara bindirilerek kız evlerinden alınırlardı.

üstündeki Hüseynikli Oğullarının geniş avlusunda büyük bir Taht-i revan görürdüm ki, çocukluk saikasiyle avluya girer, bunu yakından incelerdim. Bu Taht-i revan, diğer gördüklerime nazaran pek süslüydü. İçerisi. —Tavanı da dahil— başdan başa ayna ile kaplatılmış ve çok da genişti.

Taht-ı revanın dış tarafı, renkli kumaşlarla kapatılır, üstüne boydan boya kıymetli bir halı seccade konulur, halının üstüne de ağır ipekli ve renkli kumaşlar örtülür ve yanlara sarkıtılırdı. Sonra iki katır getirtilir, bunlardan birisi öne, diğeri arkaya koşulur, boğazlarına da yine ipekli Şam, Halep çitareleri veya ipekli kumaşlar sarılırdı. İki seyis, biri sağda, diğeri solda olmak üzere öndeki esterin, diğer ikisi de arkadaki esterin dizginlerini tutar ve idare ederlerdi.

Günlerden, haftalardan beri devam eden Düğün ziyafetlerine çağırılan davetlilerin çoğu Düğün alaylarına katılırlardı. Düğün alayları şu şekilde sıralanırdı :

En önde Eheheci (45) gelir. Bizim zamanımızda tek bir Eheheci vardı ki, çok tuhaf ve enteresan bir tipti. Kısa boylu, çirkin mi çirkin.. Sakal, bıyık birbirine karışmış.. Zayıf.. Bir de ağza alınmıyacak bir nam-ı müstear taşırdı. Boynunda bir kaç arşın ipekli çitare sarılı. Elinde kalın bir sopası vardı. Hayret edilecek bir şey varsa o da, Düğünlerde böyle biçimsiz ve çirkin bir kimsenin düğün alaylarının başına geçirilmesi olayıdı. Bunun arkasında iki yağız delikanlı, ellerinde parıl parıl kılınçları, kalkanları.. Boyunlarında omuzlardan sarkan yine ipek kumaşlar sarılı. (46) olduğu hâlde Kalkan Kılıççılar.. Hem ağır ağır oynıyorlar, hem de yavaş yavaş yürüyorlar.

Bunları takiben yine boyunlarında ipekli kumaşlar sarılı Davulcular.. Zurnacılar.. Bunların arkasından —Epeyce aralıklı— Çalgıcılar gelirdi. (47) Sonra siyah geniş cübbeleri sırtlarında, büyük ve beyaz sarıkları başlarında Hocalar.. Tüccarlar.. Memurlar, Konukomşu erkekleri, bunları takip ederlerdi. Sonra Gelinin Rahlesini başında taşıyan bir Hoca ve bunun arkasından da İlâhiciler gelirdi. İlâhiciler, çok defa ses-

---

(45) Düğün alaylarına, yol verilmek için savulun, açılın.

(46) Bu kumaşlar ve bu çitareler, düğün sahipleri tarafından evvelden hazırlanır ve düğünde sırasiyle gerekenlerin boyunlarına sarılır, geri alınmaz, düğün hediyesi olarak kendilerine bırakılırdı.

(47) Bu çalgıcıların yerleri, bazan da erkek düğüncülerin arkasına ve rahlenin önüne alınabilirdi. Bir keman, bir kanun, bir klernetci ve iki, üçtefci ve bir köçekten ibaret olan bu saz topluluğuna birden çalgıcılar denilirdi. Eski devirlerde Harput'da bu gibi çalgıcılar bulunmadığından ilk baharda başlıyarak son bahara kadar devam eden düğünlerde çalıp çağırmak için bunlar hep civar şehirlerden, meselâ: Urfa, Rumkale, Osmaniye gibi yerlerden gelir son baharda yerlerine dönerlermiş... Yine bunlardan İnce Araplar denilen bir topluluk bir daha eski yerlerine dönmemiş ve Harput'a yerleşmişlerdir. Bak. Bu kitabın III ncü cildi. S. 22 ve 104.

leri gür ve güzel câmi müezzinlerinden seçilirdi ki, bunlara evvelce Uhucu (Okuyucu) demiştik. Meselâ: Sarahatun câmiinin meşhur müezzini Perili Hafız, Kurşunlu câmiin müezzini Hafız Arif, Ağa câmiinin müezzini Sirke Hoca.. Bunlara büyük Düğünlerde şunlar da iştirak ettirilirdi. Hamaloğlu Arif ağa, Çataloğlu Hafız Mahmut, Feyzi gibi.. Düğün alayı caddelerden geçerken bir câmiye tesadüf edildi mi, Davul, Zurna ve Çalğı takımı hemen susar.. İlâhiciler başlardı, hep bir ağızdan çok defa Şem'i'nin şu ilâhisini okurlardı:

«Canan ilinin güllerinin bağı göründü,
Dost ikliminin lâlesinin dağı göründü.
Kaygu gecesi gitti, hemen kalmadı korku,
Vuslat elinin, gündüzünün âğı göründü.
Yâkub'e bu gün Yusuf'unun kokusu geldi,
Eyyuba dahi sıhhatının çağı göründü.
Envar-ı Muhammed doğuben tuttu cihânı,
Şakkülkamerin mu'cize parmağı göründü.
Dil hastasının derdine tiymar günüdür,
Şem'i'ye bu gün dostunun utağı göründü.

Câmiler, geçildikten sonra tekrar Davullar ve sazlar başlar, İlâhiciler susardı. İlâhicilerin arkasından Taht-ı revan gelirdi ki, sağında, solunda veya ön taraflarında bilhassa Güveğinin babası ile yakın akrabalardan bir kısmı yer alırlardı. En sonra da kadınlar.. Bunlarda sıra yoktur, yalnız Kayin valide Taht-ı revanın arkasında bulunur, diğerleri karışık ve fakat toplu bir halde yürürlerdi. Kadınlar gurubu, daima şöyle bir manzara arzederdi:

Yaşlıların başlarında düz siyah, kahve veya lâcivert ipek, gençlerin başlarında ise Harput yerli ipek kumaşlarından rengârenk, Mavi, Pembe, Mor, Güverçin göğsü gibi ipek sırmalı çarşaflar örtülü.. Siyah puşularla da (Peçe) yüzleri kapalı.. Ayaklarında rugan galoş potinler veya yarım kunduralar.. Bazıları kalça hizasından çarşafın arka kısmını sağ eliyle yukarı kaldırmış.. Altından, içten giydikleri ipek fistanların etekleri ve renkli mantin ve canfes ipek şalvarları gözükmekte.. Bazıları yerlerinde duramıyacak kadar fıkırdak.. Fırsat buldukça birbirleriyle gülüşerek, konuşarak alayı takip ederlerdi.

Uzak şehirlere veya köylere olan düğünlerde erkek, kadın atlara, yahut kadınlar yaylı arabalarda oldukları hâlde alayı teşkil ederler. Alay bu debdebe ve âlâyiş ile kız evine varınca Davullar, Zurnalar, cümle kapılarının sağ tarafında, Çalgıcılar ve diğerleri ise sol tarafta yer alarak Düğün halkını çalmak ve çağırmak suretiyle karşılarlar. Kız evinin erkekleri de kapı önünde Düğüncüleri karşılıyarak bunları selâmlık odalarına veya sofalara, sayıları çoksa komşu evlerine alınırlardı.

N: 6 – YÜZ YIL EVVELLERİNE AİT MUAZZAM BİR DÜĞÜN ALAYI.

Kadınlar ise, kız evinin harem tarafına geçerler.. Taht-ı revan, iç avluya alınarak, katırlar çözülür ve yere indirilirdi. Selâmlıkta erkeklere, harem dairelerinde kadınlara şerbetler, kahveler ikram edilir.. Herkes neş'e içinde.. Çalgı takımları fasıllarına devam ederken Davullar, Zurnalar da kapıların önlerinde gümbürder ve oyun meraklıları da Davulların önünde Halay çekerlerdi...

Şimdi Gelini daha yakından görmek ve bu konudaki âdet ve gelenekleri bizzat sizlere göstermek için, sizleri biraz da Harem tarafına alacağım. Sabahın erken saatlerinde ilgililer, Gelini şu şekilde hazırlamışlardır. İpek iç çamaşırlar.. Tepeden tırnağa kadar ipek sırmalı elbiseler.. Bütün mücevheratı takılmış takıştırılmış.. Bölük bölük saçları arkada, belinden aşağı sarkmış.. Bu saçların her bir bölüğünün üzerinde yedi, sekiz ve bazan ona çıkan Gazi altınlar dizili.. Bölüklerin uçlarında gümüşden mamul salkım halinde yine Gazi altınlı saçaklar.. Boynunda ya bir kelep inci.. ya 4 - 5 veya daha fazla beşi bir arada.. veya 40 - 50 Mahmudiye altınının bir araya ve üst üste bir kordelâya dikilmesiyle husule gelen (Gerdanlık) boynunda.. veya omuzlarından beline kadar çapraz bir şekilde takılmış Ahmalar.. Kınalı parmaklar, altın ve elmas yüzüklerle dolu.. Kulaklarında Felemenk tek taş veya gül elmas küpeler.. Pırıl pırıl pullarla işlenmiş al renkte ipek Duvak yüzüne örtülmüş ve başından diz kapaklarına kadar aşağıya sarkıtılmıştır.. Ayaklarında kaloş potinler..

Bu suretle giydirilmiş olan Gelin, Sağdıçla yan yana odanın bir tarafında ayakta durur.. O sıra tepsilerle şerbetler getirilerek bütün misafirlere ikram edilir.. Her şerbet içen kupayı tepsiye bırakırken, ince ve renkli kâğıtlara sarılmış, malî durumlarına göre Çeyrek, yarım veya bir altın veya bir Gazi veya Mahmudiye altını hediyelerini tepsiye bırakırlar ki, bunlar Geline birer hediyedir ve büyük bir yekûn tutar.

Sonra Gelin aynı merasimle Sağdıçın kolunda Taht-i revanın bulunduğu iç avluya getirilir. Baba, anne ve yakınları hep orada toplanmışlardır. Gelin, göz yaşları içinde bunların ellerini öperek Sağdıç hanımın delâletiyle Taht-i revana bindirilir. Bazan Sağdıç da Gelinle birlikte Taht-i revana girer, girmezse Gelinin yanına bir kız çocuğu verilir. Taht-ı revanın içine bir halı seccade serilmiş.. Pamuktan ma'mul yumuşak bir şilte.. Etrafı dantelli, beyaz kılıflı bir iki yastık.. Gelin, şiltenin üzerine oturtulur ve bu yastıklar da dayanmak için yan taraflara konulur. Gelin, Taht-ı revanın içine girip de oturduktan ve beraberine kim veriliyorsa, o da içeri girdikten sonra kapısı kapatılır. Şimdi ağlama sırası, kızın baba, anne ve yakinlerindedir, onlar da gelinin arkasından epeyce göz yaşı dökerler.. Taht-ı revan, erkek hizmetçiler tarafından itinalı bir surette dış avluya alındıktan sonra katırlar koşu-

lur. Bu hazırlık, Düğüncü misafirlere haber verilince hepsi yerlerinden kalkar ve ev sahipleriyle vedalaşdıktan sonra ayrılırlar.

Burada, Harput'un çok tuhaf ve tuhaf olduğu kadar da gülünç bir âdeti vardır ki, onu da anlatmadan geçemiyeceğim:

Gelini almak üzere kız evine gelen Düğüncüler, kız evinde kaldıkları müddetce gözlerine kestirdikleri ve ellerine geçirdikleri bir kısım ufak tefek süs eşyasından tutunuz da tütün tablası, su bardağı, kahve fincanı ve bunlara benzer bir takım eşyayı alır, koyunlarına, ceplerine koyar ve beraberlerinde götürür, bunlardan bir kısmı geri çevirirse de bir çoğu da vermezler.. Bunların arasında bazan kıymetlileri de bulunabilir. Bu sebeple tedbirli olan kız evi sahipleri daha evvelden ele geçecek bu gibi eşyayı ortadan kaldırır ve saklarlardı. Aksi takdirde misafirler gittikten sonra, ellerini neye atsalar bulamazlardı. Ben bu geleneğin nereden geldiği ve ne maksatla yapıldığı hakkında durdumsa da müsbet bir iz ve ma'na bulamadım. Olsa olsa o günün bir hâtırası diye alınmakta ve saklanmaktadır.

Alay, yine aynı şekilde ve aynı tertiple hareket ederken Davullar, Zurnalar daha hızlı, daha neş'eli çalınır, çalgıcılar arasındaki okuyucular tarafından ise Maya, Kaya başı (Hoyrat) gibi uzun havalar söylenerek yola koyulur, dönüşde başka yollar takip edilir. Oğlan evine yaklaşıldığı sıra, birbiri ardınca havaî fişenkler atılmaya başlar, Düğün evinin kapısının bir tarafında Davullar, Zurnalar, diğer tarafında ise saz takımı yer almış bulunur. Misafirler, cümle kapısından içeri girerek selâmlık odalarına çıkar otururlar.. Taht-ı revan, cümle kapısının önüne getirildiği zaman kapının üstündeki damda, yeni elbiseleriyle ve bazan bu elbiselerin üzerine sırmalı ve ipekli abalar almış oldukları halde Güveği ile Sağdıcı görürsünüz.. Bunlar Taht-ı revanın üzerine avuçlarla ufak para serperler.. Aşağıda herkes, çoluk çocuk bu paraları kapışmaya başlayınca bir çığlıktır kopar, herkes bu paralardan bir tane edinmeğe çlışır; çünkü Düğün parası uğur ve bereket getirir diye ayrıca bir inanış vardır. Bu sıra Taht-ı revan harem dairesine alınırken, diğer taraftan kız evinin adamları tarafından taşınan penbe, mavi, ipek bürümcüklere sarılı Rahle ile Ayna, doğruca Selâmlık dairesine çıkarılır.. Damat Rahlenin üzerindeki Kur'ân-ı Kerîmi öper ve aynaya da bakar, sonra bunları getirenlere bol bol bahşişler verir.

İç avluda ise Gelin, Sağdıçın yardımiyle Taht-ı revandan indirilince, orada bulunan Kayınbaba, Kayın valide, ve yakinlerinin ellerini öperek Sağdıçla beraber telli duvaklı içeriye doğru yürümeğe başladıkla-

rı sırada iç kapının önüne bir post serilmiş ve üzerine bir Eğiş (48) ve bir tahta kaşık konulmuştur. Gelin, Eğişe basarak ve kaşığı ayağiyle kırarak geçer gider, kurban kesilmiş ise kurbanın üzerinden geçirilir.

Resim : 7 — Eğiş. Demirciler tarafından yerli olarak yapılan bir ev aracı

Bunların her birisinin ayrı ayrı mânaları ve bunlara bir inanış vardır. (49)

Bu sıra Tefciler, Gelini yine çalarak, çağırarak karşılarlar, Tefciler önde, Gelin ve Sağdıç arkada yürürlerken, Gelinin önüne bir top ipekli kumaş veya çitare açılır.. Gelin, bunun üstünden yürüyerek misafirlerin toplu bulunduğu sofaya veya bir odaya getirilir, burada elinde Kur'ân-ı Kerîm olduğu halde bekleyen Kayın validenin yanına gelince: evvelâ Kayın valide Kur'ân-ı Kerîmi üç defa öper ve Geline de öptürdükten sonra Kayın valide elindeki Kur'ân-ı Kerîm bulunan kolunu açar, Gelin altından geçerken (50) kayın valide tarafından Gelinin başına yine bir avuç para serpilir. Sonra Gelin Sağdıcın delâletiyle dolaştırılarak misafirlerin ellerini öper, her eli öpülen misafir, Gelinin başına para serper ve bu paralar, Düğün halkı tarafından çığlıkla yerden toplanır. Bu âdet, bu gün bile bir çok düğünlerde yerine getirilmektedir.

Merasimin sonunda, Gelin Sağdıcıyla yan yana telli duvaklı ayakta durur.. Tefciler, çalıp çağırmaya başlayınca: İlk defa bu ağır şarkının melodisiyle oyunlara başlanır ki, bu oyun cidden müstesna ve zevkine doyulmaz bir oyundur.

«Hakdan dilerim yar bana mihman ola bir gün,
Mihman olaki, derdime dervan ola bir gün.

---

(48) Eğiş : Bir metre uzunluk ve her tarafı bir santim eninde demirden yapılmış bir araçtır. Baş taraflarından birisi 6 - 7 santim genişliğinde yassılaştırılmış, diğer ucu da iki tarafa kıvrılmış olduğu halde sivritilmiştir. Bu çok defa ev tandırlarında ekmek yapılırken ekmekçiler tarafından kullanılırdı.

(49) Post : Gelin, aile yuvasının ve postunun sahibesi olarak sonuna kadar sürekli ve sağlam olarak yerleşmesi. Eğiş: Demir gibi kuvvetli, mütehammil ve doğru olması. Kaşık kırma ise gelinin hem kuvvetli hem de dikkatli olmasına delâlet eder, kaşığın kırılmaması da ayrıca uğursuzluk getirirmiş gibi batıl inanışlar.

(50) Kayın valideye, kocaya itaat etsin, daima bunların hükümleri altında kalsın mânasınadır.

Ah güzele, vah güzele,
Afet-i devran güzele.....» (51)

Sonra çeşitli şarkı ve türküler söylenir, genç kızlar, taze gelinler sıra ile oyunlara kaldırılır, o kadar da güzel oynarlardı ki, bunların tasviri kolay olmasa gerek!... Arada Sağdıç, Gelini alarak hususî Gelin odasına götürür, istirahat ettirir ve gereken öğütleri de ihmal etmezdi. Bu saatlerde kız evinden gönderilen sürahilerle şerbetler kadın misafirlere ikram edilir.. Selâmlıktaki Güveğiye de bu şerbetten gönderilir.. Kim götürürse bahşişini Güveğiden alırdı.

Bu saatlerden sonra erkek - kadın bütün düğüncüler, hayırlı olsun!.. diye Düğün sahiplerine tebrik ve iyi temennilerini tekrarlıyarak Düğün evinden ayrılırlardı. Kapının önündeki Davul, Zurna da bu misafirleri selâmetlemek, hem de Düğün şenliklerinin sona eriştiğini ilân etmek üzere bir «Yıkıl Git» havası çalar ve günlerden beri devam eden hay-hûyler ve bütün gümbürtüler birdenbire susardı. Günlerce, haftalarca çalıp çağıran Davulcular, Zurnacılar, Çalgıcılar, Okuyucular da Düğün sahiplerinden ücret ve bahşişlerini alarak dağılırlardı.

Düğün evinde ancak yakin akraba ve çok samimi konu komşudan bazı kimseler kalır, akşam yemeklerini burada yerler, akşamla yatsı arası sessizlik içinde geçer.. Herkesin —Hususiyle Güveğinin— kulağı minarelerdedir; çünkü Yatsı ezanı okununca selâmlık odasında bulunanların hemen hepsi yatsı namazına kalkar, cemaatle namaz kılındıktan sonra bir Aşr-i şerif okunur, İmam Ef. tarafından kısa bir duayı müteakıp Güveği, büyüklerin ellerini öperek odadan çıkar.. Sağdıciyle ve yakın arkadaşlariyle bin bir muziplik ve alayla güle söyliye Harem dairesinin kapısı önünde, Güveğinin arkasına ağır yumruklar vurularak içeriye gönderilir. Elbette ki, bu yumrukların da bir ma'nası olsa gerek!... Güveği, Harem dairesinde Tefciler tarafından karşılanır, bahşiş olarak Tefin içine gümüş mecidiyeler atılır.. Orada hazır bulunan Büyük anne, Anne gibi büyüklerin ellerini öperek Gelin odasına yönelince karşısında «YENGE» yi bulur.. Onun da bahşişini verdikten sonra etrafı incelemeğe başlar, şayet oda kapısının üstüne bir pabuç eskisi asılmış ise, onu indirerek dışarıya fırlattıktan sonra içeri girer.. Bu olay da cidden enteresan ve hem de mânalıdır. Eğer Güveği heyecanla bunun farkında olmadan içeri girerse hayatlarının sonuna kadar, kadının hükmü altında kalacak... Pabuç atılırsa erkek daima kazaklığını muhafaza edecektir.

(51) Bak, bu kitabın III ncü cildi, S. 163.

GELİN ODASI :

Gelin odası, tertemiz, muntazam surette tertip edilmiş.. Her şey yerli yerinde.. Ortada iki büyük şilte üst üste serilmiş.. (52) Yüzleri ipek kumaşdan yorganlar.. Başları dantelli beyaz patiska yastıklar.. Yatağın yanı başında, ya bir halı seccade veya ipek veya sırma işlemeli Şam mâmulü bir seccade serili.. Gelin, al duvağiyle bir kenarda ayakta sessiz, sadasız duruyor. Güveği, içeri girince her şeyden evvel seccadeye geçer, iki rik'at namaz kılar ve sonunda da mesut olmasını Tanrı'dan niyaz yolunda ellerini kaldırarak duâ ederdi.. Bu sıra Gelin, Güveğinin başına gümüş bir veya iki kuruşluk bir para fırlatır.. Bunu Güveğinin başına veya secde yerine düşürebilirse evlilik hayatında becerikli, değilse pısırık sayılırdı.

Güveği, seccadeden kalkınca doğru Gelinin karşısına gelir. Duvağını açar ve evvelden hazırlanan ve «yüz görümlüğü» tâbir edilen ya bir kelep inci, veya Elmas bir Pantantif, ve yahut bir kaç Beşibirlik... Aile fakir ise bir veya bir kaç madenî altın çıkarır, Gelinin boynuna veya göğsüne takar.. O sıra «Şirin Melekleri» yetişir de Güveğinin gözüne Gelini velev çirkin de olsa güzel.. Güzel olsa da çirkin gösterebilir, inanışı vardır. Bu sebeple etrafı Geline daima şu temennide bulunurlardı. — Allâh, şirin melekleriyle göstersin. Bazan da kızların yüzlerini görmeyen zavallı Güveğiler, hiç beklenmedik şekilde öyle çirkin, öyle hoyrat Gelinlerle karşılaşırlardı ki, Gelini o hâlinde telli duvaklı bırakıp odadan çıkar, bir daha eve girmez ve hattâ ertesi günü memleketi bile terk ederek diyar diyar dolaşan Güveğilere de tesadüf edilirdi. Sonra Güveği, Gelinin başından duvağını alırken ayağına basmak ister.. Sağdıcı tarafından evvelden tenbihli olan Gelin, çevik ve beçerikli ise ayağına bastırmamak isterken, tersine olarak kendisi Güveğinin ayağına basmak ister.. Çünkü hangisi daha evvel ayak basarsa evlilikte sonuna kadar o hâkim olurmuş..

Gece sükûn içinde geçer.. Başka İllerde görüldüğü gibi silâh atma, teneke çalma gibi ilân-ı şadümanî tarzında hareketler, Harput evlenmelerinde yoktu ve görülmemişdir de... İşte büyük fedakârlıklarla meydana getirilen bu evlenme, yurda ve memlekete yeni bir aile yuvası daha kazandırmıştır ki, bu bakımdan manevî üstünlüğü kabilîi ınkâr değildir.

---

(52) Bundan 70 - 80 sene evvel Harput'da aileler arasında Karyola denilen yatma aracı yoktu. Halk, umumiyetle yer yataklarında yatarlardı.

i) SUPHA GÜNLERİ. HALEAT DAĞITIMI :

Gerdek gecesini takip eden güne «SUPHA» günü denilir. (53) Şimdi sizlere, bu günün de hususiyetlerinden azıcık söz açalım. Sabahın erken saatlerinden itibaren Düğün evinde bütün temizlikler yapılmış.. Varsa büyük ana, büyük baba, ana, baba ve saire.. Bunlar toplu olarak bir odada otururlarken Güveği ile Gelin bu odaya girer, sırasiyle büyüklerin ellerini öperler.. Güveği aynı kıyafetle, Gelin ise geniş ve etrafı el işi işlemelerle süslü bir namazlık başında.. Bu beyaz örtünün altından Gelinin ancak burnu, kaşları ve gözleri gözükebiliyor. Bu şekilde büyüklerin elleri öpüldükten sonra mahcup bir eda ile tekrar odadan çıkar, kendi odasına gider.

Tam bu sıralarda kız evinden, hizmetcilerin başlarında sinilerle «Sabahlık» denilen yemekler gelir ki, bunların da ayrıca bir hususiyeti vardır. Tepsilerde kızarmış kuzular veya Kaburgalar, Baklavalar.. Yağlı Çörekler.. Sütlü Tandır ekmekleri.. Bu yemeklerle beraber, kız evi ailesinin her birinden ayrı ayrı hediyeler gelir ki, bunların en aşağısı madenî bir altındır. Bunları, kız evinin yakınlarından bir kadın getirir. Oğlan evinde de, gerek bu kadına ve gerekse yemekleri taşıyanlara ayrı ayrı bahşişler verilir. Sonra Güveği de dahil evin bütün erkekleri dışarı iş ve güclerinin başına giderlerdi.

Şimdi kadınlar arasında Supha gününün hazırlıkları başlar, her şeyden evvel Geline, en kıymetli ve süslü elbiselerinden birisi giydirilir ve bütün zinet altınları ve mücevheratı da takılır.. Bilhassa Damadın o gece «Yüzgörümlüğü» olarak verdiği hediye bariz bir yere takılır, diğer ev hanımları da yeni elbiselerini giymek ve mücevherlerini takmak suretiyle bezenirler.

Supha gününe, kız evi ve oğlan evi ailelerinden başka akraba ve konu komşu kadınları ve dışarıdan da bir çok ziyaretçiler «Gelin Görme» ye gelebilirlerdi. Bu misafirleri, çifte çifte Tefçiler çalarak karşılar, harem tarafının en büyük bir odasında veya sofasında toplanılır. Bu sıra önlerinde Tefciler çalarak Gelin ve sağdıç yan yana içeri girerler.. Sağdıç Gelini, bütün misafirlerle görüştürür.. Büyüklerin elleri, küçüklerin yüzleri öpülür.. Sonra odanın bir tarafında yer alır ve ayakta dururlar.. Ta ki, misafirler arasında en yaşlı ve en hatırı sayılır bir hanım, oturmalarına müsaade etsin. Şimdi eğlentiler başlamıştır, oyuna en evvel kaynana kaldırılır.. Teflerin sesi Türkü ve Mayaların âhengi etrafa yayılır, herkesi neş'elendirir ve oynatır. Misafirler, o günü için Geline ayrı ayrı ve kıymetli hediyeler getirmişlerdir, bu hediyeler fırsat düştükçe Geline verilir. Eğlenti akşama doğru sona erer.

(53) Supha : Subüh'den gelir ki, sabah mânasınadır.

Şimdi bu günden sonra birbirini takip eden usul ve âdetleri de sıralıyalım: Üç gün sonra Güveği, kayın baba, kayın validesinin ellerini öpmeye gider, bu el öpme merasiminde, kayın baba ve kayın valide tarafından Güveğiye hediyeler verilir. Gelin, ne Supha gününde ve ne de ondan sonraki günlerde ev halkı ile görüşüp konuşmaz.. Hariçten bir kimse bu olaya muttali olursa, Gelinin mutlak surette dilsiz olduğuna inanır, halbuki mesele öyle değil.. Gelinin, ev halkı ile görüşüp konuşması için Kayın baba, Kayın valide tarafından geline hediyeler verilmesi lâzımdır, Gelin hediyeleri aldıktan sonra dili açılır ve Bülbül gibi konuşmaya başlar.

HALEAT DAĞITMA :

Düğünden bir kaç gün sonra Haleat (54) dağıtmak üzere kızın annesi ve yakınları, oğlan evine davet edilirler. Gelinin getirdiği Cehiz arasındaki sandığı açılır, bu sandığın içindeki eşyadan, bütün oğlan evi aile fertlerine, sonra akraba, dost ve yakınlarına hediyeler ayrıldığı gibi, Geline hediye getirenlere de bohça bohça hediyeler hazırlanır ve gönderilir. Bu bohçalar, kimlere gönderilmiş ise götürenlere —Bohçanın kıymetine göre— bahşişler verilir. Her bohçanın içinde erkekler için bir kat iç çamaşırı ki, beyaz patiskadan veya ağartılmış ince yerli bezlerinden mamûl don, gömlek.. Canfes veya Mantin yanları zürafalı tütün, saat ve para kiseleri.. Havlular.. Peşkirler.. Kadınlar için de Mabrum denilen veya ipek hint bezlerinden mamûl gömlekler.. Oyalı yazmalar.. İşlemeli tülbentler.. İpek Kırapler.. Geline en ağır hediye verenlerin bohçalarına da, bu saydıklarımdan başka birer top ipekli çitare veya yerli fabrika kumaşları da konulurdu.

j) GELİN HAMAMLARI. GELİN ZİYARETLERİ :

Düğünden bir hafta on gün sonra da Gelin hamamı yapılır. Hamama evvelâ, kız evi, sonra yakın akraba, dost ve yakın komşular davet edilirler ve hangi hamama gelecekleri evvelden tesbit edilerek kendilerine bildirilir. O gün, eğer davetliler çoksa, sabahdan akşama, değilse öğleden akşama kadar hamam, Düğün sahipleri tarafından kiralanır ve hamama bunlardan başka müşteri alınmaz. Kadın misafirler, muayyen gün ve saatte hamama gelince: Tefciler ve Düğün sahipleri tarafından

(54) Haleat : Arapca Hil'at kelimesinden alınmış bir deyimdir. Büyükler tarafından layık olan bir kimseye geydirilen elbise veya verilen ağır bir hediye.

karşılanırlar.. Bütün misafirlere, yıkanmak için ikram olarak birer kalıp sabun dağıtılır.. Gelin, evinden gelip de elbiselerini çıkardıktan sonra, Natırların kolları arasında dış göbek taşına getirildiği zaman, bütün misafirler de burada toplanırlar.. Tefciler çalmaya, çağırmaya başlayınca bir alay hâlinde Gelini aralarına alarak İç hamama girerler.. Herkes yerlerini almış yıkanırken misafirlere yaz ise çeşitli meyveler, kış ise kuru ve tatlı yemişler ikram edilir. Bu merasim de akşamlara kadar devam eder.. Düğün evi ilgilileri tarafından hamamcıya ve natırlara bol bol bahşişler verilir. Hamamdan sonra evli evine, köylü köyüne!...

Gelin, hamamdan çıkdıktan sonra doğruca Baba ve Anne evine götürülür. Damat da oraya gider, orada bir kaç gün misafir olarak kalırlar.

Bu ziyaretten sonra da «Gelin Gezdirme» merasimi başlar. Oğlan evine mensup 5 - 6 kadın. Geline her gün başka başka elbiseler giydirilmek suretiyle Düğüne gelenlerin ve bilhassa hediye getirenlerin evlerini dolaşır ve Gelini gezdirirler. Düğüne gelenler, bu ziyareti mutlak surette beklerlerdi, bu gezintiler de haftalarca, hattâ aylarca devam edip giderdi.

k) KÖYLERDEN ve BAŞKA ŞEHİRLERDEN GETİRİLEN GELİNLER İÇİN DÜĞÜN ALAYLARI :

Bazan bu Düğünler, ya civar şehirlerden veyahut köylerden kız almak suretiyle yapılırdı ki, bu gibi Düğünlerin de ayrıca hususiyetleri vardı. Bu gibi Düğünlerde kadınlı, erkekli bütün Düğüncüler, ya atlara veya yaylı arabalara binerek Düğüne katılırlar.. Her Düğüncü, iyi bir ata binmek merak ve hevesiyle, bir hafta evvelinden at tedarikine başlarlardı. Hatta bir kaç saatlik uzak köylerden at getirtenlere de tesadüf edilirdi. Zenginler ise o günün şerefine Gümüş ayar takımlı at ve kısraklarına binerlerdi. Kadınların, bindikleri atların dizginlerini seyisler ve hizmetciler tek tek ve birbiri ardından çekerlerdi. Kadınların, Harput Fabrikası ipekli kumaşlarından rengârenk çarşafları, yüzlerinde siyah peçeleri, ayaklarında gıcır gıcır kaloş potinleriyle atların üzerinde erkekler gibi sıralanıp gidişleri, bu alaya başka bir renk, başka bir manzara verirdi. Bu kadınların arasında, seyis ve hizmetciye lüzum görmeden bizzat dizgin kullananlara da tesadüf edilirdi.

Düğünün Kasabadan çıkışı pek azametli olurdu, bu gibi Düğünlerde Davul adedi dörtten aşağı değildir. Biz yedi Davul, 7 Zurnalı Düğünleri gördük. Bu Davulların birdenbire aynı tempo ile tokmaklanması, bütün bir şehri ayaklandırmaya kâfi gelirdi. Düğün alayını seyret-

mek için halk «Dağ kapısı» na dökülür, burası Mahşere çeivirilirdi. Atların nal sesleri ve kişnemeleri etrafda başka bir hava yaratırdı. Bu alay içinde «Cirit Oyunları» na katılacak olan oyuncuların, bacaklarının aralarında destelerle Deynekler göze çarpardı. Düğün alayındaki bu hevesliler, yol boyunca yumuşak ve düz bir saha gördüler mi, hemen atlarının dizginlerini kırarak oyuna başlarlardı. Bu oyunlara devam edilirken alay durur, oyunlar seyredilirdi. Bu suretle Düğün alayı, bir saatlik mesafeyi iki-üç saatte ancak alabilirdi. Köye yaklaşıldığı zaman Davulların gümbürtüleri artar, kadın, çoluk çocuk Düğün alayını seyaretmek için köy evlerinin dmlarında yer alır, bütün köy delikanlıları da köyün dışında Düğünü karşılarlardı. Düğüncüler atlarından iner inmez ilgililer tarafından konaklara, evlere taksim edilirlerdi. Ancak kadın Düğüncüler, daima toptan Kız evinin misafiri olarak kalırlardı.

Bazan bu köyler, şehre daha uzak olabilir, aynı günde şehre dönmek imkânsız olduğu zaman geceyi o köyde geçirme mecburiyeti hasıl olurdu. Kadın, erkek bazan yüzden fazla Düğüncü, köy ağaları ve köy halkı tarafından evlerine ve konaklarına misafir edilirler.. Şereflerine akşam sabah bol somatlar çekilmek ve geceleri Halep, Şam ve Harput kumaşlarından mamûl ipek yorganlar ve yumuşak yataklarda yatırılmak suretiyle i'zaz ve ikram edilirlerdi. Allâhım! Bu ne varlık, bu ne birlik ve beraberlik, bu ne samimiyetti. O gece Düğün şenliklerine bütün köy halkı katılır, köy meydanlarında, pınar başlarında meş'aleler yakılır, gece yarılarına kadar Davullar çalınır, köy delikanlılarının kol kola vererek bir tek insanmış gibi Davulların önünde Halay tutmaları görülecek, seyredilecek ve insanın içini çeken ve göğsünü kabartan olağanüstü hallerdi, bunlar..

Ertesi gün, yine aynı azamet ve gümbürtü ile Gelin alınıp da köyden çıkıldığı zaman Düğün alayı daha çoğalmıştır; çünkü köy ağaları ve köy delikanlıları da atlı pusatlı olarak Düğüncüleri teşyi için alaya katılmışlardır. Köyden biraz uzaklaşınca, oğlan evi ve kız evi gurupları arasında kıyasıya ve şâhâne Cirit oyunları başlar.. Çok neş'eli ve aynı zamanda çok heyecanlı geçen bu oyunların sonunda köylüler, uğur ve selâmet temenni ederek ayrılır, köylerine dönerlerdi. Düğün şehre yaklaşınca Dağ kapısı, yine aynı dekor içinde ve hıncahınç insanla doludur, şimdi de halk Düğünün gelişini seyre çıkmışlardır. Düğün alayı, aynı azamet ve aynı ihtişam ile kasabaya girer, Düğün evine kadar gelinir.. Gelinin Taht-ı revanı Düğün evinin davrazasından içeriye girince sesler birdenbire kesilir.. Düğüncüler yavaş yavaş evlerine dağılırlar.

1) MEŞHÛH DÜĞÜNLER ve BİR MUKAYESE :

Harput'da dillere destan olan, çok muhteşem ve debdebeli Düğünlerden bazıları :

1 — Çötelizade'lerden meşhûr Mustafa Ağa'nın torunu ve bil'ahere Zerteriç köyünde oturan Riza beyin büyük oğlu Ahmet beyle Hacı Küçük beyin kız kardeşi Hayriye hanım ki, sonraları Hacı Küçük beyle beraber Hicaz'a giderek Hacı Hayriye Hanım olmuştur. (55)

İşte bu Düğün, 15 gün fasılasız Riza beyin Saray'daki konaklarında devam etmiş.. Konağın iç avlusunda 15 - 20 kazan kaynamak suretiyle bütün Harput - Elâzığ halkı, köy ağaları bu Düğüne davet edilmiş.. Düğün şenlikleri haftalarca âdeta bir şehrâyin hâlinde devam etmiş.. Gelini Elâzığ'daki çiftliklerinden alıp Saray'a getirmişlerdir. Bu Düğünün tarihi: takribi olarak 1885 (1301 R.) dir.

2 — Yine Çötelizade'lerden olup Saray'da oturan çok zengin ve aynı zamanda çok güzel olan Dil-şad Hanımın oğlu Küçük beyle Perçençli Hafız Ağa'nın kızının Düğünleri ki, bu Düğün de çok azametli olmuş ve haftalarca devam etmiştir. Düğün alayının bir ucu Perçenç'e kavuştuğu hâlde diğer ucu Kesirîk köyü hizalarında imiş.

3 — Meşhûr Âlim ve aynı zamanda zengin Büyük Hacı Mehmet Ef. nin oğlu Hilmi beyle, Çünküş beylerinden Eşref Beyin kızı Hasibe Hanımın Düğünleri : Bu Düğün de fasılasız 15 gün devam etmiş, çok kalabalık ve mutantan bir Düğün alayı Çünküş'e giderek gelini getirmişlerdir.

4 — Harput'un meşhûr şairi Hacı Hayri beyin kardeşi Hacı Lütfüllâh ile Peri kaymakamının kızı Saliha Hanımın Düğünleri : Düğün 10 gün devam etmiş ve muazzam bir Düğün alayı Harput'tan kalkarak Peri'ye gitmiş.. Bu âlây Peri'de iki gece kalarak orada da şenlikler ve eğlentiler yapılmış, misafirler haddinden fazla ağırlanmışlardır. Bu Düğünün en enteresan olaylarından birisi de : Düğün Peri'den dönerken Düğünün şerefine Peri beyleri tarafından Gelinin muhafazası için iki yüze yakın Dersim'li silâhşorun Harput'a kadar bu âlâya katılması olmuştur. Düğünü seyr için Kasaba haricine çıkan Harput'lular, bu silâhşorlarla karşılaşınca birdenbire korkmuş ve heyecana kapılmışlardı.

5 — Efendigillerden Hacı Hamit Ef. nin kızı Tahire Hanımla Hanağalarından (56) Mehmet Ağanın Düğünleri :

Bu Düğün de çok kalabalıklı bir Düğün âlâyı ile Han köyünden

---

(55) Hacı Hayriye hanım, evvelce Riza beyin kardeşi Mehmet beyle evli iken, Mehmet beyin ölümü üzerine Riza bey, Hacı Hayriye hanımı, bu defa da oğlu Ahmet beye nikâhlamıştır ki, o sıra Hayriye hanım yaşlarında kadar varmış.

(56) Şimdi nahiye merkezi olan Hankendi köyü.

Harput'a gelmiş ve yüzlerce Düğüncü Harput büyüklerinin konaklarında misafir edilerek, ertesi gün aynı azametle âlây Harputtan ayrılırken binlerce halk tarafından Dağkapısına kadar teşyi edlmiş ve uğurlanmıştır.

6 — Yine Hacı Hamit Ef. nin küçük kızı Ayşe Hanımla, Hogu Ağalarından Mustafa ağanın Düğünleri :

Bu Düğün alayı da, yine azamet ve debdebe ile Harput'a bir gün evvel gelmiş ve yukarıda söylediğimiz şekilde karşılanmış ve ertesi gün de ayni şerait dahilinde uğurlanmıştır.

7 — Hacı Baloşlardan Arif Ağanın oğlu İsmail Ağa ile, kardeşi Asaf Ağanın kızı Dil-şad Hanımın ve Asaf Ağanın oğlu Mustafa Ağa ile Arif Ağanın kızı Ayşe hanımın Düğünleri :

ki, bu Düğüne çifte Düğünler ismi verilmişti. Tam 10 gün geceli gündüzlü devam etmiş. Bütün Harputlular Düğün ziyafetlerine davet edilmiş ve bunların tümü Düğün şenliklerine katılmışlardır. Çifte Gelinler, Şehre bir saat mesafedeki Mürüdü nahiyesinde Suluderedeki bahçelerinden alınarak çifte tahtirevanlarla Şehre getirilmişlerdir.

8 — 1898 (1314 M.) yılında Büyük Beyzade Ali Ef. nin küçük oğlu Hacı Behaaddin Ef. ile Diyarbekir'de Nakibül-eşraf Hacı Mesut beyin küçük kızı Ayşe Hanımın Düğünleri :

Bu düğün de 15 gün evel başlamış.. Düğün âlâyı Harputtan kalkarak dört günde Diyarbekir'e varmış.. Âlây, azamet ve ihtişamla Diyarbekir'in surlarından içeri girdiği zaman bütün Diyarbekirlilerce ilgi ile karşılanmış, Düğüncüler belli başlı konaklara taksim edilerek misafir edildikten ve iki gece istirahatten sonra dönülmüştür. Bu Düğünde dikkati çeken olay şöyledir. Kız evi tarafından verilen Cihazın miktarı o kadar çokmuş ki, 25 katırla nakledildiği görülmüş ve dillere destan olmuştur.

9 — Sağır Müftü Mahmut Nedim Ef. nin kızı Siddika Hanımla Palu'nun Seydali Köyünden Ahmet Ağanın oğlu Mansûr Beyin Düğünleri:

Bu düğün de günlerce Paluda devam etmiş, ve aşiret usulü dairesinde yüzden fazla silâhşorun muhafasında Palu'dan ayrılarak Harput'a gelmiş, Düğüncüler Harputlular tarafından bir gece misafir edilerek ertesi gün yine ayni debdebe ve azametle dönmüştür.

10 — İspirzade Küçük Ef. nin oğlu, sayın hocam yarbay Ferit Beyle, Elâzığda Miralay Salih beyin kızı Naciye hanımın Düğünleri :

Bu Düğün de günlerce ve haftalarca devam etmiş ve Hacı Baloşların selâmlığında gündüzleri ve sonra gece yarılarına kadar ziyafetler, eğlentiler tertip edilmiş, muazzam bir Düğün âlâyı, Elâzığ'dan gelini alarak dönmüştür.

11 — Yukarı mezria'da Sai zade İbrahim Ef. nin oğlu Ferit Ef. ile Harputta Baboş Mustafa Ef.nin kızı Saliha Hanımın Düğünleri :

Bu Düğün de 10 gün evel başlamış, Çiftlik konağında, Havuz başında ve bahçede muazzam yemek sofraları kurulmuş, Harput ve Elâzığ'dan gelen bir çok davetliler yedirilmiş, içirilmiş.. Davullar, çifte saz takımları gece gündüz durmadan çalmış, çağırmış.. Şenlikler adeta bir şahrâyin şeklinde günlerce devam etmiştir. Muazzam bir Düğün âlâyı Elâzığ'dan geçmek suretiyle Harput'a çıkmış ve gelini alarak dönmüştür. (57)

12 — Aziz dostum Bedri Çarsancaklı'nın rahmetli babası Aslan beyle, Efendigillerden Hafız Mahmut Ef. nin kızı ve meşhûr şair Hacı Hayri beyin kız kardeşi Aliye hanımın düğünleri de çok zengin ve çok şatafatlı olmuştur.

13 — En son bir Düğün de : Rahmetli arkadaşım Çakılcı zade Hilmi beyle, Saraylı Sait beyin kızı Nevriye hanımın Düğünleri :

Bu Düğün de bir hafta evelinden başlamış, çifte Davul zurna ve çalgı takımları ile gece gündüz âhenkler yapılmış ve konaklarının önündeki meydanda gece şenlikleri arasında Deve oyunları da yapılmak suretiyle devam etmişti. Bu oyunun mutahassisleri olarak III. ncü cildin 197 nci sahifesinde gösterdiğim Zilfo Ağa ile kel Hurşitten başka Pertekli Berber Süleyman ile Hoşlu Mahmut'da bu işin ustaları olduklarını sonradan öğrenmiş bulunuyorum. Fakat Mael'esef bu Düğün şen Harput'un en son Düğünü olmuştur.

Sevgili okuyucularım! Harput ve dolaylarındaki Evlenme, Düğün âdet ve geleneklerini ve aşağı yukarı yüz yıl içerisinde geçen meşhûr Düğünlerden hatırımda kalanları sizlere anlatmağa çalıştım. Bu Düğünlerden bir kısmını gördük ve yaşadık ve bu satırlar, gördüklerimizin ve işittiklerimizin birer aksinden başka bir şey değildir, yazılarımda kesin olarak mübalağadan kaçındım ve doğruyu yazmayı tercih ettim. İleride yazılarımın mahiyetine inanılmayacak ve ihtimal verilemiyecek günler gelecektir, o devirde bunlar, belki de çocuklara bin bir gece masalları şeklinde anlatılacaktır, bundan da elbetteki ruhumuz şâd olacaktır.

Bu şanlı, şerefli, neş'eli ve bütün Şehir, Kasaba ve Köylerimizin halkını coşturan, sevindiren bu Düğünlerin yerine şimdi Amerikalıların vahşi kavimlerden aldıkları Suvink ve caz müziği ile salonlarda danslı ve ispirto kokulu Düğünler yapılmaktadır. Ortada bir hakikat varsa o da bu gün dünyada üstün durumda yaşayan milletler, geleneklerine sahip olan milletlerdir.

---

(57) Bu ve bundan evvelki Düğünlerde, eskiye nazaran dikkati çekecek bazı yenilikler görülmüştür ki, bunlarda Gelin için evvelce kullanılmakta olan Taht-irevanın yerine bu Düğünlerde Payton kullanılmıştır.

Bu Bölümün sonunu alırken rahmetli «Mehmet Akif» in (Eski Düğünlerde) isimli manzumesinden bazı parçaları hatırladım, teberrüken kitabıma alıyorum. Ruhu şâd olsun!

Eskiden Zurnalar öttükce feza inlerdi..
O ne dehşetli Düğünler, O ne Derneklerdi;

Kurulur meydana Harman gibi kırk elli Sini,
Tablalar yığmaya başlar koyunun beslisini.

Sofranın hâlesi şeklinde duran, kutru geniş..
Boyu çepçevre Kılapdanla zarif işlenmiş.

Eni az Peşkiri, her kes götürür dizlerine
Çorbadan sonra etin türlüsü kalkıp yerine,

Hamurun türlüsü, Devlet gibi kondukca konar,
Sekiz on yerde kazanlar mütemadi kaynar..

Taze şerbet sunulur, taze kesilmiş karla,
Buzlu ayransa döner ortada bakraçlarla.

Öyle inler ki, zemin.. Kalb-i feza küt küt atar.
Davul, Zurnanın tizleri yedi iklimi tutar.

II

DOĞUM ve ÖLÜM

a) **LOĞUSALIK** : Eski Harput aileleri içinde kadınlar Gebe kaldılar mı, bu gebeliklerini uzun müddet ev halkına, hattâ kocalarına bile hissettirmeden sabir ve tahammül gösterir, karnında beslediği yavrunun mevcudiyetini bir suç işlemiş gibi etrafındaki insanlardan daima saklar ve çekinirdi 6 - 7 ayı geçip de bariz bir şekle gelinceye kadar bu suretle hareket eder, hattâ evdeki en yakin erkeklere bile, burnu karnında iken mümkün mertebe gözükmez, arlanır ve utanırdı. Ev halkı, bir kadının gebe kaldığını fazla miktarda ekşi maddeler yediğini görünce hissederlerdi. Bazı zengin ailelerin şımarık gelin ve kadınları müstesna, diğer halk çoğunluğunda Gebe kadınlar, doğurmadan bir gün evveline kadar ev işlerinde çalışır, sanki Gebe değilmiş gibi istirahat nedir bilmezlerdi. Harput'da bu gibi Kebe kalan kadınlara «İki Canlı» denilirdi ki, hakikaten kadın karnındaki canlı ile iki sayılabilirdi.

Bir kadının bu suretle Gebe olduğu anlaşılınca, ev halkı Loğusanın yataklarını hazırlar ve yatak yüzlerini yenilerler.. Çocuğun yatağı ve Beşiği de kızın ana - babası tarafından hazırlanır ve doğumdan birkaç gün evel kızlarının evine gönderilirdi. Loğusanın yatacağı oda derlenir, temizlenir ve bu yataklar da odada hazır bir durumda bekletilirdi. Vaktaki, doğum ağrıları baş gösterince hemen Ebeye haber gönderilir.. Ebe gelir.. Durumu inceler.. Ona göre müdahale lâzımgeliyorsa çocuğu hemen alır, yoksa tabiate bırakılarak beklenirdi. ta ki, çocuk kapıyı çalıncaya kadar.

Eski zamanlarda şimdiki gibi en aşağı 500 liradan başlıyarak 2500 liraya ve daha fazlaya doğum yapan ne bir doktor, ne de Loğusanın günlerce yatacağı bir hastane masrafı vardı. Ebenin ücreti de, Loğusayı görmeye gelen eş - dost tarafından «Ebe parası» olarak verilir, aile bütçesi bu şekilde sarsılmazdı. Şimdi diyeceksiniz ki, doğumlarda zayiat çok olurdu. Hayır! Aziz okuyucularım, Hayir!.. Doğumlarda bu gibi vak'alere nadiren tesadüf edilirdi.

Ebeler de şimdiki gibi mektepli falan değillerdi. Halk arasından çıkmış ve bu işi, kendinden bir evelki Ebeden öğrenerek çalışmış, tecrübeli, yaşlı başlı kadınlardı. Hele şimdiki gibi erkek Nisaiyeci Doktorlara (JİNEKOLOĞ) açılma, o zaman olsaydı, dinden imandan çıkılır ve kadın kocasından boş olurdu. İşte zaman bu kadar ilerlemiş ve inanılmıyacak derecede değişmiştir.

Eskiden Doğumların pek kolay ve basit olduğunu yukarıda kayd etmiştim. Bu bir hakikattir ve size bir misal da verebilirim: Tahminime göre 1908 - 1912 yılları arasında akrebamızdan bir Hanım, Gebe olarak bir vurgun arabasiyle Elâzığ'dan kalkmış.. Diyarbekir Askerî Rüşdiyesinde öğretmen olan kocasının yanına gitmekte iken ikinci konak mahalli olan Kezin Hanında bir kuru odada yatmakta iken bir gece ağrıları tutmuş.. ve kendi kendine doğurmuş.. Hem de İkiz olarak.. İki tane Erkek çocuk.. Hiç bir yardımcı istemeden - İstese de Dağ başında kimi bulabilirdi - birbiri ardınca doğurmuş.. Çocukların göbeklerini cebindeki ufak çakı ile kesmiş.. Temizliklerini de kendi elleriyle yapmış.. Tertemiz kundaklamış ve sabahleyin erkenden arabasına binerek yolculuğuna devam etmiştir. İşte size ayni zamanda tam bir Türk kadını tipi!..

Doğum olunca Babalara, Dedelere ve sair yakin akrebalara müjdeciler gönderilir.. Çocuk erkek ise ev halkında ve bütün ailede bir şadümanidir başlar.. Herkes memnun.. Herkesin yüzü gülmede.. Kız ise bunun aksi olaylarına şahit olurduk.. Bir kere kız doğuran Loğusanın yüzüne bakılmadığı gibi, Loğusa da sanki bir suç işlemiş gibi kimseni nyüzüne bakamazdı.

Doğumu müetakip Loğusanın ve çocuğun temizlikleri yapıldıktan sonra Loğusa yatağına, çocuk Beşiğine yatırılırdı. Loğusaya o gün ve ertesi günler yemek verilmez, yalnız bir miktar tereyağiyle Bal, bir arada eritilir ve süzüldükten sonra veyahut Kuymak (1) verildiği gibi arada sıcak şerbetler de verilirdi. Çocuklar için, ince Mermerşahiden gömlekler, Zıbınlar, Göbek bağları.. Başlarına Pörk ve sargı gibi giyim eşyası.. Hindistan cevizi, Anason gibi şeyler de hazır bulundurulurdu. Bunlardan başka Çocuklar için daha evelden Dağlardan hiç el sürülmemiş bir miktar da kırmızı toprak getirdilirdi. Bu topraklar, mahallinde kazılır ve ince bir kalburdan geçirilerek çuvallara konulur, Merkeplerle eve getirilir ve münasip bir kapda muhafaza edilirdi.

Bu toprağa bütün halk (HÖLLÜK) derlerdi. Ne tuhaf tesadüfdür ki, ben bu satırları daktilo ederken postacı da ULUOVA Gazetesinin 26/10/1963 tarihli ve 3284 sayılı nushasını bana getirmişti. Yazılarımı bıraktım. Gazeteyi okumaya başladım. Bu nushanın (Günah mı olur) sütununda şu satırları bulmıyalım mı?

«Nereye gidersem, gideyim.. Hangi mevkie yükselirsem yükselelim.. Kardeşim! Size nasıl ifade edeyim: HÖLLÜK toprağının kokusu burnumda tüter» Güldüm ve sonra anladım ki, bunu yazan da benim gibi yanıklardan.. Ve dolayısiyle Harput'a hasret çekiyor.

(1) Kuymah : Un ve Tereyağından yapılmış Lapa halinde bir yemek.

HÖLLÜK'ten başka tedarik edilecek araçlardan birisi de (HÖLLÜK BARDAĞI) dır. Çocuk haftalık, veya on günlük oldu mu? bu bardak Höllük'le doldurulur, bir ateşin üzerine veya Kürsü'nün içine konularak toprak burada tamamiyle ısıtılır.. Çocuğun altı temizleneceği zaman bu kızgın toprağı, kalın ve kırmızı bir bez içerisine kor. çocuğu belden aşağı bu toprağın üzerine yatırarak sımsıkı sarar ve kundaklar.. Zamanı gelince açılır.. Toprağın üstündeki kaka ve yaşlık alınır, atılır.. Tekrar yeni ve sıcak HÖLLÜK'e sarılır. Bu suretle kadınlar, çocuk bezi yıykamaktan kurtulmuş olurlardı.

Loğusalıkta bir de batıl bir inançla Loğusaya ve çocuğa nazar değmesin ve Loğusayı allar basmasın diye bir (EĞİŞ) in sivri ucuna bir baş soğan geçirilerek dik bir halde Loğusanın başı ucuna konulur.. Sonra ipekli canfesden yapılmış kabın içinde bir kelâm-ı kadim de baş tarafına asılır.. Beşiğin baş tarafında da mavi boncuklar, ufak kablumbağa iskeletleri ve bir takım nushaler göze çarpar. O günler de konu komşu, akreba ve dost hanımları, ya bizzat kendileri gelir, yahut da hizmetci ve dadılarını gönderir gözaydınlığında bulunurlardı.

Doğumun birinci veya ikinci günü ailenin yakinlerinden bir erkek çağırılarak, yeni doğan çocuğun sağkulağına Ezan-ı Muhammedi okutturulurdu. Ezan salât-ü selâmı muhtevi olduğu için bu adet. bütün islâm âleminde olduğu gibi Harput'da da tatbik edilirdi. Bu çok defa da çocuğa isim konulduğu vakit yapılırdı.

b) DIĞASKEN GÖRME ve DIĞASKEN HAMAMLARI :

Aradan üç dört gün geçtikten sonra Dığasken Görme merasimi başlardı. Bütün konu komşu, akreba ve dost ailelerin hanımları kafile kafile Loğusanın evine gelerek yattığı odaya girer, oturur hal hatır sorar ve hediyelerini verirlerdi. Yakinleri ise renkli kurdelalara bağlı altunları bir Amerikan iğnesiyle çocuğun başına veya yasdığına iliştirirlerdi ki, bu âdet zamanımıza kadar gelmiştir. Bu altunlar, o zamanın yirmilik, yirmi yedilik, ellilik ve bir liralık altun paralarından ibaretti. Bunlardan başka bir de Ebe parası vardı ki, bu da hastayı ziyaret edenler tarafından Ebeye verilirdi. Bunun miktarı da ziyaretcilerin hal ve vaktına göre gümüş madenî iki kuruşdan başlar, yirmi kuruşa (Bir mecidiye) kadar yükselirdi. Ebe, bir hafta - on gün kadar Loğusanın yanından gece gündüz ayrılmaz, hastaya ve çocuğa nezaret ederdi. Ebe, aldığı bu bahşışlardan başka Doğum evi tarafından da kendisine hediyeler ve bir miktar da para verilir, memnun olarak evine dönerdi.

Harput'da Ebeye de (KİVRE) kadar önem verilir ve yetişen çocuklar, bilhassa Bayramlarda kafile kafile Ebelerinin evlerine gider, elleri-

ni öper ve bir çoğu da elleri hediyelerle dolu giderlerdi.

Loğusa, gerçi bir hafta on gün içinde yatağını terk ederek ayağa kalkarsa da kırk gün evinden çıkamaz ve yıykanamazdı. Kırkıncı gününü takibeden Loğusa için (DIĞASKEN HAMAMI) hazırlıklarına başlanır, hamam günü belli olur ve bu hamama da hastalığı zamanında Loğusaya ilgi gösteren ve bilhassa çocuğun başına altun dikenler davet edilirdi. Bazan bu hamamlara Tefciler de götürülür, şarkılar, türküler söylenerek çalınır, çağrılır ve yıykanılırdı. Hamamdaki misafirlere yaz ise sepetlerle meyveler, kış ise yağlı çörekler ve kuru yemişler dağıtılarak ikram edilirdi.

c) HASTALIKLAR.. ÖLÜM.. CENAZE MERASİMİ ve MEZARLIKLAR :

HASTALIKLAR : Bu konuda kitabımnı I. nci cildinde (3) oldukca kısa ve fakat faydalı bilgiler verilmişti. Evvelleri bu gibi hastalıklarda hiç bir fennî ve tıbbî tedavi usullarına lüzum görülmeden bir takım kocakarı ilâçları ile ve sonra da manevî yolda okutma ve nusha gibi şeylerle hastanın tedavisine çalışılır, ümit kesilince de bilhassa inme ve nüzul gibi hastalıklarda Tanrıdan iki rahmetin biri istenirdi. Bir de bazı evlerde dallı budaklı kocaman Geyik boynuzları vardı ki, bunlar okutturulmuş mıydı, yoksa göglerden bu iş için mi indirilmişti? Kimse farkında değildi; Fakat bunlara ölüm tılsımı denilmesi daha doğru olurdu. Basbayağı bu Geyik boynuzlarına karşı, halkın inanışı da çok kuvvetliydi. Bu boynuzlar, hangi hastanın başı ucuna konulursa, o hasta acı ve iztiraplarından kurtulduğu gibi etrafındakileri de azap ve sıkıntıdan kurtararak hemen dünyasını değiştirir ve yahut yeniden afiyet bulurlardı.

c) Ölüm ve Cenaze Kaldırma :

Harput'da ölüm hadiseleri çok defa yaşını başını almış olanlar arasında, bazan de bulaşıcı hastalıklar yüzünden olurdu. Yaşlıların ölümü tabiî karşılanır.. Geçnlerin ölümüne ise bütün memleket halkı yanar yakılırdı. Bir evde hasta oldu mu, konu komşu onunla yakinden ilgilenir, akşam sabah durumunu sorar öğrenirlerdi. Ölüm halinde de bütün akreba, eş dost, konu komşu yardıma koşarlardı. (4) Harput'un, bu

(3) Bak, Bu kitabın 1. inci cildi, s. 251 ve dv.

(4) Bak, bu kitabın 1. inci cildi, İçtimai yardım bölümü s. 256

yolda en güzel âdetlerinden birisi de : Bir ölüm vukuunda hemen bir iki Minarede Salât-ü Selâm verdirilmesiydi. Halk bu suretle sorar, soruşturur ölüm vak'asine muttali olur ve ona göre yardıma koşarlardı. Büyüklerin, Âlimlerin ölümlerinde ise bütün Minarelerde Salât-ü Selâm verilirdi ki, bu ilâhî seslerle memleketin semasını sanki bir hüzün kaplardı. Hiç unutmam, Meşhûr Bilgin Hacı Abdül-Hamit Ef. nin ölümünde, bu Salât-ü Selâmlar uzun sürmüş ve bütün halkı ağlatmıştı.

Cenazenin hazırlanmasında, bir taraftan techiz ve tekfini yapılırken o bir taraftan da mezarı hazırlattırılır.. Bu işler cenaze sahibinin haberi olmadan tamamlanır ve cenaze kaldırılırdı. Aradan günler, haftalar geçtikten sonra cenaze sahibi acılarını unutup da kendine geldiği zaman, masrafın kimler tarafından yapıldığını sorar, öğrenince de götürüp verir ve memnunluğunu bildirirdi. Ölünün ailesi fakir ise, cenazeye yapılan masraflar, konu komşu arasında taksim edilirdi.

Cenazenin techiz ve tekfininde ve hemen evden kaldırılmasında sürat gösterilmesi hususunda bütün halk müttafikti. Her nedense cenazeler evlerde tutulmazlardı.. Gece veya sabahları ölenler öğle namazına.. Öğleye yetiştirilemezse İkindi camiine mutlak surette yetiştirilirdi.. Bunların gayri vakıtlarda ise cenaze hazırlanır, Attarlar çarşısının (Kapalı çarşı) tam ortasında oldukca geniş bir yerde - Rahmetli basduğun oğlunun tavansız ve kapısız ahşap dükkânının önünde - büyük bir masanın üstüne konulur.. Sabaha kadar muhafazası, bu çarşının bekçisine verilirdi. Cenaze birden fazla olduğu zaman, bu dükkânın üst kapakları üzerine sıralandığı çok defa görülürdü. Ben çocuktum, ailece bazı akşamları, Camii - kebir mahallesindeki akrebaların evlerine oturmaya giderdik.. Attarlar çarşısından geçiş, yolu pek kısalttığı için çok defa bu yol tercih edilirdi. Buraya sapıldığı zaman beni bir korkudur alırdı.. Gerçekten cenaze olmadığını görünce ferahlar.. Cenazeyi görünce de titreye titreye yelgibi geçerdik.

Bahar, yaz ve sonbaharda ölenlerin cenazelerinin önlerinde iki söğüt dalı mezarlığa kadar götürülür, definden sonra bunlardan birisi, mezarın boşucuna, diğeri ise ayak tarafına dikilir ve o ânda sulanırdı da.. Gerçi bu, mezarlıkları ağaçlandırma yolunda iyi düşünülmüş bir olaydı; Fakat bu ağaçlardan ne olur bir tanesinin dal budak saldığı da görülmemiştir; Çünkü susuz ve bakımsız bir halde bırakıldığından beş on gün sonra tamamiyle kurur giderdi. Cenazelerin arkasından, mezarlığa, tulumbalarla su getirilmesi ve definden sonra Mezarın üstüne ve bu Söğüt ağaçlarına serpilmesi de bu gelenekler arasında daimî yer almıştı.

Cenaze gömüldükten sonra, bütün camaat toplu olarak cenazenin çıktığı eve gelir.. Oturur.. İçlerinden birisi : - Rizaan lillâhil - fatiha! deyince eller semaya kaldırılarak fatiha okunur.. Bitince de sırasiyle ce-

naze sahibine baş sağlığı verir, onu teselliye çalışırlardı. Ta'ziye günleri erkeklerde 3 - 4 gün olmasına rağmen kadınlarda 40 gün devam ederdi. Ölüm gününden itibaren emniyetli bir Hafıza Kur'an-ı kerim okuması tenbih edilir.. kırkıncı günü de bu hatmin duası bir topluluk huzurunda yapılarak ruhuna bağışlanırdı.

Eski zamanlarda yalnız Harput'da değli hiç bir yerde ölüler için Mevlüt okutturulmazdı.. Mevlüt yalnız ve yalnız Hazret-i Peygamberin doğum gününe tesadüf eden Rabiül-Evvel ayının on ikinci günü veya gecesinde, Hazret-i Peygamberi tebcil ve Salât-ü Selâm getirerek hatırlamak için hurmeten okunur, Mevlüt kitapları da bu maksatle yazılmıştır. Fakat mael'esef hayli zamandanberi bu dinî ürfü adetimiz bir takım kimseler tarafından istismar edilerek, bütün ölenlerin kırkıncı gününe tesadüf eden günlerde, bilhassa büyük camilerde Mevlüt okutturulması bir gelenek haline getirilmiştir. Hazret-i Peygamberi ta'zim ve tekrim babında ve sırf Peygamber hakkında yazılan bu Medhiyenin, her hangi bir ölü için yüzlerce lira sarfiyle Mevlüt okutturulması caiz değildir ve bence bid'atten başka da bir şey değildir.

Bu konuda Harput'un en güzel ve yerinde olan âdetlerinden birisi de, cenaze çıkan evlere konu komşu, dost ve akrebaları tarafından akşam sabah tepsilerle yemek gönderilmesiydi; Çünkü ölü evlerinde teessürden yemek düşünmek ve hazırlamak pek kolay bir iş değildi. Bu yemekler, bazan bir çok aileler tarafından üst üste gönderilirdi ki, ev sahipleri, misafirleri ve hizmet edenler de yedikleri halde yine de artardı, bu artan yemekler de fakir fükaraya dağıtılırdı. Bu usul, Din kitaplarında da kayıtlıdır ve müstahap olarak gösterilmektedir.

d) MEZARLIKLAR :

Harput, çok eski ve tarihî bir şehir olduğundan şehrin hemen hemen dört bir tarafı Mezarlıklarla çevrilmiştir ki, bu mezarlıklar hakikaten geniş bir alanı kaplar.. Bunların içinde en büyük ve nam almış Mezarlık, şehrin kuzeyindeki (METERİS) mezarlığıydi. Pertek ve Harput bahçelerinden bir çoğunun yolu olan Meteris caddesinin sağ ve sol taraflarını içine alan ve Şehre 1,5 km. mesafede bulunan ve Kürtler Külbesi denilen mevkia kadar uzayan bir mezarlıktı. Sonra güneyde (DUA DAĞI) Mezarlığı da oldukca büyük bir Mezarlıktı ki, şehre gelen

şosenin üzerindeki yılboğazının sağ ve sol taraflarındaki alanı içine almıştır. Sonra Güney Doğuda (ÜRYAN BABA), doğuda sırasiyle (FAHİT AHMET) - (TOP TOP) ve (ÂK YOL) mezarlıkları vardır ki, bunların içinde (ÂK YOL) Mezarlığı hepsinden geniş ve bu Mezarlıktaki (KÜNBET) denilen mevkide ise bir çok şöhretli âlimlerin Mezarları vardır. (FATİH AHMET) (5) ve (ÜRYAN BABA) (6) Mezarlıkları da mevki ve manzara itibariyle üstün ve aynı zamanda ziyaretcilerine manevî bir huzur ve ruhaniyet veren Mezarlıklardı. Şehrin içinde ULU CAMİİN önündeki (MANSÛR BABA) Mezarlığına da vasiyetleri üzerine bazı ölüler gömülürdü. AGA Camiinin önünde de ufak bir Mezarlık vardı ki, burası Şehrin tam göbeğinde olduğundan buraya cenaze gömülmezdi. Batıda Şehrûz Mahallesinin alt kısımlarında Ermeni ve Doğuda Karay yolu üzerinde yine bir Ermeni ve bir Süryani Maşatlıkları da vardı.

Bu geniş Mezarlıklar arasında bütün Harput ailelerinin kendilerine ait ayrı ayrı hususi Mezarlıkları vardı. Hattâ bu gün Elâzığda oturan Harputlular, ölülelerini bu aile Mezarlıklarına çıkarmakta son derece hasasiyet göstermektedirler. Umumiyetle Mezarların baş uçlarında yazılı, ayak tarafında yazısız, muntazam yontulmuş taşları olduğu gibi bazı zengin ailelerin Mezarlıklarında sayısız yine beyaz ve Mermer taklidi taşlardan yapılmış sandukalı Mezarlar da vardır.

e) MEZARLIK ZİYARETLERİ :

Harput Mezarlıkları ağaçlı, çiçekli Mezarlıklar gibi asrî Mezarlıklar değildi; Fakat Ortaçağ Büyük Şehirler Mezarlıklarının Karakteristik bir örneği sayılabilirdi. Mezarlıkların bütünü bir intizam ve İslâmî bir temizlik içinde koca şehrin dört bir tarafını kaplamıştı.

Mezarlıkları ziyaret, bilhassa Dinî Bayramlarda Bayram namazından çıktıktan sonra halkın çoğunluğu, Evlerine, ailelerine gitmeden ve onlarla Bayramlaşmadan evel kafile kafile Mezarlıklara gider ve bir büyüğün huzuruna çıkılır gibi edep ve terbiye dairesinde evelâ eller Semaya kaldırılarak, ayakta bir Fatihâ okunduktan sonra münasip bir yere oturulur, Kur'an-i kerimden belli sûrelerden birisi okunur, Mezarlıkta yatanların ruhlarına ihda edilir ve sonra yine ayni tarzde Mezarlıktan ayrılarak evlerine dönerlerdi. Bu ziyaretler esnasında her tarafdan aşikâre ve güzel sesli Hafızlar tarafından okunan Kur'an-i kerim sesleri, bütün alanı kaplar ve ruhanî bir âlem yaratırdı.

---

(5) Bak, bu kitabın 1. inci cildi s. 325

(6) Bak, bu kitabın 1. inci cildi s. 336

Mezarlıklara ikinci akın 'da, Arefe günleri yapılırdı. Bu günlerde ikindiden sonra yüzlerce insan ellerinde birer kürek olduğu halde Mezarlık yollarını tutar ve Mezarlığa gidince Mezarların taşları eğilmiş veya düşmüş ise bunları yeniden yerlerine kor, topraklarını düzeltir ve Mezar üstündeki yebani otları çıkarır ve Mezarlığı tertemiz bırakarak dönerlerdi.

Bunlardan başka belli Dinî günlerde de Mezarlıklara gidenler çok olurdu; Fakat yukarıda kayd ettiğim gibi çoğunluk olmazdı

III

SÜNNET DÜĞÜNLERİ

a) SÜNNETİN MANA ve MEDLULU :

Sünnet, lügatte : İnsanın manen tuttuğu iyi yol, meslek, iyi gidiş ve Hazret-i Peygamberin siret-i hasenesi mânâsına gelir. Sünnetül-lâh: Tanrının âhkâmı, Âdat-ı ilâhiye... Sünnet-i Peygamberi ise : Peygamberin hayatında yaşadığı müddetce kendisinde görülen iyiliği mutazammin olaylar...

Bununla beraber bir de islâmda, sünnet olma hususu vardır ki, asıl konumuz bunun üzerinedir. Bu âdet bize, büyük Peygamber Hazret-i İbrahim'den gelir. İbrahim 80 Yaşında iken Şam vilâyetine bağlı KADDUM köyünde kendi kendini sünnet etmiştir. Bir rivayete göre de 120 veya 70 yaşlarında sünnet olduğuna dair bazı kayıtler varsa da doğrusu 80 dir. (1)

İslâmiyetin, insanlara faydalı olduğunu gösteren bu sünnet etme ve sünnet olma işi bizlere bu kaynaklardan gelir. Şimdi her müslüman çocuğunu, bu islâmî akidelere uyarak sünnet ettirmektedir.. Buna Hitan da deniliyor. Esasen Hitan sünnettir. Ebu Eyyub-i Ansarî'den rivayet edilmiştir ki, şunlar Peygamberimizin sünnetleri arasındadır :

Hitan.. Misvak Kullanmak.. Nikâhlanmak.. Koku sürmek.. Eskiden daha fazla «Hitan Cemiyeti» diye anılan bu olaya şimdi Sünnet Düğünü ve sünnet şenlikleri deniliyor.

b) SÜNNETTE KİVRELİK :

Eski devirlerde bir çocuk sünnet çağına geldi mi ve âna baba da çocuklarını sünnet etmeye karar verdiler mi, her şeyden evvel çocuğa bir «KİVRE» seçerlerdi. (3) Bu Kivre, akreba arasından veya ailenin çok yakin ve samimi dostları arasından seçilirdi. Bu seçime karar verilince ve Kirve belli olunca, çocuğa yeni sünnet elbiseleri geydirilerek o zatın evine götürülür, eli öptürülürdü, o da bu olaydan sonra kendisinin çocuğa kivre seçildiğini anlardı. Bu, bazan da taraflar arasında daha

(1) Bak, Sahih-i Buahrı tercümesi, c. 9 - s. 131

(2) Buhari, c. 3 - s. 49

(3) Kivre, Sünnet edilecek çocuğu, sünnet sırasında kucağına alır, el ve ayaklarını sıkıca ve usuluna göre tutar.

evelden görüşülür, konuşulur ve karar altına alınırdı. Bu karardan sonra artık o zat, ölünceye kadar o çocuğun Kivresidir. Çocuk büyüdüğü, hattâ olgunluk çağlarında bile o zata daima Kivre diye hitap ederek ona saygı ve sevgi gösterilirdi. Kivrenin ailesi ile olan münasebet ve bağlar daha sıklaştırılır, adeta bir akreba gibi teklifsiz birbirlerinin evlerine gider gelirler, sık sık görüşülür, icabında birbirlerine yardım eder ve birbirlerini korurlardı.

c) SÜNNETCİLER :

Kivre seçildikten ve sünnet günü de kararlaşdıktan sonra, sıra Sünnetciye gelirdi. Sünnetci, ya ailenin Berberi veya Kasabada bu yönden eli hafif diye şöhret kazanmış berberlerden birisi ve yahut Usturaları ve Sünnet otları (İlâçları) içinde bulunan Hekbeleri omuzlarında Şehir Şehir, Kasaba Kasaba ve Köy beköy dolaşan saçlı sakallı ve hattâ sarıklı meşhûr Siirt'li sünnetcilerden birisi tercihan seçilir ve bunlarla gün ve saatı hakkında mutabık kalınırdı. Esasen sünnetler çok defa ilk baharda ve bazan de yaz aylarında yapıldığınadn Siirtli sünnetciler, ilk baharda seyahata çıkar bütün doğu illerini dolaşırlar, boş hekbeleri altunlar, mecidiyelerle dolu olarak dönerlerdi.

d) SÜNNET ve SÜNNET DÜĞÜNLERİ :

Diğer tarafdan Hitan Cemiyetine (Sünnet Düğünü) davet edilecek kimselerin isimleri bir kâğıt üzerine yazılarak mahallenin uhucusuna verilir.. Uhucu, listede kimlerin isimleri yazılı ise bunların evlerine, ticarethanelerine gider, selâm ve kelâmdan sonra bunları muayyen gün ve saatler için Sünnet düğününe davet eder ve bahşişlerini aldıktan sonra ikinci bir davetlinin kapısını çalardı. Bir iki gün içinde bu hazırlıklar da ikmal edilince Sünnet günü sabahı sünnet çocuğu tepeden tırnağa kadar yeni çamaşırlar, yeni elbiseler ve ayak kabları giydirilmek suretiyle hazırlanırdı. O sıra Kivre de hediyeleriyle gelir ve her Kivre malî durumuna göre çocuğa ya bir Tay, ya bir koç ve yahut altun veya gümüş bir cep saatı gibi hediyeler ve kutu kutu badem şekerleri.. Rahet-i Holkumlar (4) getirirlerdi. Bazı hali vaktı yerinde Kivreler de bir kaç gün evel çocuğu alır, Terziye götürür, elbiselerini kendisi yaptırırdı.

Sünnet çocuğu, bir tarafdan bu hediyelere, bu yeni elbiselere sevinirken, diğer tarafdan sünnetin korkusiyle mini mini kalbi durmadan

(4) Rahat-ı Holkum, bu günkü Lokum şekerine denilirdi. Meselâ Hacı Bekir lokumu. Asıl manası, boğazdan rahatca geçen demektir.

çarpar.. yüzünün alı al, moru mor bu badireden nasıl kurtulacağını düşünür.. kendine ıssız köşeler arardı. Bu sıralarda Sünnetciler gelince, evin havası büsbütün değişir, bilhassa kadınlar arasında heyecan ve gözyaşları başlardı. Sünnetci bir kahve tepsisi ister, içine usturasını. bir takım pamuk ve bantlarla beraber kâğıt paketler veya mukava kutular içindeki sünnet otlarını, bu tepsinin içine koyduktan ve kollarını sıvadıktan sonra çocuğu getirmelerini aileden ister. Çocuğu babası veya dayı ve amcası, titreyen ellerinden tutarak sünnetcinin bulunduğu yere getirdikleri zaman Harem tarafındaki kadınlar arasında ağlamalar, sızlamalar, bazan feryad ile tepinmeler başlar ve işitilirdi. Kivre, çocuğu bunların ellerinden alarak çocuğu cesaretlendirmek ve sünneti unutturmak için hediyesini çocuğa verir.. Oda veya sofanın münasip bir tarafına konulmuş olan bir yasdığın üstüne oturur ve çocuğu okşayarak kucağına oturtur, kollarını bacakları arasından geçirerek her iki taraf ellerinden tutar.. Bu şekilde çocuğun bacakları da açılmış olur.. Sünnetci ve yamağı, çocuğun karşısına otururlar, sünnetci tepsiyi çocuğun bacaklarının hizasına koyar ve hemen usturayı eline alarak Tek bir getirmeye başlarlar, orada hazır bulunanlar da tekbire iştirak edince, tekbir sesleri evin her tarafına dağılır.. Harem tarafındaki kadınlar, çocuğun feryadını işitmemek için evin en ucra köşelerine girer, kulaklarını parmaklariyle tıkar ve bir tarafdan da gözyaşı dökerlerdi. Tekbirler sona erince bir feryat kopar.. İşte bu kadar.. yavru sünnet edilmiş.. yarası sarılmış ve evelden hazırlanmış olan süslü yatağına yatırılmıştır.

Sonra berber başı veya Sünnetci içinde ufak bir et parçası ve bir kaç damla kan lekesi bulunan tepsiyi eline alarak evela Kivre ve Babanın, sonra orada bulunan yakin davetlilerin önlerine götürür.. Bahşiş toplamaya başlar. Nal kadar gümüş mecidiyeler, on ve beş kuruşluklar arasında bazan gözleri kamaştıran madenî yüzlük ve ellilik sarı altunlar ve ufak paralarla tepsi dolar.. Sünnetciler tarafından boşaltılırdı. Akşama doğru zengin sünnet evlerinde ince saz takımı çalarken davetliler sırasiyle gelir, yemek yerler ve beraberlerinde getirdikleri hediyeleri de çocuğun yatağının başına bırakırlardı. Orta halli ve fakir ailellerde ise ancak konu komşu kadınları davet edilir, yer içer eğlenir ve sünnet çocuğunu da eğlendirirlerdi.

Çocuk, eli hafif sünnetciye tesadüf etmiş ise ertesi gün evin içinde dolaşmağa başlar.. yok değilse günlerce, haftalarca yatakda kalır, kalkmak isterse bacaklarını açarak ördek misali yayvan yayvan evin içinde dolaşır dururdu.

Sünnet çocuğu, tamam iyileşince karşılıklı Kivre davetleri yapılır ve bu suretle Hitan Cemiyeti (Sünnet düğünü) de sona ermiş bulunurdu.

IV

HARPUT'DA RAMAZANLAR

a) HARPUT'DA DİN ANLAYIŞ VE İNANIŞI :

Harputlunun, her şeyden evel dinine bağlılığını, fırsat düştükce aydınlatmaya çalıştığım gibi, burada da tekrarında fayda görmekteyim. Tarihe gömülen bu eski şehir sakinlerinin içlerinde her şeyden evel dine ve müslümanlığa karşı sarsılmaz bir iman ve itikadın var olduğunu. bu satırlarda daha fazla görecek, daha yakinden anlıyacaksınız.

Hıristiynlar da dahil, 25 - 30 bine yakın bir nüfusun yaşlısından tutunuz da çocuklarına kadar bu şehrin halki arasında her şeyden evel ve her şeyden üstün bir Tanrı korkusu vardı. Mukadderata inanmış olan Harput'lu, olur olmaz her hadiseye karşı sabırlı, itaatli ve mütevekkildi. Bunula beraber Harput'lu, kıymetli ve faziletli Bilginlerinin ve büyüklerinin irşat ve telkinleriyle din ve dünya işini de birbirinden ayırmasını bilmişti. Dinine ne kadar bağlı ise, Dünya işlerine de o nisbette sarılmış çalışkan enerjik, doğruluğu sever, Meşrû kazancı kendine gaye edinmiş bir karakterdeydi. Erkekleri Arılar gibi dışarda, Kadınları Karıncalar gibi içerde bıkmadan, usanmadan çalışırlardı. Bununla beraber Haramdan korkar, Yalan söylemez, kimseyi aldatmaz, ihtiras nedir bilmezlerdi. Hulâsa saf ve temiz bir ahlâka sahiptirler.

İşte bu din farzasinin en önemli dallarından biri olan Ramazana ve Ramazan orucuna da o nisbette bağlıydılar. Ramazan orucunun farziyeti ve manevî kudreti hakıknda Kur'an-i kerimde Tanrı tarafından mü'minlere böyle emredilmiştir :

«Ey bütün iman edenler, üzerinize oruç yazıldı, nitekim sizden evelkilere de yazılmıştı, gerek ki korunursunuz. Sayılı günler, içinizden hasta olan veya seferde bulunan ise, diğer günlerden sayısınca, ona dayanıp kalacaklar üzerine de Fidye: Bir miskin doyumu, hem kim de hayrine Fidyeyi artırırsa hakkında daha hayirlidir. Bununla beraber Oruç tutmanız sizin için daha hayirlidir, eğer bilirseniz»

ve sonra ikinci bir âyetle de :

«O şehr-i Ramazan ki, insanları irşat için Hak, Kur'an-ı kerimi hidayet delili beyyineler halinde Ramazanda indirdi. Onun için sizden her kim bu ay hazarda ise oruç tutsun. Kim de hasta yahut seferde ise tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde kaza etsin. Âllâh size kolaylık irade buyuruyor, zorluk değil. Hem büyuruyor ki, sayıyı tamamlıyası-

nız da size hidayet buyurduğu veçhüzre Allâh'ı tekbir ile büyükliyesiniz ve şükredesiniz» (1)

«Bir hadis-i şerifde de : «Sizden biriniz oruçlu bulunduğunuz günlerde sakın çirkin söz söylemesin ve kimse ile çekişmesin. Şayet biri kendisine söğer veya çatarsa: - Ben oruçluyum, size mükabele etmem desin» buyurulmuştur. Görülüyor ki, Oruçlu insan, sadece mi'desini çeşitli besinlerden korumakla ödevini tamamlamış değil.. Bunun yanında ruhunu da temiz ve kötü temaslardan uzakta tutmasını da bilecektir; Ayni zamanda Ramazanda yalan söylemek, başkalarının hakkına tecavüz etmek, kötü sözler kullanmak gibi fenalığı tevlit edecek kimselerin veya beş vakıt namazı bırakıp da yalnız Oruç tutanların ibadetleri Tanrı huzurunda hiç bir suretle kabul edilemez.»

İkinci bir hadis-i şerifde «Bir kimse Ramazanda Oruç tutar, hududunu tanır, korunması gereken durumlardan çekinirse, geçmiş günahları yargılanır» diye buyurulmuştur.

Üçüncüsü : Sözü Hazret-i Muhammedin olmağla beraber, anlamı Tanrı tarafından vahy ve ilham edilen bir diğer hadise de : «Tanrı buyurdu ki, ademoğlunun her ameli kendisi içindir. Ancak Oruç, sadece benim için yapılan bir ibadettir, onun mükâfatını da bizzat ben vereceğim» diye buyrulmuştur. Ramazan orucunun sehurları, cami ibadetleri, hatim indirmeler, iftarlar, Teravih namazları ve gece toplantıları ile müslümanların hayatlarında son derece önemli ve renkli bir yeri vardır.» (2).

İslâmın şartlarından ve en yüksek erkânından birisi olan Ramazan orucu, Hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır. Kur'an-ı Kerim de Ramazanda inzale başlamış, sonra âyet, âyet, süre, süre gönderilerek 23 yılda sona ermiştir. Bu bakımdan da Ramazanın küdsiyeti âşikârdır.

Esasen Ramazan, Arapca bir kelimedir. Elimizdeki eski ve yeni lûgatlardan çoğu: Ma'ruf ay-Oruç ayı, bir kısmı da Kâmerî takvimin dokuzuncu ayı, üç ayların sonuncusu, Oruç ayı derler. Halbuki bunlar kelimenin asıl mânası değildir. Meğerse Ramazanın —Güneş sıcağında yalınayak yürürken yanmak— mânasına geldiğini, rahmetli Din âlimi Prof. Kâmil Miras'dan öğrenmiştim. Hakikaten Oruç, Güneş sıcağında yalınayak yörümek kadar zor sayılabilir; Fakat Türkiya'da bulunan müslümanların büyüğünden küçüğüne kadar olanlarda bir Ramazan aşkı ve Oruç tutma hevesi vardı ki, bu bir zurluk değil, bil'akis manevî bir haz ve istekli bir zevkti

Ben şimdi Ramazanın çok derin olan manevî cihetine değil de bil-

---

(1) Muhammed Hamdi Yazır. Bakara sûresi. Ayet. 184 ve dv. s. 623 dv.

(2) Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın bir makalesinden.

hassa sıhhî ve sosyal taraflarını ele alarak bir kaç satırla bunları hulâsaya çalışacağım : Ramazan ayı, Tanrı için açlık ve susuzluğun, taat ve ibadetin güçlüklerine sabır ve tahammül ayıdır. Sabrın karşılığı ise Allahın rizası ve cennetidir. Bir Hadis-i şerifde, Peygamberimiz : «Oruç tutun ki, sıhhat bulasınız» diye buyurmuşlardır. Şu halde Oruç, insan vücudunda 11 ay akşam, sabah durmadan işleyen ve çalışan mide ve bağırsaklara ve bunlara bağlı diğer iç organlarına bir dinlenme fırsatı vermesi bakımından insan sıhhatı üzerinde en büyük bir âmil olmaktadır. Bugün değil, et ve kemikten ibaret olan insan vücudu, demir ve çelikten yapılmış muazzam makineler, lokomotifler, motörler bile belli bir zaman çalıştırıldıktan sonra arada bir Revizyona tâbi tutuluyorlar. Bu sebeple oruç da insan yapısını devamlı çalışmaktan alıyor ve bir revizyona sokuyor demektir. Sonra Oruç, nefsi disiplin altına aldığından insan iradesinin kuvvetlenmesinde de büyük roller oynamaktadır. İradesine sahip olan kimselerde de hayat seyrinde muvaffakiyet, sabır ve metanet, bütün haksızlıklara karşı soğukkanlılık kudretini yaratmasıdır. Bu sebeple Oruçlu, kalp kırmaz... Kötü söylemez... Daima ve daima bir insan-ı kâmil vasfını taşıyarak insanlara ve insanlığa hizmet etmek yolunda ve emelindedir.

Diğeri ise : Sosyaldir; Orucun insanlar üzerinde en önemli etkisi de Oruçluya, açların, yoksulların pek hazin olan sıkıntı ve iztiraplarını, azacık olsun kendi nefsinde tatmak ve bu suretle bu gibilere yardım etmekten ibarettir ki, bu da Zekât, Kurban ve Fıtra gibi hallerle emir ve te'yit edilmiştir.

b) ÜÇ AYLAR VE RAMAZAN HAZIRLIKLARI

Bu kadar ruhan ve kalben bağlı bulundukları bir dinin günlerine de o nisbette hürmetkâr ve bağlıydılar. Üç aylar : Recep, Şaban, Ramazan... Kandil geceleri ki, Mi'rac (3) ve Berat geceleri... Bu gecelerin

(3) Mİ'RAC : Lügatce Merdiven, çıkmak, çıkacak yer, Göklere çıkış manasınadır. Kurân-i kerimde : «Tenzih o süphane ki, kulunu bir gece Mescid-i haremeden, o hevalisini mübarek kıldığımız Mescid-i Âksâya isra buyurdu. Ona âyetlerimizden gösterelim diye, hakikat bu.

Sûre-i Esra. Âyet.1 - s. 3141.

Hazret-i Muhammed'in, Peygamberliğinin 12 nci yılında Recep ayının 26'sını 27'ye bağlayan gecede Mi'rac vaki oldu. Müslümanlara beş vakit namazın farz olduğu, bu Mi'rac'da müjdelendiği için bu gecenin önemi büyük ve kudsidir. İslâm mütefekkirleri: «O gece Hazret-i Muhammed Ümmühanın evinde uyurken Tanrı tarafından uyandırıldı, evevlaâ Ka'beye ve Mescid-i Haram'dan - Kudüs'de Mescid'i Âksa'ya gelerek Âllâh'ın huzurna vardı ve konuştu; Fakat bu konuşma harfsiz, kelimesiz ve sessizdi, döndüğü zaman yatağını sıcak buldu» denilmektedir.

gündüzlerinde bir çok kimseler oruçludur. Hemen hemen bütün evlerde Kurâan okunduğu gibi mezarlıklara da gidilip orada da Kurân-ı Kerimden sureler okunur ve ölülerin ruhlarına bağışlanır. Bunların ayrı ayrı hususiyetleri, ayrı ayrı karşılanmaları vardı. Ak sakallı, nuranî yüzlü dedeler, babalar... Aksaçlı belleri bükülmüş Nineler... yılın bu üç ayı için Oruç tutmaya niyetederlerdi. Recep ayının başında Oruca başlıyanlar, Şeker Bayramının arefesine kadar tam doksan gün Oruç tutarlardı... Dile kolay!.. Bunlar Oruçlu olduklarını en yakınlarına bile hissettirmeden ve aynı zamanda işleriyle güçleriyle meşgul olarak bu suretle ibadetlerine devam ederlerdi.

Ramazan yaklaşınca da 15 gün evvel şehirde Ramazan hazırlıkları başlar, bütün camiler, halıları silkinmek, süprülmek temizlendikten sonra kandilleri silinir ve yağları konulurdu. Hangi camilerde, hangi hafızların mükabele okuyacakları teravih namazı kıldıracak imam ve hafızların, vâizların adları büyükler ve ilgililer tarafından tesbit edilir, listeleri cami medhallerine asılırdı. Camilerden başka evlerinde mükabele okutturacak ve teravih namazı kıldırtacak kimseler de hafızlarını ve imamlarını evvelden seçerler ve bunlarla mütabık kalırlardı.

RAMAZANA HAZIRLIK : Yukarıda ramazanların eski Harputlularca manevî bakımdan nasıl karşılandığını anlatmıştım. Bunun yanında bir de maddeye dayanan bir hazırlık vardı ki, bu da kayde değer. Her aile bütçesine göre yağını, balını, bulgurunu, pirincini ve çorbalıklarını ramazandan evvel tedarik etmek kaygısındaydı. Bunlar tamamlandıktan sonra da memlekette bulunmayan zeytin, limon, hurma, tahin helvası gibi şeyleri de Antep, Halep gibi uzak illerden getirmeğe veya yerli esnafdan satın almaya mecburdu. Mevsiminde hazırlanmış vişne, koruk ve kızılcık gibi şurupların şişeleri ve bir çok nefis reçellerle bal ve pekmez ve peynir gibi şeyleri içlerinde saklıyan yeşil sırlı ufak çiniler ortaya çıkardı. Eriştеler, şaryeler kesilir, her evin tandırı yanar, ramazan için taze yağlı ekmekler pişirilir, fırınlarda ise tepisi tepisi yağlı çörekler yaptırılırdı.

Yazılarından daima zevk ve ilham aldığım ve üslubuna hayran kaldığım rahmetli Ercüment Ekrem Talu (Eski Ramazan Günleri) diye bu konuyu ne kadar samimi ve içten gelen bir hasret ve iştiyakla tasvir etmiş ve canlandırmıştır:

«Eski Türk evinde, ramazan bir yıldır hasreti çekilen canan gibi

karşılanırdı. Ramazan yalnız dinî olmakla kalmayan, Aynizamanda içtimaî hayatla da yakın alâkası bulunan bir hâdiseydi.

Din; On bir ayın bir sultanı yüzü suyu hurmetine mabetlere çeki düzen vererek hazırlarken, aile reisi de evinde daha ziyade maddeye taallük eden hazırlıklarda bulunurdu. Böylece insanlığın ruhanî ve cismanî hüviyeti ramazana yakın günlerden itibaren daha çok birleşirdi.

Eh! O zamanlar imkânlar da ziyadeydi. İnsanlar büyük emeller ve ihtiraslar peşinde koşmayı bugünkü kadar azıtmamış olduklarından nisbî bir huzur ve refah içinde yaşıyorlardı. O devrin zenginlerine: Ağniyayi Şâkirin, Fükerasına da Fükaray-i sabirin denirdi. Zengin şükranını: Zekât, fitre ve sadaka ile; fükera da sabrını tanrısına tevekkül ile ifade ederlerdi.

Her aile ramazanı dört gözle bekler; çünkü o aydan manen mağfiret, maddeten de bereket umardı. Ona göre de ramazanı, şanına lâyik surette karşılamak elbette lâzımdı.

c) RAMAZAN ve BAYRAM AYLARI. (Ru'yet-i Hilâl) :

Muharrem ayının iptidasından başlıyarak Zilhicce ayının sonuna kadar devam eden, ramazan ve onu takip eden Bayram - Şevval aylarını da içine alan aylara, bir zamanlar Hicrî veya Arabî ayları denilirdi. Bu tarih, Hazret-i Peygamberin Mekkeden Medineye hicreti başlangıç olarak düzenlenmiş ve bütün İslâm âlemi bu tarihi kullanmaya başlamıştı. Bu aylara aynı zamanda «ŞUHÛR-İ KAMERİYE» de denilirdi. Hesapları kamerî takvimle yapıldığından bir ay 29, ikinci ay 30 gün olması yüzünden ramazanlar her sene on gün ileri gelir ve 30 senede bir tam yerini alarak devreder, bu münasebetle de ramazan, senenin her mevsimine tesadüf edebilir. Bahar, yaz aylarına tesadüf ettiği günler en uzun. son bahar ve kış aylarına tesadüf ettiği zaman da en kısa günlerde oruç tutulur.

Sonra eskiden mutlaka ramazan ayını gökte görmekle ertesi gün ramazan olur, şevval ayını görmekle de bayram yapılırdı. Hava açık bulunduğuna göre Arabî aylarından ramazanın gayrisi şevval ayı da dahil her hangi bir ay olursa olsun iki şahidin ve ancak ramazan ayının hilâlını görmekte «Akil, baliğ bir tek sahidin görüp haber vermesi kâfi gelirdi; Çünkü ramazan orucu bir emr-i dinî olduğundan buna bir ân evevl kavuşmak için isti'cal gösterilirdi. Buna da (RU'YET-İ HİLÂL) denilirdi. (4)

---

(4) Ru'yeti hilâl : Ramazan ayının, ramazan arefesinde ve bayram ayının ise bayram arefesinde güneş battıktan sonra batı-ufkunda yeni ayın hilâl şeklinde görülmesi demektir.

Hava bulutlu veya sisli olarak kapalı olup da gökdeki ayı görme şartları mümkün olamazsa, ondan evvelki ayın günlerini otuza iblâğetmekle ramazan ve bayram yapılırdı. Bunlardan başka ramazan ve bayramlar bazan günün ortalarında bile ilân edilebilirdi. Bu da yukarıda izah

---

Şimdi bu ru'yet-i hilâl konusunda hatırladığım şu bir iki hikâyeyi de sizlere anlatmakla büyük haz duyacağım :

Hadise İstanbulda.. III. üncü Sultan Ahmet, Nedim ve lâle devirlerinin en şa'şa'ali günleri.. Kâğıthane, Kara ağaç, Aynalı kavak kasırları.. Boğaz içinin gönül çeken mesireleri heyecanlı ve neş'eli insanlarla dolu.. Şiirler müzikle, dil ehli yaran gözellerle sarmaş dolaş.. Zevk, neş'e âlemleri içinde efsanevî bir yaşayış.. Vezir-i âzam Nevşehirli İbrahim paşa zamanının meşhûr şairleri arasında bülbül-i şeyda namiyle anılan şuh, şatır Nedim de var.. İbrahim Paşa, Nedimi çok seviyor ve yanından bir dakika ayırdığı yok..

Bir Ramazan günü Nedime bir azizlik olsun diye kahyasını çağırıyor. Nedim, şimdi gelir, kahvesini, sarayda kuzğuni arap bir cariye olan Dilferahla göndereceksin; Eğer Nedim, kahveyi alır içerse mesele yok.. Şayet içmez de bir behaneyle iade ederse bir az sonra sarayın en genç ve güzel cariyelerinden Gülfidan'la ikinci bir kahve daha göndereceksin, cariyeler kahveyi verdikten sonra fincanları almayı beklemeden odayı terk etmelerini de kendilerine tenbih edeceksin ve son fincanı, yine arap cariye gelip alacaktır diye direktif verir.

Hakikaten bir az sonra Nedim saraya gelmiş, Paşanın huzurunda yerini almıştı. O sıra Arap cariye, elinde gümüş tepsi ile kahve olduğu halde içeriye giriyor ve Nedimin önünde durarak kahveyi sunmak istiyor.. Nedim, göz ucuyla bir cariyeye, bir de dönüp Paşaya bakarak, bunun kendisine bir azizlik olduğunu derhal anlıyarak : — **Paşam! Oruçluyum, kahveden beni affediniz,** diyor. Bunun üzerine Arap cariye kahvesiyle odadan çıkıp gidiyor. Bu iki meşhûr ruh ve gönül aşıkları, şimdi derin sohbetlere dalmışlardır. Tam bu sırada ikinci cariye Gülfidan, yine kahve tepsisi ile odaya giriyor, Nedim, bu cariyenin elinden tereddütsüz kahveyi alıyor, höpür höpür içmeğe başlayınca: Paşa — **Bir az evvel oruçluydun.. nasıl olur,** deyince : Nedim — **Evet Paşam Oruçluydum; Fakat** (ikinci cariyeyi kastederek) **yeni hilâli görünce orucu bozdum, bayram yaptım..** diye cevap verince, bu nükteli cevaptan memnun kalan Paşa, kahkahalerle gülmeğe başlar. Bir az sonra da, kahve fincanını almak için odaya giren Arap cariyeyi görünce de: Nedim, önünde bulunan boş fincanı bir eline, tabağını da diğer eline alarak birbirine vurmaya başladığını gören Paşa : — **Ne oldu?** diye sorunca : Nedim, hemen şu cevabı vermiş.. — **Paşam! Ay tutuldu da ondan..** Bilirsiniz ki, eski devirlerde Ay ve Güneş tutulduğu zaman, halk tarafından çanak çömlek ve bakır kaplar birbirine vurularak Hülülü bağrılır.. Gûya ay ile dünyanın arasına giren şeytanı korkutup kaçırmak için...

İkinci hikâye de şöyledir :

Yukarıda tebarüz ettirdiğim gibi ramazan ayı bir kişi tarafından görüldükten sonra şer'i bir mahkeme kararıyle ertesi gün ramazan olurdu; Fakat halk zihniyetinde, ayı bizzat görüp tutmak inanışı da vardı. «Bu bakımdan bir Bektaşi, ayı görüp de oruca başlamasın diye bütün ramazan göğe bakmamağa kararlı ve orucunu da buz gibi yemektedir; Fakat bir gece, yine böyle yere bakarak sokakta dolaşırken önüe bir su birikintisi çıkmış ve atlıyacağı sıra da, suyun içinde gökdeki ayın aksini görmesin mi? Hemen durmuş ve ellerini samaya kaldırarak: — **Hey yarabbi! benim gibi aciz ve fakir kulunla yarışa mı çıktın ki, gökdeki ayı, gözüme sokmak için yere indirdin»** der, geçer...

ettiğim şartların civar vilâyetlerde tahakkuku ile ramazan ve bayramın, o illerde yapıldığı duyulunca olurdu. Buna dair Mamuretül-Aziz mahkemesinden sadir olan bir ilâmı örnek olarak aşağıya kaydediyorum (5).

Şimdi gelelim Harput'da rü'yet-i Hilâl bahsine :

Ramazan ve bayramlardan bir gün evvel memleketin kadısı veya müftüsü tarafından mutemet ve müslüman birisi seçilir. Kendisine bir hayvan kira edilerek bindirilir ve maiyetine de iki zaptiye (Jandarma) terfik olunarak Harput'un batısında şehre takribi 15 - 18 km. mesafedeki (Nuralı) köyüne gönderilirdi; çünkü güneş batar batmaz, ufukda husule gelen beyazlık arasında Hilâl'in gözükmesine bu köyün tabiî vaziyet ve manzarası çok müsaitti de ondan!..

Şehirden bilhassa memur gönderilmesinin sebebi de : Çok eski devirlerde bu köyün halkı bir kaç sene birbiri ardınca Ramazan aylarını değil de bütün müslümanlara 29 gün oruc tutturmak için Bayram aylarını gördük diye Harput'a koşarlar, Hilâlı gördüklerini Kadıya söyler ve bayram yaptırırlarmış... Bu hal birbiri üstüne nazari dikkati çekmiş olacak ki, memur gönderilmeğe karar verilmiş ve üzerinde durulduğu zaman hakikaten ayı görmedikleri halde gördük diye yalancı şehadette bulundukları anlaşılmış, bunun üzerine bu usul ihdas edilerek zamanımıza kadar uzayıp gelmiştir. Bu yüzden bu köy halkının sözlerine hiç bir yerde itimat edilmezdi.

Köye giden memur, vakit geldiği zaman köyün bir tepeciği üzerinden batı ufkünü tetkike ve gözetlemeye başlardı. Ay görüldüğü takdirde hemen atlarına binerek dolu dizgin 3 - 3,5 saatlık mesafeyi bir saatte kestirerek Harput'a gelir, Müftü veya Kadı huzurunda rü'yeti isbat ederler. Yarının Ramazan veya Bayram olduğuna hükmedilir... Toplar atı-

(5) «Tarih-i hicret-i fahr-i kâinat aleyhi afdalüssalât vettehiyat efendimiz hazretlerinin işbu bin üçyüz yirmi dokuz sene-i müstelzimül-meymenesi şehr-i ramazan-ı mağfiret nişanın, hilâli buraca birrü'ye sabit olmayıp ancak sene-i mezbure şabanel-muazzamı gurresi mazbut olduğundan şehr-i mezkûr tekmil-i selâseyn ile itmam ve gurre-i ramazan cumartesi gününden bil-itibar sıyama şuru' olunmişidi. Lâkin Dersaadet ve Malatya beldelerinde şehr-i mübarek ramazan yevm-i cumadan olduğu bernech-i şer'i sabit ve hükm-i şer'i lâhik olarak sıyama bed' olunduğu haberi buraca şayi ve faiz ve tahakkük etmeğin muteberât-ı kütüb-i fikhiyede mestur olan mesele-i müfta-biha ve ma'mul-ün âleyha mucebince şehr-i şerif-i mezburun gurresi bi-tarikil istifaze yevm-i Cumadan şer'an muteber olup bu suretle tekmil-i selâseyn ile yarınki Pazar günü İyd-i Said-i fıtr-ı Sati-ül muattar olmak iktiza eylediği Mamuretül-Âziz mahkemesinde ilâm olundu.

Herrere fi salh şehr-i Ramazanel-mübarek. Lisentin tis'a isneyn selâse Miete ve Elf.»

lırdı. Top seslerini duyan şehir halkı neş'e içerisinde kaynaşarak sokaklara dökülürlerdi.

Bunlardan başka bütün kasaba halkı büyüklü küçüklü Ramazan ve Bayram aylarının arefesinde ayı görmek için birbirlerile yarışa çıkarlar ve bazan Nuralı köyünden haber gelmeden evvel kasabada yeni ayı görenler olur ve isbat edilirdi.

Böyle bir olay da benim başımdan geçmişti.

Yılını pek hatırlıyamıyorum. Bizim ev, şehrin batısında.. Guruba karşı yüksek bir mevkide olduğu ve önünde de hiç bir manî bulunmadığı cihetle ben de, güneş batar batmaz evimizin bir penceresinden ufku tetkik ediyordum. Bu bakışımda yeni ayı hilâl şeklinde görmeyim mi? Bu görüşümü yanımda bulunan ev halkına da gösterdim. Onlar da gördüler. Hemen Hacı Kerim Efendinin selâmlığına geçtim. Bey zade Hacı Mehmet Nuri Efendi de orada misafirdi.

— Yeni ayı gördüğümü söyleyince isbat için beni Kadıya gönderdiler, hükûmet konağına gittim, polisler Kadının evine haber götürdüler, Kadı Saracınoğlu Şevki Ef. de biraz sonra oraya geldi ve bana birçok sualler sordu, ve benden bunlara muvafık cevaplar alınca ertesi gün Ramazan olduğuna hüküm ile ilânı yaptırdı. Nuralı köyüne gidenler Harput'a döndükleri zaman top seslerini yolda duymuşlar ve hızlı gelişlerini terk etmişlerdi. Fakat bu hareketimden dolayı küçük, büyük bir çok kimselerin ve beni seven bir çok dostlarımın serzenişlerine maruz kaldım, aradan yıllar geçtiği halde karşıma çıkan bazı dostlar bana hâlâ sitem ederler, benden bir gün evvel tuttukları orucun hesabını sorar dururlardı.

d) TERAVİH NAMAZLARI KADİR GECELERİ — AREFE GÜNLERİ. LİHYEİSEADET :

Ramazanda yalnız imsa'kı müteakip Sabah, ve iftara tesadüf eden akşam namazları müstesna diğer öğle, ikindi ve yatsı namazları için camiler hıncahınç dolardı, bilhassa Sarehatun Cami'i Ramazanlarda başka bir hususiyet taşırdı, sabahdan gece yarılarına kadar açık bulunması... Hele Cuma günleri, vilâyet merkezi Elâzığ'dan, ve civar köylerden gelen bir çok insanla cami dolar, önündeki taşlığa ve hattâ meydanın ortalarına kadar hasırlar serilmek suretiyle taşardı. Binlerce insan bu camide namaz kılar, mükabele, va'z dinler ve ibadet ederlerdi.

Sarehatun Camii'nin imamları Mazlumzadeler hatipleri de Kurra Hocalardı. Bu iki aileye mensup imam ve hatiplerin hepsi de Kurra hafızlardı. Seslerinin güzelliği ve kiraatlerinin selâsetiyle Harput'da nam kazanmışlar ve temayüz etmişlerdi. Bunlardan KüçükMazlum efendinin

davudî bir sesi vardı ki, camii inletir dururdu, hele iki rik'atten ibaret olan sabah namazlarında her rik'atte bir yarım cüz (On sahife) Kur'an-i Kerim okumak suretiyle cemaati memnun bırakır, hiç kimse bu uzun namazdan şikâyet etmezdi, saatlerce devam etse ve uzasa derlerdi. Tanrının huzurunda ayakta ve eller göğüsde sükûn ve huşû içinde bu okunuşu dinleyerek öyle bir vecd-ü istiğrakla namaz tamamlanırdı ki: Bu halet-i ruhiyeyi tarif ve tasvir etmek imkânsızdır.

Öğle ve ikindi namazlarından evvel, cami'in muhtelif köşelerinde genç hafızlardan mürekkep guruplar birer hizip Kur'an okumakla mükabeleyi tamamlarlardı. Öğle namazından sonra ise va'z kürsüsünde kurra Hoca Hafız Mustafa Efendi, (6) ve ikindiden sonra da rahmetli hocam Kâmilzade Hafız Tevfik Efendi, (7) ölümlerinden sonra da yerlerini oğulları kurra hocazade Hafız Mehmet (8) ve Kâmilzade Hafız Osman alarak devamlı her gün birer cüz Kur'an okurlardı, bütün bu mükabelelerin hatim duaları arefe günü Sarehatun ve diğer camilerde mahşerî bir kalabalık huzuriyle yapılırdı.

İkindi sonu mükabelesinden sonra da meşhur va'ız Hacı Mehmet Sait Efendi kürsüye çıkar va'z ederdi. Rahmetli Hacı, gür sesi, muazzam kıyafeti, talâkat-i lisaniye ve şahsına mahsus jestleriyle hemen bütün bir cemaati etrafına toplar ve onları her suretle tatmin edici müessir konuşma küdret ve kabiliyetinde bir va'ızdı. Öğle mükabelesinden sonra da Müftü Kemal, Saçlızade Ahmet, Müsevvit Ahmet efendilerin de va'z ettiklerini gördük.

Rahmetli Hacı Efendinin dili hiç durmadığından bazan etrafında bir çok gayri memnunlar yaratır ve bunlar, halk nazarından Hacıyı düşürmeğe çalışırlardı. Hakikaten bir Ramazan, ilmen Hacıdan daha geri Abdüsselâmzade Şeyh Mehmet Tevfik Efendi (9 namında bir zatı va'ız olarak Hacının yerine çıkardılar, Hacı bundan gerçi çok müteessir oldu; fakat önüne gelenlere de Abdüsselâmın cehlinden ve kendine mahsus tabirle (Onunkisi va'z değil, sap yeyip saman S..) kabilinden bir şey diyerek mukabil taarruza geçti ise de o Ramazan Hacı için hüsranla geçti. İkinci ve onu takipeden ramazanlarda Hacı haklı olarak yine kürsüsüne kavuştu ve dersine devama başladı.

TERAVİH NAMAZI ve ŞER'Î DURUMU :

Teravih namazına vakt-ı saadette şöyle başlanılmıştır. Ramazanın

(6) Doktor Erdemin babası, Bak. Bu bu kitabın II. nci C. S. 282.
(7) Biyografisi bu kitabın II. nci C. S. 258.
(8) Doktor Erdem, Bak. Bu kitabın II. nci C. S. 457.
(9) Bak. Bu kitabın II. nci C. S. 397.

23 üncü gecesi Hazret-i Peygamber, Mescide giderek yatsı namazından sonra 8 rik'at'de cemaatle Teravih namazı kıldırmış ve 4 rik'at'de bir selâm vermekle beraber bu arada dinlenmişlerdir. Bundan istifade eden halk tekbir getirmeye başlayınca Resul-i Ekrem bundan memnun kalmışlardır ve 2 nci 4 rik'at'de bu suretle kılındıktan sonra 3 rik'at'de Vitr-i vacip ki, bütünü 11 rik'at olmuştur. Esasen Resul-i Ekrem, gerek Ramazan'da, gerek sair vakıtlarda gece namazı olarak 11 rik'at'den fazla namaz kılmadığını Hazret-i Ayişe haber vermektedir.

Diğer bir rivayete göre de, yine ayni gecede Resul-i Ekremin Mescid-i Saadet'de İ'tikâf için hasırdan kurdurduğu hücresinden çıkıp, hem Farz hem de Teravih namazını cemaatle kıldırdığı beyan edilmektedir.

Ertesi sabah bu olay, Mekke'de her tarafa yayıldı ve o akşam cemaat hayli çoğaldı, bu ikinci gece de birincinin ayni oldu. 3 üncü geceye gelince halk Mescid-i Saadete hücum eder gibi girmeğe başladılar, mescit hınca hınç doldu ve bu kalabalığı gören Resul-i Ekrem, bundan memnun oldu ise de bu gece yalnız yatsı namazını kıldırdıktan sonra hücresine çekildi, Teravih için bekleyen halk bir az bekledilerse de Resul-i Ekrem çıkmadı, halk sabırsızlanarak içlerinden bir kısmı öksürmeğe başladı ve devam etti. Bunun üzerine Resul-i Ekrem hücresinden çıkıp intizar eden cemaate hitap ederek buyurdular ki : «— Ey nas! Sizin cemaatle (Ramazan Namazı) (10) kılmaya olan şiddetli arzu ve iştiyakınızı görüyorum. Benim için de namaza çıkmaya hiç bir manî yoktur, yalnz böyle aşırı bir iştiyak ile namaza devam edilirse üzerinize farz kılınmasından, sizlerin de edasına muktedir olamamanızdan endişelendim de onun için çıkmadım. Farz namazlarını Camilerde kıldıktan sonra Sünnet, Müstahap, Kaza ve nafile namazlarınızı evlerinizde kılın; zira Cenab-ı Hak bu namazlardan ötürü evlerinizde de feyz-ü bereket yaratır.»

Ashab-ı Kiramdan Ebuzer-i Gaffari, aynen şöyle demektedir :

«Resul-i Ekremle birlikte bir Ramazan oruc tuttuk, Ramazan-ı Şerifin sonuna yedi gün kalıncaya kadar, Resul-i Ekrem bize hiç bir gece farz olan namazlardan başka namaz kıldırmadı. Ancak Ramazanın 23 ve 24 ncü geceleri Mescid-i Saadette ve 27 nci gecesi de (Kadir Gecesi) evinde ehlini, kadınlarını ve ashabını topladı, bize bütün gece namaz kıldırdı, bunun içinde Teravih namazı da vardı, namaz o kadar uzadı ki, biz sahuru geçireceğiz diye telâşlandık, bundan sonra Resul-i Ekrem ölümüne kadar cemaatle Teravih namazı kılmamıştır. Şu bilgiye göre Hazret-i Peygamber hal-i hayatında 8 rik'atlık Teravih namazını cemaatle üç defa kılmış olduğu anlaşılmaktadır.

---

(10) Teravih'e eskiden Ramazan namazı denilirmiş.

Resul'i Ekremin ölümünden sonra Hazret-i Ebû Bekir hilâfeti zamanında Teravihden daha önemli işlerle meşgul bulunuyordu. İslâmın beka ve mevcudiyetini tehdit eden o çetin ve korkunç irtidât (11) hareketleri, Ebû Bekri çok yormuş ve üzmüş ise de sonunda bunlar te'dip edilmiş olduğundan Hazret-i Ebû Bekr bu gibi ufak işlerle meşgul olamamıştır.

Hazret-i Ömer, zamanının ilk devresi ise yine büyük hâdiselerle geçmiş, Teravih namazına sıra ancak bu gaileler bastırıldıktan sonra ele alınmış ve münferiden kılınmaya başlanılmıştır. O zaman Hazret-i Ömerin Beytül-Mal Emini (Maliye nazır veya defterdar) olan Abdurrahman ibn-i Abdül - Kâri, derki: — Bir ramazan gecesi Hazret-i Ömerle mescide gittik, mescitte halk tek tek ve dağınık bir halde Teravih namazı kılıyorlardı. Hazret-i Ömer, bu hali görünce sinirlendi, bunları bir imam arkasında toplasak daha hoş olacak dediler, sonra Teravih'in cemaatle kılınmasına karar verince kurra'dan üç zatı nezdine davet etti ve bunlara Kur'an okutup içlerinden sür'atli okuyana her rik'at'te 30 âyet, orta derecede okuyana, 25, ağır okuyana da 20 âyet okumalarını kararlaştırarak bunları imam tâyin etti. Hazret-i Ömer zamanında kılınan Teravih namazı Peygamber zamanında olduğu gibi 8 rik'atti.

Bundan sonra Hazret-i Ömer, halkın dinî bir vecd ile namaz kıldıklarını görünce de «— Bu ne güzel âdet oldu» diye sevincini açıklamıştır.

Hazret-i Osman zamanında da ayni vechile Teravih namazı devam etmiş ise de her rik'atte takriben yüzer âyet (12) okunması âdet haline getirilmiş ve cemaatten bir çoğu ayakta durmaktan bizar olarak birer âsaya dayanmak suretiyle namaz kıldıkları görülmüştür.

Hazret-i Ali devrinde, Ramazanda Teravihi bizzat kendisi imam olarak 4 gece birbiri üstüne her 4 rik'at'te bir selâm vermek suretiyle 20 rik'at olarak kıldırmış ve sonra bu usulü tatbik etmeleri için dostlarına tavsiye etmiştir. Hazret-i Ali Teravih namazına karşı halkın gösterdiği ilgiyi ve namaz esnasındaki vecd-i ruhaniyi görerek gözleri yaşarmış: «— Tanrı Ömer'in kabrini nurlandırsın.» diye, dua etmiş ve Ömer'i övmüştür.

Bu devirden sonra Teravih namazı ayni şekilde devam etmiş ve bil'âhere mezhep imamları tarafından da aynen kabul ve devam edilmiştir. Hattâ bunların içinde Hanefi mezhebinin kurucusu İmam-ı Ebu Hanife (Nu'man ibni Sabit) teravih namazlarına o kadar önem vermiş-

(11) İslâm dininden dönmek.

(12) Yüz âyet hemen hemen 12 - 13 sahife tutar. 8 Rik'at kılındığına göre 96 âyet ki, 5 cüz'e yakın Kur'an okunması demektir ki, dile kolay..

tir ki, bizzat kendisi ramazanlarda her gün bir hatim (Yâni Kur'ân-ı Kerim'i başından sonuna kadar okumak) yaptıktan sonra, geceleri de teravih namazlarında her rik'atte bir cüzden fazla okumak suretiyle bir hatim de gece yaparmış ki, bir ramazanda 60 hatim yapmış oluyor demektir ki, bu hiç kimseye nasip olmuş mazhariyetlerden değildir. Sonra da Ka'be'nin içinde de her rik'atte 15 cüz okumak suretiyle iki rik'atte bir hatim yaptığı ve kırk sene yatsı abdestiyle sabah namazlarını da kıldığı görülmüş ve tesbit edilmiştir. İşte ittika buna derler (13).

Bu namaz; Ramazanın arefesinden başlamak ve Ramazanın yirmi dokuzuncu veya otuzuncu günü akşamına kadar devam etmek üzere yatsı namazlarını müteakip kılınır. Öyle bir namaz ki: Yatsı namazlarının ismini unutturan bir namaz... Hakikaten kime sorsanız hep teravih namazına diye cevap alırsınız... ve hâlâ da bu böyledir.

Sarehatun Camii şehrin en büyük camii olduğundan teravih namazlarında da tıklım tıklım dolardı. İki yüzden fazla kandilin faraşlar tarafından yakılması sonunda bütün cami ışık huzmeleriyle nur içerisinde kalırdı. Çocukluğumuzda bu iki yüz kandilin ve bu kalabalığın seyri için ne heyecan, ne telâş ve neşeyle camiye koşar, camiin bu ilâhî iç manzarasını yukarıdan seyiretmek üzere tahtabentlerde vaktından evvel yer alırdık.

Bu cami'de teravih namazı hatimsiz kılındığı gibi Kurşunlu Alaca, Ahmet bey, Essadiye camilerinde de hatimsiz, Ulu Cami, Meydan ve Ağa Camilerinde ise hatimli olarak teravih namazları kılınırdı. Bu hatimli teravih namazları. Her baba yiğidin kârı değildi. Çünkü yirmi rekat'ten ibaret teravih nemazlarında her rekat'te, bir sahife Kur'an okumak ve 20 rekat namaz kılmak suretiyle tamamlanırdı ki, bu tam bir saat sürerdi. Dört veya iki rekat'te bir selâmı müteakip müezzin mahfilinde meşhur Perili Hafız, gür sesile salât-ü selâm getirir ve bütün bir cemaat yüksek sesle buna katılarak hep bir ağızdan -Salli Aâlâ Muhammet... sesleri cami'in yüksek kübbesine çarpar, camiyi inim inim inletirdi. Hele Ramazanın yirmi dokuzuncu günü akşamı teravih yollama usulu vardı ki, bu da kayde değer.

Bu son gecelerde yer almak için camiye koşan halk, geçmiş gecelerden daha fazla heyecanlı ve telâşlıdırlar... Camiye girenleri güzel ödağacı kokuları karşılar... Müezzin mahfili, güzel sesli ve belli başlı hafızlarla dolu... Namazdan sonra ve namaz aralıklarında na't-i şerifler, ilâhiler okunurdu, bu gecelerde... Müezzin Perili Hafız, ramazana karşı

(13) Sahih-i Buhari Muhtasarı. c - 4. S. 81 - 112 ve Tac-ül-usul. C. 2, S. 59.

içten gelen tahassür ve hicranını gizliyemiyerek gür ve güzel sesiyle ağlıyarak okuduğu bu ilâhi ve na't-i şerifler bütün cemaatı coşturur ve ağlatırdı... Ramazan ayının sona ermesinden yana bu teessürlerini, ellerini semaya kaldırarak dakikalarca Tanrılarından af ve mağfiret dilemek suretiyle dindirmeğe çalışırlardı.

Camilerden başka zengin konaklarında bazı mescitlerde ve sonra camilere uzak kalan mahallelerde ise komşu ve dost odalarında hatimli, hatimsiz teravih namazları kılındığını hatırlıyorum.

Ben gözümü açıp da kendimi bilelidenberi bizim Hacı Kerim Efendinin selâmlığında her yıl ramazanlarda hatimle teravih kılınırdı ki: fasılasız otuz sene devam etmiştir. İftardan sonra selâmlık dairesinin büyük odalarından birisi teravihe gelenlerle dolardı. Her kes sigarasını tellendirmiş... İkram edilen kahveler içilmiştir. Bu sırada minarelerden yatsı ezanı işitilince ortaya halı seccadeler, cemaat çok ise dış salona da kilimler serilirdi. Burada teravih kıldıran imamların isimlerini sırasile iyi hatırlıyorum.

Başda kürra hocazade Seyhül-Kurra Hacı, Hafız Ömer Efendi... Ölümünden sonra kardeşi Hafız Mustafa Efendi... oğlu Hafız Mehmet Efendi (Doktor Erdem) sonra Hafız Osman Efendi... Hafız Kemal Efendi... Molla köylü Hafız Hüseyin Efendi... en sonra da Derviş Hafız... Tanrıdan önlere rahmet, yaşıyanlara sıhhat ve selâmet temenni ederim.

KADİR GECELERİ ve AREFE GÜNLERİ :

Ramazanda Kadir Gecelerine ve arefe günlerine de ayrı ayrı önem verilirdi. Çünkü Ramazan ve Kadir geceleri hakkında Hazret-i Peygamber, milletine şöyle bir hitabede bulunmuştu:

«— Ey Nas! Büyük ve mübarek bir ayın gölgesi başınıza düştü. Bu öyle bir aydır ki, içinde bin aydan daha hayirli Kadir Gecesi vardır.» Bu emre imtisalen Harputlular, Kadir Gecelerini cidden hoş karşılar ve ilâhî bir gece yaratmaya ve yaşatmaya çalışırlardı. Bu yönden Kadir Gecelerinde iftar sofraları daha şenlenir, dost ve akrebanın en hürmete lâyık olanları bu gecede iftara davet edilirlerdi.

Yine bu günlerde yedi, sekiz yaşlarındaki çocuklara da oruç tutturulur, oruçlarını bozmamaları için çarşıya götürülür, kendilerine çeşit çeşit iftarlıklar (yemişler) alınırdı. Bunların evlere dönüşünde alınan yemişlerin her birisi ufak tabaklara konulur ve büyük bir tepsi içine sı-

ralanırdı, işte bu suretle çocuklar, ya bu iftarlık tepsilerinin tanzimiyle, ya kucakta veya omuzlara alınmak suretiyle gezdirilirler ve eğlendirirlerdi.

Kadir Geceleri, camiler daha dolu ve gece sabahlara kadar açık tutulurdu.

Camilerde ve bir çok evlerde gözlere uyku girmeden sabahlara kadar iki rik'at Kadir nemazı kılınır, Kur'an okunur, ibadet edilirdi. Kadir Gecelerinde teravih namazlarından sonra aşr-i şerifler okunur, dualar edilir, Tanrıdan mağfiret istenirdi. Arefe günleri bütün camilerde, otuz gün okunan mükabelelerin yer yer hatim duaları yapılırdı. Sarehatun Camiinde ikindiden sonra Hafız Tevfik efendinin okuduğu mükabelenin hatminden sonra uzun ve müessir duasını Hacı Efendi yapardı. Bu dua esnasında bütün bir cemaatin ağzından çıkan (Amin sesleri bir ağızdan çıkar gibi büyük camiin kübbesine çarpar ve oradan semalara yükselirdi. Ramazanın son cumasında da camiler çok kalabalık olur ve bu cuma namazına da başka bir önem verilirdi. Hatip, minberde güzel sesi ve edasiyle (El'firak... El'firak... Ya şehr-i remazan) diye hutbesini okuduğu zaman bütün cemaat ömürlerinden bir ramazanın daha gittiğine müte'essir olur, göz yaşları dökerlerdi.

Bilhassa arefe günü ve ondan evvelki günlerde halk, zekâtlarını hesap ederek tutarını ve sonra fıtralarını mustahak olan fakir kimselere dağıtır ve onları da sevindirirlerdi.

LİHYE-İ SEADETİN AÇILMASI :

Kadir ve arefe günlerinin hususiyetlerinden birisini de camilerde bulunan Lihye-i seadetin (14) merasimle açılıp halka ziyaret ettirilmesi teşkil ederdi. Harput Camilerinde iki Lihye-i seadet vardı, bunlardan birisi Sarahatun, diğeri ise Kurşunlu Camideydi. (15) Sarahatun Camiindeki Kadir Cecelerine tesadüf eden günlerde, Kurşunlu Camiindeki ise Arefe günleri açılır ve bu açılışlar çok azametli ve heyecanlı olurdu. Aynı günlerde Sarahatun camiinde minberin solunda bulunan dolabın yeşil çuha örtüsü, öyle bir örtü ki, üzerinde Harput'un meşhur âlim ve fadılı Hacı Abdülhamit Ef.nin yazdığı şu nefis kıt'a sarı ipekle işlenmiş ve yıllar boyunca rengini ve zerafetini kaybetmemiştir.

Olma isyanınla nevmid-i şefaat Hamdiya,
Et nigâh-ı mafhar- ülkevneyni celbe ihtimam.

---

(14) Hazret-i Peygamberin mübarek sakalının bir veya bir kaç teli.
(15) Bak. Bu kitabın I. nci C. S. 1821, Zeyl.

Mûy-i anber bûy-i pak-i lihya-i gül nükhetin,
Kıl ziyaret şevkile gel et salâtile selâm.

Bu örtü öğle namazından evvel bir tarafdan diğer tarafa sürülerek demir kafesli kapısı, gözükürdü. Büyük Beyzade Hacı Ali Riza Ef. tarafından bizzat açılınca, cemaat bir an evvel ziyaret için hucuma başlar... Bunun önüne geçmek için başda Hacı Hıdırzade Hacı Hafız, Polis Hafız ve Hüseyinizli oğlu Şükrü bey gibi güçlü kuvvetli insanlar başda oldukları halde 15 - 20 kişi kollarını birbirine kenetliyerek bir zencir teşkil eder, ziyaretcileri tek tek pencere tarafından zencirin içine alır ve minberin yanından çıkarılırdı, buna rağmen hücum bir dalga halinde saatlerce devam ederdi.

Sarahatun camiindeki Lihye-i seadetin anahtarı, Beyzade Hacı Ali Riza Ef. de, Kurşunlu Camiindeki ise Efendigillerden Hacı Hamit Ef. nezdinde bulunurdu. Bu münasebetle Lihye-i seadet, sandukasından çıkarılıp birbiri üzerine sarılmış olan 40 - 50 bohçanın açılmasiyle bir cam kutu içinde bulunan Lihye-i seadeti Beyzade elleri arasına alır, evvelâ kendisi üç defa öper, sonra yanındaki zevata ziyaret ettirir ve sonra cemaata dönerek ziyaret ettirmeğe başlar ve sonuna kadar bir cism-i camit gibi bulunduğu noktadan ayrılmaz ve elleri arasındaki Lihye-i seadeti kimseye vermezdi. Ancak ziyaret esnasında Hacı Hamit Ef. orada bulunursa yarıda ona verirdi.

Kurşunlu Camideki Lihye-i seadet de Hacı Hamit Ef. tarafından açılır, ziyaret ettirilirdi. Hacı Hamit Ef. nahif, zayif ve mukavemetsiz olduğundan o, sırasiyle yanındaki büyüklere verir, onları da bu şerefli hizmetten mahrum bırakmazdı.

Bu ziyaret esnasında halkı coşturan ve heyecana getiren en önemli olay da: Güzel ve gür sesli hafızların ya minbere çıkarak minberde veya müezzin mahfilinde ayakta olarak şu na't-i şeriflerin ayrı ayrı kimseler tarafından okunuşlarıydı. Bunlardan aGlip Dedenin şu eşsiz na't-i şerifini minberde rahmetli Hacı Mamo okurdu ki, cemaatı hüngür hüngür ağlattığını hiç de unutamıyorum.

«Sultan-ı Rüsül, Şah-i Mümeccedsin Efendim,
Biçarelere Devlet-i sermedsin Efendim,
Divan-ı ilâhide ser-âmedsin Efendim,
Menşûr-i (Le Emrük)le (16) muayyedsin Efendim.
Sen Ahmed-i Mahmud-ü Muhammedsin Efendim.
Hakdan bize sultan-ı muabedsin Efendim.

(16) N'at-i şerifdeki bu işaret, Kur'an-ı kerimde **«LE EMRÜKE İNNEHÜM LE Fİ SEKRETİHİM Y'AMEHUN»** âyet-i kerimesine istinat ettirilmişdir. Manası: Resulum! Ömrüne yemin ederim ki, hakikaten onlar serhoşlukları içinde ne halt

Tâbişdih-i ervah-ı (17) mücerred güherindir, (18)
Malişgeh-i ruhsar-ı melek şah-ı derindir, (19)
Ayine-i didar-ı tecelli nazarındır,
Sen Ahmed-i .....
Hutben okunur, Minber-i iklim-i bekada,
Hükmün tutulur Mahkeme-i fûz-i cezada,
Gülbank-i (20) kudûmun çekilir Arş-ı Hüdada,
Esmâ-i şerifin anılır arz-ü semada.
Sen Ahmed-i .....
Ol dem ki, Velilerle, Nebiler kala hayran,
Nefsî deyip, dehşetle kopa cümleden afgan,
Ye's ile usatın ola ahvalı perişan,
Destur-i şefaatle senindir yine meydan
Sen Ahmed-i .....
Bir gün ki, dalıp bahr-i gama, fikrete gittim,
Elden getirip kendimi bi-hûtluğa (21) gittim,
İsyanım anıp, akibetimden hazer ettim,
Bu matla'ı yad eyledi, bir seyyit eşittim.
Sen Ahmed-i .....

---

ettiklerini bilmiyorlardı...» Onlardan maksat, asi Eykelilerle, Lût ve Semut kavimlerinin memleketlerini, zelzelelerle başlarına nasıl yıktığını ifade buyurmaktadır.

Bak. Muhammed Hamdi Yazır. Kur'an dili. Hicir sûresi. Âyet : 72 C. 4, S. 3070 ve dv.

Ben bu sûredeki Ömrüne kasem yerine «Leömrüke» yazılması lâzımgelirken neden «Leemrüke» şeklinde yazıldığı dikkat nazarımı çekmiş, bu sebeple üzerinde durmuş, kanaat getirme merakiyle de uzun zaman ele almamıştım. Bu konuda epeyce de kitap ve lügât karıştırdım.. Tam bu sıralarda bir dostun mağazasında ikinci bir dosta, Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Müftülüğü Mushaf'lar inceleme kurulu başkanı Sayın Fikri Aksoya rastlayınca tereddütlerimi ona da anlattım. Olay ciden tetkike muhtaçtı. O da merakla konuyu ele aldı ve inceliyeceğini söz verdi. On gün sonra kendisinden aldığım 31.Ağustos.1962 tarihli yazıda aynen izah ediliyordu.

«Buyurduğunuz (Le emrüke) kelimesini incelemeye çalıştım. Hasan Basri Çantay'ın «Kur'an-i Hekim - Misal-ı - Kerim» adlı üç ciltlik meâlen tercümesinin 2. nci cildinin 449 - 450 sahifelerindeki izahata göre Ömür kelimesinin, aynin fethiyle Emrük şeklinde yazılması, bu kelimenin Arap lisanında çok kullanıldığından ileri geldiği sonucuna varmış olduğunu bildirmiş ve benim de zihnimdeki tereddüt oklarını silip götürmüştü. Kendilerine samimi hislerimle teşekkür eyler, gittiği yolda muvaffak olmasını Tanrıdan niyaz eylerim.

(17) Ziya veren ruhlar.

(18) Cevherin hafifletilmişi. Cevher manasına.

(19) Meleklerin yüz sürecekleri yer.. Kapının toprağı.

(20) Yüksek ses, Hep bir ağızdan ve makamla edilen and ve dua.

(21) Benlik yoksunu.

Ümitteyiz ye'sile âh eylemeyiz biz,
Sermaye-i imanı tebah eylemeyiz biz,
Babın koyup, ağyara penah eylemeyiz biz,
Bir kimseye sayende nigâh eylemeyiz biz.
Sen Ahmetd-i .....
Biçaredir ümmetlerin, isyanına bakma,
Dest-i rû (22) vurup hasretle duzaha yakma,
Rahmeyle âman ateş-i hicranına yakma,
Ezcümle kulun GALİBİ pür-cürüm bırakma.
Sen Ahmed-i .....

Sonra NABÎ'nin şu gazeli de Rahmetli Çataloğlu Mahmut tarafından;

Sakın terk-i edepden, kûy-i mahbub-i hüdadır bu.
Nazargâh-ı İlâhidir, makam-ı Mustafadır bu.
Bu hâkın pertevinden oldu deyçûr-i a'dem zail, (23)
A'madan (24) açtı mevcudat dü'çeşmin tûitiyadır bu,
Felekte mah-i-nev (25) pabûs-ı selâmın sine çakidir, (26)
Anın kandili, Cevza (27) matla-ı nur-i ziyadır bu.
Resul-i kibriyanın hâbegâhıdır (28) hakikatte,
Tefavvuk-gerde-i (29) arş-ı cenab-ı kibriyadır bu.
Müraât-i edep (30) şartiyle gir NABİ bu dergâha,
Mütaf-ı küdsiyandır (31) bûsegâh-ı Enbiyadır bu.

.....
.....
.....
.....
.....

ve Fuzuli'nin şu gazeli de Feyzi tarafından :

Bıraktı hâke hüsnün âfitab-ı â'lem-ârayı,
Götürdü yer yüzünden mu'ciz-i lâ'lin mesihayı,
İki gözden revan etmiş sirişkim kametin şevki,
Asây-ı mu'cizi görkim iki bölmüş bu deryayı...

---

(22) Elinin tersiyle.
(23) Yokluğun ziyadesiyle karanlığı.
(24) Körlük.
(25) Yeni ay.
(26) Kudumunla ayak öpmek üzere parçalanmıştır.
(27) Bilinen Burç.
(28) Yatacak yer.
(29) Her şeyin üstünde dönen.
(30) Göz ucuyla bakmak, riayet mânasına.
(31) Meleklerin tavaf edeceği, Enbiyanın yüz süreceği yer.

okunur, cemaat üzerinde derin ve te'sirli akisler yaratırdı. Bununla beraber bu topluluö, Lihye-i seadetin bulunduğu dolap kapısının açılma dakikalarından başlıyarak, ziyaret müddetince ve kapı tekrar kapatılarak kilitleninceye kadar ayakta hurmetkâr ve yüksek sesle hep bir ağızdan tekbir ve selât-ü selâm getirir. Ziyaret sona erince yine ayni merasimle Lihye-i Seadetin cam kutusu kıymetli kumaşlardan yapılmış Kırk bohçaya birer birer sarılarak ihtiramla yerine konulur, kapısı kilitlenir ve cemaat da dağılırdı.

Üçüncü bir Lihye-i seadet de, büyük Hacı Mehmet Efendinin konağında vardı ki, bu da aynı günlerde açılır, konu komşu toplulukları tarafından ziyaret edilirdi. Sonra Ulucamiye verildiğini işittim.

e) İFTAR VAKTİ ve İFTAR SOFRALARI :

İkindi sonu va'zından çıkan halk, evlerine dönmeden ekmekci fırınlarına uğrar... müthiş bir kalabalık içinde herkes fırınlardan pişgin ve kızarmış küncülü, (32) Karaçörekli (33) ekmeklerini, mevsim yaz ise çeşitli meyvelerini ve büyük meydanda satılan küdret buzlarından birer miktar satın alarak evlerine giderlerdi.

Bir kısım keyf ehli kimseler de bildiklerinin dükkânları önünde ve tüccar hanlarının medhallerinde sıra ile yer iskemlelerinde otururak içlerinde tiryaki olanları kızdırır, güler eğlenirlerdi. Bu tiryakiler arasında isim yapmış olanlardan başda: Hacı Şirin Hoca, Hüseyniklioğlu Şükrü bey, Senemoğlu Ahmet Efendi, Cizirik Hacı Mahmut, Basduğunoğlu, Berber Necip usta, polis Hafızın kardeşi, sobacı Ali usta gibi simalar vardı. Ramazanlarda bunlarla alây etmek değil, kendilerine bir şey sorulsa bile kızarlardı, hele caddelerden geçerken arkalarından yüksek perdeden seslenenlere veya önlerine veya arkalarına boş bir teneke atanlara daha fazla kızar, küplere biner, söver sayarlardı. Hulâsa Harput'un her köşebaşında bu gibi bin bir çeşitli muzipliklere her ân tesadüf edilirdi ki, bunlar sayılmakla bitmez... Meselâ: Bazı muzip kimseler, başka bir dosta iftara davetli olup da evlerinde bulunamıyacakları akşam, bu tipde olan tiryakilerden bir ikisini o akşam kendi evlerine iftara davet ederler... Bunlar da topa on on beş dakika kala çağırıldıkları evin kapısını çalar, çalarlar ve kapının açılmadığını görünce son derece hiddetle bağırır, çağırır, ağza alınmıyacak küfürler savurarak evlerine dönerlerdi. Bazıları daha ileri giderek, kapıyı çaldıkları zaman yukarıdan başlarına, yaz ise bir miktar su dökülür, kış ise üzerlerine kar kü-

(32) Susam.
(33) Çöreotu.

renirdi ki, bu manzara daha feci ve daha gülünç olurdu, o zaman küfürler ağızdan daha tomturaklı çıkar... berikiler ve seyredenler de gülmeden katılırlardı.

Bu muzipliklerin arasında en enteresanını da Feyzi beyzade Hacı Ahmet ağa namında bir zengin yapmıştır ki, cidden çok komik ve gülünç olduğundan kayde değer (34).

Topa beş on dakika kala her kes evinde çoluğu çocuğuyla iftar sofralarında yerlerini almışlardır. Zengin konaklarının kapıları açık, mutlak surette davetli, davetsiz beş on misafir eksik değildir. Bu konakların selâmlık dairelerinde evvelâ ortaya büyük sofara örtüsü yayılır, üs-

---

(34) Feyzi Beyzade Hacı Ahmet Ağa, memleketin zenginlerinden.. Akşam, sabah sofrasında misafir eksik değil.. Bir ramazan günü. kendi semtinin ikinci ve üçüncü derecede -Bilhassa boğazlarına düşkün- Hocalariyle, İmam ve Müezzinlerini iftara davet eder.. Bunlar aşağı yukarı on beş kişi kadar.. İftara yarım saat kala selâmlık dairesinin pencerelerinden birinin önünde kendine mahsus sedirde oturmuş misafirlerine intizarda.. Derken Hocalar birer ikişer gelmeğe başlarlar.. Ağa da gelenlere yer göstermede, iltifat etmede, hal hatır sormaktadır. Hocalar, Hacı Ahmet Ağanın karşısında minderler üzerine diz çökerek sıralanmış.. İftarı beklemektedirler.

Hacı Ahmet Ağa, evevlce uşaklarına ve aşcılarına gizli talimat verdiğinden ortada ne iftar sofrası var, ne de yemek.. Ezana beş dakika kalmış.. Mideler bomboş.. Etliye, tatlıya hasret çeken hocalar, birbirlerinin yüzlerine hayretle bakıyor ve hafif perdeden de mırıldanıyorlardı. Hacı Ahmet Ağa, bir tarafdan uşaklarına bağırıyor, çağırıyor, bir taraftan da dönüp misafirlerine üzür dilemekte.. Nihayet ezanlar okunuyor, toplar atılıyor, ortada yalnız büyük bir yemek iskemlesi ve üzerinde sarı bir divan sinisi duruyor; Fakat üstü bomboş.. Misafirler, su ile iftar ediyorlar.. Uşaklar, yemeklerin kısmen matbahda kazaya uğradığını söyleyince, Ağa pürhiddet: hazır ne varsa getiriniz diye emrediyor, uşaklar ise o derece pişkin.. Nihayet sofraya sahan sahan bir yemek taşıyorlarsa da bunun ne olduğunu kimse anlıyamıyor, ve bilmiyorlardı. Halbuki, bu evelce Ağanın emriyle hazırlanmış (KARA AŞ) denilen bir yemek ki, bu aş fazla yenildiği zaman müthiş bir müshil vazifesini görmektedir. Hocalar, bu aşa bir saldırıyorlar, kaşık çalan çalana.. Boş midelere fazla miktarda inince hemen te'sirini gösteriyor, hocalarda bir kıvranmadır başlıyor.. Derken en nefis yemekler gelmeğe başlıyor; Fakat bunları yemek için kimde fırsat ve takat var ki, sofrayı terk eden edene.. Helaya koşan koşana.. Nevbet beklemeğe tahammülleri kalmayanlar evlerinin yollarını tutmakta.

Hacı Ağa, sofrada bir tek kişinin kalmadığını görünce, kendisi de sofradan kalkıp pencere önüne geçiyor, hocaların süklüm büklüm hazin ve sıkışık halde evlerine gidişlerini seyrede ede gülmeden katılıyor. Bununla beraber Ağa, aynı zamanda fukara babasıdır da.. Bu iftirdan aç ve sefil dönen hocaları, ertesi akşam tekrar davet etmiş, yedirmiş, içirmiş ve münasip hediyelerle de gönüllerini kazanmasını da bilmiştir; Fakat bunlardan iki üç kişi, çok hiddetli olduklarından ikinci daveti kabul etmemişler, ağza alınmıyacak küfürlerle gelenleri karşılamış ve hınçlarını bu suretle teskine çalışmışlardır.

tüne büyük bir yemek iskemlesi (35) ve iskemlenin üzerine de büyük madenî sarı bir divan sinisi, sofranın etrafına da ufak yer minderleri Konulur. Sinilerin büyüklük ve küçüklüğüne göre 10 - 15 kişi bir arada oturur, yemek yiyebilirlerdi. Sininin ortasında ise iftar tepsisi mühim yer tutmaktadır. İçinde ufak tabakalarda tulum peynirleri, zeytinler, hurmalar, ballar, suçuklar, reçeller gelirdi.

Sininin kenar etrafında ise ekseriyetle üzerleri siyah ve beyaz işlemeli madenî hindkâri kupalar veya çok eski zamanlara ait renkli, çiçekli kesme bardaklarla şuruplar dizilir. Bunlarla iftar edildikten sonra yemek faslı başlardı.. Evvelâ etsuyu ile pişirilmiş nefis bir Dövme, ya bir Erişte veya bir Tarhana çorbası.. Arkasından bir Et yemeği, Kaburga, Kızartma veya Taskebabı.. Bir sebze, bir Börek, arkasından pirinç veya bir bulgur pilâvı.. Sonra Kadayif, Baklava, Sarığı burma gibi yağlı veya Sütlâç, Mahallebi gibi yağsız tatılardan birisi..

İftardan sonra tiryakiler, hemen tütün keselerine ve çubuklarına ve tütün tabakalarına sarılırlar, bâzıları da dayanamıyarak iftarı tâkiben yemeklerden evvel hzırladıkları, bir, bir buçuk metre uzunluğunda, kiraz ağacından yapılmış, sarı veya siyah Kehribar ağızlıklı tütün çubuklarını, büyük sarı maden tütün tablaları içerisinde hemen ateşliyerek içmeğe başlarlardı. Bâzı ailelerde ise, iftar edildikten sonra seccadeler serilir, akşam namazları kılınır ve namazdan sonra yemek sofralarının başına geçilirdi.

Bir de ramazanın on beşincei günün akşamı, mazanneden sayılan bâzı hocalar ve imamlar, Kur'ân-ı Kerimden aldıkları: «LİYEZDADU İMANEN - MEA İMANİHİM» gibi âyetleri ve sonra «TEBEHBEH YA MUHAMMED» gibi şeyleri ufak kâğıtlar üzerine yazarak o akşam için iftar hediyesi olarak konu komşuya dağıtır ve oruçlarını bunlarla açmalarını tavsiye ederlerdi, bunlar yarım fincan su içerisine konulur, top patlayınca yutulmak suretiyle iftar edilirdi.

Ramazanın on beşinden sonra da iftar ziyafetleri başlar, zengin konaklarında her akşam 10 - 15 kişiye iftar ziyafeti verilirdi. Davet edilenler, bir kaç gün aralıkla ve mutlak surette mukabelede bulunur lar ve böylece karşılıklı iftar ziyafetleri Arefe gününe kadar devam edip giderdi. Ramazanlarda yalnız zenginlerin değil, en fakir ailelerin iftar sofralarında bile üç kap yemekten eksik sofra yoktu: Çünkü o

(35) Bu tahta iskemleler, küçüklü büyüklü ve çeşit çeşit renklerle boyalı olduğu halde aynı sistem dahilinde Malatya'da imal edilir ve buradan çok miktarda Malatya dolaylarında bulunan şehir, kasaba ve köylere kadar ihraç edilen ve kasabaya külliyetli mıkdarda gelir te'min eden mühim bir sanat koluydu.

fakirin sofrası, hali vaktı yerinde olan konu komşu tarafından gönderilen sahan sahan muhtelif yemeklerle dolar taşardı. Ramazan, hakikaten bir «Hayrül- Bereket-i vel-İhsan» ayı idi. Ramazan ve Bayramlarda zenginlerin kapıları ve sofraları daima ve her saatte herkese açıktı.

Ramazan ve Bayramlar için bir çok manzum ve mensûr şiirler yazılmıştır, bunlardan hoşuma giden şu parçaları kitabıma alıyorum. (ŞEM'İ) den bir parça :

Bir olur kişver-i dilde (36) iki sultan olmaz.
İki mah olsa semada nûr-i dırahşan olmaz..
Haris-i dana olanlar, düşer aher dame, (37
Bekliyen bâb-ı kanaatte peşiman olmaz.

Düşmüş ol sim ile zer (38) derdine daim kâtip,
Yörümez hame, (39) verak üstüne ferman olmaz.
Kimisi sükker-i helva ile iftar eyler,
Kiminin âbı olur, amma kuru nan olmaz.

Yağ, pirinç, kahve, dühan, lâhm-ü asel, mankır hû,
Derdimend ŞEM'İ geda böyle ramazan olmaz.

Gençlik arkadaşım M. Nuri Genç Osman'dan bir parça :

Aç susuz çektik mübarek günlerin âlâmını,
Ölmeden gördük bu yıl da biz şeker bayramını.
Ey saba duydun mu lâkin böyle bir bayramı sen?
Serseri gezmektesin, Bağdad'ını, hem Şam'ını.

Sunmadı lütfeyleyüp sâki-i fettan bizlere,
Kepçe kepçe doldurup ayran-ı kevser-famını.
Tatlılar ibzal ederken na - sezalar bezmine,
Çok mu gördün sen bana Ya Rab! Sivas şalgamını?

Düşmüşüm Güllâç ile Dilberdudağından cüda,
Doğrusu Kompostonun da anmadım hiç namını.
Tatlı limon yok bu ilde Mandalin, hem de Turunç,
Bulmadım Harput'da hattâ portakalın hamını.

Bir maaş almak ümidiyle sayıklarken gönül,
Paresiz, pulsuz geçirdim nev-bahar eyyamını.

---

(36) Gönül iklimi.
(37) Tuzak.
(38) Gümüş - Altın.
(39) Kalem.

Ya İlâhî dest-i gir ol sen bize artık yeter,
Hayre tebdil eyle gel «YOBAZ» kulun encamını. (40)

Bunlardan başka, iftar vaktını tasvirde büyük bir meharet gösteren yerli şâirlerimizden Çeribaşı Asım'ın şu nefis beytini de kaydetmeden geçemiyeceğim.

«Lezzet-i savmin zamanı, saatın on biridir, (41)
Vuslat-i dildare benzer vakt-ı iftar beklemek.»

f) SAHURA KADAR OTURMALAR. RAMAZAN DAVULU:

Teravih namazlarından sonra, halkın çoğunluğu sahur vaktına kadar oturmayı âdet edinmişlerdi, bu suretle semt semt yaz günleri Ayvan ve Damlarda, bahçelerde bulunanlar ise Havuz başlarında.. Kış mevsiminde de selâmlık odalarında veya sofalarda toplanırlar, hoş sohbetler, yârenlikler, taklit yapmalarla gülüp söyler ve bazen de Tombala ve Cicos gibi oyunlarla geceyi geçirirlerdi.

Çarşı içinde bulunan kahvelerin bazılarında gün görmüş ihtiyarlar tarafından Rumeli ve Moskof savaşları hakkında tatlı tatlı hikâyeler anlatılır, bazılarında ise Tombala denilen oyunlar oynanırdı. Bu Tombala oyunlarını idare edenlerin arasında rahmetli Topal Hayro, nam kazanmışlardandı. Topluluğu öyle güzel idare eder, hiç itiraza meydan verdirmeden bütün arkadaşları memnun ederek, güldürerek fişleri çeker ve okurdu. Meselâ, bu oyunda torbadan aldığı bir fişin üzerinde eski rakam yazısiyle (00) çıktığı zaman, rakamı söylemez de (Şık gözlüklü beğim) ve (77) rakamı yerine de (Hacı Mutan), (9) rakamına da (Harputlunun bastonu) gibi kendine mahsus tekerlemeler söyler ve bunları, oyuncuların hepsi anlıyarak bu rakamları tekrar ettirmeden kartonlardaki yerlerini kapatırlardı.

Bütün hayat boyunca bir daha ele geçmeyen bu geceler için ve bu gecelerden alınan bin bir çeşit zevk ve heyecanın uğruna bakınız, insan ne fedakârlıklara katlanıyormuş: 1917 (1333) de Ramazan, yaz aylarına tesadüf etmişti. Ben de o yaz, şehre 3 - 4 km. mesafede bulunan Amerikalıların bahçesinde yazı geçirmekteydim. Akşamları Vilâyet merkezindeki (Mezria) vazifemden ayrılınca Kasarciler yoluyla doğru bahçeye gider, havuz başında iftar eder, yemeğimi yer, yemekten sonra atıma binerek Harput'a gelirdim. Teravih namazını, Hacı Kerim Ef. nin selâmlığında kıldıktan sonra da bir arkadaş gurubunun toplandığı

(40) M. Nuri, yazılarında «Yobaz» Nam-ı müstearını kullanırdı.
(41) Ezanî saat.

her hangi bir evde sahura kadar oturur, eğlenirdik.. Bütün Ramazan böyle geçmişti. Buraya kadar olaylar normal gözüküyor.. Fakat bahçeden bu gelişin bir de, gece yarsından sonra tekrar bahçeye dönüşü vardı ki, işte bu cidden korkunç ve tehlikeliydi.. Çok defa zifirî karanlıklar içinde ve Harput'a bir km. ye yakın mesafede bulunan bu Bahçeye, meşhûr METERİS mezarlıkları arasından ve Kürtler külbesi (Kulübe) denilen mevkiden tek başıma geçer, bahçeye dönerdim. Yol, karanlık gecelerde ne kadar korkunç ise mehtaplı gecelerde de o nisbette daha korkunç olurdu. Sağlı, sollu bembeyaz mezar taşlarının küme küme ve simsiyah gölgeler bırakarak uzanması ve bu gölgelerin bazan insan kafasında canlanmaları korkunç bir manzara yaratırdı : Hele mezrlığın her iki tarafından gelen Baykuş sesleri, bu korkunç ve sessiz âlem içerisinde tek başına yürüyen bir yolcunun maneviyatı üzerinde yapacağı önemli te'siri düşününüz.

Bununla beraber o sıra etraf asker firarileriyle dolu... Bilhassa vahşi Dersim yolu, buradan geçer.. Bu münasebetle bir eşkiya çetesiyle karşılaşmak ve bir ölüm tehlikesi her an mevcut... Buna rağmen bu gece seyahatleri o zaman bana vız gelirdi, hattâ silâh bile taşımayı aklımdan geçirmezdim. Halbuki, o devirde bir çeket için, bir adam öldürmek, bir tavuk kesme kadar kolaydı. Altımda o zamanın parasiyle 20 - 30 madenî altun değerinde bir kısrak vardı ki, karşıma iki üç kişi çıksa, ölümü bir tarafa bırakalım, elimi kolumu bağlayıp kısrağı elimden alır, götürebilirlerdi, hem de bir daha ele geçmemek şartiyle... İşte şimdi ben buna: gençliğin şuursuş ve muhakemesiz bir cesareti diyebiliyor ve bu geceleri hatırladıkça da tüylerim ürperiyor. Neredesin, nerede? Ey selâm almaz, dünyaların hâkimi gençlik!..

RAMAZAN DAVULU :

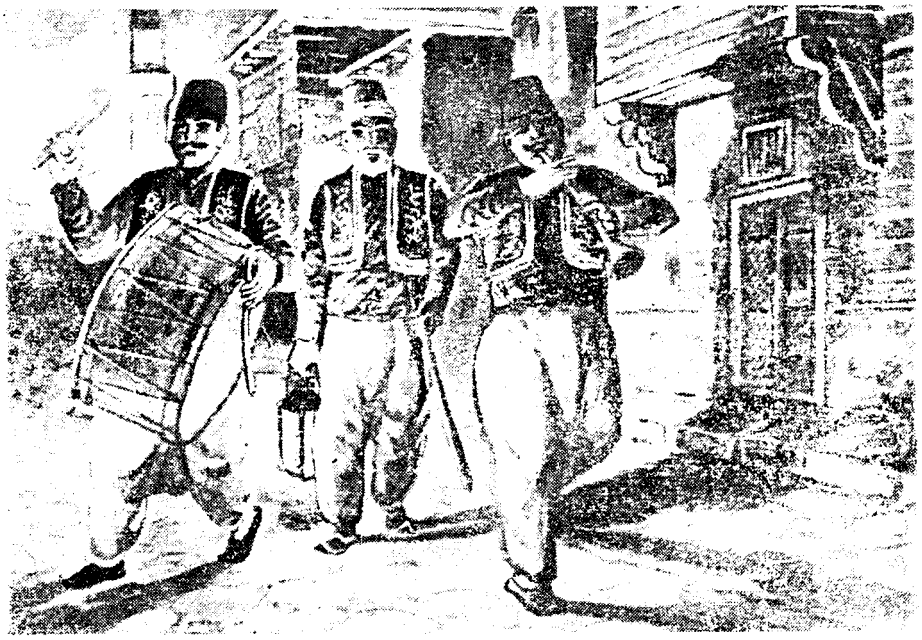
Harput'da Ramazan Davulunun da bir hususiyeti vardı.

Ramazan için en usta Davulcular ve en usta Zurnacılar, kilernetciler seçilirdi. Bunların yanında Fenerci denilen üçüncü bir kişi daha dolaşırdı ki, içinde tek mum yanan yerli bir cam fener elinde.. Davulcunun önünde yürürdü..

Gecenin muayyen zamanlarında sükûn ve sessizlik içerisinde en güzel yerli havaları ve makamları çalarak mahalle mahalle dolaşırlardı. Teravihden sonra yatanlar, Davul sesine uyanır kalkarlar. Oturanlar ise bulundukları meclisden dağılır evlerine gider, Sahur yemeklerini yer, yatarlardı.

Evlerde toplu bir halde oturup da sohbet ederek sahuru bekleyenler bazan Davulu bulundukları evin avlusuna veya içeri sofalara alırlar.

saatlerce çaldırır.. Oynar.. Horra teper.. Güler eğlenirlerdi. Hülâsa: Ramazan geceleri, bütün Harput canlı ve âdeta ayakta gibiydi. Şimdi sizlere, bu gecelerden birinin hususiyetini anlatacağım:

Resim : 8 — Bu resim de çok eski zamanları göstermekle önemlidir.

Yıllardan beri Hacı Kerim efendinin selâmlığında hatimle teravih namazına artık alışmıştık, 1914 (1330) yılı temmuz ayı içindeyiz, Ramazan mevsimin en sıcak günlerine tesadüf ettiğinden selâmlık dairesinin çatı hizasındaki düz damda (42) teravih kılınır, ve teravihden sonra da sahura kadar burada serin bir havada ve sanki: gök kubbede ve yıldızlar arasında bir köşkte gibi oturulur, sohbet edilirdi. 20.7.1330 Pazar günü akşamı Hacı Kerim efendi, Vali Sabit beye (43) iftara davetli olduğundan Mezria'de kalmış, Harput'a çıkmamıştı. Teravih nama-

---

(42) Bu gün bütün Harput, altı üstüne gelerek yıkıldığı ve taş taş üstüne kalmadığı halde, bu selâmlık dairesi ve bu düz dam hâlâ yıkılmamıştır. 948 yılı Eylül ayı içinde Harput'u ziyaretimde bu selâmlık dairesini vebu damı da ziyaret ederek bu geceyi hatırlamış ve gözyaşları dökmüştüm.

(43) Kemah beylerinden. Bak, bu kitabın I. nci C, S. 222.

zı bermutad belli cemaatle kılındı (44) ve Hacı Kerim efendi olmadığından cemaatin bir kısmı erkence dağılmışlardı. Biz gençler ancak 7 - 8 kişi kalmış, sohbet ediyorduk, gece epeyce ilerlemişti. Davul sesini işitince hatırıma bir muziplik geldi, arkadaşlara hissettirmeden yanlarından yavaşça kalktım, merdivenlerden inerek cümle kapısının önüne çıktım. Bir az sonra davul da geldi, işaret ettim, kapının önüne geldiler, davulu susturdum ve davulcuları sessiz, sedasız selâmlık dairesine aldım, merdivenlerden yukarı çıkardım ve kendilerine: — Ben dama çıkıyorum, siz bir az sonra düğün havasiyle arkamdan geliniz, diye direktif vererek dama çıktım, yavaşça yerime oturdum. Bir az sonra davulcular bir düğün havasiyle dama çıkınca arkadaşlar birdenbire şaşırdılar ve sonra bu sürprizin benim tarafımdan yapıldığını anladılar, aynı zaamnda olayı memnunlukla karşıladılar. Davulcular güzel havalar çalıyorlardı, neş'e içerisinde hemen harekete geçildi.. Davulcu, olanca hızıyla vuruyor, kırnata (Kilernet) bütün mahalleyi ve bütün kasabayı çınlatıyordu. Bizimkilerin hepsi kol kola halayda... Evlerde yeniden ışıklar yanıyor.. Pencerelerden bizi seyir edenlerin adedi çoğalıyor.. Yarım saat kadar bu suretle güldük, oynadık, eğlendik.. Sonunda davulcular bahşişlerini alarak gittiler.. Bizler de dağıldık..

Evet! Geceyi bu suretle çok hoş ve neş'eli geçirmiştik; fakat sabahleyin yataklarımızdan kalkıp da sokağa çıktığımız zaman, ortalığı öyle hazin bir hava ve öyle telâşlı bir hareket halinde bulduk ki, her köşe başında duvarlara sarı kâğıtlar yapıştırılmış, küme küme insanlar, bunları okumaya çalışıyor.. Evet! Türkiye'de seferberlik ilân edilmişti.. Halk heyecan içinde, me'yus ve mükedderdi; çünkü Türkiye'nin I. inci Cihan Harbine fi'len girmesi Türkleri de beraberinde harbe sürüklemesi faciasının başlangıç noktası ve dolayısiyle Harput'un da ölümü ve çöküşü de işte bu meş'um günle başlamıştı.

g) SÜLÛK VE İ'TİKÂF :

Ramazanda bir kısım tarikat mensupları Ramazandan on gün evvel başlamak ve otuzuncu günü akşamına kadar kırk gün devam etmek suretiyle evini, ailesini terk ederek ve bütün dünya işleriyle ilgisini ke-

(44) Bu cemaatten hatırıa gelenlerin isimlerini burada, rahmete vesile olur ümidiyle kaytediyorum :

Baboş Mustafa Ef. Belediye reisi Şevki Ef. Mebus Naci Bey. Alay kâtibi Mustafa Ef. Emekli Binbaşı Mustafa Bey (Sallabaş) Emekli binbaşı İspiroğlu Mustafa Ef. Arpacı İbrahim Ağa. Hurşit Ef. nin oğulları Eyip Ağa ve kardeşi Salim Ef. Emekli tabur imamı Arif Ef. Matbaacı Hurşit Ef. Dokumacı Mehmet Ali usta. Konduracı Mahmut usta. eBlediey çavuşu Yakup Ağa. Tahsildar Mehmet Ef.

serek Câmilerde Sülûk'e, (45) bir kısmı da Ramazanın yirminci gü-nünden başlamak üzere arefe günü akşamına kadar on gün olmak üzere de, İ'tikâf'a (46) girerlerdi. Gerek sülûk, gerekse i'tikâfe giren kimseler Camiye güneş doğmadan girer ve son günlerde de güneş battıktan sonra çıkarlardı.

Bunlar Câmilerin içinde ve duvarları boyunca kemer aralıklarına beyaz perdeler gererek husule gelen hücrelere girer, gece gündüz dünyadan tecerrüt etmiş gibi ibâdet eder, çile çekerlerdi. Beraberlerinde camiye götürdükleri eşya: Bir halı seccade veya bir ufak minder.. Bir battaniye veya hafif bir yorgan.. Bir yasdık.. Bir su destisi.. Bir abdest ibriği.. Bir çift nalinden ibaretti. Sahur ve akşam yemekleri evlerinden kalaylı sefertasları veya büyük Zenbiller (47) içerisinde kendilerine gönderilirdi.

Bu minval üzerine Çileye girenlerin çoğunluğunu Nakşibendî şeyhi Beyzâde Hacı Ali Riza Ef. nin halifeleri ve müritleri teşkil ederdi. Bunların sayısı çoğaldığı zamanlarda Meydan, ikinci olarak da Alacalı camilerde ve bir iki kişiye inhisar ettirildiği zamanlarda ise Sarahatun'da çileye girerlerdi. Son zamanlarda İmam Şeyh Osman Bedreddin Ef. de bir kaç müridini Ulu camide İ'tikâfe sokmuştu.

Çilelerini dolduran bu zevat, arefe günü ikindi namazından sonra yakınları tarafından camilerden alınır, o akşam evlerine yevahut yine bunlar tarafından kendi evlerinde hazırlattıkları iftar sofralarına götürülür, elleri öpülür, duâları alınırdı. Hakikaten bu çile, onları daha munis, daha samimi, daha mtevazı.. etraflarına ve insanlara karşı daha şefkatlı, çehrelerini daha nurlu bir hâle sokardı.

---

(45) Yola girmek, yol tutmak manasınadır ki, maksat hak yoludur.

(46) Bir yerde nefsini hapsedip kalmak manasınadır. Ramazanlarda dünya işlerinden nefislerini tecrit ederek camilerde Tanrılarına ibadet ve taat etmek. Hazret-i Peygamberin Medine-i Münevvereye hicretinin ikinci senesinde orucun farz edilmesi üzerine, Hazret-i Peygamber bu tarihden itibaren ömürlerinin sonuna kadar her ramazan itikâfe girmiş, Akif olmuş olduğundan İtikâf sünnet olmuştur. Hazret-i Peygamber, dört ramazanı 29, beş ramazanı da 30 gün hesabiyle dokuz ramazan tuttuğuna göre dokuz kere de itikâfe girmiş demektir.

(47) Bir nevi hasır çanta.

V

HARPUT'DA BAYRAMLAR

a) BAYRAM NE DEMEKTİR? TÜRKLER BAYRAMI NEREDEN VE KİMLERDEN ALMIŞLARDIR :

Bayram, hep bir arada sevinç içinde kutlanan gün demekse de menşe'i, yâni nereden geldiği meçhul ve karanlıktır. İslâm topluluğuna dahil Türk boylarında az çok söyleniş farklariyle müşterek olan Bayram kelimesinin, sevinç ve süs mânasına geldiğini ve Türklerin İslâm dinine girmeden önce bayram günlerinin olmadığını Mahmut Kâşgarlı söylüyorsa da İslâmî mânada (İyd karşılığı bayramları yoktu) mânasında olmak şartiyle doğru sayılabilir. Halbuki, Türklerde bayram fikri ve bu fikre dayanan bayram törenleri olmasaydı, kelime hemen bu mânayı alamazdı. Esasen Türkler «ŞAMAN» dinini taşırlarken, hep bir arada kutladıkları dinlerine ve kavimlerine göre bayram günlerinin bulunduğu bâzı tarihî kayıtlardan anlaşılmaktadır. Daha doğrusu bu kelime, Türklere «HATTİ» lerden intikal ettiği ve Hatti İmparatoru «SUBBİLULYAMA» devrinde bir yılda (18) bayram töreni yapıldığı ve bunların arasında bir de (İŞUVA) Harput bayramının bulunduğu kayıtlıdır. (1)

Bu günkü müslüman Türklerde bayram denilince, daha çok diğer müslüman kavimlerle birlikte iki bayram vardı; birisi Ramazan (Şeker Bayramı) diğeri de Kurban Bayramı.. Bunlardan başka bir de Osmanlılar devrinde Cülûs ve Velâdet şenlikleri vardı ki, bunlar da bayram sayılırdı işte bu kadar!.. Ramazan ayından sonra gelen Şevval ayının bir, iki ve üçüncü günlerine tesadüf eden bayrama Rmazan Bayramı, Zilhiccenin on, onbir, oniki ve onüçüncü günlerine tesadüf eden bayramlara da «Kurban Bayramı» (Hac Bayramı) diyoruz. Sonra Kurban Bayramının ilk günü Cuma'ya rastlarsa buna da, en büyük Bayram (İyd-i Ekber) deniliyor. (2)

Şu satırlardan anladığımıza göre, Bayram kelimesinin her hâlde İslâmdan evvel Türklerde mevcut bir mefhum olduğu şüphe götürmez bir hakikattir; fakat doğru olarak tam tarihi ve ne için Bayram denil-

(1) Bak. Bu kitabın C. I - S. 72. Harput kelimesinin orijini.

(2) Bak. Türk Ansiklopedisi, S. 473 ve dv.

diği kestirilememiştir. Azerî lehçesinde de Bayram kelimesine, Beyân-i'-nin şu güzel kıtasiyle tesadüf edilmektedir.

Men âşık ögün eyler, (3)
Zülüflerin dögün eyler,
Yar yara kavuşanda,
Bayramın o gün eyler.

Bununla beraber Kurban bayramları, hali vaktı yerinde olanların kurban kesip fukaraya dağıtma geleneği, bizlere İbrahim Peygamberden bu yana gelir (4). O devirlerde İlâhlara, insan kurban edilirdi. Tanrı dinlerinin yegâne Atası olan İbrahim Peygamber, zamanından beri insan yerine Koç, Keçi, Sığır kesilmeğe başlanmıştır.

Bayramlar, Harput'da Ramazan Arefesinin ikindi sıralarında topların atılmasiyle halka ilân ve Bayram günleri devam ettikçe son günün ikindi namaz vaktına kadar beş vakit ezan saatlerinde bu topların atılmasına devam edilirdi.

b) BAYRAMA HAZIRLIK :

Harput'da Ramazanlara ne kadar önem veriliyorsa Bayramlara da o nisbette önem verilir ve ilgi gösterilirdi. Bayramların da büyük hususiyetleri vardı. Ramazan günlerinin bin bir çeşit manevî olayları arasında Ramazan çıkmadan evvel Bayram hazırlıkları başlar; kadın, erkek ve bilhassa çocuklara Bayramlık giydirilmek üzere yeni elbiseler diktirilir, çorap, ayakkabından tutunuz da erkeklerde başda elbise, sonra Fes, Abaniye, Sarığa.. Kadın ve genç kızlarda ise yaşlarına göre elbiselik kumaşlar ve sonra kenarları oyalı beyaz tülbent ve yazmalar, rengârenk Bürümcük, ipek Kıraplere kadar Bayramlar için yeniden tedarik edilirdi.

Hele çocuklar.. Hele çocuklar!.. Kendilerine alınan elbise, ayakkabı, çorap gibi bayramlıklarını gözlerinin önünden bir ân ayırmadıkları gibi gece yatarken de başyasdıklarının altına koyar, bir yandan da yarınki Bayram gününün neş'e ve çılkınlık hulyâları arasında tatlı uyku larına dalarlardı.

Evlerde Bayram için çamaşırlar yıkanır, etraf temizlenir, mefruşat noksanları tamamlanır veya tamir edilirdi. Bayram yemekleri için lâzımgelen Et, Erzak bir iki gün evvelinden tedarik edilirdi. Dükkânların, mağazaların önleri kalabalık mı, kalabalık.. Şehir âdeta bir panayırı andırırdı.. Hamamlarda, Berber ve Şekerci dükkânlarında sıra

(3) Övünmekten, bir şeyden kendine şeref çıkarmak manasına.
(4) Bak. Aşağıda Hac bölümü. Hazret-i İbrahim maddesi. S. 117

bekleyen bekleyene.. Bayram geldi diye, herkes şen, sevinç içinde ve heyecanlıydı.

c) BAYRAM NAMAZLARI, RESMÎ MERASİM, HACI İZZET PAŞA ZAMANINDA BAYRAM ALAYLARI :

Bütün şehir halkı, Bayram namazları için geceden kalkar, abdestlerini alır, yeni ve temiz elbiselerini giyerek Câmilerin yollarını tutarlardı. Kış, Bahar, Son bahar mevsimlerinde, Bayram namazları Câmilerde, yaz mevsiminde ise «KAYABAŞINDA» açık havada kılınırdı. Bu meydan, Sarahatun Câmii yerine kullanılır. Bu Câmiin Hatibi, Vâizi, Müezzini Bayramlarda hep bu meydanda vazife alırlardı.

KAYABAŞI : Ağa mahallesindedir, bizim mahalle.. Harput'un yüksek kayalıklar üstüne sıra ile oturtulmuş tarihî konaklarının iç ve arka cephelerinin önünde.. Zemini boydan boya pürüzsüz düz bir hâlde bembeyaz kaya taşları ile sanki, Tanrı tarafından bu iş için hazırlanmış ve düzenlenmiş büyük bir meydan.. Meydanın dik kenarları takribi 100, yan kenarları ise 75 olduğuna göre 7500 mk. bir saha.. ve bu meydanın dört bir tarafı beyaz taşlarla iki metre yükseklikte yapılmış duvarlarla sokaklardan ayrılmıştır, meydana üç cepheden geniş kapılarla girilir, yalnız Kıble tarafında kapı yoktu.. Burada Kambur Hamdi Ef. nin selâmlığı hizasında yine aynı beyaz taşlarla yapılmış merdivenli bir Minberi ve sol taraf cephede ise, yine aynı cins taşlarla yapılmış yüksek bir Va'z yeri vardı.

Burası, Bayramdan bir iki gün evvel süprülür ve temizlenirdi. Halk Bayram namazları için, omuz veya koltuklarında seccadeleri olduğu hâlde yarı geceden itibaren bumeydana akın halinde gelir yer alırlardı. Bâzen o kadar kalabalık olurdu ki, halk meydana sığmaz etraftaki sokaklara, hattâ bazen bizim kapıya kadar gelir yayılır ve namaza katılırlardı. Bu surlte Bayram namazlarına katılanların sayısı beş bini geçerdi.

Sabah namazları, güzel sesli imamlar tarafından alâcâ karanlıkta sükûn ve ilâhi bir huzur içerisinde kılınırdı, sabah namazı ile Bayram namazları arasında halka va'z edilirdi.. Başda meşhûr Âlim Hacı Hamid Ef. (5) ölümünden sonra oğlu Hacı Mehmet Sait, (6) kardeşi Müftü Kemal, (7) ve son zamanlarda da İmam Osman Bedreddin (8) Ef. burada bu kürsüde va'z etiklerini hatırlıyorum.

---

(5) Bak. Bu kitabın C. II - S. 156
(6) » » » » S. 163
(7) » » » » S. 169
(8) » » » » S. 265

Kayabaşında kılınan bu Bayram namazlarını, uzak mahallelerden bir çok kadınlar, genç kızlar meydana nâzır evlerde oturan akraba ve dostlarının evlerine gelir, meydanı çevreleyen bu evlerin pencere ve damlarından seyrederlerdi. Bayram namazları, hakikaten büyük bir azamet ve ihtişam içinde kılınırdı. Meydanın dört bir köşesinde yer alan güzel ve gür sesli Müezzinlerin, namazda' ve hütbede ve İmamın tekbirlerini etraftaki halka duyurmak için tekrarlayınca, bu ilâhî sesler ayyuka çıkar, şehrin etrafını doldurur ve derin akisler yaratırdı. Aman Yarabbi! Bu ne azametli ve renkli bir tabloydu.

Asıl dikkati çeken, bu kadar bin kişinin içinde bir tek kirli ve fena kokulu insana tesadüf edilemeyişiydi. Zenginin, fakirinin elbiseleri tertemizdi.. Bembeyaz sarıklı, siyah Lâtalı Hocalar, Ebaniye sarıklı ihtiyarlar, orta yaşlılar, gençler ve hele Bayram elbiseleriyle çocuklar.. Büyüklerin üzerinde siyah - lâcivert - mâvi renkli geniş çuha şalvarlar ve çuha paltolar.. Bellerinde Acem veya Gürün Şalları sarılı.. Boyunlarından atma Gümüş zencirli, iki kapaklı oldukça büyük saatleri şallarının arasındaydi, arada bir zorlukla çıkarır vaktı takip ederlerdi.

Bayram namazlarına İdare âmirleri ve rütbe sahibi olan zevat, yakaları sırmalı siyak Bonjur, ve siyah pantolon giydikleri ve yanlarına sırma kemerli kılıçlar, Hocalar ise, yakaları sırmalı ve içleri kendi renginden atlas astarlı ve kolları yarım metre genişliğinde siyah veya mor binişler giydikleri ve sarıklarının üzerine de 6 - 7 s. genişliğinde sırma kordon takdıkları hâlde gelirlerdi. Bu satırları yazarken gözlerimin önünde canlanan bu fanilerden hatırıma gelenlerin isimlerini buraya kaydetmekle ve kendilerini rahmetle anmakla büyük bir haz duymaktayım.

Beyzade Hacı Mehmet Nuri Ef.	Hacı Mehmet Sait Ef.
Müftü Kemâl Ef.	Müftü Faik Ef.
Kâmilzade Ferit Ef.	Ahmet Asım Ef.
Sunguroğlu Hacı Kerim Ef.	Feyzi Beyzade Mehmet Ef.
Kanbalak zade Abdülhamit	Baboş Mustafa Ef.
Hazmi Ef.	Dayı zâde Mustafa Ef.

Bayram namazından sonra «Selâmlık resmi» denilen merasim başlardı. Kayabaşındaki bayram namazlarında Hurşit efendilerin evlerinin önlerine ve Sarahatun câmiinde ise büyük meydanın sol tarafına tesadüf eden yerlerde silâhlı asker veya jandarma birlikleri, başlarında yi-

ne sırmalı merasim elbiseleriyle zabitleri olduğu halde mevki alır, namazdan sonra başda kaymakam olduğu hâlde rütbe sahibi zevat, sonra zabitan ve hükûmet memurları sıra ile bu birliğin önünden bu suretle geçerlerdi; Birliğin komutanı bu heyetin geldiğini görünce :

— As dur.. Selâm dur.. diye kumanda eder. Erler yanlarında ve ellerinde bulunan martini veya mavzer tüfeklerini hemen kaldırarak önlerine alır, bu heyeti selâmlar. Ve heyet geçtikten sonra yine:

— Rahat dur.. kumandasiyle asker normal duruşa geçer ve sonra önde bu heyet, geride askerler bir kütle halinde doğruca hükûmet konağına gider, Kaymakam, makamında bu heyetin tebriklerini kabul eder, kahveler, şekerler, sigaralar ikram edilir ve sonra dağılırlardı. Biz bunlara yetiştik ve bunları gördük. Bizden evvel Bayramlarda daha büyük ve daha şümullü merasim yapılırmış.. Bunları da büyüklerimizden dinledik. Şimdi bunlardan birisini bütün tafsilâtiyle sizlere anlatmağa çalışacağım:

Harput; gerek muhitte nam ve şöhret kazanmış büyüklerinin ve Âlimlerinin çokluğu ve değerleri, itibariyle, gerekse iktisadî durumunun halka sağladığı refah, bolluk ve ucuzluk dolayısiyle en şen ve şerefli günlerini yaşıyor. Neş'e, debdebe ve saltanat devri...

Hacı İzzet Paşa Elâziz'de Vali.. Yıl: 1866 - 1867. Paşa, Ramazanın otuzuncu günü (Bayram arefesinde) bütün köylerdeki zengin ve nüfuz sahibi beyleri ve ağaları bu akşam vilâyet merkezindeki konağına iftara dâvet edermiş.

Sayın okuyucularım! O zaman Elzzığ'ın köyleri şimdiki gibi viran ve ıssız değil.. O kadar şen.. O kadar kalabalık.. ve o kadar varlıklı ki.. Koca Ulu Ova 360 parça köyü üzerinde yaşatıyor, bu köylerden bir çoğu âdeta bir Kasaba hâlinde.. veya bugünkü kaza merkezi kadar nüfusa sahip ve aynı zamanda canlı mı canlı.. Köylerin her biri başlı başına bir varlık, bir feyz-ü bereket kaynağı..

İşte bu köylerdeki köy ağaları ve Beylerinin konakları da Harem ve selâmlıklı.. Her gelen misafire kapıları açık.. ve aynı zamanda bilgili, terbiyeli, hoş sohbet ve zeki insanlar.. Hükûmete ve kanunlarına karşı da muti ve münkad ki: Hacı İzzet paşa gibi namuslu ve faziletli bir vali, bunları konağına davet ediyor ve sofrasına alıyor.

Bunlardan hatırımda kalanları sırasiyle buraya kaydediyorum :

İğiki, Kesirik, Hüseynik Beyleri.. Saray ve Han ağaları.. Perçenç, Şintil, Tadım, Huh, Vertetil, Mollaköyü, Hoğu, Hoş, Zerteriç, İçme beyleri.. Cip ve İzolu ağaları.. Şimdi bu köylerden yalnız bir bey veya bir

ağa davetli olduğunu zannetmeyiniz. Sayın okuyucularım. Her köyden en az beş altı bey ve ağa bu iftar ziyafetine davetlidirler. Vilâyet merkezine gelen bu beylerin ve bu ağaların sayısı 100 ile 150 arasında olduğu, üzerlerinde çuha elbiseler. Sırmalı Abalar. Ayaklarında Rugan kunduralar ve kaloş potinler olduğu hâlde tertemiz giyindikleri, çoğu gümüş palanlı, çok kıymetli kısrak ve atlara bindikleri, ve maiyetlerinde kâhyaları, uşakları ve seyisleri olduğu hâlde merkeze gelir, doğru Paşanın konağına inerlermiş. Bu misafirler, Paşanın konağındaki muhtelif salonlarda kurulan sofralarda iftar eder, yerler, içerler ve yine bu konakta yatarlarmış.. Bu kadar kişiyi yedirmek, içirmek ve aynı zamanda yatırmak dile kolay.. İşte bunlar, bence millî birer varlıktı, millî ve büyük bir servetin mevcudiyetini göstermekteydi. Bu günkü Valilerle köy ağalarını ve beylerini dünkülerle mukayese edecek olursak bu millî varlıktan eser kalmadığını görmekte ve içimiz kan ağlamaktadır.

Hemen hemen bir asra yakın zaman içinde hayat şartlarının akıl ermez ve nisbet kabul etmez derecede değiştiğini görünce bu eski olan bitenlere bizim bile inanacağımız gelmiyor.

Tan yeri ağarırken bütün bu misafirler ve bütün bir şehir halkı uyanmış.. Ayaklanmış.. Hazırlanmaktadır. Bu hazırlık nereye? Bu heyecan, bu kaynaşma ne için? Bu: Biraz sonra göreceğimiz an'anevî ve muhteşem bir Türk millî varlığının canlı ve aynı zamanda ilâhî bir tablosunu çizmek ve yaratmak için hazırlanıyordu. bu topluluk yukarı Harput'a çıkacak, orada Kayabaşında Bayram namazı kılınacaktı.

Kışlalarda Borular çalınıyor.. Çeşme ve Havuz başlarında büyük bir insan kalabalığı, Bayram namazı için Âbdest almaktadırlar.. Arada yer yer At kişnemeleri işitiliyor.. Ortalık bir az daha ağarmıştır, bütün caddeler dolmuş, taşıyor.. Uzaktan Bando sesleri geliyor.. Alay, şimdi hazır durumda.. Harput cadesi üzerinde mahşerî bir kalabalık hâlinde sıralanmıştır:

En önde, küheylân Atları üzerinde palabıyıklı, yağız çehreli maiyet Alayı.. Bunların arkasında baha biçilmez Atları ve pusatlariyle akşam Paşanın iftarında bulunan Köy beyleri ve Ağaları.. Daha sonra tedarik ettikleri Atlarda Vilâyet erkânını, Zabitan tâkip ediyor.. Sonra önlerinde Askerî Bando olduğu hâlde bir tabur piyade askeri, sert adımlarla yürüyorlar.. Hepsi sıhhatli, tunç renkli, hepsinin boyları 1.80 den aşağı değil, içlerinde bir tek kısa boylusu ve bir tek nâhifi ve cılızı görülmüyor, hepsi Aslanlar gibi.. Bunlardan sonra yine uzun boylu ve yakışıklı, Sırma cepkenli 10 seyisin ortasında yağız bir At, sembol olarak

çekiliyor. Bu demektir ki, Paşa burada açıklıktan kaçınarak bu usulü simge olarak kullanmaktadır, gerek At, gerekse başdan başa som gümüş işlenmiş Eyer takımiyle, bugünkü para karşılığı 50 - 60 bin lira değerinde bir varlık ihtişâmı içinde ve fakat kendisi bizzat bir Estere binmek suretiyle tevâzu göstermektedir.. Sonra Paşanın Yaverleri ve maiyet erkânı geliyor.

Asıl tuhafı, bu muazzam Alayın en gerisinde bir Ester'e binmiş, meşhur kirli fesi ve yakası yağlanmış siyah ceketi ile Paşa, bu muhteşem Alay'ı arkadan takip ediyor.. Şaşılacak bir olay ve bu neden böyle diye kendi kendimize bir sual soracak olursak, şöyle cevaplandırabiliriz: Evet! Paşa, Alayın önünde olsa, kıvrım kıvrım uzayan Harput şosesini dolduran bu Alayın yürüyüşünü ve bu ihtişamını göremiyecek ve - yahut halka tevâzuun büyük bir misalini ve sonra Halk Topluluğunu ve Devlet ilgililerini öne almak gibi tam Demokrasinin hakkını vermek..

İşte böyle muazzam bir alay alaca karanlıklar içinde güneş doğmadan Harput yolunda.. Bir ucu Aslân Pınarı'nı geçmiş, virajlara dayanmış, bir ucu ise şehrin varoşlarında hâlâ.. Bu Alayın mevcudunu merak edecek olursak takribî bir hesapla bin, bin iki yüz elli diyebiliriz. Alay bu suretle Harput'a çıkmada ve ilgililer tarafından karşılanmaktadır. Dağ kapısı âdeta bir mahşeri andırıyor, Bando olanca hızıyla etrafı çınlatıyor ve heyecan yaratıyor.. Dağ kapısına gelince Alay durmuş ve caddenin sağ tarafına Selâm hâlinde sıralanmıştır.

Şimdi Paşa geçiyor ve selâmlanıyor.. Keskin bir kumanda: Asdur!. Selâm dur!.. Bu ses, Alay'ın sükûtunu yarıyor ve etrafa dağılıyor..

Önce Paşa, Esterinden inince diğerleri de atlarından inmiş bulunurlar ve Kayabaşına doğru yürümeğe başlarlar. Paşa ve misafirleri Meydanın ön taraflarında kendilerine ayrılan ve çok kıymetli sırmalı ve halı seccadeler serilmiş olan yerlerini almış ve buraya oturmuşlardır.

Bayram namazı kılındıktan sonra mutad Bayram merasimi daha debdebeli, daha mutantan bir surette yapılıyor ve bu merasimden sonra Paşa, maiyetindeki zevat ile yaya olarak Harput'un meşhur Âlimlerinden başda Büyük Hacı Ali Ef. (9), Beyzâde Hacı Ali Rıza (10), Ömer Naimi (11) ve oğlu Hacı Abdül-Hamit, (12) Hacı Hâfız Mahmut, (13) Hacı İbrahim, 14), Dağıstanlı Hacı Hâfız Mehmet Ef. (15), Tellâlzâde

---

(9) Bak. Bu kitabın C. II. S. 108
(10) » » » » » S 1.0
(11) » » » » » S. 149
(12) » » » » » S. 156
(13) » » » » » S. 179
(14) » » » » » S. 204
(15) » » » » » S. 216

Müftü Hacı Mehmet Ef. (16), Nakibül-Eşraf Hacı Hâfız Mahmut Ef. (17), Büyük Hacı Mehmet Ef. (18) ve sairenin konaklarını birer birer dolaşır, kendilerini ziyaret ve bayramlarını tebrik edermiş..

Sokaklar hıncahınç insanla dolu.. Evlerinin pencere ve damlarından Paşayı ve bayram alayını seyredenlerin haddi hesabı yok..

Genci, ihtiyarı, hele çocuklar, bu kafileyi takip etmek için birbirleriyle âdeta yarışıyorlar. Herkes neş'eli, herkes samimi ve güler yüzlü..

Bu ziyaretlerden sonra Paşa, Dağ kapısına kadar yine yaya olarak geliyor.. Şimdi Dağkapısı, yine tarihî günlerinden birini yaşıyor, hemen diyebilirim ki, bütün şehir halkı, Paşayı teşyi ve bu muazzam alayı seyr-ü temaşa etmek için âdeta seferber olmuştur. Yollar, sokaklar, caddeler, dağ taş insanla dolu.. Boru ve Bando sesleri ortalığı çınlatıyor.. At kişnemeleri, kılıç şakırtıları, bu insan kalabalığının uğultusu arasında sanki bir harp sahnesi ve hem de zaferi müjdeleyen bir sahnenin mevcudiyetini andırır gibiydi.. Aynı Alay, yine aynı sıra, aynı disiplin ve ihtişamla Vilâyet merkezine dönüyordu.

Paşa konağının büyük salonlarından birisinde Köy Beyleri ve Ağalarının tebriklerini kabul ediyor ve sonra Bayram yemeği, yine akşamki gibi olanca azamet ve ihtişâmiyle bu konakta yeniliyor. Yemekten sonra Paşaya vedâ için odasına giren her misafire, Paşa tarafından şahıs ve mevkilerine göre ayrı ayrı münasip kıymetli hediyeler veriliyor, hediyelerini alan her misafir şükranlarını arzettikten sonra konaktan ayrılarak köylerine dönerlermiş..

Bu Beyler ve bu Ağalar da dâvete geldikleri gün veya birkaç gün evvel, Paşaya Atlar, Kısraklar, Taylar, Koçlar, Tulumlarla yağlar, Ballar ve saire gibi hediyeler gönderirlermiş..

Biz bu hediyelere, o zamanın ahvâl-i ruhiyesini nazar-ı itibara alarak rüşvet veya her hangi bir hasis menfaat karşılığı diyemeyiz; Çünkü bu gibi şeyler o devirlerde sırf taraflar arasında hürmet, sevgi ve samimiyet hisleriyle yan yana gelmiş an'anevî bir usul ve âdet hâline girmiş makbul ve muteber olaylardan sayılırdı.. Hediye almak ve hediye vermek.

Öğleden sonra da Harput'un yüze yakın Âlimleri, büyük bir kafile

---

(16) » » » » » S. 220
(17) » » » » » S. 230
(18) » » » » » S. 276

ve birlik beraberlik hâlinde, muazzam kıyafetleri ve beyaz sarıklariyle atlarına binerek, yanlarında yine sarıklı çömezleri olduğu hâlde Vilâyet merkezine iner, Paşanın konağına giderek ziyaretlerini iade ile tebriklerde bulunurlarmış.. Paşa, bunlara da şahıs ve mevkilerine göre ayrı ayrı sırmalı ipek bohçalar içinde Binişler, Lâtalar ve bir çok kıymetli hediyeler verir, misafirler de minnet ve şükranlarını arz ederek konaktan ayrılır Harput'a dönerlermiş..

Sevgili okuyucularım! İşte bu gün için yapılması ve görülmesi mümkün olamıyan bu canlı ve azametli merasimi, bir sinema şeridi hâlinde sizlere yakından seyrettirmiş bulunuyorum ki, bu bakımdan mesut ve bahtiyarım. Aradan yüz yıllar geçtiği hâlde, hikâyesi bile bizleri heyecandan heyecana götüren ve göğsümüzü kabartan bu varlığa, bu azamete ve bu beraberliğe şimdi ne oldu? diye düşünmekte ve üzülmekteyiz.

d) BAYRAMLARDA MEZARLIKLARI ZİYARET. BAYRAM YEMEKLERİ :

Biz şimdi de işittiklerimizin değil, gördüğümüz günlerin hikâyesine geçiyoruz.

Bayram namazlarından sonra halkın çoğunluğu doğruca mezarlıkların yollarını tutarlar. Herkes aile mezarlığını ziyaret eder, Fâtiha, ve Kur'ân okur, dönerler. Gerek Bayram namazından, gerekse mezarlıklardan dönenler evlerine gelince, aile arasında bayramlaşmalar başlar. Aile büyüklerinin elleri öpülür, duâları alınır.. Çocukları sevindirmek için de paralar dağıtılırdı. Her çocuğun elinde rengârenk ipek canfesden para kiseleri.. İçine beş paradan tutunuz da gümüş çeyrek ve on kuruşluklara kadar para atılır.. Neş'e ve canlılık içerisinde bu kiseleri akşama kadar bir kaç defa doldurup annelerine boşaltan çocukların sayısı büyük bir yekûn tutardı.

Sonra Bayram yemekleri yenilir. Bayram yemekleri ekseriyetle mahdut ve daima bir hususiyet taşırdı. Ramazan ve sair günlerde görüldüğü gibi yemekler çeşitli olmayıp üç çeşit yemekten ibaretti. Bunlar da:

A — Yaprak veya lâhana sarması denilen (Etli dolma)

B — Tirit, (Etli Pilâv). Bunlar da ya pirinç veya bulgurdan..

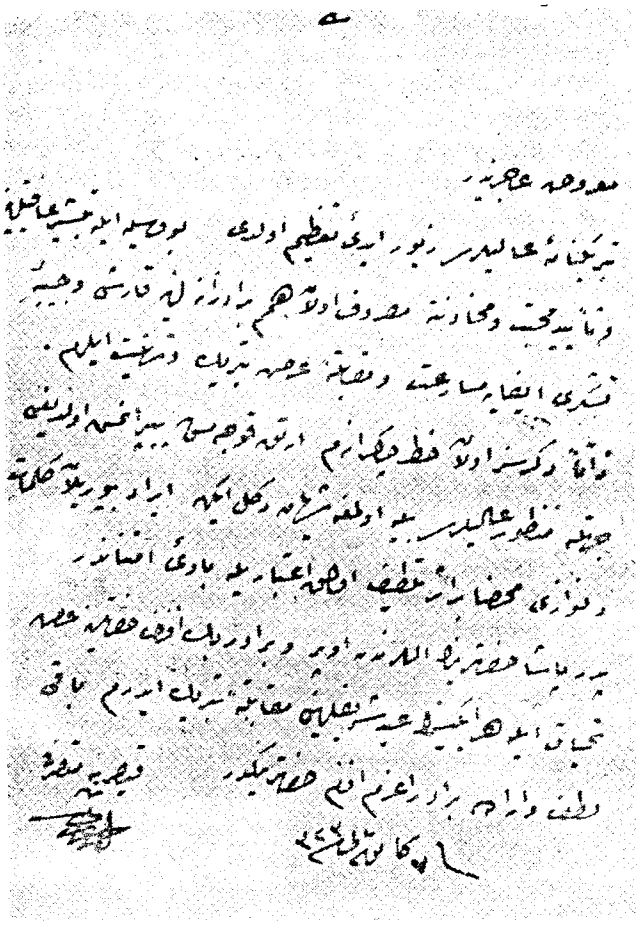
C — Zerde.

Hemen diyebilirim ki zenginin, fakirinin evinde bayram için bu üç çeşit yemek hazırlanır ve yenilirdi.

e) BAYRAM ZİYARETLERİ ve BAYRAMLAŞMALAR :

Yemeklerden sonra Bayram ziyaretleri başlar, en yakın akraba ve dostlardan evvel halk, büyüklerin ve Âlimlerin konaklarına, evlerine akın hâlinde ve kafile kafile gider, sıra ile bütün bunları ziyaret ederek ellerini öper, Bayramlarını tebrik eder, duâalarını alırlardı.

Bayramlaşma usulleri de çok samimi ve candandı. Büyüklerin elleri öpülür, orta yaşlılar karşılaştıkları zaman kollarını yukarıya doğru açarlar ve birbirlerine sarılarak yüz veya omuz öperler, yahut Mu-

Resim : 9 — 1907 yılında yazılan bu Bayram tebriki hem hat, hem üslup bakımından kıymet ifade etmektedir.

safaha (19) ederlerdi. Bu bayramlaşma evlerde yapıldığı gibi cadde ve sokaklarda karşılaşmalar sırasında da aynı şekilde yapılırdı.

Birbirlerinden uzakta olan dost ve akraba arasında da Raamzan ve bayram tebrikleri yapılırdı ki, bunlar ya mektup ve çok defa da tel ile olurdu, evvelce şimdiki gibi ne kart usulü ve ne de telefon muhâberesi vardı. Tel ile yazılanlar kısa, mektupla yazılanlar ise daha uzun ve daha şatafatlı olurdu. Bunlardan sizlere bir örnek verebilirim. Bu eser Harput'un Emin Hâfızgiller ailesine mensup Kayseri Mütasarrıfı Ahmet Arifi bey (20) tarafından İstanbul'da meşhûr Âlim ve Fâzıl rahmetli İbnül-Emin Mahmut Kemâl beye yazılmıştır. (21)

Bayramlarda dargınlar, küskünler karşılaşınca kendi kendilerine veya bir dostun işareti üzerine barışırlar ve hemen de «Ballı yağlı» olurlardı. (22) Gerek aile, gerek komşu ve hemşehri bağlarını kuvvetlendiren bu olyalar, tam yerinde ve çok güzel bir âdetti.

Sonra Bayramlarda, çocuklara mahsus ikinci bir bayram daha vardır ki, bu da aile büyüklerinin ve Bayramlaşmaya gelen misâfirlerin ellerini öperek para toplamalarıydı. Bu o kadar önemli bir gelenektir ki, bir defa çocuklara para kazandırmak fikrini sağlarsa da, asıl hedef, büyüklere hürmet etmek ve onları saymak hissini aşılamak...

Bayramlarda göze çarpan önemli bir olay da, Ermenilerden bir çoğu, müslümanlar gibi Âlimlerin ve büyüklerin konaklarına ve evlerine giderek bunların bayramlarını tebrik etmeleri ve ellerini öpmeleriydi.

Bunlar arasında Fırat Kollej Müdürü Amerikalı Mr. Barnım'ın bu

---

(19) Manası : El sıkma demektir.

(20) Bak. Bu kitabın C. II - S. 235

(21) Bak. Ma'ruz-ı Acizidir,

Tebriknâme-i Âlileri ziver-i eydi-i ta'zim oldu. Bu vesile ile tebşir-i âfiyetlerine ve te'yid-i muhabbet ve muhadenete masruf olan himem-i braderânelerine karşı vecibe-i teşekkürü ifaya müsaraat ve mükabeleten arz-i tebrik ve tehniyet eylerim. Zaten değersiz olan hâtt-ı çâkeranem artık kocamış, yıpranmış olduğu cihetle manzur-ı Âlileri bile olmağa şayan değil iken irat buyurulan kelimât-ı dil-nevazi mahza bir eser-i taltif olmak itibariyle badi-i imtinandır.

Peder Paşa hazretlerinin ellerinden öper ve birader bey Ef. hazretlerine arz-ı tahiyyat ile her ikisinin İyd-i şeriflerini mükabeleten tebrik ederim. Baki lütf-ü irade birader-i â'azzim efendim hazretlerinindir. 7/Kânûn-ı evel/1323

Kayseriye Mutasarrıfı
Ahmet Arifi

İbnül-Emin Mahmut Kemal. Son Hattatlar. S. 665.

(22) Bu tabir, bir zamanlar Harput'da çok kullanılırdı. Meselâ : Dostluklarını haddinden fazla ileri götürenlere : — Efendim şimdi onlar birbirleriyle yağlı ballı, denilirdi. Güzel bir tabir değil mi? Fakat ma'elesef bu deyimi ben çoktanberi duymıyorum.

yolda kasabada dolaşdığı da nazar-ı dakkatı çekerdi. Mr. Barnım, yanında en yakını bir Amerikalı ile bir de tercümanı olduğu hâlde siyah elbisesi, melon şapkası, ve bembeyaz sakalı ile elinde bastonu olduğu hâlde bütün Âlimlerin ve büyüklerin konaklarını, evlerini sıra ile gezer, tebrikâtta bulunurdu. Mr. Barnım, Harput'da uzun zaman kalmış olduğundan meramını anlatabilecek kadar biraz da Türkçe öğrenmişti, bu yarım Türkçe ile konuşması çok tuhaf ve çok da samimiydi. Mr. Barnım'ın ölümünden sonra yerine geçen damadı Mr. Rikz de, Türklere karşı olan bu yakınlığı göstermiş ve yıllar boyunca bu usule riayet etmişti. Haput'da, bundan tam yarım asır evvel İslâm, Ermeni ve hattâ ecnebiler bile işte böyle birbirlerine daha yakın ve daha samimiy - diler.

Bayramın ikinci ve müteakip günlerinde ise Mezria'den ve köylerden Harput'a bir çok ziyaretçi geldiği gibi ertesi günü Harput'dan da yüzlerce insan atlarına, eşeklerine binerek bu ziyaretleri iade için Merkeze ve köylere dağılırlardı. Hülâsa: Bayramlarda bütün halk an'aneye riayetle büyüklere hürmet, akraba ve ahibbâ arasında samimiyet, küçüklere de muhabebt ve şefkat gösterilerek bayramlarını neş'e ve heyecan içerisinde geçirirlerdi.

f) KURBAN BAYRAMLARI :

Kurban Bayramlarından bir iki gün evvel her evin avlusundan veya ahırlarından gelen koyun melemeleri ve sığır moo.. sesleri, Bayramın geldiğini müjdelerse de bunların âkıbetlerini düşününce de insan gayr-i ihtiyarî teessürler içinde kalırdı. Bayram namazından sonra hemen hemen bütün evlerde bu kurbanlar kesilmeğe başlardı. Evvelden tenbih edilmiş müslüman kasaplar, kapıya gelince, o evde kaç kurban kesilecekse ve kimlere aitse bunlar, kasaba ayrı ayrı: — Kurbanımı kesmeğe sizi vekil ettim, diye kurbanların kesileceği yere inerler. Evvelden hazırlanmış beyaz mendiller veya beyaz bezlerle kurbanlık koyun veya sığırların gözleri bağlanır ve yere, yüzü kıbleye getirilmek suretiyle yatırılır. Kurbanın başında bulunanlar, kasabın yüksek sesle: Allâh-ü Ekber.. Allâh-ü Ekber.. diye tekbir alışına hep birden iştirak ile kurbanlarını kestirirlerdi. Diyebilirim ki, aynı saatlerde her evden bu ilâhî tekbir sadâlarını işitmek mümkün olurdu. Kurbanın fukaraya verilecek kısmı üçte birden aşağı olmaması şart olduğuna göre kurban etleri ayrılır, aynı saatlerde ve mutlak surette yedi fakire verildikten sonra ayrıca konu komşuya da dağıtılırdı.

Eve ayrılan kısımdan ise İçli Köfteler.. Dilim Dolmalar.. ve saire yapılarak çoluk çocuğa yedirilmek suretiyle ev halkı da bundan istifade ederdi. Bâzı cimri ve tama'kâr insanlar vardı ki, bunlarla da şu şekilde alay edilirdi: Gel bakalım Ağa! Kurbanı kesdin, Allâh kabul etsin.. Amma sizin evden hiç bir fakire ve konu komşuya et verildiğini gören olmamış.. Bu ne iştir? Yoksa kanı dışarı, eti içeri yaptın öyle mi? diye eğlenenler ve böylelerine takılanlar çok olurdu.

Halkın çoğu, kurbanlık için ya evlerinde besledikleri veya pazarlardan satın aldıkları koçları, bir kısmı da sığır keserlerdi. Bir sığır, yedi koçe bedeldi, yâni bir sığır yedi kişiye kurban edilebilirdi. Meselâ bir evde yedi kurban kesecek kimse bulunmazsa konu komşudan bir kaç kişi iştirak ettirilr, sığır kesildikten ve etleri usta kasaplar tarafından yedi müsavi kısma taksim edilir, aynı zamanda tartılır da.. Sonra kurban sahiplerinin isimleri ufak kâğıtlar üzerine yazılarak dürülür ve bir çocuk eliyle bu kâğıtlar, yediye ayrılmış olan et yığınlarının üzerine birer birer dağıtılır.. İsimler okununca herkes etini alır, ellerindeki kaplara koyarak evlerine götürürlerdi.

g) BAYRAM DAVULU ve BAYRAM EĞLENCELERİ :

Harput'da Bayram Davulunun da hususiyeti vardı. Ramazanda geceleri Davul çalan davulcular, Bayramın 1. inci gününden başlıyarak son günü akşamına kadar devam etmek üzere Davul ve Klernetle en güzel yerli havaları çala çala şehrin bütün mahallelerini dolaşır ve kapıları çalarak bahşişlerini alırlardı. Şehrin fakiri de, zengini de bu davulculara para, erzak, mendil, çorap, kumaş gibi bayram hediyelerini memnunlukla verirlerdi, aldıkları bu kumaşları, bu renkli çitareleri ve bu kırmızı mendilleri boyunlarına sarar, bir kısmını da davulun dört bir tarafına dolarlardı.

Kurban bayramlarında ise, Davulcuların et hisseleri de hususî surette ayrılır kendilerine verilirdi. Sonra bâzı konaklardan fazla bahşiş ve hediye koparmak için kapılarının önünde saatlerce çalar, halkı da etraflarına taplıyabilirlerdi, halk içinden bilhassa gençler ayrılır, Davulun önünde halay tutar, eğlenirlerdi.

Bayramlarda gençler ve genç kızlar, kendi aralarında ayrı ayrı toplanır, çalar, çağırır, güler, oynar, bayram yaparlardı. Bayramlar, ilk bahar ve yaz mevsimlerine tesadüf ettiği zamanlarda ise Cirit oyunları tertip edilir, çoluk çocuk ve bütün halk Ciritler meydanına (23)

(23) Bak, Bu kitabın III. üncü Cildi, S. 179 ve dv.

dökülürlerdi. Bu eğlencelerden başka çok enteresan olanları da vardı, bunlardan yalnız bir tanesini sizlere anlatacağım.

«Bir Bayram gecesi.. Yaz ile sonbaharın karşı karşıya geldiği bir mevsim.. Ne sıcak, ne soğuk.. Şimdi Harput'un Ağa mahallesindeyiz. Sabaha karşı alâca karanlıklar içinde örtülü bir kadın gölgesi, geniş caddede seri adımlarla ilerliyor, nihâyet' ufak bir taş kapının önünde duruyor. Tık.. Tık!.. Kapı hemen açılıyor ve gölge içeriye girince iki oluyorlar.. Küçük evin sallarla döşeli tertemiz avlusunda ufak bir mum ışığının altında bu iki muzip gölge, bir taraftan kıyafetlerini tebdile çalışırken, bir taraftan da içten gelen gülmelerini ve gülmeden katılmalarını etrafa duyurmamak için dudaklarını sıkı sıkıya ısırmaktadırlar. Bir az sonra içerden gölgeler iki olarak caddeye çıkıyor, Üçlüle çeşmesine doğru yol alan bu iki hayâletin, şimdi iki kadın dilenci oldukları tamamiyle seçiliyordu.

Üzerlerinde lime lime elbiseler.. Başlarında yırtık pırtık kirli birer paçavra parçası.. Birisinin ayağında çarık, ötekinin ayağında delik deşik büyük bir erkek kundurası.. Sağ kollarında Malatyakâri iki tahta külek takılı.. Sol taraf omuzlarında ise simsiyah kirli ve şişkin büyük bir torba.. İkisinin de yüzleri kapalı.. Bu başörtülerinin aralığından yalnız bir tek kara gözleri güçhâl görülebiliyor.

Sabahın bu erken saatlerinde kendilerini sokağa atan bu iki sırdaş, Kayabaşına akın hâlinde giden erkeklerin arasından çekingen ve heyecanlı bir surette zıkzaklar çizerek yürüyorlardı. Acaba esrârengiz bu dilenciler kimlerdi? Ve sabahın bu erken saatlerinde sokaklara ne maksatla atılmışlardı?

Sayın okuyucularım! Bu soruları ancak yine ben cevaplandırabilirim; çünkü bunu benden başka bilen yok.. Sizler de her halde meraktasınız.. Şu hâlde konuşmama müsaade ederseniz bu muammayı çözer ve bu muzipliğin iç yüzünü sizlere mufassalen anlatırım.

Sayın okuyucularım! Yazılarımın başında evvelâ gölge, sonra iki dilenci diye tasvir ettiğim bu Dramın kahramanlarından birincisi Annem, ikincisi de Hacer hanım isminde bir komşumuzdu.

Rahmetli Annem; çok iyi huylu, çok samimî, çok neş'eli. En ufak şeylerden ve her fırsattan istifade ederek bin bir çeşit komedi yaratmasını bilen ve etrafını güldüren ve bu hâliyle umumun sempatisini kazanmış bulunan ve Harput aileleri arasında çok sevilen ve sayılan bir hanımdı, ona, Zınkırlının Mümine hanım, ölüyü bile güldürür, derlerdi. Hacer hanım ise, Annemin tipinde ve yine aynı sevgi ve ilgiyi üzerine toplamış bir komşumuzdu ki, (Elâzığ'da Saatcızâde Merhum Hacı Mustafa Ef. nin kız kardeşi ve tüccardan Zarif beyin halası) ydı. Alaycı ve muzip bu iki ahbap çavuş, bayramdan bir kaç gün evvel görüşmüş,

sözleşmiş ve aynı zamanda kararlı ve ona göre de hazırlıklı.. Kendilerini bu kılığa sokan bütün malzeme, bayramdan evvel tedarik ve Hacer hanımın evinde muhafaza edilmişti. İşte gölge hâlinde ufak taş kapılı evin tokmağını vuran Annemdi ve bu kıyafete o evin taşlığında girmişlerdi. Maksatları: Erkekler Bayram namazında iken mahallede nazlarını çekecek ne kadar aile varsa, bunların hepsinin kapısını ayrı ayrı çalacak, kadın kıyafetinde birer dilenci olduklarından harem dairelerine doğruca ve pervâsız girlebilecek, o ailenin bütün Bayram hazırlıklarını, hususiyetlerini ve mutbaalarda pişirilen yemeklerin çeşitlerini, hulâsa bütün olan bitenleri bizzat müşahede ederek, uğradıkları evlerin hanımlarını tenkit etmek, alaya almak suretiyle gülmek, eğlenmekten ibaretti.

Hangi kapıdan içeri girmişlerse, küleklerine Pilâvdan başka bir şey konulmadığını görünce isyan etmişler, Pilâv sahanlarını fırlatmışlar, Baklava, Börek istemişler ve bir çok evden de koğulmuşlardır. Hele Efengillerin harem dairesine girdikleri zaman, Hacı Abdülhamit Ef. nin kız kardeşi İsmet hanımı, mutbahta Bayram yemeklerini hazırlarken yakalamışlar, lisanlarını değiştirerek münasebetli münasebetsiz söz ve hareketlerle ve verilen yemekleri beğenmemekle hanımı sinirlendirince bunları koğmuş.. Buna da aldırmıyarak direndiklerinden İsmet hanım, eline geçirdiği bir sopa ile bunları kapıdışarı edebilmiştir. Beş dakika sonra tekrar içeri girerek rollerine aynen devama başlayınca, İsmet hanım, tekrar ve pürhiddet bunların üzerine hücum ettiği sıra yüzlerini açınca: Rahmetli İsmet hanım, neye uğradığını şaşırmış.. Hayretler ve mahcubiyet içerisinde: — Allah cezanızı versin! diyerek bunları içeri almış, özür dilemiş ve olan biteni ifşa etmemeleri için önlerine tabaklarla Baklavalar, Börekler getirilmiş, izzet ve ikramda bulunulmuştur.

Bu suretle her ikisi de rollerinde muvaffak olarak gölmeden katıla katıla evlerine döndükleri zaman, küleklerinde ve Turiklerindeki birbirine karışmış bin bir çeşit yemekleri, ekmekleri hemen fakirlere dağıtır, kıyafetlerini düzeltir ve girip çıktıkları bu konakların ve bu evlerin hanımlarını ele alarak, gittikleri her yerde alaya aldıkları ilgililer tarafından duylunca, bizim eve kadar gelir, özür dilerler ve saatlerce bu muzipliğin te'siri altında konuşur, kahkahalar atarlardı.

İşte Harput'un Bayram günlerine mahsus bin bir neş'e yaratan olaylarından burada sizlere ancak birisini anlatmakla bu bölümü de kapatıyorum. Asıl kapanan Harput'un kapısıdır, sönen ve tarihe karışan bir şehrin âdet ve gelenekleri işte böyle bin bir hikâye ile doludur ve maalesef bunlar da günden güne unutulmaktadır.

Geçmiş zaman olur ki, hayâli cihan değer, derler. Bakınız Fikret de geçmiş için ne samimi terânelerle kendini teselliye çalışıyor :

«Mâziye atfedip nazar-ı infiâlimi,
Görmekteyim zelâm-ı hazan içre hâlimi.
Mâzi, dem-i baharıdır, eyyam-ı ömrümün,
Sermaye-i safâsı odur câm-ı ömrümün.
Mâzide kaldı, hep o münevver safâlarım,
Beyhude şimdi onları yâdeyler ağlarım.

.....
.....

Bir diğeri :
Biçâre ben, bu gün yine vakf-ı teessürüm:
Mâziye doğru uçtu nigâh-i tahassürüm;
Görmekteyim o gülşeni kim gark-i âb-ü tâp
Bir gonca-i sefidi onun hânde-i şebâp.
Geçmişdedir ne varsa tarabden, sürurdan,
Mâzi, o bir cihan idi, hep reng-ü nûrdan.

.....
.....

VI

HİCAZA GİDİP GELMELER

a) HACCA NİYET, KARAR ve HAZIRLIKLAR :

Harput halkının dine ve İslâmî farizalere ne kadar sıkı bağlı olduklarını evvelki yazılarımda da tebârüz ettirmiştim. Şimdi İslâmın değişmeyen beş şartından dördüncüsü olan Hacca gitme fârizasını da Allâh'ın emirleri gereğince yerine getirmeğe canla başla çalışır ve çoğunluk bu emr-i hayrı yerine getirmede hiç de tereddüt ve ihmâl göstermezlerdi. Şöyle ki: Bir Harputlu yıllar boyunca gelir kaynaklarından tasarruf ettiği bir miktar para, onu Hicaz'a götürüp getirecek miktarı buldu ise ve bu mümkün olmadığı takdirde köyde, kentte bulunan tarlalarından birini satmakla, hemen o sene Hacca niyet ve bu kararından en yakinlerini ve etrafını haberdar ederdi. Bunu duyan konu komşu, akrabâ ve dostları Hacının ziyaretine giderler veya sokakta karşılaşırlarsa memnuniyetlerini, maddeten yardıma hazır bulunduklarını izhar ve selâmetle gidip gelmelerini Tanrı'dan niyaz ederlerdi.

Hicaz'a ilk hazırlık şöyle başlardı: Gerek şehirden ve gerekse köylerden Hicaz'a gidenlerin isimleri ve miktarı belli olunca Hacılar, birbirleriyle sıkı ve yakından temasa geçerek yol hazırlıklarına başlar, içlerinden işgüzar bir iki arkadaş seçerler ki, bunlar kafilenin bütün işlerini mesuliyetleriyle üzerlerine alır, ihtiyaçları için götürülebilecek eşya ve erzakın listeleri tesbit edilir. İlk iş olarak da nakil vasıtalarının te'mini ve pazarlıklarının yapılması ile hareket günleri kararlaştırılmış bulunurdu. En sağlamı bir başlı olarak doğrudan doğru Antep,e veya Halep'e kadar kiralanan katırlarla gitmekti. O zaman Adıaymanlı, Antepli müslüman katırcılar vardı ki, bunlar daima Halep'ten, Antep,ten Harput'a ticarî eşya taşır ve buradan da yine bir takım ihraç maddesi alarak dönerlerdi. Hac mevsiminde ise Hacıları taşırlardı. Her birisinin beş - on katırı vardı, bunlar birleşince âdeta büyük bir kervan hâlini alırdı. Bu kervanlar 20 - 25 hayvandan başlıyarak 100 e kadar yükselirdi. Bu katırcılar, hem emin, hem de yol, iz bilir mert ve cesur insanlardı. Bu zinde ve aynı zamanda iyi huylu insanlar, bu suretle ciddi çalışmaları sayesinde para kazanır, yıldan yıla hayvanlarını çoğaltırlardı. Giyinişleri ve cesaretleriyle de o bölgenin âdeta birer efesiydiler. Şallarının üzerinde sahtıyan ve hususî surette vaptırılmış geniş Maraş ma'-

mulu bir Silâhlık arasında çifte tabancalar parıl parıl parlıyan Hançerler ve Bıçaklar vardı. Ayrıca her birisinin ya Martini veya Mavizer denilen birer de tüfekleri vardı ki, bunları hususî bineklerine bindikleri zaman Ayar takımlariyle bacaklarının arasında muhafaza, bir kısmı kervanın önünde kılavuzluk, bir kısmı da arkadan kervanı takip ederlerdi. Aynı zamanda bu katırcılar, namuslu, munis ve terbiyeli insanlardı. Kafilelerine aldıkları insanların mallarını, canlarını ve bir ilden diğer bir ile götürecekleri binlerce lira değerindeki tüccar eşyasını garanti ederek bir çöp zâyi etmeden ve bir burun kanamadan yerli yerine götürür teslim ederlerdi. Her hangi bir eşkiya bu kervanların önüne çıkamazdı. Çünkü bunlar, bu gibi bir olay karşısında bellerindeki hançerlerini çekip dişlerinin, tüfenklerini tetiğe alarak kollarının arasına aldılar mı, doğru eşkiyanın üzerine, ölümden, yaralanmadan korkmıyarak saldırır ve eşkiyayı püskürterek yollarına devam ederlerdi.

O devirde yurdun her bölgesinde, bilhassa sarp ve dağlık bölgelerdeki umumî geçit yerlerinde eşkiya gurupları hiç de eksik değildi. Hele Hac yollarında.. Çünkü Hicaz'a gidenlerin kemerleri sarı altunlarla doluydu.

Aziz okuyucularım! O devir, diyorum.. O devirle bu günün arasından 70 - 75 yıl gibi uzun bir süre geçtiği hâlde bugün memleketin aynı huzursuzluk içinde inlediğini görmekle içimiz kan ağlıyor.

Bu katırcılar, Harput'a geldiler mi, evvelden tenbih edilmiş Han ağaları delâletiyle Hacıların mümessilleri ve kervan başları arasında görüşmeler, pazarlıklar başlar.. Hacı adedi ne kadarsa o kadar katır kiralanır.. Boş kalan hayvanlara da tüccar eşyası yüklenirdi. Kiralanan bir katıra Hacı, hem eşyasını yükler, hem de üzerine binerdi. Bir katırın Anteb'e kadar kirası 20 - 25 mecidiye ve Haleb'e kadar da 25 - 30 mecidiyeydi.

Yol eşyasına gelince: İki üç kat çamaşır.. Hicaz'da şuna buna ve bâhusus Delillere verilmek üzere Harput'un yerli ve ipekli kumaşlarından elbiselikler ve sonra küçük beyaz bez torbalar içinde Bademler, Kaysı ve Vişne kurulariyle pestillerden ibaret hediyelikler.. ve sonra kendilerinin yollarda yiyecekleri bir miktar bulgur, pirinç, mercimek gibi erzak.. bir miktar yağ.. Kıyma.. mevsim kış ise tatlı ve kuru yemişler.. Bunlardan başka yollarda yemek pişirmek için ufak bir tencere, bir tava.. Bir kaç sahan.. Kaşıklar.. Çaydanlık, tuzluk, bir şeker kavanosu gibi eşya.. Kilimden mâmul ve dört bir tarafı meşinle işlenmiş ve ağız taraflarında birbirinden geçme meşin bağlarla kapatılan ve bir tarafına bir asma kilit vurulan Hurç'lara yerleştirilirdi ve Hurçlar evvel-

den kiralanmış olan katırlara yükletilir.. Bu hurçların üzerine hafif ve küçük bir pamuk minder ve yine hafif bir yorgan, iki kat olarak boydan boya atılır.. Bunların üzerine de bir halı seccade konulur. Hacı, bu yükün üzerine biner ve bacaklarını hayvanın sağ ve sol boyun tarafına sarkıtır.. Semerin arka kaşına kuvvetlice bağlanmış bir zencirle asılı ve takribî 15 - 20 kilo sikletinde bakırdan mamul bir yağ kabı.. Diğer tarafında ise teneke bir abdest ibriği.. İşte Harput'da buna Tenbelti derlerdi ki, doğrusu Tenbelittir. (1)

b) **HAC YOLLARI :**

Eskiden Hicaz'a gidip gelmeler çok müşkül ve zordu, aynı zamanda en az 4 - 5 veya 6 ay gibi uzun bir zaman süresi içinde ancak kabil olabilirdi. Bir kere nakil vasıtaları iptidaî bir şekildeydi, çok defa katırlar ve beygirler üzerinde, yahut vurgun arabalariyle ve son zamanlarda ise yaylı arabalarla Malatya'ya kadar gidilir.. Orada Hacılar yine katırlara binmek mecburiyetindeydiler. Çünkü Malatya ile Antep arasından şose denilen bir yol yoktu. Malatya'dan tekrar hayvanla Adıyaman, Kahtâ'dan Urfa'ya geçmek suretiyle Suruç veya Adıyaman, Besni, Antep, Kilis veya Nizip üzerinden Haleb'e geçilirdi. Halep'de şimendifere kavuşulur.. Beyrut'a veya İskenderun'a gidilirdi. Buralarda da vapur beklenir, vapurlarla da Akdeniz, Şüveyş kanalı ile Kızıl denize geçilirdi, Kızıl denizde ya Medine'nin iskelesi olan Yanbuğ'a veya Mekke'nin iskelesi olan Cidde'ye çıkılırdı. Yanbuğ'dan Medine'ye gidenler ziyaretten sonra Mekke'ye ve Cidde'den Mekke'ye gidenler ise Hac sonunda Medine'ye giderlerdi. Bu iki mukaddes şehrin arası develerle on gün sürerdi. Bu uzun ve iptidaî yolculuğa çok defa Ramazan bayramından sonra ve bazen Ramazan iptidâsında veya daha evvel hareket eden Hacı kafilelerine de tesadüf edilirdi. Gidiş geliş bu beş altı aylık yolculuk süresi şimdi uçaklarla nihayet bir iki güne sığdırılmaktadır.

Bu saydığım yol boyunca maalesef istirahat edecek muntazam oteller de yoktu, pis ve iptidaî hanlarda yatılır, kalkılır.. iyi yemek de tedarik edilemezdi. Hulâsa bu bir seyahat değil, ağır bir işkenceden ibaretti. Sonra bu uzun yollarda eşkiya da eksik değildi, hele Medine ile Mekke arasındaki Deve üzerinde geçen yolculuk sırasında Kabile reislerinin teşvikiyle Arapların, Hacı kafilelerine saldırışları, para ve eşya yağmasından başka cana kıymaları da ayrıca bir fâcia idi. Hacıların kemerlerinin altunla dolu olduğunu bilen Arap ileri gelenleri, Hac mevsiminde kabilelerinden bir takım donsuz Arapların ellerine silâh ve to-

(1) Tenbelit, Farsca bir isimdir, hayvan yükü demektir.

puz vererek Hacı kafilelerine saldırtır, kemerlerindeki altunları, yükte hafif, pahada ağır neleri varsa hepsini birden alıp götürürlerdi. Bunlardan başka Hac mevsimi kışa tesadüf ettiği zamanlarda ise gidip gelme müddeti daha uzar ve seyahat ise tahammülün üstüne çıkardı.

O zaman İskenderun veya Beyrut'tan Hicaz'a yolcu taşıyan vapurlar ise umumiyetle Nemse, İtalya, Fransa ve İngiliz bandıralı ecnebi gemileriydi, Hacılara çok defa anbarlarda, güvertelerde, domuz sürülerinin arasında yer verilir, kokudan, pislikten ve bununla beraber gıdasızlıktan sıhhatleri bozulur, bir çokları da bu fena şartlar arasında koleraya tutulur, ölür, giderlerdi.

Hac kafilesi, günde ancak 3 - 4 ve en fazla 5 - 6 saat yoluna devam edebilir ve sonra konak mahallinde bir hana inilir.. üç dört arkadaş bir orada yatmak üzere hanın odalarına dağılır ve eşyalarını da yanlarına alırlardı. Halı seccâdelerini, yer hasırlarının üzerlerine yayar, minderlerini altlarına alarak oturur ve dinlenirlerdi. Bir az sonra yemek tedarikine başlanır, Hurçlardaki Tava, Tencere ve erzak çıkarılır, Han odalarındaki ocaklarda ateşler yakılır, kendi elleriyle yemeklerini pişirir, bir sofrada hep birlikte, yemeklerini yedikten sonra, abdest alır, namazlarını kılar ve yatarlardı.

Sabahleyin şafak sökmeden katırcılar kalkar, hayvanlarının yemlerini verir, hayvanlar yem kesinceye kadar Hacılar da hazırlanır, eşylarını tekrar katırlara yükletir, üzerlerine binerek alaca karanlıkta yola çıkarlardı.. Katırların boyunlarında takılı çıngırak sesleri.. ve arada gür ve güzel sesli katırcıların türkü çağırmaları Hacılara ninni gibi gelir.. Rahmetli Hacı Hayri, Hac yolundaki bu ânları ne de güzel tasvir etmiştir :

«Seyahat-i Berriye (2) nin geceleri de şayan-ı dikkattir.. Arabalar, Şimendiferler gibi medeniyet-i hâzıra mehâsininden olan vesait-i nakliyenin rüchanı müsellem ise de, bilmem ki, âdat-i kadîme-i kavmiye icabı mıdır? Yoksa tabiat-i fıtriye muktezası mıdır? Zevkimce âlem-i sefer, cemiyetli bir kârban içinde bulunmaktır.. Rüfakay-ı Kârbandan herbiri hoşça bir hâl içinde bulunur, kimisi maksad-ı sefer ne ise ânı tefekkürle sakinâne yoluna devam eder, kimisi refikleriyle hasbihâl eder,

Kimisi kendi halince şarkı okur.. peder-ü mader (3) Evlad-ü ayal, Akreba ve Ahibba mükabele-i nazarda (4) gibi hayale gelir.. Bu hayalât arasında uyku da gözleri işgal eder.. Âvaz-ı Cers (5) ninni gibi gelir.. Sılaya dair müfarrah rüyalar görürlür.. Konak yerine inildikte herkes

(2) Kara yollarında seyahat.
(3) Ana, baba.
(4) Göz önünde, gözün karşısında gibi.
(5) Cıngırak sesi.

bir mevki intihap (6) ile ateşler yakılır, kahveler içilir.. At'ime (7) tedarikine bakılır..»

Nihayet ortalık tamamile ağarmaya başlayınca kafile durdurulur; Hacılar, ya bir su başında veya su bulunmazsa ibriklerindeki sularla abdestlerini alır, sabah namazlarını kıldıktan sonra tekrar yola devam edilirdi. Öğle sıralarında ise mutlak surette bir su başı aranır, tesadüf edilince herkes hayvanından iner, yemeklerini çıkarır veya hemen çörçöp yakılarak yemekler pişirilir, kır sofralarında öğle yemekleri iştihayla yenilir.. Mevsim yaz olduğuna göre bu şekl-i seyahat, çok neşeli geçerse de kışın bu yolculuk insan tahammülünün üstünde zorluk ve iztirapla geçerdi. Katırların üstünde rüzgâr ve kar tipilerinin te'siriyle vücut, el ve ayaklar donar.. ve sonra akşamları inilecek konak yerlerinde, çırçıplak ve soğuk bir han odasında gecelemek ve ertesi sabah, yine ayni şekil ve şerait altında yolculuğa devam etmek doğrusu çekilir şeylerden değildi.. Buna rağmen bizim Hacıların sayısı her yıl için aynı kadroyu taşırdı. Muhakkak olan bir şey varsa, eski insanlarda şimdikilere nisbetle daha fazla ve daha kuvvetli bir iman ve itikadın mevcudiyeti ile beraber o nisbette de sabır ve tahammül vardı. Hac kafilelerinin aynı kadro dahilinde yıllar boyunca devamı, işte bu halet-i ruhiyenin bir tezahürü olsa gerek!..

c) HACILARIN HAREKETLERİNDEN EVEL YAPILAN OLAYLAR, İSTİHÂRE ve ZİYAFETLER :

Bu olayların başında her şeyden evel İstihâre gelirdi. İstihâre : Lügatte, Tanrıdan hayirli bir şey istemek, gelecekte olacak bir niyetin hayirli veya hayirsiz olduğunu kestirip karar vermek manasınadır.

Halk arasında da bir isteğin husule gelmesi veya bir kötülüğün def'i için yapılan şeye İstihâre denilir. Bilhassa Hicaza niyet ederken, Evlenmelerde, Savaşlarda veya önemli bir işe başlarken İstihâre, geleneklerimizin başında gelirdi. İstihâre etmek isteyen bir kimse evelâ, iki rik'at İstihâre namazı kılıp ve sonra duasını yaparak uykuya yatar.. Uykuda, bu olay hakkında iyi veya kötü rüyasını görür.

«Esasen İslâm dini, bil'umum hürafatla mücadele ederken kehanetle mücadeleyi de ihmal etmemiştir. Kur'an-ı Kerimde, En'âm sûresinde : «Ve indehû mefatihül-gaybi lâ ya'lemüha illâ hû» Gayp hazinelerinin anahtarlarının Tanrı nezdinde saklı bulunduğu.

---

(6) Seçmek,
(7) Yemekler.

Sûre-i Lokmanda : «Vema tedri nefsün mâ zâ teksib-ü ğeda «Hiç bir insanın, yarınki hayatî kazancını bu günden sıhhatle bilmesi mümkün olmadığı.

ve Sûre-i Neml'de : «Lâ ya'lem-ü men fissemâvât-i vel-ard-il-gayb-i illâllâh» Bütün hakikatleri anlayan insanlar, yarin ne olup biteceğini bilmezler, bunları ancak Tanrı bilir, diye buyurulmuştur.

İslâm dininin kabul ettiği ancak bir fal vardır ki, o da İstihâre denilen fal-i hayırdir. Bu fal-ı hayir, lisanımızda yümün kelimesi ile ifade ve tabir olunur. Ya'ni Cenab-ı hakdan, hayrin kolaylıkla husulunu dilemekten ibarettir ki, insanın teşebbüs edeceği bir işin akibetinden mutahayyir ve müterediddit bulunduğu sırada : «Rabbım! şu tasarladığım işin yapılması veya yapılmaamsından, işlenmesi veyahut bırakılmasından hangisi daha hayirli ise onu bana müyesser kılmanı dilerim» demektir. İşte beşeriyetin falcılık gibi menfûr bir iptiladan halası için islâmiyetin vaz'ı ve te'sis ettiği İstihâre, ancak bu suretle meşrû sayılmıştır.

Resûl-i ekrem, falcılığa ve kehanete karşı istihâreye pek ziyade önem verdikleri için İstihâre namazını ve duasını mü'minler için umumî ve ruhî bir dayanak noktası olarak emir buyurmuşlardır. Sonra Enes ibn-i Malikin bildirdiği bir hadisde de Hazret-i Peygamber : İstihâre eden kimse ziyan etmez.. İstişare ile hareket eden nadim olmaz.. İktisada riayet edenler de muhtaç olmazlar» diye buyurmuşlardır. Bununla beraber Istihâre eden kimsenin ruhunda çekici bir kuvvet hasıl olmaz ve temayül uyanmazsa İstihârenin yediye kadar çıkarılması hakkında yine Enes ibn-i Malikten rivayet edilen diğer bir hadis vardır.» (8)

Büyük bir Hekim der ki, «uykuyu tababet henüz izah etmiş değildir. Rü'ya da böyledir; Rü'ya, uyuyanı tatlı uykularından uyandırmamak, uykuyu daha derinleştirmek için dimağın icad ettiği bir cins oyundur»

Halbuki, din kitaplarında, bilhassa Kur'an-ı kerimde Fetih sûresinde : «Laked sadakallâhü resûleh-ü-rrü'ya bil-hakki...» diye buyurulmuştur ki, Tanrı, o rü'yayı resûluna sadık kıldı, yalan çıkarmadı, ey mü'minler!» manasınadır. Buharî sahihinde ise birbiri ardından on bir hadisle bu konu ele alınmış, şerh ve beyan kılınmıştır. Bu arada İbnül-Arabî rü'yayı, cemiyetli ve şümullu bir surette şöyle tarif etmiştir: «Rü'ya : Tanrının melekler vasıtasiyle hakikat veya kinaye olarak insanın şuurunda uyandırdığı Enfüsî (9) idrak ve vicdanî duygulardan, yahut da şeytanî telkinlerden, karışık hayallardan ibarettir. Rü'yanın, uyanık-

---

(8) Sahih-i Buharî. Diyanet işleri yayınları. Mütercimi, Kâmil Miras. C. 6 - S. 673 ve dv.

(9) Enfüs, nefesin cemidir ki, âfâka karşılık söylenir.

«Ey mihr-i nübüvvet seni kabilmidir inkâr?
Pür şa'şadir feyzin ile enfüs-ü âfâk.»

lıkta benzeri aklımızdan geçen hatıralardır; Bu hatıralar, bazı defa bir maksada bağlı olarak bir siyakda ve bir zencir gibi dizilişde olduğu halde akle gelir, bazı defa da karma karışık bir surette tasavvür olunur, bu itibar ile rü'ya, Enfüsî ve kalbî bir görüştür.

Bununla beraber rü'yalara çeşitli manalar da verilmiştir. İlki: sadık, doğru rü'ya.. Peygamberlerin ve onlara tabi olan salik kimeslerin ve nadir olarak da başkalarının gördükleri rü'ayalardır. Bunu, Enes ibn-i Malik'den rivayet edilen bir hadis, aynen. «Salih bir kişi veya saliha bir kadın tarafından görülen güzel bir rü'ya, nübüvvetin 46 cüzünden bir cüzüdür.» diye tefsir edilmiştir. Esasen Peygamberimize Vahiy, altı ay rü'ya ile intikal ettirilmiştir.

İkincisi : Kur'anın tabiri veçhile (Adgâs-ü-Ahlâm) olanları vardır ki, bunlar da, yaşı kurusuna karışmış bir ot demeti halindeki kâbûslu uyku hayallarından ibarettir, bunlara yalancı rü'ya denilebilir.

Diğeri de : Hülüm, denilen ve uykuda görülen şeytanî hayaldır ki, türkçeleşen (İhtilâm) bu kelimeden alınmış ve şeytan aldatma diye ifade edilmiştir. (10)

Diğer bir eserde de, Hazret-i Peygamberden naklen Hazret-i Hebabe, aynen şöyle söylemiştir : Resûl-i Ekrem, bize Kur'andan sûre ta'lim eder oldukları gibi, bütün işlerrimizde İstihâre talim eyleyip derlerdi ki: «Sizler bir iş yapmak istediğiniz zaman iki rak'at namaz kılın ve namazdan sonra da duada bulunun» diye buyurmuşlardı. Sonra İstihâre namazının iki rak'atinde, sûre-i kâfirûn'u, ikinci rak'atında ise Sûre-i İhlâs'ı okurdu. Bazıları da, ilk rak'atte : «Ve rabbüke yahlükü ma yeşâ ve yahtar» İkinci rak'atte ise : «Vema kâne li müminin ve lâ müminetin» âyetlerini okuduğunu söylemişlerdir. (11)

Hacıların, hareket günleri kararlaşınca her Hacı evinde iki üç gün evelinden davetler başlardı. Hacının malî durumuna göre bu davetler, yalnız akreba arasında değil, bütün Kasaba halkına da teşmil edilirdi. Başde Hükûmet Erkânı, Memleketin Âlim ve büyükleri, Köy Ağaları ve Beyleri, bu ziyafetlere davet edilirlerdi.

Bu ziyafetler günlerce devam ederdi. Mütevazı aileler ise, kendi yakin akreba ve konu komşularını hareketlerinden bir iki gün evel akşam yemeğine çağırırlardı. Yemeklerden sonra gür ve güzel sesli Hafızlar

(10) Buharî sahihi. Diyanet işleri yayınları. Sayı 9 - C. 12 - S. 295 ve dv.
(11) Mehmet Zihni Ef. Nimet-ül-islâm. S. 379.

tarafından İlâhiler, Na't-i şerifler, Aşr-i şerifler okunur, dualar yapılır, harem odalarından ve sofalardan kadın hiçkırıkları işitilirdi. Kapılar açıktır, herkes serbest olarak bu toplantılara ve merasime katılabilirlerdi. Geç vakıt cemaat dağılırdı.

d) TEŞYİ MERASİMİ, DUA DAĞI :

Sabahın erken saatlerinde Hacıların evlerinde bir faaliyettir, başlamıştır; Kapılar, Davarazalar açılmış.. Giren girene, çıkan çıkana.. Kapıların önü teşyicilerle hıncahınç dolu.. Caddelerde, sokaklarda atlı pusatlı insanlar gözüküyor.. Kaldırımlar üzerinde sert nal sesleri işitiliyor.. Atlar Kişniyor.. Hacı hazırlanıp da harem dairesinde eller, yüzler öpülerek aile efradiyle görüşdükten ve veda ettikten sonra kapının önüne çıkar. Okuyucular, Hacının önünde sıralanırlar.. Yakinleri, dostları Hacıyı sağından ve solundan koltuklarlar, bu koltuklama bütün teşyiciler tarafından yapılır.. Biri Hacının koltuğuna girerken, öteki çekilir ve bir çoğu Hacının kulağına : Kendilerinin de Hicaza nasipleri için Kâ'bede ve Medinede dua etmeleri fısıldanır ve rica edilir. Kafile yörümeye başlar, yine bermutad Tekbirler, İlâhiler okunmaya başlar.. Başka başka semtlerden hareket eden ve her birisi en az 30 - 40, en çoğu 100 - 150'yi bulan Hacı kafileleri aralıkla ve birbirini takip ederek Dağkapısına doğru yol almaya başlarlar.. Evleri, ne kadar uzak olursa olsun gerek Hacılar, gerekse teşyiciler Dua dağına kadar yaya olarak giderlerdi. Bu münasebetle Dağ kapısı, adeta bir mahşeri andırırdı.. Dağ Taş insanlarla doludur.. Bir tarafdan seyirciler, bir tarafdan şehrin muhtelif mahalle ve semtlerinden ayrı ayrı gelen Hacı gurupları Dua Dağına (13) doğru yörümektedirler, bir az sonra Dua dağında yerlerini almış ve büyük bir halka teşkil ederek oturmuşlardır.

Harputun büyük Âlimleri, Mdrrisleri beyaz sarıkları, siyah cübbeleri, Âk sakal ve nuranî çehreleriyle bu halkanın baş tarafında.. Hacılar ise bunların sağ tarafında.. Kürra Hafızlar ve Okuyucular da sol taraflarında yer almışlardır. Evela Hafızlar tarafından sırasiyle Aşr-i şerifler okunur ve sonra bu Hocaların arasında en yaşlısı ve en namlısı tarafından yüksek sesle (Eller semaya kaldırılarak) beliğ ve müessir dualar yapılır.. Âmin sadaları, Tarihî Harputun üzerinde kurulduğu sarp kayalıklara ve Tepelere çarpar, aks-i sadalar yaratarak muhiti inletir dururdu.

---

(13) Dua dağı : Harputun güney batısında, Kasabaya çıkan şosenin sol ve Yelboğazının üst tarafındaki mezarlığın yanı başında yüksek bir tepenin üzerinde düzlük bir saha.

Ben, bu Dua dağında, Büyük Hacı Ali Riza Ef. nin ve büyük Âlim Hacı Hamit Ef. nin ve bunlardan sonra da Meşhur vaız Hacı Mehmet Sait Ef. ve küçük kardeşi Kemal Ef. ile İmam Şeyh Bedrettin Ef. nin dua ettiklerini hatırlıyorum. Duadan sonra herkes ayağa kalkar; Hacılar, büyük Âlimlerin ellerini öpüp dualarını aldıktan sonra Dua dağında ne kadar teşyici ve halk varsa hepsinin boyunlarına sarılır, kucaklaşır, öpüşür ve musafaha ederek helallık alırlardı. Elbetteki bu halallık, yerinde bir şeydi; çünkü uzun bir yol.. Ahiret kadar uzak bir diyar.. Gidip gelmemek, gelip görmemek var ya!.. Halk, oradan evlerine döner.. Hacılar da şoseye inerek orada hazır bulunan binek hayvanlarına binerler.. Yakinleri, dostları da Hacıları mevsimine ve icabına göre bir veya iki saatlik mesafelere veya daha uzak konak yerlerine kadar teşyi ve takip ederlerdi.

e) HACILARIN DÖNÜŞÜ :

Hacılar, memleketten ayrıldıktan sonra Antep, Halep, İskenderun, Beyrut ve Cidde şehirlerinden birer telgrafla varışlarını ve sıhhat haberlerini ailelerine bildirir ve arada mufassal mektuplar da yazarlardı. Bu haberlerin en önemlisi, Hac farizesinin sona ermesini muteakıp Mekkeden çekilen telgraflardı. Bu Telgrafları alan Hacı evleri, Düğün Bayram yapar gibi sevinç içindedirler. Bu haberler bütün kasabaya yayılır. Göz aydına gelen gelene...

Hicazdan dönüşler, hakikaten daha neş'eli ve daah heyecanlı olur.. Ayrılık, nasıl ki, bir az ölmek demektir.. Kavuşmak da o derece neş'e ve hayat yaratır. Bu sebeple Hacıların yurda dönüşleri daha ilgili ve daha canlı olurdu. Yakin vilâyetlerden alınan telgraflar üzerine Hacıların geleceği günler hesap edilr ve hazırlıklar başlardı. Her şeyden evel Hacı evlerinin kapıları veya Davrazalar yeşile boyanır.. Sonra Hacılar, nerelerde karşılanacaklar, yakinlerinden kimler bu karşılamaya iştirk edecek.. Ne gibi yemekler yapılacaktır.. Kimler tarafından ve nerelerde Somatlar kurulacaktır.. Bunlar sırasiyle görüşülecek, konuşulacak, karar verilecek konulardı.

f) HACILARI KARŞILAMA :

Oğul, kardeş, yakin akreba ve dostlar tarafından en uzak karşılama yerleri Malatya veya Diyarbakırdı. Hacılar Malatya tarafından geliyorlarsa Hanköy, Pınarık, Dutluköy, İzolu, Malatyaya... Diyarbakır tarafından geliyorlarsa Mollâköy, Köğenk, Maden, Argını ve en sonra

da Diyarbakıra kadar karşılamalar olurdu. Hacılara buralarda Somatlar (14) çekilir.. Hacılarla beraber karşılıyanlar da bu sofradan yerlerdi.

Bunlardan başka bir de Hacıların bindirilmesi için, ya Hacı sahipleri tarafından tedarik edilen ve yahut yakin dostları tarafından ikram olarak gönderilen en güzel atların hzırlanması işidir, bu atlara en kıymetli ayar takımları ve çok defa da lacivert, kırmızı ve mavi renkte çuhaların üstü başdan başa gümüş kakmalı Eğer takımları vurularak seyyisleri tarafından yedekte çekilmek suretiyle şehre bir kaç saatlik mesafedeki yerlere gönderilir. Hacılarla karşılaşınca, Seyyisler Hacıları kendi bineklerinden indirip bu atlara bindirirler ve Hacılar şehre umumiyetle böyle girerler. Sonra bu atlar, her hangi bir kimseden istenildiği zaman atlarını ve bu kıymetli gümüş ayar takımlarını, seyyisleriyle birlikte Hacı sahiplerinin emirlerine tereddütsüz verirlerdi. Hacılar bu atlara bindirilnce iki seyisden biri sağında, diğeri solunda olmak üzere dizgin tutarak Hacıların önleri sıra bir kaç saatlik mesafeyi yaya olarak yörür ve bu hizmetlerine karşılık Hacı evinden kıymetli hediyeler ve bahşışlar alırlardı.

Bu âdetler ve bu varlıkların kıymeti, biz Türklere Selçukî Türklerinden bir miras olarak aktarıldığını şu tarihî vesikadan öğrenebiliyoruz :

«Kirman Selçukîlerinden Meşhur Melik Şah, Nedimlerinden Muhtasiddin ile yemek yerlerken, lâtife arasında hoşuna giden ve Selçuk Şahının gururunu okşayan bir cümle sarfetmekle, Eğeri gümüşlü ve cevahirli güzel bir at hediye etmiştir. (15)

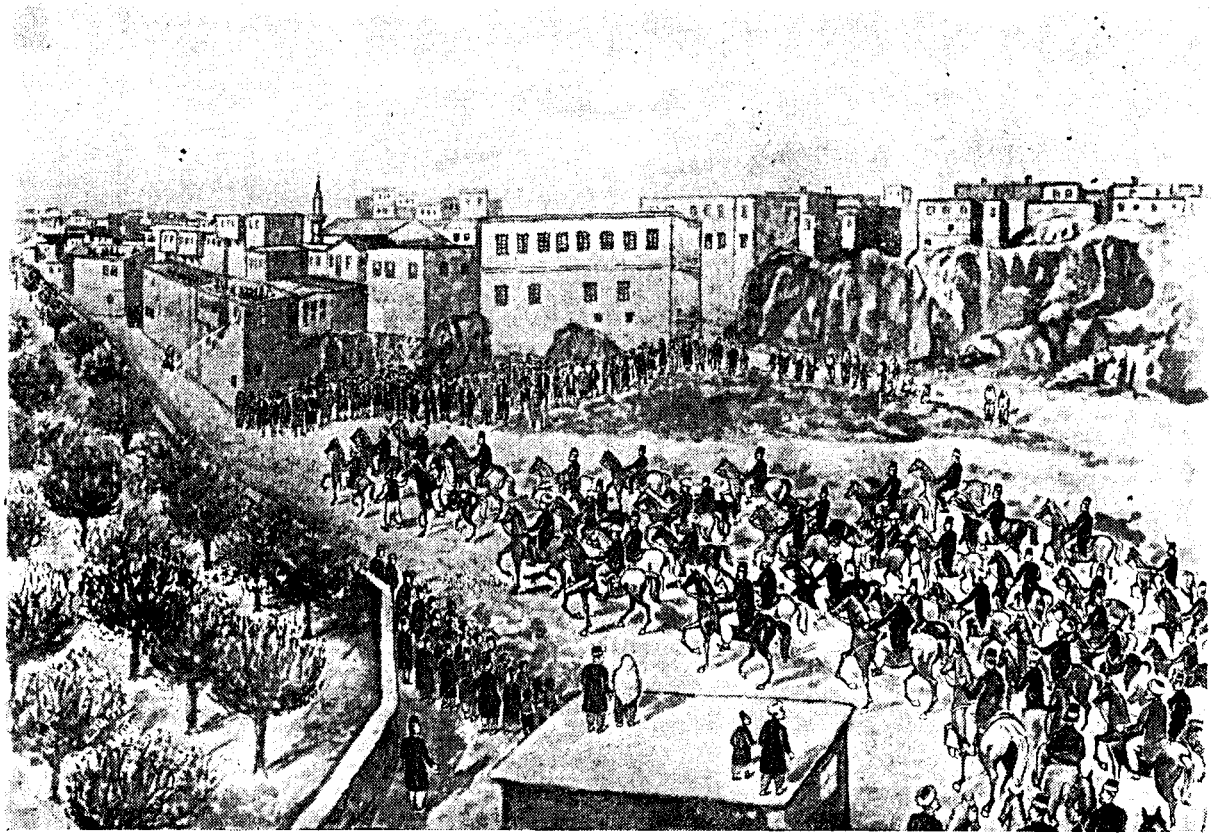
Hacıların çoğu, dönüşlerinde başlarına ipek Kefiyeler Egeller koyar ve adeta birer Arap mücahidi kiyafetinde şehre girer ve evlerine bu şekilde girerlerdi. Asıl umumî karşılayış, Hacıların şehre girecekleri günlerde olur, kasaba halkından isteyenler ve arzu edenler atlarına, Eşeklerine binerek karşılamaya çıkarlar.. Kafile ile karşılaşınca hemen hayvanlarından inerek Hacının yanına sokulur, ellerini öper, hal hatır sorduktan sonra tekrar hayvanlarına binerek kafileye katılırlardı.

Bu karşılıyanlar arasında Âlim ve büyüklerden bir kimse varsa Hacı ile karşılaşdıkları zaman, her iki taraf da atlarından iner, birbirlerine

---

(14) Somat : Hacının ailesi, yakin akrebası veya çok samimi dostları tarafından yukarıda saydığım her hangi bir konak yerinde, gerek Hacılara, gerekse onu karşılıyanlara sofra açmak ve onları yıldırıp içirmek.. Bu sofralarda çok defa kuzular, etli pilavlar, baklavalar, börekler yer alırdı. Somatı nerede ve ne şekilde açacaklar daha evvelden hazırlıklara başlarlardı. Yemeklerden bir kısmı Harputtan götürülür, bir kısmı ise konak yerinde hazırlanır ve bu somatlarda Hacıların şerefine bütün karşılayıcılar da yemek yelrerdi.

(15) Riza Nur. Türk Tarihi S. 49

Resim : 10 — Hac dönüşlerinde Hacıların Dağ Kapısında Halk tarafından karşılanmaları

sarılır, musafaha eder, hal hatır sorar tekrar hanvanlarına binerler. Kafile şehre doğru yavaş yavaş yol alır ve her dakika kalabalık bir az daha artardı.. O gün Dağkapısı, büyük bir insan topluluğu ile çalkalanmaktadır.

Şehrin bütün dükkânları kapalı, çarşılar, pazarlar bomboştur. Bütün halk, Dağkapısında.. Çünkü Hacılar geliyor.. Hac kafileleri, aralıklı postalar halinde yel boğazından çıkmaya başlayınca halkda bir kaynaşmadır başlar.. Postaların önlerinde en güzel ve gür sesli okuyucuların okudukları İlâhiler, Na't-i şerifler, (14) ve birbiri ardınca getirilen tekbir sedalariyle Dağkapısı inim inim inlerdi. Kafile burada yörüyemiyecek bir hale gelir; Çünkü Dağ kapısına toplanan bu halk kütlesi ayrı ayrı Hacıların ellerini öpmek isterlerde ondan.. Hakikaten bu manzara ve bu azametli tablo, şimdi gözlerimin önünde canlanır gibi oluyor.. Kafile bir derya halinde dalgalana dalgalana şehre girer halk de bu kafilelerin ardından tedrici surette şehre girer ve dağılırlardı.

Bu Hacı karşılamaları, bazan o kadar debdebeli ve şümullu olurdu ki, bunlardan birine benim de katılmam ve bizzat şahidi bulunmam dolayısiyle memleketin bu eşsiz geleneklerine ait hatıraların sönüp gitmesine gönlüm bir türlü razı olmadığından 61 yıl evelki müşahede ve intibalarımı bu satırlarla sayın okuyucularıma aksettirebilirsem bana ne mutlu!..

«Ben, henüz Elâzığ Askerî Rüşdiyesinde talebeydim.. Sene 1902 (1318. R) Rahmetli büyüğümüz Hacı Kerim Ef. ilk defa (İkinci gidişi de vardır). Hicaze gitmeğe karar vermiş ve hazırlıklara başlamıştı, Anası Hacı Hemiş (Hamide) hanımı, Damadı Mollaköy Âğalarından Zilfo beyi ve onun annesi Kuku hanımı, Aşcısı Hacı Mustafa ve diğer bir hizmetcisini de beraberine alarak Malatya, Besni, Antep, Halep ve Beyrut yolu ile Hicaza gitmişlerdi. Giderken kendilerini hep takip ettik. Sağ, salim Hicaza vardılar; Fakat mael'esef o sene Hac mevsiminde Mekkede müthiş bir Kolera salgını baş gösterdiğinden Ninem ve Kuku hanım Arafette iken bu âmansız hastalığa tutuldular ve ikisi de orada öldüler.

Sonra Hacı Kerim Ef. kafilesinin Hicazdan hareket telgraflarını ve Mısrdan da mektuplarını aldık. Mısırdan İstanbul'a geçecek, İstanbul'da bir ay kaldıktan sonra Samsun tarikiyle yurda dönecektiler. Nihayet Samsun'a çıktıklarına dair telgrafları alınır alınmaz bütün evde bir kaynaşmadır başlamıştı. İlk karşılama Malatya'da olacaktı, bu karşılıyanlar, Dayımın çok samimî dostlarından Beyzade Mehmet Nuri Ef. Baboş Mustafa Ef. Saizade İbrahim Ef. bu üçü bir yaylı arabaya, Arif dayım, ben Hacı Kerim Ef. nin oğlu rahmetli Hacı Kadir bey (O zaman 5 - 6 yaşlarında ancak vardı), bir de akrebamızdan Etemoğlu Şükrü Ef. de ikinci bir yaylı araba ile Malatyaya hareket ettik. Mevsim yazdı.. Arabalar, yepyeni, tertemiz.. Atları da besli ve kuvvetliydiler. Arabaların

içine yumuşak döşekler serilmiş.. Üzerlerinde Halı seccadeler.. Yan ve arka taraflarında, kenarları dantelli beyaz patıska kılıflı yastıklar dayalı.. Arabanın yan ve arka perdeleri dürülmek suretiyle açılmış olduğu halde Bağdat şosesi üzerinde serin bir hava ile yol alıyoruz.. İki saat sonra Hanköyüne ulaştık, şimdi Hanâğası Mehmet Âğanın konağının önündeyiz.. Arabalardan inerken Mehmet ağa bizi karşıladı.. Arabalar konağın büyük kapısından geçerek geniş bir avluya alındı, öyle bir avlu ki, meydan kadar büyük ve geniş.. Bizleri konağın selâmlık kısmına aldılar.. Bir az istirahatten sonra ben, Şükrü Ef. Hacı Kadiri de yanımıza alarak dışarı fırladık.. Köyü geziyoruz.. Hanköyü, çok zengin ve ma'mur bir köy.. Han ağalarının konakları da köye başka bir hususiyet verme de.. Geniş kapıları, Haremli, selâmlıklı daireleriyle her adımda bir konak göze çarpıyor.. Hele köyün ortasında gür sulariyle bir pınarı vardı ki, pınarbaşı insanla dolu.. Tarlasından dönen erkek, kadın, çoluk çocuk hep bu pınarın başında.. Ellerini, yüzlerini yıykıyor, temizleniyorlardı. Köy kızları ve kadınları destileri omuzlarında kafile kafile gelip su alıyorlar pınardan.. Otlaktan ve tarlalardan dönen İnek, Manda, Öküz sürüleri, günün sıcağiyle kavrulmuş olan ciğerlerini bu pınarın sulariyle serinletmek için başlarını sulara gömmüş su içmedeler, başlarını sulardan kaldırdıkları zaman ağızlarının her iki tarafından beyaz köpükler sarkmakta.. Mandalar, Medekler, sırasiyle geliyor pınarın alt tarafındaki Kehrizde (Çamur göl) biriken sulara gömülüyorlar. Bu güzel manzara karşısında Tarlalardan yüklü olarak köye dönen Kağını arabalarının çıkardıkları muttarit sesleri dinliyerek, bunların yavaş yavaş köy sokaklarına dağılmalarını akşamın garipliği arasında zevk ve hayranlıkla seyir ede ede konağa döndük.

Akşam olmuştu.. İtina ile hazırlanan tertemiz sofralarda çeşitli ve nefis yemekler yedik.. Yemekten sonra saatlerce sohbet edildi ve sonra selâmlık odalarına yataklar yapıldı ve yattık. Rahmetli Mehmet Âğa, çok bönkör, cana yakin, huvarda ve latifeci bir zattı, misafirlerine elinden gelen bütün ikramı yaptı. Sabahlayın uyandığımız zaman Mehmet Âğayı, yine karşımızda bulduk, bu terbiyeli ev sahibi, sinilerle kahve altılar hazırlatmış : Tere yağları.. Kaymaklar.. Ballar ve sütlü tandır ekmekleri.. Bunları yedikten sonra arabalarımız koşulmuş, hazırlanmıştı.. Bindik, Mehmet Âğa köyü çıkarmak suretiyle bizi teşyi etti..

Şimdi Pıncırik yazısını geçerek Dutluköye gidiyoruz.. Bu köyde de Yakup Âğanın misafiri olacağız.. O da ayni karakterde terbiyeli, samimi bir Âğa.. Ertesi sabah Dutluköyden hareketle Fıratı geçecek ve akşama doğru Malatyaya varmış olacağız.. Yaylılar, yavaş yavaş ilerliyor. Kömür hmının üst tarafındaki tepeleri aşınca Fırat vadisini, önümüze serilmiş nefis bir halı gibi bulmuştuk.. Koca Fırat! kıvrım kıvrım, sessiz, sedasız akıp gitmede.. Ey Fırat! Tarih seni, bize çok iyi tanıtmıştır..

Murat'la, Fırat bu iki harika kardeş el ele vererek sevgili yurdu dört bir taraftan sanki gümüş kolları arasına almış, çerçevelemiştir.. Etrafındaki sazlıklar, yeşil tarlalar, ufak tepecikler ne de güzel manzaralar yaratmada.. Bir az sonra arabalarımız tam vadiye inmişlerdi.. Şose bazan hemen Fıratın kenarından geçiyor.. Arada uzaklaşıyor.. Birleşiyordu.. En sonra Gemibaşı diye arabalarımız birdenbire durdular.. İndik.. Fıratı, Gemi (16) ile geçeceğiz.

Karşı tarafa geçince araba atları tekrar koşuldu, ayni minval üzere yolumuza devam ediyoruz.. Çiftliğe geldik.. Burada da Hacı Kerim Ef. nin bir kardeş kadar sevdiği. Malatyalı Melek hıslât (17) Hidayet Ef. zade Sait Ef. yi karşımızda bulduk. Uzun boylu, Nurani çehresi ve çok samimi edasiyle, bizleri karşılamak için buraya kadar gelmişti. Çiftlikte bir az dinlendik, buz gibi ayranlarla hafif bir ikindi kahve altısı da yaptık.. Sonra Sait Ef. atında.. Bizler de arabalarımızda yola devam ederek akşam karanlıkları arasında Malatyaya girdik.. Doğru Sait Ef. nin Akpınar mahallesindeki evine indik.. Bir hafta kadar, bu evin selâmlığında misafir olarak kaldık.. Arada Malatyanın ileri gelenleri tarafından davet ediliyorduk, bu arada Eşrafdan Hasan beyin köşkünde verdiği mükellef ziyafet, bu günkü gibi gözlerimin önünde..

Hacı Kerim Ef. nin Sivasdan hareketini bildiren telgrafı üzerine Sait Ef. bir iki adamı ile atlarına binerek karşılamak üzere Hekimhanına gitti. Nihayet Malatyaya gelecekleri gün, belli olunca sabahlayın hep birlikte arabalarımıza binerek Eskişehire gittik, Hcıları orada karşılıyacaktık.. Eskişehire gittiğimiz zaman orada bir çok Malatyalıları da bulduk.. Sait Ef. atlı olarak ve arkasından da Hacılr arabalarla geldiler.. Eskişehirde Sait Ef. tarafından Hacılara ve bütün karşılıyanlara bir öğle yemeği verildi. Bu topluluk, aşağı yukarı 100 kişi kadar vardı. Yemekten sonra Malatyaya hareket edildi.. Yolda bir çok atlı, arabalı karşılayıcılara tesadüf ediyoruz.. Bu suretle kafile çoğalıyor ve genişliyordu.. Büyük bir kafile halinde Sait Ef. nin evine indik.. Bu ev, adeta bir Hacı evi gibiydi, kapı önlerinde kurbanlar kesildi. Bir gece daha kaldık.. Ertesi gün Hacılarla beraber Malatyadan ayrıldık.. Sait Ef. de bizimle beraber Harput'a geliyor.. Araba adedi çoğaldığı gibi, bir çok atlılar da vardı.

Fırat kenarına gelip de, karşı tarafa geçince orada da atlı ve arabalı büyük bir kalabalığın mevcudiyetini gördük.. Yüzü bulan bu kafilenin başında şimdi kır bir atta, sırmalı Abalı, Ak sakallı, ihtiyarlığına

(16) Bak. Bu kitabın I. nci cildi. S. 150

(17) Melek huylu, manasına.

rağmen atının üzerinde canlı bir Heykel gibi dimdik duran İzolu'lu rahmetli Abdullâh Âğayı görüyoruz. Kafile, Gemi başından ayrılmıştı ki, Göğüslerinde çifte çifte cephanelikleri, umuzlarında pırıl pırıl silâhları bulunan elliden fazla, Âğanın silâhşorları, sağında solunda ağır ağır yürüyorlar ve kafilenin kılavuzluğunu yapıyorlardı.. Bunların ardından bir çok atlılar ve yaylı arabalar, birbirini takip ediyor.. Fırat kenarını geçip de Kömür hanına yaklaşacağımız sıra. kafilenin birdenbire durduğunu gördük.. Abdullâh Âğa, silâhşorlarına şoseyi kestirmiş.. İçlerinden bir babayiğit, zamanın Trafik memuru gibi kafileyi sol tarafdaki başka bir yola döndürmek istiyordu. Sonra anladık ki, bu yol, Abdullâh Âğanın çiftliği olan Pınarlı (18) köyünün yoludur, meğerse bu kafileyi Pınarlıya götürüp, pek samimî dostu Hacı Kerim Ef. şerefine mükellef bir ziyafet vermeği ve bütün misafirlerini o gece konağında yatırıp istirahat ettirmeği düşünmüş ve hazırlıklarını da ona göre yapmış.. Bununla beraber büyüklerin ve bizzat Hacı Kerim Ef. nin - Âğayı bu fikrinden vaz geçirmek için - yaptıkları rica ve ısrara rağmen Abdullâh Âğayı, bu teşebbüs ve tasavvüründen vaz geçiremeyerek Pınarlıya gitmeğe mecbur kalmışlardı. Kafile, kumsal ve Balık sırtı bir yoldan yavaş yavaş yukarıya doğru Pınarlıya ilerliyor.. Köye ulaştık.. Köy geniş bir tepe üzerinde.. Bütün vadiyi, Fırat kıyılarını kucağına almış gibi havadar ve manzarası çok güzel bir köy..

İlk ânda Abdullâh Âğanın haremli ve selâmlıklı büyük konağı, bütün azametiyle karşımıza çıktı. Arabalardan ve hayvanlardan inen misafirleri, başda kendisi ve sonra oğlu Kasım Âğa karşılıyor, konağın önündeki geniş ve düz dutlukta zevkle hazırlanmış - Sıra sıra Halılar, Kilimler ve bunların üzerinde tertemiz döşekler serili ve yastıklar dayalı - yerlere oturtuyorlar.. Misafirler burada dinlenmekte, serin ve temiz bir hava içinde yer yer sohbet etmektedirler. Bu köyün manzarası, aradan altmış yılı mütecaviz bir zaman geçtiği halde, bu günkü gibi gözlerimin önünde canlı olarak yaşamaktadır. Akşam güneşinin yer yer Fırat sularına aksettirdiği renk renk ışık hüzmeleri birbiri ardınca gâh sulara gömülüyor, gâh çıkıyordu.. Gölgeler, Fıratın her iki kıyısını tedrici surette istila eder gib, bir az evelki güzelliği yenmeğe çalışır gibiydiler. Bu şairâne haliyle o kadar latif, o kadar cazip ve tertemiz bir köydü ki, burasını ömrümde unutmıyacağım ve unutamıyacağım.

Ve sonra eski devirlerdeki insan toplulukları arasındaki samimiyete ve dostlukların derecesine bakınız ki, Abdullâh Âğa, bu yüzden fazla Hacı kafilesini, hizmetkârları, arabacıları ve hayvanlariyle birlikte o

(18) Bu köy, takriben şoseye 3 - 4 km. uzakta, yüksek bir dağ silsilesinin eteklerinde geniş bir yaylaya yaslanmşı manzarası, suyu ve havası çok güzel bir köy.

akşam mükemmel sofralarda yedirdi, içirdi ve her birisini ayrı ayrı ipekli kumaşlardan yapılmış temiz ve muntazam yataklarda yatırdı ve ertesi sabah da mükemmel kahve altılar verdirdi. Bu ne azamet.. Bu ne varlık.. Bu ne dostluktu!.. Bu gün için bu hallerin yapılabilmesi imkânları göçtür ve zordur.. Ancak bu tatlı hatıraları yad ettikce, bu fanilerin isimlerini hurmetle anacak ve kendilerine Tanrıdan rahmet ve mağfiret dilemekle yetineceğiz. Ya şimdi, ne konak kalmış, ne Âğa.. ne de böyle samimiyet ve dosta bağlılık!.. O konakların, o yatakların, o sofraların, o debdebe ve azametin şimdi yeller eser yerinde!.. Değil 100 - 150 kişiyi misafir etmek, bir kişiyi bile misafir edecek açık kapı mael'esef kalmamıştır... Konaklar yıkılmış, Köyler boşanmış, varlığımız ve benliğimiz de bunlarla beraber yok olup gitmiş ve gitmededir. Sabahlayın kafile Pınarlıdan hareket etti, kafilenin önünde kır atı, âk sakalı ve sırmalı âbasiyle yine Abdullâh Âğayı görüyoruz. Dutlu köye gelince, orada da bir çok karşılayıcıları bulduk.. Burada da kafileyi Yakup Âğa misafir etti, yedirdi, içirdi ve yatırdı. Yalnız hatırımda kaldığına göre burada öğle yemeği Çötelizade Muhiddin ve Asım beyler tarafından Somat çekilmek suretiyle verilmişti.

Dutluköyden sonra yolumuz düz ve konak yerimiz de Hanköyü idi. İlerliyoruz ve ilerledikce her adımda 5 - 10 karşılayıcıya rastlanıyordu. Pınçırik yazısındayız.. İleride Şosenin sağ kenarındaki düzlükte beyaz beyaz bir takım çadırlar gözüküyordu.. Çadırlara yaklaşınca kafile yine durduruldu.. Evet! Burada da rahmetli Pınçırikli Hüseyin Ef. - Bu zat da Hacı Kerim Ef. nin yakin dostlarından birisiydi - köyü ve konağı dağlık bir yaylada olduğu ve şoseye de 3 - 4 km. mesafede bulunduğu için, burada söğütlükler altına çadırlar kurdurmuş.. Halılar, Kilimler, Döşekler serdirmiş. Çadırların beri tarafında da 5 - 6 kazan kurulu.. Bu kazanlarda kuzular kızarıyor ve pilavlar pişiriliyor ve yine kazanlarla halis koyun yoğurtlarından yapılmış Ayranlar.. Hazırlanmış.. Kafileye bir yemek de burada verildi. Bütün kafile burada atlarından, arabalarından inerek Söğütler altında oturdular.. Hazırlanan yemeklerden yediler.. Buz gibi yayık ayranlarını içtikten sonra yola koyuldular. Pınçırik ile Hanköyü arasında da kafileye bir çok karşılayıcı katılmıştı. Hanköyüne indiğimiz zaman köyün sokakları, Pınarbaşı, Konakları artık insan almıyordu.. Siklat merkezini ise yine Mehmet Âğanın konağı teşkil ediyordu. Hacı ve Hacının yakinleri, büyük hocalar ve Beyler hep Mehmet Âğanın konağında misafirdiler. Mehmet Âğa da, yıllardanberi Hacı Kerim Ef. nin çok samimi bir dostuydu. Dost uğruna bu kadar fedakârlık, semahat, samimiyet ve gönülhoşluğuna, bundan daha iyi bir misal verebilirmiyiz? Aziz Okuyucularım!

Mehmet Âğanın konağından başka diğer Han âğalarının konakları

ve müsait köy evleri de karşılayıcılarla doluydu. O gün ve o gece Hanköyünde takribi olarak 400 den fazla bir insan topluluğu vardı ve bunların hepsi, bu Âğalar tarafından yedirildi ve yatırıldı.. Ne yazık ve ne acıdır ki, o illerde şimdi bunların yerini tutacak ve doldurulacak bir insan kalmamıştır; değil böyle üç dörtyüz kişiyi bir arada misafir etmek, şimdi iki kişiyi misafir edecek ne bir köy, ne bir konak, ne de bir Âğa kalmıştır. Bunlar öyle millî varlıklardı ki, icabında memleket davalarında da vazife almakta ve ön safı teşkil etmekteydiler, bunlar bence telafisi ve tedavisi mümkün olmayan melmeket yaralarıdır.

Sabahın erken saatlerinde Hanköyünde bir kaynaşmadır başlamıştı, herkes atını, arabasını hazırlatıyor.. Hatırımda kaldığına göre Çarsancaklı Bedri bey dostumuzun rahmetli babası Arslan bey tarafından Hacının bindirilmesi için dört seyisin idaresinde Hanköyüne gönderilen, al çuha üzerine parıl parıl parlayan gümüş kakmalı bir Eğer üzerinde ve en az 50 - 60 madeni altun değerinde çok kıymetli bir ata Hacı Kerim Ef. bindirilmiş olduğu halde Hanköyünden hareket edildi.. Hanköyü ile Harput - Elâzığ arasında evelkilerden daha fazla karşılayıcılara tesadüf ediyorduk, bu suretle mahşerî bir kalabalıkla Harput'a çıkıldı.. Cümle kapısı önünde kurbanlar kesildi.. Hacı bindiği atın üzerinde sütunlu geniş Avluya alındı ve sonra attan inerek evelâ Harem dairesine girdi.. Yakinleriyle görüşdükten sonra selâmlığa geldi.. Bir az sonra ziyaretler başlamıştı.»

g) ZİYARETLER.. ZİYAFETLER.. HAC HEDİYELERİ..

Her Hacı kafilesi, evinin kapısına kadar takip edilir. Evinin kapısında Hacı, atından indirilir, indirilmez kurbanlar kesilir, fakir fükaraya dağıtılırdı.

Şimdi Hacı, Evinin selâmlığında veya sofasında yer almış misafirlerini kabul etmede.. Ziyaretciler, kafile kafile Hacı evine gelir, el öperler.. Bu ziyaretcilere, o günün ikramlarından en makbulu ve kıymetlisi, tepsiler dolusu fincanlarla Zemzem dağıtılması.. ve kulpsuz büyük çin fincanlarının içinde Kâbe lifi denilen bir nevi kuru nebatın üzerine dökülen bir miktar Itır veya kalemis yağı, hizmet edenler tarafından her misafirin önüne kadar götürülür.. Misafirler, şehadet parmaklarını bu fincanın içindeki yağa batırarak parmağının ucuyla bir az ayğ alır, göksüne, sakalına, başına sürer.. Sonra büyük tepsilerle Zemzem fincanları gelir, bu fincanların içinde yarıya kadar doldurulmuş zemzem vardır, tepsi sırasiyle misafirlere gezdirilir, misafirler birer fincan alarak

hemen ayağa kalkar, kibleye yüz çevirir içerler ve yerlerine tekrar otururlardı. Hacı ile ziyaretcileri arasında bir az hoşbeşden ve hal-ı hatır sorulduktan sonra, Ziyaretciler , oradan kalkar ikinci, üçüncü ve sair diğer Hacıları ayni şekilde ziyarete dağılırlardı. O güne mahsus zengin Hacı evlerine hususi aşcılar getirtilir.. Kazanlar kaynar.. Malatyadan tutunuz da sırasiyle köylerden gelip Hacı Kafilesini takip edenlere yemekler yidirilir, yakınları, dostları ve konukomşudan bazı kimseler de bu ziyafetlere katılır ve bu hal günlerce devam ederdi.

Bu ziyafetleri müteakıp şimdi de Hacı evlerinden, yine akreba, dost ve konukomşularına Hacı hediyeleri gönderilmeğe başlardı. Hac hediyesi, Hacıların malî durumlarına göre değişir, mütevazi bir hacı hediyesi şunlardan ibaretti : (Başda 10 s. boyunda yuvarlak ağzı lehimli ufak bir tenike kutuda Zemzem.. Yine böyle ufak bir tenike kutuda Mekke hurması.. Çok ufak ve yuvarlak kemik kutularda Itırşah veya Kalemis yağları.. Kâğıtların arasında birer miktar öd ağacı.. Günlük.. üzerinde Mekke yazılı ince gümüşden mamul parmak halkaları.. Tesbihler.. ve saire)

Zengin hediyelerine gelince : Bu hediyeler daha çok ve daha kıymetli olurdu.. Yukarıda saydığımız hediyelere ilâveten : Ayrı ayrı sırmalı bohçalar içinde (İpek Şam hırkaları.. İpek Şam abdest havluları.. Seccadeler.. Kırmızı Antep postalları.. Küçük hasır kaplarda Yemen kahveleri ve saire).. Bu bohçaların o zamanki maddî kıymetleri en az 10 ve en çok 40 - 50 madenî altun arasındaydı. Bohça adetleriyle bu kıymetler birbirlerine çarpıldığı zaman bu kısım hediyelerin tutarı 300 - 500 madenî altunu bulurdu, ki, dile kolay!..

Ziyaretler dolayısiyle Hacıların evlerinin, konaklarının kapıları haftalarca açıktır. Hacılar, bu ziyaretcilere yollarda ve bilhassa Mekke ve Medinede neler gördülerse hatıra ve intibalarını tatlı tatlı ve uzun uzadıya anlatır ve bunları anlatırken de içlerinde adeta bir sevgiliden ayrılmanın tahassür ve iştiyakı duyulurdu.

h) HACCIN SEBEP, GAYE ve FARZİYETİ ve ŞARTLARI :

Hac, müslümanlara Kur'an-i kerimde «VE ETİMMÜL-HACCE VEL-OMRETE LİLLÂHİ..» Âyet-i celilesi ile farz kılınmıştır. (19)

Bu Âyet-i kerime, Hazret-i peygamberin Medine'ye hicretlerinin dokuzuncu yılında nazil olmuştur. Resul-i Ekrem, o yıl Hac hakkındaki ce-

(19) Kur'an-i kerim. Bakare Sûresi. Âyet. 196, S. 31
Manası : Hac ve Omreyi Allâh için temam yapın. Muhammed Hamdi Yazır. Kur'an dili. C. I, - S. 704.

halet devrinin ilgasiyle, halka Hac usullarını öğretmek ve ayni zamanda Şeriate uygun Hac ettirmek maksadiyle Hazret-i Ebu Bekri, Emir Hac tayin ederek Mekkeye göndermişler ve ertesi sene de kendileri bizzat Mekke'ye giderek Hac ferizasini yerine getirmişlerdir ki, buna «Veda' Haccı »denilmiştir.

Din kitaplarında Hac bahsine : «Menâsik-ül-Hac» unvanı verilmiştir. Menâsik, Mensek'in cemidir ve bu kelime esas itibariyle masdara, (İşin aslı) zamana, mekâna itlâk olunur. Sonra umur-ı Haccın kâffesine menâsik ismi verilmiştir.

Hazret-i İbrahim ve Hazret-i İsmail : «—Ey Rabbımız! Bize, ibadet edeceğimiz mübarek makamları göster.» diye dua etmişlerdir.

Sonra Menâsik'in ne manaya geldiğini, Eimme-i Lügatten Eb-ül-Abbas-ı Sa'lep'den sormuşlar.. O da : — Menâsik, Nesike'den alınmıştır. Nesike, izabe edilmiş halis gümüş külçesidir. Gûyaki, Nâsik ve Âbid, ubudiyette ve ibadetin edasında nefsini eritmiş gümüş külçesi gibi Tanrı için saf ve halis kılmıştır.» diye cevap vermiştir. Hulâsa İslâmda Hac : Mekân-ı mahsus, Zaman-ı mahsus ve Fi'l-i mahsus ile Kâ'beyi ziyarettir.

Mekân-ı Mahsus	:	Kâ'bedir, Arafattır.
Zaman-ı Mahsus	:	Kurban bayramının arefe günü zevalından zil'haccenin onuncu günü fecrine, tavafa nisbetle de zil'hiccenin onuncu günü fecrinden Ömrenin sonuna kadar devam eden zamandır.
Fi'l-i Mahsus	:	Hac niyetiyle ihrama girmektir.

Şu kaytleri nazar-i itibara alarak Haccı bir daha te'rif edersek şöyle diyebiliriz: Hac, İhrama girerek muayyen günlerde Beyt-ül-lâhı ziyaret ve tavaf, Arafatta ise vakfe etmekten ibarettir. Haccın vücubu, Haccın fazileti : Kur'ân-ı kerimde: «Lillâhi âlennâsi Haccül-beyt-i meni'stet'aa ileyhi sebilâ» Âyet-i kerimesiyle emir buyurulmuştur ki, Manası : «Hac yoluna gücü yeten kimselerin Beytüllâhı ziyaret etmesi Tanrının nas üzerinde elbette vacip bir hakkıdır.» Kur'an-ı kerimde bundan başka bir çok âyetlerle, Hac bahsine temas edildiği gibi bir çok da Hadis-i şerif vardır.

«Haccın en mühim şartı, istitaattir. (20) ve Hac, erbab-ı istitaat için bir farizedir. Hacca gitmek isteyenler her şeyden evel :

a) Dinî ve malî bakımlardan istitaatlerini ve küdretlerini ölçmek.

b) Hac için yaz mevsiminin tehlikelerini, şiddetli sıcakların sıhat üzerindeki te'sirlerini hesaplamak ve kendini kenid eliyle tehlikeye atmamak.

---

(20) İstitaat : Takât, küdret, Güçyetme manasınadır. Hac, ancak istitaat sahiplerine farz kılınmıştır. Yani malî küdret, beden kuvveti. İlim küdreti. Refaketindeki arkadaşlarının gücü ve evli olma gibi şartlerle kayt altına alınmıştır.

c) Hicazda insanı barındıracak temiz mesken ve Oteller ender bulunduğundan, Delil evlerinde gayr-i sıhhi şartler içinde barınmanın ve rahatsız olmanın tehlikelerini hesaplamak ve bu arada aç ve bilhassa susuz kalmayı da göz önünde bulundurmak.

d) Kalabalığın tazyikini düşünmek ve bunun sebep olduğu pahalılıklar içinde hayatı idame mümkün olup olmadığın düşünmek.

e) Yine kalabalığın tazyiki yüzünden nakil vasıtalerinin Hacıları, insan değil, hayvan taşır gibi fena şartler arasında sümürmelerini daima göz önünde tutmak.

Bunlardan başka Haccın farziyetinde insanlar için, islâmlar için faydalı gayeler mevcuttur ki, bu gayeler ne olabilir? Her şeyden evel Haccın asıl hedefi, Dünyanın dört bir tarafından Hicaza koşan müslümanların, bir araya gelerek birbirleriyle tanışmaları, görüşmeleri, konuşmları ve İslâm kütlelerinin nerede olurlarsa olsunlar yükselmeleri, ilerlemeleri için elbirliği yapmaları esasına bağlıdır. Çok rica ederim! Şimdiye kadar milyonlar, miliyarlarca Hacılardan hangisi bu yolu aramış ve bulmuştur. Kur'an-i kerimde, Hacdan bahsedilirken yalnız iki noktaya temas edilir. Birincisi Müslümanlar arası menfaatler.. İkincisi : Allâhın adını anmağa bağlı olan ibadettir. Menfaatlerin öne alınması da gösteriyor ki, Haccın asıl hedefi, müslümanların baka ve yaşayışlarını düzenlemeğe ait işleri konuşmaları, karar veremleri ve bu düzeni tatbik etmeleridir. Halbuki, bu gün ifa olunan Haclar, bu gayeyi gerçekleştirmekten çok uzaktır. Hac, müslümanların en şerefli ve en sağlam esasları düşünmeleri ve en iyi ilhamları almaları ve bütün bunları ibadetin küdsî havası içinde başarmaları için kurulmuş ve yaşamış ulvi bir müessesedir. Aceba kim bu müessese inanarak ve bu müessesenin gaye ve hedeflerini düşünerek Hacca gidiyor? Onun için Hacca bunları idraktan aciz kimselerin değil, ilmî ve harsî bakımdan bir seviye sahibi olanların gitmeleri gerekir. Yoksa Haccı, amel defterlerini temizlemek için kestirme yol saymak, islâmiyete bir buhtan sayılır; yani Hacca gidenlerin her şeyden evel, bu âli menfaatleri kavrayacak, arayacak ve araştıracak kimseler olmaları icabeder.» (21)

Rahmetli Doğrul, bu yazılariyle Hac farizesinin derinliklerini önümüze sermiş ve bizleri uyandırmaya çalışmıştır. Hakikaten yüz yıllar boyunca Hicaza taşınan Türk, Arap, Acem, Arnavut, Hintli, Andenozyalı, Pakistanlı, Afganlı ve bilhassa dünyanın merkezini Mekke olarak tanıyan ve inanan Afrika müslümanları ve Sinagallı müslümanlar, köy köy, kasaba kasaba çalışır ve geçimlerinden artakalan paralarını biriktirir biriktirmez Hicaz yolunu tutarlar ve sonra bunların arasında bir

(21) Ömer Riza Doğrul. Cumhuriyet Gazetesi - Yıl: 1951 Sayı.....

çoklarının da bir defa değil, müteadidt defalar Hacca gittiklerine şahit olmaktayız. Ve bu gidenlerin % 99 u da ekseriyetle şu şekilde Hicaza giderler :

Çoluğunun, çocuğunun ve bilhassa kendi nafekesinden keserek,
Onun bunun lokmasında ve sofrasında gözü olarak veya dilenerek.
Borçlanarak,
Öküzünü, ineğini, tarlasını satarak.

Halbuki, her şeyden evel Hacca gitmek isteyen kişi, evelâ malî sonra bedenî ve ilmî küdretini ölçecek; sonra sözüne, samimiyetine güvenilir Hac arkadaşlarını seçecek, ondan sonra niyet edecektir. Hasta, ihtiyar, nahif ve zayif olanların Hacca gitmelerinin doğru olamıyacağı ve bizleri Hac farizesi gayelerinden uzaklaştırdığı mael'esef görülmektedir.

Sayın okuyucularım! Burada Hac gelenekleri hakkındaki yazılarım bitti. Bil'âhere bu bölümle ilgili öyle enteresan konular hatırıma geldi ki, bunların üzerinde de çalışmağa mecbur kaldım; Fakat bu, pek de kolay olmadı amma zihnimde tasarladığım bilgileri, sizlere sunmakla kafamdaki istifhamı silmiş ve rahat etmiş bulunuyorum. Ümit ve temenni ederim ki, bu konular sizleri de enterese edecek ve memnun kalacaksınız. Bunların en başda geleni, Kâ'benin ilk bânisi ve Hac farizasinin ilk mucidi Hazret-i İbrahim'le Hazret-i İsmail'dir.

i) HAZRET-İ İBRAHİM ve HAZRET-İ İSMAİL :

Rivayet olunur ki, Nuh Peygamberin evlâtları iptida İrak taraflarına yerleşmişler ve sonra yine bu nesilden gelen bir kavm de meşhûr BÂBİL şehrini kurmuşlardı. Bunlar Yıldızlara taparlardı. (22) BÂBİL'in eski ahalisi olan NÂBİT kavmi, Süryanice konuşurlardı. Kuvvetli bir medeniyet ve kültürleri vardı, bilhassa «Astronomi» nin temelleri ilk defa BÂBİL'de atıldı. Vaktın büyük ve zâlim Hükümdarlarından biri olan «NEMRUT» Bâbil Hükümdariydı.

Nemrut, bir gece ruyasında : Üfukta çok parlak bir yıldızın doğduğunu gördü, öyle bir yıldız ki, parlaklığı ve ışığı Ayın ve Güneşin ziyasından daha üstündü. Korku ve heyecanla yatağından fırlayıp çıkan Nemrût, hemen Müneccimbaşını ve Hükemasını nezdine davet ederek Ruyasının ta'birini istedi. Müneccimbaşı cevaben :

«Bu sene Bâbil'de yüksek talili bir erkek çocuk dünyaya gelecek, sizin helâkinize sebep olacak ve melmeketin zapt-ü tasarrrüfü de elinizden gidecektir; Fakat henüz ana rahmine düşmemiştir» dedi. Bunun üzerine Nemrût çok asabileşti, Müneccimbaşını öldürmek istedi; Fakat

(22) Hatta yıldızlara erişmek için meşhûr Bâbil Külesini kurmuşlardı.

yerine koyacak ikinci bir kâhin yoktu. Ertesi sabah bir emir yayınladı : Hiç kimse ehli ile temas etmiyecektir, birleşenlerin kafaları, (erkek - kadın) Cellâtların ellerinde Nemruda getirilecektir. Ve bu emrin tatbiki için her on kişiye bir gözcü tayin edildi. O sıra Nemrûdun mahrem ve yakinlerinden olan «AZER» (23) bir gece fırsat bularak karısıyle birleşti ve bu birleşmeden kadın hamîle kalmıştı.

Sabah olunca Kâhinler - Müneccimler yine Saraya gelerek tabirlerinde söyledikleri çocuğun bu gece ana rahmine düştüğünü de haber verdiler. Nemrût gadabe gelerek, etrafındakileri en ağır sözlerle tahkir ediyor, bağırıp çağırıyordu. Sonra her hamile kadının yanına bir muhafız konulacak; kız doğanlar serbest bırakılacak, erkek doğuranlar ise hemen anasının elinden alınarak öldürülecek» diye memlekete fermanlar yağdırıldı. İşte bu ana rahmine düşen ve öldürülmesi ilân edilen çocuk Hazret-i İbrahim'di. Annesinin hamli, Rabbın hikmetiyle âşkârelenmedi. Vaktaki, doğumu yaklaştı. Anası «TİLA» hem Nemrut'un, hem de kocası Azer'in korkusundan bir behane ile evini terk ederek kırlara çıktı. hayli yörüdü, doğum ağrıları gittikâçe şidetleniyordu, iki dağ arasında bir Mağara gördü ve hemen Mağaraya girdi ve o ânda İbrahimi, doğurdu, üzerinde taşıdığı bezlere sardı bu çocuğu.. ve Mağarada bırakarak gözyaşlariyle çıktı ve kapısını büyük bir kaya parçasiyle kapatarak korku ve heyecan içinde köyüne döndü ve evine kavuştu. Fakat çocuğunu Mağarada sahipsiz olarak bıraktığından dolayı içi yanıyordu, hiç rahat değildi.

Azer, karısına: — Çocuğu ne yaptın? diye sordu. — Doğum ağrılarım başlamıştı. Sahraya çıktım, yürüdüm, yürüdüm.. İki Dağın arasında kendimi buldum, orada karşıma bir Mağara çıktı, hemen içine girdim, yollarda Nemrût'un korkunç adamlarından bir tanesine bile rastlamadım. Mağarada gayet kolaylıkla bir erkek çocuk doğurdum; Fakat ölü doğmakla orada gömdüm ve döndüm. Azer, buna inanmıştı. Tila'nın yakasını bırakmıştı.

Tila, ertesi gün yine bir fırsatını bularak Mağaraya kadar koştu. Ne görsün? Çocuk sağ.. hem de kendi parmak uçlarından akan sütleri emiyordu. Annesi, İbrahimi kocakladı, bağrına bastı ve kendisi de emzirdi, yine Mağaraya terk ederek köyüne müstarih olarak döndü. Annesi Tila, İbrahimi 7 - 8 yaşına kadar bu Mağarada bu şekilde gizli olarak besleyip büyüttü. (24)

«İbnül-Cerrir» tefsirinde Muhammed ibni İshak, demiştir ki, Âzer,

(23) Hazret-i İbrahim'in babası.

(24) Kütüphanemde mevcut kara kaplı bir yazma kitap'dan. S. 2199

Hazret-i İbrahimin babasıdır. Kûfe'nin Kûsâ köyü helkındandir. «Ebû Heyyam» tefsirinde ise, : Âzer, Nacar (Neccar Müneccim ve Mühendis olduğu ve Nemrut'un da nücûm ve hendeseye merakı olduğundan nezdinde teveccüh ve ikbala mazhar bulunduğunu ve Kûfe şehrine bağlı «Kûsâ» denilen bir köyden olduğunu ve Hazret-i İbrahimin de bu köyde doğduğunu «Mücahit» söylemiştir. Bundan başka Âzer'in Herran halkından olduğu da söylenmektedir.

Mu'cemül-Büldan'a (25) göre de «KÛSÂ» üç yerde varmış, bunlardan birisi, Babil'de. birisi Mekke'de. diğeri de İrak'da imiş. İrak Kûsâ'sı ise iki imiş. Birisi «Kûsettarik», ikincisi «Kûserrüba». Bunların ikisinin de Babil'de olduğu ve Hazret-i İbrahim'in bu son köyde doğduğu ve bu köyde ateşe atıldığı ve bu köyde şehit edildiği kaytlidir. (26)

Halbuki, ben çocukluğumdan bu yana ecdat hikâye ve telkinleriyle ve bil'âhere Urfa'yı ziyaretimde «Halilür-Rahman» civarında kale gibi yüksek bir kayalığın üstünde Mancınığı andıran bir cismin Senbol olarak hâlâ mevcut olduğunu ve bütün Urfalıların da benim gibi bildiklerini ve inandıklarını bizzat görmüş bir müşahit sıfatiyle diyebilirim ki, Hazret-i İbrahim'in doğduğu ve şehit edildiği köy değil de, ateşe atıldığı hakiki yerin Reha (Urfa) şehri olduğunda musirrim. Rahmetli Elmalı'nın «Mu'cemül-Büldan» dan aldığı bu satırların doğruluğunda da müteredditbir durumdayım. Hatta kayalığın az ilerisinde belirsiz bir halde çıkan ve «Ayn-i Zelha» namı verilen suyun da, Nemrut tarafından emredilen ateşin âlevleri gökleri kapladığı ve Hazret-i İbrahim'in ateşe atıldığı sıra Tanrı tarafından çıkarılmış ve ateşin bu suretle söndürülmüş olduğu da yine bu rivayetler arasındadır. (27)

Vaktaki, İbrahim, belirsiz bir günde mensup olduğu kavminin içine girdi ve babasının evini tanıdı. Aradan yıllar geçiyordu.. İbrahim, artık böyümüş ve bir Tanrının mevcudiyeti kafasına yerleştirilmişti.

İbrahim, karanlık bir gecede gökte bir Yıldız gördü. — Bu imiş Rabbım! derken yıldız, batıverince : — Ben böyle batanları sevmem dedi. Sonra Ayın doğduğunu gördü : — Bu imiş Rabbım! derken, batınca : — Kasem ederim ki, Rabbım beni hidayete mazhar etmeseydi, muhakkak şu şaşkın kavimden olacakmışım, dedi. Sonra Güneşin doğduğunu gördü:

(25) Mu'cam : Noktalanmış, noktalı manasınadır. Vaktiyle Şairler, yalnız noktalı veya noktasız harfleri hesap ederek, Tarih düşürme hevesine düşmüşlerdi. Bu tarihlere «Tarih-i Cevhereyn» denilirdi.

(26) Elmalı Muhammed Hamdi Yazır. Kur'an dili. S. 1965

(27) Doğrusu bu konunun Y. İlim adamlarından kurulu bir Encümen tarafından mutalea ve incelendikten sonra tarihî kaytlere, gelenek ve söylentilere göre cevaplandırılması elbetteki, tarih bakımından önemli bir hizmet sayılacaktır.

— Bu imiş Rabbım! Bu hepsinden büyük, hepsinden parlak!, dedi. Güneş de batınca; kavmine hitaben : — Ey Kavmim! Haberiniz olsun, ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden beriyim. Ben her dinden geçip, sade Hakka eğilerek yüzümü, o gökleri ve yeri yaratmış olan Halika çevirdim ve ben müşriklerden değilim, dedi. (28)

İbrahim'i, Rabbı bir takım kelimat ile imtihan etti, İbrahim, bu sorulara müsbet cevap verince; Rabbı : — Ben seni bütün insanlara İmam edeceğim, buyurdu. İbrahim : — Ya Rabbi! zürriyetimden de, dedi. Buyurdular ki — Benim ahdime zalimler nail olamazlar. (29) ve sonra Babası Azer'e dönerek : —Sen Putları kendine bir sürü İlâh ediniyorsun öyle mi? Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir Dalâl içinde görüyorum. Tam bu sıra, Tanrı İbrahim'e Göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyordu ki, yakin hasıl edenlerden olsun, diyordu. (30)

İbrahim, Tanrı tarafından kavmini irşada memur edilince bunları Hak yola davet etti ise de onlar, Kâ'bedeki Putların yakalarını bırakmadılar. İbrahim, daha genç iken bunlarla mücadeleye başlamıştı. Bu kavim, bir aralık Kâ'beden çıkıp gittikleri sırada İbrahim, bunu fırsat bilerek bu putları parça parça etti, ancak bir büyüğünü bıraktı belki, ona müracaat ederler. Döndüklerinde Putların bu halini görünce ateş kesildiler: — Bunu bizim İlâhlarımıza kim yapmış? — Her halde o, zalimlerden birisi!..) dediler. Bir delikanlı, işittik, bunu yapanı.. adına: İbrahim diyorlarmış. — Haydi getirin onu, nasın gözleri önünde belki öldürülür.) dediler. İbrahim, yakalanıp getirildi halkın huzuruna!.. —Sen mi yaptın bunu İlâhlarımıza, ya İbrahim?.. — Belki dedi, şu büyükleri yapmıştır sorun bakalım ona! eğer söylerse.. Bunun üzerine vicdanlarına muracaat ettiler de, dediler: — Evet! doğrusu siz haklısınız. Sonra yine tepeleri üstü ters döndüler, cidden bilirsiniz ki, bunlar söylemez) dediler. (31)

İbrahim, o halde dedi: Tanrıyı bırakıp da, size hiç bir fayda vermeyecek, zarar da edemiyecek şeylere mi tapıyorsunuz? Yuf, size ve Tanrıdan başka taptıklarınıza!.. Hâlâ akıllanmıyacak mısınız?.. Bunun üzerine : — Yakın bunu ve İlâhlarımızın öcünü alın) dediler. (32)

Halka günlerce etraftan Çalı, Çirpi ve Odun taşıttırıldı. Bu muazzam istif, ceza günü sabahlayın ateşlendirildi. Alevler, cehennemi andırır gibi Gök yüzünü sarmıştı, İbrahim, Mancınığa oturtularak Cehennemin tam ortasına atıldı.

Bu sırada Tanrının adaleti yetişti : — (KÛLNA YA NA-Ü KÛNİ BERDEN ve SELÂMEN ALA İBRAHİM) Ey ateş! Serin ve se-

---

(28) Kur'an-ı kerim. En'am sûresi. Âyet. 74 - 79. Kur'an dili. S. 1959.
(29) » » Bakara sûresi. Âyet. 124, Kur'an dili S. 488.
(30) » » En'am sûresi. Âyet. 74 - 75, Kur'an Dili S. 1959.
(31) » » Enbiya sûresi. Âyet, 51 - 65, Kur'an Dili S. 3359 - 3362.
(32) » » Enbiya sûresi. Âyet, 66 - 67 - 68. Kur'an dili. S. 3360 - 3362.

lâmet ol İbrahime!.. diye hitab-ı izzet geldi. Ve onu Lût ile birlikte kurtarıp âlemlere bereketler verdiğim arz'e çıkardık. (33)

Hazret-i İbrahim, Tanrının inayetiyle ateşde yanmak felâketinden kurtulduktan sonra «HERRAN» a geldi ve oraya yerleşti. Âsil bir ailenin kızı olan «SARA» ile evlendi, Sara çok güzel bir kadındı. Sonra Hazret-i İbrahim, ateşe atıldığının dehşetini bir türlü unutamıyordu. Sara ile birlikte, bu illerde hayatlarından emin olmadıkları hissi, zihinlerine hâkimdi. Nihayet Mısır'a gitmeğe karar verdiler. Güzel karısı Sarayı da nezdine alarak Herran'dan ayrılıp evvela Filistin'e, oradan da Mısır'a geçti. O sıra Mısır'da «HİKSOSLAR» hüküm sürüyorlardı.

Bu kavmin kıralları, nerede güzel bir evli kadın görseler veya haber alsalar, hemen onu Saraylarına aldırır ve hayvanî hislerini bu suretle tatmine çalışırlardı. Kadınlarını, Saraya götürmeyenlere eza ve cefa çektirilerek zindanlara atılırlardı. İbrahim, bu facıayi duyunca tüyleri örperdi ve Saranın elinden alınacağını anlayınca, soranlara: Sarayı kız kardeşi olarak tanıttı; Fakat Saray adamlarının takibi üzerine, işin hakikati öğrenilince, İbrahim'i cezalandırmak için Kralın huzuruna çıkardılar. Kral, sorgu sırasında, İbrahim'in boş bir insan olmadığını anlayınca ona iltifat göstererek, Sara'yı İbrahim'e bağışladı ve Sarayda misafir ederek bir çok hediyeler verdi ve Saray'dan ayrılırken de «HACER» adlı güzel bir cariyeyi de İbrahim'e verdi. İbrahim, tekrar Filistin'e döndü ve (HALİL'ÜR-RAHMAN) a yerleşti.

Sara ile yıllar boyunca karı koca oldukları halde çocukları olmıyordu. Bunun üzerine Sara, Hacer'le münasebette bulunmasına izin verdi ise de kıskançlık tohumları da İbrahim'in evine serpilmiş oldu. Hele Hacer, İsmail'i doğurduktan sonra bu his Sara'da daha fazlalaştı. İbrahim Sara'yı çok seviyordu. Nihayet Sara'nın tazyik ve ısrarına dayanamıyarak Hacer'i çocuğu ile evinden uzaklaştırmaya karar verdi ve bir zaman sonra Hacer ile İsmail'i, Filistin'den alıp çölleri aşarak Kızıl Denizin doğusunda ve hemen yakininde ıssız bir vadiye götürdü. Bu vadi esasen ötedenberi kudsal bir yer sayılırdı. Tam orada, bu zavallı ana-oğlu bırakarak beraberinde getirdiği bir Dağarcık Hurma ile, bir Kırba suyu da yanlarına bırakarak ayrılmak isterken, Hacer İbrahim'e : — Beni bu ma'sûm ile tek başıma bu Çöle bırakıp gitmen, bir İlâhi emir midir, yoksa Sara'nın hatırı için mi? diye sordu. İbrahim, Haceri de seviyordu, şöylece cevap verdi, Hacer'in sorusuna: — Evet! İlâhi emrile bırakıyorum, dedi. Hacer : — Öyle ise Tanrı bize yardım eder ve bizi korur. diye cid-

(33) Kur'an-ı Kerim. Enbiya sûresi. Âyet, 69 - 70 - 71. Kur'an Dili. S. 3360

di bir tevekkül ve inanışla sesini çıkarmadı. Bunun üzerine İbrahim, bir ra'şe geçirerek bir kere Hacer'in, bir de oğlu İsmail'in yüzlerine bakarak içi hicranla, gözleri yaşlarla dolu olarak yanlarından ayrıldı. Hacer tarafından görülmeyecek derecede uzaklaştıktan sonra «SENİYYE» denilen yerde tekrar geriye döndü, yüzünü Hacer'in bulunduğu tarafa çevirdi, diz çöktü, ellerini semaya kaldırarak şu münacatta bulundu :

Rabbım! Emrini yerine getirdim; Fakat muztaribim, zürriyetimden bir parçasını senin Beytinin (Evinin) bulunduğu yerde ekin bitmez bir vadi içinde bıraktım. Beytinde Namaz kılmak için insanlardan bir takım kimselerin gönüllerini buraya meyl ettir de bunları rızklandır, diye dua etti ve çekilip gitti.

Resim : 11 — Hazret-i İbrahim'in Hacer'le İsmail'i Hicaz Çöllerinde bıraktığı tarihi sahne.

Bir müddet sonra bir Kırba su ve az miktarda olan Hurma tükenince, bu sıcak diyarda su ihtiyacı daha fazla hissedilmeğe ve açlık da ken-

dini göstermeğe başladı. Hacer kendinden fazla çocuğunu düşünüyordu. İsmail'in yerlerde yuvarlandığını ve ağladığını görünce çok müteessir oluyordu. Etrafında ne bir canlı mahlûk vardı.. ne bir gölge!.. Ne yiyecek, ne de içecek!.. Bir az su bulmak için çocuğu kumlara terk ederek ayrıldı.. Deliye dönmüştü.. İbrahim'in kendilerini bu suretle terk etmesine hiç de akıl ediremiyordu.. Bir az ileride (Sâfâ) tepesine çıktı, etrafına bakındı.. Bir tek canlı mahlûk göremeyince ürktü, titreyerek tepeden indi, koşarak vadiyi geçti (MERVE) geldi. Tek bir insan ve bir avuç su arıyordu.. Burada da onları bulamadı ve göremedi.. Bir yudum su, bir canyoldaşı.. diye diye Sâfâ ile Merve arasında korku ve heyecanla yedi defa gidip geldi.. İşte Hacer'in, bu koşuşması bil'âhere menâsik-i Hac olarak kabul edilmiştir. Şimdi bütün Hacılar Sâfâ ve Merve kadar dört Merve'den Sâfâ'ya üç dönüş ki, hepsi yedi defa Sa'y (34) etmek mecburiyeti vardır.

J) ZEMZEM ve ZEMZEM KUYUSU :

Zemzem'in çıkmasında iki rivayet vardır : Bunlardan birisi: Hazret-i Hacer'in ikinci defa Merv'e çıktığında kulağına hoş bir ses geldi, etrafına bakınınca İsmail'in çırpındığı yerde bir Melek ayağiyle kumları eşiyor ve bir tarafdan da toprağı aksi tarafa atıyordu. O sıra suyun fışkırdığını gören Hacer, olanca kuvvetiyle koştu ve bu sudan kana kana içti ve İsmail'e de içirdi. Bu su hem açlığı, hem de susuzluğu bertaraf etmekteydi; Fakat su, müthiş bir fırlayışla aktığından Hazret-i Hacer; — Zemzem (35) diye suya emredince su çekildi ve kuyuya doldu. (36)

Diğeri de : Hazret-i Hacer'in yine bu sa'yi sırasında oğlu İsmail'in açlık ve susuzluk yüzünden ağladığını işitince ve tepindiğini görünce anne şafkatiyle o anda ve bulunduğu yerde ellerini semaye kaldırarak Tanrıya şu münacatta bulundu : «Âlemlerin Sultanı biricik Allâhım! Bana acıma.. Şu kumların arasında çırpınan çocuğa merhamet et de yardımlarını bize bu ânda yetiştir, Ya Erhamer-Rahimin! deyince kulaklarına hoş bir ses geldi: —İsmail'in yanına git!.. Hacer, hemen koşarak İsmail'in yanına gidince İsmail'in bu ağlayış ve tepinmesi sırasında ayaklarını

(34) Sa'y, hafif koşma manasınadır. Mekke-i Mükerreme'nin içinde ve mescid-i harem dışında Sâfâ ve Merv tabir olunan basamaklı iki tepe arasıdır.

(35) Zemzem, aslen Arapca çok su manasına gelirse de burada Hacer'in kasdı, azal ve yavaş yavaş ak demektir.

(36) Bu Melek Hacer'e : — Sakın telef oluruz diye merak etme! Burada Beytüllâh vardır. O beyti, bu oğlunla, babası İbrahim yapacaklardır. Tanrı, bu oğlunun ehlini ve neslini hiç bir zaman kesmiyecektir» diyerek gözden nihar olmuştur.

kumlara vurması yüzünden bir çukur açıldığını ve bu çukurdan suların şiddetle fışkırdığını görünce su içmeden secdeye vardı ve secdeden başını kaldırdıktan sonra evela İsmail'e su verdi ve sonra da kendisi bol bol içti.

Yine bu günlerden birisinde «CÜRHÜMİLER» denilen bir kabile Güney taraflarından gelip Mekke'nin alt tarafına konmuşlar ve onlar da su ararken Hacer'le İsmail'in yanına gelmişlerdi. Zemzemi görünce hayran kaldılar ve Hacerden su alıp alamıyacaklarını sordular ve müsaade istediler. Hacer, memnunlukla alabilirsiniz. dedi. Hacer'in bu insanî hareketine karşılık, Cürhümiler akşam sabah Hacer'e ve İsmail'e yemek ve Hurma taşırlardı. Onlarca suyun hakiki sahipleri Hacer'le, İsmail'di. Sonra Cürhümiler, yavaş yavaş çadırlarını Zemzem'in bulunduğu yere yaklaştırdılar. Hacer de insan yüzü gördüğünden çok memnundu ve bunlarla samimi dost olmuştu. Az zaman sonra da Cürhümiler, Zemzem'in etrafında Evler yapmaya başladılar ve bu evlerin seviyesinde, bir az yüksekce bir mevkide mütevazi bir ev de Hacer'le İsmail'e yaptılar ki, işte bu evin yerinde bil'âhere bütün müslümanların beş vakıt namazlarında yüz çevirdikleri Kâ'be-i Muazzame yapılacaktı.

Hazret-i İbrahim, Hacerle, İsmail'e erzak ve saire getirmek üzere sık sık «HALİL'ÜR-RAHMAN» dan kalkar, buraya gelir, bir iki gün kaldıktan sonra tekrar dönerdi. Hazret-i İbrahim bu gelişlerinde, oğlunun yanlarında gezip dolaşdığını ve aklının da her şeye erdiğini görünce zevklenmiş ve iç rahatlığiyle ayrılmıştı.

Hazret-i İbrahim, yine böyle bir gelişinde bir ruya gördü. Ruyasında oğlu İsmal'i Tanrı yolunda kurban etmesi emrolunuyordu. İbrahim, uykudan korku ve heyecanla uyandı. Şöyle böyle bir ruyadır diye üstünde durmadı. Ruya ikinci ve üçüncü gecelerde aynen tekrarlanınca, İbrahim, bu ruyanın bir Tanrı buyuruğu olacağına inandıysa da, bunun tatbikatı çok güçtü, bir tek evlâdına nasıl kıyabilecekti? Doğrusu ruyadan sonra İbrahim, çok müşkül bir duruma düştü, ne yapacağını şaşırmıştı. İşe nereden ve nasıl başlıyacağını bir türlü kestiremiyordu. Bu, bir Tanrı imtihanıydı; Bakalım Baba - Oğul, bu imtihandan başarılı olarak çıkabilecekler midir? Nihayet Hazret-i İbrahim, Hacerden gizli İsmail'i yanına alarak bu ilâhî emri kendisine tebliğ etti.

İbrahim, «Ey yavrum! Dedi. Ben üç gece birbiri üzerine ruyamda görüyorum ki, seni Tanrı uğruna boğazlıyorum, artık bak ne görürsün? — Ey Babacığım! Tanrıdan sana ne emrolunuyorsa onu yap. Beni, inşaallâh sabredenlerden bulacaksın. Yalnız size üç ricam var :

1) Vazifeni yaparken, şefkatin galebe etmemesi için yüzümü ört.

2) Belki acı ile çırpınıp sana eziyyet vermemekliğim için ellerimi ve ayaklarımı sıkıca bağla.

3) Bu işi anneme haber verme.

İsmail'in dediklerini İbrahim gözyaşlariyle dinledi ve kabul etti.

Vaktaki bu suretle ikisi de Tanrıya teslim oldular.. İbrahim, İsmaili tutarak şakağı yere gelmek suretiyle yatırdı; Bıçak, İsmail'in boynuna temas etmeden dehşet verici bir ses işitildi : Bu ses Tanrıdan geliyordu — Elini çek ya İbrahim!.. Ruyayı gerçek tastik eyledin, biz böyle mükâfat ederiz işte Mühsinlere!.. Ya İbrahim! Muhabbetimizi her şeyin üstünde tutmasını bildin. Biz de oğlunun yerine, ona büyük bir kurbanlık fidye verdik. Bıçak elden fırlamış, o müthiş âlem içinde sağına soluna bakan İbrahim, çalılar arasında bir koç gördü, bu defa Koçu aldı, sevinç heyecanlariyle evelce İsmail'i yatırdığı yere getirdi.. Gözlerini bir bezle ve ayaklarını da bir iple bağladı. İsmail ile birlikte tekbir alarak Koçu kurban ettiler.» (37)

Hazret-i İsmail, büyümüş ve rüşdünü bulmuştu. Lisanı İbranî olan İsmail «Cürhümiler» arasında fasih Arapca öğrenmişti. İbrahim'in evlâtları arasında ilk defa Arapca konuşan Hazret-i İsmail olmuştur. «Cürhümiler» nezdinde yüksek bir şeref ve itibar kazanmış olan bu asîl ve necip gence (İsmail), her kes hurmet ve riayet ediyorlardı. Evlenme çağı gelince, yine Cürhümiler, İsmail'i, içlerinden en asîl bir ailenin kızı ile evlendiridiler. Hacer ve İsmail hayatlarından çok memnundular.

«Şanım hakkı için Melekler, İbrahim'e müjde ile geldiler. Selâmen dediler, selâm dedi. Ve durmadan bir fırsatını bularak gitti, kızartılmış bir buzağı getirdi.»

«Baktı ki, ona ellerini uzatmıyorlar, o vakıt bunları acayip gördü ve içine bir korku geldi. Dediler bizlerden korkma! Bizler Lut kavmine gönderildik.»

«Bunun üzerine İbrahim'e İshak'ı da müjdeledik. Zevcesi Sara, bunları dinliyordu, müjdeyi duyunca güldü ve bir çığlık içinde ellerini yüzüne kapayarak: — Vay dedi, ben mi doğuracağım? Ben bir acûze, kocam da bir pir iken nasıl olur bu? Her halde acaip bir şey bu!.. (38)

Bu müjdeden sonra hakikaten Sara, bir oğlan çocuğu doğurdu, adını İshak koydular. İshak doğduğu zaman Sara, 75. İbrahim de yüzden

(37) Kur'an-ı kerim. Saffat sûresi. Âyet. 102 - 107. Kur'an dili. 4057 - 4059.

(38) Kur'an-ı kerim. Hud sûredi. Âyet. 69 - 72. Kur'an Dili. S. 2797.

çok fazlaydı. Hazret-i İbrahim 90 yaşında iken kendi kendini sünnet etmiş, bir rivayete göre 175, ikinci bir rivayete göre de 195 yaş yaşamıştır.

HAZRET-İ İBRAHİM'in DUASI :

«Rabbım! bu beldeyi emin kıl. Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak bulundur. Rabbım! Çünkü onlar insanlardan bir çoğunu şaşırttılar, bundan böyle kim benim izimce gelirse işte o bendendir, kim de bana isyan ederse artık sen Gafursun, Rahimsin.»

«Ya Rabbena! ben zürriyetimden bazısını senin beyt-inin yanında ekin bitmez bir vadide iskân ettim. Ya Rabbena! Namazı ikame etsinler diye.. Bundan böyle insanlardan bir takım gönülleri onlara doğru akıt ve onları hasılâttan merzuk buyur, gerek ki, şükr edeler.»

«Ya Rabbena! Biz ne gizliyoruz ve ne de ilân ediyoruz. Her halde sen bilirsin ve ne yerde, ne gökte hiç bir şey Allâh'a karşı gizli kalmaz.»

«Hamd o Allâh'a ki, bana ihtiyarlık halimde İsmail'i ve İshak-ı ihsan buyurdu. Şüphe yok ki, Rabbım, her halde duamızı işitiyor.»

«Rabbım! Beni namaza müdavim kıl, zürriyetimden de. Ya Rabbena duamı kabul buyur.»

«Ya Rabbena! Mağfiret buyur bana ve anama, babama ve bütün müminlere, hesap başına dikileceği gün.» (39)

Tanrı İbrahim'le çok dosttur, onu ve ondan gelen insanları çok sever. Kur'an-ı kerimde (17) sûrede 150 ye yakin âyetle İbrahim'e ve kavmine hitap ve İbrahim'i medh-ü sena eder. Bunlardan bazıları :

a) İbrahim ne yahudi idi, ne Nasrani ve lâkin o Müslim, hakperest bir Hanif (lekesiz bir muvahhit) idi. Ve hiç bir zaman müşriklerden olmadı.

b) İbrahim'in makamı var ve ona dehalet edenler âman bulurlar.

c) İbrahim sıddik bir Peygamberdir.

d) Selâm İbrahim'e! diye hitap etmesi gibi. Allâhın selâmına nail olmak, Hazret-i İbrahim'in Ulu bir Peygamber olduğuna işarettir.

k) KÂ'BE-İ MUAZZAME :

Her beş vakıt namazda Kible - gâhımız bulunan Ka'be Hicaz'ın «MEKKE» şehrindedir. Kâ'be, bu şehrin kuruluşundan çok zaman evel,

(39) Kur'an-ı Kerim İbrahim sûresi. Âyet. 35 - 41. Kur'an dili : 3026. 3027 - 3028.

Hazret-i İbrahim ve oğlu Hazret-i İsmail tarafından yapılmış ve Tanrının irşadiyle «BEYT-ül-LÂH» (Allâhın Evi) denilmiştir.

Tarih bakımından, yer yüzünde ilk inşa edilen bir Mâ'bed olduğundan önem taşır. Kudüs'deki «BEYT-i MUKADDES» bundan sonra yapılmıştır. Zemzem bölümünde tebarüz ettirdiğimiz gibi Zemzem'in çıkmasında, büyük yardımcı Tanrı'nın gönderdiği Melekler'in Hacer'i müjdeledikleri gibi, Hazret-i İbrahim sık sık ŞAM'dan MEKKE'ye gelir Hacer'le İsmail'in hayat ve maişetleriyle yakından ilgilenir ve onlara yardım ederdi.

Bu gelişlerinin birinde oğluna hitaben: — Ey Oğul! Tanrı bana burada bir Beyt yapmamı emretti, diye eliyle yüksekce bir yeri işaret etti ve Baba ile Oğul, o günden itibaren birleşerek Kâbe'yi yapmaya başladılar. İsmail, taş getiriyor, İbrahim de binanın temellerini atıp duvarları yükseltmeğe çalışıyordu. Bu konuda Hazret-i İsmail'in lehine olan bir hareket kayde değer : Kâ'be'nin yapılmasında «CÜRHEMİLER» in İsmail'e büyük yardım ve hizmetlerde bulunmalarıdır.

«Ve o vakıt Beyt-i Şerifi, insanlar için dönüp varılacak bir savapgâh ve bir Dar'ül-Eman kıldık. Siz de Makam-ı İbrahim'den kendinize bir yer, bir Namazgâh edinin ve İbrahim ile İsmail'e şöyle ahit verdi. (40) Beytim'i hem tavaf edenler için, hem ibadete kapananlar için, hem rükû ve sücûda varanlar için ter temiz bulundurun. Ve o vakıt İbrahim, — Ya Rab! Burasını emin bir Belde kıl ve ahalisini enva'ı semerattan (41) merzuk buyur. Allâh'a ve Âhiret gününe iman eyleyenleri de» Dedi. O sıra Tanrı buyurdu ki, — Küfredeni de merzuk eder de, az bir zaman hayattan nasip aldırırım ve sonra ateş azabına muztar kılarım ki, o ne yaman bir inkilâptır.

«Ve o vakıt ki, İbrahim, Beyt'in temelleri yükseltiliyordu, İsmail ile birlikte şöyle dua ettiler. : — Ey bizim Rabbımız! Dualarımızı kabul buyur, daima işiten, daima bilen sensin ancak sen!.. — Ey bizim Rabbımız! hem bizi, yalnız senin için boyun eğen müslüman kıl ve zürriyetimizden yalnız senin için boyun eğen bir ümmet-i müslime vucuda getir ve bizlere ibadetimizin yollarını göster ve tevbe ettikce üzerimize rahmetinle bak. Öyle Tevvap (42) öyle rahim sensin ancak sen! (43) Kâbe'yi (44) dokuz zira yükseklikte, otuz zira arzinde ve kapısı zemin

(40) Ahit : Söz verme manasına.
(41) Meyveler.
(42) Kullarının tevbelerini kabul eden.
(43) Kur'ân-ı-Kerim. Bakare sûresi. Âyet, 125 - 128. Kur'an Dili. S. 488 - 489.
(44) Bu binaya, «Beytül'atik» de denilir.

seviyesinde olarak inşa ettiler.. Binanın üstü açık bırakılmıştı. Ve hâlâ da açıktır. Hazret-i İbrahim Cebel-i Ebi Kübeysden getirdiği taşı (HACER-İ ESVET) i mebde-i tavaf nişanesi olarak el'ân bulunduğu yere koyup üzerini örmeğe başlamıştır.

Kâ'benin, zamanımız ölçüleriyle Hacer-i esvetten «İrakiye» ye kadar 31, buradan «Rükn-i Şami» ye kadar 22, Rükn-i Şamiden, «Rükn-i Yemani» ye kadar 32, Rükn-i Yemaniden Hacer-i Esved'e kadar 20 zira olduğu bildirilmektedir.

Kâ'be, (1020. H)1611 yılında Osmanlı Padişahlarından I. nci Ahmet ve sonra da (1039. H) 1629 da IV. ncü Murat zamanında esaslı surette ta'mir edilmiştir.

Cahiliyet devirlerinde Beytüllâha yünden örülmüş kap, geydirildiği gibi, Hazret-i Peygamber zamanında da ilk defa (Kebâtî) denilen Mısır kumaşından ma'mul örtünün kabul edildiği Hasan-ı Basri tarafından rivayet edilmiştir. Bununla beraber Müslümanlar, Ramazan farz kılınmadan evel, Muharremin onuncu Âşûre günü oruç tutarlar ve o gün de Kâ'beye yeni örtü örtüldüğü de Hazret-i Ayşeden rivayet edilmektedir. Peygamberden sonra Halifeler devrinde Kâ'beye yine yılda bir defa, Muaviye zamanında iki, ve Me'mûn zamanında ise üç defa örtü geydirilirdi. Bu örtüler beyaz.. Kırmızı.. Yeşil renkte oldukları halde en son örtü siyah olarak kabul edilmişti.» (45)

750 küsur tarihinde Mısırlı Salih İsmail ibn-i Nasır tarafından Kahire nahiyelerinden bir köyün geliri Kâ'benin örtüsü için vakfedildiği gibi Osmanlı Padişahlarından I. nci Sultan Muhammed (816. H) 1413 zamanından beri Mekke-i Mükerremeye gönderilen 14.000 dokaya baliğ olan Sürre, (46) Yavuz Sultan Selim tarafından iki misline çıkartılmış ve Mısır sürresi de kabul edilerek Mekke'ye 5.000 Medineye 2.000 Erdeb (47) buğday ve pirinç mürettebatından başka Sürre-i humayunun mecmu'u 200.000 dokaya çıkartılmış, Sürre Eminine teslim edilerek Emir-ül-Haç ile birlikte mutantan bir âlây-i vâlâ ile yola çıkarılmıştır. (48) Bu geleneğe diğer padişahlar devrinde de riayet edilmiş ve I. nci Cihan Harbina kadar devam etmiş ise de harpten sonra Hicazın Türkiyadan ayrılmasiyle buna da son verilmiştir.

(45) Buhari sahihi. Diyanet İşleri yayınlarından 9. sayı. C. 6 S. 4 ve dv.
(46) Akça kisesi - Paraçıkını.
(47) Mısıra mahsus bir zahire ölçüsü. 9. İstanbul kilesi.
(48) Sadr-ı Âzam Kâmilpaşa. Tarih-i siyasi C. I - S. 159 - 160.

1) HACCIN TARİHİ :

Hazret-i İbrahim, Tanrının birliği namına KÂ'BE'yi, bu umumi Mabedi yaptıktan sonra kendisine Tanrıdan şu emir ulaştırıldı :

«— Biz, Beytül'lâh'ın yerini hazırlamış olan İbrahim'e demiştik ki, sakın bana hiç bir şirk koşma. Evimi tavaf edenler için, hem ibadete kapananlar için, hem rükû' ve sücûda varanlar için tertemiz tutun ve umum nas içinde Haccı ilân eyle, gelsinler sana; gerek yaya ve gerek her derin vadiden zayıflamış her bir Binit (Hayvan) üzerinde!.. (49)

Hazret-i İbrahim, Tanrının bu emrini halka duyurmak için KÂ'BE kapısının sağ tarafında «Makam-ı İbrahim» denilen yere çıkarak : — Ey nas! Tanrı kendi namına yapılmış olan Kâ'be'yi Hac ve tavaf etmenizi emrediyor, Halikın farz ettiği bu davete koşun» diye bağırdı ve yere indi, yanında oğlu İsmail olduğu halde, Kâbe civarındaki «SÂFÂ» dağına ve oradan da «Merv» e dağına gitti. «Mescid-i Hâram» denilen yerleri gözden geçirdi ve hudutlarını tayin ederek âlâmet olmak üzere işaretler diktiler.

Sonra Zil-Hicce ayının yedinci günü, yine yanında oğlu İsmail bulunduğu halde Kâ'be'nin karşısına geldi, orada bir hutbe okudu, Hazret-i İsmail bu Hutbeyi yere diz çökmüş olduğu halde dinledi. Ertesi gün, Baba Oğul «Harem-i şerif» adı verilen ve dört köşesine taşdan işaretler dikilen yere geldiler, Develerinden inerek sırtlarındaki elbiseleri çıkardılar, «İhram» denilen temiz ve beyaz bezlere sarılarak, yaya tehlil ve tekbir getirerek bu gün «Mescid-i Hanif» denilen yere vardılar. Geceyi orada geçirdiler, ertesi sabah erkenden Güneş «Sabır» dağının üzerine yayılınca yola çıktılar. «Â'rafat» denilen yere giderek bu gün «Mescid-i Nemre» nin bulunduğu mübarek yerde durdular, bu Mescidin bir adı da «Mescid-i İbrahim» dir. Bu gün burada Hacılar tarafından Öğle ve İkindi namazları birlikte kılınır; Çünkü Hazret-i İbrahim de o gün vaktın darlığından dolayı o suretle hareket etmişti. Ve yine Hazret-i İbrahim ile Hazret-i İsmail, yine vaktın darlığından dolayı tehlil ve tekbir ile yollarına devam ederek güneş battıktan sonra «Müzdelife» ye gelmişler, orada da Akşam ve Yatsı namazlarını birlikte kılmışlardı. Namazdan sonra (49) adet küçük taş toplıyarak Geceyi «Müzdelife» de geçirmişlerdi. Sabahlayın erkenden kalkarak «Vadi-i Mahser» denilen yere varmışlardı. Bu vadinin (500) arşın kadar yerini koşarcasına sür'atle geçtikten sonra, yine tabiî yörüyüşe geçmişlerdi. Sonra «MİNÂ» denilen yere ulaşınca «Müzdelife» den aldıkları taşların yedisi ile oradaki «Cemretül-Akebe» yi taşlamışlar, tekrar yollarına devamla «Mescid-i Hanif» e gelmişlerdi. Orada birer kurban tedarik ederek «Mescid-i Menhar» de-

(49) Kur'an-ı Kerim. Hac sûresi. Âyet 26 - 27. Kur'an Dili S. 3393 - 3395.

nilen yerde kesdikten sonra «Minâdan ayrıldıklarının beşinci günü öğleden sonra yanlarında kalan (42) taşı da orada atmışlardır. Artık Mekke'ye doğru hareketle «MASHAB» vadisinde öğle namazını kılmışlar, oradan da kısa bir vakfeden sonra Mekke'ye dönerek bu suretle ilk «HAC» ın bütün işlerini tamamlamışlardır. İşte Hazret-i İbrahim'in Hac hakkında koymuş olduğu usullar bundan ibarettir.

Haccın bu şekli, yüz yıllar boyunca devam etti ve Hazret-i İsmail ile onun ardından gelen peygamberler de ayni menâsike riayet etmişlerdir; Fakat bu devirden uzaklaşdıkca bir takım ilâvelerle, Mekke'den ayrıldıktan sonra tekrar Mekke'ye dönüş arasında yapılan uzun günler, yaya yörümek suretiyle güçleştirilmişti.

Asr-ı saadete yaklaşıldığı sıralarda ise, Hazret-i İbrahim'in koyduğu bu usullar tamamen bozulmuş ve nihayet «KÂ'BE» Putperest Kureyşiler tarafından bir Puthane haline getirilmiş ve Tanrının evine (360) Put yerleştirilmişti. Gerçi Araplar, her sene muayyen zamanlarda KÂ'BE'yi ziyaret ediyorlardı. Hazret-i İbrahim'in koyduğu usullara riayet ve Tanrının adını anarak ona iltica ve duada bulunmaları lâzım gelirken, bil'akis Baba'larının, Dedeleri'nin ve Cetleri'nin kahramanlık, zenginlik gibi mefahirini bağıra, bağıra naklederler ve yazdıkları şiirleri de yine yüksek sesle okuyarak halka duyururlardı. KÂ'BE'yi tavafda da İhram usulunu kaldırmışlar, yalnız elbiselerini çıkararak Kadın - Erkek iptidaî bir şekilde çırıl çıplak KÂ'BE'nin etrafında dönüp dolaşırlardı. Bundan başka kestikleri Kurbanların kanlarını «KÂ'BE'nin duvarlarına sürmek, Kehle ve Haşarat yatağı olan saç ve sakallarını kesmemek ve yıykanmamak gibi iğrenç kokular içnde günlerce vakıt geçirirlerdi.

İşte Hac, yüz yıllar boyunca bu şekilde tereddiye giderken, Peygamberimiz Hazret-i Muhammedin çıkışı ve islâmiyetin kabul ve ilânı üzerine tekrar Hazret-i İbrahim'in koyduğu eski ve nezih usullar ihya edilmiş ve bu günkü medenî ve insanî şekle ulaştırılmıştır. (50)

Hazret-i Muhammedin Hac etmesi rivayetleri çeşitlidir. Bir söyleniş göre iki, diğerine göre de üçtür. Bu söylenişlerin hangisi doğru olursa olsun son Haccı, büyük ve önem taşır. Buna «Veda Haccı» denilmektedir ki, bu Hac Peygamberimizin hayatlarının son senesinde yapılmış, o sene Peygamber Efendimiz, İslâmiyetin esaslarını tamamiyle kökleştirmek ve müslümanlar arasında riayet edilmesi lâzımgelen hususları kuvvetlendirmek ve sonra da ümmetine veda etmek için meşhûr Hutbesini yapmışlardır.

(50) Ziya Şakir. Resimli Tarih Mecmuası. Sayı, 9 - S. 237 - 239.

VII

I — YAZ BAHÇELERİ

a) HARPUT'UN ETRAFINI SARAN BAHÇELERİN NASIL MEYDANA GETİRİLDİĞİ, BAĞ YOLLARI ve BAHÇELERİN NAHİYE İTİBARİYLE SEMT ve HUSUSİYETLERİ :

Harput, çıplak bir dağ başında ve keskin kayalar üzerinde — Bir plân dahilinde değil de — gelişi güzel kuruluşu itibariyle dar sokakları ve birbirine girmiş toprak damlı taş ve kerpiç evleri ve tarihî âbideleriyle yüz yılların bizlere yadigâr bıraktığı muazzam bir Ortaçağ şehri. Şehir, bu eski tarz ve şekl-i mimarisi ile bahçe, park, çiçek gibi güzelliklerden diyebilirim ki, tamamen mahrumdu. Ancak bazı cami madhallerinde ve bazı evlerin ve konakların iç ve dış avlularında, hatta meşhur Kalesinin en üst zirvesinde bile tek tük ağaçlara ve şurada burada bazı küçük ve hususi bahçelere tesadüf edilirdi; Fakat bunlar, büyük bir kasaba halkını tatmin edecek durumda değildi. Bu sebeple halk, ağaç, bağ, bahçe ve bilhassa meyve ve sebze ihtiyaçlarını nasıl ve nereden te'min edebilecekleri yolunda her şeyden evvel çok düşünmüşler, taşınmışlar ve nihayet şehrin etrafında bir takım bağ ve bahçeler meydana getirmek için toptan teşebbüse geçmişler, müsait toprak parçaları üzerinde kuyular vurarak sular, Dağları, yamaçları devirerek düzlükler elde etmişler. Hulâsa Hazret-i Peygamberin «Toprağı bereketleyiniz, ekiniz, biçiniz; Bu size hem servet hem de sıhhat verir» diye buyurdukları emirlerini kendilerine düstur edinmiş ve yüz yıllar boyunca bıkmak, usanmak bilmeyen bir çalışma sonunda köme köme bir çok bağlara, bahçelere sahip olmuşlardır. Bunların içinde sahiplerinin tamamen yıllık maişetlerini te'min edecek kadar ma'mur, münbit ve mahsuldar olanları bulunduğu gibi bunlardan mahrum ve yalnız su ve havası için yaz mevsimlerinde yaylalanmak üzere taşınılan ve bu suretle tasarrufda tutulanları da bulunurdu.

Bu bağlar ve bu bahçeler, şehrin en az 1 km. den başlıyarak ve en çok 15 km. mesafelere kadar uzar ve bütün Harput kasabasının dört bir tarafına yeşillik deryası halinde serpilmişlerdir. Sayısı 1500 ile 1800 arasında bulunan bu bahçeler, semt semt kömeler halinde nahiyelere ayrılmıştır.

Sayın Okuyucularım! Şimdi sizleri bu Nahiyelerdeki bağ ve bahçelerde kolaylıkla gezdirmek için Nahiyelerin isimlerini ve bu Nahiyeler-

de bulunan bazı meşhur bahçeleri ve bu bahçelerin özelliklerini ve belli başlı bahçe sahiplerinin isim ve tiplerini tesbit ve canlandırmak suretiyle yolumuza devam edeceğiz.

ŞEHRİN İÇİNDE, ŞEHRE YAKIN ve BİTİŞİK BAHÇELER

Herşeyden evel gerek şehrin içinde, gerekse kenar ve yakinlerinde oldukça büyük altı Bahçe tesbit edebildim. Bu bahçelerden

BİRİNCİSİ :

(EFENDİGİLLER) in bahçesiydi. Bu bahçe Dağ kıpısı ile Şehroz mahallesi arasında... ve dört bir tarafı, bir buçuk m. yükseklikte duvarlarla çevrili 5 - 6 bin mk. bir sahada set set üstüne kurulmuş olan bir bahçeydi. Yukarı bahçeye ana caddede olan (Acıpınar) ın, ayağı gelerek üst havuzu, büyük kayanın altından gelen başka bir acısu da aşağı bahçedeki ikinci bir havuzu doldurur, bütün bahçenin ağaçları ve sebzelikleri bu sularla sulanırdı.

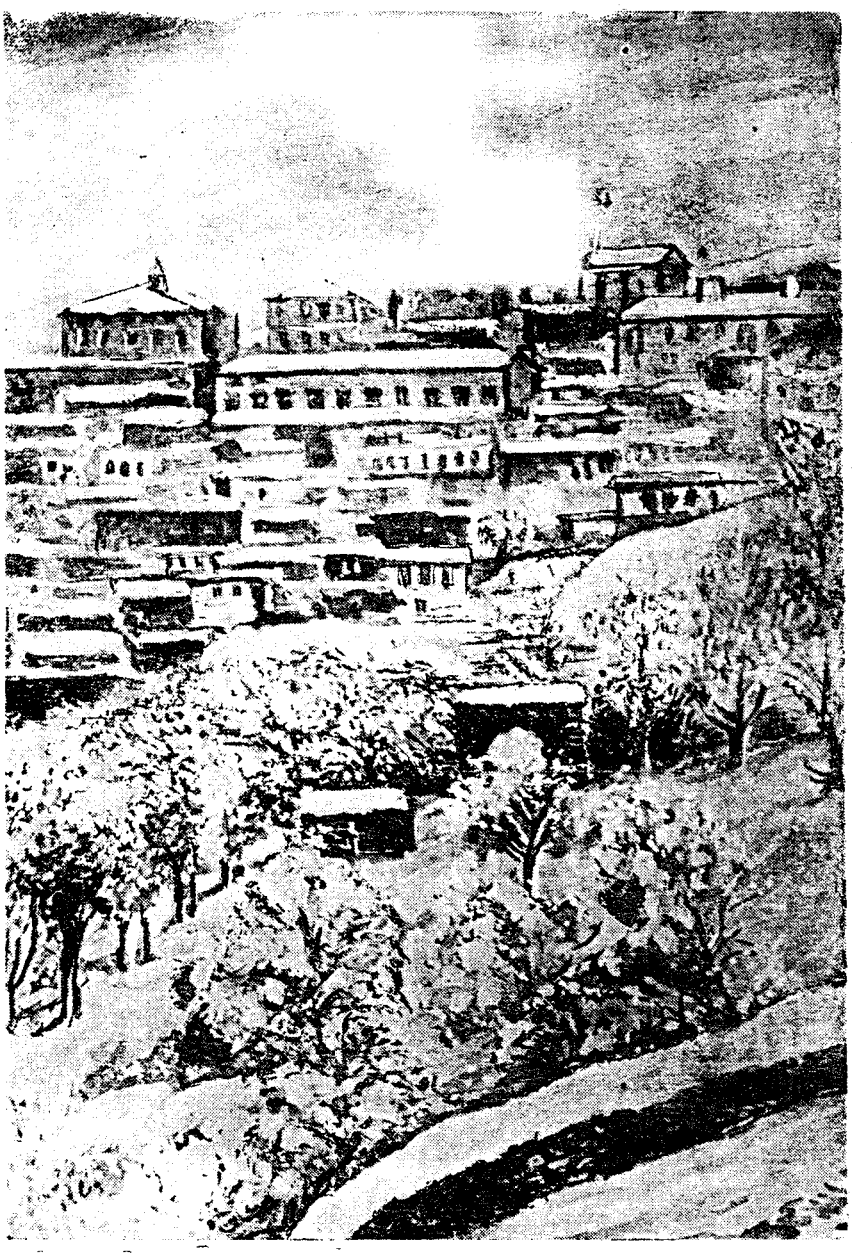
Yukarı kısım, rahmetli Hacı Hamit Ef. gillere, alt kısmı da Amcazadeleri Hacı Hayri beylere aitti. Yukarıdan aşağıya doğru uzayan geniş setlerde bir çok büyük Dut ağaçları, aşağı kısımda ise 50 den fazla Badem ağacı vardı. Badem ağaçlarının baharda çiçek açmalariyle bahçe başdan başa cennete dönerdi. Setlerde ayrıca sebzelikler de vardı.

Yaz günleri bilhassa dut mevsiminde rahmetli Hacı Hamit Ef. Kız kardeşi İsmet, gelinleri Mütia hanımlarla torunlarını da yanına alarak bahçeye gelirler.. Hizmetcilerin taşıdıkları Hasavanlar açılır, Dutlar silkilir.. Her şeyden evel tepsilerle komşulara dağıtılırdı ki, her Dut silkilmesinde göz hakkı olarak bizim de bir tepsi hissemiz vardı; Çünkü bizim evin pencereleri kâmilen bu bahçeye bakardı. Aile öğleye kadar vakıtlarını bahçede geçirir, öğlede konaklarına dönerlerdi.

Aşağı bahçeye de Harput'da bulundukları zaman, Hacı Hayri bey, kısrağına binmiş, yanında ağası Küdret olduğu halde gelir, bazan bir kaç yaranını da yanına alarak aşağı havuz başında işret sofraları kurulur, âlem yaparlardı. Hacı Hayri bey olmadığı zamanlarda ise küçük kardeşi Hacı Lutfullâh, her akşam burada ayni ve fakat kalitesi düşük kimselerle meclis kurar, gece yarılarına kadar saz ve içki âlemlerini devam ettirirlerdi.

İKİNCİ BAHÇE :

Şehroz mahallesinde İpek Fabrikasının karşısında ve Ermeni mezarlık yolunun sağ tarafındaki Bahçe, zannedersem Körkciyanlarındı.

Resim : 12 — Efendigillerin Bahçesi 1908 yılı

Geniş bir ev ve bu evin Maşatlığa doğru uzatılmış dik dörtgen şeklinde ve takribî 2 bin m. genişliğinde ve aşağıya doğru setlerle tarh ve tanzim edilmiş bakımlı ve yemyeşil bir bahçeydi. Şehroz caddesinin sonundaki bir çeşmenin ayağı, künklerle karşı tarafa geçirilmiş ve sonra serbest olarak bu bahçeye kadar götürülmüştü.

ÜÇÜNCÜ BAHÇE :

Yukarıdaki bahçenin sağ yan tarafından, aşağıya doğru inildikte Süryani Patrığı Abdünnûr Ef. nin bahçesi vardı ki, burası evvelce kuru bir Dağ ve Bayirden ibaretti. Üzerinde bir tek ağaç vardı ve bu ağacın altı da bir az yeşillikti. Abdunnûr Ef. manzara itibariyle buraya göz dikmiş ve burada bir su damarının mevcudiyetine de inanmış olduğundan hemen faaliyete geçerek ve kuyular vurdurarak tahmin ettiği suyu bulmuş ve Bahçeye akıtmış, yan tarafına da güzel bir kır evi yaptırtmış, yazdan yaza gelir bu bahçede otururdu.

DÖRDÜNCÜ BAHÇE :

Şehrin Güneyinde ve Dua dağı mezarlığının altında Mısırlıoğlu Mehmet Saidin bahçesi. Bu Dağın siyaha meyyal, koyu kırmızı renkte ve aynı zamanda taşlı ve kalker halinde bir toprağı vardı. Bu bakımdan her çeşit ziraate elverişli olmamasına rağmen Rahmetli Mehmet Sait, bahçeye çok meraklı ve aynı zamanda keyf ehli bir kimse olduğundan hayatı boyunca bu bahçeye emek ve para sarfiyle burayı Havuz başlı ve sık ağaçlı bir yaz bahçesi haline getirmişti. Ölümünden sonra bahçe herabiye dönmüş ise de hâlâ mevcudiyetini muhafaza etmektedir.

BEŞİNCİ BAHÇE :

Hocamescit mahallesinde, eski Mezbahanın üst tarafında ve Hoca hamamının hemen altında bir bahçe daha vardı ki, bütün etrafı taş duvarlarla çevrilmişti. Genişliği bin m. kadar vardı. Bu bahçeyi de Saraç Ali nâmında bir zat, kendisi çalışmak suretiyle meydana getirmiş ve Hamamın altındaki pınarın ayağını da gece gündüz bu bahçeye bağlamış, bahçe, bir kaç sene içinde yetişmiş, sık meyve ve dut ağaçları ve sebzelikleriyle şöhret almıştı. Bilhassa Dut zamanı Ali usta bildiklerini, dostlarını bahçeye götürür, dut silkeler ve bunlara yedirirdi.

ALTIUCI BAHÇE :

Bu bahçe ise Zahriye mahallesinde meşhûr Âlim ve zengin Hacı Mehmet Ef. nin bahçesiydi. Konağının karşısındaki bir kaç evin konağın manzarasını bozduğundan fazla para vererek bu evleri satın almış,

yıktırmış, yerini geniş bir bahçe haline sokmuştu. Tarakcıların altındaki çeşmenin ayağını da bu bahçeye bağlamış, konağındaki tümen tümen hizmetkârları işleterek çok az zamanda bahçeyi yetiştirmiş, meyve ağaçları, Sebzelikler ve çiçekliklerle de süslemişti. Büyüklüğü bin mk. vardı Bahçenin kapısı da Zahriye medresesinin kapısı ile karşı karşıyaydı.

Resim : 13 — Pancarlık bahçelerinde bir gurup resmi. 1917 yılı.

PANCARLIK NAHİYESİ :

Bir çok irili ufaklı tepeleri ve sulak dereleri ile «Seyran» tepesine kadar yükselen, ve Elâzığ şehrine ve ovasına hâkim bulunan «Aslan Dağı» nın üzerinde 20 - 25 bahçeden ibaret bir nahiye... Buraya Pancarlık denilmesinin sebebi, sulak derelerinde kendiliğinden yetişen bir bitki (Pancar) ın çok miktarda yetişmesi dolayısiyle Pancarlık denilmiştir.

Hilâl deresinden başlıyarak inişli çıkışlı bir yol bu Nahiyenin tam ortasından geçerek bizleri ELÂZIĞ - PERTEK şosesine kadar götürürdü ki bu yol ile Pancarlık bahçelerini sağlı sollu görmüş olurduk. Bu bahçelerin her birisinde ayrı ayrı bir veya iki üç menba sulu havuzlar vardı. Bir zamanlar buraya Elâzığın «Lübnan» ı denilirdi. Yazın şiddetli sıcak günlerinde Mezriada bunalan bir çok kimse bu bahçelere çıktıkları zaman kendilerini serin, ferah ve emsalsiz manzaralı, bir başka diyarda zannederlerdi.

Köme köme yeşillenen bu bağ ve bahçelerin hususiyetlerinden başda geleni de Badem ağaçlarıydı. Aslan Dağı, bu tepecikler üzerindeki bahçelerle, kuzey rüzgârları arasına adeta bir set çekmiş olduğundan Badem fidanları, burada üç dört yıl içerisinde yetişir ve bol da mahsul verirdi. Sonra bu ağaçların bilhassa bahar mevsimlerinde beyaz ve penbe (1) renkte yer yer çiçek açmalariyle bu tepecikler adeta şemsiyelenir, kokudan geçilmez ve bu suretle eşine nadir tesadüf edilen manzaralar yaratırdı.

Bu bahçeler içinde en ma'mur ve verimli olanları İspir zade Hurşit Ef. nin ve Aslanoğlu nâmındaki bir Ermeninin bahçeleriydi. Manzara itibariyle de dağın zirvesinde ve hâkim bir noktada bulunan Kasap Mamo paşanın bahçesiydi ki, bütün Elâzığ şehri ve Elâzığ ovasiyle Uluova kısmen önüne serilmiş gibiydi. Bir yaz mevsimini bu bahçede geçirmiş olmamla aradan yarım yüz yıl geçtiği halde bu bahçenin, temiz havasını ve manzarasını ve aynı zamanda sıhatimle ilgili faydalarını bir türlü unutamıyorum. (2) Hurşit Ef. nin bahçesine de arkadaşım Cemil İspirin daveti üzerine yine yaz aylarında bir kaç defa gider.. Yer, içer, mustarih ve tatlı vakıtlar geçirirdik. Şimdi Hurşit Ef. nin bahçesinden başka hemen hemen Pancarlık'da bahçe kalmamış gibi.. ve o yemyeşil Tepecikler, temamen bozkır halini almıştır. Şu Atasözü, hakikati ne kadar da iyi ifade eder : «Bakarsan Bağ, Bakmazsan Dağ olur» İşte Pancarlık bahçelerinin mukadderatı, böyle hazin bir sonuca varmakla yüreklerimizi dağlamaktadır.

---

(1) Tatlı Badem, Beyaz. Acı Badem penbe çiçek açar.

(2) Ablamın ölümü ve aile tedirginliği yüzünden 1922 yılında müthiş bir sinir hastalığına tutulmuş, günden güne eriyordum. Çok samimi dostum Dr. Piyer Taşo, bir gün bana: Pancarlığa çık diye tavsiyede bulunmuştu. Mamopaşa kasabımızdı. kendisine Bahçeye gelecek, bir ay kalacağım deyince çok memnun oldu, buyurun dedi. Ancak bağ evi müsait değild., bir çadırda yatıp kalkmaya karar verdim ve Bahçeye çıktım, bir ay içinde kilom, yerine gelmiş, rahatsızlığımdan eser kalmamıştı.

Şimdi memnunlukla haber alıyoruz ki, D.S.İ. Elâzığ şube müdürlüğü tarafından bu tepelere eskisi gibi, yine Badem ve Meşe gibi fidanlar dikilerek burası ağaçlandırılmakta imiş.. Bu habere gerçi sevindim; Fakat içimde bazı şüpheli sorular belirmekte.. Aceba diyorum, Pancarlık Bağları eski ve eşsiz manzara ve güzelliğini yeniden bulabilir mi? Meşenin yerini Ardıç (3) veya Çam alamaz mıydı?

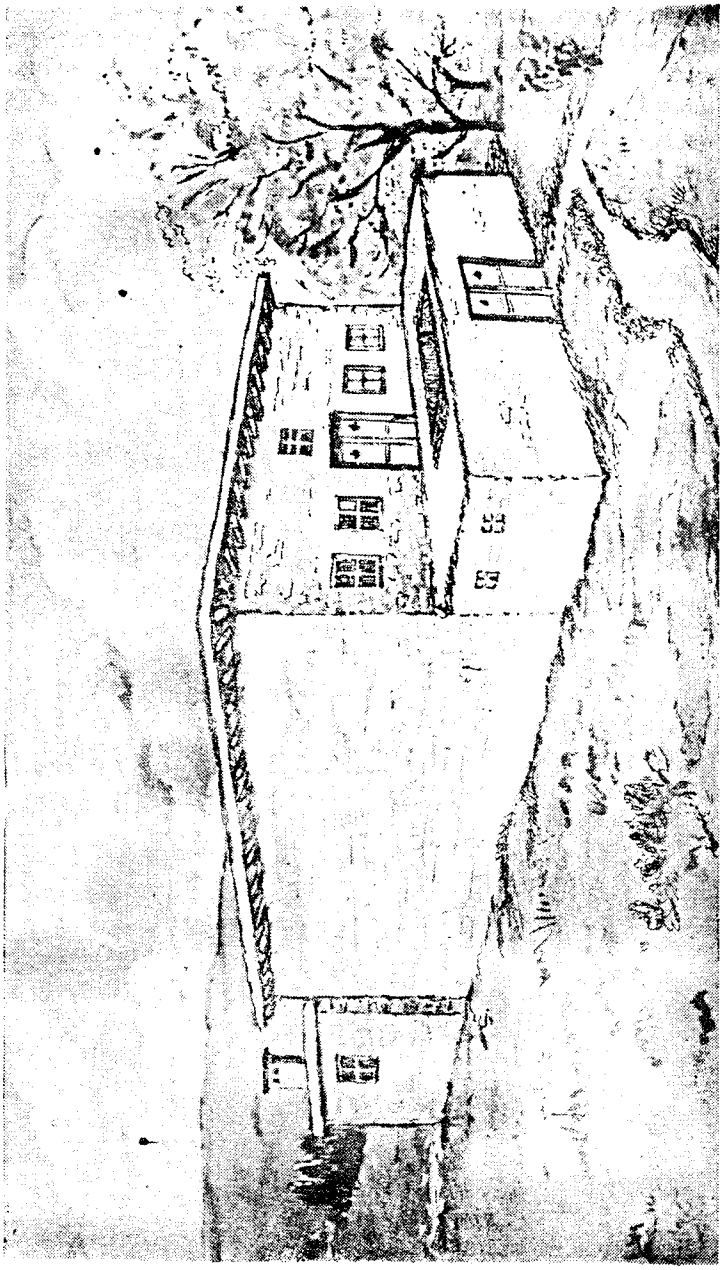
Pertek Şosesinin hemen doğu tarafında ve yukarı Mezria civarında bir bahçe daha vardı ki, bu bahçeyi rahmetli İçmeli zade Mustafa ve oğlu Hüsnü Efendiler kurmuşlardı. Bu bahçede su azlığı dolayısiyle meyve ve sebze az miktarda yetişirse de Bağ evi çok güzel ve şirindi, hele manzarasına hiç de diyecek yoktu. Bütün Elâzığ ve dolayları sanki, önüne serilmiş gibi nefis bir Panorama yaratmaktaydı.

Benim de bu Bahçede iki hatıram gömülüdür : Bunlardan biri bir gece,, diğeri ise bir yaz boyu...

Gecelik hatıram şöyledir: İçmelizade rahmetli Mehmet Ef. hususi bir ziyafet tertip etmiş, Harputtan beni, Hafız Osmanı, ve Derviş Hafızı çağırmışlardı. Ziyafet günü arkadaşlarla bu bahçeye gitmiştik. Bahçede. Mehmet Ef. bizleri karşıladı ve evin üst katındaki Dama (Teras) çıkardı.. burası kilimler ve şilteler, yastıklarla donatılmıştı. Orada Hacı Saitgilin Ferit, Sâizade Ferit, Tatar Nuri gibi dostları ve bilhassa Kanuncu Boğos'u da bulmuş ve sevinmiştik. Biz gittikten sonra çalıp çağırma faslı başladı.. Gurup vaktı bahçenin manzarası her dakika değişiyor ve güzelleşiyordu. Ayni zamanda gecesini de mehtaplı bulmuştuk.. Mehtap, ışık deryası halinde muhiti aydınlatmış ve güzelleştirmişti. Manzara güzel olduğu gibi burada her şey güzeldi.. Yedik.. İçtik ve çok samimi bir hava içinde eğleniyorduk... Boğos, sabaha kadar kanununu dizinden indirmedi. Hafız Osmanla Derviş Fafız da coşdukca coşmuşlardı. Boğos, bir meczup halinde çaldı.. Çaldı.. Çünkü Boğos, bir ses aşıkıydı.. Uzun havalar, Şarkılar, Türküler, Müzik sesleri bütün vadiyi inim inim inletiyordu. Bu manzara ve bu samimi topluluk arasında sabaha kadar gözümüze uyku girmemiş, ancak Masdar'ın arkasından olunca azametiyle çıkan güneş, hepimizi daldığımız âlemden uyandırmıştı.

Bir yaz boyunda da, bu Bahçeyi hastalığım dolayısiyle kiralıyarak taşınmıştım. Bahçede acı - tatlı bir yığın hatıralarım gömülüdür. Ablam

(3) Çok eski çağlarda, Harput'un kuzey ve batı kısımlarını kaplayan bu yerler, tamamen Ardıç ormanlariyle çevriliydi. Bak. Bu kitabın C. I - S. 16 ya bak.

Resim : 14 — Yukarı Nezriada, bir yaz da benim oturduğum içmeliler'in bahçesi
(Eski haliyle)

Hafız Rabia hanım bu bahçede öldü ve ben gençliğimin en acı günlerini bu bahçede geçirdim.

Bahçe, bilmem şimdi kimin elindedir? Fakat evin ön tarafında bazı tadilât yapılmış, eski güzelliğini kaybetmiştir.

GÜLMEZ NAHİYESİ :

Yukarı Mezrianın önünden geçen Pertek şosesini takip ettiğimiz ve öndeki tepelere çıktığımız zaman şosenin batısındaki Bahçelere: «GÜLMEZ NAHİYESİ» denilirdi. Gülmezde, Aslan dağları birdenbire alçalır ve kuzeyle güneyi birbirine açar, burası adeta bir geçit halindedir. Kuzeyde Dersim dağlarından, Güneyde Hazarbaba'dan kopup gelen rüzgârlar, burada karşılaşırlar, bu bakımdan müthiş hava cereyanlarına mâruz kalan bu bölgede toprak ve meyve ağaçları lâyıkı vechile mahsul vermediğinden bağ ve bahçe sahiplerinin yüzleri hiç de gülmezmiş.. Onun için buraya Gülmez denilmiş.

Resim : 15 — Gülmezde bir havuzbaşı ve sık ağaçlıklar arasında samimi bir aile topluluğu. (1960)

Burada Kantarcıoğullarının, Kel Mehmet oğullarının ve Aziz dostum Emekli Posta Müdürü Nedim Beylerin ve sonra Elâzığ'a bakan kanadında ise Almanların bahçeleri vardı ki, bu bahçeler bakımlı ve verimliydiler. Alman Kolejine ait olan bu bahçede ilkin Maarif idaresi ve sonra da Kolej Müdürü Her Ehmann tarafından verilen ziyafetlerde ben de bulunmuştum, hatıralarını hiç de unutamıyorum. Kel Memet oğullarının bahçeleri yakınında «Sarılık Pınarı» denilen bir pınar vardı ki, bu pınarın suları efsunlu ve sarılık hastalığına karşı müessir bir tedavi kaynağı

olduğuna inanıldığı için Kel Memet oğulları, bu pınarı ocak şeklinde işletirler ve bu yüzde maddî menfaat sağlarlardı. Hastalarını bu pınara getiren yabancılar, her şeyden evel Kel Memetoğullarının kapısını çalarlar ve bunlar arasında en yetkilisi hastayı pınara götürüp bir tas su alır, okur ve hastaya içirir, ayrıca yine kendi eliyle büyük bir kaba su doldurur, eve getirerek bu su ile hastayı yıykarlardı. Hastaların hemen iyi oldukları inancı bütün çevreyi sarmıştı. Bilmem doğru, bilmem yalan!.. (4)

Şehroz mahallesinden çıkınca ana yolu takibe koyulmadan sol tarafda ipek kumaş Fabrikasının önünden aşağıya inen dar patika yol da bizleri «Hilâl Deresi» ne götürürdü. Tam dereye inmeden, dağın göksünde bir iki bahçe vardı ki, en göze çarpanı Topal Osügilin (Osaman) bahçesiydi. Aslan Dağı ile Harput'un bulunduğu tepeler arasındaki bu bahçelerde de külliyetli Badem ağacı vardı. Çevre, her çeşit rüzgârlardan masun olduğu için ilk baharda Badem ve Erik ağaçları çiçeklerini her yerden evel burada açarlardı. Sonra buranın bir hususiyeti de, bu bahçenin önündeki "Hilâl deresi"ydi. Bu derede yaz mevsiminde de suların eksik olmaması dolayısiyle buraya yakın olan mahalleler halkından bir kısmı kirli çamaşırlarını getirip burada yıykarlardı. Birkaç ailenin, bu Dere boyunca kazanlar kurarak ve Derenin suyundan istifade ederek sabahdan akşama kadar çamaşırlarını yıykar, temiz kayalıklar üzerinde kurutur, akşam kasabaya dönerlerdi.

Yine anayolu takiben Çahbur pınarlarını solda bırakıp bir iki viraj geçtikten sonra sol tarafda Efendigillerden Hacı Mehmet Sait Ef. nin bahçesine ve havuzbaşına inilirdi. Hacı Ef. nin bahçesinin hem şehre yakınlığı, hem de havuz başı ve havuz başının üstünde camlı bir köşkün bulunması, bu bahçeye başka bir renk ve bir kıymet vermekteydi. Havuz başı çok mükemmeldi, üç birtarafı, sık süs ağaçları ve çiçeklerle donatılmıştı.

Asıl bahçe Dereye gömülmüş gibiydi, çeşitli ve sık ağaçlariyle yaz günlerinde insanları yelpazelediği, yorgun kimseleri dinlendirdiği gibi aynı zamanda Bülbüller yatağıydı. Hacı Ef. aşırı zevk ve keyf ehli bir insan olduğundan mevsim iptidasında bahçeye taşınır, yaz boyunca dostlarını, yakin tanıdığı gençleri Bahçeye çekerek Havuz başında sohbetler eder, bin bir neş'e ile yenilir, içilir, şarkılar, türküler birbirini takip eder

(4) Harput'da, bir çok hastalıklara karşı fennî tedavi usulları henüz yerlerini almadığı sıralarda, halk daha ziyade manevî usullara baş vurmaya mecbur bırakılmıştı. Bu sebeple bir çok açık gözlüler, çeşit çeşit hastalıklara karşı yer yer bir ocak efsanesi yaratılmış, sonra bundan istifadeye çalışmış ve muvaffak da olmuşlardır.

ve arasıra da bu bahçede büyük ziyafetler verilirdi. Biz gençler ise Hacı Ef. bahçeye taşınmadan evel tatil günlerimizi çok defa bu havuz başında ve bu köşkte geçirir, çok neş'eli günler yaşardık.

Resim : 16 — Efendigillerden Hacı M. Sait Ef. nin Bahçesi, Havuz başısı cidden güzeldi. Soldan sağa doğru : Ben, Prof. Samoil. Rahmetli Osman Fahri. Jandarma subayı Cavit. Leylaklar arasında

Sonra Hacı Ef. nin bu bahçedeki komik ve enteresan taraflarından birisi de bahçeye taşındıktan sonra muazzam kavuğunu ve siyah cübbesini bir tarafa atarak : Başında, eski sarıklarından birinin 20/1 parçası sarılı bulunan siyah bir külâh.. Üzerinde her tarafı lime lime yırtık bir hırka.. Pantalon ve şalvar yerine yırtık beyaz yerli bezinden ma'mûl geniş bir don.. Ayaklar çorapsız, eski ve kaba postallar içinde.. Elinde uzun bir sopa olduğu halde günün belli saatlerinde Bahçenin etrafındaki Tepelerde adeta bir Çoban gibi İneklerini, Koyunlarını gütmesidir ki, tanımayanlar onu bir Çoban zannederler, tanıyanlar da Hacının bu şekil ve kiyafetine gülmeden kendilerini alamazlardı. Kendisi ise hiç oralı değildi. Kayıtsız, düşüncesiz, kendi âleminde.. Ya bir şiiri, ya bir Gazel ve ya bir Türküyü diline dolamış bir tabiat aşıkı gibi Çahbur'un dağlarında dolaşır dururdu. Daha doğrusu Hacı, bu mütevazı hal ve hareketi ve bu enteresan ve babayani kıyafetiyle Harput'un tam ma'nasiyle bir Nasrettin Hocasıydı (5) Tanrının büyük rahmeti üzerine olsun.

Yine bu bahçenin sağ sırtlarındaki tepelerde Ebci Oğullarının ve Çarşı Ağası'gilin bahçeleri vardı ki, bu bahçeler Pancarlık Nahiyesine bağlıydılar. Ebci Oğullarının bahçesi bil'âhere Sergisi Hasan Ef. ye geçmişti.

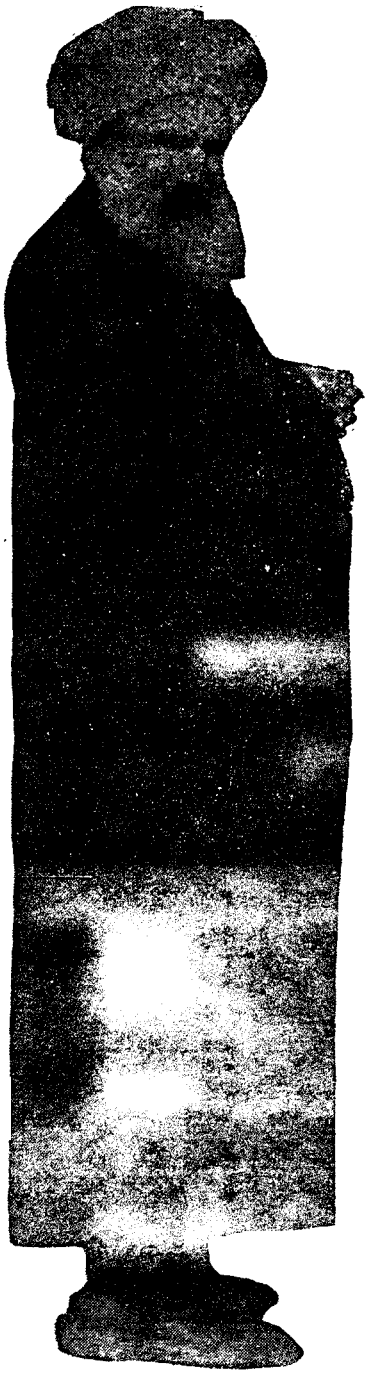
Ayni yolu tâkip edince ve bir dik yamacı çıkınca geniş ve düz bir alâna çıkılır, burada önünüze yelpaze gibi Bağ yolları çıkar ve sırasiyle soldan başlamak üzere bu semtin bütün Nahiyelerini gezebiliriz Bunlardan birincisi : Aslandağı zirvelerinin kuzey kanadını teşkil eden yamaçlardaki bahçelerdir ki, bunlardan en ma'muru Çinkogillerin bahçesi olduğu gibi bir kaç bahçe daha vardı. İkincisi daha aşağıda İspirlerden Kanbur Hamdi Ef. nin ve yine İspirlerden Muharrem ağanın, Senem oğullarının ve sahiplerinin isimlerini hatırlıyamadığım daha bir çok bağ ve bahçeler vardı, bunlar birbirlerine girmiş çok sık ve bakımlı bahçelerdi. Bilhassa Kolağası Mustafa Vasfi Ef. lerin bağ evleri, kasaba evleri gibi oda kapıları ve camlı pencereleri mükemmeldi, manzarası da çok lâtifdi. Bu bahçelere YILDIZ veya CEMŞİT Nahiyesi denilirdi.

DANİŞMEND NAHİYESİ :

Üçüncü kısımda ise başda Sofugil, (6) Kale ağasıgil ve bu bahçelerin biraz gerisinde Selman ağaların bahçeleri vardır. Sonra yol bir vi-

(5) Hacının enteresan hikâyeleri bu kitabın V. inci cildi aile tarihlerinde müfassalen belirtilecektir.

(6) Bu bahçenin tarihî bir hikâyesi de vardır.
Bak. Bu kitabın C. II. S. 565. Tevfik Ef. biyografisi.

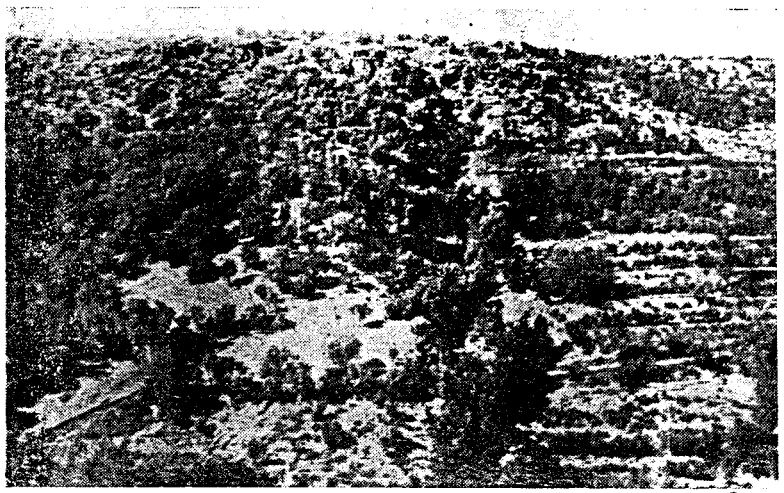
Resim : 17 — Hacı M. Sait Ef. Bu babayani tavır ve kıyafetiyle meslekinin felsefesini birleştirmiş nadir insanlardandı.

Resim : 18 — Hacı M. Sait Ef.
Munis ve Samimi çehresi ve bütün varlığıyla

rajla dik bir yokuşdan inilir, solda sülüklü pınarı bırakır, yine batıya doğru düz bir arazi üzerinden Tepürgil, ve Emin Hafızgillerin bahçeleri sağda bu iki bahçe de çok bakımlı ve verimli.. Hele bilhassa «Tetirlikleri» nin genişliği dolayısiyle şöhret almışlardı.

Tetir : Tanen'den alınmış olsa gerek. Tanen : Bir çok bitki maddelerinde bulunan ekşimsi ve buruşturucu bir madde mânâsınadır. Tetir'in yaprakları, geniş mikyasda Debağatte kullanıldığı gibi tohum ve çiçekleri de kurutulup temizlendikten ve dövüldükten sonra «Somak» adını alır, yemeklerde ve bilhassa Bulgurlu köftelerde kullanılır ve bu gibi köftelere de Somaklı köfte denilirdi. İştihayı açar, çok yerde Limun yerine kullanılır, fakirlerin çorbasına tad ve lezzet veren bir madde.

Bunlardan sonra Sunguroğulları'nın, sol tarafda ise bir ucu Seyran tepelerine ve alt kanadı ise bu yol boyunca uzayan «Kürtgiller» in geniş ve bakımlı bahçelerine rastlanılırdı.

Resim : 19 — Selman Ağagillerin Bahçeleri : Sağda birbiri üzerinde (Sekü) dediğimiz sepzelikler gözükmektedir.

Buradaki bahçelerden Selman ağaların ve Kaleağası'gillerin bahçeleri çok büyük ve bakımlı.. Cuma ve pazar günleri havuzbaşlarından misafir eksik olmazdı. Selmanağagilin bahçeleri iki kardeşe ait olup bağ evleri de birbirine bitişikti, bu evler adeta kasaba evleri gibi iki katlı, pencereleri camlı, oda kapıları ve tahta tavanlariyle muntazam medenî bir mesken sayılırdı. Selman Ağanın torunu rahmetli Nuri bey, enistem olmak dolayısiyle bu bahçeye sık sık ablamın yanına giderdim, bu bah-

çede geçirdiğim çok neş'eli günleri ve bilhassa şafak atarken Nuri beyin beni uyandırarak alacakaranlıklarda Aslan Dağının yamaçlarına kadar yaya olarak Keklik âvına götürdüğü, bir tepede kendisinin yaptığı Meteris'e yaklaşınca elinde taşıdığı ve yıllarca bir çocuk gibi bakıp beslediği ana kekliği (Erkek) Kaleye yerleştirip kafesin üzerini kapattıktan sonra Meterise girerek Keklik sürülerini beklediğimiz dakikaları hiç de unutamıyorum. Ya rabbi o ne heyecanlı dakikalardı!..

Sunguroğullarının bahçeleri çok geniş bir sahayı kaplıyarak sınırı batıdan Mürüdü nahiyesi bahçeleri, kuzeyden bir ucu Eminhafızgillerin bahçesinden tutunuz da Suludereye, doğudan Danişmend bahçeleri, Güneyden ise Aslan Dağının Kuzey eteklerinde bulunan Nuralı köyü anayolu ile çevrilmişti. Bu bahçe sonraları üç kısma bölünmüş, batı kısmı hissedarlardan birisi tarafından İdris Ef. ye satılmış, üst doğu kısmı bizde. alt kısmı da Hacı Kerim Ef. uhdesinde kalmıştı. Her üç bahçede suları bol büyük havuzlar ve bir kaç da Tıhmacası vardı.

İdris Ef. Bahçenin en üst kısmına Köşk gibi güzel bir ev, Hacı Kerim Ef. ise alt kısımda mükemmel bir havuz ve havuzbaşı yaptırmış.. Babam ise plânını kendi aklınca tasarladığı ve yaptırdığı iki büyük tekerlekli bir araba ile bahçenin muhtelif yerlerinde tesviye ile geniş sebzelikler meydana getirmişti. Bizim ev, tepede olduğundan manzarası çok güzel, Hacı Kerim Ef. nin ise havuzbaşı cidden nefis ve güzeldi. Düz bir sahada kenarları 7 - 8 metre açıklığında derin bir havuz ve bir havuzbaşı ki, dik dörtgen şeklinde üç tarafı duvar ve ön tarafı ise dört mermer sütunla açık olduğu halde üçe bölünmüş.. Yan tarafları dörtgen şeklinde ve 60 cm. yükseklikte, zeminleri mermer döşemeli setler ki, buranın üç bir tarafında Döşekler serili ve yastıklar dayalı.. Ortada bir Halı serili.. Burada oturulur.. Nargileler takırdar.. Uzun tütün çubuklarından çıkan dumanlar etrafı sarar.. Tatlı sohbetler edilir, dinlenilirdi. İç cephe duvarının tam ortasında 80 cm. yükseklikte mermer bir Olukdan sular akmakta ve yine dikdörtgen bir mermer Kürüne dökülmekte.. Bu kürünün havuza doğru olan kenarının üst kısmındaki bir oluktan yine mermer su yollariyle ikinci bir kürüne ve oradan tekrar bir olukla bir m. aşağıdaki üçüncü bir kürüne ve sonra yine ayni mermer su yolu ile kenarları birer m. genişliğinde ufak bir havuz ve bu havuzdan sonra ayni yol ile üçüncü bir oluktan büyük havuza dökülürdü.

Havuz seviyesinde olan düzlükten iki üç basamakla havuz başına çıkılır.. Karşı cephe duvarında iki ve yan bahçeye bakan duvarda ise yine iki camlı pencere vardı ki, buraya (AYVAN) diyoruz. Bu ayvanın

sol tarafında ise iki pencereli bir oda daha vardı ki, burası (kahve ocağı) ydi. Bir tarafında kahve pişirilir, bir tarafında ise geniş bir tahta set üzerinde 8 - 10 marşaf yatak takımları hazır bulundurulurdu. Bu Havuzbaşında Eşe Dosta sayısız ziyafetler verildiği gibi Vali ve Kumandanlara, muhteşem ziyafetler verildiğini iyi hatırlıyorum. Hele bizim büyük Dayı Ordu İmamı Pekmez Ef. yaz aylarında Ordu merkezi Erzincan'dan Dersim yoluyla Harput'a geldiği zaman doğruca bu bahçeye iner ve bu havuzbaşında makam tutar, bir tarafdan nargilesini içer, bir tarafdan da biz aile çocuklarını sevindirmek için Erzincan'dan getirdiği sayısız hediyeleri kendi eliyle bizlere dağıtırdı.

Bu havuzbaşının arkasında bizim bahçeye ait üç tane muazzam Ceviz ağacı vardı ki, bu geniş sahayı gölgeler ve aynı zamanda çok bereketli mahsul verirlerdi, bunlardan birisinin kabuğunun el ile kırılacak derecede ince olması kıymetini çok artırırdı, bu nevi cevizlere Muşabak ceviz denilirdi.

Bu bahçenin üstünden geçen ana yol Ekmekçioğullarının, Lâtif Ef. ve daha bir çok bahçeleri sağında ve solunda bırakarak Pertek şosesini atlar, Gülmez nahiyesine vé buradan da geçerek Nuralı köyüne kadar giderdi. Sağlı, sollu bu bahçelerin tümüne birden (DANİŞMEND NAHİYESİ) denilirdi.

Yukarıda yol kavuşağında bıraktığımız bir anayol da Selvi pınarını sağda bırakdıktan sonra, Amarikalıların bahçelerine giderdi. Amarikalılar, Msr. Barnum zamanında burada bulunan bir kaç bahçeyi fakir sahiplerinden çok ucuz fiatla satın alarak birleştirmişler, bahçeleri imar, havuz başlarını genişleterek muntazam bir hâle sokmuşlar, yeniden Tenis kurtları te'sis ederek, iki de yan yana büyücek kır evi yaptırmışlardı. Yaz aylarında onlar da, yerli halkın gidişlerine uyarak bu bahçelere gelir, bilhassa tatil mevsimini bu bahçelerde geçirirlerdi. Evlerin sırasındaki havuz başının alt tarafındaki sıra sekülerden birini de mezarlık yapmışlardı. Fırat Kolejde vazife görüp de 1879 da Harput'da ölen Kolej Müdürü C. H. WHEELLER ve 1898 de ölen H. N. Barnum'un mezarlarından başka bir kaç mezar daha vardı. Bahçenin ortasında, yeşillikler arasında beyaz taş sütunlu mezarlar, bilhassa mehtaplı gecelerde adeta tecessüm ederek bizlere canlılar gibi gözükürdü. (7) Bahçeler başdan başa yemyeşil ve bakımlıydı. Ben de bir yazımı bu bahçede geçirmiştim. (8)

(7) Bak. Bu kitabın II. nci cildi. Ecnebi mektepler bölümü S. 88 - 91 ve dev.
(8) Bak. Yukarda Ramazanlar bölümüne. S. 76 - 77.

Resim : 20 — Bu ağaçlıkların arasındaki yoldan (Suludere) ye inilir.

Yolun sol tarafında ise, Hamaloğullariyle Hoşiriklilerin mamur ve verimli bahçeleri vardı. Bu yol üzerinde sağlı sollu bir çok sık ağaçlı bahçeler daha vardı ki, büyük ağaçların dallarının birbirine karşılıklı girmeleriyle yol, adeta yemyeşil bir koridor halinde Sulu Dereye kadar uzardı. Sulu dereden karşıya geçilince yol burada üçe ayrılır. Birisi Mürüdü nahiyesine diğeri Obuz ve Gögçe bağlarına, üçüncüsü de Suluderedeki bahçelere giderdi.

Bu bahçeler Suluderenin sağlı ve sollu her iki tarafına ve bir çoğu da yukarıdan devamla gelen tepeler ve sırtlarda, bir kısmı ise derenin içlerine kadar gömülmüş ayrı ayrı bahçelerdi. Yüzleri yalnız batıya açık. Diğer tarafları kapalı.. Mahsul itibariyle gerçi verimsiz.. Fakat yaz mevsiminin sıcak günlerinde çok serin birer mesireydiler. Bu bahçeler arasında en meşhuru Hacı Baloşların bahçesiydi üç kardeş Asaf, Arif ve Necip Ağalara ait bu bahçe hem geniş, hem de Bağ evleri, beyaz badanalı, camlı odaları ile göz ve gönül çekiciydi. Hatta bu kardeşlerden Asaf ve Arif Ağalar (İki kardeş) oğullarına birbirlerinin kızlarını almak suretiyle muhteşem düğünler yapmış ve Gelinleri bu bahçeden muntandan düğün alaylariyle Harput'a götürmüşlerdi.

Bu Nahiyeden sonra Mürüdü nahiyesine doğru yolumuza devam ettiğimiz zaman ilk rastladığımız yer, Aslan çayıdır. Burada yine bir sıtma pınarı vardır ki, ön tarafı beyaz taşlarla kemerli, üstü tonoz.. Suyu

bol ve çok da soğuktu.. Yan tarafında bodur bir ağaç vardı ki, dallarına halk tarafından bin bir çeşit paçavra bağlandığından yaprakları görünmez olmuştu. Sıtmaya yakalanıp da fiyevr başladı mı hastayı hemen bu pınara getirirler, tiril tiril titrerken soyarlar ve buz gibi akan suyun önüne oturtarak taslarla, başına ve vucuduna dökmek suretiyle yıykarlardı. Hatta çocukken, bu feci olay benim de başımdan geçmişti.

Resim : 21 — Bu sık ağaçlığın hemen arka tarafında (Mürüdü) nahiyesi Bağ ve Bahçeleri gelir. Ön tarafı ise (Aslan Çayı) alanı.

MÜRÜDÜ BAHÇELERİ :

Bu Nahiyenin Güneyi Gülmez tepeleri, batısı Mürüdü köyü tepecikleri ve kuzeyi ise Kızıldağ ile çevrili ve ancak doğu tarafı açık olduğundan çeşitli ve sert ruzgârların te'sirinden korunabilmesi ve aynı zamanda arazisi düz, toprağı sulak olduğundan burada her çeşit meyve ağacı ile çeşitli sebzeler yetiştirilirdi. Bu bakımdan Mürüdü Nahiyesi, kesafet itibariyle Harput bağ ve bahçeleri arasında önemli, geniş bir nahiyeydi. Ağaçlarının gümrahlığı ve bakımlığı ile yeşil ve siyah bir renk alan ve boydan boya birbirlerine girmiş olan sık ağaçlı bu nahiyenin uzaktan ve yakinden manzarası da çok hoş ve cazipti. Bu nahiyede Alhan oğullarının, Tatargillerin, Hekimgillerin bahçeleri nam almışlardı, bunlardan başka daha bir çok kimselerin bahçeleri de vardı. Hekimgilin bahçesi, evelce ne kadar verimli ve ma'mur ise de Hekim Süleyman Ef. nin ölümü ve oğullarının memuriyetle taşrada bulunmaları sebebiyle herabiye yüz

tutmuştu, vaktaki büyük oğlu Düyun-i umumiye Müdürlerinden İbrahim Rıfat Ef. (9) emekliye ayrılarak Harput'a döndü, her yaz, bahçelerine taşınarak imarına başlaması üzerine bu bahçe yine eski halini almakta gecikmedi. Rıfat ve kardeşi Bekir Ef. lerin ölümleri üzerine bahçe yine sahipsiz kalmış, hissedarlardan çoğu bahçeyi satmak istemişlerse de Rıfat beyin oğlu Namık bey buna muvafakat etmemiş ve Elâzığ'a gidip bahçeyi yeniden ele alacağını ve imar edeceğini bana söylemişti.

OBUZ BAĞLARI :

Mürüdü Nahiyesinin kuzey batı tarafında ve Elâzığ - Pertek şosesinin solunda geniş bir çevreyi kaplayan bir topluluktur. Bahçeler yan yana olduğu halde Bağ evleri de bir noktada toplanmış ve sırt sırta vererek bahçelere hâkim bir noktada yer almışlardır. Bu nahiyenin dikkati çekecek bir cephesi bütün nahiyenin toprak renginin beyaz olmasıdır. Semt halkı umumiyetle bağ evlerini bu beyaz toprakla sıvadıkları için badanalanmış gibi tertemiz gözükür. Bununla beraber uzak semtlerde bulunan bağ ve bahçe sahiplerinin de hayvanlariyle buraya kadar gelip bu topraklardan kendi bahçelerine götürdükleri ve bağ evlerinin duvar ve damlarını sıvadıkları çok defa görülürdü. Hatta Obuzlular, bu toprakları çuvallara koyarak ve Eşeklerine yükliyerek Harput'a kadar getirir satarlardı. Burada benim bildiğim bahçelerden yalnız Hacı Halim Efendigillerle Öğretmen Salim beyin bahçeleri vardı.

GÖKÇE BAĞLARI :

Pertek şosesinin sağında, Kuzeyi Kızıldağ, (10) Güneyi Delik taş sırtlariyle çevrili Gökçe bağları da sık ağaçlı, toprakları verimli geniş bir nahiye.. Burada en önde gelen bahçelerden birisi Gökcüoğullarının bahçesiydi, dört beş bahçeden ibaret ve evleri de birbirine bitişik ve toplu bir haldeydi. Diğer evler ve bahçelerin çoğu da bu sistem dahilindeydi. Bununla beraber bu Nahiyeye Gökçe denilmesinin sebebi, bu Nahiyenin

(9) Bak. Bu kitabın II. nci cildi. İbrahim Rıfat Ef. Biyografisi S. 350

(10) Kızıldağ, Elâzığ - Pertek şosesi üzerinde oldukca büyük ve geniş, hem de arazinin derinliklerine gömülmüş olduğundan diğer dağ silsilelerinin haricinde gibi gayet yüksek bir dağdır. Toprak rengi tabiatiyle kırmızımsı olduğundan, bu dağa Kızıldağ denilmiştir. Bu dağın tepesinden Güney ve Doğuya bakacak olursak, sırasiyle Mürüdü, Obuz, Gökçe, Karacalar ve Deliktaş bağ ve bahçelerinden çoğu toplu, bir kısmı da münferit olmak üzere bir panorama halinde gözüktüğü gibi zirveden kuzeye bakacak olursak Murat nehrini ve biraz ötede sık ağaçlıklı yemyeşil Pertek kasabasını ve çevresini görebiliriz.

bütününün Gökcü oğulları tarafından meydana getirilmesidir. Sonra bu aileden satış yapanların yerine yabancılar geçmiştir. Gökcüoğullarından Tüccar rahmetli Hafız Ef. nin misafiri olarak ben de bu bahçelerde bir kaç gün kalmıştım. Bu misaferetim sırasında beni «Koyun Baba» namında bir ziyaretgâha da götürmüşlerdi. Bunun efsanesi şöyle başlar : Nahiyenin Allâhlık bir çobanı varmış ki, bütün bahçe sahiplerinin 40 - 50 kadar koyun ve keçilerini her sabah evlerinden alır, yaylalarda otlatır ve akşamları ise getirir sahiplerine teslim eder ve bu suretle iptidaî hayatını devam ettirirmiş.. Yine böyle bir gün her nasılsa, bir ağacın altında uyuya kalmış.. Sürü sahipsiz kalınca dere tepe demeden çobandan uzak düşmüş.. Akşam karanlıkları çökünce de Nahiyenin yollarını tutarak evlerine gelmişlerdir. Derin uykusundan uyanıp da sürüyü etrafında bulamayınca sağa koşmuş, sola koşmuş, sürü yok.. Nihayet bir ağacın dibine oturup ellerini semaya kaldırarak: — Ya Râbbi! Koyunlarımı bulayım da istersen hemen canımı al, şimdi sahiplerine ben ne cevap vereceğim? diye gözyaşlariyle Allâha yalvarırken, o civarda dolaşan bir bağmancı, çobanın ağladığını görünce, koyunların kayp olmadığını, kendi kendilerine Nahiyeye döndüklerini haber verince; sevincin verdiği heyecanla mı, yoksa Tanrıya ettiği duanın kabul olunması dolayısiyle mi hemen orada ölüyor.

Bunun üzerine Gökçe bağlılar aralarında sözbirliği yaparak Çobanın mezarını öldüğü ağacın bidinde kazarak oraya gömerler, gel zaman, git zaman Nahiyeden bir kişinin gördüğü bir rüya üzerine de yine bu Nahiye halkı tarafından mezarının üstüne bir de Türbe yapılıyor. Sevincinden: Koyunlarım, Koyunlarım! diyerek can veren bu adamın türbesine de «Koyun Baba» türbesi denilmiş. O zaman ziyaretgâhdı, şimdi ne oldu bilmem. (11)

KARACALAR :

Karacalar da bu civarda bir topluluğun yaz, kış barındıkları bir Nahiye halindedir. Buranın hususiyetlerinden birisi : Nahiyenin yaslandığı dağın eteklerinde bir taş ocağı vardı ki, buradan çıkan siyah renkli taşları bir kazanda su ile kaynatacak olursanız külliyetli miktarda karaboya elde edilirdi. Bu taşları Harput'daki (Çitci esnafı) hayvanlariyle buraya gelir, çuvallarla Harput'a götürür, kendi sanaatleri olan boyacılıkta kul-

(11) Koyun Babayı, bana hatırlatan kıymetli hemşehrim Cenani Dökmeci oldu. Yeni Fırat dergisinde «Harput çevresinde bir gezinti» diye seri halinde yazdığı yazıların birinde okumuştum. Bundan başka bu serilerden aldığım bazı parçalar da olacaktır. Bu bakımdan kendisine çok teşekkürler ederim.

lanırlardı. Halk da buna alışmıştı, onlar da matbahlarda ve ağır işler sırasında (Kavurma pişirme, Bulgur kaynatma gibi) kadınların geydikleri ve karatuman adı verdikleri iş elbiselerini boyarlar ve bunlar eskiyip de parça parça oluncaya kadar solmazdı.

Hususiyetlerinden ikicisi de : Bu Nahiyenin Kuzey batısındaki Kızıldağ ile Doğusundaki bir çok tepecikler karşı karşıyadır. Halk, bu dağlık arazi üzerinde hayvancılığa önem vermişlerdi, Koyun ve bilhassa çok miktarda Keçi sürülerine tesadüf edilirdi.

Resim : 22 — Ağaçlar'ın, bilhassa taze fidanlar'ın düşmanlığını, bu Teke'nin (Erkek Keçi) bakışlarından hemen anlıyabiliriz.

DELİK TAŞ NAHİYESİ :

Asıl umumi Bağ yollarının esaslı çıkış yeri Meteris kapısıdır. Bu geniş cadde Meteris Mezarlığının ortasından ve Kürtler külbesi denilen bir (Boğaz) geçildikten sonra bir çok Bağ yolları kavuşağına yine rastlanır. Bu yollardan kuzey batıya doğru gidecek olursak Delik Taş Nahiyesine gidebiliriz. Bu Nahiye çok geniş ve dağınıktır. Takribi 5 - 8 km. bir derinlikle hemen hemen batıdaki Gökçe Bağlarına.. Doğudan ise Mürsit Nahiyesine, diğer taraftan da Âlâyaprak sırtlarına kadar uzar. Bu nahiyede Halifegil, Kösegil, Dayıoğulları ve Kara Aligillerin bahçelerini görebilirdik. Sol kanatta ise bir çok bahçeler bırakarak Mürşit Nahiyesine girmiş oluruz.

MÜRŞİT NAHİYESİ :

Mürşit Nahiyesi ise Meteris'e ve dolayısiyle Harput'a pek yakin olduğundan bu nahiyedeki bahçelere, bilhassa yaz mevsimlerinde yaylalanmak için gidilirdi. Bu bahçeler arasında başda Cofcofgiller, Beyaz Mamogiller ile isimlerini şimdi hatırlıyamadığım bir çok kimselerin bağ ve bahçeleri sıralanmıştı ki, hepsi birbirinden ayrı olarak vadiye serpilmişlerdi. Bu bahçelerin daha doğusunda ve Cırıtlar Meydanının kuzeyinde ve Harput'a 15 - 20 dakika mesafede Kozagözlerin ve bir az ötede Seydo'nun ve Prot Hekimi Artin Ef. (12) nin bahçeleri vardı ki, bunlardan Kozagözlerin bahçeleri mamur ve bakımlıydı. Maarife mensup çok kıymetli bir Öğretmen ve idareci olan sayın arkadaşımız Şükrü Kozaya ve kardeşi rahmetli Mustafa Ef. ye ait olan bu bahçe bil'âhere amcalerinin oğullarından Sabri ve Mustafa çavuşa satılmıştı, şimdi Mustafa çavuşun elindedir.

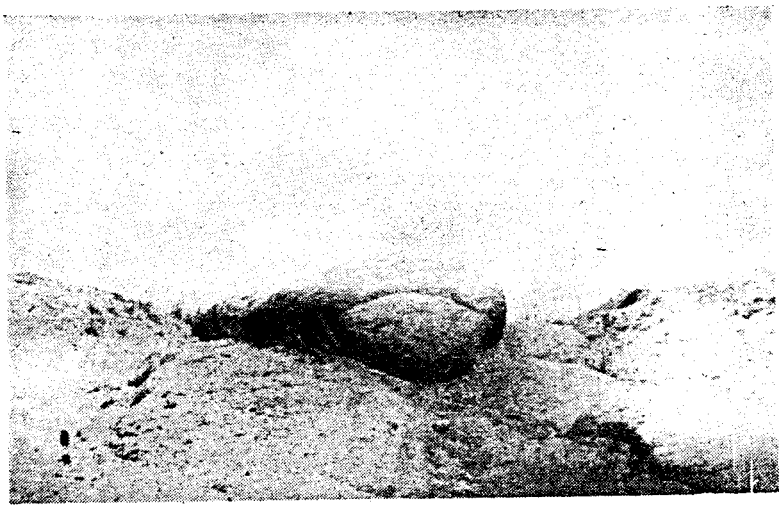
Seydonun bahçesi ise adeta bir vakıf mahal gibi her kese açıktı. Seydo ufak bir saraçtı. Fakat gözü gönlü tok bir adam bahçesinden misafir eksik olmazdı. Bahçesi verimli olmadığından Seydo burada Buz ve Kar kuyuları yapmıştı, kışın bu kuyuları, donmuş havuzların buzları ve etrafa yağan temiz karlar ile doldurur, üzerlerini samanlar (13) yaz boyunca da Harput'a getirir dükkânının önünde satar ve geçimini sağlardı. Buraya gelen misafirler, Seydonun malî durumunu daima göz önünde tutarak bütün yiyecek, içeceklerini beraberlerinde getirir, yemekler bağ evinde Seydonun Hanımı tarafından pişirilir ve yenilir içilir... Çalınır, çağrılır... Geç vakıt şehre dönülürdü. Hele mehtaplı gecelerde bu bahçeden şehre dönüş pek lâtif olurdu.

---

(12) Bak. Bu kitabın I. inci cildi. S. 253

(13) Bu gibi Kar ve Buz kuyuları bir çok bahçelerde bulunur ve sahipleri bunlardan faydalanırlardı.

Yine yukarıda sözü geçen yol kavuşağından ayrıldıktan ve Cırıtlar meydanını geçtikten sonra etraftaki tepelerde bazı Bahçelere tesadüf edilir. Ve sonra Ejderha Taşı, Kırk Kuyular ve Akyoldan gelen yollarla Göllü Bağlar, Buzluk ve daha bir çok Nahiyeleri gezebiliriz.

Resim : 23 — Ejderha taşı : İleriye doğru çıkmış olan kaya parçasına canavarın dili söylenmektedir.

EJDERHA TAŞI :

Göllü bağlara ve Buzluk Nahiyesine giden anayol, bu taşın sağından ve solundan geçer. Bu taş büyük bir taş değildir ve burada bir kayalık da yoktur. Ancak yolun ortasında hâki renkte büyükce bir hayvanı andıran bir taş... Kocaman dili dışarıda ön ayakları ileride Harput'a doğru saldırı halinde. Boyu tyakribi 3 - 4 m. uzunluğunda, zeminden yüksekliği ise 70 - 75 s. dir. Bu taşın bir çok efsaneleri vardır: Başda, İslâm istilâsında Harput şehri zaptedildikten (14) sonra buraya az bir muhafız birliği bırakılarak, akıncılar ileriye atılmışlar ve Harputtan epeyce uzaklaşmışlardı. Harputun kuzeyindeki kayalıklar arasında pusu kuran düşman kuvvetleri, bu olayı haber alınca Harput'a hücuma geçer ve Ejderha taşının bulunduğu, şehre hâkim noktaya kadar gelirler. Harput'ta bırakılan az bir müslüman birliği, bir düşman kuvvetinin üzerlerine geldiğini haber alınca, kılıçtan geçirileceklerini anlamış ve ümitsiz kalınca da

(14) Bak. Bu kitabın I. inci cildi. S. 92

Tanrıdan yardım niyazında bulunmak üzere büyük bir meydana toplanarak içten gelen heyecanla ve yüksek sesle dua ederken, mücahitlerin etrafa dehşet veren âmin seslerini işiten düşman topluluğu, bir tereddüt devresi geçirirken, o sıra yer yarılarak hepsi birden yere gömülüyor.. Kumandanları ise saldıran vahşi bir hayvan şeklinde taş kesiliyor. Zaman itibariyle hayvanın geri kısmı toprağa gömülür ve baş tarafı ise açıkta kalır.

İkinci bir efsane de : Bölgeyi haraca kesen, birçok insanları Tavuk keser gibi boğazlıyan zâlim bir eşkiyanın, bir tanecik oğlunu öldürmesinden ötürü çok müteessir olan Allahlık bir ananın beddüasiyle, ayni yerde hayvan şeklinde taş kesildiğini söylerler.

«Hangisi doğru, hangisi yalan?
Ne ben inandım, ne de sen inan!..»

KIRK KUYULAR

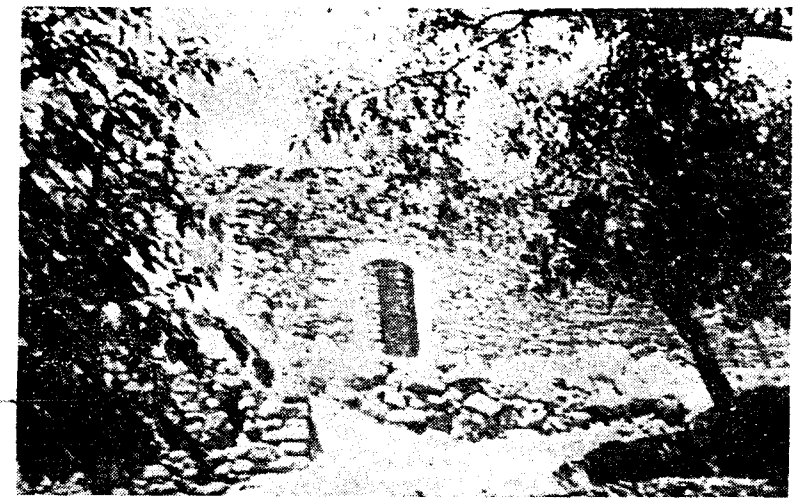
Ejderha taşından geçen ve sonra bir az dikleşen Anayol'un sol taraf dere içinde sıra ile açılmış olan su kuyularına (KIRK KUYULAR) denilirdi ki, bu kuyular hakikaten 4 - 5 m. aralıkla Göllü bağlar seviyesine ve ondan sonra da devamla yüksek ve dik tepelerde açılmış kırk kuyudan ibaretti.

Bu kuyular, yokuşun alt tarafında bir iki metreden başlıyarak yukarıya doğru devam ederken derinleşir. 8 - 10 m. ye kadar iner. İndikce ve kuyular çoğaldıkca da su kaynakları haddinden fazla artar. Asırlar boyunca Harputlular, bu bereketli ve bol sulardan istifade etmişlerdir. Su yolları, eski devirlerde iptidai bir tarzda yapılmış olduğundan tez tez bozulurdu. Bunları Şehir halkı semt semt toplanarak aralarında para toplar ve kendileri tamir ettirirlerdi. Sonraları sulara Belediye el koymuş, tamir ve su yollarının muhafazasını üzerine almıştı. Bu beledî vazife Harput'da ilk defa Belediye Reisi Bakkalbaşı zade rahmetli Şevki Ef. nin zamanına tesadüf eder.

Daha sonraları Cumhuriyet devrinde Kırkkuyuların başında yapılan bir su hazinesi ile, şehrin en yüksek noktası olan Meteris mahallesinde Beyzadelerin konaklarının önünde ikinci bir su deposu yaptırılarak bu iki Depo arasındaki sular demir boruya alınmış ise de kuyuların mutahassıs sucular tarafından yıldan yıla kontrolu yapılamadığından mevcut sular hemen hemen yarısını kaybetmiştir.

Kuyuların tarihini bazı yazarlar, 15 - 16. ıncı yüz yıllar arasında ve bilhassa IV. üncü Murat devrinde diye kayt ederlerse de bu doğru olmasa gerek.. O devirlerden çok evel Harput, meskûn ve kalabalık bir şehirdi, susuz mu yaşardı aceba bu şehir? Bence kuyuların tarihini (URALTO-

LULAR) devrine kadar götürebiliriz. Harput (SÜT KALESİ) ni kuran Uraltolular, kalenin büyük su sahrınçlarını doldurmak için civarda bulunan dağları, tepeleri delik deşik ederek su aramışlardır ve en nihayet Şehre 4 - 5 km. mesafedeki tepelerden bu bol ve kuvvetli su damarlarını bularak kanallarla şehre getirdikleri ve kalenin sahrınçlarını bu sularla doldurdukları rivayetleri vardır ki, akla en yakin geleni de budur; Çünkü bil'âhere harabiye yüz tutan sahrınçlerin içindeki su menfezlerinin kuzeyde oldukları zamanımızda bile görülmüş ve bu belirtiler, Sahrinç sularının Kırk Kuyu suları olduğunu ortaya koymuştur.

Resim : 24 — Fatih Ahmet Bahçelerine giriş : Bu ilk ev, Fetahmetlinin Ali Ağanın evi ve kapısı.

FETAHMET (FATİH AHMET) NAHİYESİ :

Fetahmet nahiyesi, Harput'a 1,5 km. mesafede ve Harput'un doğusunda, şehirle ayni seviyede olan tepeler üzerinde daha yukarı tepelerden gelen bir derenin sağ ve sol yamaçlarında yer almıştır. Nahiye, bu tepelerden, kuyular vasıtasiyle su getirilmek... Ağaçlandırılmak... Bağ evleri yapılmak suretiyle meydana getirilmiştir. Umumî bahçe yollarından ayrılan bir yol, derenin sol kıyısı üzerinde devam ederek bahçelere girilir. İlk evler, Fetahmetlinin Ali ve Faraş Hocanın evleridir. Evleri geçtikten sonra geniş bir düzlük ve oldukca güzel bir de havuzbaşı vardır.

Doğrusunu söylemek lâzımgelirse, bu bölgeyi böyle sık ağaçlıklı ve Bülbül yuvası gibi havuz başlariyle bir nahiye haline sokan, Fetahmet Babanın türbesinin burada bulunmasıydı. (15) Kurbanlariyle ve günlük

Resim : 25 — Fatih Ahmed'in meşhûr Havuzbaış.

çeşitli yemekleriyle ziyarete gelenler, evelâ, bu havuz başında yer alır, dinlenirler ve sonra kurbanlarını alır, aradaki dereden karşı tarafa geçerek Türbenin önünde kestirir, fakir fükaraya, konu komşuya dağıtır... Türbeyi ziyaret eder, Mescidinde iki rik'at namaz kılar, havuz başına dönerlerdi. Gerek havuz başında, gerek etrafdaki ağaçlıklar altında yer alan ziyaretciler, sofralarını kurar, öğle yemeklerini neş'e ve huzur içinde yerlerdi.

Bazan burası o kadar kalabalık olurdu ki, havuz başlarında iğne atacak yer kalmaz, halk boydan boya ağaçların altında yer alır, çayırların üstünde oturarak sepetlerini açar, yer içer, eğlenmeğe başlarlardı. Daha doğrusu burası Harput'un bir mesiresi halindeydi. Gerçi bahçeler verimli bir halde değildi; Fakat bahçe sahiplerinin haftalık et ihtiyacı, kurban etleriyle karşılanırdı ve sonra Türbenin muhafızlarına ziyaretciler tarafından bolca para verildiğinden bu mühim kaynakdan da bahçe sahipleri istifade ederlerdi. Gerek derenin sağ ve sol kıyılarında, gerekse Harputdan gelen yolun üst tarafındaki tepelerde ve Sarıkaya denilen yerde bir

(15) Bak. Bu kitabın I. inci cildi. S. 325 ve dv.

çok kimselerin bahçeleri vardı, şimdi hatırıma gelenler: Kara Halil oğullarının, İspirlerden Sağır Hacı Mahmudun, Kazaz Hüseynin ve Çalıntının bahçeleriydi.

Resim : 26 — Fatih Ahmed'in dere kenarındaki Bahçelerinden güzel bir görünüş.

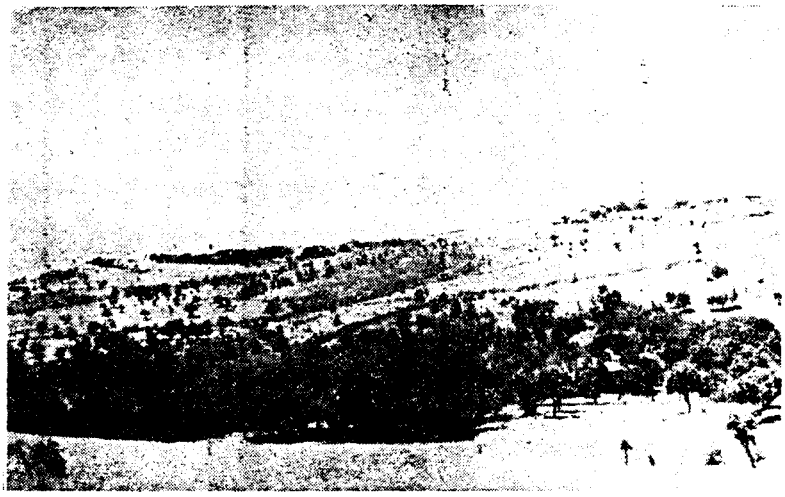
Fetahmedi bırakarak Kırkkuyunun başına varıp da tepeyi aşdığımız zaamn, önümüze göz kamaştırıcı düz bir alân ve bu alân üzerinde yer yer yemyeşil ve sık bahçeler... Mer'alar... Bir çok tepeler ve bunların arasında «ANKUZU BABA» (16), «Kâvur Taşı» (17), «Buzluk Taşı» gibi büyük ve yüksek kayalıklarla karşı karşıya kalırız. Bunlardan başka Göllü bağları etrafına toplamış gibi bir kayalık daha vardır ki, diğer kayalıklar gibi yüksek değildir.

Bu nahiyede ilk önce Kıllı İbugilin İbrahimin bahçesi vardı. Buradan muhtelif semtlere giden yollardan İnceler, Eğin Bağları, Halkotu. Ankuzu Baba, Yarbaşı ve Cenge düzünü sağlı sollu takip eden bir yol

(16) Bak. Bu kitabın I. inci cildi. S. 322

(17) Müslümanlar, nasıl ki, Ankuzu Baba kayalıklarına tırmanarak Türbeyi ziyarete gidiyorlarsa, Ermeniler de bu kayalığın zirvesine çıkar, oradaki bir Manastırı ziyaret ederler, hattâ hasta çocuklarını kucaklarında taşır ve Manastırın içine bırakarak dua ederlerdi. Sonra Akşama kadar burada eğlenirler, yer içer, akşam olunca dönerlerdi.

Karataş, Hamedi, Zalını, Kâringet'e, sonra Dabbağ Hacı Abdullâh'ın bahçesinin üstünden ve Çapçaklı pınarın önünden Taşaltı. Şüşnaz, Kurtdere ve yine Hasılı köyünden Kâringet'e Çapçaklı pınarın önünden bir yol da sizleri Buzluğa, Ozan bağlarına, Emirlere ve Âlâyaprağ'a götürür.

Resim : 27 — Umumi ve nefis manzarasiyle Göllübağlar.

GÖLLÜ BAĞLAR :

Bu nahiye, düz bir alân üzerinde.. Kuzeyde Buzluk kayaları ve bu kayalıkların arka tarafındanki sırtlar hemen hemen 2,5 km. uzunluğunda bir hatti mâil teşkil ederek Nahiyeyi kuzey rüzgârlarına karşı kapamıştır. Toprak da verimli.. Nahiyenin suları da hem bol, hem de buz gibi soğuk... Her çeşit meyve ağaçlarının kolaylıkla yetişmesi itibariyle zengin bir nahiye sayılırdı. Bir çoğu tek ve bir kısmı ise 5 - 6 ev bir arada olmak üzere otuzdan fazla bağ ve bahçeyi içine alan bu nahiyenin meşhur bahçeleri: evelâ yolun sağında Etemoğullarının geniş bahçeleri gelirdi ki, bu bahçenin üst kısmı akrabamızdan rahmetli Abdül Ef'nin. (18) alt kısmı ise amacazadeleri Ahmet Ağanındı.

Ahmet Ağanın bahçesindeki büyük havuz başı ise, cuma ve pazar günleri hıncahınç misafirlerle dolar... Saz, maya, hoyrat ve türkü ses-

(18) Bak. Bu kitabın III. üncü cildi. S. 40

leri etrafı çınlatırdı. Bu havuz başında işret de edilirdi. Rahmetli Ahmet ağa, gerçi ihtiyardı; Fakat gün görmüş keyf ehli bir zattı. Yolun üst tarafında Dabağ Hacı Abdullahın bahçesi gelirdi ki, damadı Sarı Eyiplerin Hüseyin Ef'ye intikal etmişti. Sonra sırasiyle Hüseynikli oğullarının büyük bahçeleri. Bu bahçe, bilâhare Hacı Hafız Hakkıgillere satılmıştır, gerek Hüseyiniklioğullarından Şükrü beyin, gerekse Hacı Hafız Hakkıgillerden Abdi Ef.nin zamanlarında ki: her ikisi de görmüş geçirmiş, keyf ehli, rint ve neş'eli insanlardı. Havuz başları, her cuma ve pazar misafirlerle dolar, çok defa da çalgılı, işretli eğlentiler yapılır, gece yarılarına kadar devam ederdi.

Sonra Lülecigil, İri hacıgil, Tasalıların. Tasalılar, geniş bir aile olduklarından 5 - 6 bahçeyi birden tasarrüflerinde bulundururlardı, Hardeleç oğulları, Kökçüoğullarının ve daha bir çok kimselerin bahçeleri vardı.

Resim : 28 — Göllübağlardaki kayalıklardan bir görünüş.

Çocukluğumda ve Gençliğimde çok sevdiğim ve zevk aldığım üç bahçe biliyorum ki, bunlardan birisi «GÖLLÜ BAĞLAR» da yakınlarımızdan «ETEMOĞULLARI»nın, ikincisi «ŞÜŞNAZ» nahiyesinde yine akrebamızdan «UKUŞ BİBİ» (19) nin, üçüncüsü ise bizim bahçeydi. Bu bahçelerden her üçü de geniş, sık ağaçlı, bol meyveli, mevkileri itiba-

(19) Bak. Aşağıda Şüşnaz Nahiyesi. S. 169.

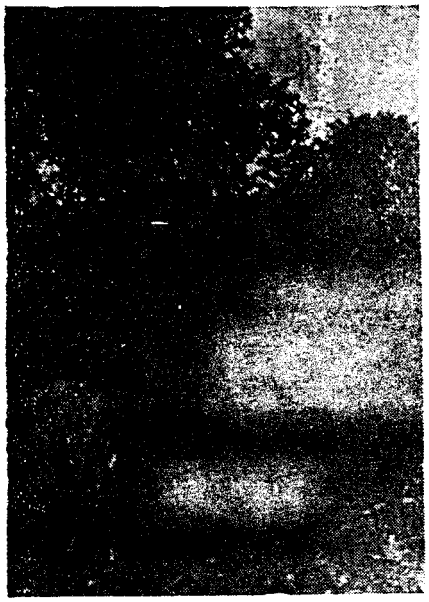
riyle de çok sevimliydiler. Bunlardan başka bizleri o bahçelere bağlıyan manevî bir samimiyet ve sevgi vardı ki, o da sahiplerinin ayrı ayrı iyi kalpli ve bizlere karşı şafkatli olmalarıydı. Hele bunların arasında iki hanım vardı ki, bunlar bence Tanrının yarattığı kadınların arasında en iyileriydi diyebilirim. Bunlardan birisi «GÜLLÜ BAĞLAR» da Güllü Hanım... Diğeri de ŞÜŞNAZ'lı Ukuş Bibiydi. Annem de bizim bahçenin Bibisiydi. Bunlar ya ne kadar de cana yakın, her kes tarafından sevilen, sayılan ve aynızamanda ne kadar de neş'eli, lâtifeci, şakacı... Sonra da çok çalışkan hanımlardı. Yüzlerine bakınca gözlerinin içlerini daima güler görürdük.

«GÖLLÜ BAĞLAR»a, yazının sıcak günlerinde, «ŞÜŞNAZ»a da son bahara doğru üzüm zamanı gider, Etemoğullarının bahçesi kasabaya daha yakın olduğundan bu bahçeye çok defa habersiz olarak giderdik. Güllü hanım, bizleri görünce bir feryat basar, hemen koşarak yanımıza gelir ayrı ayrı bizlere sarılır ve bizleri göksüne basar, öperdi... Ya ne kadar de ikramcıydı... Gider gitmez hemen yemek tedarikine başlar, kırmızı toprakla sıvalı duvardaki ağaç kazıktan hamur tahtasını indirir... Hazırladığı hamurla yufkalar açar sacını, ocağının üzerine koyarak bu yufkaları pişirir, kendi eliyle yaptığı yoğurt ve tereyağlariyle «SIRIN»lar yapar... Taze misk gibi yayık ayranlariyle bizlere yedirirdi. Akşamları gün batarken küçük çobanın otlaktan getirdiği koyunları o karşılar... O içeri alır... Koyunların, kuzuların hepsinin ayrı ayrı adları vardı... Zarif, Karakulak, Kör Fatma gibi... Bu koyunları, kendi adlariyle çağırınca hepsi birden Güllü hanımın etrafına koşar... Onu tanır ve arkasını bırakmazlardı. Hele beyaz kıvırcık tüylü, karakulak kuzuların, analarının yayladan gelip de avluya alınmaları sırasında ağılın içinde bir yandan bir yana sıçramaları... zıplamaları... melemeleri ne hoş ve ne rüstaî bir âlemdi. Bir az sonra süt kaplariyle Güllü hanım avlıda gözükür... Koyunları birer birer sağmaya başlar... Koyunun bir memesinin südü, kendilerine, ikinci meme ise kuzulara terkedilirdi. Kuzular serbest bırakılınca analarının memelerine saldıran saldırana... Bunların da karınları doyunca hepsini birden ağıllarına sokardı.

Sabahları, bizler daha yataklarımızda iken o, şafak sökmeden kalkmış... Koyunları sağmış... Ocağını yakmış... Südünü kaynatmış... Yoğurdunu mayalamış... Yayığını yaymakta iken bulurduk, Yayıktan çıkan taze tereyağlarını, bin bir çiçek kokan yoğurt kaymaklarını, taze pişirdiği saç ekmeklerinin üzerine sürer, tabaklarla yataklarımıza kadar getirir, bizlere yedirirdi.

Bu bağlarda haftalarca bazan aylarca kalırdık... Sabahın erken saatlerinden akşamın son saatlerine kadar koşup oynadığımızı, çalıp çağırdığımızı, damlarda, ayvanlarda yatıp kalktığımızı, arasıra da bazı rkadaş-

larla, meselâ rahmetli arkadaşım Osman Fahri, sonra Kredi Bankası emekli müdürü Kemal Aziz ve arkadaşı Haydar beylerle bu bahçeye gidip akşamlara kadar eğlendiğimiz günler, meğer hayatımın en mesut ve en şen günleriymiş... Bunu ancak şimdi anlıyor, hasretini çekiyoruz.

Resim : 29 — Göllübağlarda bir keçinin muzipliği. (1916) yılı

Göllü bağlarda, geceler de çok zevkli, çok lâtif ve çok hoş geçerdi. Gökte yıldızlar parıl, parıl... Bu yıldızlar, Bağ evlerinin damlarına o kadar yakınlaşırlardı ki, el ile tutulabilecek hissini verirlerdi... Bir tarafdan havuzlara akan su şarıltıları bir tarafdan da uzaklardan gelen İshak kuşlarının sesleri... Bin bir çeşit çiçek, kekik, leylâk kokuları, hafif bir meltemle hep bağ evlerinin damlarında duyarsınız ve bu damlarda serilen yataklarda yıldızları saya saya unykuya dalmalar bütün bir ömre bedeldir. Ayni dekor ve ayni kokular içinde gün doğmadan huzur ve sükûn içinde dipdiri, geniş bir kalp ferahlığıyle yatağınızdan kalkarsınız... Sağlığınız, neş'eniz yerinde... Doğru havuz başlarına!..

«ŞÜŞNAZ»a gidişimiz de bambaşka bir âlemdi, Şüznazdaki aile çok kalabalık olduğundan giderken ev sahiplerine ayrı ayrı hediyeler alınır... Çuvallar, torbalar erzakla dolar... Çerik (20) lerle etler götürürdük... Mustafa çavuş veya Ali Çavuş hayvanlariyle gelerek bizleri, ŞÜŞNAZ'a götürürlerdi. UKUŞ Bibi de bizleri GÜLLÜ hanım kadar ve bir az daha fazla, yine ayni samimiyet ve güler yüzle karşılar, istirahatımız, eğlenmemiz, yememiz, içmemiz için elinden gelen her şeyi yapardı.

Bahçeden ayrılacağımız günler ise pek hazin olurdu. Bir gün evelden hazırlanmış olan yükler, katırlara, eşeklere yüklenir ve hepimiz sıra ile UKUŞ Bibi'nin ve kocası KAKKO'nun ellerini öperek bu yüklerin üstüne biner, bahçeden ayrılırdık. UKUŞ Bibi'nin arkamızdan ağladığını görünce Annem de ağlamaya başlardı. Bu halden bizler de üzülürdük; Fakat bizler o zaman bu teessürün ve bu karşılıklı ağlamaların sırrını ve mânasını henüz takdir edecek çağda değildik... Bahçeden ayrılır ayrılmaz yine gülmeye, söylemeye ve alaylarımıza başlardık.

Şimdi bizler, Göllü bağlardan sonra Kâvur taşının önünden geçerek doğuya doğru yürüdüğümüz zaman bu taşın güney doğusunda yer alan «İncelere»e varmış olacağız.

İNCELER :

Buradaki bahçeler 6 - 7 evlilik az bir toplumsa da buraya Tanrı öyle bir zenginlik vermiştir ki, t'rif edilemez. Buz gibi menba suları kayalar arasından fışkırır, nahiyenin bütün havuzlarını az zamanda doldurur... Arazi, kısmen düz ve toprakları da verimli olduğundan burada hem ziraat yapılır, hem de çeşitli meyve ağaçları yetiştirilir. Esasen bu nahiyenin arazisi, Kâvur taşından kopan taşlarla dolu volkanik bir halde olduğundan bu nahiyeyi kuran insanlar, evela kayalar arasından çıkan buz gibi sulardan birer bardak içince, efsûnlanmışlar... Suların boş boşuna gittiğini görünce de üzerinde durmuşlardır. Her şeyden evel topraklar üzerinde ne kadar taş varsa toplamışlar, bir kısmını ocaklarda yakarak kireç yapıp satmışlar... Bir kısmını da bahçe ve tarlalarına sınır işareti olarak yerleştirmişlerdir. Sonra taşların altından çıkan kırmızı renkte bâkir toprakları ele alarak ağaçlandırmış ve faydalı bir hale getirmişlerdir. Bir zamanlar bu nahiyede, nefis ve aynı zamanda bol meyve ve sepze elde edilirdi. İncelerdeki bağ ve bahçe sahiplerinden başda sayın hemşehrimiz Refik ve Şevket İnce kardeşlerin bahçeleri gelir ki, Atalar yadigârı bu bahçeleri, aradan uzun yıllar geçtiği halde unutmamışlar... Çok yerinde, ma'kul bir jest yaparak soy adlarını «İnceler»e nisbetle İnce almışlardır.

---

(20) Çerik : Koyunun arka Budiyle, ona bitişik kaburğa'ya denilir. Dörtte bir demek.

Bu bağdan sonra Kökcüoğullarının, Dabağ Yunus gillerin, Mahmut onbaşının oğulları İsmail ve Mehmet Ali ve sonra İbrahim Ef. ve kardeşinin bahçeleri vardı. Bilmem bu gün emekli olarak Elâzığ'da oturan Kökcüoğullarından öğretmen Hurşit arkadaşımız, bahçeleriyle ilgili midir? Sesi çok gür ve güzel olan Hurşit Kökcü, bir zamanlar mayaları, hoyratlariyle bu bahçeleri inim inim inletirdi. Şimdi buradan Ankuzu Babaya doğru yörüdüğümüz zaman sağımızda «Eğin» bağlarını buluruz.

EĞİN BAĞLARI :

Eğin bağları, Pekinik nahiyesinin kuzeyinde, doğudan batıya uzanan ve Ankuzu taşının sağ ve sol eteklerine yayılmış olan bahçeler : Yukarı Eğin ve Aşağı Eğin namiyle iki parçaya ayrılmıştır. Soğuk ve bol sulariyle ve bilhassa ayva, elma ağaçları ve üzüm bağlariyle meşhurdu. Bu nahiyede evleri ve bahçeleri bulunan bir çok kimse, Harputun çökmesini görerek ümitsizlikten bağ ve bahçelerini ve evlerinden çıkan ahşap ankazı, odun fiatına satarak çekilmiş ve her biri bir tarafa dağılmıştı. Bunların arasında, İradesini kayp etmeyen yalnız bir kişi çıkmıştır ki, o da aşağı Eğinden Dabağ Osma'nın oğlu bay Kadir olmuştur. Kendi bahçelerini elinde tuttuğu gibi Canbaz İbrahim... Süyünklünün Mustafa Ağa ile Ölbe deresindeki Hacı Ahmet Ağanın bahçelerini, içlerindeki ormanları, mer'aları ve yüzlerce meyve ve bilhassa ceviz ağaçları ve sayısız menba sulariyle birlikte temamen satın alarak burayı bir çiftlik haline getirmiş... Yüz ölçüsü on binlerce mk. yi bulan bu yerleri bir kaç yıl içinde insan üstü çalışması ve fedakârlığiyle cennete çevirmiştir. Halen yeni dikilmiş 2000 den fazla Elma fidanlığı zannedersem şimdi mahsul vermeğe başlamıştır. Hemen hemen elma kadar badem ağacı da yetiştirmiştir... Bunlardan başka sayısız meyve ağaçları ve üzüm bağları da çiftliği zenginleştirmiştir. İyi kalpli, müteşebbis ileriyi gören bir hemşehrimiz olmakla beraber misafir sever, mütevazı, eşi bulunmayan bir kimsedir.

Bu bahçeleri görmek, havasından, suyundan, nimetlerinden azacık olsun tatmak için beni bir merak sardı... Yakında Harputu ziyaretimde, bu bahçeye de gidecek, sahibinin alnından öpecek ve kendisini tebrik edeceğim. Yalnız şu cihetı belirtmek isterim ki bin bir emek ve fedakârlıkla meydana gelen bu çiftliğin mahsulu, mael'esef —Motörlü vasıtalar için yol olmadığından— tamamen vilâyet merkezine getirilemiyor, bunlardan ancak bir kısmı eşek ve katırlar sırtında merkeze getiriliyor, geri kalanı ise yerinde çörüyüp gidiyordu. Güneyçayirine kadar mevcut olan yolun, aceba buralara kadar uzatılması mümkün olamaz mı? Dev-

let Karayolları bölge müdürlüğünce, bu ihtiyar yazarın ricası aceba kabul edilemez mi? Bilmem belki de şimdiye kadar yapılmış ve bu ihtiyaçlar karşılanmıştır; çünkü benim notlarım -960 yılına aittir.

Yukarı Eğin'de ise Sarı Mevlüt, Hamza oğullarının bahçeleri vardı. Memnuniyetle haber alıyoruz ki, bu kıymetli bahçeleri de sahipleri tamamen ellerinde tutuyorlarmış.

Şimdi Yarbaşı ve Cenge Düzünü geçerek Karataşa çıkacağız.

CENGE DÜZÜ :

Bu alan ve bu taşlar, bizlere buralarda zamanla büyük volkan faaliyetlerinin artıkları olduğunu göstermede ve bu yığınlarla taşlar da lâvların cürufundan meydana gelen granit zümresine dahil sünger taşları olduğunu bildirmededir. «Kuzova» daki (Kuzey) Karayazıda da bu gibi kütlelere tesadüf ettiğimiz gibi Harput —Elâzığ'ın bir çok semt ve bölgelerinde de rastlarız. Harputun her tarafında bu taşlara «Cenge taşı» denildiği gibi bu mevkie de «Cenge düzü» denilmesinin sebebi, bu gibi taşların çok miktarda bulunması yüzündendir.

KARA TAŞ NAHİYESİ :

Yukarıda belirttiğim gibi bu bölge topraklarının volkanik olması dolayısiyle buranın taşları da bir evelki gibi delik deşik ve renkleri de siyah ve tuğla kırmızısı arasında bir renkte olup bütün alanı kaplamıştır. Cefakâr Harputlular, bu gibi toprakları da ele alarak uzun yıllar yukarıda tebarüz ettirdiğim şekilde ve usulde çalışmışlar ve bir nahiye haline getirilmiştir. Nahiyenin başında «Kılorik Tepesi» denilen bir tepe vardır ki, hâlâ tabiatin yarattığı gibi el sürülmeden yusyuvarlak durmaktadır.

Bu nahiyenin arazisi düz toprakları bakir ve suları da bol olduğundan nahiyede her çeşit hubudat ve sebze yetiştirildiği gibi meyve bahçeleri de eşi görülmemiş bir şekilde tanzim edilmişti. Her bahçede olduğu gibi meyve fidanları gelişi güzel serpilmemiş... Meselâ elmalık... vişnelik... kirazlık gibi her yemiş ağacı için ayrı ayrı parseller dahilinde meyvelikler vücuda getirilmişti. Bilhassa elma zamanı, kokudan bu bahçelerden geçilemezdi. Bu nahiyede 15 - 16 kadar ev vardı. Nahiyenin en zengin ve meşhur bir siması vardı ki, ismi nahiyece ve umum Harputca tanılan «KERAN DAYI» (21) sözü ve kararları bütün nahiye halkı tarafından iyi karşılanan ve yaz kış bahçesinde oturan keran dayı, nadiren kasabaya gelirdi. Uzun boylu, iriyarı, geniş omuzlu, kocaman el-

(21) Keran : Harputta uzun ve kalın salmalara denilir.

leriyle güçlü, kuvvetli bu asil Türk, hakikaten bir keran kadar metin ve sağlamdı. Bununla beraber iyi kapli, eylik sever, düşkünlere daima yardım eder, aynı zamanda hoş-sohbet, misafir sever bir insandı. Yaz mevsimlerinde bahçesinde kadın, erkek, çoluk çocuk geniş bir misafir kütlesi hiç de eksik olmazdı. İbrahim namında bir oğlu ve beş de kızı vardı. Tanrının rahmeti, bu çıplak kırları, dağları, dereleri sonsuz çalışmalariyle cennete çeviren bu ve bunun gibi dayıların üzerlerine olsun.

LA'L OĞULLARI : (22)

Şimdi Karataş'dan ayrılıp da Şüşnaz'a doğru yol aldığımız zaman batı sırtlarında —Karataşla Şüşnaz arası— La'l oğulları denilen bir nahiye daha vardı ki, buranın da elmaları meşhurdu. Topraklrı bir evelkiler gibi taşlık olduğundan bu taşlar arasında bir nevi kırmızı madene benzeyen bir cevher varmış ki, bizler, bu devre yetişmedik. Bu cevheri kaynatarak al boya halinde Kur'an-ı Kerim yazanlar bunu tezhip işlerinde kulanırlarmış... Yüz yıllar boyunca da bozulmak bilmezmiş... Bu yönden bahçe sahipleri için meyve ve sepzeden başka ikinci bir gelir kaynağı sağlamaktaymış... Burada yalnız Kanbura gilin bahçelerini hatırlıyorum.

TAŞALTI NAHİYESİ :

Şimdi Göllü Bağlardan ve «Çapçaklı» Pınarın önünden geçen bir yol ile de Taşaltı nahiyesine gidilir. Ana yolun sağ ve sol tarafları bayir halinde ve üzerleri köme köme bahçelerle dolu ve birbirinin üstünde gibi yemyeşil sıralanmışlardır. İşte bu bağ ve bahçelere «Taşaltı» nahiyesi denilir, büyük bir nahiye olup bahçe adedi, diğer nahiyelere nisbetle çok fazladır. Bu bahçeler, birbirine karşılık ve aşağılara kadar inen iki sırt üzerinde olup susuz bir dere bu nahiyeyi ikiye ayırmıştır.

Bu bahçelerin hemen hepsinin iki, üç veya daha fazla menba suları ve havuzları vardır. Nahiye soğuk sulariyle meşhurdur. Bu bahçelerde her çeşit meyve ağaçları yetiştiği gibi, bir çok da üzüm bağları var-

(22) La'l : Esasen Arapca bir kelimedir, luğatte kırmızı bir nevi Cevher diye tarif edilir. Bu münasebetle Divan edebiyatına da girmiş, Dilberlerin dodakları La'le benzetilmek istenmiştir. Nedim bir şiirinde şöyle der :

«Nazolur dembeste çeşm-i nim habından senin,
Şerm eder reng-i tebessüm La'l-i nâbından senin.»

dır. Derenin sağ tarafındaki bahçelerden en başda gelen Çorbacı oğullarının bahçeleriydi. Geniş bir aile topluluğuna sahip olan bu bahçeler 4 - 5 aileyi barındırabiliyordu. Sonra sırasiyle Kabaklı Hacı Hafızlar... Demirci giller... Kiziroğlu Osman Hoca... Terzi Halil Çavuş... Ömer Ağagil... Dabağ Mehmet Ağa... Sahratlı oğulları (Serhatli... Kasap Kahrogil... Dabah Hacı Osman... Sanuklu oğulları ve İncirkuş oğullarının bahçeleri vardı, bu bahçelerden, zannedersem şimdi yalnız Dabağ Hacı Osmanın bahçesi yerinde oğlu Kadir Ef. atalar yadigârı bu bahçeyi elden çıkarmamış ve bil'akis etrafındaki bahçelerden bir kısmını da satın alarak genişletmiş ve imarına çalışmakta, yaz kış burada oturmaktadır.

Bir kaç yıl önce bir yaz mevsiminde Elâzığ'da iken rahmetli Dr. Erdemin davetlisi olarak bir arkadaş gurubiyle bu bahçeye gitmiştik... Kiraz mevsimiydi, bol bol kiraz yedik; fakat bu canım bahçelerin evelki durumlarını hatırlayınca doğrusu içim burkuldu. Bol gölgeli bir havuz başı bulamadığımız gibi, ağaç altı da bulamadık... Akşama kadar kilimler, minerler ellerimizde dolaşarak gölge aradık... Hulâsa ne yaptıksa eski buzluk bahçelerinin havuz başı âlemlerini yaşıyamadık... Gurup zamanıydı, teklifim üzerine bahçeyi terkederek yukarıda bir tepeye çıktık... Manzara çok güzel olmağla beraber içimde eski günleri ve eski âlemleri bulamadığımın acısı ile de perişandım. Hafız Osman'ı, Şükrü'yü yanıma alarak bir sırta yaslandık... Hafız Osman da benim gibi hissetmiş olmalı ki, aynı acı ve heyecanla, klernetin refakatinde bir Elezber okumaya başladı, oyle içten okuyordu ki, dayanamadım, hınçkıra hınçkıra ağladım. Gün batmış... Akşam karanlıkları etrafımıza çökmüştü.

MEMİŞ NAHİYESİ :

Taş altı bağlarının doğusunda ve Ankuzu Baba Taşının kuzey batısında bir köme bağ ve bahçeye de «Memiş Nahiyesi» denilirdi. Bu bahçeler de bakımlı, suları bol ve soğuk, havuz başları şen ve mükemmeldi. Meyve bolluğu itibariyle taş altı bahçelerinin çok üstündeydi. Buradaki meşhur bahçelerden hatırıma gelenler: Sağmanlı oğulları... topcu oğulları... Gülüm oğullarının eşsiz bahçeleriydi.

ÂLÂ YAPRAK :

Âlâ yaprak, hemen hemen Şüşnaz'ın kuzey batı taraflarına düşer. Yukarıdan Buzluk istikametinden gelen dik yamaçlar kısmen burada biter ve arazi düzleşir.

Harputlu şehre 10 - 15 km. mesafedeki bu yerlere kadar gelmiş, bu ıssız toprakları da bağ ve bahçe haline getirmeğe muvaffak olmuş-

tur. Âlâ yaprağın sayısız meyvelikleri, üzüm bağları olduğu gibi hububat tarlaları da vardır, bilhassa dutlukları meşhurdur. Suları bol, havuz başları ve bunlar arasında «ÇEBİÇ» gölü namlıdır. Bu gölün başı, yaz mevsimlerinde sabahdan akşamlara ve akşamdan yarı gecelere kadar insan-

Resim : 30 — Âlâyaprak Bahçelerine giriyoruz.

larla dolar taşardı. Bu nahiyenin belli başlı bahçelerinden Mağal oğulları, Köse Mehmet Çavuş, Koç Ali giller, İrehen oğulları, Natık oğulları, Etem oğullarından Vahit, Kel Şevki ve Ibil oğullarının bahçeleriydi. Bunlardan Koç Ali giller, dut mahsullarından fazla miktarda pekmez yaparlardı ve bunların pekmezi, her kesce tanınmış, çok nefis ve hilesizdi.

Nahiyenin hususiyetin gelince: Bir kısım dağlarında topraklar arasından mecidye, on ve beş kuruşluk para büyüklüğünde sarımtırak, yaldızlı bir nevi madenimsi maddeler çıkardı ki, halk tarafından toplanarak evela bir ateşde pişirilir, dövülür ve ince bir elekten geçirildikten sonra torbalarla kasabaya getirilir, attarlara satılırdı. Buna «Rik» veya «Rihi» denilirdi. (23) Halk bu yönden de faydalanırlardı. Güneş, bu dağı ilk te'siri altına aldığı zeman dağ pırıl pırıl yanardı.

(23) İkisi de Farsca kelimedir. Rik, kum manasına. Rith ise, Ris masdarından dökülmüş, dökülen manasına gelir, hatta bunların konulduğu kaplara da «Rikdan» denilirdi. Bu kumlar, bir zamanlar mürekkeple ve kamış kalemlerle yazılan yazıların üstüne dökülür ve yazılar kurutulurdu. Porselen veya madenî yazı takımlarının içinde Rikdanlara da tesadüf edilir ve bu şekilde kullanılırdı.

Taşaltından sonra bayır aşağı inen anayol, bizleri« Şüşnaz» nahiyesine götürecektir.

ŞÜŞNAZ NAHİYESİ :

5 km. luk Şüşnaz yukuşunun biteceği noktada ve yolu sağ tarafında sık ağaçlı ve bakımlı bir bahçeye tesadüf ederiz ki, bir çiftlik kadar büyük ve ma'murdu. Bu bahçenin yarısı akrebamızdan «UKUŞ BİBİ» gillerin, yarısı da kayın biraderine aitti. Bahçe evleri tepemsi bir yerde arka arkaya bitişikti. Bu iki aile de, yaz, kış bu bahçede otururlardı. Gerek bu bahçenin, gerekse bütün Şüşnaz bahçelerinin hususiyetlerini ve bolluklarını sizlere anlatacak olan, eskiden yazdığım «UKUŞ BİBİ ÂĞTI» nın bir örneğini buraya kaydetmekle bütün Şüşnaz bahçelerini sizlere tanıtmış olacağım :

UKUS BİBİ ÂĞITI :

«Yetmiş yaşındayım, yedi yaşımdan on dört yaşıma kadar yaz aylarında bu bahçelerde... Şu dutluklarda... Şu yamaçlarda bir sürü Bağmancı (24) çocuklariyle oynar, koşar, didinirdik... Seslerimizle bahçenin dört bir tarafı çınlar ve bu sesler, bazan dereler, sık bahçeler arasından sıyrılarak bir iki Km. ötede «KANLIGÖL» »e kadar giderdi. Kanlıgöl : Adı üstünde... Oda ayrıca bir âğıttır, onun da çeşitli efsaneleri vardır. Bazan aklımıza esince, o büyük gölün başına gittiğimiz zaman çocukluk bu ya! korkumuzdan kenarına bile yanaşamaz, uzakdan seyreder ve sanki, kara ve kanlı bir pençenin gölden çıkacağını ve eteklerimize yapışarak bizleri içine çekeceğini zannederdik... Yine ayni çığlıkla geldiğimiz bahçeye döner, dersimize devam ederdik. Hiç bir meyve ağacı yoktu ki, üzerine günde 10 - 15 defa çıkmıyalım... Birisinden iner, ötekine çıkar... Ötekinden iner, bir başkasına tırmanır, bol bol meyve yerdik. Her meyve ağacının üstündeki kadar altında da o kadar meyve ile dallar yatardı. Bu ne bolluk, bu ne bereketti? Allahım!.. Bir tek sarı yaprak mı ararsın? Ne gezer!.. Koca bahçe yeşillikler içinde... Koyu yeşil... Açık yeşil... Bin bir çeşit yeşil!..

Belli ki, bu verimli topraklar ve bu bereketli ağaçlar, kuvvetli ve yorulmak bilmeyen kollar ve ellerle iyiden iyiye bağdaşmışlardı. Bahçe en ücra köşesine kadar bakımlı... Dutluklar tertemiz... Feyve ağaç-

(24) Bağmancı : Bağban, Bahçe sahibi.

larının altındaki topraklar sanki kalburdan geçirilmiş gibi... Seküler, (25) Evlekler, su harıkları muntazamdı... Feyz-ü bereket, her taraftan fışkırır gibiydi.

İşte bu bahçe, «Ukuş Bibi» nin bahçesiydi. Ukuş Bibi, akrebamızdan Etemoğulları'nın kızıydı. Ailece bizleri her yaz bahçesine davet ederdi. Haftalarca, bazan aylarca bu bahçede misafir kalırdık. Ukuş Bibi, uzun boylu, sağlam yapılı, erkek gibi bir kadındı. Yerinde duramıyacak kadar hareketli çalışkan, güler yüzlü, şen şatır ve çok da samimiydi. Geniş bir ailenin ve bir bağ evinin idaresi onun omuzlarına yükletilmişti. Evin temizliğini o yapar... yemeklerini o pişirir... ekmeğini ocakta veya tandırda o yapar... ahırını, ağılını tek başına o idare ederdi. Ceylânlar gibi dört besli ineğini, on beş kadar koyunlarını o sağardı. Sütlerini o kaynatır. Yoğurdunu o yapar, yayıkla evin ayranını ve yağını o çıkarırdı.

Yayıktan çıkan taze yağlardan bir kısmını, ocakta kendi eliyle pişirdiği saç ekmeklerinin üzerine sürerek geniş bir ağaç tepsiye koyar, kapının önüne çıkar, soku başından : — Hû... Hû... Çocuklar diye gür sesiyle Bahçeden, bizleri çağırır, bu nefis yağlı ekmekleri bizlere yediremezse rahat edemezdi. Hele akşam yemeklerinden sonra yataklarımızı, kırmızı toprakla sıvanmış yüksek damlara serdikten sonra bizleri etrafına toplayıp, açık havada pırıl pırıl pırıldayan yıldızların altında tatlı tatlı anlattığı masalları hiç de unutamıyorum.

Ukuş Bibinin kocası da tam mânasihle baba bir insandı... Adı Süleyman olmasına rağmen ona Paşa ve daha fazla Kakko (26) derlerdi. Bu tarz adlandırma, Bibinin onunla karı koca değil de bir bacı kardeş gibi geçinmeleri ve ona daima «Kakko» diye hitap etmesinden ileri geliyordu.

Kakko da uzun boylu, geniş omuzlu, yaşlı olmasına rağmen dinç... Güneş, çizgili yanaklarını ve alnını kavurmuş, kıpkırmızı etmişti. Elleri iri, parmakları kalındı... Üstelik toprak da bu elleri ve bu parmakları demir gibi nasırlatmıştı. Şafaktan akşamlara, mehtaplı gecelerde ise gece yarılarına kadar bu bahçede, oğulları Mustafa ve Ali de ihtiyar babalarının emrinde, onu âdeta bir kumandan gibi tanıyarak muti ve munkad birlikte çalışırlardı.

O aynı zamanda 293 Rus savaşını, bir topçu çavuşu olarak yaşamış

---

(25) Sekü : Düz olmayan bir arazide, Dağların göksünden bir kısım toprakların kazılarak ön tarafa aktarılması ile meydana gelen en dar 4 ve en geniş 7 - 8 m. genişliğinde birer düzlük... Bu ameliye tam dik arazide ve birbiri üzerine birer m. yükseklik bırakılarak yapılan sebzeliklere denilir.

(26) Kakko, Kardeş manasına kullanılırsa da daha sıkı ve daha samimi bir yakınlığı ifade ederdi.

eski bir muharipti... Bazan bizleri etrafında toplu gördüğü zaman bizlere tatlı tatlı bu moskof savaşlarından heyecanlı hikâyeler de anlatırdı. Oğulları da aslanlar gibi iki delikanlı... İkisi de askerde çavuş olmuşlardı. Ukuş Bibi, ilk çocuğu Mustafa'yı daha çok severdi.

Aile böyle mesut ve refah içinde yaşarken, Mustafa Çavuş 1905 (1321 R.) de Redif olarak Yemen'e gönderiliyor... Bu ayrılık ailenin refaha giden düzenini bozmuş, bilhassa Ukuş Bibi'nin gönlünde derin yaralar açmıştı.

Yakin yerlerden bir iki mektup alındı ise de, uzaklaşınca mektupların ardı arası kesildi. Yıllar geçiyor... Mustafa Çavuşdan haber alınamıyordu. Ukuş Bibi ise, — Mustafa, Mustafa, diye gece gündüz gözyaşı döküyor ve bu ağlamaların ve teessürün sonunda gözleri de görmez oldu bu sebeple neş'e ve enerjesini de kappetmişti.

Gel zaman, git zaman aradan 2 - 3 yıl gibi uzun bir zaman geçiyor. Yine bir yaz günüydü, ailece ayni bahçedeyiz. Ukuş Bibi, eski Bibi değil... İki gözü, iki çeşme... Ağlayıp duruyor; çünkü Mustafa'nın hayatından bütün aile artık ümitlerini kesmiş bulunuyorlardı. Böyle bir günde bağevinin sıvalı damında bütün kadınlar, Eşbabiye yarıyorlar ve kuramaya terk ediyorlardı... Biz çocuklar da beri tarafda Bibinin bizlere verdiği tatlı çekirdekleri kırıp yerken, birdenbire oturduğu yerden fırlayan Bibi : — Mustafa, Mustafa... Mustafa'nın sesi... diye bağırarak ağaç merdivenlerden tek başına indi ve bahçenin içinden karşıki yolçatına doğru koşmaya başladı... Ev halki ve hepimiz Ukuş Bibinin çıldırdığına hükmederek onu takibe koyulduk... Ona yetişmek mümkün değildi... Başı açık, saçları dağınık, yalın ayak yıldırım gibi ağaçlıkları, dereleri geçti... Karşı sırta tırmanıyordu... Bizler hep bir ağızdan, nasıl oldu da merdivenlerden düşmedi; çünkü gözleri görmiyordu, Allah sakladı onu!... diyoruz; fakat o nereye gidiyordu, bunu hiç birimiz bilmiyorduk... Yalnız arkasından koşuyorduk... O, bizden daima bir kurşun atımı ileride... Yolçatıya çıktı ve oradan da Harput yolunu tuttu, gidiyor... O sıra kulağımıza tekrar sesler gelmeğe başladı... Evlâdım, evlâ ım!.. diye bağırıyordu. Bir aralık, karşıdan uzun boylu bir askerin Bibiye doğru koştuğunu, askerle Bibinin sarmaş dolaş olarak yolun kenarına yıkıldıklarını görebildik... Yanlarına gittiğimiz zaman, birbirlerine sıkı sıkı sarılmışlar... İkisini de gözyaşları içinde bulduk, bu sevinç gözyaşları ve bu kucaklaşma dakikalerce sürdü... İşte bu asker, Ukuşbibinin oğlu Mustafa çavuşun tam kendisiydi.

Meğer Mustafa çavuş, Araplar tarafından yaralanmış... Uzun yıl-

lar bir hastanede kalmış ve ölümden kurtularak, bin bir yokluk ve müşkiller içinde günlerce, aylarca bilmediği çöllerde yürümüş... Hicaz, Şam, Helep... Nihayet Anayurda — Harput'a ve oradan da yürüyerek Buzluk taşına kadar gelebilmiştir. Buzluk taşından Şüşnazı ve kendi bahçelerini görünce, içi yılların hicraniyle dolu ve göksü kabarık olduğu halde bir taşın üstüne oturarak elini kulağına atmış ve şu mayayı söylemeğe başlamıştı.

Aşık Sultan, ne gezersin bu dağda?
Zülüflerin tel tel olmuş bu çağda...
Ben giderken, gül çoğidi bu bağda,
Gittim, geldim viran olmuş bu bağlar. (27)

İşte Ukuş Bibi, hemen hemen bu bir saatlik mesafeden oğlunun bu maya sesini işiterek ve tanıyarak damdan fırlamış, büyük bir sevinç ve heyecanın ruhunda yarattığı bir reaksiyonun te'siriyle gözleri de görmeğe başlamıştı. Mustafa çavuş ise, bir deri, bir kemik olarak iyiden iyiye çökmüş... Saç ve sakalı akbağ olmuş ve ihtiyarlamıştı.»

Konumuzla çok yakinden ilgili şu nefis mısra'larla (28) Ukuş Bibi âğıtını kapatıyorum. Tanrının sonsuz rahmeti üzerine olsun!

Giderken irkilme köyün dışından,
Ansızın bir yanık ses yükselirse,
Çekinme çılgınca haykırışından,
Bir kadın, yoluna koşup gelirse.

O kadın, umduğu gelecek sanıp,
O yerde bekliyor, yüz bir akşamdır...
O her gün, bir başka ümitle yanıp,
Yolunu gözleyen garip anandır.

KANLI GÖL :

Esasen ŞÜŞNAZ Nahiyesi «KANLI GÖL»ün etrafında toplanır, burası âdeta bir köy şeklini almıştır. Şöyleki : «Kanlı Göl» ün bu nahiye içinde bulunması burayı az zaman içinde nüfusiyle, evleriyle galabalık bir nahiye haline sokmuştu. Gölün etrafı ve civarı sık bahçelerle çevriliydi. Bol meyve ağaçları... Sonra semalara yükselen süğüt ve kavak, dağları, tepeleri ise meşe, ardıç ve âluç ağaçlariyle insana âdeta bir orman hissini veren bu diyar halkı, yabancıları, bu muazzam ve meşhur göl

(27) Bak. Bu kitabın III. üncü cildi. S. 42, 43
(28) Necmeddin Halil Onan.

başında karşılarlardı. Göl, dörtken şeklinde, kenarları müsavi onar m. derinliği de iki m. ki, ceman (200) m.k. suyu içinde saklayan bu göl suyunun bolluğu ile 24 saatte bir dolar ve nahiyenin bütün bağ ve bahçelerini sulamaya kâfi gelirdi.

Resim : 31 — Şüşnaz Nahiyesi ve Kanlı gölün vahşi manzarası.

KANLI GÖL, bir tarafını, dik bir dağa vermiş, üç bir tarafı ise, sık ve yüksek ağaçlarla çevriliydi. Yaz günleri buraya güneş düşmez, son derece serin olurdu. Nahiye halkının hemen hemen bütünü, bu gölün başında toplanır, oturur, konuşur, güler söylerlerdi. Nahiyenin işleri, ilgililer tarafından bu göl başında görülür, bütün hevadisler, bu göl başında öğrenilirdi. Bağ ve bahçe sahipleri durmadan çalışmakta olduklarından arada dinlenmek ve su içmek üzere bu havuz başına koşarlardı. Onun için bu havuz başı, erkek, kadın, çocuk daima insanla doluydu. Aynizamanda bu Gölbaşı'nın bir plâj kadar de müşterisi vardı. Kasabadan dönenler, işlerinden gelenler, hemen soyunur, kendilerini gölün içinde bulurlardı. Göle atma, şenlikleri ise en fazla bu Gölbaşında yapılırdı. Bir şartle ki, yüzme bilmiyenlere dokunulmazdı; çünkü ismi üstünde... Kanlı Göl!..

Gölün efsanevî hikâyeleri şöyle :

Nahiyeye gelen bir düğünde kadınlar havuz başında eğlenirlerken gelinin göle düşüp boğulmasiyle göl, kanlı adını almıştır.

a) Güya buraya gelen gelinin başka bir sevdiği varmış... Gelin de

çok güzelmiş... Babası, anası kızlarını sevene vermemişler de Şüşnaz'da daha zengince başka bir delikanlıya vermişler... Bunun üzerine genç aşık sevgilisini elinden uçurunca başlamış ağlamaya... Bir tarafdan gözyaşı döküyor, bir tarafdan da beddualar ediyormuş... İşte sevdalının bu kötü niyazidir ki, gelin havuz başında misafirler arasında sallım ballım dolaşırken havuzdan çıkan meçhul bir kol, eteklerinden yakalıyınca göle çekmiş ve o ânda gelin sular içinde kayp olup gitmiştir.

b) Bazıları da gelinin de genci çıldırasıya sevmesi ve istemediği bir başkasiyle evlendirilmesinden ötürü ye'se kapılarak intihar kasdiyle kendini göle atıp boğulduğunu...

c) Bazıları da, gelinin insan üstü güzelliğine dayanamıyan su perisi, tarafından eteğinden yakalanarak göle çekildiğini söylerler, rivayet çeşitlidir.

Şüşnaz Nahiyesindeki belli başlı ailelerin bahçeleri: başda Sarı Abolar (Ukuş Bibiler)... Mığılı oğulları, İnce Aligiller... Ahmogiller... Poyrazgiller... Bozo Sadıkler... Hulâsa 20 - 30 kadar bir topluluktu, Şüşnaz Nahiyesi...

KURT DERE :

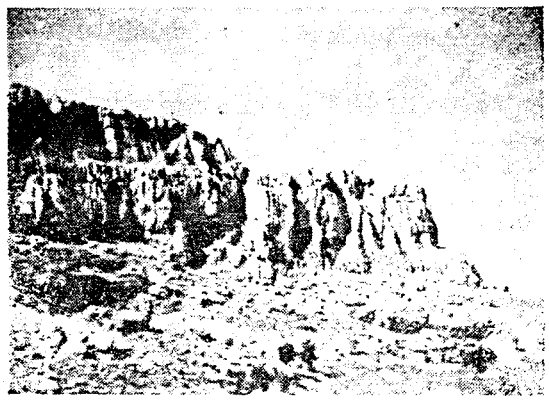
Şüşnaz ve Âlâyaprağın kuzeyinde «Kurt Dere» denilen ve bil'âhere bir köy haline getirilmiş bulunan bir takım bağ ve bahçeler daha vardır ki, çok eski zamanlarda bu bölge, el sürülmemiş geniş yayla ve otlaklara sahipti. Harput'un zengin celep ve kasaplarından bir çoğo, sürülerini yaz kış burada barındırmak için bu metrûk araziye el koyarak bir tarafdan su çıkartmak, ağaçlandırmek, bir tarafdan da evler ve âğıllar yaptırmağa başlamışlar ve bu yüzden burası az zaman içinde bir nahiye haline getirilmişti. Halböyle iken yıllardan bir yıl, çok şiddetli gelen bir kış ve haftalarca, aylarca yağan karlar yüzünden nahiyenin bütün yolları kapandığı gibi, şehre 15 km. mesafede bulunan nahiyedeki hayatı da felce uğratmıştı. Kış şiddetli ve devamlı olunca vahşi kurtlar, açlıktan buradaki âğıllara hucuma geçmişler ve her gece beş on koyunu parçalamaya başlamışlardı. Çobanları ise sığındıkları yerden dışarı çıkamıyorlardı... Bir tarafdan kurtlar tarafından parçalanan, bir tarafdan açlık yüzünden ölen koyunlar sebebiyle âğıllar boşalıyor, sahipleri de bu yüzden telâfisi mümkün olmıyacak derecede zarara uğrayınca buradaki ev ve âğıllarını yıkarak ankazını şehre götürmeleriyle buradaki halk da tutunamıyarak dağlıyor. Uzun zaman burası kurtların yatağı olduğundan dolayı buraya «Kurt Dere» ismi verilmiştir.

BUZLUK NAHİYESİ (OZAN BAĞLARI) :

Bu Nahiyeye Buzluk Nahiyesi denildiği gibi resmî kaytlere göre de esas nahiyenin ismi «OZAN BAĞLARI»dır.

Bu Nahiye Harput arasında 10 - 12 km. kadar bir mesafe vardır. Buzluk kayalıklarına gittiğimiz zaman burada, gerek kesaba ve gerekse diğer bağçelerde devam eden yaz günlerinin sıkıcı ve aynı sistem dekorundan sıyrılır gibi karşımıza eşsiz bir panorama (29) açılır... Üfük genişledikce genişler ki, bunun ta'rif ve tasviri kolay kolay ifade edilemez. Bu kayalıkların önünde 2 - 3 km. uzayan bir teras ve bu terasın bir ucundan diğer ucuna kadar boydan boya I km. den başlıyarak 10 - 15 km. kadar uzayan meyilli bir arazinin üzerinde yüzlerce cennet kadar güzel, yemyeşil bağlar, bahçeler... Tetirlikler... Ormancıklar... Renk renk dereler, tepeler... ve en nihayet Murat kıyıları... Tarihî Pertek kalesi... Yemyeşil bahçeler arasına gömülmüş Pertek kasabası... Buradan itibaren şaha kalkmış gibi yükselen Dersim dağları... ve Dersimin simsiyah ve vahşi meşe ormanları karşınıza çıkar. Bu görüş zaviyesi içinde tabiatin 1600 küsur m. yükseklikten başlıyarak tedrici bir surette deniz seviyesine inişi ve sonra tekrar aynı ve daha fazla yüksekliğe fırlaması arasında şekil, renk itibariyle bin bir çeşit değişmeyi bir anda gören ziyaretciler, bu manzaraya hayran kalırlar.

Buzluğa geldiğimiz zaman, eski geleneklere uyarak evela Buzluğu ziyaret edelim de inceleme ve gezimize sonra devam edlim.

Resim : 32 — Buzluk kayalıklarının umumi manzarası (Başlangıç).

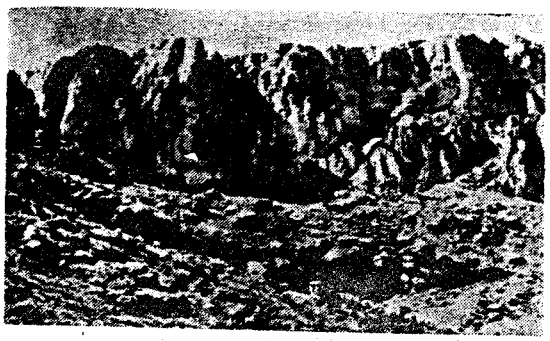
(29) Bak. Bu kitabın I. inci cildi iklim ve manzara. S. 26

Yukarıki fotoğrafda gördüğümüz gibi Buzluk kayalıklarının önünden ve patıka yollardan geçerek kayalığın içine girmek için açıkda bir kaç dar ve kıvrımlı yollarla bir noktaya geliriz, burası buzluğun ilk ve üst kapısıdır. Kayalardan oyulmuş bir iki basamakla aşağı inilince bir tarafı açık büyük bir kaya parçasının altına girilir, buraya Buzluğun Âyvanı denilir, köşe bucağiyle burada 10 - 15 kişi oturabilir... Taban da kayalıktır. Bir çoğu, uzun yollardan yaya olarak gelmiş, yorulmuş, terlemiş olan ziyaretçiler bu âyvana girince yorgunluklarını unutur, bir ferahlık duyarlar... Bu arada çıkınlarını, paketlerini açıp yemek yiyenler görüldüğü gibi, bir çok meraklılar da Buzluğa inmek için telâşlanır ve hemen hazırlığa başlarlar. Beraberlerinde getirdikleri eski şalvarlar, pantalonlar, çeketler ve entariler, elbiselerinin üzerlerine geyilir... Mümlar, kibritler ellere alınır... İç Buzluğun köşe, bucağını karış karış bilen klavuzların öncülüğü ile kafile hareket eder. Yan tarafdaki dar ve âdi 5 - 10 basamakla inilerek bir insanın zorla geçebileceği bir deliğin önünde toplanılır... Burada eller tutularak 1,5 — 2 m. derinlikte bir yere dikine inilir. Buradan sonra artık basamak falan yoktur...Birbirlerinin ellerini tutarak ve birbirlerine yardım ederek yörümeğe, daha doğrusu kıç üstü sürünerek kaya aralıklarından geçmeğe başlarlar... Bazan mumlar süner, bir çığlıktır kopar... ve bu gidişle daima aşağıya doğru inilerek Buzluğun sofası denilen geniş biryere gelmiş oluruz ki, zeminde kocaman taşların üzerlerine sıra ile oturulur ve etrafı seyre başlarız. Kayalar arasında belirsiz bir halde damla damla suların indiğini değil de, parlayıp hemen donduklarını görürüz. Sofanın bir tarafında erimiş bir

Resim : 33 — Buzluk kayalıklarının umumi manzarası (Devamı).

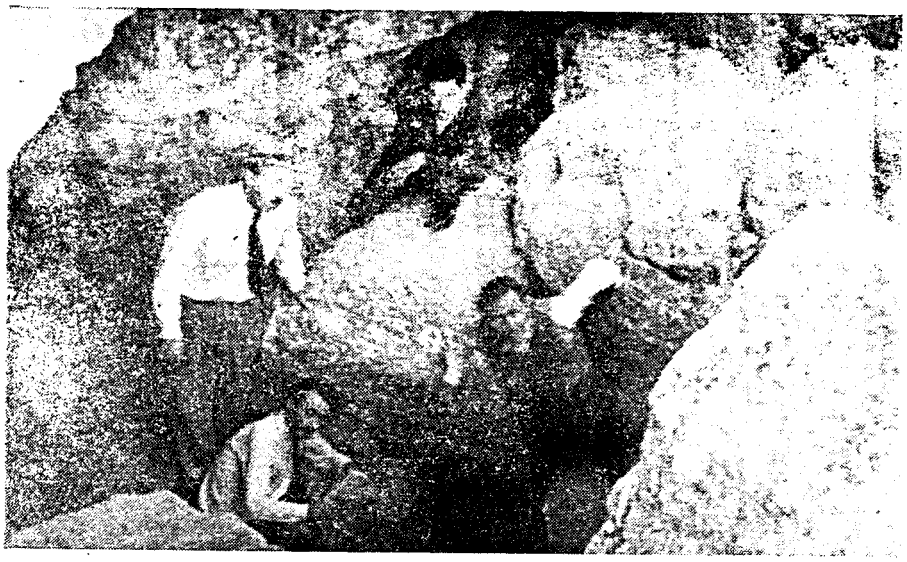
su birikintisi vardır ki, buraya da Buzluğun havuzu denilirdi. Dışarıdan getirilen hıyar ve sair meyveler bu suyun içine atılınca bir dakika sonra buz kesilir. Hele hıyarlar soğuktan parçalanır... Bunları burada her kes neş'e ile, güle söyliye yerler... Sesleri güzel olanlar, hep bir ağızdan türküler söyler, rind ehli, iç ceplerinden çıkardıkları ufak rakı şişelerini soğumak için bu havuzun içine koyar ve soğumasını beklerler... Diğer taraftan titreyenler, çıkalım diye feryat edenler çok olur; fakat henüz yolculuk bitmemiştir, ayni şartlar altında sofa'nın etrafındaki deliklerden geçilir, yörünülür, sürünülür... Nihayet önünüzde muazzam bir kaya ve bu kayanın üstünde bir insanın zorla girebileceği bir delik görürsünüz. Şimdi bu deliğe tırmanıp da iç ayvanı görmeği merak edenler çok olur; fakat kolay değildir. Kayaya tırmanıp da çıkanların sayısı azaldıkca azalır, buna rağmen çıkanlar da çok olur. Bu ayvan daha soğuktur, duvarları sütun sütun kesif buzlarla kaplıdır, renk de burada fazlalaşır... Hulâsa ne kadar gidilse ve ne kadar gezilse bir sonuç yoktur. Tehlike her zaman mevcuttur, bir kaya parçasının yerinden koparak bir deliği kapaması veya bir kayanın içerdeki ziyaretçilerin üstüne yıkılması gibi şeyler hatıra gelirse de yüz yıllar boyunca böyle bir olay ne görülmüş, ne de işitilmiştir. Dışarıya çıkıldığı zaman insan, yeniden hayata kavuşmuş gibi olur.

Resim : 34 — Buzluk kayalıklarının umumi manzarası (Sonu).

Komşu olan bahçe sahiplerinin ayakları, bu mağaraya o kadar alışmıştır ki, karanlıkta girer, karanlıkta çıkarlardı. Çıktıkları zaman ellerinde çuval ve torbalar dolusu buz çıkarır, misafirlere ikram ederlerdi. Bazıları da mağaradan satış için buz çıkarırdı. Bunlardan Allı Mamogillerden Hoca Ahmet Ef.nin oğlu Zilfo çavuş, komşularından Çil Muhiddin ve Çavuşoğullarından Asım Ef. gibi yakin bahçe sahipleri, teşkilâtlı olarak bu mağara'dan akşam sabah buz çıkarark çuvullara kor ve eşekle-

rine yükliyerek Harput'a getirir, büyük meydanda «KÜDRET BUZU» diye satar ve para kazanırlardı. Çavuşoğulları ailesinde Fero (Feride) namında bir hanım vardı ki, o da Buzluğa gelen misafirler arasındaki kadınları Buzluğa indirir ve bol bahşiş toplardı. Bunlardan Muhiddin bir su kuyusunu temizleme sırasında toprağın çökmesiyle altında kalarak ölmüştü.

Resim : 35 — Buzluk Mağarasında, insanlara dehşet, korku ve heyecan veren bu kocaman kaya parçaları arasından girilir. Kayaların üzerine ziyaretçiler tarafından kazı suretiyle yazılan hâtıra yazıları ve bunları inceleyen birkaç ziyaretçi gözükmektedir.

Sayın okuyucularım! Çok dolaşık çok yürüdük... İzin verirseniz şu Buzluğun «Origin»i hakkında azacık söz açalım da sonra Buzluk bahçelerine inerek havuz başında dinlenelim ve serinliyelim.

BUZLUK :

Harput'un kuzey doğusunda ve Harput'a 10 - 12 km. mesafede bulunan «Yassıca» dağın tepelerini teşkil eden üç büyük kayalık vardır ki, bunlardan I incisi «Buzluk Taşı» dır. Buraya 3 km. mesafede «Gâvur taşı» ve bu taşdan sonra da 2 km. mesafede «Ankuzu Baba» denilen kayalıklar sıralanmıştır ki, bunların denizden yükseklikleri 1639 m. dir.

Bunlardan Buzluk taşı denilen kayalıkların arasında derinliği 150 - 200 m. tahmin edilen bir mağara vardır ki, gerçekten görülmemiş bir tabiat harikasıdır. Kayalıkların güney tarafına rastlayan çevresinde; ya arzın son oluşmasında veyahut çok hızlı bir yer sarsıntısı neticesinde korkunç bir çöküntü olmuştur. Esas kütleden ayrılan kocaman ve iri parçalar, önü uçurum olan ve takribi 200 - 250 m. derinliğinde bulunan alanı kaplıyor... Bu arada bu taş yığınlarının aralarında da düzgün ve düzenli olmayan bir çok da boşluklar bırakıyor ve bu boşluklar, mağaranın dibine inildikce çoğalıyor... Gâh genişliyor, gâh daralıyor... Aynı zamanda mağaranın aşağılarında, henüz girilemeyen ve gerilmesine de imkân bulunmayan bir çok delikler meydana geliyor.

Şu halde mağaranın bir giriş, bir de çıkış kapısı olarak iki ağzı vardır. Fotoğrafla da tesbit ettiğimiz ve aşağıda da etraflı olarak anlatacağımız gibi giriş kapısı açık ve meydandadır;

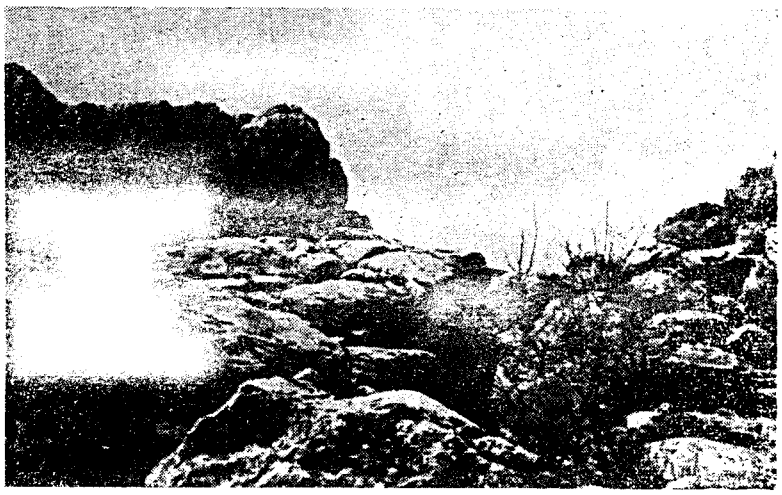

Resim : 36 — Buzluk mağarasına girişin başka bir yönden görünüşü.

Fakat mağaranın aşağısındaki ağzının nerede olduğu, bu güne kadar bir etüt ve çalışma konusunun dışında bırakılarak belli olamamıştır. Mutlak olan bir şey varsa, aşağıya çöken muazzam kayalıkların arasında, belirsiz bir yerde ve yahut akla daha yakin gelen buzluğun altındaki sayısız bahçelere, kuyularvasıtasiyle getirilen suların kaynakları, bu tabakalar arasında sayısız menfezlerle birer çıkış kapısı sağlıyabilirler. Bütün bahçelere akıtılan buz gibi suların, elbette ki, bu mağara ile yakinden ilgilerinin bulunması gerekir.. Giriş ve çıkış kapıları bu suretle tesbit edilince her iki kapı arasında 150 - 200 m. uzunluğunda bir koridor meydana gelmiş bulunmaktadır. Bununla beraber

giriş kapısının yüksekliği de göz önünde tutulursa burada bilhassa yaz mevsimlerinde şiddetli ve daimi bir yer altı hava cereyanı mevcuttur; Bu cereyan, adeta genişbir boradan geçer gibi mağaranın bütün köşe ve bucağına nüfuz etmektedir. Bu şekilde yukarıdan sıcak, aşağıdan soğuk olarak gelen hava dalgalarının birbiriyle çarpışmasının baskısı ve sonucu olarak kesif bir buharlanma ortaya çıkıyor.. İşte bu buharlanmadır ki, donma ve dondurma olayını yaratmada ve mağarayı, yer yer çiçekli ve hatta renkli buz sütunlariyle süslemektedirler. İşte biz bu mağaraya «Buzluk» diyoruz. Hakikaten buzluk, dünyada eşine tesadüf edilemeyen bir tabiat harikasıdır. Gerçi Türkiyenin Akdeniz sahillerinde ve diğer İtalya ve sair memleketlerde bu gibi ve bundan daha büyük mağaralar vardır; Fakat hiç bir yerde böyle dondurucu bir karaktere sahip bir mağaraya rastlanmamıştır.

Bu hava cereyanlarından başka bir takım su cereyanlarının da bu işde büyük rolleri olsa gerek.. Kayalıkların bulunduğu alanda sağlı sollu bir çok su kaynakları bulunmakla beraber, kış mevsimlerinde birbiri üzerine yağan karların kesafet peyda etmesi ve bu kar tabakalarının ancak baharda erimeleri ve mevsim yağmurlarının da çokluğu sebebiyle toprak altında biriken bu sular, kayalıklardan kolay kolay nüfuz edemiyerek bu kayalıkların önündeki düz alanda, adeta sık bir elekten süzülür gibi damla damla mağaranın içine sızmaktadır. Sular ya kireçlidir ve yahut suların mağaradaki kireçli taşlar üzerine sızmaları anında yukarıda belirttiğim cereyanlara maruz kalınca «Stalaktite ve

Resim : 37 — Mağaraya girmek için böyle taşlık bir alandan geçilir.

Stalagmite» bir halde donma olayının meydana gelmesi de hatıra geliyor ki, bu cihet akla en yakin olanıdır. Hulâsa, bu bir giriş, çıkış arasında beliren bir yer altı hava cereyanı basıncının bir tezahürüdür. Bu bakımdan buzluğa tabii bir Frijder de diyebiliriz.

Şu görüş ve tahminlerimiz arasında mağaranın kışın sıcak ve yazın soğuk olmasının sebepleri de bu suretle aydınlanmış oluyor. Esas mesele, sıcak soğuk hava cereyanlarının mağara dahilinde çarpışmasının bir sonucudur; Bu da yazın en sıcak ayları olan Haziran, Temmuz, Ağustos aylarındaki hararet derecesiyle, kış mevsiminde, denizden 1600 küsur m. yükseklikteki dağlık ve kayalık bir bölgedeki hararet derecesi elbetteki birbirinden çok farklıdır. Şu halde gayet tabii olan giriş kapısının soğumasiyle cereyan ortadan kalkmış bulunuyor, cereyan olmayınca da donma hadisesi tabiatiyle duruyor. Bundan başka bazı şiddetli kışlarda buzluğun çıkış kapılarının tamamen karlarla kapandığı da çok defa görülmüştür. O zaman cereyan büsbütün kesiliyor. İçerisi de tabiatiyle sıcak kalmakta devam ediyor.

Yalnız şuna acırım ki, başka milletler çalışmaları sayesinde dünya nasiplerini çoktan toplamış, şimdi bu nasiplerini göklerde arıyorlar.. Bizler ise yıllar ve yüz yıllar boyunca gözümüzün önünde duran ve olağanüstü bir yaratık ve Turistik bir varlık olan buzluk hakkında bu güne kadar ne ilmî, ne de fennî hiç bir suretle uğraşmamış, mağara hak-

Resim : 38 — Buzluk kayalıklarının, Ozan bağlarından nefis bir görünüşü.

kında gerek Rasat (Gözleme) ve gerekse Jeolojik (Yer bilim) bakımından kimse ilgilenmemiş.. Giriş, çıkış noktalarında hava dereceleri ve içindeki rutubet, buharlanma ve donmada beliren basınç ölçülmemiştir.

Her şeyden evvel güzel ve memleket için en faydalı bir etüt konusu olan bu işde: Lisemizin kıymetli Tabiiye Öğretmenleri ön ayak olarak genç öğrencileri ile birlikte yaz tatillerinde fennî âlet ve edevatları ile (Yoksa tedarik ettikten sonra) 5 - 10 çadırla bir İzcilik kolu halinde bu dağ başına, bu kayalıkların zirvelerine konamazlar mı? Konarlarsa hem bu müstesna mevkiin suyundan, havasından, güneşinden, meyvesinden istifade edecekler, hemde temas ettiğimiz konu üzerinde fennî ve ilmî etütler yapma ve bir eser yaratma bahtiyarlığı kazanmış olacaklardır ki, cidden güzel bir fırsat olur bu!...

Sonra «Harput Güzelleştirme» ve yeni kurulan «Harput Turizm» derneklerinin, Elâzığ Öğretmen birliğile söz birliği yaparak bir çok renkli resimler ve faydalı bilgilerle buzluk hakkında bir broşür yayınlıyamazlar mı? ve sonra gönül arzu ediyor ki, başda sayın Valilerimiz oldukları halde, Karayolları 8. inci Bölge Müdürlüğü, Husus İdare, Belediye.. Bunlarla beraber sayın Senatör ve Milletvekillerimizin, ileri gelen bir çok memleket sever iş adamlarının himmet ve yardımlariyle Buzluğa kadar rahat ve emniyetli bir yolun açılması, Buzluğa giriş noktasından başlıyarak bu güne kadar girilmesi kabil olan en derin noktalara kadar sürünerek değil de kolaylıkla girilip çıkılmasını te'minen düzgün ve rahat merdivenler yapılması ve aradaki genişliklerde oturup nefes almak ve sonra incelemeler yapmak için de mozayık sıralar konulması ve bu şekli alınca da buraya külliyetli miktarda Turist çekme bahtiyarlığının kazanılacağını şimdiden sizlere müjdeleyebilirim.

Sayın okuyucularım! Buzluk hakkında bu güne kadar bir çok yazılar yazılmıştır, bunlardan elimde olanları tarih sırasiyle kayt edeceğim, başda Evliya Çelebi gelmektedir.

EVLİYA ÇELEBİ

«Evliya Çelebi, Harput ve dolaylarını ziyaretleri sırasında Buzluk hakkında şöyle kelâm eyler: «Hikmet-i Garibe, Harput'un kıble tarafında (30) bağlar içindeki yalçın kayalarda azim mağaralar vardır.

(30) Burada Çelebi, atlamış veya atlatılmıştır. Buzluk, şehrin kıble, yani Güney tarafında değil, bil'akis Harput'un kuzey doğusundadır.

Mah-ı temmuz olunca anda cereyan eden sular donup buz olurlar, ol şiddet-i harda, halk, bu buzları kullanıp ciğerlerini tazelerler, eyyam-ı temmuz gidip de şiddet-i şita gelince cümle buzlar eriyip suları hamam suyu gibi olur, mağaralar içi o kadar sıcak olur ki, nice karib-üddiyarlar anda varup hamam gibi Gasl-ederler. Garabet bundaki, şiddet-i harda ıcsı olup, şitada bürudet üzre olacak iken fa'il-i muhtar olan Tanrı, sün'ünü izhar için böyle halk etmiştir. (Yahlüküllâhi ma yeşa biküdretihi)»

«Sonra 1299. R. (1883) tarihli bir Mamuretü - Âziz salnamesinde de şu satırlara tesadüf etmekteyiz: «Mamuretül - Âziz kasabasının canib-i şarkisinde bir buçuk saat mesafede (Yassıca) nam cebelin zirvesinde gayet cesim ve vasi bir mağara olup derununa ne kadar gidilse inihasına vasıl olmuş ve her canibine itla' kespetmiş kimesne görülemeyüp işbu mağara fusul-i selâsede, yani Güz, kış ve bahar mevsimlerinde sıcak ve Haziran iptidasından itibaren havalar ne derece kesb-i hararet etse orası ol kadar soğuk olduğundan bunun sakfinden aşağı tekattür ve cereyan eden sular, mevsim-i sayfde müncemit olur. İşbu mevsimde buz satıcılar, incimat eden bu buzları demir âlât ile kırup yük yük getirüp ehven baha ile satarlar.» (31)

(1308 R. (1892) tarihli ikinci bir salname de şöyle yazar : «Buzluk, germi-i cevlân hame ile tafsile şayan havarik-i tabiiyedendir. Harput'a beş çeyrek (32) mesafede ve büyük taşlar altında bir Gar-ı âmik olup hararet-i tamme-i seyf icray-ı hükme başladığı gibi sakf-i gardan takattür eyleyen sulardan cevanib-i sakfe seyelan edenleri amûdî birer şekl-i cümut hasıl ederler. Taht-i gârda dökülenleri de irili ufaklı tecemmüt eyler. İşte bu hal-i tabii-i incimat, şedaid-i hararet-i seyf devam ettikçe imtidat edüp hararetin zevaliyle de zâil olmağa yüz tutar ve fasl-ı harif güzeran edüp mukaddimat-ı berd-i şita zuhuriyle beraber o gâr-i karibül-hal bir hararet-i Germâye misal ile ebhere-i harre neşreylemeğe başlar. Mağara derununda hasıl olan buzlara «Küdret Buzu» tabir ve beynennas şifalı itikat edilir.»

---

(31) Ayni tarihli salnamede şöyle bir kayde de tesadüf edilmektedir : «Zerteriç karyesi üzerinde Mastar dağında dahi böyle bir buz mağarası olup, yaz mevsiminde civar köylerin halkı buraya girüp buzları kırarak evlerine götürdükleri «Kaytlidir. Doğrusu ben böyle bir buz mağarasından haberdar değilim, bunun da incelenmesini, Lisemizin sayın Tabiiye öğretmenleriyle, kıymetli öğrencilerine bir tetkik konusu olmak üzere işaretliyorum.

(32) Çeyrek, Beş dakikalık zaman, 25 dakika gösterilmektedir ki, bunda da isabet yoktur.

Sayın Besim Dargut, İslâm Ansiklopedisinde, Buzluk hakkında çok basit ve çok az bir bilgi verebilmiştir. (33)

Sonra Fransız yazarlarından Roi Duhaç tarafından yazılıp kıymetli dostum Fethi Ülkü tarafından Türkçeye çevrilen ve Turan Gazetesiyle yayınlanan yazıda da: «Harputun yakininde tabii bir harika vardır. Bu Stalaztit'leri buzdan olan bir mağaradır; Fakat dağların derinliğinde kayp olan bu Frijder, bütün pazarlara yakin olmasına rağmen insan ayağının kolayca erişeceği yerde değildir.» der ve hemen başka bir konuya geçer.

Ve yine aziz arkadaşım İshak Subaşı da, Yeni Harput Gazetesinde : «Elâzığı tanıyalım ve tanıtalım» başlıklı yazılarında Buzluk hakkında faydalı bilgiler vermiştir. (34)

Bunlardan en önemlisi, Elâzığ Erkek Sanat Enstitüsü Tarih - Coğrafya öğretmeni sayın Halil İhsan Olsan'ın Turan Gazetesine yazdığı 7 parça yazılarıdır ki, esaslı ve derin incelemelere dayanır, kıymetli bir eser halindedir, kendisini tebrik ve takdir ederim. (35)

Gerek buzluğu görmeye, gerekse buzluk bahçelerinde eğlenmeğe gelen kafileler, bilhassa Cumagünleri, bu bahçelerin bütün havuz başlarını doldurur, akşamlara kadar güler, söyler, yer, içer eğlenirlerdi. Buzluk Nahiyesi, Fatih Ahmet'den sonra Harput'un ikinci bir mesiresi sayılırdı. Buzluk bahçeleri, Buzluk kayalıklarının önünden başlıyarak sağlı, sollu Âlâyaprağ'a ve Âlâyaprağın üst batısına kadar uzar giderdi. Bu bahçelerin içinde öyle hatırlıyorum ki, Zülfü çavuş'la Özbek hocanın bahçelerine çok yakın «Ozan Gölü» diye büyük bir göl vardı ki, suyu bol.. Havuzbaşı geniş ve sık ağaçlarla zümrüt gibi yemyeşildi. Yaz boyunca bu havuzbaşından misafir eksik olmazdı. Muhakkak olan bir şey varsa bir zamanlar, bu bağ ve bahçelerde yaşıyan insanlar arasında bir çok da Ozan yetişmişti. Nahiyeye, Ozan denilmesinin sebebi de bu!... Harput'un meçhul şairleri dediklerimiz, bu Ozanlardan başkaları olmasa gerek!... Esasen bu İllerde, bu Bülbül diyarında kim Ozan olmaz ki.. İşte bu Ozan yatağından sizlere bir kaç parça!...

Gül açar, gül açar,
Bülbül öter, gül açar,
Ozanın bağlarında,
Gül suyu, şebnem saçar.

Gülüm benim, Gülüm benim,
Sarardı Gülüm benim,
Sen gittin Gülsüz kaldım,
Kim olsun Gülüm benim.

(33) Bak : İslâm Ansiklopedisi. Harput maddesi. S. 299
(34) Bak : Yeni Harput Gazetesi 8. Haziran. 1955. Sayı. 8
(35) Bak : Turan Gazetesi. Temmuz. 1948

Bu dağlar, bu dağlar,
Yıkılsın hem bu dağlar,
Bülbül, gülün itirümüş,
Seher vakti hep ağlar.

Kış aylarına göre :

Kara bağlar, kara bağlar,
Al geyüp kara bağlar,
Dokuz ay, al, yeşilli,
Üç ay kara bağlar.

Gamliyim, kederiyim,
Aşkından bil, dertliyim,
Ozanın bağlarının,
Ben bir solmuş gülüyüm.

Bu da tam Harput şivesiyle :

Apar baham, Apar baham,
İkitsen apar, baham,
Kanımnan gül suvardım,
Gel kopar kohla baham.

Ozan bağları da meyve, sebze itibariyle verimli bağlar.. Hele havasına, sularına hiç de diyecek yok.. Buradaki bahçeleri de şu suretle sıralıyabiliriz.

1 — Buzluğ'un hemen altında birinci bahçe «ALLI MAMOGİL» in bahçesiydi. Bu bahçenin sahipleri, bilhassa Cuma günleri sabahın erken saatlerinde Havuzbaşını sular, süpürür.. Kilimler, hasırlar serilir.. Üzerleri de döşekler, yastıklarla düzenlenirdi. Harput'dan, Mezria'den gelen misafirler, bu Havuzbaşında oturur, dinlenir ve sonra eğlenirlerdi. Kendilerine buz gibi ayranlar, meyveler ikram edilirdi. Havuza akan suyu buz gibiydi, insan elini 2 - 3 saniye bile bu suyun içinde tutamazdı.

Bağ evinin hemen önündeki Seküde, iki büyük ceviz ağacının gölgesi altında takriben 5 m. derinlik ve ağzından itibaren 15 m. genişlik aşağı indikçe darala darala sıfıra müncer olan koni şeklinde geniş bir kar kuyusu vardı. Bu kuyu mevsiminde doldurulur ve öyle muntazam istif edilirdi ki, toprak seviyesinden yukarı kısmı da yine bir koni şeklinde yükselmiştir ve üzeri kalın samanla kapatılmıştır. Bir yanında ufak bir kapı bırakılmıştır ki, daima bu kapıdan öyle ustalıkla kar, buz alınır ve yine kapatılırdı. Yaz gelince bu buz ve karları eşeklerine yükler, Harput'a ve Mezria'ye götürür satarlar ve bu suretle beş on para kazanmaya çalışırlardı.

Bahçenin özelliklerinden birisi de, Buzluk kayalıklarının önündeki teras'dan seyredilen Panorama şeklindeki manzarayı, buradan da aynen seyretmek mümkün olurdu.

Bu bahçe, şimdi aynı aileden Zilfo Çavuş'un elindedir. Zilfo Çavuş sağdır; Fakat bir kaza sonunda zavallı ayağından sakat kalmıştır. Zilfo Çavuş, aynızamanda 12 sene askerlik yapmış, I. inci Cihan harbinde Kafkas cephesinde Ruslarla, sonra Musul cephesinde İngilizlerle harbetmiş ve Başçavuş olmuş kıymetli, cesur bir muhariptir.

2 — Özbek Hoca'nın bahçesi: Allı Mamo'gilin bahçesiyle yan yana ufak bir bahçe. Bu bahçeden kolaylıkla Ozan Gölüne inilir.

3 — Çavuşoğullarının Bahçeleri : Bunların malî durumları pek iyi olmadığından bahçeleri de sönüktü. Ancak üç kardeşin, müşterek olduğu bu bahçe son zamanlarda kardeşleri Asım Ef. ye geçmiş.. Asım Ef. Hindigillerin bahçesini de satın alarak büyütmüş ve bizzat imar etmiş ve şimdi faydalanmaktadır.

4 — Hindigillerden Mehmet Ustanınb ahçesi :

5 — Simogillerin bahçeleri :

Bu bahçelerin her ikisi de ufak kıtada ve o kadar da verimli olmadıkları halde Ozan bağları arasında olduklarından kıymetlendirebilirler. Hususiyetlerine gelince: Bu iki aile de geri ve aynı zamanda malî durumları da müsait olmadığından birbirleriyle en ufak bir şeyi bahane ederek saatlerce cenkleşir.. Birbirlerine ağza alınmayacak sözler, küfürler yağdırır ve yarım saat sonra da can kardeş olurlarmış.. Hele Simogil'in ailesi, kafadan da sakat olmalılar ki, Harput'da «Simogil'in delileri» diye şöhret almışlardı. Bu ve buna benzer hikâyeleri aile tarihinde tebarüz ettirmeğe çalışacağım.

6 — Çiftçi Oğulları : Bu aile geniş bir ailedir, bahçeleri de bakımlı ve verimliydi.

7 — Kasapgil : Kasap Feyzullâh, bu bahçeye çok emek çekmiş ve verimli bir hale getirmişti. Bu bahçe turfanda sebze yetiştirmeğe çok elverişliydi, bundan faydalanmasını bilirlerdi. Bahçesinde çok azılı köpekler bulundurdukları için bütün komşular şikâyetçi idiler.. Feyzullâh sağdır, bahçeyi yine elinde tutmaktadır, yalnız o azgın köpeklerinden eser var mı? onu merakediyorum.

8 — Terzigiller : Bahçe sahiplerinin adları: Terzi Mustafa ağa ve Terzi Mehmet ağa. Bu bahçenin bir zamanlar Şam kirazı, çok meşhurdu ve bütün Nahiyede nam almıştı. Bu üç bahçe, birbirine bitişik ve çok yerde birbirine girmiş, çıkmıştı. Evleri de adeta bir sacayağı şeklinde ayrı ayrı üç noktada.. Bu bahçeler de meyve bakımından verimli ve havuz başları da oldukça düzgündü.

Derenin karşı tarafındaki bahçelere geçecek olursak :

9 — I. inci bahçe Daldikoğulları'nın. Bu aile geniş bir ailedir.. Bahçeleri de hep bir arada.. Evleri de.. Kendileri çalışkan kişiler olduklarından bahçeleri de ma'mur ve verimliydi.

10 — Zozik Oğulları : Bu bahçe de ma'mur ve aynı zamanda bol ve nefis meyve ağaçlarına sahip olduğundan, bu bahçenin mahsulünü

Kasabadaki büyük meydanda çarşı ağzındaki dükkânlarında satmakla bitiremezlerdi.

11 — Çataloğulları : Bu bahçe Çataloğlu Sait Hocanındı, ölümünden sonra oğlu Nuri beye geçmişti. Nuri bey tipik, neş'eli ve hazırcevap bir zat olduğundan bahçeye kazanç için değil de keyfi için taşınırdı.

12 — Kurra Hocalar : Bu bahçe, Kasapgiller ile Allı Mamo ve Çavuşoğullarının bahçeleri arasında.. Bahçenin yarısı, Kurra Hoca Yusuf Ef. nin annesinin, yarısı da Kurra Hocalarındı. Annesi hayatta iken bahçe hissesini torunu Hafız Ömer Ef. ye bağışlamış.. Bu suretle bahçenin tamamına sahip olan Hacı Yusuf Ef. bahçeyi imara başlamış ve üvey evlâtları için de ikinci bir ev yaptırmış ve derenin karşı tarafındaki kısmı için de kuyular vurdurarak ikinci bir su daha çıkartmış, önüne de ufak bir havuz yaptırmıştır. Bu su o kadar leziz ve hafif imiş ki, adına «Altun Pınar» denilirdi. Bağ evi, bahçenin üst tarafında hâkim bir noktada.. Biraz aşağı inilince de büyük bir havuz ve oldukça geniş birhavuz başı vardı. Bu bahçenin bilhassa Şam kirazı ağaçlarından ve sonra da bahçenin alt kısmındaki meşelikten çok istifade edilirmiş..

13 — Demirci Seyfo.

14 — Hacı Şükrügiller: Hacı Şükrügillere, Hacı Şekerler ve bahçelerine de «Şeker bağı» derlermiş.. Dere içinde olmasına rağmen çok verimli bir bahçe imiş.

Bu Nahiyenin hususiyetlerinden bazılarını kayt etmeden geçemiyeceğim.

a) Buzluk kayalıklarında «Topkaya» denilen bir şahın yuvası vardı ki, zaman itibariyle Şahini kayp olmuş ve sonra da Buzluğa gelen ziyaretçilere ocak vazifesi yapmaktaydı. Bir taraftan dumanı bir baca gibi çeker, bir taraftan da yemekleri pişirirdi.

b) Buzluk kayalıklarında bir çok da bal arıları vardı ki, bu kayalıkları kendilerine emin bir yuva olarak seçmişler, bolca bal yaparlarmış.. Kayalara çıkmak imkânsız olduğundan ballar, yaz aylarında sıcaktan eriyerek aşağıya doğru akar.. Bundan yalnız o civarın çobanları ve bir de çocukları istifade ederlerdi. Kayaların dibinde elleriyle ve çok defa dilleriyle kayaları yalamak suretiyle bal yerlerdi.

c) Bundan başka bu Nahiyede bilhassa bu kayalıkların ve sonra ceviz ağaçlarının üzerine bir nevi tatlı usarenin yağmasından ve birikmesinden bir takım yumrular hasıl olur, bunlara tatlı olduğundan «Küdret Helvası» denilirdi. Harputca asıl ismi «Kezbi» dir. Bazı Bağmancı-

lar, bahçelerinde fazla miktarda meydana gelen bu Kezbileri kasabaya getirir, bakkallara satarlardı.

d) Sonra Buzluk Nahiyesinin Çengel sakızı da meşhurdu. (36)

EMİRLER

Âlâyapraktan sonra Şüşnaz yokuşiyle karşı karşıya gelen bir küme bahçe daha vardı ki, buraya da «Emirler» denilirdi. Emirler, nisbeten düzlüklere ve tepelere serpilmiş 5 - 10 evden ibaretti. Burada da bağlar, bahçeler bakımlı ve bereketliydi. Sebzelikleri, hububat ekili yemyeşil tarlaları vardı. Kuçaligillerin bahçeleri buraya da huduttu. Buradaki en meşhur bahçe Madenci Hacı Ali beyin bahçesiydi. Bahçe sahipleri, yaz kış burada otururlardı.

Şimdi tekrar Harput'a dönecek ve Harput'un doğu ve güney doğu taraflarında kalan Su gözü, Yedi göz, Cuma bağları, Güney çayırı, Pekinik, Halkotu bağ ve bahçelerini gezdikten sinra Pekinik üzerinden Kürtemlik ve Murat üzerinde eskidenberi önemli bir geçit yeri olan Adedi köylerine kadar gidebiliriz. Bu grafik üzerinden sıra ile bu semtin bağ ve bahçelerini de gezdikten, Havuz başlarında ve çınar altlarında oturup dinlendikten sonra, akşam üstü etrafı karanlıklar basınca İshak kuşlarının hazin sesleri arasında şehrin yolunu tutmuş olacağız.

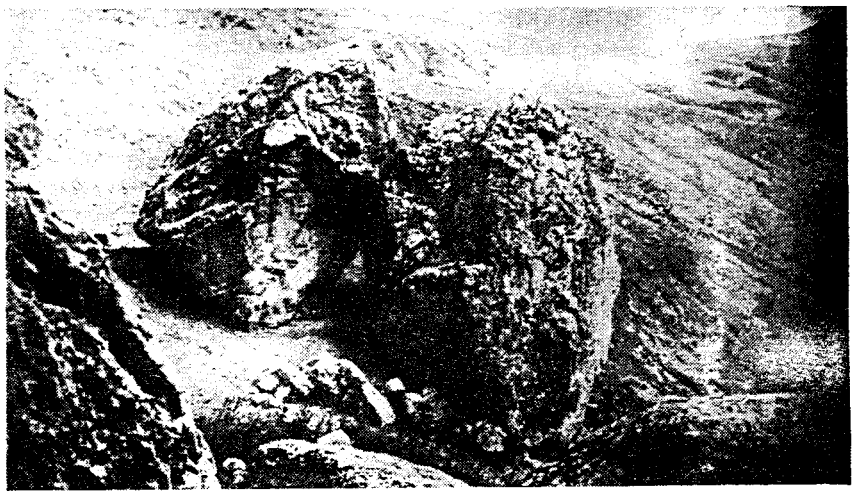
(36) Halkca (Çengel sakızı) diye kullanılan bu kelimelerin aslı (Kenger veya Kengel) dir. Bunlar, Bileşikgillerden sayılır. Dalları ve yaprakları dikenli, bir bitki... Harput'da üç cins Kenger vardır. Birisi, sulak yerlerde türer ve dikenleri de azdır. Bu ilk baharda Bağmancılar ve Köylüler tarafından toplanarak ayıklanır ve yemek olarak pişirilir ki, buna biz, «Yabani Enginar» diyebiliriz: Çünkü ayni lezzet ve çeşniyi vermektedir.

İkincisi : Sakız kengeri. Bu da bazı bahçelerin etrafındaki dağlarda ve bayırlarda yetişir, olgunlaşınca köklerine yakın bir yerden kesgin bir biçakla kesilir... Süt gibi beyaz bir usara akar, bu usara 24 saat içinde sakın üzerinde katılaşır ki, buna biz «Sakız» diyoru, bu ameliye yüzlerce yapıldıktan sonra ertesi sabah toplanır, yassı ve yuvarlak bir hale getirilerek birbiri üzerine çeşitli onlu, yirmili olmak üzere bir ipliğe dizilir, bir az kuruduktan sonra pazarlara götürür, ucuz fiatla satarlardı. Halk arasından kadınlar ve genç kızlar, bunun meraklısıydı. Bir kaç saatlik çiğnenmeden sonra acısı gider, yumuşar ve kolaylıkla bu günün «Jikleti» yerine çiğnenmeye başlanırdı. İşte buna «Sakız» ve bu ameliyeye de «Sakız kanatma» denilirdi.

Üçüncüsü : Daha uzun dallar üzerinde yuvarlak ve temamı dikenli bir nevi Kenger daha vardır ki, buna da «Eşek kengeri» denilirdi.

Resim : 39 — Hüseynik Yoluyla, (Su gözü) Bahçelerine bir giriş ki, cennet kadar güzel manzaralara şâhit olacağız.

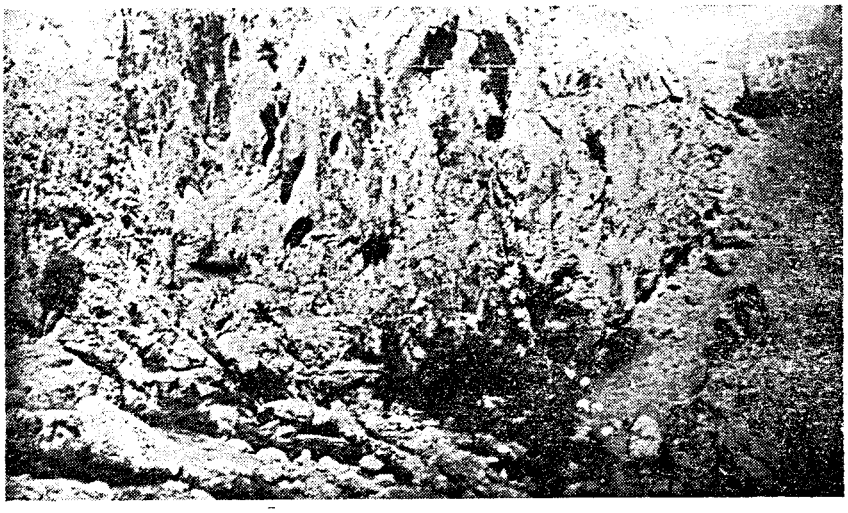
Resim : 40 — (Örtmek) : Bugünkü harap haliyle. Sular kayalar arasından boşuna akar gider.

SU GÖZÜ NAHİYESİ

Şimdi Sugözü Nahiyesine gidiyoruz; Bu Nahiyeye iki yoldan gidilebilinir. Birisi, Cami-i Kebir mahallesinden aşağı Kazıbahçesine ve oradan Kuray başından yukarı dik bir tepeye tırmanarak eski (HARPUT HARABELERİ) ni, (YERLİ TEPE) yi ve (ÖRTMEK) i sağda, keklik avlariyle şöhreti olan (SARI KAYA) yı da solda bırakarak Sugözü Nahiyesine inilir. İkincisi de Kale meydanından ve Tabakhane önünden geçerek ve bir sırtı aşarak birinci yol ile birleşir.

ÖRTMEK

Bu alanda, hâkim bir tepe üzerinde, ön tarafı kesme beyaz taşlarla yapılmış kemerli ve üstü de kabun halinde kapatılmış büyük bir çeşme. Bu çeşmenin suyu hem bol, hem de buz gibi soğuktu. Cuma ve Pazar günleri buraya gelip eğlenenler çok olurdu; Hele akşamları işlerinden ayrılan bazı ehl-i keyf yaran, ellerinde paketleri, mavi geniş şalvarlarının ceplerinde rakı şişeleri olduğu halde buraya gelir, paketlerini açar, şişelerini suya indirir, mezelerini hazırlar, suyun kenarında yer alır, içmeğe başlarlardı. Bazan bir kaç kafile --Birbirlerinden habersiz— buraya gelip de karşılaşınca içki âlemleri daha hararetlenirdi. İçlerinde sesi güzel olanlar maya, hoyrat, şarkı ve türkü söyliyerek eğlenirler ve akşam sonu karanlıklar basınca da (Örtmek) den ayrılırlardı. Bu yüzden

Resim : 41 — Bu kayalıklar arasından gelen bol suyu ile, burası evvelce bir mesireydi.

Örtmek halk nazarında iyi bir yer sayılmazdı. Şimdi zannedersem, o büyük çeşme yıkılmış.. Sular, taşlar kayalar arasından akıp gitmede ve tek ses işitilmemektedir.

Sugözü Nahiyesi, sınır itibariyle Harput bahçelerinin en genişi olduğu gibi en zenginidir de.. Sınırları, Hüseynik bahçelerinden başlıyarak Güneyçayırı karşısına tesadüf eden tepelere ve sonra Suludere ve Cuma bağlarının arka sırtlarındaki MUZDAFİR (Bu Muzaffer olmalı) tepenin (37) eteklerine kadar devam ederdi. Bu Nahiyede bol menba suları bulunduğundan bu sulara izafeten «Sugözü» denilmiştir. Bu sula-

Resim : 42 — Yüz yıllar görmüş ve yüzbinlerce insanı gölgesinde barındırmış Su gözünün meşhur Çınaraltı.

(37) Bu tepelerde de külliyetli miktarda Kenger Sakızı vardı.

rın önündeki bağ ve bahçeler, bahçe komşuları arasında saat ve münavebe ile sulanırdı. Bahçeler umumiyetle bakımlı ve verimlidir. Her çeşit meyve ağaçları bulunduğu gibi üzüm bağları da sayısızdı.

Buradaki meşhur bahçeler: Başda Hacı Hüsnülerin ki, bu bahçede yüz yıllar görmüş 1, 1,5 m. kutrunda çok büyük bir Çınar ağacı vardı ki, altından geniş bir su akardı. Yaz günlerinde bu çınarın altı kilimler, keçeler, döşekler, yastıklar serili olduğu halde Allahın günü buradan misafir eksik olmazdı, sanki insanların dinlenmesi ve istirahatı için vakfedilmişti bu çınarın altı.. Hacı Hüsnünün oğulları rahmetli dostum Arif ve kardeşi Hamdi Ef' ler tarafından, ben de bu bahçeye davet edilmiş, bir iki günümü bu çınarın altında ve bu samimi ve gamsız insanlar arasında geçirmiştim. Sonra Hacı Hıdırların, Ardıçoğullarının bahçeleri gelir ki, bu bahçelerin üst tarafında da «Çamur göl» denilen ikinci bir göl daha vardı ki, bu göl başında bilhassa Cuma günleri kıyametler kopardı. Nahiye delikanlılarından başka kasabadan da bir çok eş dost, bu bahçelere gelir, havuz başında yer alır, eğlenirlerdi. Hele birbirlerini göle atmaları görülecek şeylerdendi.. Çığlıklar, kahkahalar bütün nahiyeyi kaplardı.

Resim : 43 — Tarihi çınarın altında bol menba sulu bir de Göl vardı.

Daha sonra Kerimgiller, Karahacılar, Kasap İshak Çavuş, saatçi Mehmet ve oğlu Sabri Ef. lerin bahçeleriydi. Kuru Sugözü tarafında da Nacar İbrahimin bahçesi vardı ki, havuzları büyük ve suları boldu.

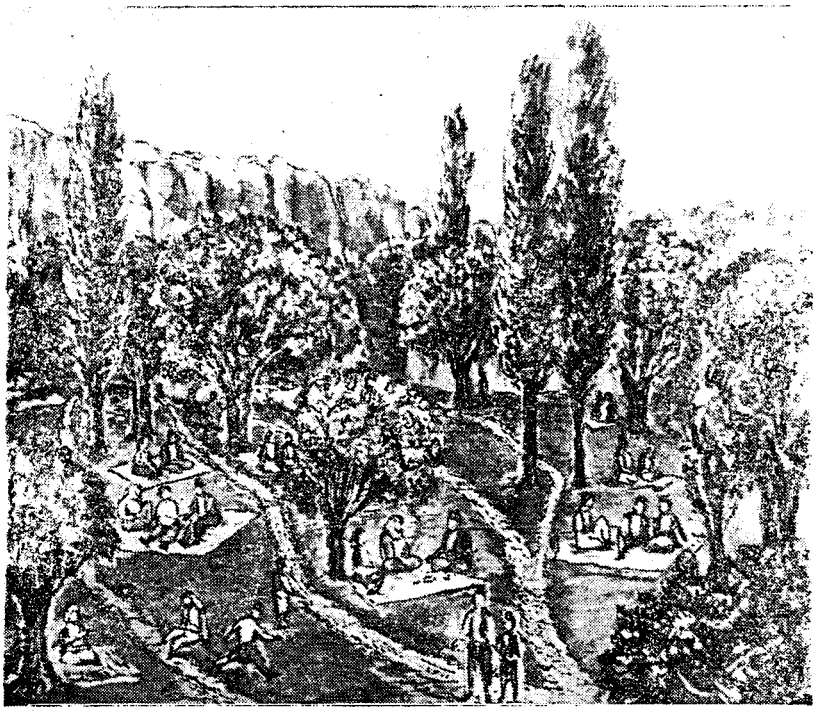
YEDİ GÖZ

Yedi göze, aşağıdan Sugözünden çıkabildiğimiz gibi Göllü bağlardan Etemoğlu Ahmet ağanın bahçesi hizasından ve sakızlıktan da gidebiliriz. Buraya Yedi göz denilmesinin sebebi: sağa ve sola kanat açmış gibi görünen tepelerin yan tarafında bir kayalık vardır ki, zeminden takribi 10 - 15 m. yükseklikte ve yalçın kayalar, sanki insan gücüyle işlenerek bir hizaya getirilmiş gibidir. Bu kayaların altından yedi yerden ayrı ayrı buz gibi berrak ve bol menba suları sessiz sedasız çıkmada ve düzlük bir alânda ayrı ayrı yollardan akar biraz aşağıda birleşerek Nahiyenin bütün bağ ve bahçelerini sulamakta ve cennete çevirmekteydi.

Resim : 44 — Su gözünden başka bir manzara.

Suların çıktıkları gözlerin önleri oldukça düzlüktür, bu düzlüğe civar bahçe sahipleri tarafından Söğüt, Kavak Ceviz ağaçları dikilmiş ve bu sulak arazide bu ağaçlar göklere kadar yükselmiş ve burayı adeta kanatlarının altına almış gibi güzelleştirmiş, bilhassa yaz aylarında hava serinliği ile şöhret bulan Yedigöz manzara itibariyle de dillere destan olmuştur.

Resim : 45 — (Yedi Göz) Bahçeleri, Kayalıkların altındaki 7 kaynaktan çıkan buz gibi sular, önündeki Bağ ve Bahçeleri cennete çevirmiş ve burayı bir mesire haline getirmişti.

Bu Tanrı vergisi suları, bahçe sahipleri kendi aralarında saatlemişler.. Herkes saatine ve hakkına razı.. Saatleri doldumu sular, diğer bir komşunun bahçesine çevrilir. Su harıklarıyla menekşe, dağlarında kekik kokularından geçilemez. Tabiat buraya öyle bir su, öyle bir hava vermiştir ki, bu bahçelerde 15 günlük dinlenme, bir yıllık çalışmayı garanti altına alacağına hiç de şüphe yoktur.

1926 Ağustos ayı içinde Harput'u ziyaretimde Yedi göze en yakın olan (Hanegegil) in bahçesinde rahmetli avukat Yunus ve Göncü Mustafa dostlarımın misafiri olarak bir kaç gün de ben kalmıştım. Bahçe sahiplerinin misafir - perverliklerini mi, gönül zenginliğini mi, mehtaplı gecelerin ilâhî manzarasını mı, kayalıkların altında su kaynaklarının etrafına serilmiş minderler üzerine uzanılarak tam bir istirahat ve huzur içinde Bağmancılarla yapılan tatlı tatlı safiyane sohbetleri mi? hangi birini sayalım.. Gece âlemleri de muttarit bir su gürültüsünden (Harıltısından) ve bin bir çeşit gece böceklerinin ötüşünden ibaret.. Şafak atınca sizleri tatlı uykunuzdan Bülbül sesleri uyandırır. Bülbüllere vahşi denilir; Halbuki Yedi gözün bülbülleri hiç de bu cinsten değillerdi, bunlar Yedigözlülerle beraber yaşar ve Yedigözlülerle beraber şakrarlardı.

Resim : 46 — Bugünkü sönük haliyle (Yedi göz).

Yedigözün doğu semtindeki bahçelerde «Tandıra Göl» namında bir göl vardı ki, oldukça şöhreti vardı. Hanegegiller, Zeynogiller, Kavasgiller, Oruçoğulları, Nacar Ahmet, Gergeri Ahmet Ef. nin oğlu Sait, Saraç

Bilâl, Sarhatliler ve Karacaoğullarının bahçeleri vardı, bunlardan başka Cuma bağlarına yakın olan yerlerde ise Kara Mollagilin ve daha bir çok kimselerin bahçeleri vardı. Hulâsa bu Nahiyede 15 e yakın bahçe vardı ki, herbirisi ayrı ayrı tepeler üstündeydiler.

CUMA BAĞLARI

Cuma bağları, mevki itibariyle Su gözünden yukarı Çakıl tepe ve Yumurta tepenin önündedir. Cuma bağlarının asıl ismi «Cumaağa» bağlarıdır, esasen bu Nahiyeyi kuran ve şenlendiren «Aslanoğulları» dır. Sonra Cuma ağa da oymağiyle buraya gelmiş, yerlemiş, zengin olmuş ve bu Nahiyeye de kendi ismini vermiştir. Bu iki oymaktan başka buraya yerleşen üç geniş oymak daha vardı ki, bunlardan birisi Yetimoğulları, Mansuroğulları, diğeri de Mevlütoğullarıdır. Bu beş aile arasında çok yakın ve sağlam bir sahriyet ve yakınlık varmış.. Bu aileler, gerek oymaklarının yaşayış tarzı, gerekse birbirlerine bağlı ve sadık bulunmaları ve birbirlerine yardım etmeleri bakımından bunların halis Türk boylarından olduklarını ortaya koymaktadır. İşte bu beş oymak halkının el ele vererek çalışmaları, bu toprakları az zamanda cennete çevirmiştir. Bağ ve bahçeleri birbirine girintili, çıkıntılı ve suları da müşterek olduğundan birbirlerinin hak ve hukuklarına riayetten bir ân yüz çevirmemişler ve bu yüzden Tanrı da bunları zengin etmiş ve refah içinde yaşatmıştı.

Cuma Bağlarının üst başından çıkan «Göldere» ve «Çakçak» namındaki dere sularını, büyük emekler sarfiyle hendekler ve kanallar açarak Nahiyeye getirmişler ve yaptıkları büyük havuzlara akıtmışlardır. Havuzların dolup boşalmasiyle bahçeler, sebzelikler, tarlalar muntazaman sulanmaktaydı. Su taksimatı da, ötedenberi cari usul ve gelenekler dahilinde haftada bir defa her semte sıra gelirdi, elden ele geçen bir havuz boşalırken diğer bir havuz dolmaya başlardı. «Çakçak» deresinin önüne bir bent de yapmışlardı, bu bendin suyu da çok boldu, Cuma bağlarını suladıktan sonra iki derenin sularından başka diğer bir takım menba suları da vardı ki, bu sulardan istifade için de dere aralarındaki boşlukların üzerine uzatılan 10 - 15 m. uzunluğundaki kavak ağaçlarının iç tarafları oyularak vücuda getirilen geniş oluklardan sular, karşı tarafa kolaylıkla geçirilir, kenar semtlerdeki bağ ve bahçeler de bu suretle sulanırdı.

Bu Nahiyenin de sayısız ve çok geniş Havuzları ve aynı zamanda gölge düşmez ağaçlıklar arasında Havuz başları vardı, yazın sıcak günlerinde civar Nahiyelerden ve Kasabalardan kafile kafile misafirler gelir,

Havuz başları dolar taşardı. Bu Havuzbaşlarında da diğerleri gibi daha aşırı eğlentiler, şakalaşmalar, göle atmalar, neş'e ve kahkahalarla devam edip giderdi.

Nahiyenin göze çarpan hususiyetlerinden birisi de nahiyeyi çevreleyen dağ ve tepelerde meşelikler yetiştirildiğinden nahiye halkı, mahrukat ihtiyaçlarını bu ormancıklardan tedarik ederlerdi; Fakat öyle bir usul tatbik edilirdi ki, bir ağaç kesilirse yerine iki üç fidan dikilirdi. Mer'aları da geniş olduğundan sürülerle koyun, keçi ve inek beslenir, bunların süt, yoğurt ve yağından istifade edilirdi. Bunlardan başka Arıcılığa da çok önem verildiğinden her ailenin 5 - 10 koğanı vardı, diyebilirim ki, dünyanın en nefis ve beyaz balları burada çıkardı. Üzüm bağları da çok zengindi, yetiştirilen çeşitli ve nefis üzümler, mevsiminde sepetlerle birbiri ardınca şehirlere sevk edilir ve satılırdı. Hele Yetimoğulları üzüm yetiştirmede ve bu üzümleri kış mevsimi boyunca ve hatta ilk bahara kadar muhafaza ederek bu mevsimlerde bile taze üzüm satarak hayli menfaat te'min ederlerdi. Cuma Bağlarında mezruata elverişli bir çok da tarla meydana getirilmişti.

Cuma bağlarında bu beş aileden başka sonraları Dabağ Mahmut, Apdaloğulları, Dedo Emin ağa, Kâvili Aloş ve Necip ağaların oğulları ve torunlarının bahçeleri vardı. Cuma bağlarına ilk giriş ise Çeçenlerin bahçelerinden başlar..

İşte bu bahçe, çok evvelleri MANSUR OĞULLARI'nın bahçeleriydi; Nesillerinden tahsildar Mehmet Ef. ye geçmiş... Sonra bu zat, bahçeyi Çeçenlerden Halil ağa ile kardeşi rahmetli Şükrü beye satmıştır. Hocam Şükrü beye, her yazımda, her satırımda tesadüf ettikçe ruhuna fatiha okur, hürmetle anarım; Çünkü kendisinden çok istifade etmiş bir talebesiydim.

Aynı zamanda Tahsildar Mehmet Ef. nin oğlu Bekir Veysi Ef. de Elâzığ İdadi mektebinde, bizden yukarı sınıflarda olmasına rağmen benim gibi riyaziye meraklılarından dört beş arkadaşı teneffüslerde etrafına toplar ve bizlere Hoca tarafından bir gün evvel verilen dersleri ve vazifeleri müzakere eder ve bizlere öğretinceye kadar uğraşır dururdu. Her ikisinin de ruhları şad olsun.

Rahmetli Bekir Veysi Ef. nin süvari binbaşısı Hasan Basri ve Yemenici Mustafa ağa namlarında iki kardeşi daha vardı. Sayın eşi Bayan Cemile ise bu gün Fatih'de Fevzipaşa caddesinde 61 sayılı mağazada ticaretle meşgul, kıymetli gençlerimizden oğlu Yılmaz Yardımcının nezdinde kalmakta ve sıhhattedir.

Bekir Veysi Ef. Elâzığ İdadi mektebinden mezun olunca İstanbul'a gelmiş, Darülfünun'a devama, bir taraftan da Fatih medreselerinde tahsile başlamış ve aynı zamanda bu devre içinde Kur'an-ı Kerimi de ezberliyerek Hafız olmuştu.

Darülfünun'dan mezun olunca, evvelâ Erzurum Öğretmen Okuluna, osnra Konya, Urfa liselerinde Tabiiye Öğretmenliğine tayin edilmiş, bil'âhere Elâzığ Öğretmen okuluna tahvil ettirilerek, Orta Okulda da Hocalık etmiş ve en nihayet 1938 yılında Umumî Müfettiş Abdullah Paşanın tavsiye ve inhasiyle yeni açılan Elâzığ Lisesi Tabiiye öğretmeni olarak terfi ettirilmiş dürüst, faziletli, muktedir bir hemşehrimizdi. 3 - 2 - 1942 tarihinde Elâzığ'da ölmüştür.

Bu bahçenin üç de bol menba suları ve bu suların önünde geniş havuzları vardı. Son sahipleri, Çeçen Halil ağa, bütün ömrü boyunca, Şükrü bey ise emekliye ayrıldıktan sonra bu bahçeye çok emek sarf ederek bilhassa fennî usullerle bir kaç üzüm bağı yetiştirerek bu bağlardan nefis ve külliyetli miktarda mahsul alırlardı.

Sonra hafif bir meyil ile suludereye inilir ki, burada derenin sağında Sarı Hafızgillerden emekli albay Dr. Şükrü beyin, sol tarafta ise ses sanatkârı Feyzi Kakko'nun ve sonra da Parmaksızların bahçeleri gelirdi. Sonra rahmetli yüzbaşı Yusuf ağanın bahçesi ki, bil'ahere bu bahçe, Yusuf ağanın torunu Hamdi beyin elindeydi, bu bahçe de meyve, üzüm ve sebze verimi bakımından üstün bir durumdaydı, bununla beraber bu bahçede tabii büyük bir mağara vardı ki, bütün nahiye halkı, etlerini, yemeklerini, ayran ve yağlarını, bu mağaraya koyar ve burayı adeta bir Frijder gibi kullanırlardı. Feyzi Kakkonun bahçesine gelince, bu bahçe de çok verimli.. Her yaz bu bahçeden dört Harar (38) dolusu iç badem ve bu kadar da iç ceviz mahsulü alınırmış.. Sonra bu bahçe 14 bin liraya satılmıştır. Parmaksızların bahçeleri ise, çok geniş, sebze ve meyveliklerinden başka 16 tane de üzüm bağı vardı.

Son zamanlarda bu nahiyede 14 bahçe bulunduğu tesbit edilmiştir. Ben o kanaatteyim ki, aslında 10 kadar artan bahçeler, evvelki beş bahçeden her hangi birinin veya daha fazlasının hisselerinin muhtelif kimselere parça parça satılmasından ileri gelmededir ve doğrusu da budur.

Cuma bağlarının karşı tarafındaki sırtların önünde oldukça mamur bir kaç bahçe daha vardır ki, bunlar da Cafergillerin ve Çavuşgillerin bahçeleriydi, bu bahçelerin arasında bulunan bir tepeye «Kırklar tepesi» denilirdi ki, burada harabeye yüz tutmuş bir de Türbe vardı ki, ismi Muzdafir (Muzaffer) babaydı.

38) Harar : Harputta büyük çuvalların ismi harardır, telis nevinden olduğu gibi, kıl hararlar da vardır. Çok defa memleketin önemli ihraç maddesi olan Pamuk bu hararlarle yapılırdı.

PEKİNİK NAHİYESİ

Harput'un kuzey doğusunda ve Harput'a 15 km. mesafede bulunan Cuma bağlariyle hem - sınır olan bu nahiye, 80 evli bir köy halindedir. Bir taraftan Ölbe deresi, diğer taraftan Cuma bağlarından gelen «Karabağ» deresi sularının tam birleştiği noktada ve «Kâvurtaşı» nın da doğu hizasındadır. Bu iki derenin birleşmesiyle Pekinik deresi ismini alan bu büyük çay, Adedi önünde Murat nehrine dökülür. Takribi 5 km. uzunluğunda olan bu dernin sağlı, sollu iki tarafı ceviz, kavak, ve söğüt ağaçlariyle adeta sık bir ormanlık halinde Murada kadar uzar. Bu nahiyenin bütün dereleri, tepeleri, düzlükleri çeşit çeşit meyve ağaçları ve üzüm bağlariyle süslenmiştir. Bahar mevsimlerinde şiddetli yağan yağmurlardan derenin kabarıp taşmaması ve tahribat yapmaması için bahçe sahipleri tarafından derenin her iki tarafına boydan boya kuru taş setler yapılmıştı. Dereden su almak için bu setlerin altında 50-60 m. aralıkla tüneller ve arazi üzerinde de bir çok cedveller açılmıştır. Bunlardan başka Cuma bağlarında olduğu gibi dereler üstünde karşıdan karşıya su almak için ağaç oluklar yapılmış, yerli yerine konulmuştu. Esasen arızalı olan bu arazi üzerindeki yamaçlardan topraklar bir taraftan diğer tarafa aktarılarak suretile düzlükler.. Dağlar delinerek menba suları elde edilmiş bu sayede muhitin en nefis ve nadide meyve ve üzümlerini yetiştirmeye muvaffak olmuşlardır.

Nahiyenin dere kenarındaki sağlı sollu topluluğu on aileden ibaretti ki, buraya ön mahalle denilirdi. Burada başda Hamzeoğulları, Ekmekci Mehmet, Kaya oğlu Ahmet, Abdurrezzak oğlu Mehmet, Berber İboş, Hacı Mustafa, Dadağ Haşim, Hacı Hayrullâhın bahçeleri vardı, memnuniyetle haber alıyoruz ki, Hacı Hayrullâh ile Dabağ Haşim, yıllar boyunca Âta ve babalarının alın teriyle meydana getirdikleri bu bahçeleri ellerinden çıkarmamakta, bir tarafdan imarına, bir tarafdan da gelir te'minine çalışmaktadırlar.

Pekinik bahçelerinde «Şeyho» namında gözleri miyoplu bir kişi vardı ki, Kufa (39) (Ufak sepet) yapar, bahçe sahiplerine satarak geçimini sağlardı. Yaya olarak bütün nahiyeyi dolaşır, kim sepet isterse, hemen orada oturur, örmeğe başlardı. Çok defa da bu çalışması sırasında uykusu gelir, bulunduğu yerde hemen yatar mışılmışıl uyurmuş.. Bunu gören bazı muzipler, yakınındaki havuzun tokmağını çeker, gölün ayağını, Şeyhonun yattığı saha üzerine çevirirler.. Kendileri de sık ağaçlar

(39) Kufa : İnce söküt dallarının kabukları soyulmak suretile veya çok aceleye gelirse kabuklu beş on daldan hemen örmeğe başlanır. Ehli olanlar yarım saat veya çok çok bir saat içinde mükemmel bir kufa meydana getirirlerdi. Buna Kufa denildiği gibi ELİCE de denilirdi. Bu sanat, esasen Çingene (Gürbet) lerin sanatidir.

arasına gizlenerek manzarayı seyre koyulurlar.. Şeyho, bu şiddetli su akıntısının içine gömüldüğü ve elbiseleri tamamen ıslandığı halde yine de uyanmazmış.. Taki, suların soğukluğu iç tenine kadar işler, o zaman uyanır, güçhal ayağa kalkar, suları süzüle süzüle evinin yolunu tutarsa da ağzını açar, gözünü yumar.. Küfürler savurur ve bu suretle hıncını alırmış.. Diğerleri de ağaçların arasında gülmeden katılırlarmış.

1960 yılı Ağustos ayı içinde vilâyet merkezinden Pekiniğe kadar muntazam bir yol yaptırılmış ve motörlü vasıtalara da açılmıştır. Yol, bilhassa bu cennet kadar güzel olan bağ bahçeleri yaşatan, besleyen bir ana damardır. Ümit ve temenni ederim ki, saydığım bu nahiyelerin ve bu bağ ve bahçelerin yolları örümcek ağları gibi asfalt yollarla motörlü vasıtalara açılsın, merkeze ve birbirlerine bağlansın.

VENK

Pekinik Nahiyesinin kuzey doğusunda ve Ankuzu Babanın doğu hizasında ve Pekinik deresi üzerinde 4 - 5 evlik ufak bir küme daha vardır ki, ismine «Venk» denilir. Buranın arazisi tamamen Pekinikli Hacı Osman Ef. ye aitti.. Şimdi oğlu Fuat Ef. burayı bir çiftlik halinde islah ve imar ederek çok miktarda meyve fidanlığı ve üzüm bağları yetiştirmiştir.

HALKOTU BAĞLARI

Cuma bağlarının zengin üzüm bağlarından başka bir de susuz üzüm bağları vardı ki, bu bağlara «Karabağlar» veya «Halkotu» bağları denilirdi. Mevki itibariyle Pekiniğin kuzey doğusunda ve Pekinik deresinin kuzey yakasında, Cuma bağlarının da doğu kısmındadır. Bu bağların hususiyeti: umumiyetle üzüm bağları olmasıdır. Bu bağlardan bazılarında bademlikler de vardır. Bilhassa üzümleri meşhurdur. Eskiden bu bağlarda külliyetli miktarda şaraplık üzüm yetiştirilirmiş. Bağların bir kısmı, civardaki bahçe sahiplerinin, bir kısmı Pekiniklilerin, büyük bir kısmıda Harputta oturan muhtelif kimselere aitti. Bu bağların üzümleri, o kadar nefis ve tatlı olurdu ki, beyaz üzümlerin rengi değişir ve kınalı yapıncak gibi bir hal alırdı. Eskiden üzüm bağlarında bahis tutuşma suretiyle bir oturuşda iki kiloya yakın üzüm yiyenlere tesadüf edildiği halde,Halkotu bağlarının üzümlerinden, bunun yarısını yiyen babayiğitler pek de görülemezdi.

Bağlara bakma, bekçi, üzüm sağımı gibi olaylar, hep ova bağlarında olduğu gibiydi. Bu bağları ellerinde tutan ve bu bağların yetiştiril-

mesine hayatlarını vakfeden bir çok kimse, I. inci Cihan harbinde askere giderek bir daha dönmemişler ve bağları da sahipsiz kalınca yavaş yavaş sönmeğe başlamıştı. Şimdi memnunlukla haber alıyoruz ki, bir çor harp şehitlerinin geride bıraktıkları kardeşleri, oğulları, torunları, bu bağları yeniden ele alarak imarına çalışmaktadırlar. Bu bağların biraz kuzeyinde ve Ankuzu kayalıklarının eteklerinde Yetimoğullarının meşhur bahçeleri vardı, sonraları bu aile sönmüş, bahçeleri de bakımsızlıktan köstebek yuvasına dönmüştü. Ancak bu aileden Ahmet namında meczup bir kişi, kayalıkların zirvesinde bulunan «Ankuzu Baba» türbesine yıllarca sahabet etmiş ve Türbedarlığını yapmış.. Ölümünden sonra da kızı Hamide hatun, bu ödevi üzerine almıştı. Hamide hatun, uzun zaman yaz kış bu bahçede oturarak babasının izinde sebat etmiş ve bu yönden baba, kız bu suretle geçinme kapısı olan bu türbeden hayatları boyunca faydalanmışlardır. Bilmem Hamide Hatun hâlâ sağ mıdır? (40)

ÖLBE NAHİYESİ

Bu Nahiye, Aunkuzu Babanın doğu hizasındadır. Bu topraklar üzerinde yaşıyan insanlar da bir evvelkiler gibi çalışarak kayalarla, dağlarla, taşlarla mücadele ederek su ve arazi elde etmeğe çalışmış ve muvaffak da olmuşlardır. Nahiyenin ortasından Ölbe deresi akar.. Her iki taraflı kayalıklardan fışkıran sular, bir değirmen çevirecek kudrette olup etrafındaki bağ ve bahçeleri suladıktan sonra köyün bir kaç değirmenini de işletir. Bir zamanlar Nahiyenin en meşhur bahçesi Tosunoğlu Hacı Ahmet Ağanın bahçesiydi. Ölümünden sonra oğlu Tevfik bey, bu bahçeyi yok pahasına satmıştır. Şimdi bahçe Aşağı Eğinde oturan Dabağ Hacı Osman ağanın oğlu Ferit Ef. nin elindedir.. Yine imar edilmiş ve yine cennete çevrilmiştir. Taş devrinden kalma bir su mağarası, işte bu arazi içindedir. (41)

ADEDİ

Bu bir köydür.Saydığım bölgenin Murat nehri kenarında bir geçit noktası (İskele) olduğundan bir iki satırla söz etmeden geçemiyorum. Murat havzası hemen hemen deniz seviyesinde olduğundan iklim burada çok yumuşaktır, baharda Harput'a ilk Hıyar (Salatalık), turfanda sebze ve meyveler hep buradan gelirdi, üzüm bağları da meşhurdur.

(40) Bak. Bu kitabın 1. inci c. Zâviye ve Ziyaretgâhlar. s. 322
(41) Bak. Bu kitabın 1. inci c. s. 53.

GÜNEY ÇAYIRI

Su Gözü Nahiyesini ve Cuma Bağlarını geçtikten sonra yol bir inişle dereye iner, dereyi geçtikten sonra ikinci bir çıkışla «Güney Çayırı» Nahiyesine kavuşmuş oluruz. Güney çayırı, şöyle bir sınır içindedir: Doğusu Pekinik köyü ve Hasretdağı.. Güneyi Karakaya.. Batısı Beyyurdu Cuma Bağları, Su gözü.. Kuzeyi ise Çakıl tepe ve Sinanlar.. Güney çayırının da bol menba suları ve sayısız havuzları vardır. Toprakları verimli olduğundan her nevi ziraate elverişli ve çok miktarda buğday, arpa, mercimek, yonca, fik gibi mahsul alındığı gibi, her cins meyve ve sebze de yetiştirilirdi.

Bu Nahiye bir kaç kümeden ibaret olup başlıcaları: Fitolular.. Kavaklılar.. Obaoğulları.. Aslanoğulları.. ve Bozolardır.

Bunlardan Fitolular, Kelogillerle birleşerek on evlik bir küme kurmuşlardı. Kavaklılar 10 evden ibaret derenin sağ tarafındaki yamaçlarda yer almışlardı. Obaoğullarının oymağı da 3 - 4 evden ibaretti. Fakat bu oymağın üzüm bağları, meşhur ve çok verimliydi; Çok defa kasabada ve civar bağ komşularından bir çok kimse mevsiminde sepet ve eşekleriyle bu üzüm bağlarına gelir, külliyetli miktarda üzüm satın alarak evlerine, bahçelerine götürür tatlı yaparlardı. Kavaklılar ise, çocuklarını bahçelerde çalıştırmıyarak mekteplere verip okutmuşlar, bu yüzden Güney çayırından bir çok da subay yetişmiştir. Aslan oğullarına gelince: Bu aile başlarında Mustafa ağa namında bir Boy beği olduğu halde buraya konmuşlar, Cuma bağlarının kurucuları arasında oldukları halde her nedense orayı terk ederek Güney çayırına yerleşmişler, Cuma bağlarındaki sulu dört bahçelerin de parça parça satmışlardır. Aslanoğulları bahçecilikte, burada da muvaffak olmuşlar... Bol menba suları çıkararak büyük havuzlar yaptırmışlardır. Nahiyedeki Havuz başlarının en büyüğü olan havuza iki menba suyu bir arada akıtmışlardır. Bu bahçelerin güzelliğini, feyzini, manzarasını bizzat görenlerdenim. (42)

Bu Nahiyenin hususiyetlerinden başda geleni: Gerek Güneyçayırı bağ ve bahçelerinin etrafında gerekse bu bahçelerin karşısındaki Müz-

---

(42) 1913 (1329 M.) yılında Elâzığ Adliyesinde memur iken bir arkadaş topluluğumuz vardı ki, yaz boyunca bütün tatil günlerimizi köylerde, bahçelerde geçirirdik. Yine böyle bir tatil gününde yirmi kadar arkadaşla birlikte bu bahçelere ve bu büyük havuz başına misafir olarak gitmiştik.. Akşamın geç vakıtlarına kadar bu havuz başında yedik, içtik, güldük, oynadık, çaldık, çağırdık. Rahmetli arkadaşımız kesirikli Sabri için Mornik köyünden hususî surette bir davul getirttik.. Gurup vaktı muhitin ve bahçenin güzellikleri arasında, çok neş'eli ve kabuğune sığmayacak derecede hareketli olan Sabri'nin davulu önünde rahmetli Aza mülâzimi Hüseyin ve İstinaf mahkemesi Baş kâtibi Mustafa Ef. lerin bir halay çekmeleri vardı ki, aradan yarım yüz yıl geçmiş olmasına fağmen hâlâ unutamıyorum.

dafer tepenin etrafını saran sırtlarda bol miktarda Sakız kengeri kökleri vardır ki, bu köklerden on binlerce kalıp sakız alınırdı.

İkincisi ise bu bağlarda ve bu bağları çeviren tepelerde külliyetli Dağanuğu yetişir ki, kokudan geçilemezdi, hattâ bu kokuyu koyun ve keçilerin sütlerinden bile almak mümkündü.

BOZOLAR

Göllü bağların altındaki Yedi göz ve Su gözünün üst doğu kısımlarına düşen ve Çakıl tepeyi de içine alan ve aynızamanda Güney çayırına kadar uzanan bu âlanın içinde 10 - 12 evden ibaret bir topluluktu. Burada Çakıltepeye bu isim verilmesinin sebebi, arazisinin kumsal ve çakıllı olmasından ileri gelmektedir. Ufak bir Nahiye ve aynızamanda bahçeleri de verimli değildir, ancak üzüm bağları meşhurdu.

b) SULAR ve SEBZELİKLER

Her bahçenin mutlak surette bir iki ve bazılarının daha fazla akar suları olduğu gibi bu suların toplanması için de önlerinde muhtelif Gölleri (Havuzlar) vardı. Suları bol olan bahçelerin Havuzları da büyük ve derin, Havuz başları da geniş ve muntazamdı. Bir bahçenin ağaçlarının sık ve gümrah, mezruatının ise bol ve feyzli olması, sularının bolluğu ve Göllerinin sayı itibariyle çokluğuyla ölçülürdü.

Bu bahçelerin bir çoğu, sarp arazi üzerine kurulmuş olduğundan yıllar boyunca buralarda Harput'luların kol ve kafalarının ne suretle ve ne azim ve imanla çalıştıkları ilk nazarda göze çarpar. Yalçın kayalar, barutla atılmak.. Dağlar kuyulanmak ve bu kuyuların araları delinerek tünel haline getirilmek suretiyle bol menba suları elde edilirdi. Bu, ilk bakışta basit bir ameliye gibi gözüküyorsa da pek kolay bir iş de değildi. Harput veElâzığ dolaylarında bütün menba suları bu usul ile elde edilirdi. Evvelâ, bahçenin içi veya bahçenin etrafındaki sırtlar ve dereler gözden geçirilir, nerde ki, bir yeşillik ve toprakda bir rutubet eseri görülür ve bu yeşillik bilhassa yaz günlerinde de renk ve mevcudiyetini muhafaza ederse o mevkide ve etrafda su damarlarının mevcudiyetine kanaat getirilir, mutahassıs kuyucular celp edilerek onların da fikirleri alındıktan sonra pazarlık yapılır ve hemen işe başlanırdı. İlk defa o mevkiin münasip yerine bir kuyu vurulur, iki - üç metre inilir.. Az veya çok su sızıntılarına tesadüf edilse de edilmese de o kuyu hali üzere bırakılır ve 3 - 4 metre daha yukarıya aynı hizada ikinci bir kuyu daha vurulur, birincinin seviyesine kadar inilir, orada bariz sızıntılar görülürse ümitler artar ve yine aynı hizada ve aynı ara açıklığıyle da-

ğa doğru, dördüncü, beşinci kuyular vurulur. Birinci kuyunun derinliği iki metre ise şimdi derinlik son kuyuda 10 - 15 metreyi bulmuştur. Bu ameliye sırasında ikinci, üçüncü kuyularda su miktarı az görülürse işe son verilir ve birinci kuyunun önünde toprak derinleştirilerek önüne taş ve kireçten bir set yapılır, sonra kuyuların alt kısımları delinerek birbirine bağlanır ve sızan sular, bu çukulara dolar ve birikir, buralara mağara ve daha doğrusu «Tıhmaca» denilir ki, Harput âlimlerinden Hacı Halim Ef. namında bir zat, Bağmancı bir dostu tarafından bahçeye davet edilmiş bahçede havuz başında oturup konuşur ve eğlenirlerken dolu havuzun ayağının biraz ilerdeki Tıhmacaya gittiğini ve oradan tekrar havuza aktığını görünce alay kasdiyle irticalen şu beyti söylemişti :

«Tıhmacadan havuza gelir ab-i tap
Havuzdan döner Tıhmacaya bi hesap.»

Resim : 47 — Bir Tıhmaca ki, yaz günlerinin sıcaklarından bunalan bir grubun, bu loş ve serin Tıhmaca başına sığınarak istirahat etmeleri..

Kuyuların hepsinde ve dağa girildikçe gözle gözükür şekilde su damarlarına tesadüf edilirse ve bu damarların su miktarı da gitgide fazlalaşırsa bahçe sahipleri ve kuyucular sevinç içindedirler, su bulunmuştur. İkinci ameliyeye gelince: ilk kuyunun zemininden ikinci kuyuya doğ-

ru bir tünel açılır; bu tüneller, ancak bir kişinin eğilerek içinde yürüyebileceği genişlik ve yükseklikte açıldıkça sağ ve sol yanları kuru taş duvarlarla örülür, dağın çökme ve toprakların akmasına karşı da iptidai bir tedbir olmak üzere bu duvarların üst kısımları, evvelden hazırlanmış büyük ve geniş sallarla ters bir V şeklinde işlenerek ve araları da taşlarla kenetlenerek tünellerin yapılmasına devam edilir. İkinci kuyuya ve sırasiyle üçüncü, dördüncü ve beşinci kuyulara kadar bu suretle işlenir, kuyulardan alınan sular, bu minval üzere birleştirilerek muayyen bir yere akıttırılır. O gün bahçede düğün, bayram gibi kurbanlar kesilir, komşular davet edilir.. Sofralar, yemekler hazırlanır.. Yenilir, içilir.. Tanrıya hamd-ü sena edilirdi.

Bu kuyuları vuran ve koca dağların içine sokularak bu tünellerde hayatlarını her ân tehlike altında bulunduran bir çok mutahassıs huyucular (1) vardı ki, bu işleri ancak bunlar yapabilirlerdi, yoksa her hangi bir kimse bu gibi işlere giremezdi. Tünellerin duvarları sağlam yapılmaz ve bu duvarlar sallarla birbirine iyice kenetlendirilmezse dağın her ân çökmesi beklenebilir.. Hatta bazan arada böyle bir iki kurban verildiğini de hatırlıyorum.

Bu tehlikeli ve uzun zaman çamur ve su içinde havasız, güneşsiz dağ altında çalışmaların sonunda: bu kuyucuların ellerine ne geçerdi bilir misiniz? Aziz okuyucularım! Şimdi söylersem inanamıyacağınıza kanim. İki kişi, üç dört ay, her gün mütemadi çalışmak suretiyle sonunda ellerine ya 15 - 20 veya en fazla 30 mecidiye geçerdi. Şu hesaba göre iki kişinin yevmiyesi üç, beş kuruşdan biraz fazla demekti; bununla o zamanki hayatın ucuzluğu hakkında bir fikir de edinmiş oluruz.

Su geldikten sonra suyun azlığı veçokluğu nisbetinde münasip bir yere küçük veya büyük bir göl (Havuz) yaptırılır ve gölün etrafı tesviye edilerek ağaçlandırılır.. Bilhassa gül, leylâk ve gilabala gibi fidanlar dikilir. Gölün ayağı boyunca da kavak, söğüt fidanları sıralanır, bir de çardak yapılır ve çardağın her iki tarafına Ariş (Asma) dikilir. Bir kaç sene içinde iyi bakım yüzünden bu fidanlar yetişir ve bu suretle havuz başı da tamamiyle ağaçlandırılmış olurdu.

Bu göller, suyun azlığı veya çokluğu nisbetinde 12 veya 24 saatte bir dolar, gölün ne zaman dolacağını veya dolduğunu evvelden hesap eden bahçe sahipleri, her gün seher vakti uyanırlar, içlerinden genç ve

(1) Bu kuyucuları, umumiyet itibariyle Hanköyü yetiştirirdi. Bunlar, babadan oğula bir miras gibi geçen bu sanatı ellerinden bırakmazlar ve çalıştıkça da zenign ve mütehassıs olurlardı. Bu gün yine Elâzığ'da ve dolaylarında aynı köylüler tarafından aynı usul tatbik edilmektedir.

dinç olanlardan birisi veya bir kaçı kürek ve bellerini (2) omuzlarına alarak bahçeye çıkarlar.. Doğru havuz başına.. Her şeyden evvel çemirlenerek (Kollarını sıvamak) abdestlerini alır, çemenler üzerinde sabah namazlarını kıldıktan ve ellerini semaya kaldırarak Tanrıya dua yaptıktan sonra gölleri deşerler (3) Salacak çekilince havuzlardaki suların baskısı, suları demekten hızla dışarı fırlatır, sular gölün önündeki harıklardan geçerek sulanması gereken sebzeliklere ve diğer sulanması icap eden sekülere kadar gider. Bahçe sahipleri, sebze evleklerini, sular basdıkça ellerindeki kürek veya bellerle suları ikinci, üçüncü ve diğer evleklere çevirirler, bu suretle sekülerdeki bütün sebzelikler sulandıktan sonra suların ayakları meyvelik ve dutluk gibi yerlere çevrilir.

Bu işler, sabahları yapıldığı gibi, akşamları gün batarken de yapılır; Fakat en cazibi, mehtaplı gecelerde yapılan sulamalardır. Gecenin süköûtu arasında göllerden ve menekşe kokulu harıklardan taşlara çarparak ve harıklardaki gazelleri (sararmış yapraklar) önlerine topluyarak bir hışırtı halinde aşağı bahçelere inen bu suların şarıltısı, insana neş'e ve heyecan verir.. Hele belleri omuzlarında, suların sebzeliklere gelmesini veya evleklerin dolmasını bekliyen Bağbancının, bu gündüz gibi gecelerde gür ve güzel sesiyle, okuduğu bir maya veya bir hoyratı işitirsiniz. Bu sesler, ya ne kadar da hazin, çekici ve ne kadar da yanık ve coşturucu olarak bambaşka bir âlem yraatırdı, sizlere!...

Bahçelerde elde edilen bu su ameliyesinden başka bir çok da toprak tesviye işleri vardı. Arazi ekseriyetle düz olmadığından dağlar ve yamaçlar kazılarak bu topraklar yukarı tarafdan alınarak öne doğru devredilmek suretiyle meydana gelen düzlükler tesviye edilir ve set set birbiri üzerine sıralanır, bu düzlüklere «SEKÜ» denilirdi ki, bunlar bahçelerin sebzeliklerini teşkil ederlerdi. Bu sekülerin bir çoğuna ilk baharda Fik veya Arpa ekilir, bunlar tez yetişen bitkilerden oldukları için 50 - 60 santim boyuna çıktı mı ve biraz da başaklandı mı biçilir, at, katır ve merkeplere yedirilirdi. Sonra buralar tekrar bellenir, evleklere ayrılır, sırasiyle her birine ayrı ayrı çeşit çeşit bakla, hıyar, kabak, domates, biber, bamya, patlıcan gibi sebzeler ekilir ve yetiştirilir. Sırası gelince

(2) Bel : Uçları küreklerden daha sivri ve gövdeleri daha kalın, yerli demirciler tarafından yapılan bir ziraat âletidir. Ekseriyetle ekilen tarlaları son bahar veya ilk baharda sökmek için kullanılır.

(3) Deşmek : Gölün alt kısmında bir menfez vardır ki, buna demek derler, bu demek bir metre uzunluğunda hususî surette yaptırılmış kalın bir ağaç tıkaçla kapatılmıştır.. Bunun adı da (Salacak) dır.- Bu Salacağın çekilmesiyle suların havuzdan dışarı fırlamasına deşmek denilir.

de bol mahsul alınırdı. Birçok bahçelerin sınırları içinde geniş ve münbit tarlalar vardır ki, buralarda da bol miktarda arpa, buğday, nohut gibi hububat elde edilirdi.

İşte bu olayların bütünü, eski Harputluların ne kadar çalışkan olduklarına ve ne kadar azim ve iman ile hareket ettiklerine birer canlı misal olarak gösterilebilir. Ya şimdi! Bu mamureler ve bu şen bağ ve bahçeler bu günkü neslin ellerinde ihmal ve tahrip edilmiş, ağaçlar baltalanmış, sular kurumuş, göller ve havuzlar belirsiz hale gelmiş, sekiler ortadan kaybolmuş ve yine ulu Tanrının ilk yarattığı şekle sokularak mael'esef dağ ve bayır haline getirilmiştir.

Bu, yalnız Harput - Elâzığ davası değildir; bu dava, bütün Türk ülkelerini tehdit eden ve Türk ulusunu her yıl biraz daha fazla dane ve nimetten mahrum bırakan feci bir sonuçtur ki, bütün illere şamildir. Meselâ: Konya ovasının çöl haline getirilmesi gibi.. Gözle görülen ve her geçen gün için milletçe bariz iztirabı duyulan bu hale, kesin ve ivedilik karar ve kanunlariyle hal çaresi aramanın vakti gelmiştir. Bu konunun şimdiye kadar iptidaî ve mütevekkilâne bir zihniyetle ele alınmaması topraklarımızın sessiz, sedasız mahv-ü harap olmasına sebebiyet vermektedir. Bizler, bu memleketin refah devirlerini yaşamış evlâtları arasında bulunduğumuz için herkesden ve bu günkü nesillerden daha fazla iztirap ve vicdan azabı duymaktayız.

c) İLKBAHARDA BAHÇELER, GÖÇLER, BAĞ EVLERİ, GECELER, YAŞAYIŞ, NEŞ'E VE HUZUR

İlk baharda karlar eriyip de ortadan kalkınca bahçelerde bir faaliyettir başlar, her şeyden evvel fakir ve orta halli bağ ve bahçe sahipleri kendileri, zengin olanların da hizmetkârları kasabadan bahçelere katır ve merkezlere yüklü keşkerelerle (1) gübre çekmeğe başlarlar, bu gübreler sekilerin münasip yerlerine dökülür.

Sonra kış mevsiminde kar ve yağmur sularının sekilerde, dutluklarda, şurada burada açtığı çukurlar doldurulur, düzeltilir.. Sekiler bellenir, tarlalar sürülür.. Bahçenin dört bir tarafı, su harıkları, su yolları ve mağaraları gözden geçirilerek bozulan kısımlar tamir edilir, ağaçlar bu-

(1) Keşkere : 60/70 cm. derinliğinde, alt tarafının yanları 35 cm. den başlayıp yukarıya doğru genişleyerek ağzına doğru beher yanı 50 cm. e kadar çıkar ve 2,5 cm. kalınlığında tahtadan yapılmış alt kısmı sürmeli, üst kısmı kapaklıdır. Aynı şekil ve biçimde iki araç olup semerli hayvanların biri sağına, diğeri soluna içleri boş olarak yüklenir ve ağız kapakları açılarak içlerine gübre doldurulur ve ağızları tekrar kapatılır, alt sürmeli kapakları çekilince de kendi kendine boşalır.

danır.. Bağ ve bahçe evlerinde, havuzlarda tahribat varsa bunlar da tamir ettirilir.

Bu mevsimde Harput bahçelerinin hususiyetlerinden bir kaçını burada anlatmadan geçemiyeceğim :

Bahçelerde karların eriyip kalkmasiyle altındaki topraklar tamamiyle ve yer yer kabarmış bir hal alır, bu toprakların arasından çillem çiçekler, nevruzlar çıkmaya başlar.. Göllerin harıklarında, kavaklıklarda her yer menekşeler açılır, etrafı misk gibi kokular sarar..

Şairin dediği gibi :

Mart ayında sarı çiğdem açılır,
Nisan gelir, çayır çimen seçilir,
Mayıs sonu yaylalara göçülür,
Güzellere eda verir o çağlar.

Kışın şiddetinden altı yedi ay evlerinden, kürsü başlarından ayrılmıyan ve güneş yüzü görmeyen halk, ilk baharın bu güneşli günlerinde kırlara, bağlara, bahçelere dağılırlar. Çok defa Cuma günleri, sabahın erken saatlerinde ailenin erkeği çarşıya çıkar, aile efradının az veya çokluğu nisbetinde fırınlarda peynirli ekmekler yaptırır.. Evin hanımı da evde bir helva pişirdi ve bir de yalancı kuzu (2) yaptımı, bunları hemen paketler, yola çıkarlar. Bu gibi kafilelerle, yakın bahçelerin havuzbaşları insanla dolar, taşar. Öğle sıralarında yemek paketleri etrafına çevrilmiş küme küme aileler görürsünüz, bunlar bu suretle kırlarda ve tabiatın bu müstesna güzellikleriyle baş başa güle söyliye yemeklerini yerler.. Dağlar, tepeler çocuk cıvıltısından geçilmez hale gelir.. Çocuklar, ilkbahar güneşinin bu ılık sıcaklığı altında koşarak, oynıyarak eğlenir ve osnra dağlardan, derelerden topladıkları nevruz ve menekşe desteleri elelrinde olarak akşama doğru Kasabaya dönerlerdi.

Yine bu günlerin hatıralarından birisi de mektep sahralarıydı. (3) Harput'da ne kadar mektep ve medrese varsa bunların talebeleri, bahar geldi ve havalar biraz ısındı mı sıra ile birer gün Sahraya çıkarlardı, bu çıkışları ne heyecan ve ne sevinçle karşılar ve iple çekerdik.

Bu mevsimin hususiyet ve güzelliklerinden birisi de badem ağaçlarının çiçek açmasıdır. Badem, Harput'un en başta gelen istihsal maddelerinden birisi olduğu için ağacına da o nisbette önem verilir, bakılır ve üretilirdi. Hiç bir bağ ve bahçe yoktu ki, ağaçlarının % 40/50 sini badem

(2) Yalancı Kuzu : Geniş bir kap içine bol miktarda doğranmış taze soğanın üstüne, yine bol miktarda haşlanmış yumurtaların kesilerek parça parça konulması ve üzerine de yine bolca tuz ve kara Biber serpilmesiyle meydana gelen bu bir nevi salataya Harput'da Yalancı Kuzu denilirdi.

(3) Bak, bu kitabın II. nci cildi, s. 72

ağacı teşkil etmesin. Nisan ayı içinde çiçek açan Badem ağaçlarının manzarası Harput'a ve etrafındaki bağ ve bahçelere başka bir güzellik verir, başka bir hava yaratırdı. Hangi tepeden bakacak olursanız önünüzdeki bahçeler umumiyetle bir beyazlık ve penbelik âlemi içinde ve her bahçeye sanki küme küme çiçeklerden beyaz çadırlar kurulmuş gibiydi, bunların yakından kokuları ise insanları mest-ü hayran eder derecede bir kudret taşırlardı.

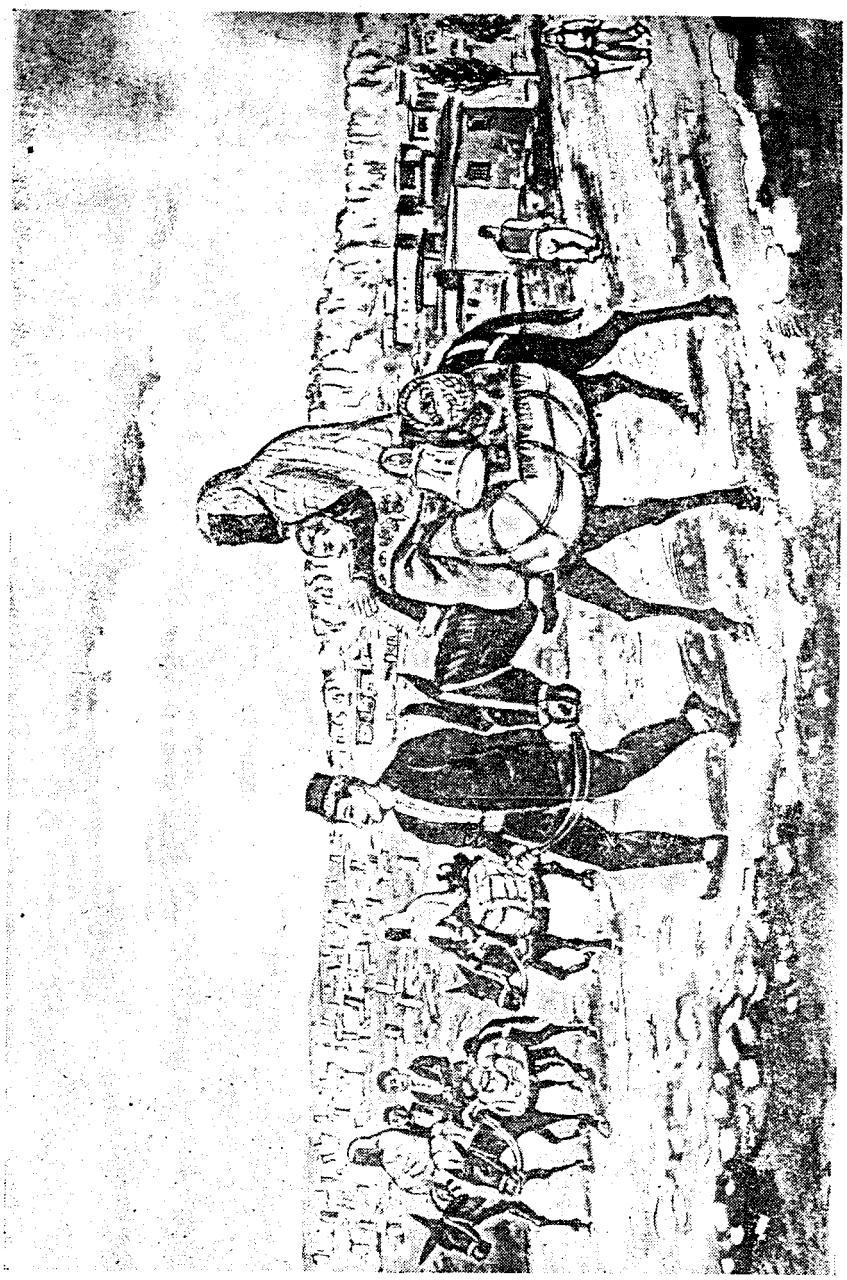
GÖÇLER

Mevsim geldi mi, aile arasında bağlara ve bahçelere taşınma günü kararlaştırılır, bahçeye gitmesi zaruri bulunan yatak, kilim, palaz, matbah eşyası, kazan, teşt gibi eşya ile erzak çuvalları hazırlanır.. Yataklar maşraflanır. Şimdi sıra bu eşyanın nakline gelir. O zamanki nakil vasıtaları, bu günkülerine hiç de benzemezdi, bu günkü motorlü vasıtaların yerine kışda Merkep, sonra Katır ve Boygir gelirdi. Bahçe sahibinin bir merkebi ile bu eşyanın kolay kolay taşınamıyacağı göz önüne alınarak konukomşuya müracaatla onlardan yardım ve hayvan istemek âdetti. Fakat nasıl ve ne şekilde? İşte işin en enteresan tarafı da bu!... Ya bir dükkân önünde toplu oturulurken veya gece odalarda konuşulurken içlerinden meselâ Aloş Ağa, perşenbe günü bahçeye göçecek... şimdi kendisine hayvan lâzım... Bu hayvanları komşularından ve yakinlerinden te'min etmek mecburiyetinde... Bu konuda söze şu şekilde başlar: Nuri bey, Osman Çavuş, birer eşek... Halil Ağa da bir eşek... İsmail Çavuş ise bir katır.. diye etrafındakilere teklif ve bu teklifini de bu suretle anlatmaya çalışırken Hazret, bu sözlerin manasının nerelere varacağının farkında bile değildir; O, olanca safiyetiyle konuşuyor; fakat aralarında bir çok da muzipler var, bu cümleleri işitenler derhal müdahele ile: — Aloş Ağa! Ne yaptın, baltayı taşa vurdun, bu ne demekmiş? Nuri bey, bir eşek... O zaman, Aloş Ağa, hakikaten çam devirdiğinin farkına vararak kızarır, bozarırsa da iş işten geçmiş... Etraf ise Aloş Ağanın yakasını bırakmaz. Kendisine tesadüf ettikçe: — Ey Aloş Ağa! Nuri bey, ne halde? diye alay eder ve gülmeden katılırlardı.

Evelden kararlaştırılmış olan günde ve sabahın erken saatlerinde bahçeye gidecek olan bütün eşya kapının önüne çıkarılır, konukomşudan a'riyet olarak alınan hayvanlara yükletilir, kendi hayvanlarına da evin hanımları bindirilir... Önlerine küçük, arkalarına da daha büyük çocuklar verilir, arkadaki çocuklar, düşmemek için annelerinin bellerine sımsıkı sarılırlar. Tavuklar, büyük bir sepetin içinde... Evin kedisi, hayvanlardan birinin kıldan örülmüş yem torbasında, ağzı sımsıkı kapatılmış, yüklerin münasip bir tarafına asılı olduğu halde kasabadan çıkılarak bağın yolu tutulur... Evin inek ve koyunları da bu kafileyi takip ederler.

N : 48 - Baharın ortalığı cennete çeviren nimetlerinden birisi de badem ağaçlarının penbe - beyaz çiçek açmalarıydı.

Resim : 49 — İşte Harputlular, mevsimi gelince şehirden bahçelere bu şekilde taşınırlardı.

Eğer bu Bağmancı, kendisi müdebbir ve ailesi de derli toplu ise kafile ve bu yükler muntazam surette bahçeye kadar gider... Ne eşya zayi olur, ne de bir şey kırılır ve ne de bir kimsenin burnu kanar. Aksi takdirde Kasabanın içinden başlıyarak yollarda bir kısım eşya, yüklerden dökülmeğe, denkler dağılmaya başlar... Birisini toplamaya koşarken öteki yük devrilir, üzerlerindeki çocuklar yere yuvarlanırlar, ağızları, burunları kanlar içinde kalır; Fakat Hazret, bunların hiç birisine metelik vermez, bunları tabii sayar. Aynı tempo ile uzun bir yolculuktan sonra bahçeye varılır, yükler yıkılır, eşya içeriye alınır, yataklar açılır ve o gece tedirginlikle yatılır. Ertesi sabah, her şeyden evvel bağ evinin her tarafı temizlenir... Damlar, sıvaları dökülen duvarlar, Âyvanlar, ya kırmızı veya Obuz nahiyesinden getirtilmiş beyaz topraklarla sıvanır ve ondan sonra bahçelerde mütemadi günlük çalışmalar başlar, bağlar kazı-

Resim : 50 — Sonbaharda bir yavrunun bahçeden şehre (Okul) a gidip gelişi.

lır, ağaçların dipleri açılır ve temizlenir, bir kaç gün içinde bahçenin manzarası değişir ve her taraf güzelleşmeğe başlar.

Sonbaharda Kasabaya dönüş de aynı şartlar altında ve fakat daha külfetli olurdu. Çünkü kış için bahçede hazırlanan bütün yiyecekler, bulgurundan tutunuz da tatlılarına ve sebze kurularına kadar her şey torbalarına ve çuvallara yerleştirildiği halde Kasabaya naklettirilir.

Resim : 51 — Yeşillikler arasına gömülmüş bir Bağ evi.

BAĞ EVLERİ :

Bağ ve bahçelerin muhtelif yerlerine gelişi güzel serpilmiş gibi plânsız ve basit evlerdir. Bunlar ekseriyetle tek ve bazan de arka arkaya veya yan yana bitişik olarak da yaptırılmıştır ki, bu evlerde ayrı ayrı beş altı nüfuslu aileler barınabilirdi. Bütün bu evler, temelden itibaren bir metre yükseklikte taş, diğer kısımları kerpiçten yapılmıştır. Evlerin dört bir tarafı - bilhassa kerpiç kısımlar - ve damlar umumiyetle kırmızı toprakla sıvalıdır. Oldukça büyük birer ağaç kapıları vardır. Geniş bir avlusu ve bu avlunun bir tarafında ahır ve bu ahırın hemen yanında üstü kapalı, önü açık koyun ve keçiler için yüksek parmaklıklı bir de ağıl bulunurdu. Avlunun diğer tarafında ise, ön tarafı yine açık ve üstü kapalı bir bölüm daha vardır ki, buraya **(ÖRTME)** derler. Ocak ve ocakbaşı... Akşam ve sabah yemekleri burada pişirilir... Ekmek, buradaki tandırda yapılır... Kavurma, bulgur, bulamaç kazanlarla burada pişirilir... İnekler, koyunlar, keçiler akşam, sabah bu örtmenin önünde sağılır.. Tencere, kuşhane ve üskürelerle yoğurtlar burada mayalanır.. Ya-

yıklar burada yayılır. Bu örtmenin bir tarafına da keçeler serilir, üzerinde döşekler ve yastıklar vardır, ev halkı çok zaman burada oturur, yemeklerini de burada yerler.

Resim: 52 — Bir Bağ evi daha..

Bir ayakçahla (Taş basamak) yukarı kata çıkılınca, damın bir tarafında üstü kapalı, üç tarafı duvar ve yalnız ön tarafı açık bir Ayvan..

Resim : 53 — Bu Bağ evi'nin damlarında yatakların serili olduğu ve Ayvan'a bir kapı ile girildiği gözükmektedir.

öyle bir ayvan ki, şekli ile hususiyeti ile Harput'un Folklarına da geçmiştir.

«Yüksek âyvanlarda yatmış uyumuş,
Hamur gözlerini uyku bürümüş»

Misafirler, gündüzleri bu âyvanlarda kabul edilir.. Geceleri de bu âyvanlarda yatılır.. Bu âyvanların içinde bazan de bir veya iki oda bulunur, bu odalarda üst üste yatak yığınları.. Sıra sıra erzak çuvalları.. Bazı eşya sandıkları göze çarpar.

GECELER :

Bağ evlerinde bu âyvanların ve bu damların, hususiyetleri vardır. Umumiyetle güneş batınca dama geniş bir hasavan (4) veya kilim, palas gibi sergiler yayılır ve üzerlerine sıra ile yataklar yapılır.

Saf ve temiz bir hava içerisinde, parlak ve top top yıldızların altında herkes yatağına uzanır.. Bir taraftan yıldızları seyreder ve sayarken aşağıda işlerini bitirip de yukarı çıkan anneler, büyük anneler, ablalar

Resim : 54 — Âyvan'ının etrafı, çiçekler ve fidanlarla süslü bir Bağ evi.

(4) Hasavan : Çadır bezinden bir az daha ince olarak yerli tezgâhlarda 70-80 cm. eninde dokuttutulmuş ve sonra 4 - 5 ve bazan 6 metre uzunluğunda kesilerek bunlrın yan yana birbirine eklenmesi suretiyle meydana getirilen ve dört bir kenarı aynı ölçüde ve kare şeklinde bulunan bir ev eşyasıdır ki, çok defa Bağmancıların evlerinde en az üç dört tane bulunur ve dut mevsimlerinde de kullanılır.

çocuklara aşağıda sıraladığım yıldızların masallarını anlatır veya başka masallar söylerler.

YILDIZLAR VE SAMANYOLU MASALLARI :

1 — (YEDİ KARDEŞLER):

Yaz günlerinin gök yüzündeki en parlak yıldızları (Yedi Kardeşler) dir. Bu kardeşlerin babaları bir savaşda ölmüş.. Anneleri ise bunları etrafına toplamış, şefkat ve merhametle bunlara bakar ve bunları yetiştirmeğe çalışırken zalim felek, bu yarım saadeti de kıskanmış olacak ki, annelerini de ellerinden almış ve bunları büsbütün yetim bırakmıştır. İşte bu kardeşler, bir tanecik annelerinin ölümünden çok perişan olmuşlar.. Onu gözyaşlariyle bir tabût içine koyarak, dördü bu tabûtu taşırken, diğer üçü de arkalarından yine gözyaşları dökerek cenazesini takip etmekte olduklarını çocuklara anlatırlar. Bu suretle çocuklar, bir taraftan anne - baba ölümüne alıştırılırken, bir taraftan da temiz ruhları rikkate getirilerek onlara karşı sevgi ve saygı hislerinin çoğalmasını sağlamakta..

Bu yıldızlara Astronomi'de (BÜYÜK AYI) takım yıldızları denilir.

Resim : 55 — İki Bağ evi karşı karşıya. Aynı biçimde yapılmış geniş bir aile topluluğuna ait.

2 — (ÖKSÜZLER SOFRASI):

Yedisi büyük parlak, diğerleri ise gözle güçhal görülebilen yıldızlarla tam bir daire şeklinde gözüken yıldızlardır. Ortası tamamiyle boştur. Aralarındaki parlak yıldıza masal icabı **(İNCİ BACI)** denilir. İnci Bacı, öksüz ve yetim yedi kardeşin büyük ablalarıdır. Anneleri öldükten sonra diğer küçük kardeşleri ile köyün bütün yetim çocuklarını başına top-

lamış ve onları bir anne şefkatiyle bu sofrada akşam - sabah yedirmeyi ve beslemeyi üzerine almıştı.

Bu hikâye ile de çocuklara kardeş ve sonra da yetim çocuklara sevgi ve şefkat hisleri aşılanmaktadır.

Bu yıldızlara da **(KUZEY TACI)** denilmektedir.

3 — (SAÇ AYAĞI):

Bu yıldızlar, üçken şeklinde üç yıldız olup, hakikaten saç ayağına benzer. Bu saç ayağı üzerinde İnci Bacı, kardeşlerinin yemeklerini pişirirmiş diye geçilir.

Bu yıldızlar **(DRAGON)** takım yıldızlarından üç parlak yıldızdır.

Resim : 56 — İki katlı bir Bağ evi : Merdivenle yukarı dama çıkılıyor.

4 — (KOLSUZ KOCA):

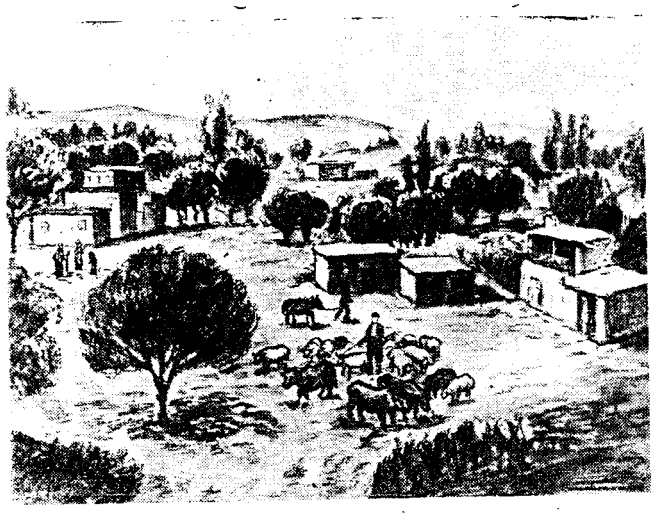
Çok eski zamanlarda savaşdan savaşa, zaferden zafere koşan gayet kuvvetli, kahraman bir Türk Boybeyi varmış.. İsmi de ORON. Bu **(ORİON)** olsa gerek.. Savaşlardan birinde kollarından birini kaybetmiş olduğu halde, düşmanı mağlûp etmesi üzerine göklerdeki zafer melekleri yere inerek Kolsuz Kocayı göklere çıkarmışlardır. İşte Kolsuz Koca, şimdi tek kolu ile göklerin muazzam ve muhteşem bir tahtına sahiptir. Birbirine çok yakın üç parlak yıldız, sanki Kolsuz Koca'nın beline bir sırmalı kemer gibi sarılmıştır. Evelce yer yüzünde yaptığı savaşlarda kullandığı büyük kalkanını hâlâ elinde tutar ve çok sevdiği iki köpeğini de sağında, solunda taşır. Bu yıldızların en parlağına **(Aslan Yüreği)** derler ki, Kolsuz Koca'nın yüreği kastedilmektedir.

Bu hikâye ile de çocuklar, savaşa alıştırılır, kahramanlığın mükâfatı olarak, ona göklerde taht verildiği inancı çocukların masum ruhlarına bu suretle işlenilmektedir.

Bu yıldızlar da **(EL - CABBAR)** denilen takım yıldızlara mensupturlar.

5 — (ŞEYTAN'ın GÖZÜ):

Gökyüzünde batıp - çıkan, yani ışıklarını azaltıp, çoğaltan bir takım yıldızlar daha vardır ki, bu yıldızların en parlağına da **(ŞEYTAN'ın GÖZÜ)** derler ki, yine öksüzler sofrasının meşhûr ablası İnci Bacı, küçük kardeşlerini, yaramazlık yaptıkları zaman parmağiyle bu yıldızı göstererek, işte Şeytan gözlerini açtı, geliyor, diye korkuturmuş..

Resim : 57 — Bir Nahiye topluluğunun evleri ki, sabahın erken saatlerinde Bağmacı çocuklarının faaliyetini göstermektedir.

6 - 7 - 8 — (KAZ AYAĞI, HALEBİ (Arşın) ve TERAZİ) :

Bir de Harputca isimlendirilen (KAZ AYAĞI, HALEBİ (Arşın) ve TERAZİ) denilen yıldızlar vardır ki, bunların hikâyelerini doğrusu hatırlıyamıyorum, yalnız isimleri hatırımda kalmış.

Kaz Ayağı **(BOOTOS)**, diğerleri ise **(DRAGON)** takım yıldızlarına mensuptur.

9 — (SAMANYOLU):

İşte bağ evlerinde havanın pırıl pırıl parladığı ve yıldızların damlara ve damlarda yatanların üstüne yaklaştıkları sırada çocuklar, masalcıdan gökyüzünü bir ucundan öbür ucuna kadar kaplayan gümüş renkli bir kuşağın masalını da isterler.

Hakikaten bu yol hakkında Harput'da ve bilhassa bağ damlarında

yatanlar arasında çeşitli masallar söylenirdi. Bunlrın arasında bu yol, gûya göklerde yaşıyanların kafileler halinde Hicaz'a gidişlerini gösterdiğinden bu yola **(KÂBE YOLU)** denilirdi.

Masalcı, bunlara: — «Evet, o bir yol ve bir kuşaktır ki, yaz gecelerinde gökyüzünün en önemli süslerinden birisi de budur. Üzerinde yüz binlerce yıldız sürüsü vardır.

Resim : 58 — Gece karanlıklarında (Samanyolu) masalları.

Adına: Araplar **(MECERRE)**, İranlılar **(KEHKEŞAN)**, Türkler **(SAMANYOLU** veya **SAMAN ÜĞRUSU)**, astronomlar **(ASTEROİTLER)** veyahut **(KÜÇÜK GEZEGENLER)** derler, biz Harputlular ise bu yola **(KÂBE YOLU)** diyoruz. Bakınız, bu yıldızların hepsinin yönleri Kâbeye doğrudur. Bunlar kafileler halinde Hacı olmak için Hicaz'a giderler.. Bir kafile dönerken, ikinci bir kafile yola çıkar» diye çocukların soruları bu şekilde cevaplandırılır. Fakat iş öyle değildir : Bizlere görünen samanyolunun bir parçasıdır.

Eğer bütününü görmek kabil olsaydı, aklımızın alamıyacağı büyük tekerlek biçiminde, ortası kalın, yanları ince bir ışık deryası ile karşı karşıya kalırdık. İşte görünen veya görünmeyen bu tekerleğin bütününe Astronomi (Gök bilim) dilinde (Galaksi) veya (Asteroitler) denil-

mektedir ki, güneş sisteminden (**MARS**) ile (**JÜBİTER**) arasında 563 milyon kilometrelik bir boşluğu kaplar, bunların miktarı sayılmakla bitmediği gibi, esasen sayılamazlar da.. Şimdiye kadar 2.000 den fazlası keşf edilmiştir. Bunların en büyüğü (**CERES**) in çapı 770 km., en küçüğü ise 4,5 km. lik kaya yığınlarından ibaret olduğu ve bütününde hava ve hayat olmadığı halde, durmadan döndüklerini astronomi kitapları kaydetmektedirler.

Bu masallar arasında, gökyüzünde bazan bir taraftan diğer tarafa veya yukarıdan aşağıya veya yanlara doğru akıp giden bir takım ateş parçalarının gidip sönmeleri, küçükler arasında korku ile karışık hayret ve heyecan uyandırırdı. Harput'da çocukların kafalarına küçük yaşlarında şu hürafe işlenilirdi. Bu akıp gidenler, birer yıldızdır ve yeryüzünde yaşıyan insanların ise birer yıldızı vardır, bu yıldızların sönmeleri ile aramızda yaşıyanlardan veya yakınlarımızdan birinin sönmesi ve ölümü demekti ve hattâ o kadar ki, ölenlere «onun da yıldızı söndü gitti» denilirdi.

Halbuki, bunlar umumiyetle birer yıldız değil, birer göktaşıdır. İhtimal Samanyolu'nun etrafını kaplayan kaya yığınlarından ayrılan taş parçalarıdır ki, bu göktaşlarından bir kısmının memleketimizin muhtelif bölgelerine düştükleri çok defa görülmektedir.

Hele mehtaplı geceler, bağları, bahçeleri gündüze çevirir.. Sık ağaçlı bahçelerde ay ışığı, küme küme gölgelerle dudak dudağa gelir, dallara ay ışığı yağar.. Hafif kekik kokulu bir meltem, âyvanlarda oturan sevgililerin kâküllerini, sonra da gönüllerini okşar.. Sessizlik mânevî bir âlem yaratmağa çalışırken, binbir çeşit gece böceklerinin bıkma ve usanma bilmeyen ve ayni tempo ile devam eden muttarit sesleri bu ilâhî gecenin huzurunu bozmağa, daha sonra civar bahçelerin sık ağaçlıkları arasından veya karşı yamaçlardan gelen Maya ve Hoyrat sesleri ise yine bu âyvanlarda yatanları yataklarındn sıçratmaya kâfi gelirdi. Bu gür ve güzel seslere uzaklardaki İshak kuşlarının ufku yarıp da (Hak, Hak) diye gelen ve bir ninni kadar müessir olan seslerini de eklerseniz ruhların, sanki efsanevî bir âlemden, sonsuz, bucaksız başka bir âleme intikalini hisseder gibi olursunuz.

Göçleri müteakip bahçelerde hayat ve çalışma başlar, bir - iki hafta içinde bahçe baştan başa temizlenmiş ve sekülere sebzeler, tarla ve sırtlara buğday, arpa, fik, yonca gibi bitkiler ekilmiş ve bir taraftan da yeşillenmeğe başlamıştır. İlk sebze mahsullerinden soğan, hıyar, kabak

ve dağ eteklerinde huday-ı nabit (Kendiliğinden yetişen) ve pancar (5) denilen bitkilerden istifade edilir. Bu mevsimde bilhassa Harput'un pancarlı pilâvı meşhurdur, hemen hemen her evde pişrilir ve lezzetle yenilir. Mevsim meyvelerine gelince evvelâ kirazlar, aluçlar (Yeşil erik), kemale erer.

Bahçelerde yaşayış basit ve biraz da Rüstaî'dir. Fakat çalışma yönünden canlı ve verimlidir. Çalışma: neş'e ve huzur, bağ ve bahçede geçecek olan hayatın esas problemini teşkil eder. Erken yatıldığı gibi, erken de kalkılır.. Sabahları doğan güneş, hiç bir zaman Bağmancıyı yatağında bulamaz, bütün ev halkı ayaklanmıştır.. Her şeyden evvel kadın, erkek, çocuklara kadar herkes abdest alır, namaz kılarlar.. Namazdan sonra eller semaya kaldırılarak Tanrıdan sıhhat ve feyz-i bereket isteğile dualar edilir. Bundan sonra iş hayatı başlar.. Kadınlar içerde, er-

Resim : 60 — Harputlu, Güneşin ilk hüzmelerini işine giderken karşılar ve eli kulağında olarak onu, kendine has ezgileriyle karşılar.

(5) Bak. Yukarıda yaz bahçeleri s. 188

kekler dışarda karıncalar gibi çalışırlar. İçeride ilk iş yatakların toplanması, evin başdan aşağı süpürülüp temizlenmesi.. Sonra ineklerin, koyun ve keçilerin sağılması gelir.. sütler kaynatılır, yoğurtlar mayalanır, yayıklar yayılarak misk gibi ayran ve tereyağları elde edilir. Erkekler ise bahçede sulama, gübreleme, kazma ve çapalama işleriyle saatlerce uğraşdıktan sonra kuşluk vakti eve dönerler, yemekler, alt kat örtmede yenilir.. Çok defa bir çeşit ve fakat bolca ve kuvvetli yemekler tercih edilir.. Bilhassa bulgur, her şeyin üstündedir.. Yemeklerde su yerine bolca taze ayranlar içilir.. Yemekler, güle - söyliye yenilir.

Kasabada dükkânları, tezgâhları olanlar, sabah namazından sonra güneş doğmadan hayvanlarına binerek, olmayanlar yaya işlerinin başına koşarlar.. Akşamları ise bahçeye döndükleri zaman yine kendilerini bahçe işlerine verirler. Mahsullerini, meyvelerini her sabah kasabaya götürür satarlar. Bunların yürekleri de işleri gibi saf ve temizdir.. Aldatma, yalan akıllarından geçmez.. Haris değil, mütevekkildirler. Bu sebeple gönülleri de geniş ve huzur içindedir. Güler, söyler, yer, içer ve çalışırlar.. Çalışdıkça da Tanrı onlara verir, hem de bol verir.. Her şey bolluk ve bereket içindedir.. Herkes hayatından memnun ve yarınından emindir.. Bununla beraber, iyiliği ve düşkünlere yardımı da çok severler.. Komşularının ve yakınlarının müşkül anlarında mânen ve maddeten onların yanlarında yer aldıkları gibi, neş'eli günlerinde onlarla zevk duyar, acı ve felâketli zamanlarında ise onlar kadar ıztırap çeker ve onları teselliye çalışırlar. İşte Harput'lunun esas karakteri!...

d) HAVUZ BAŞLARI, HUSUSİYETLERİ. ZİYAFETLER. ve BİR BEKTAŞİ HİKÂYESİ :

Havuz başları hakkında yukarılarda da münasebet düştükçe bilgi ve havuz başlarından misaller vermiştim. Harput'da üç, dört tip havuz başı vardır, bunlardan:

1. incisi, zenginlerin bahçelerinde görülen muntazam, âyvanlı ve beyaz mermerimsi taşlarla işlenmiş havuz başları. (1)

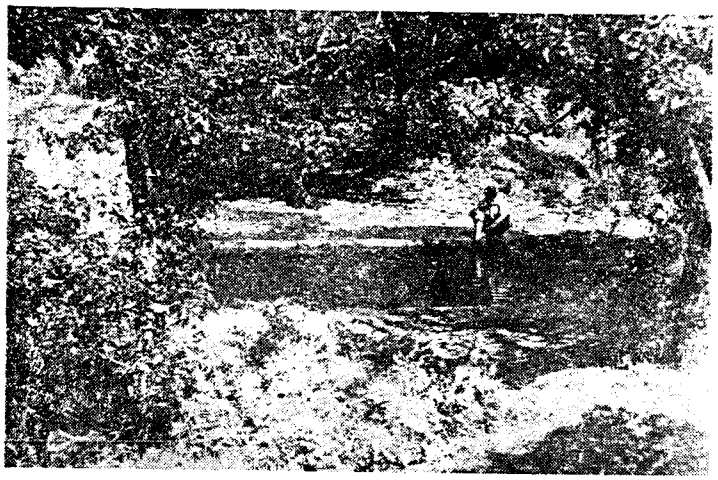
2. ncisi, üstü kapalı, yalnız su gelen tarafda bir duvarı olup, üç bir tarafı açık 3 veya 3,5 m. genişliğinde üstü ellişer santim aralıkla cisirler konulmuş ve cisirlerin üzeri tahta veya tahtanın yerine Keveşe denilen (Yapraklı ağaç dalları) kullanılarak üzerleri kapatılmış ve iç tarafı ise sağlı sollu 50 santim yükseklikte kırmızı toprak harçlarla sıvanmış iki geniş set bulunur, bu setlerin üstünde oturulur ve tam ortadan su, yarım m. yükseklikte bir oluktan veya tam zeminden gelen sular geniş bir Kürün'de toplanır ve sonra yine oluklarla öndeki Havuz'a dökülür.

(1) Bak. Yukarıda Sunguroğulları bahçeleri, s. 146

3. üncüsü, Havuza gelen suyun etrafı tesviye edilerek, bu düzlüğün üzerine bir çardak kurulmuş ve boydan boya sağlı sollu Arişler (Asmalar) dikilerek, zemin bir evvelki gibi düzenlenmiştir. Asmalar çardağı sardıktan sonra Havuz başına, güneş düşmez bir hale sokmuş olurdu.

4. üncüsü, Çardaksız, ayvansız ve üstleri açıktır.

Bilhassa Cuma günleri (Resmî tatil) bu gibi bahçelerin havuz başları erkek misafirlerle dolar taşardı. O devirde kaçma, göçme olduğundan bütün kadınlar, bağ evlerine kapanır, havuz başlarına değil, bahçeye bile çıkamazlardı.

Resim : 61 — Sık ağaçlıklı bir Bahçede büyük bir havuzbaşı.

Serin ve temiz bir hava.. Buz gibi sular.. Kürünlerin içi çeşitli meyvelerle dolu.. Bu meyvelerin üzerleri suların soğukluluğundan buğulanmış hıyarlar (Salatalık) çatlamış ve ikiye bölünmüş.. Ağızları seriklerle (Deri) sımsıkı bağlanmış ve içlerinde taze yayık ayranları bulunan kırmızı Abdihel bardakları kürünlerde sulara gömülü..

Yemek zamanı gelince, Bağ evinden sini sini yemekler, Havuz başına taşınmağa başlar, yer sofraları kurulur.. Bin bir neş'e ve lâtifelerle yemekler ve meyveler yenilir.. Buz gibi ayranlar içilir. Yemekler : başda üzeri bol maydanozlu nefis yoğurtlu bir döğme çorbası (Kendüme), nar veya pirinçle doldurulmuş kaburgalar.. İçli köfteler.. Kabak dolmaları.. Domatesli pilavlar ve arkasından sütlâçlar, helvalar gelirdi. Yemeklerden sonra kahveler, nargileler, tavla partileri.. ve çok defa da Hucur - Mucur, Ateş Tura gibi oyunlar oynanır, misafirler, bu suretle

akşama kadar güler söyler eğlenirlerdi. Yine bu sıralarda havuzlarda yıkananlar, havuzlara takla atarak atlıyanlar da görülürdü.

Resim : 62 — Samimi bir Bahçe ve bir Havuzbaşı topluluğu ki, içlerinde bir çok nadir ve tipik simalar vardır. Ancak içlerinden 4 - 5 kişi hayatta.. Diğerleri kâmilen ölmüşlerdir. Hakkın büyük rahmeti üzerlerine olsun.

Havuz başlarının en enteresan ve neş'eli eğlencelerinden birisi de: birbirlerini göle (havuza) atmaktı. Bu havuza atma, havuz kenarında dolaşan bir kimsenin habersizce, diğer bir muzip tarafından havuza itilmek veya birkaç kişi tarafından yakalanarak ve altı okka yapılarak zorla ve elbisesiyle havuzun ortasına fırlatılmak suretiyle olurdu. Bu, evvela bahçe sahibinden başlar.. Zavallı adam, bin bir yorgunluk ve meşekkatle misafirlerini ağırlamağa çalışırken birdenbire yakalanır ve göle atılır.. Bhçe sahibini koruyanlar, bu defa atanları yakalar ve birer birer göle fırlatırlar. Bu iş bir iplik yumağının sökülüşü gibi birbiri ardından çözülüp gider.. Bakarsınız ki, Gölün içerisi insanla dolu.. Sular içinde elbiseleriyle bocalayıp çırpınmaları görülecek ve gülünecek şeylerdir. Bu fasıl başlayınca sudan korkanlar veya yüzme bilmeyenler, hemen havuz başlarını terk ederek dağlara, yamaçlara kaçarlarsa da faydasızdır; Çünkü arkalarından koşanlar bu gibileri nihayet yakalar, kollarının kuvveti sayesinde havuz başına getirir ve havuza fırlatırlar.. Bu sıralarda havuz başları kahkahalar ve çığlıklar içindedir. Nihayet her-

kes havuzdan çıkar, herbirisi bir tarafa dağılır, ağaçların ardında ve çalılıklar arasında ıslanmış elbise ve çamaşırlarını çıkarır, bahçe sahibinin evinden getirdiği çeşit çeşit ve rengâ-renk elbiseleri giyerler.. Bunların arasında bazan kadın elbiseleri de vardır ki, bunları giyenler alay mevzuunu üzerlerine çekmiş olurlar, bu suretle kıyafetler değişince herkes acayip ve gülünç bir tipde yerlerini alır ve otururlar. Bu eğlenceler, gün batıncaya ve bazan de ay ışığı ortalığı aydınlatıncaya kadar devam eder. Misafirler, yine gülme, söyleme ve bin bir muziplik içinde bahçeden ayrılır, kasabanın yolunu tutarlardı.

Bu mevsimde havuz başlarında uyuyanlar da her zaman için bu gibi tehlikelerle karşı karşıya gelebilirlerdi. Bahçe işlerinden veya kasabadan yorgun argın dönüp de Havuz başlarında uzanıp yatanlar ve uykuya dalanlar, o sıra Havuz başlarına uğrayan bir takım muzip konukomşu gençleri tarafından yavaşça yattığı bir minderin veya bir keçe veya bir halı seccadenin dört bir ucundan kuvvetlice tutup havuzun kenarına getirilerek Havuza fırlatılır. Uyanıp da yakayı ellerinden kurtaranlara aşk olsun!.. Şimdi uyku haliyle havuza atılan kimsenin havuzda çırpınması ve ıslanan elbiselerinin ağırlaşmasiyle arada bir sulara gömülmesi ve berikilerin ise katıla katıla gülmeleri doğrusu görülecek şeylerdendi.

Resim: 63 — İşte bir Havuzbaşı âlemi daha: Rahmetli Sayit beyin Pancarlık sırtlarındaki Bahçesinde yapılmış ve Bahçe âlemlerinin de sonuncusu olmuştur.

Bu aylarda bahçe sahibi kadınlar arasında konu komşularını bahçelerine davet edenler çok olurdu; Misafirler, günlerce, haftalarca bu bahçelerde kalırlardı. O günler, bahçelerin havuz başları, Fındıklıklar, Çı-

nar ve Ceviz altları kadınlar, kız ve erkek çocuklarla dolardı, bütün gün çığlıklar içinde neş'e, gülme, söyleme, yırlama ve oynamakla geçer... Erkek çocuklar bahçenin dutluğunda veya bir düzlükte oynarlarken, kızlar da ellerinde tefleri olduğu halde bahçenin kuytu bir yerine çekilir, orayı sular, süpürür, hasırlarını açar, minderlerini yayar, başlarlar çalıp çağırmaya!... Bunlara bazan yakın bahçelerin kızları ve kadınları da katılınca kahkahalar, çığlıklar, şarkı ve türkü sesleri daha fazla artardı. Bahçelerde tatil günlerinden başka günlerde erkek namına bir tek kimse görülemediği için kızlar ve kadınlar da bu suretle serbest olarak eğlenirlerdi.

Resim : 64 — Bir Havuzbaşında Çay ziyafeti. Sağdan rahmetli Çakılcı Hilmi. Kuyumcu Âğabey. Bakkal Rüstem Âğanın oğlu Mustafa Ef. ve Hocam oğlu Şükrü beyler.

Havuz başlarının bir de sazlı ve içkili âlemleri vardı ki, bunlar da kayda değer: Bu âlemler, çok defa samimi ve kafadengi arkadaşlar arasında tertip edilirdi. Kimin bahçesine ve hangi havuz başına gidilecekse önceden kararlaştırılır ve bir kaç gün evvel de o bahçenin sahibinin muvafakati alınır ve tesbit edilen gün ve saatte at, eşek, ve katırlarına binenler o bahçenin yolunu tutarlardı. Aynı günün erken saatlerinde, bah-

çeye gönderilmiş olan yemek malzemesi —Et, ekmek, pirinç, bulgur, yağ— kadınlar tarafından pişirilmek ve akşama hazırlanmak üzere bağ evine verilir. Rakı şişeleri, çeşitli meyveler ve salatalıklar da soğumak üzere kürünlere konulur. Misafirler, birer ikişer gelir, yerlerini alır, hoşbeşden ve yol yorgunluklarını geçirdikten sonra eğlentiye başlanırdı. Saz takımı, havuz başının münasip bir tarafında yerlerini alır, sazlarını çıkarır, akortlarını yapar, fasla mutlak surette bir Peşrevle başlanırdı. Sonra Harput'un meşhur ve oynak şarkıları, türküleri söylenir, arada uzun havalara geçilirse de etrafda hissedilecek derecede bir durgunluk vardır, içki müptelaları sabırsızlanır, söylenmeğe ve etrafı teşvike başlarlar.

Nihayet kilimler, halılar ve üzerlerindeki döşekler, ağzına kadar su dola koca havuzun tam kenarlarına serilince herkes yerini alır.. Bağ evinden getirilen büyük ve boş bir Teşt ve büyük bir sarı sini, ehli tarafından soyun üzerine, sini de Teştin üzerine konulur. Şimdi sininin üzerinde çeşitli mezeler.. rakı takımları yer almıştır. Bu gibi işlere eli yatan tecrübeli arkadaşlardan birisi, saatlerce küründe kalmış, üzeri soğuktan buğulanmış binliği sudan çıkarıp tepsinin üstündeki küçük rakı şişelerini doldurduktan sonra binliği tekrar körünün içine yerleştirir. Havuzun suları üstündeki sini, bu suretle tanzim edildikten sonra evvelâ hatırı sayılanların önüne sürülür, kadehlerini alarak içer ve mezelerini yedikten sonra sini, diğer arkadaşların önüne kaydırılır, rakı sofrası, bu suretle havuzun dört bir tarafında yer almış olan misafirlerin önünden geçmiş bulunur. Sofra önlerine geldikçe de herkes kadehini doldurur.. bin bir muziplik ve yerenlikle kadehler havaya kaldırılmak suretiyle içilir, yenilir.. Sini, havuzun dört bir tarafını dolanıp da eski yerine geldiği zaman, yeniden şişelere rakı konulur ve mezeler tazelenir. O sırada muziplerden birisi, yüksek sesle : **(Teslisi Ta'cil — Terbii - Ta'hir)** (2) diye bağırır.

İlk üç kadehin birbiri ardınca acele alınmasındaki sebep, içmeğe başlayanların hemen neş'elenmeleri.. Müvazeneyi bozmamak için de dördüncü ve ondan sonraki kadehlerin aheste beste içilmesini hatırlatmaktan başka bir şey değildi.

Şimdi havuzbaşı, tam manâsiyle bir neş'e kaynağı, gönül hoşluğiyle bir şenlik ve sevinçlik sahnesi haline gelmiştir.. Keman kılernet, tef, dabrıka ve kanun sesleri bütün bahçeyi çınlatmakta.. Şarkılar, türküler birbirini takip etmede.. Hele arada güzel ve gür sesli kimseler tarafın-

(2) Bu ta'bir, rahmetli Saçlı Hocanın dilinden düşmeyen kendine mahsus bir buluşuydu. Yani üç kadeh acele, dördüncü de yavaş... yavaş... içilir manâsına...

dan okunan mayalar, gazeller, hoyratlar, elezber ve divanlar, havuzbaşından o nahiyenin bütün bağ ve bahçelerine yayılınca, diğer havuzbaşlarından veya o bahçenin civarındaki yollardan geçenler tarafından bu mayalara, bu hoyratlara yine güzel ve gür sesleriyle cevap verenler de çok olurdu. Bu sesleri işitenler, — He Ağam he!... He baboş he!... Sesen kurban, yaşa, varol diye bağırırlardı.

Vakit akşam.. Gurup olanca azametiyle muhiti süslemekte... Havuzbaşlarını yer yer akşam gölgeleri basmakta ve işret sofrası, havuzun kenarlarında dönüp dolaşmakta iken yaran arasından birisi, Harput'un yegâne yetiştirdiği rind ve müstesna şairi Hayri'nin şu beytini tekrarla etrafı coşturmağa çalıştığı görülürdü.

Âlem-i meyhanede her bir tamaşalar benim,
Dilrübalar, Badeler, Cam-i musaffalar benim.

Hakikaten o ânda bir taraftan bu güzel manzaranın temaşası, diğer taraftan her gönülde karar kılan ve yaşayan bir sevgilinin hayliyle âh çekip coşan coşana!... Şimdi ortalığı karanlıklar basmada o sıra tabaklar içine dikilmiş ve yandırılmış mumlar getirilerek sofraya yerleştirilir.. Bu mumların ışıkları havuz sularının içinde bin bir gece masallarını andıran hoş akisler yaratır, Havuzun üstü ve içi dalga dalga bu mum ışıklarının aksiyle ihtizaza başlar.. Neş'e arttıkça artar, derken oyunlar başlar. Halaylar, üçayaklar, horumlar, tamzaralar birbiri ardınca gelir. Bu eğlencelerde bazen Davul Zurna da bulundurulur ve böylece geç vakitlere kadar devam eder, uyku kimsenin hatırına gelmez.. Yeşillik, serinlik.. Saf ve temiz bir hava içinde ve hele mehtaplı gecelerde bu eğlencelere doyum olmazdı. Arada yemekler, bin bir muziplik ve neş'e içinde yenilir.. Kahkahalar, konuşma ve gülüşmeler ortalığı çınlatır dururdu. Bu eğlenceler de, saz takımının bir yıkıl git havasiyle sona erer ve topluluk bahçeden ayrılarak kasabanın yolunu tutardı.

ZİYAFETLER

Harput bahçelerinin ve havuzbaşlarının hususiyetlerinden birisi de: Bu bahçelerde büyüklere, hükûmet erkânına ve dostlara verilen ziyafetlerdi. Hele Vali, Kumandan, Adliye ve Vilâyet erkânına verilen ziyafetler, adeta bir düğün topluluğu kadar şenlikli ve şümullü olurdu. Bu zevat, çok defa yakınlarını ve dostlarını da yanlarına alırlar ve sonra maiyetlerinde Yaverler, Polisler, Jandarmalarla birlikte gelirlerdi.

Bu bahçe ziyafetlerinden birincisi ve en önemlisi 1896. (1312. M) tarihinde Harput'lu Sufuzade Tevfik Ef. tarafından kendi bahçelerinde Vilâyet-i Şarkiye Umumî Müfettişi Şakir Paşa ve maiyetindekilere

verilen bir ziyafetmiş ki, (3) o zaman Paşanın maiyetinde bulunan ve bilâhere Malatya Mütasarrıflığına tayin edilen Hasip bey, Anadolu'da Paşaya çekilen ziyafetlerin en önemli ve zengin olanlardan biri de Tevfik beyin verdiği ziyafetti diye medh-ü senada bulunmuştu.

İkincisi : Hacı Kerim Ef. nin kendi bahçesinde Vali Rauf bey şerefine verdiği bir ziyafetti ki, ben o zaman çocuktum, bahçede ziyafet gününden bir kaç gün evvel hazırlıklara başlandığını iyi hatırlıyorum, bu gibi ziyafetler, pek debdebeli ve mutantan olurdu. En iyi Baklava açan hanımlar, bin bir rica ile bahçeye getirilmiş.. Tepsilerle baklavalar açılmış.. Kuzular kesilmiş.. Harput'un meşhûr ve nefis yemeklerinden birisi olan İçliköfteler yapılmıştı. Siniler, sofra takımları kasabadan bahçeye getirilmişti.

Ziyafet günü, sabahın erken saatlerinde bahçe baştanbaşa temizlenmiş.. Havuzbaşı sulanmış, süprülmüş.. Halılar, kilimler, yastıklar, döşeklerle havuzbaşı donatılmış ve bu arada bir iki takım kanepe, koltuk, yemek masası ve bir kısım sandalye de kasabadan getirtilerek bunlar yerli yerine konulmuş, havuzbaşı bu suretle tanzim edilmişti. Karşı tepeden büyük bir kalabalıkla atlar üzerinde Valinin geldiği görülünce bir telâştır başladı. Dayım etrafında bulunan zevatla birlikte misafirleri karşılamak üzere havuzbaşından ayrıldılar. En önde silâhlı dört beş zaptiye (Jandarma) süvarisi, bunları takiben Vali ve maiyeti.. Kumandan ve yaverleri... Polisler, Cevizliğin bulunduğu geniş meydana geldiler... Atlardan inilince yerden temennalarla her birerlerine hoş geldiniz denildi.

Sonra bunlar sırasiyle yerlerine oturdular.. Sigaralar, kahveler ikram edildi.. Güzel bir manzara, serin ve temiz bir hava içinde yer alan bu çoğunluk arasında konuşmalar, görüşmeler başladı; Fakat bu arada bir tek ciddi, umumi ve siyasi hiç bir konu görüşülmedi ve konuşulmadı.. Sohbep hep âfâkî ve mizahiydi.

Bu ziyafetin en enteresan kısmını da çok iyi hatırlıyorum. Ziyafette Beyzade Müftü Mehmet Nuri Ef. ile, meşhûr vaız Hacı Mehmet Sait Ef. ve Kâmilzade Ferit Ef. ler de bulunuyorlardı. Nihayet sofralar kuruldu.. Yemek faslı başlamıştı. Yemek sofrasında da yine âfâkî görüşülüyor, Hacı Ef. kendine mahsus espirileri ile etrafındakileri güldürüyordu. İtina ile hazırlanmış yemekler sıralanmış birer birer sofraya konulup kaldırılıyordu. Çorba, Kuzu, Börek gibi en ağır yemeklerden sonra sofraya yeni kalaylı büyük bir Lenger içinde ve suret-i mahsusede yaptırılmış ceviz kadar (4) büyüklükte nefis İçliköfte gelmişti.

---

(3) Bak, bu kitabın II. nci cildi. Memleket büyükleri biyografileri. s. 364.

(4) Bu bulgurlu ve içli köfteler, ne kadar ufak ve ne kadar yufka yapılırsa o kadar lezzetli ve o kadar da makbul sayılırdı.

O sıra Kâmilzade Ferit Ef. bu içliköfteden kaç tane yiyebileceğini Hacı Ef. den sordu. Bu soru bilhassa davetliler üzerinde dikkat ve hayreti çekmişti. Şimdi Hacı Ef. nin cevabı bekleniyordu; Çünkü, Hacı herkesden fazla evvelki yemeklerden tıkabasa yemişti; Fakat buna rağmen (40) diye bağırdı. Herkes hayrette... Bu arada yiyemezsin... Yerim diye bir münakaşa da başlamıştı. Hacı, şu teklifi ile bunu da halletmişti. Yiyemezsem bir mecidiye (Gümüş yirmi kuruş) ben sana vereyim.. Yersem, sen bana vereceksin... Deyince bu teklif, misafirler tarafından da yerinde ve hoş karşılandı. Bunun üzerine Hacı, kesesinden bir gümüş mecidiye çıkardı.. Ferit Ef. ye hitaben : — Haydi bakalım, sen de çık diye israr edince, Ferit Ef. de dayanamadı bir mecidiye de o çıkardı.. ve bu paraları yed-i emin olarak Valiye verdiler.. Fasıl başlayınca çatal, kaşıklar ellerden düştü.. Herkes Hacıyı seyre koyuldular.. Hacı birbiri ardınca: Bir, iki diye yemeğe başladı.. Sayı kontrol ediliyordu.. Kırk tamamlanınca bir alkıştır koptu.. Lengerde 15 - 20 kadar köfte ancak kalmıştı.. Kahkahalar, Havuzbaşını çınlatıyor, gülmeden katılanlar sofrayı terkediyorlar.. Hacı, partiyi kazanmış, mecidiyeyi almıştı.. Yemek, bu suretle aynı neş'e içinde saatlerce devam etti, bununla beraber Hacı, bu kırk köfteden sonra Baklava ve Pilav gibi ağır yemeklerden de hissesini alarak mağrur bir yarışçı gibi sofradan kalktı ve Valinin yanına giderek : — Paşam, Paşam! Şükredelim ki, Kerim ve Ferit gibi ham evrahı Allah içimizden eksik etmesin, yoksa halimiz haraptır!.. deyince, etraftan yine kahkahalar başladı.. Yemekten sonra çeşitli ve nefis meyveler de yenildi. Misafirlere kahveler, sigaralar ikram edildi.. Guruba kadar bu suretle havuzbaşında eğlenildi. Nihayet Valinin bir işareti ile atlar hazırlandı, herkes hayvanına binerek geldikleri gibi hürmet ve samimiyetle uğurlandılar.

ÜÇÜNCÜ ZİYAFET

Yine Hacı Kerim Ef. tarafından Temmuz 1908 yılında Hacı Hıdırların Sugözündeki bahçelerinde, Vali Halit bey ve mevki kumandanı Mustafa Naim Paşa (5) şereflerine verilen bir ziyafetti. Bu ziyafette yemekler kâmilen erkek aşçılar tarafından yapılıyordu. Sofralar, yemek masaları üzerinde âlâfıranga olarak hazırlanmıştı. Bahçe sahipleri de doğrusu bizlere haddinden fazla yardım ediyorlardı. Her taraf temiz ve her şey yolunda gidiyordu. Harputtan ve Elâzığdan gelen misafirler,

(5) Bu ziyafetten birkaç gün sonra 1908 Meşrutiyeti ilân edilmiş ve aşağıda kaydedeceğim gibi (Timsal-i Hürriyet) arabası ilgililer tarafından bu vali ile bu kumandana bizzat çektirilmişti.

Havuzbaşında yerlerini alıyorlardı. En sonra da Vali ile Mustafa Naim Paşa, önlerinde süvari zaptiyeler (Jandarma), Yaverleri, Ağaları olduğu halde paytonla bahçeye geldiler. Havuzbaşı insanla doldu.. Bu ziyafette de yukarıda kaydettiğim gibi usul, aynı tertip ve aynı hava hâkim bulunuyordu. Yalnız daha mutantan, daha geniş ve daha resmiydi.

DÖRDÜNCÜ ZİYAFET ise, Hacı Ef. nin Çahburdaki kendi bahçesinde Vali Ali Ayni bey şerefine verdiği bir ziyafetti ki, bu ötekilere hiç de benzemezdi. Bu ziyafette Hükûmet erkânı, Yaverler, Jandarmalar yoktu.. Hususî ve mütevazı bir ziyafet.. Esasen M. Ali Aynı bey, âlayiş ve resmiyetten mümkün mertebe kaçınan yüksek bir ilim adamı olması hasebiyle Harput'un Âlim ve yüksek bazı şahsiyetleriyle dost olmuş, aynı zamanda Harput halkının seciye ve karakterini de iyiden iyiye anlamış olduğundan Harput'u benimsemiş ve bu yüzden Harputluların sempatisini kazanmıştı.

Elâzığ vilâyetinde, evinden Hükûmet konağına ve buradan evine yaya olarak gidip gelen ilk vali de M. Ali Ayni bey olmuştu.

Bu sebeple her hafta Cuma günleri arabasiyle tek başına Harput'a çıkar.. Beyzade Mehmet Nuri, Müftü Kemal veya Hacı Kerim Ef. lerden birisinin konağına iner, sevdiklerini de oraya toplardı. Bu toplantılarda ilmî müsahabeler yapılır.. Arada zarif hikâyeler söylenir.. Nükteli konular üzerinde türlü türlü hoş fıkralar anlatılır.. Ve çok defa da Hacı Ef. ele alınarak alay edilir, gülünür ve vakit geçirilirdi. Yine böyle bir gündü, etrafın teşvikiyle Hacı Ef. tarafından bir ziyafet verilmesi konusu ortaya atılmıştı.. Bu teklif karşısında Hacının —Kendi tabiriyle— tüyü bozulmuş, kıvranıp dururken etrafın ısrarı ve Valinin bizzat isteklerine dayanamıyarak teklifi çarnaçar kabul etti, günü de kararlaştırıldı.

Bu ziyafete biz gençler de çağrıldık.. Mutad günde Hacı Ef. nin bahçesindeyiz.. Havuzbaşı misafirlerle dolu.. Vali de gelmişti. O sıra hiç kimsenin hatır ve hayalinden geçmeyen bir sürprizle karşılaştık.. Fırat Kollej Direktörü Amerikalı Mister Rix de atlı olarak Havuzbaşına kadar geldi, atından indi ve misafirlerle selâmlaşarak bir koltuğa oturdu.. Meğer Hacı Ef. bu günkü ziyafete onu da çağırmışmış..

Hacı Ef. nin Havuzbaşı da çok güzeldi, sık ağaçlıklariyle bir derenin içine gömülmüş gibiydi.. Ayvanı da güzeldi. Bu ayvanın her iki tarafındaki setlere halılar serilmiş, döşekler, yastıklar sıralanmıştı. Bu ayvanın üstünde çok güzel, geniş cam pencereli, üzeri çatılı kuş kafesine benziyen bir de odası vardı.. Biz gençler, o zaman bahar mevsiminde —Hacı Bahçeye taşınmadan— fırsat buldukça sık sık bu bahçeye

gider, akşamlara kadar eğlenir, çalar çağırır, yer içerdik.. Havuzbaşı menekşe ve leylâk kokulariyle misk gibi kokar, Bülbüller ve çeşitli kuş sesleriyle cennete dönerdi.

O gün de Vali memnun.. Misafirler neş'eliydiler.. Yine aynı hoş sohbetler başladı. Arada başta Hafız Osman olduğu halde biz gençler de Harput şarkı ve türkülerinden parçalar okuyor, Hacıyı şavke getiriyorduk, o da olanca neş'esi ve tuhaflığiyle yapmadığı muziplikler kalmıyor, herkesi güldürüyordu.

Nihayet yemek zamanı gelmişti. Havuzbaşına masalar getirildi, sofralar kuruldu ve herkes yerini aldıktan sonra yemekler başladı.. Gelen yemekler, nefis olmasına rağmen Hacıyı kızdırmak için etraf : Bu ne biçim yemekler? diye bin bir muziplik bulmaya çalışırken, Hacı ile yanyana oturan Amerikalı, Hacının her gelen yemeği iştiha ile ve fazlasiyle yediğini görünce; Pek az öğrendiği bir Türkçe ile ve kendine mahsus bir şive ile : — Hacının şişman ensesini okşayarak — Meşal-e-e-h-e-y (Maşallah) Hacı Ef. Domuz gibi) diyerek Hacıyı okşamasın mı? Bu konuşma, sofrada öyle bir hava yarattı ki, herkes çatalını, kaşığını bıraktı.. Gülüyorlar.. Bunun üzerine Hacı, Amerikalının Türkçeyi tamamiyle anlıyamadığından faydalanarak : — Domuz sensin, senin babandır! diye mırıldanması başlayınca, etraf büsbütün coştu.. Gülmeden katılan katılana.. Sofrayı terk eden edene.. Amerikalı, bu gülmelerden, bu taşkınlıktan bir şey anlamıyarak yine kendi nakaratına devamla: — Me.. Hacı Ef. Domuz gibi... demekten kendini alamıyordu; Çünkü Domuz, onlarca makbul bir hayvan ve bir tahkiri de tazammün etmiyordu.

Artık Hacıya takılan takılana.. Maşaallâh Domuz gibi... O günden sonra bu cümle dillerimizde nakarat olarak kaldı, sırası geldikçe ve icap ettikçe tekrarlar durur ve Hacıyı kızdırırdık. İşte bu ziyafet de bu şekilde çok neş'eli ve iyi hatıralar bırakarak geçti. Bu gün de silik izlerle ve tasvirden aciz kalemimle bu yapraklara birer gölge halinde geçmekteyim... Umarım okuyucularım bu neş'eyi kendilerinde bulsunlar!...

İşte Aziz okuyucularım! Bir devir ki, dünya hâdiselerinin hiç biriyle yakından uzaktan ilgili olmayan, yalnız ve yalnız gülmek, söylemek, eğlenmek ile ömürlerini geçiren bu insanlar, yarını düşünmez.. Sıhhatleri yerinde.. Hele ortada sinir denilen bir kelime de yok.. Kolay kolay ihtiyarlamazlar da.. İhtiyarı da, genci de, orta yaşlısı da hep aynı hayat seyrini takip etmedeler.. Düşünüyorum, bu günkü hayat şartlariyle, çok değil, yarım yüz yıl evvel yaşayan insanlar arasındaki yaşayış ve düşünce farklarını birbirine katiyyen bağdaştıramıyorum. Bu konuda

bir Bektaşî hikâyesini (6) buraya kaydetmekle, dünkü insan hayatı ile, şimdi altından bir türlü çıkamadığımız bunaltıcı ve yapratıcı hayat arasındaki derin farkı sizlere bir tablo halinde göstermiş olacağım ki, bu büyük bir hayat felsefesine inanarak ve o yolu takibe kendimizi alıştırarak bir kaç günlük ömrümüzü neş'e ve iç rahatlığı ile geçirmeğe gayret etmeliyiz. Bakınız, hayatın sırrını bütün incelikleriyle anlayan ve çok güzel tasvir eden **ÖMER HAYYAM** da bizleri bu yolda uyanmaya davet ediyor :

Senden ayrılmış günleri, hiç yadetme,
Gelmemiş bir yarının, uğruna feryat etme.
Gelmişin, geçmişin üstünde temel kurma sakın,
Bu günün zevkini sür, ömrünü berbat etme!
Gam çekme, uyan, kimseye yar olmadı devran!
Bir lâhza süren ömrü geçir, şatır-ü şadan.
Olsaydı vefa, tab-ı seliminde cihanın,
Nevbet sana gelmezdi bu gün başkalarından.

---

(6) Bir Bektaşi, uzun bir seyahatta serâzat geziyor, dolaşıyor... Köyden köye, kasabadan kasabaya, handan hana konup kalkıyor. Bu seyahatinde bir akşam üstü uzaktan bir köy görünce, geceyi orada geçirmek fikriyle köye yönelmiş ve ilk defa da önüne köyün mezarlığı çıkmıştır. 5-6 saat yol yorgunluğunu bir az olsun dindirmek için Mezarlığın kenarında bir taşın üstüne oturmuş çubuğunu da tellendirmişti. O sıra gözleri mezar taşlarına ilişti.. Bir mezar taşında; Üç yaşında ölen Sarıoğlu Mahmut Ağanın ruhuna fatiha!.. Bir diğeri: Dört yaşında vefat eden Kambur Bekir'in ruhuna fatiha!..

Bu mezar taşlarının ifade ettiği mana ve medlûl, Bektaşinin merak ve tecessüsünü çekmiş olacak ki, ayağa kalkarak bütün mezarlığı dolaşmış.. Taşları okumuş.. Hemen hemen hepsi de ayni mealde yazılar.. Beş altı yaşını geçen mezar taşı bulamayınca büsbütün meraklanmış.. Şu halde bu köyde müthiş bir hastalık veya bir uğursuzluk var diye köye girmemeğe ve o geceyi mezarlıkta geçirip sabah olunca da hemen başını alarak o diyardan uzaklaşmaya karar verir.

Vakit, Gurup!.. Çiftinden, çubuğundan dönüp de köye gelenler arasında ellisinden tutunuz da altmış, yetmişine yaklaşanlar da var.. Bektaşi, bunları görünce tereddüt ve şüpheleri bir kat daha artıyor, Mezar taşlarındaki yazılarla, bu gördüğü insanlar arasındaki mühim yaş farkları dolayısiyle beliren tezada bir türlü akıl erdiremeyerek hayretten hayrete düşen Bektaşinin imdadına, elinde sopası, uzun ve ak sakaliyle yetmişlik bir ihtiyar köylü yetişiyor.. Bektaşiye yanaşarak selâm veriyor : — Erenler! Garibe benziyorsunuz.. Buyurun! Köyde sizi misafir edenler çok bulunur. Deyince, Bektaşi, çarnaçar ihtiyarla yola devama başlıyor ve ilk fırsatta ihtiyara: Mezar taşlarının yazılarını sordu ve dedi ki, altı yaşından fazla yaşamış bir kimseye tesadüf edemedim; Halbuki, köyde -sizde dahil- bir çok yaşlı insanların bulunduğuna da şahit oldum. Bunun sırr-ü hikmeti, ma'nası acep ne ola? deyince, ihtiyar uzun sakalını sol eliyle sıvazlayıp küçük ve zeki gözleriyle Bektaşiyi bir süzdükten sonra : — Evet Baba! Haklısın yalnız şunu bil ki, bizim köyün yüz yıllar boyunca bu âdet ve geleneği vardır, o da şudur: Bu köyde her ferd iyi, müstarih ve

e) BAĞ VE BAHÇELERDEKİ AĞAÇ ÇEŞİTLERİ VE MEYVE BOLLUĞU :

Harput'da meyve ağaçlarının başında, mevcudu diğer meyve ağaçlarına nazaran çok fazla olan Badem ağaçları gelirdi. İkinci derecede Zerdali, Kaysi (1) Erik ve Ceviz... Bunlardan Erik ağaçlarının cinsleri de çok çeşitliydi. Yeşil Erik, (Harput'da buna Aluça) denilirdi ki, bu kelime Harput'un Folkloruna bile geçmiştir :

Elmalar, Aluçalar,
Kız gözün mavi çalar.

Bu yeşil erikten başka sarı, kırmızı ve kara eriklerde de çok çeşit bulunurdu. Sonra Dut, Elma, Armut, Ayva, Kiraz, Vişne gibi mebzul yemiş ağaçlariyle beraber bazı bahçelerde Kızılcık ve Gilebala gibi ağaçlara da tesadüf edildiği gibi, her bahçede mutlak surette beş on tane de Ceviz ağacı ve Fındıklıklar da bulunurdu. Bilhassa Ceviz ağaçlarının gölgeleri yaygın olduğundan yaz günlerinde altları serin olurdu, bu sebeple ekseri bağ ve bahçe sahipleri misafirlerini, bu ağaçların altında oturtur ve burada ikram ederlerdi.

Harput'da bu ağaç gölgeleri hakkında güzel teşbihler de vardı. Meselâ :

Ceviz gölgesi	:	Yavuz gölgesi		
Kavak »	:	Salak	»	
Söğüt »	:	Yiğit	»	
Dut »	:	İt	»	gibi..

Sonra bu meyve ağaçlarından başka bir çoğu, bahçe sınırları üzerinde olmak üzere dağ armudu, (Kısik Armut) Dağdağan, Çedene, Aluç gibi bir çok da yabani meyve ağaçları vardı ki, bunların da meyvelerinden istifade edilirdi. Üç cins Aluç vardır; Penbe, Sarı, Kırmızı... Yalnız bu son kırmızının gerek meyvesi, gerekse şekil ve yaprakları diğerlerine hiç de benzemez, diğer ikisi ise aynı cinsden ve fakat bunlardan sarı

---

aynı zamanda refah içinde neş'e ve zevk ile geçirdiği günleri hayatta iken işaretlerler, gamle, hüzünle, hastalıkla geçen günlerini bu hesaba katmaz ve hayattan da saymazlar, ancak öldüğü zaman bu işaretli günler sayılır, esas yaşından çıkarılınca geriye üç mü, beş mi kalıyor, işte bu kalan rakamı yazarlar. O zaman Bektaşi, işin felsefesini anlayınca ihtiyara döndü : — Baba! Şayet ben, bu köyde ölürsem Mezar taşıma: (Doğdu ve öldü) diye yazın, bu benim size vasiyetim olsun, demiş.. Kim bilir, zavallı Bektaşi, ömür boyunca ne iztiraplar çekmiş, ne felâketler geçirmiştir ki, Mezar taşına değil yıl, gün bile yazdıramıyor.

(I) Bir kaysı veya bir zerdaliden 40 damla su çıkarsa iyi cins sayılırdı.

Aluç kokulu olduğundan buna misk Alucu denilir, aynı zamanda makbul ve muteberdir.

Bir de bahçe sınırları üzerine dikilmiş ve yetiştirilmiş İğde, Arduç, Kara ağaç, Dişbudak ve Meşe gibi meyvesiz ağaçlar vardır ki, bunlar yakıt ve inşaat için yetiştirilir. Bahçe sahipleri, sonbahara doğru bu ağaçları budamak ve kuruyanları kesmek suretiyle elde ettikleri odunları bahçenin muhtelif yerlerinde kurumaya terk eder ve fırsat düştükçe de Kasabadaki evlerine taşırlardı.

Bunlardan başka her bahçenin genişliği nisbetinde o bahçede Üzüm bağları da bulunurdu. Bazı bahçelerde yüz yıllar görmüş Çınar ağaçları.. Havuz ve tıhmacalara yakın yerlerde bir çok Söğüt, Leylâk, Gilabala, Gül gibi ağaçlar.. Ötede muntazam surette sıralanmış Kavak ağaçları vardı ki, bu gibi yerlere de (Kavaklık) denilirdi.

Bahçelerde, sıcaklar basınca sebze ve meyve çeşitleri çoğalır, her sabah gün basmadan bu sebze ve meyve mahsulleri alınarak sepetlere istif edilir, merkeplere yüklenilerek kasabaya götürülür, satılırdı. Bu yüklerin üzerinde ve bu sepetlerin arasında mutlak surette bir iki meyve kufası da (küçük el sepeti) bulunurdu. Bunların içerisine mevsim meyve ve sebzelerinden birer miktar konulmuş olduğu halde kasabada bulunan konukomşuya ve yakınlarına hediye olarak götürülür, kendilerine dağıtılırdı. Bu gönül alıcı adet, Harput'da bütün yaz mevsimi boyunca devam edip giderdi.

Bahçe sahipleri, bu meyve ağaçlarına, bir çocuğa nasıl bakılırsa öyle bakarlardı. Baharda altları kazılır, gübrelenir, sonra diplerine evlekler açılarak yaz boyunca sık sık sulanırdı. Bu yüzden ağaçlar, bol meyve verir, meyvelerin bolluğundan çok defa dallar çatır çatır kırılarak yerlere düşerdi. Aynı zamanda bu mahsulleri almaya kimsenin vakti olmadığından olgunlaşan meyveler yerlere dökülür ve ağaçların altları meyve yığınlariyle dolar, yemekle, satmakla tükenmezdi. Allahım! bu ne bolluk, bu ne feyzü bereketti.

Bahçelerde meyve çeşitleri bu kadar bol ve bereketli olunca, şehirde bütün çarşı ağzındaki dükkânlarda da bol ve ucuz meyveler satılırdı. Meselâ en nefis Şam kirazının okkası 2 - 3 kuruş.. Diğerlerini de buna kıyas edebilirsiniz. Bu meyvelerden başka bağ ve bahçelerden ve bazı yakın köylerden tulumlarla pazara getirilen nefis yayık ayranları da tulumlariyle dükkânların önlerini kaplar ve ölçü ile (bir buçuk kilo) satılırdı. Fiatı ne kadar olsa beğenirsiniz? On paradan başlar, en son bir kuruşa kadar.

f) DUTLUKLAR VE ÜZÜM BAĞLARI MAHSULLERİ — TATLILAR

Harput bahçelerinde dört cins dut ağacı vardı. Bunlardan :

a) Ağaçları büyük, dallı budaklı, meyveleri büyükçe, Şırası bol ve fakat çekirdekli.. Bu mahsulün suyundan en fazla Pekmez ve Pestil yapılırdı.

b) Ağaçları küçük, yaprakları birinciye nazaran daha ufak.. meyvesi bol, çekirdeksiz (Eğin tipi) kurutularak dut kurusu halinde yenildiği gibi dövülerek (Dut unu) şeklinde de yenilirdi.

e) Meyve vermeyen, fakat dalları çok ve yaprakları geniş bir Dut ağacı çeşidi daha vardır ki, bu ağaçların yalnız yapraklarından (İpek Böcekleri) için istifade edilirdi.

d) Ağaçları ne büyük, ne de küçük, orta cesamette, dallı budaklı yaprakları sert ve koyu yeşil (Kara Dut) dır ki, ne ağaçları, ne meyveleri, ne de yaprakları evvelkilerine hiç de benzemezdi. Mevcudu diğerlerine nisbetle de çok azdı, bahçelerde ya bir, en çok üç veya dört ağaç... Karadutlar, daha büyük, daha etli olmakla beraber tatlı ile ekşi arasında nefis bir tadı vardı. Hele yaz günlerinde sıcakların şiddetinden bağrı yanmış olanlara, üzerine bir miktar kar kazınmak suretiyle soğutulmuş bir Lenger, bu Duttan ikram edilse ne kadar da makbule geçerdi, bilirmisiniz?

Sıcaklar arttıkça her meyveden evvel Dutlar kemala gelirdi. Bu Dut mevsiminin de kendine göre bir hususiyeti vardı. Mevsim yaklaşınca bahçelerdeki Dutluklar temizlenir, süprülür ve kıpkırmızı toprakları adeta kalburdan geçirilmiş gibi elden geçirilirdi. Ağaçların dalları beyazlanmaya başlayınca, Bağ evlerinde esaslı bir hareket ve hazırlığın başladığı görülürdü. Büyük ve yeni kalaylı kazanlar, kasabadan getirtilir.. Dut ve pestil Hasavanları ya yeniden yapılır veya eskileri yıkanır ve tamir edilirdi.

Bağlarda, Bahçelerde dut mahsullerinin alınacağı gün evvelden kararlaştırılır. O günün erken saatlerinde ev halkı, küçüğü, büyüğü hepsi seferber halde.. Kaplar, kacaklar, bahçedeki evden Dutluklara taşınırdı. Her şeyden evvel büyük ve beyaz bir Hasavan iki kişi tarafından Dutluğa getirilerek açılır.. Bu Hasavanın dört ucundan her birini, ya kadınlar veya yetişmiş çocuklar tutarlardı.. Evin erkeklerinden güçlü kuvvetli bir genç de dut ağaçlarından her hangi birinin üzerine çıkar... Uçları dört kişi tarafından tutulan Hasavan, o ağacın altına götürülür ve açılır.. Ağacın üestündeki erkek, Dut dallarına sırayla ayağiyle ve olanca kuvvetiyle vurdukça Dutlar, Hasavanın içine inmeğe başlar.. Ağızlarda

da; Bereket!... Bereket!... diye bağrılır.. Bir ağacın mahsulü alınınca, Hasavanın içine dökülen Dutlar, Teşt veya başka bir kap içine aktarılır.. Aynı şekilde ikinci bir ağacın altına gidilir, sıra ile üçüncü, dördüncü ve on, on beşinci ağaçlar bu suretle silkilir.. Kaplar, kazanlar dutlarla doldukça, iki kuvvetli erkek, ellerinde bulunan kalınca bir sırığı bu kazanın demir kuplarına geçirir ve omuzlarına alarak bağ evine götürür, daha büyük kazanlara veya Salka boşaltır, tekrar dutluğa dönerler.

Resim : 65 — Bahçelerde Dut mahullarının alınması.

Evin ihtiyar nineleri de ellerinde kalburlar olduğu halde Hasavanın içine düşmeyip de yerlere dökülmüş olan dutları, elleriyle toplar, ayrı kaplarda biriktirirler, bunlar kazanlara karıştırılmaz; Çünkü üzerlerine toz toprak yapışmıştır, öylece kurutulur, bilâhere kışın hayvanlara yem olarak verilirdi.

Bu dut silkelemeler de, başka bir âlemdi..

Folklorumuza geçmiş ve genç şairlerimizden birisi bu olayı mahallî şive ile ne güzel tasvir etmiştir.

Karılı Kişili dut sirkeledük;
Şu Nevruz gohulu Harput ilinde,
Sekü Külbeledük, maya söyledük,
Göze başlarında, gül diblerinde.

Bu dut silkmeleri bazan çok da alaylı olurdu. Aşağıdakiler, ağaçta olana, muziplik olsun diye şu şekilde seslenirler : — Budala Ali Kakko... Bu dala!... Ağacın üstündeki bunu anlıyacak kabiliyette değilse bununla iş sonuna kadar : — Budala!.. Budala!... diye alay eder ve gülmeden katılırlardı.

Bu konu ile ilgili bir olayı da, bu satırları yazarken hatırladım. Şöyle ki : bir zaman Harput'da Evkaf memurluğu ve sonra da Elâzığ vilâyet merkezinde Evkaf başkâtipliği yapan İğnelioğullarından Nuri Ef. namında bir zat vardı.. Kendisi hoşsohbet, nekre ve iyi kalpli bir insandı. Sugözünde de bahçeleri vardı. Evleneli henüz beş altı yıl olmuştu ki, her sene bir çocuk yapmış, altıncısı ise dünyaya gelmek üzreydi. Bunu gören ihtiyar anası, bir gün oğluna : — Oğlum Nuri! Bu işe artık bir son ver, yetişmez mi? diye siteme başlayınma, rahmetli Babacan Nuri Ef. annesine şöyle bir hesap vermişti. Anne, anne! — Bağmancı ailesi için altı, yedi çocuk normaldir, fazla değildir; Çünkü dut mevsimi gelince, Dut hasavanının dört ucunu tutmak için her şeyden evvel dört çocuğa ihtiyaç vardır.. Birisi de silkmek için ağaca çıkacak.. Etti mi beş... Kurban olam sana Ana!... Ya yere düşenleri kim toplasın? İşte ben altıncı çocuğu da bu iş için hazırladım» diye anasına hem lâtife hem de anasını, bu hoş buluşu ve görüşüyle teskin etmişti.

Dutluktaki bütün ağaçlar bu suretle silkilir.. Bu, mahsulün birinci ağız, yani birinci defa olarak alınmasıydı. Bir ağaçtan, iki üç defa da mahsul almak mümkün olabilirdi. Kazanlara ve büyük kazanlara konulan Dutlar, bu iş için hususi surette dikilmiş ve hazırlanmış olan büyük torbaların içine konarak (Salk) (1) larda sıkılır, kazanlar şıralarla dolar, ağızları kapatılır. Ertesi gün kazan ocakları yanar.. Kazanlar, bu ocakların üzerine konularak şıralar kaynatılır.. Bunlardan bir kısmı pekmez olmak için ağzı açık kaplara taksim edilerek damlarda güneşe terkedilir.. Bir kaç gün bu şekilde kaldıktan sonra katılaşır ve hepsi birden bir veya iki, üç kapda toplanır ve bağ ayvanlarının önünde sıralanarak saklanırdı.

---

(1) Salk : Zeminden 60 - 70 santim yüksekliğinde ve 1, 1,5 metre genişliğinde, dört bir tarafı az yükseltilmiş olduğu halde hususi surette yaptırılan ve (Lök) denilen bir harçla da sıvanmış olan sabit teknemsi bir yer.

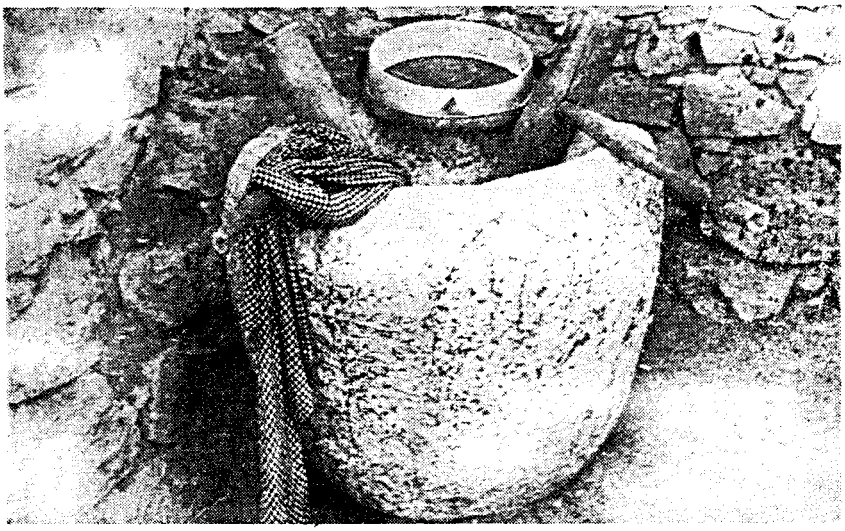
Bu şıraların bir kısmı da Bastuh (Pestil) olmak üzere içerisine un veya nişasta konularak şıralar bulamaç haline getirilir. Bu bulamaçlar da büyük bakraçlarla zemin kattan yukarı kattaki dama çıkarılır. Bu damlara serilen tertemiz ve bir metre eninde ve 2 - 3 metre uzunluğundaki beyaz bezlerin üzerlerine aktarılır. Bu işde mutehassıs olan bir kadın. elinde hususî surette yaptırılmış ince ve zarif bir tahta mala olduğu halde gelir ve elindeki mala ile bezin üzerindeki bulamacı, her tarafı müsavi şekilde ve aynı incelikte serdikten sonra bir başkasına geçer ve böylece lüzumu kadar bez kullanıldıktan sonra, damlarda kurumaya terk edilir. Bezler üzerine serilmiş olan bu pestiller, iyice kuruduktan sonra bezleriyle birlikte dürülerek kaldırılır. Münasip bir zamanda tekrar ele alınarak açılır ve aynı genişlikte temiz ikinci bir bezin üstüne, tersine olarak kapatılır.. Elde suya batırılmış bir bez veya bir havlu parçası olduğu halde bir ucundan başlanarak pestilli bezin arkası ıslatılır, ıslatılınca pestiller, alt bezin üzerine geçer.. Islanan bez, yavaş yavaş toplanır ve kaldırılarak temizlenir. Pestiller ise kendi bezlerinden ayrılarak alttaki bezin üzerine yine bu ıslaklıkla geçmiş olduğundan bir zaman kendi hallerinde bırakılınca da tamamiyle suları çekilir ve kurur. Şimdi pestiller, bir makasla 20 santim genişliğinde kesilir ve ikiye katlanarak hususi torbalara yerleştirilirdi.

Dut pestili, iki cins olarak yapılır. Birisi un'la, diğeri de nişasta ile.. Nişasta ile olanlarının üzerine mutlak surette tatlılaştırılmış ve kabuğu çıkarılmış acı badem veya acı kaysi çekirdeği veya bunların az döğülmüş parçaları yaş iken serpilir veyahut bunun yerine Haşhaş tohumu kullanılır ki, bunlara çekirdekli pestil denilir. İşte tam bu sıralarda bağ evlerinin damları, bu pestiller ve pekmez kaplariyle dolar, taşardı.

Dut mevsiminde bahçelerde bulunan çekirdeksiz dutlar da silkilir. diğerlerine karıştırılmadan bağ damlarında temiz Hasavanlar üzerine serilir ve kurumaya terkedilir. İyice kurutulduktan sonra bunlar da münasip kapların içine alınarak Ayvanlarda muhafaza edilir. Sonra bunlardan bir kısmı, alınarak Bağ evlerinin önünde veya yan taraflarında bulunan Soku'ların (2) içine konulan iki-üç kilo kadar kuru dut, Soku eliyle (3) ince un haline gelinceye kadar dövülür ve sonra Sokudan çıkarılarak yanı başında bulundurulan büyük bir teştin içine, ince bir elekten geçirilmek suretiyle biriktirilir. Yine aynı Sokuya, daha evvelden tatlı-

(2) 60-70 santim derinlikte ve ağzının genişliği ise yine aynı ölçüde ve aşağıya doğru daralan ve kahve dibeğine benzeyen mermerden hususi surette oydurulmuş bu taş sokular bütün bağ evlerinin önünde veya yanlarında yaptırılmış olan sekülerin bir tarafına gömülüdür.

(3) Soku eli ise, on santim kutrunda kalın ve dayanıklı bir ağaçtan 70 - 75 santim uzunluğunda yuvarlak olarak yaptırılmış ve baş taraflarından açılan bir deliğe sımsıkı geçirilmiş bir metre uzunluğunda bir de sapı vardır.

Resim : 66 — Her bağ evinin kapısı önünde bir de beyaz mermer bir (soku) taşı vardı

laştırılmış acı badem veya kaysi çekirdeklerinden bir miktar konularak, o da dövülür, sonra bir gaz tenekesine veya büyük sırlı bir yeşil çiniye, evvelâ dut unundan bir miktar konulur, zemini düz bir şeyle sık sıkıya bastırılır.. sonra bunun üzerine yarım santim kalınlığında dövülmüş ve elenmiş çekirdek unu konulur ve aynı şekilde bastırılır.. Bu suretle bir kat dut unu, bir kat çekirdek unu, sıkı sıkıya basılır ve kap dolunca üzeri temiz beyaz bir bezle kapatılarak münasip bir tarafa konulur ki, buna da (TUTUNU) denilir.

Aziz genç arkadaşımız Cenani Dökmeci şu dörtlük :riyle Tutunu'yu ne de güzel tasvir etmiştir.

Dut dalı, Dut için eğilir,
Silkilir, toplanıp yığılır,
Damakta tad olsa tazesi,
Kurusu Sokuda dövülür.

Dut'u un ederler tokmakla,
Doyulmaz yutkunup bakmakla,
Dut Avuç avuç hep yenilir,
Tutunu bir kıvrık yaprakla.

Tutunu dövülür, Sokuda,
Oturup yenilir Seküde,
Dutu un olanlar anılır,
Söyleni, söyleni Türküde.

Tutunu, Elekte tozmasın,
Tadına tad katıp bozmasın,
Gönlümü koydum ben Soku'ya,
Dövenler, dövmeden bezmesin.

Kışın soğuk günlerinde ağzı açılınca, bu iki madde birbirine kaynamış gibi sertelmiş ve adeta nefis bir Kurabiye haline getirilmiş olduğundan arasıra parça parça çıkarılır, yenilir ve icabında misafirlere de ikram edilirdi.

Resim : 67 — Kuru dutlar, Sokular'da böyle döğülür, böyle elenir, tutunu olurdu.

Dut zamanının bir hususiyeti de, bir veya bir kaç misafir bahçeye geldiler mi, bahçe sahipleri tarafından hemen bir Hasavan getirilerek dutluğa inilir, dut silkelenir ve misafirler henüz yorgunluklarını almadan hemen önlerine tepsilerle dut getirilirdi. Bu olay, Harput'da şöyle tefsir edilirdi. Dut, kuvvetli bir gıda maddesi olduğundan insanı

hemen doyurur, doyan bir kimse de fazla yemek yiyemez, diye Bağmancılara takılanlar çok olurdu. Halbuki, mesele hiç de öyle değildi. Harputlu, bahçesinde ve evinde nesi varsa nesi yoksa onu misafirlerine yedirmek, içirmek suretiyle onu izaz ve ikram etmekle daima zevk duyar ve misafirlerinin çokluğu ile iftihar ederdi, şu halde, bu lâtifeden başka bir şey değildi.

Harput'da esasen dut hakkında ve bilhassa Perçenç ve Perçençliler (4) için daha bir çok lâtife ve hikâyeler vardır ki, bunları kayde sütunlarımız müsait değildir. Meselâ bunlardan birisi : Saf ve samimi arkadaşlarımızdan birisi Perçençden evlenmişti. Zifaf gecesinde gelin ile ilk konuşmasını şu cümle ile açmıştı. Perçençten bana dut getirmedin mi? Tabii gelin bu yersiz suale cevap verememişti. En tuhafı, bu bahsi bilâhere arkadaşlara anlatması da ayrıca gülme ve alay konusu olmuştu.

ÜZÜM BAĞLARI VE MAHSULLERİ :

Üzümün tarihi pek eskidir.. Bunu HATTİ'ler devrine kadar götürebiliyoruz, HATTİ'lerin bilhassa Doğu Anadoluda yetiştirdikleri mahsuller arasında en başta geleni üzüm ve sonra şaraptı. Şu halde üzüm ve şarabın, ülk yurdu Doğu Anadolu olduğu ve buradan dünyaya yayıldığı şüphe götürmez bir hakikattir. Sonra uzun zamanlar, Harput'da yerleşerek Katolik kiliseleri ve kültür müesseseleri kuran Fransız CAPUSİN papaslarının, (5) bu üzüm mahsullerinden çıkardıkları şarapların, Fransanın meşhur Bordo şaraplarının üstünde olduğunu bizzat kendilerinden dinlemiştim. Bununla beraber Harput'daki müesseselerinin zemin katında kurdukları şaraplığı da gözlerimle gördüm ki, çok geniş olan bu şaraplıkta takribi 50 - 60 tane insan boyunda şarap küpleri sıralanmış ve bu küplerin üzerine, senelerine ve cinslerine ait yaftalar yapıştırılmıştı.

İşte bu tarihî olayların bir devamı olarak Harput ve dolaylarında üzüm mahsulü çok rağbet görmüş, bağlarda, bahçelerde hattâ köylerde muhtelif ve sayısız üzüm bağları yetiştirilmişti. Harput bahçelerinde başlıyan bu teşebbüs ve merak köylere kadar yayılmış ve köylüler de müsait topraklarını üzüm bağlarına çevirmişler ve bundan çok istifade etmişlerdi. Köylerden en başda geleni (HOŞ) dur, üzümlerinin ince

(4) Perçenç bahçelerinde çok miktarda dut ağacı vardı, ayni zamanda bunların hepsi aşılı ve çekirdeksizdi. Harput - Elâzığ kasabalarına ilk mahsul bu köyden geldiği gibi, bu iki büyük şehrin ihtiyacını da yine Perçenç te'min ederdi. Bu yüzden Perçençliler çok zengin olmuşlardı.

(5) Bak. bu kitabın II. nci cildi, S. 92 ve dv.

kabuklu, şeffaf olmalariyle beraber şırası bol ve tadları çok lezizdi. (HUH) un kıraç bağlarının siyah üzümleri de bilhassa pekmez ve şarapçılıkta, (PEKİNİK) in kış mevsimi boyunca (Ham) lar halinde de vam eden ve ilkbahara kadar dayanan nefis beyaz üzümleri de çok şöhret kazanmıştı ve sonra (Hoğu), (Nuralı) ve yine çok nefis siyah (Öküzgözü) üzümleriyle meşhur (Sürsürü) ve (İğiki) bağlarının üzümlerinin bolluğu ve nefaseti bakımından kayde değer.

Bu satırları yazarken, uzun yıllar Elâzığ'ın köylerinde tahsildarlık yapan dostlarımızdan Şükrü Tarakçı ile karşılaşmıştık. Üzüm bağları hakkındaki yazılarımı öğrenince, buna dair bir hatırasını anlattı :

«— Mevsim sonbahardı, vazife ile Şehsivar köyüne gitmiş ve Şehsivarlı Ahmet beye de misafir olmuştum. Ahmet bey, konağının önünde yeniden ürettiği bir üzüm bağında emsalsiz ve çeşitli üzüm yetiştirmişdi. Bir öğle yemeği sonunda Teveklerden (kütük) yeni koparılmış nefis ve buz gibi üzümler yenilirken Ahmet Bey, kendisine :

«— Tahsildar Efendi, Tahsildar Ef! Bu üzümleri sen bir ay sonra görmelisin... Teveklerin yaprakları kızardıkça kızarır... Sonra üzümler de bu rengi alır.. Nihayet yapraklar dökülür ve Teveklerde yalnız üzüm salkımları kalır. İşte o zaman (Paça) aldırır, kırmızı toprak Güvec'e kor ve kapağının etrafını da hamurlarız.. Bağın içinde muvakkat bir ocak kurdurur, ocağı yakar, paçayı pışmeğe terk ederiz.. Paça saatlerce fıkır fıkır kaynar ve pişer.. Sonra güveç ocağın üstünde iken yalnız kapağını kaldırıp, ocağın etrafına sıralanır. Bir tarafdan hafif kor'un üzerinde kaynayan Paçayı, bir tahta kepçe ile sahanlarımıza alır, bir tarafdan da kendi elimizle Tevekdeki üzümlerden koparır, yeriz.. ve lâkin bu üzümlerin üzerinden iki yağmur geçmiş olacak, yanı başınızda da bir Kabak (6) dolusu Şarap bulunacak.. Vay anam babam..

---

(6) Bu kabakların tohumları, evvela her tarafı 2 - 3 m. genişliğinde örtken şeklinde kurulan bir (Hayma) nın dört bir tarafına ekilir. Tohumlar fışkırınca çıkan saplara birer ip bağlanarak bir adam boyu yüksekliğindeki Hayma'nın üst ağaçlarına bağlanır.. Kollar bu iplere sarılarak Hayma'nın üstüne kadar çıkar ve uzadıkca Hayma'nın üstünü tamamen kaplar.. Çiçeğe, mahsul vermeğe ve yavaş yavaş büyümeğe ve aşağıya doğru sarkmaya başlarlar.

Esasen büyüdükce de kabukları kalınlaşır ve sertleşir.. Sonbaharda ise yaprakları dökülür; Fakat Kabaklar sapların üzerinde bırakılır ve zaman geçtikce de kurur.. Kuruduktan sonra bir çoğunun, ortasında yuvarlak 10 cm. kutrunda bir delik açılır ve içerisi temizlenerek sapı ile beraber adeta bir kepçe halinde, büyük kaplardan su almak işlerinde, az bir kısmının da sapın baş tarafı kesilerek adeta bir sürahi şeklini alır ki, buna da yemeklerde şerap doldurulur ve ev araçları arasında kullanılır. Bunlara bütün Harput - Elâzığ köylerinde Su kabağı denilir.

Vay anam babam!... Tahsildar Ef. sen işte o zaman bu üzümlerin lezzetini görmelisin..» dermiş.

İşte keyf ehli insanların, üzüm bağları hakkındaki merak ve hususiyetlerini gösteren bu tablo, benim de dikkat nazarımı çekti ve na bu satırları yazdırdı. Manzarası da güzel... Sohbeti de hoş.. Yemesi içmesi de saf ve samimi.. Hülâsa baha piçilmez bir âlem ve bir varlık!..

Bir zamanlar, Harput - Elâzığ ve dolayları üzüm yetiştirme yolunda Doğunun bir numaralı istihsal bölgesi sayılırdı, hattâ bunun te'siriyle Hükûmet 1944 yılında İnhisarlar İdaresine Elâzığ'da bir Şarap Fabrikası kurdurmuştur ki, bu fabrikanın çıkardığı (BUZBAĞ) Şarapları dahilde ve hariçte önemli rağbet görmekte ve istenmektedir.

Harput ve dolaylarında üzüm bağlarına, bahçelerden daha fazla bakıldığından, ona göre de mahsul alınırdı. Mahsul, çoğaldıkça ve çeşitler arttıkça isimleri de çoğalırdı. Yirmiye varan bu üzüm çeşitlerinin her biri ayrı ayrı evsafda ve lezzetteydiler. Şimdi bunları sırasiyle kaydedeceğim :

Beyaz Üzümler	Siyah Üzümler
1 — **Zihni.** (Çavuş ayarında)	1 — **Siyah Şekeri.**
2 — **Argını.** (Yapıncak ayarında)	2 — **Köhnü.**
3 — **Yağbi.** (Kokulu)	3 — **Öküz gözü.** (Herbiri Ceviz kadar büyük, tatlı ve şırası bol).
4 — **Hatun parmağı.** (Çekirdeği büyük.)	4 — **Boğazkere.** (Kalın kabuklu ve boğucu, şıralık).
5 — **Silfoni.** (Şeffaf, kabuğu ince ve küçük çekirdekli)	5 — **Karabikri.**
6 — **Cevzani.** (İri ve yuvarlak ve çok tatlı)	6 — **Tilki kuyruğ** (Uzunca ve çok tatlı).
7 — **Besni.**	7 — **Keşpir veya Keşber.** (Öküzgözü ayarı.)
8 — **Tahirnebi.** (Çekirdeği küçük, kabuğu ince, iri yuvarlak)	
9 — **Hasanı.** (Penbe yanaklı)	
10 — **Fengi.** (Kokulu)	
11 — **Ağbikeri.**	
12 — **Kırmızı.** (Hacı kıran)	
13 — **Hırsız kesmez.**	

Bu yirmiye varan üzüm çeşitleri, yalnız bildiklerim.. Halbuki, Elâzığ Şarap Fabrikasının 1948 de yayınladığı bir Broşürde bu çeşitler (29) a çıkarılmıştır.

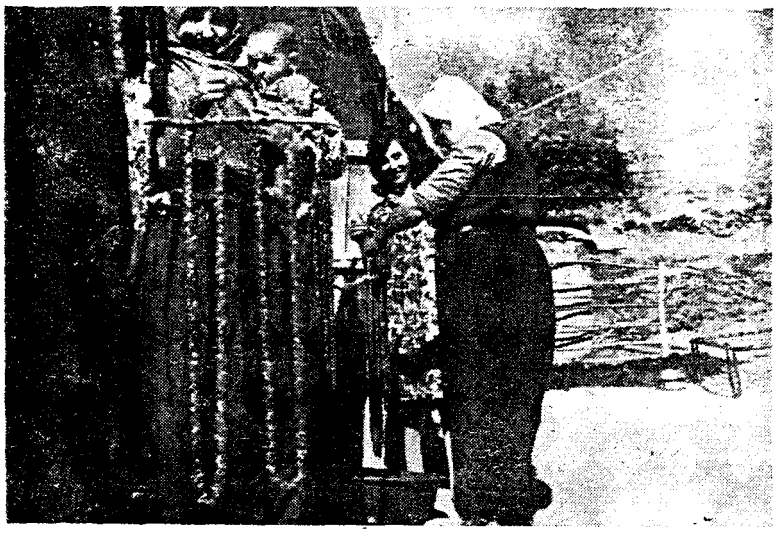
İsimleri şunlardır :
1 — Hacı kıran
2 — Kıt kıt
3 — Yenür
4 — Siyah besni
5 — Yakubî
6 — Çekirdeksiz
7 — Şam.

Resim : 68 — Üzüm bağlarından mahsul, köye ve bahçelere böyle getirilirdi. Köy öğretmeni çok sevimli Bayan Peruze, Köylü Kadınlarla Bağdan dönüyor.

Üzüm mahsulleri kemale erince, bağ sahipleri arasında hazırlıklar ve çalışmalar önemli bir surette başlar.. Aile büyüklerinin bağları gezerek tesbit ettikleri gün — ÜZÜM SAĞMA — günü olarak ilân edilir.. O günü çoluk çocuk sabahın erken saatlerinde evlerinden çıkarak üzüm bağlarına giderler, münasip ağaç altlarında (HAYMA) lar kurulur. (Gölgelikli oturacak yer) ve yemek için ocaklar hazırlanır.. Yemekler pişirilmeğe bırakılır.. Sonra herkesin elinde bir kalbur, bir sele veya bir kufa olduğu halde üzüm bağlarına dağılırlar.. Mahsul alındıkça ağızları 50 cm. açıklığında ve 1 metre uzunluğundaki yuvarlak sebeplere istif edilir ve sepetler sıralanır. Mahsul çok olduğu seneler bu iş, kolay kolay bir günde iki günde bitmez... Akşama doğru bu sebepler, merkeplere yüklenerek bağ evlerine taşınır.. Bunlardan bir kısmı ertesi sabah kasabaya götürülerek satılır, bir kısmı ise tatlı yapılmak üzere bırakılır.

Tatlı yapmak işi de kolay bir iş değildir, her şeyden evvel tatlılar için ayrılan üzümler, Kazan, Teşt, Beroş gibi kaplara alınır.. Şırasını tamam vermek için bir iki gün bu hal üzere bırakılır.. Sonra aynen dutlarda olduğu gibi salklar içinde sıkılır.. Sıkıldıkça şıralar, salkın oluğundan daha büyük kazanlara akar.. Posaları ise sirke vurulmak üzere başka bir yerde muhafaza edilir. Ve bu kazanlarla şıralar, büyük kazan ocakları üstüne alınır ve kaynatılır, kaynatılan bu şıralardan bir kısmı Pekmez, bir kısmı da tatlı yapılmak üzere hazırlanır. Pekmezlik şıralar bağ evinin damlarında ağızları açık muhtelif kaplara aktarılarak güneşe terk edilir. Tatlılar için ayrılan şıralar da ocak üstünde içerisine kâfi miktarda un veya nişasta konularak bulamaç haline gelinceye kadar kaynatılır, bu kaynatmanın muayyen devresinde şıraların içine bir miktar da Obuz toprağı (Beyaz Toprak konulurdu ki, bu, güya tatlılığı te'min edermiş.. Bulamaçlar, kıvama gelince, kazanlar ocağın üzerinden yere alınır ve bakır sitillere (Bakraç) doldurularak yukarı damlara çıkarılır.. Bağ evlerinin kırmızı topraklı düz damlarına serilmiş olan tertemiz beyaz Hasavanların üzerine —Dut pestillerinde olduğu gibi— dökülür, serilir.

Resim : 69 — Harput'un (Nurali) köyünde, Köylü Kadınları tarafından yapılmakta olan (ORCİK) ler.

Şimdi biraz da bu bulamaçlardan yapılacak Orciklere (Tatlı Sucuk) temas edelim: Bu günlere hazırlık olmak üzere daha evvelleri sepetlerle cevizler, bademler, çekirdekler kırılır, ayıklanır ve bunların

sağlam kıynakları bir, bir buçuk metre uzunluğunda dayanıklı yorgan ipliklerine boydan boya dizilir, bu diziler bilâhere 50 - 60 cm. uzunluğunda bir sopa üzerine 4 veya 5 sıra olarak sıkıca bağlanır ki, bunlara (PARMAK) ve hepsine birden de (AĞAÇ) denilir, 10 Ağaç, 15 ağaç orcik yapıldı diye de söylenir.

Resim : 70 — Diğer bir köy evinde aynı ameliye devam etmektedir. Bayan Peruze, köylülerle o kadar senli, benli olmuştur ki, onları bütün işlerinde takip eder ve onları uyarmağa çalışır.

Şimdi ev halkından tecrübeli ve kollarının kuvvetine güvenilir bir hanım, bu ağaçların asma ipinden tutarak yukarı kaldırır ve kazandaki bulamacın içine batırır.. Cevizler, Bademler, Çekirdekler az miktarda bulamaçla sıvanmış olduğu halde kazandan çıkarılır.. Duvardaki sıra kazıklara asılır ve ikinci ağaç ele alınır ve böylelikle ağaçlar sona erince, birinci ağaçtan tekrar başlanır.. Sıra ile ikinci defa yine batırılır, tekrar asılır, tekrar batırılır ve asılır.. Kalınlık seviyesini bulunca kadar bu ameliye tekrar edilir, sona erince ağaçlar, bağ evlerinin damlarına ve ayvanlarına çıkarılarak evelden hazırlanmış kazıklara asılır ve tamamiyle kurumaya terkedilir. Bir kaç gün içinde bunlar tamamen kurur, askı yerlerinden alınarak beyaz ve tertemiz Hasavanların içine istif edilerek münasip bir yerde muhafaza ve sonra istifleri ve şekilleri bozulmaksızın çuvallara konularak sabadaki evlere götürülür.. Orada orcikler ve pestikller muayyen bir ölçüde kesilir, kesilen örcikler bir veya iki kat pestillere sarılır ki, bunlara da (DOLAK) de-

nilir. Bu dolaklar şimdi de yine tertemiz Hasavanlar arasında her tarafı kapalı olarak tere yatırılır.. 24 saat sonra hakikaten dolakların üzerinde hafif ufak su tomurcukları belirince orcik dolakları büyük küplere veya yeşil çinilere birbiri üstüne sıkıca basılır, ağızları kapatılır ve sıkı sıkı bağlanır. Bu kapların ağızları usulen kar, kazığa yağmayınca açılmaz. Oldukça ayrıntıları çok ve zor olan bu işler yapılırken, bütün ev halkı ve yardıma gelen konu komşu, neş'eler içinde bir tarafdan çalışır, bir tarafdan da güler, oynar, türkü söyler ve eğlenirlerdi.

g) OVA BAĞLARI:

Sayın Okuyucularım! Harput bağ ve bahçelerini gezdik, gördük, Havuzbaşı âlemlerinde bulunduk, yedik, içtik, eğlendik ve muradımıza da erdik.

Şimdi bu konu ile yakinden ilgisi olan (OVA BAĞLARI) hakkında sizlere bilgi vermeyi şu bakımdan faydalı buluyorum; Çünkü Ova Bağları denilen bir gelir kaynağı bu gün için mevcut değildir, mevcut olmayan bir şeyden söz açmak da yersizdir; Fakat memlekete ve dolayısiyle o memleketin sınırları içinde yaşıyan insanlara faydalı olan bir çok kıymetlerin muhafazası, o bölge halkının yaşamasında büyük roller oynıyacağına göre, bizden sonra gelenlere bir uyanış ve bir ibret dersi olacağı inanciyle kitabımda (OVA BAĞLARI) na yer vermiş bulunuyorum.

Şu halde Ova Bağlarının nerede olduğunu ve mahsul bakımından önemini bilmem ki, biliyor musunuz veya işittiniz mi? Hiç de zannetmiyorum.

Ova Bağları, Harput ile Elâzığ arasında (1) Harput'tan Elâzığ'a inerken Aslan pınarı mevkiindeki İdadi mektebinin hemen 200 metre aşağısından başlıyarak şosenin solunu takiben Elâzığ'a kadar inen ve eski Askerî hastane (Şimdiki Tümen merkezi) ve bahçesi üzerinden Hüseynik — Elâzığ yolunun solunu takip ederek doğuya ve Mustafa Paşa mahallesini güneyde bırakarak bu mahallenin son sınırlarını teşkil eden Hacı Ahmet Ef. bahçesi ve bu bahçenin hemen önünde bol suyu ile çeşmesini sağda bırakarak Iğiki — Harput yolunu soldan takip ederek kuzeye doğru uzar ve İdadi mektebinin altında ana hatla birleşir. İşte bu hudut dahilinde tahminen 50 - 60 bin dönüm genişliğinde bir sahayı kaplayan üzüm bağlarına (OVA BAĞLARI) denilirdi. Bu üzüm bağlarının içerisinde ve bilhassa bağ sınırları boyunca gelişi güzel serpilmiş yüzlerce de Badem ağacı vardı. İkisi de önemli bir mahsul... Badem ve Üzüm..

(1) Bu saha, şimdi kışla ile birleştirilmiş olan ağır bakım müessesesi ve diğer askerî birliklerin - İdadi mektebi de dahil - işgal ettiği yerlerdir.

Üzümlerin % 95 i Boğazkere denilen siyah şaraplık, % 5 i de yenir cinsdendiler. Bademler ise, acı ve tatlı olmak üzere iki cinsdi.

Resim : 71 — Ova bağlarının çok eski bir resmi (1901).

Harput bağ ve bahçelerinin ne şekilde ve ne emek ve zorlukla ve nasıl bir zaruret altında meydana geldiğini evvelce tebarüz ettirmiştim. Bu Ova Bağları da aynı ihtiyacı karşılamak üzere bin bir emek sarfiyle koca bir kumluk, yemyeşil, hem de verimli bir hâle getirilmişti. Bununla beraber gerek mahsul bakımından, gerekse iki şehir arasında hoş bir manzara yaratmasından ötürü, Ova Bağları küçümsenecek bir varlık değildi. Çünkü her bağ, en az beş yük — 10 sepet — üzüm verdiğine ve her sebep de 60 - 70 kilo geldiğine göre bir bağdan 10x70 — 700 kilo ve bu hesaba göre Ova Bağlarının hissedarlarını yine en az 150 sayarsak 150x 700 = 105000 kiloya yakın şaraplık ve yenir üzüm, 1500 badem ağacından da 1500x3 = 4500 kilo badem mahsulu elde edilir ki, Harputlunun gelir kaynaklarında önemli bir yer tutardı.

Harputlu bu bağlara da çok emek sarf etmiş olduğu halde, son zamanlarda memleketin bütün gelir kaynaklarını ellerine geçirmeğe yeltenen ve memleketin ticaret ve iktisadiyatına hâkim olmaya çalışan Ermenilerin ellerine geçmeğe başlamıştı; Çünkü Ermeniler, umumiyetle şarap kullandıklarından şehre yarım saat mesafedeki bu bağlardan kolaylıkla

istifade edeceklerini anlamış ve bir vakitler bütünü müslümanların tasarrufunda bulunan bu bağlardan her ne pahasına olursa olsun parça parça satın almaya başlamışlardı. Bu suretle son zamanlarda bu bağların yarısından fazlası Ermenilerin eline geçmiş bulunuyordu.

Bağlar, İlkbaharda budanır... Dipleri kazılır, gübrelenirdi. Üzümler salkım halini alınca, muhtelif yerlerde — Etrafı iyi tasarrut edebilmek için — iki katlı yüksek Haymalar kurulur, Korucular (Bekçiler) tâyin edilirdi, koruyucular bu haymalarda gece gündüz yatmağa başlar ve bağları muhafaza ederlerdi. Mahsul kemale erince de mal sahiplerini haberdar eder ve Bağları sağma (Mahsul alma) günü münadiler tarafından ilgililere ilân edilirdi. Mahsul alma günü, sabahın erken saatlerinden akşama kadar kasabada bir faaliyettir başlar, sokaklarda, kapıların önünde halk, merkeplerine, katırlarına bağlara götürülmesi zaruri olan eşyayı yüklemekle meşgul oldukları görülür. Bunların arasında başta Mahrutî beyaz çadırlar gelir... Sonra yataklar... Tencere, Tava, Sahan, gibi yemek takımları gelir... Su destileri, üzüm alma kapları ki, büyük ve el sepetleri, bir fanos — Cam Fener — içinde ya bir gaz lâmbası veya beş on tane kalın mum... Bir başka diyara göç varmış gibi yollar, bu kafilelerle dolar, taşar... Ova bağlarına girilince, herkes kendi bağının münasip bir tarafına çadırını kurar... Eşyalarını yerleştirir... Yemek tenceresini, hemen oracıkta taşlardan yaptığı ve çörçöple yaktığı ocakların üzerlerine koyarlar... Bütün bu tencerelerde Kara kavurma denilen et yemekleri, köfteler, pilâvlar tıkır tıkır pişmeğe başlar... Etrafa bakıldığı zaman yüzden fazla çadırlariyle Ova bağları, adeta bir ordugâhı andırmaktadır. Bağlara bu şekilde konulduktan sonra ev halkı, ellerinde kalburlar, seleler, sepetler olduğu halde bağlara dağılır ve üzüm toplamaya başlarlar. Akşam olunca da çadırlrın önünde sofralar kurulur... Saf ve temiz bir kır havası altında içkili olanlar, başlarlar içmeğe... Yemekler neş'eyle yenilir... Yemeklerden sonra eğlentiler başlardı... Bazı çadırlarda Tef, Dabruka, keman, klarnet seslerine, şarkı ve türkü sesleri de katılır. Bazı çadırların önünde de davul - zurna çalınır... Gençler, bu tempoya ayak uydurarak Halay tutar, oynarlardı. Bu suretle bir Panayır şeklini almış olan bu topluluktaki bütün halk sabahlara kadar güler, söyler, eğlenirlerdi.

Bu şekil ve şartlar altında bir hafta kadar eğlendikten, bağlarını sağdıktan ve üzüm mahsullarını kasabaya gönderdikten sonra çadırlar sökülür... Eşyalar toplanır... Kasabaya dönülürdü. Bu şenliklere, Bağ sahipleri konu komşularını da dâvet ederlerdi. Harputlular. bütün işlerinde olduğu gibi bu Bağ sağımı işini de bir eğlence konusu şekline sokmuşlar ve bu suretle İşle — Eğlenceyi birbiriyle te'lif etmişlerdir ki, ma'kul ve ayni zamanda verimli bir buluş ve yerinde bir yaşayış şekli demektir.

N : 59 - Mehtaplı gecelerde bağ ve bahçeler daha cazip olur. Bahçenin en koyu köşelerine, damlarına ve ağaç dallarına mütemadi ay ışığı yağar gibidir.

Ova Bağları, bu verimli ve neş'e yaratıcı karakterinden başka bu geniş kumluk sahayı, yüz yıllar boyunca yeşil bir cennete döndürmek suretiyle her iki şehir arasında gönül çekici bir manzara güzelliği de sağlamıştı. Hele ilk baharda 1500'ü aşan badem ağaçlarından bir kısmının beyaz — Tatlı badem — bir kısmının da penbemsi — Acı badem — çadırlar halinde küme küme çiçek açmaları, ne güzel bir manzara yaratırdı... Ya bu çiçeklerin insanı bayıltıcı kokuları, bütün ovayı sarardı. Bu çiçek mevsiminde virajlı şoseden — Manzarayı seyr ede ede — Harputtan — Elâzığ'a inişe doğrusu doyum olmazdı. Üzüm sağımından sonra bu yeşillikler evvelâ kızarmak ve sonra tedrici surette sararmakla muhitte ayrı ayrı tablolar yaratırdı. İşte Ova bağları, bu suretle ilk bahardan başlıyarak son baharın son günlerine kadar iki şehir arasında bin bir güzellik ve renk içinde muhiti süsleyen, Dede ve Atalarımızın yıllar boyunca bin bir zorluk içinde bıkmak, usanmak bilmeyen azim ve iradeleriyle meydana gelen bu kıymetli varlıkları ve bu önemli gelir kaynaklarını, bizler ne yaptık, biliyor musunuz? Sevgili okurlarım! Geri ve iptidâi bir zihniyetle kış mevsimlerinden birinde Mogol orduları gibi baltalıyarak söktük... Kütüklerini, ağaçlarını yağma eder gibi ocaklarımızda yaktık... Cennet kadar güzel olan bu yerleri çöle döndürdük... Asıl teessüf edilecek nokta, koca bir memleket halkının gözleri önünde ve pek yakınlarında cereyan eden bu tahrip ve bu yağmayı, o memleket halkının küçüğünden büyüğüne, münevverinden cahiline ve sonra jandarma neferinden tutunuz da Valisine kadar hiç bir ilgilinin görmemesi ve müdahale etmemesi keyfiyetidir.

İşte Aziz okuyucularım! Bu güzel bağların yerini 1948 yılında Harput'u ziyaretimde nasıl buldum biliyor musunuz? Geniş bir kum deryası.. Bizim nesilden başka şimdiki gençler ve yeni yetişenler, burada bağ ve ağaç olduğuna katiyyen inanamazlar... Hakları da vardır. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, buraları gördükten sonra ben de gözlerime inanamadım... Ancak bu satırları yazarken Harput'a ağladığım gibi, Ova bağları için de sessiz, sessiz gözyaşı dökmekteyim.

VIII

HARPUT'DA KIŞ VE KIŞ GECELERİ

a) MEVSİMİN YAKLAŞMASI, KIŞA HAZIRLIK :

Bu kitabın I. inci cildinin 27. nci ve dv. sahifelerinde yeralan iklim, mevsim ve manzara bölümünde belirttiğim gibi Harput ve dolaylarında kış mevsimleri, bundan yarım yüz yıl evveline kadar çok şiddetli ve devamlı olurdu. Tevekkeli değil... Halk Şairi Ruhsatî şu mısra'lariyle kışı cehenneme, yazı da cennete benzetmiştir.

Çok şükür olsun gani mevlâya,
Çoğu farketmezdik, az olmayınca.
Kışı cehenneme misal yaratmış..
Cenneti bilmezdik, yaz olmayınca.

Bu yönden evvel zaman içinde kış mevsimlerinin önemi, hususiyeti ve bir başkalığı vardı. İşte şimdi ben, I. inci ciltten aldığım bir pasajla söze başlıyacağım.

«Kasım ayında şehri çevreleyen sıra dağlar, bir gecede kardan bembeyaz renkler alır ve bu dağlardan gelen soğuk dalgaları Harput ve dolaylarını kasıp kavurmaya başlardı. Aralık, Ocak aylarında ise devamlı kar yağardı. Öyle şiddetli kışlar olurdu ki, kar tipileri, fırtınalar günlerce, haftalarca devam edip giderdi, etraf ve yollar Kâmiler kapanır, Beygirlerle taşınan postalar bile haftalarca gelemez olurdu. Değil uzak şehirlere seyahat etmek, en yakın bir köye bile gidilemezdi. Kurt sürüleri bazan şehrin kenar mahallelerine kadar sokulurlardı. «Hakikaten bütün şehir halkının hariçle olan münasebetleri kesilir, günlük çalışmalar durur, herkes yuvasına çekilmiş gibi adeta bir hapishane hayatı yaşar ve soğuklar bastırınca fırtınalar, tipiler ve bilhassa kocakarı fırtınaları devam ederken halk ve hak şairleri:

«Gördüm Rakip oturmuş Ol Gül'izare karşı
Berdel'ac ze benzer evvel bahara karşı» diye aşk âleminde dolaşır, hiç de ga ı çekmeden keyflerine, zevklerine bakarlarmış...

Kış n evs minin bu suretle şiddetli geleceğini evvelden bilen halk, yaz boyur :a alışır, çabalar, didinir ve bu mevsimi, sağlık ve selâmetle geçirmek çin de karıncalar gibi kış tedarikine bakarlardı. Bütçelerinin geliri nisb tir e zahiresini, odununu, kömürünü tedarik eder, hattâ ilk

bahara kadar ihtiyacı karşılıyacak miktarda ekmeğini (Tandırda) bulgurunu, pirincini, kavurmasını, ereştesini, tarhanasını ve sair ihtiyaçlarını kendi elleriyle yapar, kilerlerine depo ederlerdi. Bu sebeple kış, ne kadar şiddetli gelirse gelsin, Harputlu kışa alışmış kışdan korkmaz ve gam yemezdi. Onu düşündüren ancak iki şey vardı: Birisi ibadeti... Diğeri de eğlentisiydi. İbadeti için garantilidir; çünkü Harput'un camileri, mescitleri sayısız olduğuna göre bu şiddetli kar kış ve soğuk deryası içinde camiini, abdest ve namazını unutmaz ve ihmal etmezdi. İhtiyarından tutunuz da 7 - 8 yaşlarındaki çocuklara kadar herkes, sabahları minarelerde salât-ü selâma başlanıldığı sırada, sıcak yataklarından çıkar, kazanlarda, güğümlerde, ibriklerde buz tutmuş olan suları eritmek ve bir avuç abdest suyu tedarik etmek için uğraşır... Abdestlerini aldıktan sonra da uzun bir seyahate çıkar gibi sarılır, örtünür... Akşamdanberi yağmakta olan bir metre kalınlığındaki karlara bata çıka, Tanrılarına ibadet için Camilere koşarlardı. Bu Camilere gidiş, Hazret-i Peygamberin şu Hadis-i şerifine uyularak adetâ bir hücum şeklinde olurdu.

«Beşşiril-meşâine fizzülemi ilel-mesacidi bittevbeti yevmel-kıyame»

Manası :

Sabah namazlarından sonra camilerden, bilhassa Sarahatun camiinden çıkış yaz kış, çok heybetli olurdu. Camiin önündeki meydan bir ânda insanla dolar... Güler yüzle birbirlerini karşılar... Selâmlaşır, hal hatır sorarlardı. Sonra abalarına, kürklerine, paltolarına bürünür, başlarını, yüzlerini sarar... Bir kısmı evlerine doğru yörüken, bir kısım esnaf da dükkân ve mağazalarını açmak üzere semt semt etrafa dağılırlardı.

Bunlardan dükkân ve tezgâh sahipleri tarafından dükkânlar açılmaya başlar... Her şeyden evvel dükkânların önlerini kapatmış olan kar yığınları atılır ve temizlenir... Dükkânın içi ve önü süprülür... Dükkân sahipleri, kürsüleri için mangallarını yakmak üzere yazdan tedarik ettikleri mangal kömüründen bir miktar kömür alır, topraktan yapılmış ateş mangalına kor ve bu mangallar ellerinde Ekmekci Fırınlarının yolunu tutar, oradan aldıkları bir avuç ateş, bu mangalları tutuşturmaya kâfi gelirdi. Bu saatlerde bütün çarşı esnafı bu işle meşgul olurdu. Dükkânların önlerinde hazırlanan bu mangalları kürsülerinin içine koyup da kürsünün bir tarafına oturdular mı, artık onlara kar, kış da, dünya da vız gelirdi.

Dükkân sahiplerinin sabah çorbaları, kalaylı bakır sitillerle, o evin yetişmiş kız ve erkek çocukları tarafından dükkân'a getirlir, orada yenilir.. Evleri yakın olanlar da evlerine giderek çorbalarını Kürsübaşlarında içerler, işlerine dönerlerdi. Bu kış kıyamette dükkân ve tezgâh sahipleri gündüz akşamlara kadar dükkânlarını bekliyedursunlar... Bu süre içinde dükkâna ya bir, ya iki üç müşteri ancak gelir; fakat dükkânın içi ka-

labalıktır, Kürsübaşlarında en az 3 - 4 kişi, bazan Kürsüye ikişer ikişer oturmak suretiyle daha fazla insan göze çarpar... Bunlar bir takım akraba ve dostlardır ki, aralarında çok defa geçmişe ait hikâyeler söylenir.. Yârenlikler (Lâtife), ve günün dedi koduları yapılırdı.

Öğle yaklaşınca: Bu sıralarda Harput'un dinî bir geleneği daha vardır ki, onu da burada kaydetmek isterim. Mutlak surette çok eski devirlerden bizlere kadar gelmiş ve Vakfa bağlanmış bu adet, öğle ve ikindi ezanlarından evvel: Harput'ta Hacı Sefer'in oğlu Yadigâr Hoca namiyle belli bir zat, ezanlardan 15 - 20 dakika evvel Sarahatun Camiinin önündeki büyük meydandan başlıyarak İplikhane, Kasaplar, Kapalı Çarşıda Attarlar, Yemeniciler, Hanönü, Kömür meydanı, Saraçlar, Hıyarcılar gibi bütün çarşı pazarı dolaşarak her köşebaşında durur, cübbesinin önlerini iki eliyle kavuşturarak ayakta hürmetle, ciddiyetle şu cümleleri:

«Eyyühel - Gafilun Üzkürüllâhe zikren kesira. Lâ ilâhe illâhü vahdehû Lâ Şerike leh. Lehül - Mülkü ve Lehül - Hamdü Yühyi ve Yümit Biyedihil — Hayr-ü ve Hüve Alâ Külli Seyin Kadir» (1)

yüksek sesle okur, buradan ayrılır, diğer bir mahalle gider, orada da aynı cümleyi tekrarlıyarak, halkın öğle ve ikindi namazlarına hazırlanmalarını hatırlatırdı. Bu ikaz seslerini işiten ve abdest almak mecburiyetinde olan Müslümanlar, O ânda ayaklanır, Lülelerinin (Oluk) etrafını buzlar kaplamış olan çeşmelere koşarlar. Abdest alır, Camilere giderlerdi.

Bu sese, bu uyandırıcı ikaz'a Halk alışmıştı. Bu olayın her gün aynı saatlerde, yaz kış bütün çarşı, pazarda tekrarlanması için oldukça önemli bir vakfiyesi de vardı, ellerine beş on kuruş geçerdi. Yadigâr Hocadan sonra bu ödev, Kabaklı Hoca ve bundan sonra da Tasalılar'dan Hafız Ali Ef. ye verilmişti.

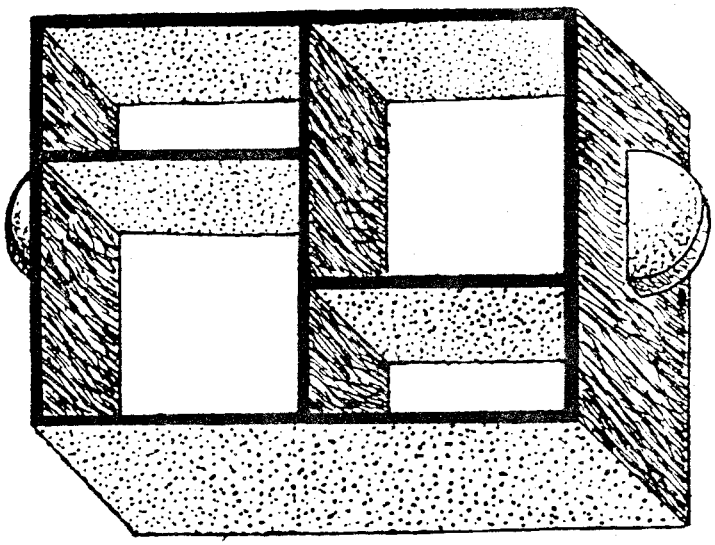
b) HARPUT EVLERİ ve HUSUSİYETLERİ :

Harput evleri ve bu evlerin iç ve dış yapı şekli... Tefriş usûlları ve umumî ısıtma vasıtaları hakkında bilgi vermeden, esas konuya geçmek istemiyorum; çünkü bunlar bilinmeden, görülmeden kış gecelerinin hususiyetlerini, iç yüzünü ve karakterini belirtmek ve anlamak bir az güç olsa gerek... Bu sebeple şimdi sizleri doğrudan doğruya o evlerde, o konaklarda ve o konakların sofalarında, dehlizlerinde gezdireyim de sonra gece âlemlerine dalalım.

---

(1) Manası : «Ey Gafiller! Ey Allâhı unutanlar! Sizler, çok defa Tanrıyı anınız ve daima hatırlayınız; Çünkü Tanrıdan başka Tanrı yoktur. O, birdir, ortağı ve ona benzeri de yoktur. Göklerin ve yerlerin mülkü onun.. Hamd onadır. Hem diriltir, hem öldürür.. Hayır, onun elindedir. Her şeye kadir ancak odur.»

BİNALAR : Harput'da askeri binalar taşdan ve bir kısmı da kerpiçten yapılmıştı. Taş duvarlara kireç harçla derz vurulduktan sonra betonlaşırdı. Kerpiç: Gelişi güzel her hangi bir toprağın içine bir miktar saman konulmak suretiyle çamur haline getirilmesinden sonra ağaç keşkerelerle taşınarak düz bir sahada hazırlanan bir yere götürülür ve şu şekilde:

Resim : 74 — Kerpiç Kalıbı

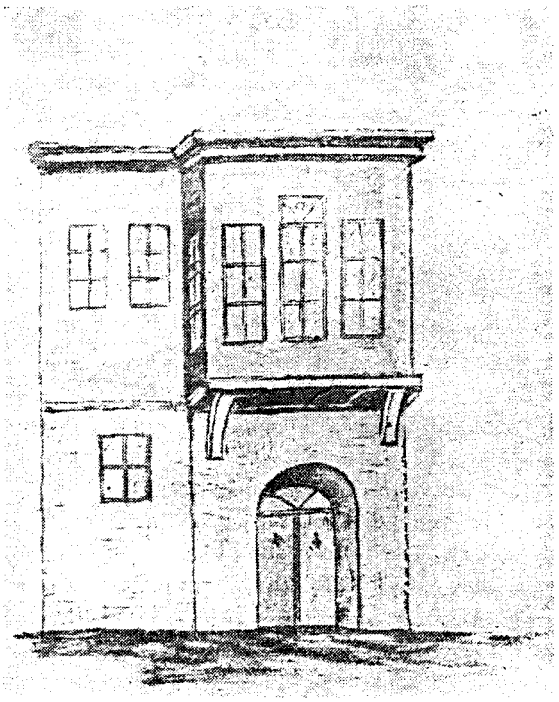
içerisi dörde bölünmüş, iki tarafı 60. diğer iki tarafı 45. ve yüksekliği de 15. cm. ebadında iki cm. tahtadan yapılmış hususi kalıpların içerisine dökülür, bir mala ile sıkı sıkıya gözlere yerleştirilir ve üzerleri de yine mala ile perdahlanır ve suyunu çekmek için az bir ara verilir, sonra kalıplar yanlarındaki kulplardan tutularak yukarıya doğru çekilir... Sıra bozulmadan hemen yan tarafına konulur ve tekrar çamur istenir ve bu suretle kerpiç kesmeye devam edilir. Bazan iki kalıp kullanılarak iş daha sür'atlendirilir. Kerpiçlerin büyüğüne (ANAÇ), küçüğüne de (KUZU) denilir ki, bir kalıpta iki anaç, iki de kuzu bulunur. Bu işlere (KERPİÇ KESME) denilir. İyi işçiler tarafından günde 500 kalıp ve bazen bine yakın kerpiç kesmek mümkün olurdu. Bu kerpiçler, üç - dört gün içinde tamamen kuruduktan sonra yapı yakınlarına taşınarak üst üste istif edilirdi.

Bu malzeme ile duvar örmek de bir usula bağlıydı, duvarların her iki tarafı iskeleye alınır, karşı karşıya iki, acele işlerde dört usta çalış-

mak suretiyle devam edilirdi. Ustalar, işçileri hıza getirmek için bir tempo tutarak şu şekilde harç isterlerdi: — Haydi Ağam!... Ver bir çamur.. — Haydi Yavrum!... Anacım da gelsin, ver bir Anaç... Bir de çamur... — Haydi canım!... Ver bir kuzu... diye hoş bir tempo ile ve arada güldürücü bazı cümleler de ekleyerek işçileri şevke getirmek için saatlerce durmadan dinlenmeden sanki bir cezbeye tutulmuş gibi çalışır ve bir çok da iş çıkarır, aldıkları parayı hak ederlerdi. Bu gibi kazançda da hayır ve bereket vardı. Taş duvarlarda, taş aralıkları kuvvetli kireç harçlarla derzlenir. Kerpiç duvarlar ise, samanı bol ve toprağı ham bir harçla dört bir tarafdan sıvanırdı. Bazı ev ve konakların cadde ve sokaklardaki cephe köşeleri beyaz kesme taşlarla tahkim edilmişti.

Binalar, ekseriyetle iki katlıdır, bunların arasında üç dört katlı Saray gibi olan konaklar da vardı. Bir çoğunun ve hemen diyebilirim ki, Harput evlerinin % 75'i Şehnişenliydi, caddeye olan cephelerinin üst ortasında: (YA HAFIZ... YA ALLÂH)... veya (İNNA FETEHNALEKE FETHEN MÜBİNA) gibi lâvhalar asılıydı.

ŞEHNİŞİNLER : Beş veya yedi pencerelidir, çıkmanın önünde 3.

Resim : 75 — Harput evlerinin % 75 i bu şekilde Şehnişinliydi.

çıkmanın yanlarında birer pencere olduğu gibi iki de yanlarında vardır. Bunlar ağaç çerçeveli ve çoğu yağlı boyalı ve çerçeveler ise camlı ve umumiyetle kafeslidir. Yan odaların pencereleri de aynı sistemdedir. Alt katların gerek sokağa ve gerekse iç avlulara açılan pencerelerinin etrafı ise yine beyaz kesme taşlarla örülmüş ve içerisine kalın ve dört köşe dörtgen şeklinde demir parmaklıklar geçirilmiştir. Bu pencerelerden bir çoğunun üst kısımları kemerlidir.

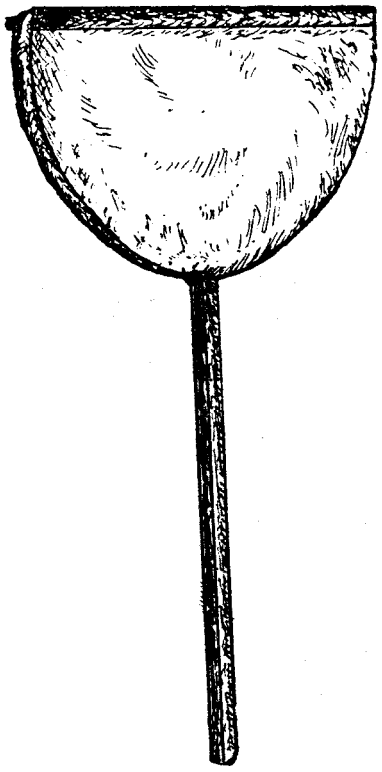
DAMLAR — TAVANLAR : Harput'un damları umumiyetle topraktı. Müstesna olarak Şehruz mahallesinde Amerikalıların «Fırat» ve Kala meydanındaki Fransız kolejleriyle, Sarahatun camiinin kubbesi ve diğer aksamının üstü 1854 (1270. R) tarihinde çatı haline getirilerek üzerine kurşun kaplanmıştı. Bil'âhere Ağa camiinin üstü de adî çatı ile kiremitlenmişti. Hükûmet konağı da çatılı idi. Bunlardan başka Meteris mahallesinde Bey zade Hacı Ali Rıza Ef. nin ve Ağa mahallesinde Sunguroğlu Hacı Kerim Ef. nin selâmlık daireleriyle Hoca mescit mahallesinde Alhan zade Hasan Ağanın evinin damları çatılıydı.

Tavanlar, ise 20, 25, 30 sm. kutrunda odaların ve sofaların genişliği nisbetinde uzunluktaki Cisirler, 40 - 50 sm. aralıkla iç bölümlerinin yan duvarları ve sofalarda ise taş kemerler üzerine dizilir ve bu cisirlerin üstüne 2 - 2,5 kalınlığında zemine bakan tarafları rendeli tahtalar çivilenerek üzerleri kapatılırdı.

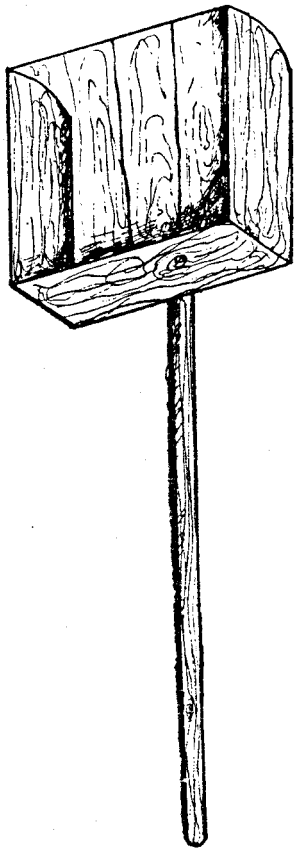
Hele bilhassa Kaya başlarında 70 - 80 m. yükseklikteki kayalar üzerine oturtulmuş, Harput'un tarihî konaklarının iç tavanları birer sanat harikâsıydı. Bu Cisirler, umumiyetle Dişbudak, Meşe, ve Ardıç gibi dayanıklı ağaçlardan yapılmış ve bu Cisirlerin üç bir tarafı oymalı tahtalarla kapatıldığı gibi Cisirler ve aralıkları da bir nevi mat ve solmaz (Kırmızı ile Kahve arasında) boyalarla işlenmiş ve süslenmişti. Sonra bu tahtaların üstüne yapraklı Söğüt veya kavak dalları kalınca serilir ve üzerleri 15 - 20 s. kalınlığında âdi çamurla kapatılır. Bu arada damın dört tarafına 50 - 60 s. eb'adında parça parça kesilmiş ağaçların 20 - 25 santimi ana duvardan dışarıya çıkarılmak ve geriye kalanı da çamur harcın altında kalmak suretiyle ve sıra ile bütün damın etrafına işlenir, yahut ağaç yerine yine aynı ebatda kesme sallar da kullanılırdı ki, bunlar daha ekonomikti. Buna da (SÜYÜNK) denilirdi. Gerek süyünklerin, gerekse dama serilen çamur harcın üstüne boydan boya az miktarda kuru toprak serpilir ve ertesi güne bırakılır, ertesi gün bu harçların sıkıştırılması için birbiri üzerine bir kaç defalar (LOĞ) (2) çekilir ve bu âmeliye

(2) Loğ : Ya mermer veya beyaz körpe taşından 25 - 30 cm. kutrunda 50 - 60 cm. uzunluğunda, baş tarafları düzgün olarak kesilmiş ve ortalarında 5 - 6 cm. derinlik ve genişlikte yuvalar bulunan ve bir nevi silindir vazifesi gören büyükçe ve ağır bir taş.

diğer günlerde de tekrarlanırdı. Sonra Süyünkler de dahil bütün damın üstü, ham toprak, saman ve saman tozu ile hususi surette yaptırılmış bir harçla sıvanır ve bu sıva ameliyesi her yıl, son baharda tekrar edilirdi, yağmur mevsimi başlayınca da loğlama ameliyesine kış boyunca devam edilirdi.

Resim : 77 — Sürdürme (Deriden)

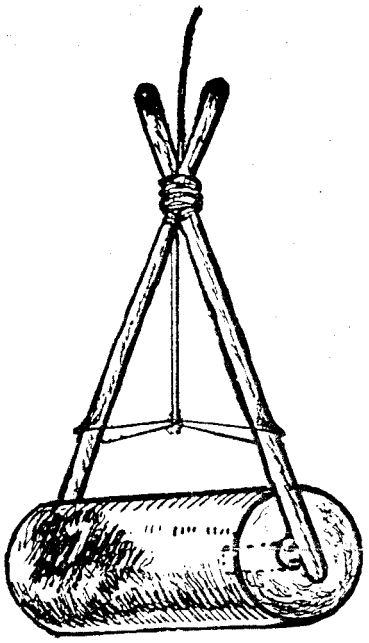
Resim : 76 — Sürdürme — Kar Küreği (Tahtadan)

Kışın bu damlara yağan karlar, hususî yaptırılmış ve ismine (SÜNDÜRME) denilen araçlarla. damcılar tarafından sokaklara dökülür ve donlar sökülünce de damlar, tekrar loğlanır. Her ailenin bir damcısı vardır, böyle günlerde gelir, karları kürer, damları loğlar, süyünkleri köpüç-

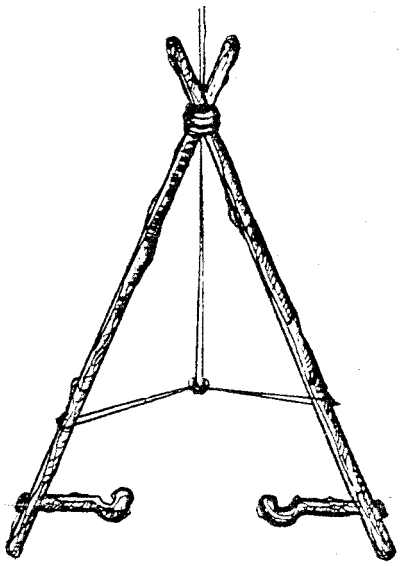
ler... Yıl sonunda, pek de fazla olmayan ücretlerini alır bin dua ile gelecek kışa kadar veda'laşırlardı.

KAPILAR : Harput yapı mimarisinde beş çeşit kapıya tesadüf edilirdi. Bunlardan:

a) Memleket büyüklerinin, Âlim ve Zenginlerinin cümle kapıları. Bunlar 3 - 4 cm. yükseklikte, 2 - 2,5 cm. genişliğinde mermerimsi beyaz

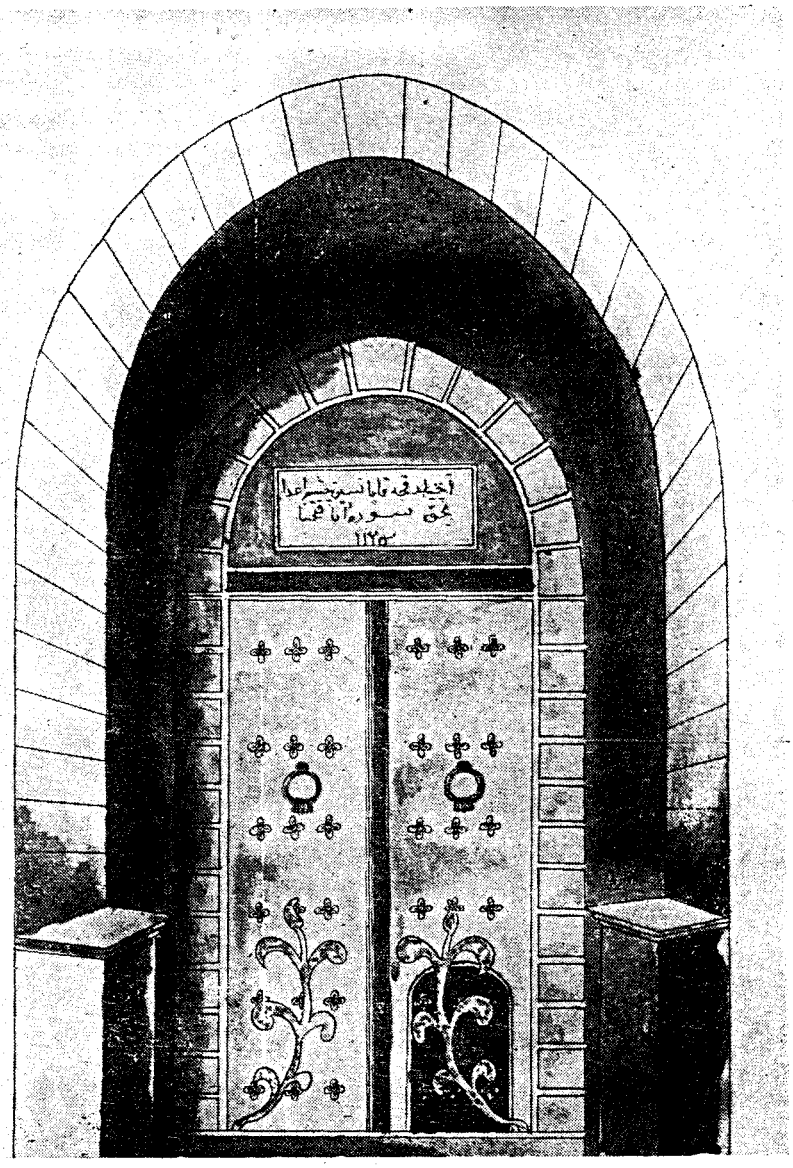
Resim : 79 — Loğ, damların topraklarını sıkıştırmak için bir nevi Silindir.

Resim : 78 — Harput'da bu araca (Loğdur Ağacı) denilirdi.

taşlardan (Körpe taşı) iki kemerli ve bu kemerlerin zemin kısmının sağ ve solunda 75 - 80 cm. yükseklikte binek taşları bulunan çok büyük iki kanatlı kapılar ki, bunlara Davraza (Dervaze) denilirdi. Farsça, büyük kapı demektir.

Bu kanatlardan sol kanadın alt ortasında ayrıca üstü yarım daire şeklinde 70 cm. Eninde ve 80 cm. boyunda ufak ikinci bir kapı daha vardı ki, bu kapı sair günlerde, iki kanatlı büyük kapının her iki kanadı da kapalı olduğu halde ev halkı, azıcık eğilerek bu küçük kapıdan girip çıkarlardı ki, bunların mevcudu otuza yakındı. Bunlardan 10'u Ağa ma-

Resim : 80 — Davraza, denilen bu kapılar, bir şehrin canlı tarihini göstermeğe ve sahiplerinin karakterlerini belirtmeğe kâfi gelebilirdi.

hallesinde, 4 ü Sarahatun, 5 i Meteris (Meydan) 4 ü Camiikebir, 2 si Âlâcamescit, 1 i Belediye dairesi, 2 de İbrahim paşa ve Kâmil paşa medreselerinin kapılarıydı.

Bir çok konaklarda ço kdefa tek kanat açık bulundurulurdu. Her iki kanadın açılması ancak düğünlerde, büyük ziyafetlerde, bilhassa Ramazan ve Bayramlarda açıldığı gibi, atla gelen misafirlere, konağa yüklü olarak gelen her hangi bir yük hayvanlarına da açılırdı. Bunların arasında büyüğü Daldiklilerin (3) kapısı. Bu kapıdan yüklü Develer serbestce girer çıkarlardı ve sonra bu konağın avlusu'nun genişliği de kapısı nisbetinde büyük olup 50 - 60 deveyi içinde barındırabilirdi.

b) Bir kemerli ve yine iki kanatlı büyük kapılar... Bunlar da zenginlere ve Âlimlere aitti. Bu kapıların bir çoğunun üstünde mermer taş üzerine, Harput'un meşhûr hattatları tarafından yazılmış nefis kitabeler göze çarpardı... Bunların üzerinde yapı tarihleri, bazılarında «İnna Fetehnaleke fethen mübina», bazılarında ise güzel beytler vardı, bunlardan bir tanesini örnek olarak göstereceğim: Evvelce Çötelizadelere ait olup bil'âhere İspir zadelerden komşumuz Hurşit Ef. ailesine, en sonra da Efendigillerden meşhûr Vaız Hacı Mehmet Sait Ef. ye geçen konağın kapısı üstünde şu beliğ ve mânalı kitabe yazılıydı:

«Açıldıkca Kapansın Çeşm-i a'da
Bihakki sûre-i İnna fetehna.»

Bu kapılar, o kadar dikkatle ve zerafetle yapılmıştır ki, bunları yaptıranların zevk derecelerini ve karakterlerini de belirtmeğe kâfi gelirdi.

Bu kapılar, 3 - 4 cm. kalınlığında ve 20 cm. genişliğinde tahtaların yan yana getirilip arka tarafdan 7 - 8 cm. ağaç kuşaklara çivilenmesi ile meydana gelen ve cephesi (Gülmüh) denilen yuvarlak ve üst kısımları bombeli ve kalaylı yerli demir kabaralarla süslendirilmişti. Bu çivilerin şekline uygun ve adetâ bir ağaç dalına benzetilen kalaylı demir oymalarla kapının ön alt kısımlarını süsleyen ve bunların kökü mesabesindeki kalın demir reze ile, zeminde ve yukarıda boydan boya atılmış kalın demir çubuklar üzerinde açılmış yuvalara yerleştirilerek kapının kolaylıkla açılıp kapanması sağlanmıştır. Bu kapı kanatlarının tam ortasının az üstünde aynı kabara ve motifler karakterinde iki de kapı tokmağı vardır ki, bunlar iç içe geçirilmiş sarı tunçtan veya dövme demirden yerli mamulu olarak yapılmıştır. Bu tokmaklardan çıkan ses, kış

(3) Daldik, Şimtil ile Daday köyü arasında Elâzığ'ın bir köyüdür. Bu köyden çok zengin olarak Harput'a gelen bir aile bu konağı yaptırmış ve bil'âhere ailenin malî durumu bozulunca, bu muazzam Konak-Han olarak kullanılmıştı. Deli Hayro, işte bu ailenin çocuğuydu. Bak aşağıda Harput'un delileri bölümüne s. .....

günlerinde bile kapı kapı içinde, sımsıkı kapalı bulunan sofalara kadar evin her tarafında duyulurdu.

Kapıların her iki arka taraf yan duvarlarına perçinletilmiş uzun ve kalın kol demirlerinin eğri ve sivritilmiş uçları, bu iki kanadın arkasındaki kuşaklara çakılı demir yuvalara yerleştirildi mi, artık kapıların dışardan açılması ve zorlanması her babayiğitin kârı değildi. Daha eski zamanlarda bu kapı kollarının yerine (Kös) denilen (4) ağaçlar kullanılırdı ki, bu Kös kelimesi Harput'un folkloruna da girmiştir.

c) Bir kemerli, az daha ufak, tek kanatlı kapılar. Bunlar da Tüccar ve Esnafa ait.

d) Yine taş kemerli ufak kapılar, orta halli halk tabakalarına mahsus tek kanatlı kapılar.

e) Ağaç kapılar, fakir evlerinin kapıları ise küçük ve kapı çerçeveleri ağaçtan, bir kanatlıydılar.

HAVLULAR (Avlular) :

Dış Havlu : Konakların davrazalarından içeri girildi mi, kendinizi büyük, taş döşeli geniş bir Havluda bulursunuz. Bu Havluların üstleri kısmen açık, kısmen kapalı... Bizler buralara (Havlu) diyoruz ki, doğrusu da budur. Arapca (Hevil) kelimesinden alınmıştır. Etraf ve çevre mânasına. Her şeyden evvel ağaç veya demir parmaklıklı taş bir Ayahçah'la (Merdiven) selâmlığa çıkılır ve bu Havlunun muhtelif yerlerinde taş veya ağaç kapılara tesadüf edilirdi ki, bunlardan en büyüğü Harem dairesine açılır, diğerleri ise Ahır, Samanlık, Odunluk gibi yerlerdi. Bunlardan Ahır kapısının yanında kalın taş duvarlar arasına hususi yaptırılmış beş - on (Yemlik) ve bu yemliklerin her birisinin önünde büyük demir halkalar ve bu halkalara bağlı birbirinden daha güzel, cins kısraklar, aygırlar, katır veya merkepler bağlandırılır ki, bu gibi yerlere de (Tavla) denilirdi.

Bunlardan başka avlunun münasip bir yerinde mermerden oyulmuş büyük kahve dibeği vardır ki, konağın uşaklarının ellerinde (Dibek Eli) denilen kalın ve uzun demir bir tokmakla, sabahtan akşama kadar konağın kahve ihtiyacı bu dibeklerde dövülürdü. Havluda bir kaç tane yer iskemlesi...

İç Havlu : Şimdi Harem dairesinin havlusuna geçiyoruz. Harem kapısından içeri girdiğimiz zaman ikinci bir Havlu daha karşımıza çıkar, bu iç Havlu da oldukça geniştir. Bir tarafında üstü kapalı ayvanımsı bir kısım veya üzerleri Ariş (Asma) dallariyle kapatılmış bir Çardak altı vardı ki, ev halkı bilhassa yaz boyunca burada oturur, akşam ve sabah

(4) Bak : Bu kitabın III üncü B. s. 91

yemeklerini de burada yerlerdi. Bu Havlularda bazan su kuyularına da tesadüf edilirdi. Bu kuyulara yaz mevsiminde sepetlerle yemekler, ayranlar, yoğurtlar indirilir ve adetâ bir firijder vazifesi görürlerdi. Bunların karşı tarafında ise yine üstü kapalı ve önü açık bir (Tandırlık), bir tarafda bazı konak ve evlerde görülen (Kiler) kapısı, odunluk ve bir de (Helâ), bu kapıların arasında Harem dairesinin kapısı, büyükçe ve taş kemerliydi, ikinci kata çıkmak için bazı konaklarda taş merdivenlere de tesadüf edilirdi.

S E L Â M L I K L A R :

Şimdi Selâmlığa çıkıyoruz, dik ve taş merdivenden ikinci kata çıkıldı mı, burada etrafı ağaç veya demir parmaklıklı bir sahanlık veya bir Ayvan bulurdunuz. Burada bir kaç saksı çiçek bir de parmaklığın üstüne hususi surette yaptırılmış yuvalarda, büyüklü küçüklü yerli ve Diyarbakır kerazları (Testi) sıralandırılmıştır. Bunlar bilhassa yaz günlerinde suları soğutmak için bu yerlere konulur, kış gelince kaldırıldı. Bu sahanlıktan iki kanatlı taş bir kapı ile aralık denilen bir ântreye girilir, burada iki veya üç dört oda kapısı ile kahve ocağı denilen küçük bir oda vardır. Kapıların önüne bir kilim veya bir hasır yayılmıştır, bunların üzerine basmadan ayakkabılarının çıkarılması mecburidir, çünkü müslümanlıkta evlerin de camiler kadar temiz tutulması gerekmekteydi. Odalardan birisi, büyük selâmlık odasıdır ki, misafirler buraya alınır. Odanın tavanları 4 - 5 metre yükseklikte. Pencereler oldukça geniş, demirli ve camlıdır. Dik dörtgen şeklinde olan bu büyük selâmlık odalarının baş ve yan taraflarında 30 - 35 cm. yükseklikte ve 70 - 80 cm. eninde boydan boya setler vardı, bu setlerin üzerinde yün veya pamuktan yapılmış MAKAT (5) şilteleri ve üzerleri yan halıları ile örtülü ve kenar duvar boyunca da yine halı serili... Baş tarafdaki duvarın ortasında zeminden 25 - 30 cm. yükseklikte bir Ocak (Şömine) bulunurdu ki, bu ocağın geniş bacasının cepheye gelen kısmı, çiçek oymalı mermerlerle süslü olduğu gibi, ocağın zeminin de ve sağlı sollu kenarlarında aslan silüetini andıran iki de mermer taş konulmuştu. Bu aslanların sırtlarına isabet eden üst kısımlarda beş — on yuva vardı ki, bu yuvalara, Kebap çevrildiği zaman şişlerin uçları yerleştirilirdi.

Duvarlarda çok eski ve nefis sülüs, ta'lik veya kofî yazılı lâvhalar.. Pamuktan mamul lâcivert veya beyaz renkte kalın kordonların uçlarında sarı madenî toplar yerlere kadar sarkar ve bu kordonlarla haftada bir defa kurulan eski sistem büyük duvar saatleri... Hemen hemen her

(5) Oturacak yer manasına gelen, Arapca (Mak'ad) den alınmıştır.

evin selâmlığında ve sofasında mevcuttu. Camlı dolapların içleri, nadide ve kıymetli kitaplarla dolu...

Öteki odalar, hususî veya misafirlere mahsus yatak odalarıdır, bu odaların geniş yüklüklerinde (Büyük tahta dolaplar) misafirler için beş on kat yatak takımı daima mevcuttu.

Kahve ocağına gelince: Burada daima uşaklar oturur... Baş taraftaki ocak ise mütemadi yanar... Ocak yoksa, büyük bir tunç veya bakır bir mangal ortada ateşle doludur... Kahve ibrikleri, kahve cezveleri, ocakların veya mangalların içinde sıra ile dizili... Sıcak su her zaman için hazır... Büyük hintkâri veya sarı maden kahve tepsileri duvarlarda asılı... Kahve fincanları, raflarda sıralanmış... Bunlardan başka büyük sarı maden divan sinileri ve yanlarında daha küçük kalaylı bakır siniler... Yanlarında altı veya sekiz ayaklı büyük rengâ - renk Malatya mamulu yemek iskemleleri... Üzerlerinde yine yerli mamulu bizlerden (Çit basması) yapılmış büyük sofra örtüleri... Bu örtüler, her şeyden evvel sofanın veya odanın ortasına serilir... Üstüne, iskemle ve onun üstüne de Divan sinisi konulur. Sininin üzeri haremden getirilen yemeklerle dolar ve iştiha ile yenilir... Misafir bulunsun bulunmasın, evin erkekleri ekseriyetle yemeklerini selâmlıkta, kadınlar ise toplu halde haremde yerler.

HAREM DAİRELERİ : Harem deyip de geçmiyelim... Hareme ancak o evin erkekleri girebilir, değil yabancı erkekler, en yakın akraba erkekleri bile giremezlerdi; çünkü kadınlar, yabancı erkekler için nâmahremdiler, kadınların yüzleri, gözleri, saçları, hattâ sesleri de erkeklere haramdı.

Bu yüzden kadınlar, Harem dairelerinden veya evlerinden çıkamazlar, mecburiyet karşısında çıkarlarsa başlarında, ayaklara kadar sımsıkı çarşaf ve yüzlerinde siyah Puşular (Peçe) olduğu halde çıkabilirlerdi. Bu günün kadınları, her bakımdan mesut ve hürdürler; ancak mini etek, çıplak kollar, derviş külâhları kadar yüseltilmiş saçlarla Firenk modasına tapmasalar da daha ciddî olsalar ve ne olur dozunu kaçırmasalar...

İç Havludaki taş kemerli kapıdan içeri girilince kendinizi, sallarla döşeli, tertemiz bir aralıkta bulursunuz, bu aralıkta şu eşyalar göze çarpar... 50 - 75 cm. boyunda dört köşe ağaç bir kürsü içine yerleştirilmiş büyük bir su küpü... Sarı maden veya kalaylı bakırdan ma'mûl büyüklü küçüklü bir kaç abdest leğeni ve ibriği... Bir çift nalin... Diğer tarafda ise duvara tesbit edilmiş iki sıralı ayakkabı rafları...

Sağda, solda yine ufak taş kapılardan matbah ve kilerlere girilir. Bu aralığın tam ortasında iki üç basamakla sofaya çıkılır, bu merdiven başının sağ ve sol yanları ağaç parmaklıklarla sofayı aralık'tan ayırmaktadır.

SOFALAR ve HUSUSİYETLERİ : Üç - dört odayı içine alabilecek büyüklükte ve 5 - 6 m. yükseklikte, bir, bazan iki taş kemerli ve bu kemerler arasında kalın cisirli tavanlar vardır, bu cisirlerin arasındaki tahtalar üzerine meşhûr Hattatlara, inşa sırasında yazdırılmış bazı mânalı yazılar gözükmektedir :

«Kısmet-i nahn-ü kesemnadaki (5) âb-ü - dâne,
Çıkarır ademi, bir dâne için tavan'a»

Bir başkası :

«Hane-i sabr-ü tahammülde mekin ol sen hemen,
Kısmet-i rûz-i ezel, seyr ile ta Vandan gelir.» (6)

Sonra sofaların sokağa pencereleri yoktur, ancak iç âvlulara bakar.. Kalın dört köşe demirli bir kaç büyük penceresi vardır ki, bunlarda da cam yoktur, bu gibi pencereler, ekseriyetle 3 - 4 cm. kalınlığında ve araları 10 cm. genişliğinde dörtgen şeklinde ağaçtan ve pencerenin büyüklüğü nisbetinde yapılmış ve pencere çerçeveleri arasına konulmuş, bir çeşit kafesler vardı ki, bu kafesler soğukların başlangıcında, dış memleketlerden idhal edilen ve ismine (ALİ KURNA) pencere kâğıdı denilen, kar ve yağmura karşı dayanıklı bir nevi beyaz ve kalın kâğıtlarla dışarıdan boydan boya çirişle kâğıtlanır ve pencereler bu suretle kapatılırdı. Bir iki gün içinde kuruduktan sonra, bu kâğıtların üstüne Bezir yağı sürülür, bezirlenen bu kâğıtlar şeffaflanır ve içeriyi oldukça aydınlatır. Bu iptidaî usul, camın memlekette bol miktarda bulunmaması ve aynı zamanda çok pahalı olduğu zamanlara tesadüf eder... Sonraları cam ucuzlamış ve çoğalmış olduğundan bu sistem de kendiliğinden kalkmış, tarihe karışmıştır. Bu pencerelerden başka sofalarda tavana yakın bir takım ufak pencereler daha vardır ki, sofalar ekseriyetle ziyayı, bu pencerelerden alırlar... Güneşi ise hak getire!... Sofaların yan setleri de selâmlık odalarının setleri gibi döşelidir... Ancak sofalarda fazla olarak büyük kürsüler kuruluydu. (7)

Sofalarda setlerin üzerine yerli ve Acem yan halıları serildiği gibi bazı evlerde Makat şiltelerinin üzerine hususi surette yaptırılmış nakışlı, az penbe veya beyaz renkte yerli bez örtüler serilirdi. Sofaların zeminle-

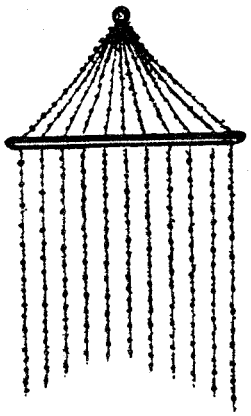
---

(5) Bu cümle, Kur'ân-ı Kerimin şu Âyetine istinat ettirilerek misal gösterilmiştir. (Nahn-ü kasemna beynehüm maişetehüm fil-hayatiddünya...) Manası : (Onların dünya hayatındaki maişetlerini aralarında, biz taksim ettik ve bir kısmını, diğerlerinin dereceleri üstüne çıkardık ki, bazısını, bazısı tutsun çalıştırsın.) Sûre-i zührüf. Ayet 32. Kur'ân dili. Elmalı H.H.M. Yazır. s. 1272

(6) Bu beytin ikinci mısraının ifade ettiği mana cinaslıdır. Tanrı'nın kısmet ettiği günlük yiyecek için insanı Tavan'a çıkardığı gibi, bazan da onun rızkı Tâ Van'dan da gelebilir manasınadır.

(7) Kürsü'ler hakkında aşağıda Tashin araçları bölümünde etraflı bilgi verilmiştir.

ri ise Acem Halıları... Sivas veya Antep Akçadağ kilimleri ile başdan başa kaplıdır. Çok eski zamanlara ait Atalar yadigârı eğri kılınçlar... Namluları gümüş bileziklerle süslü çakmaklı tüfenkler... Tabancalar... Gümüş kabzalı Hançerler... Kamalar... ve burada yine Sülüs, ta'lik ve kûfî yazılarla yazılmış kıymetli lâvhalar... Evlere hayır, bereket getireceği inancı ile beş on dal kuru buğday başağından hususî surette bir araya getirilerek süslü bir deste, veya Gilabâlâ desteleri ve yahut muhitin dağlarında, bağlarında yetişen ve ismine (NAZAR OTU) denilen bir bitkinin nohut büyüklüğünde sarımtırak mahsulu kurutularak bunlar şu şekilde

81 — (Üzerlik) Gözdeğmelerine karşı her evde bulunurdu.

ipliklere dizilir... Bir kaç tohum ve bunların aralıklarına mavi çuha veya kalın ipek kumaşlardan yuvarlak ve kenarları zikzaklı kesilmiş parçlar konularak 30 - 40 cm. uzunluğunda yedi sekiz ve en fazla on kadar ipliğe dizilir. Bu dizilerin bir ucu üzerleri süslü kumaşlarla kaplı ince bir çubuğa bağlanır ve diğer uçları da aşağıya doğru sarkar.. Çubuğun üst tarafındaki diziler de bir az daha yukarıda yer alan bir halkaya bağlanır ve baş tarafındaki bu halka ile de duvarlara asılır. Buna (ÜZERLİK) denilir ki, bilhassa nazar için hemen hemen her evin sofa ve odalarında bulunurdu. Bir halk şiirinde de (Üzerlik) şu suretle tasvir edilmiştir.

Üzerliksin cıvasın,
Her bir derde devasın,
Kem - nazardan saklasın,
Allâh'dan badevasın.

Evlerde bu günkü gibi canlı resim ve tablo namına bir tek çerçeve yok... Çünkü bunların bulunduğu eve Melekler girmezmiş... Âkide ve

inanışı, zihinlere kuvvetle işlenmiş ve yerleştirilmiş... Sonra sofa duvarlarının her hangi birisini boydan boya kaplayan yüklükler vardır ki, bunlara (MUSANDARA) denilir; bunlar, duvardan bir metre kadar ileriye çıkmış zeminden 70 - 80 cm. yükseklikte ve tavandan ise yine aynı ölçüde, aşağıda, tahtadan yapılmış, tam ortasında zarif ve oymalı bir dikme ile kemerli olarak ikiye bölünmüştür. Ön tarafı ise yukarıdan aşağı yanlara kadar geniş yerli veya acem mamulu çiçekli, yekpâre bir perde ile tamamen kapatılırdı. Musandaraların içinde, her ailenin serveti nisbetinde 2 - 3 yatak takımından tutunuz da 5 - 6 ve bazan daha fazla yatak takımı daima hazır bulunurdu, ki, bunlar, beyaz, mavi veya beyaz, kırmızı renkte kareli kalın yerli bezinden mamul yatak bağları içine konulur, sarılır ve bunlara da (MARŞAF) denilirdi, her Marşafda bir döşek, bir döşek çarşafı.. kenarları el dantelleri ile süslü beyaz patiska iki yastık... Yüzleri çok defa yerli veya Şam ve Halep ipek kumaşlı veya basma birer de yorgan bulunurdu. Bir eve, yatıya gelen misafir adedince hemen Musandaradan marşaflar iner, misafirlerin yatacakları odalara veya sofalara serilirdi. Sabahları ise hizmetçiler tarafından toplanır, yine çarşaflara sarılır ve yerlerine kaldırılırdı.

Sofanın bir köşesinde dar bir tahta merdiven, sizi yukarı katta bulunan hususî bir yatak odasına çıkarırdı ki, bu oda evin erkek ve hanımına aitti... Çoluk çocuk, sofalarda yer yataklarında yatarlardı. Kalabalık ailelerde bu yatak odalarının sayısı da o nisbette çoğalırdı.

Yine sofanın her hangi bir duvarında, tavana yakın ve ancak bir tek adamın kolaylıkla girip çıkabileceği küçük bir tahta kapı ve bu kapının altında veya yanında duvara asılı hafif bir ağaç merdiven göze çarpardı ki, daima kapalı ve hem de kilitliydi. Mânalı bir esrar perdesine bürünen bu kapı ne olsa gerek?... Sayın Okuyucularım ondaki mâna o kadar tatlı ve lezzetlidir ki, söylesem sizlerin de ağızları sulanacak ve imreneceksiniz. Bu kapı: Çerez odasının kapısıdır. İçerisinde Orcikler... Pestiller... Kuru dut ve kuru üzümler... Pilitler... Tutunular... Puşatlar... Ceviz ve badem gibi çeşitli kuruyemişler... Yeşil çiniler içinde bu küçük odanın duvar kenarlarına sıralanmıştır... Bunların arasında yaş meyvelere de tesadüf edilir: Odanın tavanında 10 - 15 ham (8) taze üzüm... Ayva, armut, elmalar ise hevenkler halinde asılı... Misk gibi kokulu bir oda... İşte bu oda, o ailenin bütün bir kış meyve ve yemiş ihtiyacını kar-

(8) Hevenk'e, Harput'da (Ham) denilir. Hamlarla Üzüm, denildiği gibi, bir ham üzüm de denilebilinir. Takribi olarak (10) kilo kadar.. Şu halde (15) ham üzümü oaln bir evde (150) kilo üzüm daima mevcuttur. Bu üzümler, her sabah bu işin mutahassisi sırasına geçmiş olan bir kimse tarafından temizlenir, çürükleri alınır ve aynı zamanda havalandırılırdı. Bu suretle Ev halkı bütün kış üzüm yiyebilirlerdi.

şılıyabilecek durumda adetâ bir manav ve kuruyemişci dükkânı gibidir. Anahtarı ise o evin ve o konağın en yaşlı bir hanımının belindeki şal kuşağının arasında... İcap ettiği zaman yerinden gururla kalkar, duvardaki merdiveni çividen alır, oda kapısının altına dayatır, çıkar, kapıyı açar, içeri girer... Bir az sonra leğenler, tepsiler, büyük porselen beyzî Çin tbaklar dolusu yemişler, meyveler aşağı verilir... Kapı yine kilitlenir, merdiven yerine asılır... Kürsünün üstüne kıymetli sofra ürtüleri yayılır ve üzerine büyük bir sarı veya bir bakır sini konulur, meyveler, yemişler, bu sininin üzerine dizilir... Evin en yaşlı hamı da misafirleri bu sofraya — Buyurunuz diye, çağırır... Sofranın dört bir tarafı misafirlerle dolar, güle söyliye yenilir ve bu arada rengâ - renk çiçekli büyük sırça bardaklarla (Koruk Şerbetleri) de ikram edilir ve içilirdi. Çocukluğumuzda her hangi bir eve misafir gittiğimiz zaman, gözlerimiz bu merdivenlere ve bu kapılara takılır, kalırdı. Merdivenin duvardan alındığını görünce sevinir, yerlerimizde oturamazdık.

Kış mevsiminin uzun gecelerinde ise bu kapı, misafir olsun, olmasın hemen hemen her gece açılır... Yine tepsilerle yemişler çıkar, Kürsünün başına getirilir... Ev halkı, çoluk çocuk hep bir arada bu meyve ve yemişlerden yerlerdi ki, bu adete de (YATSILIK) denilirdi.

Soğuklar bastırınca, her şeyden evvel pencereler kâğıtlandığı gibi, yazın çıkarılıp da evlerin münasip bir tarafında muhafaza edilen ve **(KAPILIK)** denilen ikinci tahta kapılar, yerlerine takılmak üzere ele alınır... İç tarafları, ya bir kapı keçesi veya ev kadınlarının evlerde hazırladıkları bir yüzü ince bez, dış taraf yüzleri de kalın kırmızı renkte yerli bezinden, kapının büyüklüğüne göre yapılmış geniş bir kaba pamuk doldurulur ve adetâ pamuk seccadeler kalınlığında ve aynı dikişle dikildikten sonra tahta kapılığın iç tarafına kaplanır veya ufak keçe mıhlariyle tahtaya çakılır. Sonra bu kapılıklar dış tarafda bulunan rezelere geçirilir ve kendi kendine kapanmaları için de, taş kapının yukarısında duvara gömülü büyük bir demir halkaya, iki santim genişliğinde sahtiyandan mamul uzun bir kayış veya dayanıklı bir sicim bağlanır, bu kayış ve bu sicimler, kapılığın üst arka tarafında bir ucunda büyük bir makara bulunan ve kapıya mailen çakılmış olan tahtalardan boydan boya ve üç tarafı kapalı bir yuva içinden geçirilir, ikinci bir ucuna da sert ve ağırlığı fazla ağaç bir tokmak bağlanır... Kapılık iç tarafdan açılacağı zaman itilir, itilince tokmak, yuvasından yukarı çıkar... İçeriden çıkan adam dışarı çıkınca da hızla aşağı iner ve kapıyı kapar... Dışarıdan içeriye girmek isteyenler ise, yan tarafta çakılı bulunan ağaç bir kolu tutarak kapılığı eçker ve içeriye girerler... Kapılık yine kendi kendine kapanır. Bu usul ile şimdiki kapı yaylarının vazifeleri gördürülmüş olurdu.

Kış mevsiminde Harput'un bütün evlerindeki mevcut kapılarda, bu ikinci kapılıklar kullanılır ve dışarıdan gelen soğuk havanın içeriye nüfuzuna mâni olunurdu.

MATBAH ve KİLERLER

Sofalara çıkmadan evvel, yan taraflardaki kapılardan birisi Matbah, diğeri de kiler kapılarıdır ve yahut bir tek kapıdan Matbaha girilir, matbahdaki ikinci bir kapıdan kilere girilmek suretiyle böyle iç içe olanları da vardı.

Kiler deyip de geçmiyelim: Harput'da kilerlerin aile ekonomisinde büyük rolleri vardı. Bir ailenin 6 - 7 ve bazan 8 aylık zahiresini içinde saklıyan bu kilerlerde neler yoktu ki... Başda pilavlık ve köftelik bulgurlar. Çorbalık ve keşkeklik döğmeler (Kendüme)... Kırmızı mercimek, fasulya, lovik, beyaz ve kara nohutları içine alan, ağızları beyaz örtülerle kapalı, kırmızı topraktan yapılmış yerli büyük küpler sıra ile dizili... Sırlı yeşil çinilerde: ise Unlar, pekmezler, ballar, peynirler, salçalar, turşular... Tenekelerde: Yağlar, kavurmalar, kıymalar... Malatyakâri Kutularda: Yine muhtelif şa'riye ve buna benzer çeşitli yemeklikler... Su ve ayran tarhanaları, Mıhaşer, Erişte gibi şeyler ise büyük kamış sepetler içerisinde... Bunlar kilerin dört bir tarafına sıralandırılmıştır. Bunlardan başka, bembeyaz büyük ve şişkin torbalar içinde Hıyar kabuğundan tutunuz da fasulya, patlıcan, bamiye, kabak kuruları, İçleri oyularak yazdan kurutulmuş dolmalık patlıcan, büber, kabak hıyar gibi şeyler ki, bunlara da **(KOFİK)** denilirdi. Bu torbalar kiler duvarlarındaki kalın çivilere asılı... Zemin ve etraf temiz mi temiz... Sonra kilerin ortasında tavandan kalın ve dayanıklı iplerle asılı 2 - 2,5 metre genişliğinde bir ekmek salıncağı... Bu salıncağın üstüne sıra ile kat kat ve birbiri üzerine dizilmiş Tandır ekmekleri tavanlara kadar yükselmede... Üzerleri ve yan tarafları beyaz ve temiz Hasavanlarla örtülü bu ekmekler, bütün kış bir ailenin ihtiyacını te'mine kâfi gelirdi.

HELÂLAR:

Bunlardan başka evlerin diğer hususî kanatlarına temas edince de karşımıza bir çok şeyler çıkmaktadır. Meselâ, bunlardan birisi (Helâ) dır. (9) Harput evlerinde ve sokaklarında ne kuyu, ne de kanalizasyon teşkilâtı olmadığından halk helâlardan çok çekerdi... Helâlar umumiyetle Harem ve Selâmlıkdaki iç ve dış avlulardaydı Yaz mevsimlerinde çekilirse de kış günlerinde, hele geceleri sıcak yatağınızdan kalkarak ve yığın

(9) Helâ : Bu kelime esasen Arapca bir kelimedir. Boşluğa ve boş yere manasına geldiği için Türkceye alınmıştır.

yığın karlar arasından geçerek, helâlara gitmek, ağır bir azaptan başka birşey değildi. Evlerdeki çukurların temizlendirilmesi de ayrıca bir işkenceydi.

Küçüklüğümde yattığım odadan epeyce uzak olan Helâlara gitmek için hem korkar, hem de soğuktan titrer dururdum. Bu münasebetle elime bir kalem kâğıt alarak bir ev plânı hazırladığımı iyi hatırlıyorum: Bu plânda yüz numarayı, yattığım odanın tam kapısı önüne koymuştum. O zaman annem, babam ve etrafım beni alaya almışlar ve çok da gülmüşlerdi. Bereket versin! O acıları, şimdiki Apartmanların halini gördükçe unutuyorum ve ben bu işe 70 sene evvel başlamıştım, diye de müteselli oluyorum.

Harput'da Helâların çeşitli isimleri de vardır: (Ayakyolu... Kenef... Abdeshane... Memişhane..) gibi... Bununla beraber Harput'da her evde yalnız bir tek helâ vardı, ancak selâmlıklı evlerin ve konakların helâları fazlaydı... Evlerin köşe bucak alt taraflarına kazdırılmış, duvarları sağlam bir takım çukurlar vardı. Bu çukurların, ya iç âvlulara veya sokağa açılan birer menfezleri vardı ki, bu menfezler, kalın ve geniş sallarla kapatılır ve etrafı sıvanırdı.

Çukurlar doldumu, bahçeleri olanlar kendileri, olmayanlar ise en yakın bir akrabaya veya bir komşuya haber verilir, onlar da dört bir tarafı 50 - 60 cm. genişliğinde kalın tahtadan yapılmış, üstü açık, altındaki kapağın sürgüsü çekilince açılır ve içindekiler, kendi kendine boşalırdı ki, bunun ismine de (KEŞKERE) denildirdi.

Bu çift aracı, semerli eşeklere karşılıklı kalın sicimlerle bağlamak suretiyle yüklerlerdi. Bu konuda her şeyden evvel, en yakın bir hamama gidilerek Külhanından bu keşkerelere kül doldurulur ve çukuru temizlenecek eve getirilir, menfez sokağa açılıyorsa sokağa, veya âvludaki menfezlerin önüne boşaltılır, sonra temizleme ameliyesine başlanırdı. Elde edilen gübreler, eşeklerin sırtına yüklenmiş olan keşkerelere doldurularak bahçelerin yolları tutulurdu.

c) YİYECEK VE İÇECEKLER :

Müsaade ederseniz, bir kaç satır da Harput'un yemeklerinden, içmelerinden ve yemek sofralarından söz açalım. Her şeyden evvel yemek sofraları ve yemek vakitleri üzerinde duracağım.

Konaklarda ve evlerde yemek sofraları ve usulları hiç de birbirine benzemez. Konaklarda erkekler, daima selâmlıkta, kadınlar Harem dairesinde ayrı ayrı yemek yerler. Bir çok evlerde de kadınlar kocalariyle yemek yiyemezlerdi, buna rağmen bu çoğunluk içinde bir çok da Demokrat aileler vardı ki, evin erkeği, hanımları çoluk çocukları bütün aile efradını sofra başında görmek mümkün olurdu, bu gibi sofralarda ye-

mek daha neş'eli, daha samimi olarak yenilirdi. Bizim evin sofrası da aynen böyleydi.

«Su küçüğün, sofra büyüğün» Ata sözüne uyularak yemeğe evin büyüğü, sonra sıra ile diğerleri başlardı. Evin büyüğü yanında sigara ve çubuk içme kimsenin haddi değildi.

Harput'da iki övün yemek vardı, birisi kuşluk vakti (Sabah ile öğle arası), diğeri de İkindi ile Akşam arasında.. Bir de geceleri taze meyve veya kuru yemiş gibi Yatsılıklar da yenilirdi. Yemek bir çeşittir ve bolcadır. Yemeklerde sudan fazla ayran ve şerbetler (Koruk, Bal ve Pekmez gibi) içilirdi.

YEMEK SOFRALARI :

a) Yer sofraları,
b) Yine yerde iskemle ve sinili sofralar,
c) Somatlar. (1)
d) Masalarda yemek.

a) Bu sofraları, odanın veya sofanın ortasına kurarlardı, bir sofra bezi (2) serilmek ve bu örtünün ortasına bir sini konularak yemek kapları bu sini üzerine ekmek ve kaşıklar da (Tahta kaşık) sininin etrafına dizilir ve sofranın etrafına da ufak Minderler sıralanır, herkes sofra bezinin kenarlarını dizlerine alarak yerlerine oturur ve yemeğe başlarlar.

b) Yine bu örtünün üstüne Malatya-kâri, her tarafı yeşil, kırmızı, sarı çiçeklerle boyalı ve 50 - 60 cm. yükseklikte yuvarlak bir iskemle ve onun üzerine de daha büyükçe bir sini konulur, yemekler yine siniye dizilir. Bu sofralarda daha rahatça yemek yenilir. Bu sofra iskemleleri büyük ve küçük olarak iki çeşittir, büyüklerinin üzerine sarı büyük Divan sinileri konulurdu.

d) Son zamanlarda Çatal, Bıçak, Kaşık, Peçete ve Tabaklarla sofralar medenî bir çehre almaya başlamıştı; Fakat halkın çoğunluğu yine yukarıdaki adetlerine devamlıydılar.

YEMEK ÇEŞİTLERİ : Harput yemekleri çeşit itibariyle çok zengin ve hem de nefis olmasına rağmen çok ağır yemeklerdi. Şimdi bu yemeklerin birer listesini, çeşitleri itibariyle ayrı ayrı olarak vereceğim ki, mevcudu 120 yi geçmektedir.

---

(1) Bak. Yukarıda Evlenme ve Düğünler bölümüne. s. 21

(2) Sofra bezleri ve örtüleri, şu şekilde yapılırdı. 60 - 70 cm. eninde beyaz yerli bezinden iki veya üç en bezin bir araya getirilmesi ve bir dörtgen şeklinde kesilmesiyle hususi surette Çiftciler tarafından açık penbe, zemin üzerine siyah motiflerle süslenerek bastıkları bir Ev aracıdır ki, bunların boyaları da hiç değişmezdi.

1 — ÇORBALAR :			2 — LAPALAR :
Başta Tarhana çorbası gelir. (3)			Yarma ve Pirinç (7)
Mercimek çorbası. (Kırmızı Mer.)			Kuymak (8)
Erişte	»	(4)	Hilise (9)
Dövme (Kendone)			
Yoğurtlu	»		
Kurutlu	»	(5)	
Pirinç	»		
Kulaklı	»		
Un	»		
Anam aşı	»	(6)	

(3) Tarhana, Sonbaharda bütün evlerde kadınlar tarafından şu şekilde yapılırdı. Evin nüfusuna göre 10 - 15 kilo Dövme, bir Beroş'da (Büyük Tencere) haşlanır, ocaktan alındıktan sonra suyu süzülür ve soğutulur. Ekmek fırınlarından lüzumu kadar alınan bir kaç ekşi Hamur, bunun içine konularak iyice karıştırılır ve yedirilir. Sonra büyük bir Sele'nin içine temiz bir Bez kaplandıktan sonra içine aktarılır, üstü sıkıca örtülür, ekşimeye bırakılır. Ekşime derecesi sık sık yoklanır ve dozu kaçırılmadan ele alınır.

Buna müvazi olarak yeteri kadar bir miktar yeşil Pancar, kırmızı domates, biber, maydanoz, Anûh (Nane), İrehen gibi şeyler de ufak ufak kıyılır ve birbirine karıştırılır. Bu harç ekşimeye terk edilen Dövmenin içine konulur. ertesi sabah, iki kadın karşı karşıya geçerek bu malzemeden, bir elin içine sığacak kadar alınır ellerinin içinde yuvarladıktan sonra dört parmakla tam ortasına bastırılarak yufka bir hale getirilir ve el seleleri içine sıra ile dizilerek güneşe terk edilir, güneşte katı bir şekle gelinceye kadar bırakılır ve sonra beyaz bez torbalara konularak kilerlerin duvarlarına asılır. Bu Topaçlara (Baş) denilir. Çorba pişirileceği zaman bunlardan üç dört baş alınarak çok defa Kavurma ile, bazan da etsuyu ile pişirilirdi ki, cidden nefis olurdu. Hele kadınların Hamam günlerinin akşamında sofralarda bu çorbadan her halde bulundurulurdu.

(4) Erişte, aynı mevsimde yine kadınlar tarafından kollektif bir topluluk arasında mütehassıs kadınlara kestirlir ve tertemiz hasavanlar içinde el vurulmaksızın kurutulur Sepetlerine yerleştirilirdi, bu günün bir nevi Makarnası yerini tutardı.

(5) Kurut : Büyük bir tencere ayranın, tetrici surette sularının alınması ile dibe çöken yağ ve yoğurt tortularının tam bir macun katılığına ulaşınca ele alınarak bir patates büyüklüğünde elde iyice sıkıldıktan sonra temiz bir bez veya bir tahta üzerine dizilip Güneşe terk edilmesiyle başlar. Yaz aylarında ayranların bol ve ucuz olduğu zamanlarda yapılan bu ameliye, kış günlerinde ya taştan oyulmuş ve altı pürüzlü bir kap veya bir Abdehil çanağı içinde bunların üç dört tanesinin çok sıcak su içinde bir el tarafından ezilinceye kadar sağa - sola kaydırmakla meydana gelen bu sıvı ayran yerine kullanılır. Bu ameliyeye de (Kurut Ezme) derler.

(6) Anam aşı : Başda fazlasiyle Döğme içine bir miktar siyah mercimek, Nohut, Fasulya gibi kuru şeylerin de katılmasiyle tümüne birden Anam aşı denilir ki, çeşni değiştirilmiş olur.

(7) Lâpalar : Pirinç, Yarma (Kendümenin kırılmışı) ve Bulgur'dan yapılırdı. Bunlardan Pirinç ve Yarma lâpalarına bazan Kurut, bazan da Pekmez katılarak yenildiği çok defa görülen şeylerdendi.

3 — ET YEMEKLERİ :

Başta Kaburga gelir (10)
Kara kavurma
Kızartma
Şiş kebabı
Orosbu kebabı
Tas kebabı
Keklik kebabı (11)
Kuzu ve Gıdık kızartması (12)
Ciğer kebabı
Kellecoş
Paça
İşgene
Kapama
Büryan
Güveç
Daraklık
Tava

4 — KÖFTELER :

Bulgur köftesi
İçli köfte
Kındik köfte
Yalancı köfte
Ekşili köfte
Nohutlu köfte
Ocak köftesi
Kadın budu
Ayar köftesi
Lüle kebabı
Küncülü köfte (Ermeniler tarafından Paskalyalarda yapılırdı.)

---

(8) Kuymak : Az miktardaki kaynar suyun içine bir miktar Un ilâvesiyle kaynatılıp katı bir hale gelince hemen sahanlara taksim edildikten sonra ortalarına birer miktar tereyağı konulru ve yenilir. Acele işlerde hem pişirilmesi, hem de yenilmesi kolaydır.

(9) Hilise : Etin but tarafından ve sık yerlerinden bir miktar ayrılıp doğrandıktan sonra suda iyice pişirilir, soğutulur ve etler didilir. Sonra ayrı bir tencerede yine iyi pişirilmiş Dövme ile geniş bir kapda karıştırılarak büyük bir tahta kaşıkla çarpılır. O kadar ki, Döğmeler eriyinceye ve etler gayp oluncaya kadar vurulur ve lâpâ halini alınca büyük sahanlara veya Lengerlere konulur, üzerlerine ufak tavalarda eritilmiş tereyağının içine biraz kırmızı ince biberle biraz da dövülmüş sarımsak konularak ocak üstünde eritilir ve birer kaşık sahanların üzerine dökülür ve yenilir.

Hilise, Arapça (Keşkek) manâsına gelen Herise'den alınmıştır.

(10) Kaburga : Koyunun iki taraflı yan pirzolalık kemiklerinin çıkarılmasından sonra geriye kalan kısmına Kaburga denilir. Temizlendikten, büyük Tavalarda azıcık kızartıldıktan ve bu suretle derisinin arasındaki boşluğa, ayrı bir kapda yapılan ciğerli, soğanlı, baharlı pirinç veya bulgur yerleştirilir ve açılan tarafı dikilir, büyük bir tencere içinde pişirilmeğe bırakılır.

Kaburga deyince; şu tekerlemeyi hatırladım :

Kaburgadır şifa derde
Pilavı gördüğün yerde
Kaşıkla hâ kaşıkla.

(11) Keklik avları dolayısiyle Harput'da Keklik çok ucuza satılır ve kış geceleri püsünlerde çok defa Keklik kebapları yapılırdı. Ocak ateşlendikten ve kor haline geldikten sonra evvelden temizlenmiş olan Keklikler 1 - 1,5 m. uzunluğundaki

5 — DOLMA VE SARMALAR :

Dilim Dolma
Domates Dolması
Biber »
Kabak »
Kofik »
Zeytin yağlı »
Nahna (Lahana) sarması
Yaprak »
Bumbar
Kibe (13)

6 — EKMEKLİ YEMEKLER :

Saç Ekmeği (14)
Taş Ekmeği (15)
Peynirli ekmek
Nohut ekmeği
Yağlı yufka
Fodula (16)
Sırın (17)
Patila

---

demir şişlere birer birer geçirilir ve bu şişlerin her iki taraf sivri uçları ocakların yan taşlarındaki yuvalara oturtularak bu şişler daima çevrilerek kor haline gelmiş olan ateşin kaşısında pişmeğe ve kızarmaya başlar. Bu pişirme ocak başında oturan ehil bir kimse tarafından idare edilir, tam kıvamına gelince, şişler ocaktan alınır ve keklikler şişlerden çıkarılarak sıcak sıcak sofraya dağıtılır. Bu ocaklarda bazan keklik yerine Et kızartmaları da yapılırdı.

(12) Kuzu malûm. Gıdik ise, Keçi yavrusudur. Bunlar kesilip temizlendikten sonra Ekmeklerden artakalan ateşli Tandırlara sallanır, iyice pişinceye ve kızarıncaya kadar Tandırın ağzı açılmaz.

(13) Kibe : (Şirden), Koyunların bağırsaklariyle birlikte çıkarılır, parça halinde daha geniştir. Bumbar gibi içi ve dışı temizlendikten sonra içine pirinç veya Bulgurlu harç doldurulur ve ağzı dikilerek bir tencirede pişirilir.

(14) Saç ekmeği : Ateşli bir ocakta saç üzerinde pişirilen bir santim kalınlığında bir ekmek çeşidi. Pişince sacın üstünden alınır, bir Lengere veya büyük bir sahene konulur, her tarafı tereyağiyle yağlanır, birbiri üzerine sıralanır, sahenle birlikte bir ateşin üzerine konulur, ve sonra ateşten alınarak yenilir.

(15) Taş Ekmeği : Bunun da aslı yine un'dur, bir tencere içindeki suyun içine un, tetrici surette döküldükce mayi haline gelinceye kadar çırpılır. Beyaz köpüklü bir hal alınca, sırf ateşden ibaret ocağın üstüne konulan sacın ortasına bir Kepçe ile dökülür, iki üç milim kalınlığında yuvarlak bir yufka halinde pişer, sacdan alınarak birer birer sahene konulur ve bolca tereyağı sürülerek ağzı kapatılır, 15 dakika sonra yenilir.

(16) Fudula : Ekmekci fırınlarında hususi surette yapılır. Fırından çıkınca kabarmış olan üst kısmından bir delik açılarak içine bir miktar tereyağı konulur, eve getirilir, sıcak sıcak yenilir.

(17) Sırın : Ocakların üstündekiâ saclarda pişirilen ince yufkalar üç santim eninde dürülür ve bir hamur tahtası üzerinde yine üç santim aralıkla kesilir ve kesildikce bunlar, bir tepsi veya bir Lengerin içine yağlanarak serilen bir yufkanın üzerine sıkı sıkıya dizilir, üzerine tereyağı gezdirilerek ateşe terk edilir, ateşden alındıktan sonra üzerine çalkanmış koyun yoğurdu dökülür ve yenilir. Bazan bu yoğurt sarımsaklı da olabilir.

7 — SEBZE YEMEKLERİ :

Taze Balcan (Patlıcan)
Fasulya
Kabak
Oturtma
Karnı yarık
İmam Bayıldı
Söğütme
Işkın yemeği (18)
Kenger yemeği
Badem çağalası yemeği
Mercimek
Soğanlı yahini
Nohutlu yahini
Pirpirim (Semizotu)
Musakka
Bakla (Taze) ve (İç)

8 — AV VE KÜMES HAYVANLARI :

Tavuk
Horoz
Piliç
Keklik
Ordek - Kaz
Bıldırcın
Tavşan (19)

9 — PİLAVLAR

Bulgur pilavı
Pirinç pilavı
Bulgur tiridi (Etli)
Pirinç » »
Sulu pilav

10 — BÖREKLER :

Su böreği
Tepsi »
Bohça »
El »
Bişi

---

(18) Işkın : Harput ve bölgesindeki dağ ve bayırlarda yetişen soğanlı bir bitki. Her bahar mevsiminde fışkırır. Bir santimden üç santime kadar genişlik ve 30 santim uzunluğunda bazısı dallı, bazısı dalsızdır. Bu bitkinin pütürlü kabukları soyulduktan sonra çiğ çiğ yenildiği gibi, yağ veya kıymanın içine doğranarak bir tavada pişirilir ve sonra bir sahene alınmasiyle üzerine bir kaç yumurta kırılır ve ateşe terk edilirse nefis bir yemek olduğu gibi yalnız kıyma ile de pişirilir ve yenilir.

(19) Tavşanın kanı çok olduğundan pişirilmede kolay kolay temizlenemez, ancak karlara gömülme suretiyle temizlenebilirdi. Eti, pişirildikten sonra taze yufkalarla uvalanır ve birbirine karıştırılarak bir sahan'e veya daha geniş bir Lenger'e konulur. Evelden hazırlanmış ekşi Narla, soğan birlikte kavrularak (Soğaraç) halinde bolca yemeğin ortasına yerleştirilir. Ve üzerine de bir miktar tereyağı gezdirilerek hafif bir ateşin üzerine bırakılır, 15/20 dakika sonra ateşden alınınca, cidden nefis bir yemek çeşidi elde edilmiş olur. Ayrıca parça parça etleri kızartılarak yenilirse de uvalanması daima tercih edilir.

Pancarlı pilav
Yoncalı pilav
Soğanlı »
Mercimekli »
Mıhaşerli »
Yemlikli pilav (Yemlik, bir nevi bitki).
Simit »
Keşkek (20)
Ciğer tiridi,

11 — HELVALAR :

Un Helvası
Peynirli Helva
Hesüde (21)
Pekmez Helvası
Vişne »
Kaysi »
İrmik »
Kabak »
Tel » (22)
Kar » (23)
Ceviz helvası (Kuru Dutla)

12 — YUMURTALI YEMEKLER :

Yağda yumurta
Mıhlama
Kaykana (Omlet)
Içkınlı yumurta
Bastuh kavurması
Yalancı kuzu

---

(20) Keşkek : Etli veya etsiz Dövme (Kendüme) den yapılır. Rahmetli Hacı Hayri, İstanbul'da iken Keşkeke hasret kalınca şu dörtlüğü bizlere bırakmıştır.

Rahat etmez, olmayan rah-i kanaat saliki,
Kaytten âzâde olmaz, çokca malin maliki,
Gerçi İstanbul'da enva'ı ni'am mebzuldur,
Harput'a gitsem de bir keşkek yeseydim kâşki.

Bak. Bu kitabın II. inci cildi. S. 201

(21) Hesüde : Arapca (Âside) kelimesinden alınmış, Bal helvası demektir.

(22) Tel helvası : Halk tarafından çok defa kış geceleri şenliklerinde yapılırdı. Mevcuda göre bir miktar şeker kestirilir, soğuyunca Usta bir kişi tencereden ellerinin içine alarak çekip uzatmaya başlar ve hayli zaman devam eder, ta ki rengini değiştirdi ortaya büyük bir sarı sini konulur, etrafına sıra ile oturanlar, usta tarafından yuvarlak bir hale getirilmiş olan ve sininin ortasına konulan bu macunu, ellerini una uzatarak bu yuvarlağı iki elleriyle sıkmaya ve kenara doğru çekmeğe çalışırlar. Bir az büyüyünce de usta bunu ikiye katlıyarak tekrar çevirmeye başlanır ve bu ameliye bu suretle tekrarlanır. Bu işe helva tellerinin, bir ipek teli gibi incelinceye kadar devam edilir ve sonunda Sininin içinde bırakılarak usta tarafından mevcuda müsavi şekilde dağıtılır.

İstanbulda ve bilhassa İzmit'de makine ile çıkarılan keten helvaları gibi.

13 — TATLILAR :

Başta Baklava
Sarığı burma
Hurma tatlısı
Revani
Kadayıf (sade)
» (Peynirli)
» (Burmalı)
Künefe (24)
Sütlaç
Mahallebi
Nushalı Baklava
Tırtıl Baklavası
Dilber dudağı
Hürriyet kadayıfı
Zerde
Aşure
Karga burnu (25)

14 — HOŞAF VE ŞERBETLER :

Üzüm Hoşafı
Kaysi »
Vişne »
Erik »
Bal şerbeti
Pekmez »
Koruk »
Nar »
Bilân
Demirhindi
Ayran

d) TASHİN USÜLLERİ VE VASITALARI :

1 — Açık Ocaklar. (Şömineler)
2 — Kürsüler.
3 — Sac odun sobaları.

1 — Açık ocaklar, çok eski zamanlara aittir; Fakat bizler. bu devre yetiştik ve bunları gördük, etraflarında da ısındık. Bunlara Harput'da (BIHERİK) denilirdi. Odanın veya sofanın üst başında davlumbazlı geniş bacası olan bir ocaktır ki, bu günkü Villâ ve asrî Apartıman katlarındaki salonlarda yapılan Şömineler, bu ocaklardan örnek alınmak suretiyle modern bir hale sokulmuştur. Ocakların duvar tarafına

(23) Kar Helvası : Nisan sonlarına doğru veya mayis iptidalarında, karların üzerine yağmurlar yağdıktan sonra dağ eteklerinde ve kuytu yerlerde kalan Karlardan bir miktar alınarak hususi kaplarla evlere getirilir. Üzüm veya dut pekmezi ile karıştırılarak yenilir, bir nevi mevsim dondurması.

(24) Künefe : Mevcuda göre ince telli çiy kadayif alınarak bir sini içinde didilerek siniye ayni kalınlıkta serilir, evelden kesilmiş ve soğutulmuş bolca şeker veya bal ve pekmez tatlısı bu sinideki kadayıfın üzerine bolca gezdirilir. Tatlısını çekmek için muayyen bir zaman bırakılır, sonra üzerine ince dövülmüş ceviz serpilir ve misafirlere dağıtılır.

(25) Taze ve tatlı yoğurda, Dut veya Üzüm pekmezinin katılmasiyle hazırlanan bir tatlı.

odun ve kütük yerleştirilerek ateş verilir, bunlar yandıkça ateşleri kor halinde ocağın zeminini kaplar ve odunlar, tedrici surette bu ateşin üzerine atılmak suretiyle devam ettirilir. Evin yaşlıları, daima bu ocak başının yan tarafındaki sedirde otururlar. Tütün içerler, Kehribar başlıklı kiraz veya yasemin gibi kıymetli ağaçlardan yapılmış bir metre uzunluğundaki tütün çubuklarını, geniş sarı maden veya gümüş büyük tabaklar içine koyarak tütün içmekte ve keyf çatmaktadırlar.

İlim adamlarının ve okuma meraklılarının yan taraflarında büyük bir rahle üzerinde bir takım Din ve Edebiyata ait kitaplar birbiri üzerine sıralanmış... Ailenin gençleri ve çocukları ocağın karşısında yer minderleri üzerine sıralanmış ısınmaktadırlar.. Etrafta çıt yok.. Büyüklere hürmet ve saygı bakımından, gevezelik etmek, ağız açmak kimin haddine düşmüş.. Ocağın başından kolay kolay ayrılınmaz, şayet ayrılıp da bir iki metre öteye gittiniz mi? titremeğe başlarsınız; Çünkü bu oturma odaları o kadar soğuktur ki burada bulunan içme suları bile kaplarında donarlardı.

2 — Kürsülere gelince : Bunlar, 50 - 60 cm. yükseklikte ve en küçüğünün bir yanı 60 cm. den başlamak üzere 1,5 metreye kadar genişleyen dört ayaklı ve dört köşeli tahtadan yapılmış kare bir masa şeklindedir.. Bazılarının yalnız üst kısmı tahta kaplı, alt kısmı açık.. Bazılarının ise altı da, üstü de kapalı.. yalnız alt döşemenin ortasında 30-60 cm. kutrunda dairemsi oyulmuş boş bir yer vardır ki, buraya mangal konulur. Kürsülerin büyüklük ve küçüklüğüne göre hususi surette saman ve yapışkan bir çamurdan yaptırılmış olan bu mangallar, kürsü ayaklarının tam ortasına konulur, etrafında ise abdest sularının ısınması için bakır ibrikler sıralanmıştır.. Bu ibriklerdeki sular, bazan muzip ve şımarık çocuklar tarafından kürsünün içine uzatılmış ayaklariyle kasden devrilir.. Sular etrafı kaplar.. Hele mangalın üzerine devrilirse kürsü başını toz duman deryası içinde bırakmakla beraber bu gibiler, anadan, babadan müthiş dayak yerlerdi.

Açık havada ve ekseriyetle yemek ocaklarında yakılan ağaç kömürü ateşi, Carıtlarla (Ateş küreği) bu mangallara konulur ve dayanmak için de üzerleri külle kapatılırdı.. Bu ateş diyebilirim ki soğukun şiddetine göre 4 - 5 veya sonra 10 - 12 saat kadar kürsüyü ve kürsü başlarını hamam gibi ısıtır ve sıcak tutardı.

Kürsülerin üzerine, iç yüzü kırmızı renk düz ve dış tarafı ise yine aynı yerli bezinin çiçekli cinsinden hususi surette yaptırılmış büyük yorganlar örtülür.. Kürsünün iki tarafı sedir, diğer iki tarafına da büyük minderler konularak bu seviyeye çıkarılır.. Bunların üzerine tekrar yumuşak döşek veya makatlar konur ve üzerlerine tertemiz örtüler çekilir.. Duvarlara gelen taraflara da sıra ile yastıklar dayanır.. Bu

yumuşak minderler üzerine oturulur, yastıklara dayanılır.. Ayaklar, bacaklar kollar bu yorgan altına sokulur ve kürsü yorganı göğüslere kadar çekilir. İşte bu suretle kürsünün dört bir tarafında oturanlar, bu suretle vücutlarını ısıtır ve soğuktan muhafaza edilmiş olurlardı.

Buna rağmen kürsünün etrafını sarmış olan ev halkı, mustarih ve soğuk duymadan kış günlerinin çilelerini, bu kürsülerde ve bu kürsü başlarında doldurmaya mahkûmdular.

3 — Sobalar : Son zamanlarda yerli ma'mulü olarak sac sobalar kullanılmaya başlanılmıştı ki, bu sobalar, irili ufaklı yuvarlak, üç demir ayaklı ve bir kapaklı olarak yerli ustalar tarafından imal edilir ve satılırdı. Bu ustaların içinde Sobacı Ali ustayı burada rahmetle anarak diyebilirim ki, sobayı Harput'a bu adam getirmiş ve Harput'luları da sobaya yine bu adam alıştırmıştı. Bildiğimiz düz saç tabakalarına öyle şekiller verir, öyle kabartmalar icad eder ve sobaların üst ve alt taraflarını sarı ince madenî yapraklardan kesilen parçalarla da süslerdi. Kömür meydanındaki dükkânı ve dükkânının önü adeta bir sobacılık meşheriydi.. Yazın çalışır, icat ettiği daha mütekâmil soba çeşitlerini sonbaharda satışa çıkarırdı. Sobalarda yalnız odun yanar, soba ateşlenince birdenbire odayı hamam gibi ısıtır.. O kadar ki, sobanın etraf sacları kıpkırmızı ateş kesilirdi; Fakat odunlar yanınca ve içerisindeki ateşler de kül olunca oda, derhal soğur, tekrar yakmak mecburiyetinde kalınırdı. Bereket versin ki, o zaman odun hem bol, hem de ucuzdu. Buna rağmen eski Harputluya göre soba yakmak hem lüks, hem de israf sayılır, en sıhhî ve en ekonomik tashin aracı ise kürsülerdi. Son zamanlarda ise Avrupa Dökme sobaları da gelmeğe ve kullanılmaya başlamıştı.

e) PÜSÜNLERE HAZIRLIK. ÇEŞİTLİ PÜSÜNLER. KÜRSÜ BAŞLARI.. FİNCAN OYUNLARI :

Sayın okuyucularım! Öyle zannediyorum ki, kış mevsiminin bu şiddetli günlerinde sizleri Harput'un haremine kadar sokabildim. Evet, Evler, Konaklar, Güneş yüzü görmeyen büyük Sofalar, Kürsü başları, Suları Lülelerinden kürünlerine kadar buz bağlamış çeşmeler.. Karlı damlar.. Kat kat buz yığını sokaklar ve caddeler müfekkirenizde canlanır gibi oldu değil mi? şu halde bu dekor içinde, burada yaşıyan halk çoğunluğunun, bu uzun süren kış mevsimini, nasıl bir meşguliyet ve nasıl bir hayat tarzı ve eğlenceyle geçirdiklerini elbette ki, merak etmişsinizdir. İşte şimdi bu merak ve tecessüslerinizi çözmeğe ve dağıtmaya çalışacağım.

Esasen gündüzleri herkes işlerinde, güçlerinde olduklarından bir-

birleriyle temasları nisbeten azdır; Fakat ikindi ile akşam arasında dükkânlarda ve dükkân önlerinde, gündüzden daha fazla bir hareket görülürdü. İşte bu hareket ve bu topluluk, o gece nerede ve kimin evinde toplanılacağına, kadayıf mı, künefe mi, keklik mi, kara kavurma mı yenileceğine ve kebap mı çevrileceğine dair konuşma ve kararlardı. Bu toplantılara (PÜSÜN) denilirdi. Evvelâ, püsüne kimlerin alınacağı üzerinde durulur.. İsimler tesbit edilerek konudan haberdar edilirlerdi. Meselâ : Bu gece Mamo paşalardayız veya Etemlideyiz, yahut Çorbacı Abişdeyiz gibi.. Parola buydu. Bu topluluklar, ruhan birbirlerine çok yakın ve anlaşmış arkadaşlar arasında, şehrin muhtelif semtlerinde görülürdü. Bunlara da (KOL) denilirdi. Meselâ: Hacı Beha Ef. nin kolu.. Hacı Baloş Mustafa Ağanın kolu.. Kanbur Hamdi Ef. nin kolu.. ve saire.. Kolların içinde bu püsünleri tertipleyen ve yemekleri kendi elleriyle pişiren ve hazırlıyan bir iki arkadaş daima mevcuttu. Bu satırları yazarken isimleri hatırıma gelen ve tipik kiyafetleriyle birer birer gözlerimin önünden geçen bir kaç simayı rahmetle anmadan geçemiyeceğim : Bunların en başında ve en sevimlisi Cızırık Hacı Mahmut'du... Püsünlerde kollarını çemirler, yani dirseklerine kadar sıvar.. Mavi çuha şalvarı ile belindeki kıymetli Acem şalının kirlenmemesi için önüne yine tertemiz bir peştimal bağlardı. Cızırik'ten sonra Senemoğlu Ahmet Ef. Haddat Hacı Mahmut ve son zamanlarda ise Tatar Nuri, Hafız Nuri, Terzi Rifat gelirlerdi.

Alınacak malzeme, gündüzden tedarik edilir, o gece toplanılacak eve gönderilirdi. Bu malzeme hangi eve gitti ise o evin kadın, çoluk çocuklarında bir telaşdır başlar, akşam yemeklerini erkenden yerler, yakın komşu veya akrabalarının evlerine giderler ve o gece için evi misafirlere terk ederlerdi; Çünkü o gece çeşit çeşit oyunlar.. Türküler, Şarkılar.. Bin bir çeşit muziplikler.. Açık saçık fıkralar.. birbirini takip edecek ve bu topluluk yarı gecelere kaadr devam edip gidecekti. Çok defa akşam olunca kesif karlar yağmaya başlar.. Buna rağmen bu püsüncüler gurup, gurup muşambalı, paltolu.. Elleri yün eldivenli.. Ağızları, burunları sarılı.. Cam fenerleri, uçları sivri demirli kalın bastonları ellerinde olduğu halde gündüzden kararlaştırılan evlere giderler.. Sofalar, odalar, kürsü başları insan almaz.. Beri tarafda yemekler pişirilmekte.. ve hazırlanmaktadır.. Bu toplantılarda çeşitli oyunlar oynanır.. Şarkı ve türküler, maya ve hoyratlar söylenir.. Arada hazırlanan yemekler veya meyveler de bir çok muziplik ve neş'e içinde güle söyliye yenilirdi.

Bu çeşit püsünlerden başka bir de şu şekilde püsünler olurdu ki, yine bir gurubun geceleri toplanıp oturdukları odalarda karar verilirdi. Evvela, püsüne katılacakların isimleri yazılır.. Meselâ: on kişi mi, on beş kişi mi? Sonra ekmek, su, meyve gibi şeyler de ayrı ayrı birer

kap sayılarak on veya on beş kap —Kaburgası, baklavası, içli köftesi dahil— bir yemek listesi hazırlandıktan sonra sıra kur'aya gelirdi. Bir kısım ufak kâğıtlar üzerine iştirak edeceklerin isimleri, bir o kadar kâğıt üzerine de yemeklerin isimleri yazılarak ayrı ayrı kaplara konulur.. Aralarında itimada lâyık bir arkadaş vasıtasiyle evvelâ bir isim fişi alınır, açılır, okunur.. Meselâ: Baboş Mustafa Ef. İkinci kapdaki fişden de bir yemek fişi çekilir.. Meselâ: Kaburga veya baklava gibi bir yemek o zatın isminin hizasına yazılır. Sıra ile fişler çekildikçe isabet eden yemeklerin cinsleri de isim hizasına kaydedilir. Bu suretle herkes kendine isabet eden yemeği püsün günü akşamına kadar yaptırmaya ve getirmeğe mecburdur. Bu işde masraflı veya yapılması güç olan yemeklerden birisinin ya bir hasis veya asabî kimseye isabet etmesini herkes sabırsızlıkla bekler.. Bu arada çeşit çeşit lâtifeler ve muziplikler de yapılırdı.

Yahut yalnız bir yemek listesi yapılarak yine bir kap içinde herkesin önüne getirilerek bir fiş çektirilirdi. Bu suretle kendi elleriyle çektikleri fişlerde yazılı yemekleri yaptırmağa mecbur kalırlardı, püsün günleri de aynı toplantıda kararlaştırılırdı. Herkes o gün için tedarikini görür ve yemeğini hazırlardı. Akşama doğru yemekleri, kalaylı tepsiler içinde hizmetçileri veyahut her hangi bir kimse ile püsün evine getirilirdi. Sofralar kurulur, sarı divan sinileri ortaya konulur, güle söyliye yemekler yenilir ve sonunda yenilen yemeklere : nefaset ve lezzet bakımından numaralar verilir, birinci gelenler takdir kazanırlardı. Vay yemekleri yenilmeyenlerin haline!... Hele Hacı Ef. kendi tabiriyle bir yemeğe (KEVEŞE) dedi mi? herkes onun üzerinde sözbirliği yapar ve yemeğin sahibi ile boyuna alay ederlerdi. Yemeklerden sonra bermutad şarkılar, türküler, mayalar söylenir, vakitler neş'e ve huzur içinde geçerdi.

I. inci Cihan Harbinden evvel, büyüğüm Hacı Kerim Ef. nin selâmlığı, kış gecelerinde her akşam, bu yemekli püsünlere sahne olurdu ve bu püsünlerde hedef ve oda cemaatinin bütün temenni ve arzuları, ağır yemeklerin Hacı Ef. ye isabet ettirilmesiydi. Buna karşılık Hacı Ef. de fişlerin, mutlak surette büyük kavuğunun içine konularak çekilmesini ister ve bunu bir uğur sayardı. Buna rağmen birbiri ardından daima ağır yemekler çekerdi, bu böyle olunca da Hacı Ef. deki —yine kendi tabiriyle— tüy bozukluğunun derecesini seyretmek kâfi gelirdi. Bu sebeple kıvrım kıvrım kıvranırken etrafındakilerin alayına dayanamaz.. Kızar, küfürler savururdu.

Bir de meyve püsünleri olurdu : Her hangi bir gecede meyve ye-

nilmeğe karar veriilnce, hemen paralar —Meselâ beşer ve en çok onar kuruş— toplanır, içlerinden bu işi becerebilen bir iki kişi kalkar, yanlarına bir de yardımcı alır, bu kış kıyamette ta camii-kebir mahallesindeki Yetimoğullarının evlerine kadar giderler.. Hamlarla taze üzümler veya nefis Armutlar satın alarak en az bir saat içinde dönerlerdi. Satın alınan meyveler, sepetlerden sarı sinilere boşaltılarak hazır olanlar sofraya çağırılırdı. Esasen bol ve bereketli olan bu meyveler de saatlerce güle söyliye yenilirdi. Şurası kayda değer ki; en nazik sayılan bu gibi meyveleri aylarca muhafaza ederek adeta turfanda bir halde, kışın en şiddetli soğuk günlerinde satışa çıkaranların bu hususdaki meharet ve ehliyetleri doğrusu takdire değerdi.

Kürsü ve Kürsübaşlarını yukarıda tashin bölümünde sizlere bir nebze anlatmıştım, şimdi biraz da bu Kürsübaşlarının hususiyetini ele alalım :

Kürsübaşları, gündüzleri bütün ev halkını etrafına topladığı gibi geceleri de konukomşuyu, misafirleri kendine çeker, bu Kürsübaşlarında efsanevî bin bir çeşit masallar, bilmeceler söylenir.. Püsünler yapılır.. Sinilerle yemekler, çeşitli meyveler, yemişler yenilir.. Çeşitli oyunlar, çalıp çağırmalar, yakası açılmamış lâtife ve fıkralar söylenerek kahkahalarla gülünür, hulâsa ömür, neş'e ve huzur içinde geçirilirdi. Kürsübaşı oyunlarının enbaşında gelen, yüzük (Fincan) oyunuydu. (1) Çok neş'eli, çok heyecanlı olan bu oyun, bazan gece yarılarına kadar devam edip giderdi. Ocaklı oda ve sofralarda, yüzük oyunları, ocağın karşısına sıra ile serilen döşekler üzerine oturulmak suretiyle oynanırdı.. Hele oyunlardan sonra mağlûp tarafa yapılacak oyun cezalarının haddi hesabı yoktu. Buraya bir kaç tanesini kaydetmekle sizlere bir fikir vermiş olacağım :

a) Oyunu kazananlar, mağlûpların arasından her hangi bir oyuncuyu isterler, oyuncu ortaya gelir, evvelâ bunun gözleri koyu renk bir mendil ile sıkıca bağlanır.. Galip tarafın Ebesi, bunu diz çökerterek önüne alır, parmaklarını, evvelden hazırlanmış yeşil siyah veya mor boyaya batırarak, önünde oturana bazı sorular sormaya başlar.. Doğru cevap verirse : — Aferin! diye boyalı eliyle yüzünü okşar. Doğru cevap vermezse yine aynı boyalı el ve parmaklarıyla yüzüne bir tokat atar.. Bu sorgu, sual epeyce devam ettikten sonra gözlerindeki bağ çözülür.. Öyle bir maskaraya çevrilmiştir ki kendisi işin farkında değildir; Fakat etraftakiler, kahkahalarla gülmeden katılır, alay ederler ve sonra bir aynanın karşısına götürülüp yüzünün aldığı şekli görünce

(1) Bu oyun hakkında mufassal bilgi : Bak, bu kitabın III. üncü cildi, s. 211

kendisi de gülmeğe başlar. Asabî bir kimse ise, bu hale kızar, bağırır, çağırır ve etrafa küfürler savurur.

b) Yine mağlûplar içinden eti, canı yerinde olan birisinin elleri bileklerinden sıkıca bir bağla bağlanır, kollar, ileri öne doğru kaldırılır ve bacaklar bu bağlı kolların arasından geçirilince yusyuvarlak bir şey olur.. Sonra bunu iki kişi karşılıklı tutarak yukarıya kaldırır, sağa, sola süratle bir salıncakta sallar gibi sallar, arada bir de yere vuruşları vardır ki, yer sallanır.. Tekrar kaldırılır, tekrar yere vurulur.. Nihayet ebenin bir işareti ile kolları sökülür, serbest bırakılır. Bu oyuna (DOMUZ TOPU) denilir.

c) Çok defa mağlûplara şu enteresan oyun da tatbik edilirdi. Mağlûpların sayısına göre 7 - 8 - 10 kadar telis çuval tedarik edilir, bu çuvalların kapalı uçlarından birisi katlanarak içeriye doğru itilir ve mukabil ucun altına geçirildikten sonra bunlar, adeta birer külâh gibi sırasiyle mağlûpların başlarına geçirilir.. Yüzleri, gözleri de çeşitli boyalarla boyanır ve ikişer ikişer hizaya getirilerek evden hep birlikte çıkılır.. Galiplerin ellerinde tef, tömbekler çalınmak ve eller çırpılmak ve bazen de hususi surette Davul - Zurna getirtilmek suretiyle bir alay halinde bir çok cadde ve sokaklarda dolaştırılırdı.. Pencerelere koşanların, evlerinin damlarına çıkanların ve kapı önlerine kadar inip de bu karnaval alayını seyredenlerin haddi hesabı yoktu.

d) Mağlûpların arasından iki kişi seçilir, bunlara karşılıklı (AL KARAKUŞUN YAVRUSUNU) oyunu oynatılırdı. (2)

e) Mağlûplar arasından birisine bir yemek ismi verilir, bu ismi hafifden başlamak üzere yükselte yükselte 10 - 15 e çıkarttırmak.

f) Mağlûpların her birisine ayrı ayrı ya bir türkü, ya bir maya, ya bir tecnis veya bir elezber söyletilir, sesleri çirkin olanların veya bunların makamlarından haberi olmayanların vay hallerine.. alay alay üstüne!...

g) Sonra mağlûpların içinden ele avuca sığmayan biri seçilir, bunu ya bir pencere önüne, ya bir merdiven başına veya bir dama çıkararak olanca yüksek sesiyle : — Ey mahalleli! Bu akşam yemeklerinizden çıkan bütün kemikler benimdir, sakın kimseye vermiyesiniz; diye ilân ettirilir.

Bunlardan başka bir çok ağır ve aynı zamanda soğuk şakalar daha yapılırsa da biz, bunları kaydetmeden çekindik.

(2) Bak. Bu kitabın III. üncü cildi, s. 194 - 195

Bu oyunlar, bu toplantılar ve bu eğlenceler, yalnız gençlere munhasır değildi, gençlerin arasında orta yaşlılar, ihtiyarlar da bulunurdu. İhtiyarlar daha neş'eli ve bu gibi eğlentilere daha fazla teşneydiler, bunlar da her çeşit yerenliklere, oyunlara katılır ve zevk alırlardı. Böyle karma olarak yaşadığım bu gecelerden bir tanesini unutamıyorum ve ömrümün sonuna kadar da unutamıyacağım; Sizlere de anlatayım :

1911 (1327. R) yılı içindeyiz.. Harput'da şiddetli bir kış hüküm-ferma.. Buna rağmen halk, yine keyflerinde, zevklerinde, kendi âlemlerinde.. İşte böyle bir kış gecesinde Sunguroğlu Hacı Kerim Ef. nin selâmlık odasında oturulurken sohbet esnasında, bu kış kekliğin çok bol ve ucuz olduğu ortaya atılmıştı. Bunun üzerine, öyle ise bir keklik yiyelim denildi, nerede ve kimin evinde demeye kalmadan, Cizirik Hacı Mahmudun evinin müsait olduğu ileri sürüldü ve gelecek Cuma gecesine de karar verildi. Bu ev, Meteris mahallesinde, tam Meteris pınarının karşısındaydı. Meteris mahallesi ise poyraza açık olduğundan kuzeyden ve Dersimin sarp ve korkunç dağlarından kopup gelen müthiş rüzgârlar ve kar fırtınaları olanca şiddetiyle evvela bu mahalleye çarpar ve sonra şehir dahiline nüfuz edebilirdi.

Oda müdavimleri arasında Püsüne katılanların adları bu günkü gibi hatırımda, başta :

Beyzade Mehmet Nuri Ef., Hacı Mehmet Sait Ef. (Deli Hacı), Hacı Kerim Ef., Oğlu Abdülkadir bey, Baboş Mustafa Ef., Belediye Reisi Şevki Ef., Jandarma Bölük Kum. Yüzbaşı Edip bey, Hükûmet ve Belediye tabibi Şuayip Nuri bey, Saçlızade Ahmet Ef.. ben, Ömer Naimi Ef., Hafız Osman Ef., Derviş Hafız, Cızırik Hacı Mahmut, (Ev sahibi), Belediye Çavuşu Yakup Ağa, (3) Hüseyincanoğlu Mehmet Çavuş. (4)

O akşam Püsün paraları toplanarak Mehmet çavuşa verilmiş ve o gece oynanacak olan yüzük oyununda hangi taraf mağlûp olursa o gecenin bütün masraflarının mağlûp taraf tarafından tahsil edileceğine ve galip oyuncuların paralarının, ise sonunda kendilerin iadesine karar ve mutemede de bu şekilde direktif verilmişti.

Nihayet Cuma gecesi geldi. Püsüncüler üç beş kafile halinde Cızıriğin evine gitmededirler.. Hava çok soğuk ve sert... Meterise çıkmak için müthiş bir kar ve buz yaylasını tırmanıyoruz gibi bir şey.. Meterise çıkılınca taş kapılı bir evin önünde herkes duruyor ayakkaplarının karlarını temizliyerek içeri giriyor ve kapının hemen arkasındaki taş

(3) Bu zatın, bu gibi Püsünlerde vazifesi : O gece sarf edilmek üzere iki büyük Desti Yarıçavuş suyunu, bizzat iki işçi ile çeşmeye kadar gidip doldurduktan sonra Püsün evine getirmekti.

(4) Bu işlerde becerikli ve mutemet.

merdivenden yukarı kata çıkıyoruz.. Kapıdan girilince bir aralık, aralıktan da geniş bir odaya geçiliyor, odanın yan tarafında bir ocak âlev âlev yanıyor.. Odayı, hamam gibi ısıtmış. Misafirler birer, ikişer gelip odanın her iki taraf setlerine geçerek oturuyorlar.. Bu arada havaî konuşmalar, görüşmeler ve gülüşmeler devam edip gidiyor.. Püsüncülerin tamamen geldikleri görülünce de fincan tepsisi ortaya geliyor. İçimizde dehşetli oyuncular var, bunların arasından Baboş Mustafa Ef. ile Cızırik Hacı Mahmut karşı karşıya ebe seçildiler, Ciziriğin tarafını zayıf düşürmek için Baboş, ilk seçimde iyi oyuncuları seçmekte ve kendi tarafına almakta hiç de fırsat kaçırmıyor, yenilmesi için başta Hacı Ef. yi karşı tarafa bırakıyor, sonra bu oyunu hiç de bilmeyen Jandarma K. Edip, Dr. Şuayip beyleri de karşı tarafa veriyor. Taraflar tamamiyle seçilip de karşı karşıya gelince oyun manilerle başlıyor :

Yasdıkları düzüm düzüm **Hey zalım nenni nenni**
Yedikleri kuru üzüm **Vah vah zavallı**
Sensin benim iki gözüm **Hey zalım nenni nenni**

Her iki tarafın oyuncu başları o kadar hassas, o kadar dikkatli ki, tepsi ilk aramalarda bir elden, öteki ele, ötekinden berikine hemen geçiyor, bilhassa her iki taraf ebeleri, yüzüğü fincanların altına kendileri saklamış gibi buluyor ve tepsiyi alıyorlar. O sıra ben hemen bir fikir ileri sürdüm: Bu, tepsi her defasında başka başka oyuncular tarafından aranılsın.. Bütün oyuncular pasif kalıyorlar, dedim.

Bu suretle oyuncuların hepsi oyuna katılmayı arzu ediyorlar, dedim.. Teklifim kabul edildi ve tatbike başlanınca; Edip bey, Şuayip bey, boyuna dimyat vermeğe başladılar.. Bu yüzden bizim tarafın sayısı yükselmeğe başladı ve bu tempo ile oyunun sonuna doğru gidiyoruz. Hafız Osman, ben, Derviş Hafız, şarkı ve türkülerle ortalığı çınlatıyoruz; Hafız Osman arada bir divan, bir hoyrat, bir elezber okuyor.. Sonra Derviş Hafız bir Nefes geçiyor.. Şarkılar, türküler yeniden başlıyor.. Hacı Ef. olanca gür sesiyle: Yaşayın!.. diye bağırıyor, bir taraftan da oyun neş'e ve heyecan içinde devam edip gidiyor. Sonunda Cızırığin tarafı oyunu da, eldestiyi de kaybederek yenildi.. Alaylar, tarizler birbirini takip ediyor.. Hacı Ef. pürhiddet.. Şimdi mağlûp tarafa oyun cezalarının tatbikatına geçiliyor.

Evvelâ Cızırik, kalaycı çırağı olacak.. Biz gençler, hemen faaliyete geçiyor, aşağı ahırdan eski bir hizmetçi elbisesi buluyor, giydiriyoruz, başına da rengi solmuş, etrafı çarpılmış eski bir fes koyuyoruz.. Yüzüne de ustalıklı bir makyaj yapılıyor, doğrusu kendisi de bize yardım ediyor.. Bu şekli ile misafirlerin odasına getirdiğimiz zaman gülmeyen kalmıyor.. Hemen de sırtındaki çuvalı indirerek içinden bir yığın

kap kacak çıkararak işe başlıyor. Bir körük çekmesi, kıçını oynatarak, iki ayağiyle kapları bir silmesi var ki,sormayın... Gülmeyen kalmadı. Daha sonra Cızırik üstündeki Kalaycı çırağı elbiselerini atıyor, temiz elbisesiyle ocağın sağında, her zamanki yerine oturuyor, iki metre uzunluğunda Kiraz ağacından ma'mul sarı kehrüba ağızlıklı, baş, orta ve uç taraflarında onar cm. uzunluğunda bakır ve gümüşle karışık ve üzeri mavi renkte zarif minyatürlü —Hiç şüphe yok ki, çok eski devirlerin bir yadigârı olan— tütün çubuğunu dolduruyor, ateşliyor, hususî kahvesi geliyor.. Bir taraftan içiyor, bir taraftan da gençliğinde başından geçen maceraları nakle başlıyor.. Aman yarabbi! Ne enteresan hikâyeler.. Ne heyecanlı bir sergüzeşt?... Bu konuşmalariyle hepimizi güldürüyor, gülmeden katılıyoruz. Arada türkü, şarkı faslı başlıyor.. Fasıl biter bitmez Cızırik ve Hacı Ef. muzipliklerine devam ediyorlar.

Nihayet bakıyoruz ki, Cızırık, önüne beyaz ve temiz bir peştemal bağlamış.. başına da beyaz bir takye (Bonne) geçirmiş bir aşcı kıyafetinde, koltuğunda destelerle gıcır gıcır temiz Dest-i hunlar (Yerli sofra örtüsü) olduğu halde içeri giriyor, örtüleri odanın ortasına boydan boya seriyor, arkasından uşaklar, içinde ayıklanmış, temizlenmiş bir yığın keklik bulunan büyük bir siniyi getirip ortaya koyuyorlar.. Parıl parıl parlayan demir şişler de hazır.. Şimdi Cızırik bu acayip kıyafetiyle ocağın başına geçmiş, bir taraftan keklikleri şişe geçirmekte, bir taraftan da tuhaflıklar yaparak etrafı güldürmektedir.. Koskocaman şiş, Cızırığin usta elleriyle ocakta dönüyor ve şişe takılmış olan keklikler ise yavaş yavaş kızarmada.. Herkes sofrada yerlerini almışlardır, keklikler kızardıkça şişden çıkarılıyor, sıra ile misafirlere dağıtılıyor. Hakikaten keklik, eti çok lezzetli olan bir av hayvaniydi. İştiha ile ve gönül hoşluğuyla yiyoruz.. Derken arkadan yine Cızırığin usta elleriyle pişirilmiş gayet nefis burmalı kadayıf tepsileri geliyor. Hacı Ef. kollarını sıvamış, bin bir muziplik ve muarızlerine karşı ağır ve ağır olduğu kadar da güldürücü cümlelerle etrafı şenlendirir, bir taraftan da, ya pir! çekerek keklikleri, kadayıfları atıştırıyor. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse yalnız Hacı Ef. değil, bütün cemaat iştiha ile sindire sindire hadidnden fazla yiyorlar.. Yemek faslı da bu suretle güle söyliye sona erince sofralar toplanıyor, ellerini ağızlarını yıkayanlar, iki taraflı setlerde yerlerini alıyor, sigaralarını, çubuklarını tellendirmede!...

Vakit, yarı geceyi çoktan geçmiştir.. Artık kalkıyoruz, herkes paltosuna, kürküne sarılıyor, başını sarıyor, bastonunu, fenerini eline alarak dışarı çıkıyor. Bir de dışarı çıkıyoruz ki, sokaklardaki karın üstüne yarım metre kar daha yağmış, bu kar akşamdan başlamıştı, halâ yağıyor.. Bereket versin tipi halinde değil, tipi halinde olsaydı hiç birimiz

adım atamaz bulunduğumuz yerde kalırdık. Uşaklar, önde fenerleri çekiyorlar, Meterisden umumî caddeyi takip ediyoruz; Fakat karlara bata çıka bin bir müşkille!... Bununla beraber bu kış kıyamette Hacı Ef. yine coşmuştur, kendi kendine bir Lâz havası tutturmuş, hem söylüyor, hem oynuyor.. Biz gençler de etrafını almış el çırpıyoruz.

Denizun kenarında
Kalayladum kazanu
Kız ben senün aşkından
Tutmadum ramazanu.

Ha buradan aşağu
Ben gidemem, gidemem
Ayaklarım küçüktür
Kaloşpotin giyemem.

Meteris mahallesi ile bizim Ağa mahallesi arası, nihayet 15 - 20 dakikalık bir mesafe.. Biz bu yolu o gece tam bir saatte gelebildik. Bu yürüyüşteki patırtımıza etraftaki Hesesler (Bekçiler), Devriyeler (Polis, Jandarma) koşuyorlar, yanımıza yaklaşıp da başda Hacı Ef. olmak üzere kafileyi görünce hemen ya çekiliyor, yahut da dar sokaklara girerek adım adım bizi takip ederek gülüyor ve zevk alıyorlardı.

Sayın okuyucularım! İşte eski Harputlular, ihtiyarile, genciyle, Âlimi, cahili ile bir arada eğlenmesini, gülmesini bilen ve bu cazip âlemleri yaratan bir topluluk halinde, Harput'u bir neş'e, bir heyecan kaynağı haline getirmişlerdi.

Bu geleneklerden başka Harput'un bütün mahallelerinde oda işletme adeti vardı ki, zengin konaklarında selâmlık daireleri, orta hallilerden bir çoğunun evlerinde de selâmlık odaları bulunurdu. Bu selâmlık odalarının ayrı ayrı müdavimleri vardı, bir odaya devama başlıyanlar, bir mecburiyet olmadıkça diğer bir odaya gitmez ve gidemezlerdi, giderlerse de hoş karşılanmazlardı. Bunlar hep konu komşu erkekleriydi ve bu misafirlik akşamla - yatsı arasında olurdu. Bu odalarda oturulur, konuşulur, yerenlik edilir ve günlük havadisleri birbirlerine yetiştirirlerdi. Bununla beraber saydığımız püsünler de bu odalarda yapılırdı.

Bu topluluklarda konuşulurken bazan birdenbire sesler kesilirdi, kimse ağzını açıp da tek kelime söyliyemezdi. Bu sükûtun sebebi neydi? Kimse bunun farkında olmaksızın dakikalarca devam edip gider ve kimse ağzını açamazdı. Biz buna, konuşma mevzuunun tükenmesi mi diyelim? Yoksa her hangi bir ruhî sebebe mi istinat ettirelim? Bence, bütün meclislerde devam edip giden bu olayın, bir alışkanlık ve bu alışkanlığın da itiyat haline gelmesinden başka bir şey değildi. Nihayet bu ağırlığı hisseden arkadaşlar arasından bir cesaretlisi, yüksek sesle :
— Ne o? Arkadaşlar! Yine saat başı mı geldi? Yoksa Gelin yine mi kız

doğurdu? Yoksa meclisden şeytan mı geçti? gibi cümlelerle bu uyuşukluğa bir son verebilirdi. Bu olay ve bu tabirler, Harput ve dolaylarında uzun yıllardanberi devam etmekte ve kullanılmaktaydı. Yatsı ezanı okununca da seccadeler serilir, yatsı namazı cemaatle kılındıktan sonra cemaat dağılır, evlerine giderlerdi.

Bazı odalarda da sesleri güzel olan kimseler tarafından Ahmediye, Muhammediye gibi iktaplar.. Bazılarında ise «Kısas-ı Enbiya» gibi tarih kitapları, sonra Emrah, Nevres külliyatından parçalar okunurdu.. Bazan tatlı hikâyeler, masallar, çok defa da içlerinde Moskof harbine iştirak edenler tarafından savaş hikâyeleri anlatılırdı. Zenginlerin selâmlıkları herkese açıktı ve müdavimleri de oldukça çoktu. Bu selâmlıkları ve bu odaları işletenler, gelenlerden ne aydınlatma, ne de ısıtma gibi hiç bir para istemedikleri gibi, kahve, sigara gibi ikramlarda da bulunurlardı.

İlim adamlarının selâmlık odaları da kalabalık olurdu, müdavimleri de çoğu Hocalar, Müderrisler veya Mektep, Medrese görmüş kimselerdi. Bu odalar da diğerleri gibi lâklâkiyat (manasız ve faydasız lâflar) edilmez, daima ilmî, Edebî ve Dinî mübahasa ve münakaşalar yapılır, bazan Sadiden ve Arap Hükemasından fıkralar anlatılır, bazan Fuzulîden, Bakiden, Nefî, Nabi ve Nedimden seçme parçalar okunur, bunların üzerinde dikkatle durulur, incelenir ve bundan zevk alınırdı. Çok defa da bu konu üzerinde adeta bir müsabakayı andıran hem faydalı, hem de güldürücü eğlentilere tesadüf edilirdi. Meselâ. o meclisde salâhiyet sahibi bir zat, etrafındakilere sıra ile şu usulda sorgular sorar, cemaati adeta bir imtihan heyecanı içinde bırakırdı.

Karşısındakine : — Osman Ef. Siz Fuzulî'den bir beyt okuyacaksınız ki, son harfi B. olsun.. Eğer Osman Ef. bu vadide bilgili ve hafızası da kuvvetli ise hemen :

«Benim tek, hiç kim zar-ü perişan olmasın yarab
Esir-i derd-i aşk-ü dağ-ı hicran olmasun yarab.»

diye cevap verir.

Ali E. siz de Nefî'den bir beyt okuyacaksınız ki sonu A. olsun..

«Gökten nazire indi Siham-ı kazasına
Nefî dilile uğradı hakkın belasına.»

ve bu şekilde oda halkından Nedim, Ömer Hayyam, Ziyapaşa gibi ve bu arada yerli şairlerin eserlerinden parçalar istenilir ve cevaplar alınırdı.

Bu zor soruların cevabını dakikasında vermek, hakikaten bir isti'dat ve bir mümarese meselesiydi, cevabı yerinde ve doğru olarak verenler ne kadar övünseler haklıydılar. Bunların arasında cevap vere-

meyenler ve kendi kendilerine saçma sapan düzmeler icat ederek ağızlarına, burunlarına sürenler de çok olurdu, bunlarla müthiş alây edildiğinden ekseriyet bu toplantılarda hazırlıklı olmak için evlerinde bir çok Edebî eserler, Divanlar bulundurur ve bunları akşam sabah ellerinden bırakmazlardı.

Bunlardan başka yerli halk şairlerinin destanlarından parçalar da okutturulurdu. Meselâ :

«Gönlüm yükselmiş, alçaklıyamam
Hulküm daralmış, sır saklıyamam
Gülümün üstüne, gül koklıyamam
Seherde açılmış gülüm var benim.»

«Yükseklerden alçaklara bakamam
Su değilim, dört yanıma akamam
Seni koyup yad ellere bakamam
Bakar isem, bakanlarım kör olsun.»

«Rakiptir dost bağının Gazali (19)
Kör olaydım, sevmeyeydim ezeli
Elin kötü sözü, düşman nazarı
Bana değsin, nazlı yara değmesin.»

«Dost bağına Çeper (20) ekmiş giremem
Her sırada nazlı yarı göremem
Yüz bin güzel görsem, gönül veremem
Ölenedek sevdandayım ben senin..»

f) SAZLI VE SESLİ EĞLENTİLER :

Kış gecelerinde bir takım gençler arasında bazan sesli, sazlı ve kadınlı eğlentiler de tertip edilir ve bunlar nadiren görülürdü. Saz denilince yanında mutlak surette içki de bulunurdu, içki de kadını davet ederdi. Halbuki, o devirde Harputlular arasında umumî bir içki düşmanlığı mevcuttu.. İçki içenler yedi mahalleden koğulurdu; Çünkü içki müslümanlıkda haramdı, içenlere selâm verilmez ve içenler sevilmezlerdi. İşte bu islâmî terbiyenin te'siri altında çoğunluk içki içmezdi, hele aşikâre içki kullanmak kimin haddine düşmüştü. Bektaşinin dediği

(19) Gazel : Harput'da son bahar yapraklarına denilir.

(20) Çeper : Sık ve bazan dikenli dallariyle tarla sınırlarını birbirinden ayıran bodur ağaçlığa denilir.

gibi, akşamdan.. akşama değil de, bazı yaran Bayramdan... Bayrama ancak bir araya gelebilir ve bir çilinger sofrası kurabilirlerse onlara ne mutlu!.. Bu işi yapmak için de her şeyden evvel yer bulmak lâzımdı ki, en güç şey de buydu. Nerede ve kimin evinde?.. Hangi babayiğit evine içki veya kadın sokabilirdi. Bu sebeple ıssız ve şehrin kenar mahallelerinde yakından tanınan bazı kimselerin evleri, sofaları ve yahut samimi olarak görüşülen dost bir Ermeni veya bir Süryaninin evleri üzerinde durulurdu. Böyle müsait bir ev bulmak ve toplantıyı tertip etmek hiç de kolay bir iş değildi. Bu gibi toplantılara, uzun ve devamlı kış gecelerinde ya bir veya iki ancak tesadüf edilirdi. Bu işler için ilkbahar ve sonbahar ayları, bahçelere göçmeden evvel ve bahçelerden taşındıktan osnra daha müsaitti. Bahçelerde tertip edilen bu gibi eğlentilere bir iki de serbest kız götürülebilinirdi. Buna Harput'da (KIZ OYNATMA) denilirdi.

İçkili toplantılar, çok defa bildik ve samimi görüşülen bazı Ermeni aileleri arasında yapıldığı gibi, Kale meydanındaki büyük konaklarının kapıları bizlere daima açık bulunan (NA'UM) ların (1) evleri ise biz gençler ve bazı memur arkadaşlar için adeta bir Darül-emandı, bu aile arasında geçirdiğimiz âlemlerin hatıraları cidden unutulur şeylerden değildi.

Yer te'min edildikten sonra her şeyden evvel kanuncu Boğos'dan randevu almak lâzımdı; Çünkü Boğos keyfine, zevkine tabi bir insandı, önüne gelen okuyucularla saza katılmaz, sesleri güzel, usule âşina okuyucuları takip ederdi, daha doğrusu Boğos, hakiki bir ses aşıkıydı. İstediği yere gider, istemediği yere ne yapsanız, ne kadar fedakârlıkta bulunsanız gitmezdi ve sonra o, Hüseynk'de otururdu, ondan randevu almak da zordu, çok defa bir dostu vasıtasiyle kabil olabilirdi. Boğos'dan söz ve gün alındı mı, kemeneci Ali, klarnetçi Ahmet, Koronun oğlu Mamo da görülür, onlardan da randevu alındıktan sonra artık toplantıya olmuş bitmiş nazariyle bakılırdı.

Kararlaştırılan evlere, mutlak surette akşamları ortalık tamamiyle karardığı sıralarda birer, ikişer, hırsızlar gibi girilir, aksi takdirde konukomşu görür ve hissederlerse ertesi gün dedikodu başlardı. Bir kere derin sofalara girildi mi artık oradan kolay kolay ses dışarı çıkmazdı. Bu gecelerde de bir taraftan yemek hazırlığı, bir taraftan meze hazırlığı, sofranın kurulması gibi işler bir iki ehil arkadaş tarafından yapılır ve bu büyük sini etrafında herkes yerini almış bulunurdu.

---

(21) Na'umların ailesi hakkında bu kitabın V. inci cildinde mufassal bilgi verilecektir.

O sıra saz takımı da fasla başlamıştır. Fasla başlayınca içlerinden bir arkadaş kalkar, kadehleri doldurur.. İçkiye başlanılır.. Derken şarkılar, türküler.. bunları mayalar, hoyratlar, elezber, divan ve tecnisler takip eder.. sıra ile herkes oyuna kaldırılır.. Hele iyi Horum (Güvercin) ve üç ayak oynıyanların seyrine doyum olmaz, bu suretle gece yarılarına kadar eğlenilir.. En son da yemekler gelir.. Evvela Kara kavurma (2) denilen bir et yemeği, arkasından tereyağlı bir pilav.. ve sonra burmalı bir kadayıf.. Yemekten sonra toplantıya son verilir.. Yine sessiz, sadasız, âman komşular duymasın, kimseler görmesin diye korku ve heyecanla, herkes çakır keyf evlerinin yollarını tutar ve dağılırlardı.

Bu satırları yazarken müfekkirem beni bir tüy gibi, kanatlarının arasına alarak yarım asır evvelki Harput'a götürüp tatlı bir hayal ve rü'ya deryasına ulaştırınca, bütün hâtıralarımın canlandığını, neş'e ve heyecanla geçen gençlik günlerimin bir düzüye önüme serildiğini görür gibi oldum. İşte bu hâtıralar arasında bir kış gecesi böyle bir toplantıda ben de bulunmuştum.. Toplantı, pek enteresan ve komik bir hava içinde geçtiğinden buraya kaydinde bir mahzur görmedim.

1912 (1328. R) yılını yaşıyoruz.. Kış mevsiminin sonlarına doğru; Fakat kar kış, henüz hızını almamış.. İşte bu günlerden bir gün, bir arkadaş gurubu, içkili, sazlı, sesli bir eğlenti yapmağa karar vermiş.. Beni ve H. Osmanı da kadrolarına almışlar.. Bize haber verdiler.. Sorduk, soruşturduk.. Arkadaşları muvafık bulunca söz verdik.. Yalnız yer bulamamışlar.. bunu da benden istiyorlardı. Düşündüm, taşındım.. Ahimusa mahallesinde bizim dostlardan Muhiddinin oğlu Hayrullâhın sofası vardı, Hayrullâh'ı gördüm, konuştuk, hatırım için teklifimi kabul etti. Kararlaştırılan günde akşam sonu Hayrullâh'ın evine gittik. Küçük bir taş kapıdan içeri girince geniş bir Avlu.. ve sonra tekrar bir taş kapı.. dar ve uzun bir koridoru geçtikten sonra sofaya çıkılıyor; Öyle derin bir sofa ki, buradan ses ve gürültünün dışarı sızmasına imkân yoktu.. On on iki arkadaş kadar varız.. İçimizde Harput Jandarma bölük kumandanı yüzbaşı Edip ve hükûmet doktoru Şuayip Nuri beyler de var..

Doğrusunu söylemek lâzımgelirse, her şey yerli yerinde ve çok da

(2) Karakavurma : Sık etli ve kemikli parça etler, evvelâ hafif yağda çok az miktarda kızartılarak geniş ve büyük bir tencere içine konulur.. İçerisine bol soğan doğranır, bir kaç da ekşi nar tanelenir. Bu malzemenin olduğu hizaya kadar da suyu, tuzu, büber, baharatı da konulduktan sonra az ateşli bir ocağın üstüne konulur. Yavaş yavaş pişdikten sonra derin bakır kaplara suyu ile taksim edilerek sıcak sıcak sofraya getirilir.

mükemmeldi. Saz takımında kanuncu Boğos da var.. Sofrada çeşit çe şit mezeler, meyveler.. Saz ve eğlenti başladı.. Arkadaşlar hep uygu neş'e içinde güle söyliye yiyor, içiyoruz.. Bir taraftan da H. Osman oku yor.. Mayalar, hoyratlar birbirini takip ediyor.. O kadar güzel bir âle ki, herkes memnun..

Bir aralık bazı arkadaşların sofadan sık sık dışarı çıkıp girdikle görüldü. Fakat ne oluyor, ne yapılıyor, kimse farkında değild Meğer arkadaşlar arasında iki üç kişinin teşebbüs ve muziplikleriyl Çatalkayaya adam gönderilmiş.. Meşhur Hafilik ile diğer bir kızı alı eğlendiğimiz yere getirmişler.. Sofanın kapısı açılınca kızlar içeriye gi riyor.. Öyle bir sürpriz ki bunları görünce hepimiz birden şaşkına dön dük.. Bu ne cesaret? Fakat hiç kimse ses çıkaramıyor ve ağız açamı yor.. Bir kere olan olmuş.. Kafalar da tütsülü olduğundan bir çokları memnun..

Az bir tereddüt ve duraklamadan sonra eğlentiye devama kara verildi. Saz takımı coşmuş; oyun havaları başlamıştı.. Kızlar oynuyor lar.. Eller çırpılıyor.. Eğlenti son haddini bulmuş.. Herkes memnun Fakat dışarıda olup bitenlerden de kimsenin haberi yok... Meğer kız ların bu eve getirildiği, komşular tarafından görülerek devriyeye ha ber verilmiş.. Devriye de faaliyet ve teşebbüse geçerek dış kapıdan içe ri girmenin imkânsızlığını görünce, bitişik komşunun kapısı çalınıyor kapı açılınca oraya giriliyor ve içlerinden birisi aradaki duvarı atlıya rak Hayrullah'ın avlusuna iniyor, dış kapıyı arkadan açarak arkadaş larını tam kadro ile içeriye alıyor.. Âvluda yapılan inceleme sonunda içeride kız oynatıldığını anlayınca, devriye polisleri jandarmalarla so faya giriyorlar. Bir de ne bakalım, karşımızda Polis Rıza. Polis Koruk oğlu Mehmet, üç dört jandarma neferi, bir iki de bekçi!...

Mahalle aralarında bu şekilde kız oynatmak yasak!. Şimdi devriye kadınlı, erkekli sofada olanların hepsini usulen önüne katacak, komşu ların gözleri önünde, sokaklardan, caddelerden geçirip Hükûmet daire sine kadar götürecek, sabaha kadar nezaret altında tutacak, sabahle yin de Adalete teslim edecek.. Doğrusu ağır ve bizler için de yüz kızar tıcı bir suç!... Hayatta ilk defa böyle çirkin bir olayla karşılaşan biz lerin ise kuvve-i maneviyeleri çok bozuk!... Hepimiz donakalmış ve ne yapacağımızı şaşırmıştık.. Saz hemen susmuş, kızlar birer köşeye saklanmışlardı. Hepimiz birer suçlu.. Sessiz, sadasız ne yapacağımızı ertesi sabah bütün bir şehir halkının ve bilhassa aile büyüklerimizin huzurlarına hangi yüzle çıkacağımızı düşünürken içimizden Yüzbaş Edip bey, kapıya doğru ilerledi.. Gelenlere : — Ne istiyorsunuz, ne işi niz var burada? diye bir bağırdı ki, sormayınız, bunun üzerine devriye Jandarma kumandanını karşılarında görünce hepsi birden vaziyet ala rak birer selâm çaktılar.. Sofadan ve evden çekilip gittiler.

Hadise, çok komik ve gülünç oldu.. Bu gün aradan yarım yüz yıl geçtiği halde hâtırası bile şimdi bizleri güldürüyor ve yüzümüzü de kızartıyor. Evet! gerçi devriye evden çıkarılmıştı; Fakat neş'emizi, âlemimizi de felce uğratıp gitmişti.. On dakika evvel sazın ve hepimizin gür sesleriyle çın çın çınlayan sofaya doğrusunu söylemek lâzımgelirse derin bir sessizlik çökmüştü. Olayın ertesi sabah, bütün kasabada duyulacağı endişesiyle hepimiz de dut yemiş bülbüle dönmüştük. Buna rağmen yine durmuyor, gülmeden katılıyor ve asıl hadisenin kahramanlariyle alay edip duruyorduk.

Yemeklerimiz de hazırdı, yedik. Şimdi çalmadan çağırmadan evden çıkmaya hazırlanıyoruz. Bu işde en zavallı ve en çok müteessir olan da ev sahibi rahmetli Hayrullâh'dı, ağzını bıçak açmıyordu, hem mahalle komşularına ve hem de bu komşulardan birinin evinde misafir olarak kalan karısına karşı mahcup bir duruma düşmüştü. Bu halile beraber yine bizlere hürmet ve ikram ediyor, bizleri yine dış kapıya kadar uğurlamaktan geri durmuyordu. Şimdi toplu bir halde kapının önündeyiz, kızlar da bizlerle beraber çıktılar, onları getirenler evlerine götürmek üzere kafileden ayrılmışlardı. Komedi, henüz bitmemişti, şimdi son perdesine geçiyoruz. Vakit yarı geceyi geçmiş.. Karşıki komşunun evinde bulunan Hayrullâh'ın karısı uyumamış o saate kadar.. İçerden kimlerin çıkacağı ve bilhassa kızları görmek için kafesin arkasında beklemiş; Çünkü bu kadın esasen Pıncirikten Harput'a gelin getirilmiş bir aşiret kızı olduğundan ömründe böyle şeyler görmemiş, aynı zamanda mutaasıpdır da.. Bir yığın erkek arasında evinden iki yabancı kızın çıktığını ve kocasının da bunların arasında bulunduğunu görünce kadınlık his ve iğbirariyle ve yontulmamış şivesiyle, pencereden kocasına hitaben : — Ko.. pek Ko.. pek! Sen de ahan arhalarından git, o orusbuların!... diye bir bağırması vardı ki, hepimizi şaşırttı.. Adeta panik halinde her birimiz bir tarafa kaçıyoruz.. Nihayet sahnede burada sona ermiş ve gecenin karanlıkları arasında, bilhassa yarını düşünerek kafalarımızda izler bırakan bu olayın tesiri altında evlerimizin yollarını tutabilmiştik. Şayan-ı hayret ve takdirdir ki, zaman ve muhit zihniyetine karşı oldukça önemli bir olay sanılan bu komedya hakkında ne ertesi gün ve ne de daha sonra şehirde tek bir kelime duyulmadı ve işitilmedi, bu bir sır olarak rahmetli Hayrullâh'ın sofasına ve Ahimusa mahallesinin dar sokaklarına gömülü olarak kaldı.

IX

HARPUT VE DOLAYLARINDA AV MERAKI

g) AVCILIK :

Avcılık : yabani hayvanları ve kuşları, ölü veya diri olarak ele geçirmek için yapılan işlere denilir. İlk insanlar tahmine göre ufak ve dağınık birer küme ve bu kümeler 25/50 ve en çok 70/80 olarak ufak birlikler halinde gezerek yaşarlardı. Bunların tesbit edilmiş bir inleri ve bir yuvaları yoktu. Arz üzerinde yeşeren ve inbata elverişli ağaçların meyveleri, Nebatatın kökleri ve yaprakları ve kuşların eti ve yumurtalariyle beslenirlerdi.

Bu çağlarda insanlar, yiyeceklerinin ve giyeceklerinin önemli bir kısmını da Avcılık ile elde ederlerdi. Medeniyet geliştikçe, geçim vasıtası olmaktan çıkan Avcılık, sonraları millî bir gelenek halinde bütün milletlere yayılmıştı. Eski Türklerde Avcılık, savaş hazırlıkları için türlü yönden öğretici ve yetiştirici bir eğitim kurulu ve daha sonraları Selçuk ve Osmanlı saraylarına geçerek bir eğlenti, vakti hali yerinde olanlar için de bir açık hava sporu haline getirilmiştir.

Anglosakson'larca da Spor, fikir ile adaleleri birlikte çalıştıran ve insanlarda, Tabiatle, Fiziği kuvvetlerle, Hayvanlarla, yenilmesi gereken güçlüklerle mücadeleyi kamçılayan bir Spor olarak kabul edilmişti.

Anadolu Selçukkilerinde genel olarak yapılan Avlara, Sultanın, bütün devlet ileri gelenleriyle Boy beylerini davet ettiği ve Avda ilk atışın Oğuz türesince Sultan tarafından atıldığını ve Avların Şölen denilen bir ziyafetle sona erdiğini «İbn-i Bibi» den öğrenmiş bulunuyoruz. Ve sonra Türk memleketlerinde tertip edilen büyük Av partilerinin, dünyanın hiç bir memleketinde yapılan eski ve yeni Avlarla karşılanamıyacak derecede büyük bir ihtişam içinde geçtiği de tarihce müsbettir. Osmanlı Türklerinde de Av geleneği, öneminden hiç bir şey kaybetmeden yaşamış ve hatta Yıldırım Beyazit zamanındaki Av gösterilerinde 7 bin Doğancı ile 6 bin Zağarcının bulunduğu, Av köpeklerinin üzerlerine Canfesden Çullar giydirilmiş ve boyunlarına mücevherli tasmalar takılmış olduğu söylenmektedir. IV. üncü Muradın tertip ettirdiği 20-30 bin kişilik Sürgün Avları ise dünyaca şöhret kazanmıştı.

Avlar, Tazı ve Zağar gibi Av Köpeklerinden; Şahin, Doğan, Sungur, Tavşancıl gibi Ava alıştırılmış türlü kuşlardan faydalanmak suretiyle Kement, Ok, Ökse, Fak (Tuzak kurma) gibi usullerle ve sonraları da ateşli Tüfeklerin çıkmasiyle çeşitli Av tüfekleriyle yapılmaya başlanmıştır. Memleketimizin bazı bölgelerinde çok süratli koşabilen Tazı-

lar, Tavşan ve Tilki kovalama ve yakalamada önde gelen mahir birer âv hayvanı sayılırlardı. Diğer Avrupa memleketlerinde bir çok cinsleri varsa da bunlar şimdi süs ve yarış köpeği olarak kullanılmaktadırlar. Memleketimizde orta tüylü beyaz üzerine parça parça siyah veya kahve renkte tazılar vardır. Osmanlı Padişahları devrinde bir Tazının yüz madenî altuna satın alındığı görülmüştür. (1)

Âvcılık, müslümanlıkta da mübah sayılmıştır. Sahabeden Ebu - Sâlâbe, bir gün Hazret-i Peygambere şöyle bir sual sormuştu : — Ya Nebiyyâllâh! Biz bir âv sahasında bulunduğumuz zaman Yayımızla, Okumuzla, Terbiye edilmiş veya edilmemiş Köpeklerimizle âvlanabilir miyiz? Cevaben :

«— Ey Ebu - Sâlâbe, Yayınla, Okunla Allâh adını anarak avlarsan onu ye! Yine Allâh adını anarak köpeklerle âvladığın âvın etini de ye! Okla vurulan âvın eti hâlâ olduğu gibi, terbiye edilmiş âv köpeğini besmele çekerek âva salıverirsen o âvlar da yenilir. Âvcıl olmayan Köpekle âvlanıldığı zaman, âvın arkasından koşulur ve Köpeğin ağzından alınır.. Diri ise hemen kesilen âv yenilir, ölmüş ise haramdır. Sapanla vurulan âvlar da haramdır ve etleri yenilmez,» diye buyurmuşlardır. (2)

Âvcılıkta zaman zaman değişen usullar, Âv sahaları, Kanun ve Vicdan dışı müdaheleler yüzünden Devletlerce Âvcılığa, bir takım hukukî müeyyedeler konulmuş.. Âv vergileri, Âv tezkeresi usulları ihdas edilmiştir. Memleketimizde de 1934 tarihinde âvlanma ve âv hayvanları hakkında bir kanun çıkarılmıştı.

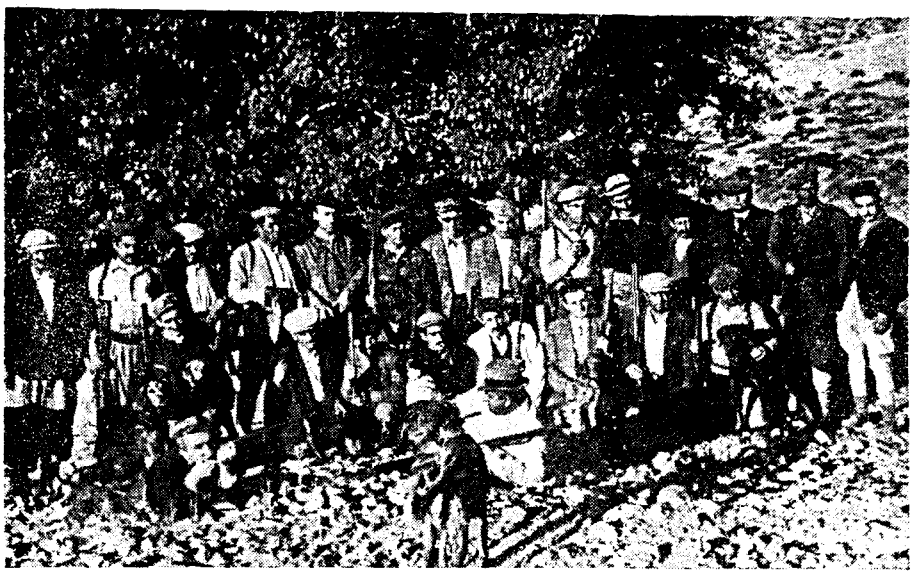
Harputda âvcılık, bizim gençliğimizde pek o kadar yaygın değildi; Çünkü tuhaf bir zihniyetle âvcılığın, meşum bir meslek olduğunu çoğunluk kabullenmişti. Bu yüzden birçok âv meraklıları, aileleri tarafından tenkide uğrarlardı. Buna rağmen halk arasında âv meraklısı bir zümre vardı ki, mevcudiyetlerini gösterebilecek birlik ve beraberlik içinde birbirlerine bağlı ve birbirleriyle çok da samimiydiler. Âv mevsimi gelince, aralarında Av partileri tertip eder.. toplulukla âva çıktıkları gibi teker teker ve bazan ikişer, üçer birleşerek muhtelif semtlere dağılırlardı.

Esasen Harput - Elâzığ dolaylarında Âğın, Keban, Baskel, Sivrice, Maden, Palu, Karakoçan ilçeleri dahilinde bulunan ve sonra Masdar, Hazarbaba dağları ve eteklerinde bulunan İçme, Zerteriç, Huh, Mercümüt, Pulutlu, Pınciriği ve doğuda Hasret dağını takiben Karakaya, Pe-

(1) Bak. Türk Ansiklopedisi s. 251 - 256

(2) Buhari Hadisi. Diyanet işleri yayınlarından. Hadis. 1874, s. II ve dv.

kinik üzerinden geçip Ankuzu Baba, Kâvurtaşı, Buzluk taşına ve batıda ise Aslan dağı tepelerini içine alan dağlık ve yaylalık bölgeler, her nevi âv bakımından zengin ve verimli bölgeler olarak sayılır ve buralarda âv meraklılarını fazlasiyle tatmin edebilecek âv çeşitleri bulunur ve âvlanabilinirdi.

Resim : 82 — Bir âv partisi ki, köpekleriyle, tüfenkleriyle âv bölgesine

Bu saydığım bölgelerde Kurt, Ayı, Tilki, Dağ keçisi, Kunduz, Yabanî Domuz, Sansar, Tavşan gibi hayvanların derilerinden.. Keklik, Toy, Ördek, Bıldırcın gibi kuşların da etlerinden istifade edilmek suretiyle âvlanılırdı.

a) **KURT :** Kurtla Tilkinin belli yer ve yurtları olmadığından hususi bir âv tarzı yoktur. Bunlar ancak ya tesadüfen ve yahut kış mevsimlerinde Fak (3) kurma suretiyle âvlanır veya tüfekle vurulur. Kış günlerinde Kurtlara ve Kurt sürülerine sık sık tesadüf edilir. Kurtlar tehlikelidirler, bilhassa koyun ve keçi sürülerine saldırırlardı.. Bununla beraber Kurt, muztar kalmadıkça da insana saldırmazdı.

(3) Fak. Tuzağa denilir. Kuş veya bu gibi vahşi hayvanları yakalamak için kurulan bir düzen.

Bu yolda benim de bir iki Kurt hikâyem vardır ki, bunlardan iki tanesini burada kayt etmeden geçemiyeceğim :

Elâzığ'da Askerî Rüştiye mektebine devamdayım. İki şehir arasındaki 5 km. lik bu yolu sabah akşam yaya olarak yürüyorduk.. O sene kış şiddetle bastırmış, bölgeye bir metreye yakın kar düşmüştü. Harput'dan 50 - 60 kadar bir talebe gurubu, bir posta başının idaresinde Mezria'ye inip çıkıyordu.. Ben de, bu gurubun yaşca belki de en küçükleriydim.. Bir akşam mektepten toplu olarak çıktık.. Yoldaki karları yara yara güçhal Ovabağlarının başına kadar yürümüştük ki, Aslan dağı eteklerinden üç azılı Kurdun üzerimize doğru geldiklerini gördük, maksatları belliydi. Bütün çocuklar, korkmağa, titremeğe başladık... Hele ben, hele ben! O sıra postabaşımız, hepimizi bir araya topladı ve şu emri verdi:

— Sakın dağılmayın, tek düşerseniz Kurtlar, sizi kolaylıkla alabilirler. Ve sonra çantalarınızda ne kadar lüzumsuz kâğıt ve defter varsa çıkarın, bana getirin! dedi... Bu emir hemen yerine getirildi, ortada bir yığın kâğıt, bir kibritle âlevlendirildi, âlevler yükselmeğe başlayınca kurtlar bulundukları yerde çivilendiler... Sonra hep birden bağırmaya başladık... Bu sesleri duyan kurtların bir dönüşleri vardı ki, görülecek şeydi, bir ânda tepeler arasında kaybolup gittiler... Bizler de müsterih yolumuza devam ettik.

İkinci hikâyeyi, aile dostumuz rahmetli Beyzade Müftü Mehmet Nuri Ef. Harput'a 2/2,5 saat mesafedeki Sarılı çiftliğinden, şiddetli bir kış gününde atına binerek Harput'a gelmek üzere çiftlikten ayrıldığında —Kendilerine bir dostu tarafından hediye edilen— iki kurt köpeği yavrusundan bir tanesinin arkası sıra geldiğini görmüş ve atının dizginini çevirerek ne kadar çalışmış ise de köpeği bir türlü geriye döndüremeyince, yoluna devama başlamış... Yol ilerledikçe sol yandaki dağdan azılı bir kurdun, kendisine doğru geldiğini görünce hemen tabancasını çıkarmış ve arkasından gelen köpeğin ne yaptığını görmek için arkasına döndüğü zaman köpeğin, kurdu görmesiyle köye doğru kaçışını görmüş, üzülmüş ve yavru hakkındaki güven hissi tamamiyle sıfıra müncer olmuştu. Atının dizginini çekerek, elinde tabancası tetikte yavaş yavaş ilerlerken bir de bakıyor ki, köpeklerin (iki kardeş) çiftlikten süratle geldiklerini ve kendisne kavuşunca atın dört bir tarafında birer daire resmettikten sonra kurdun geldiği tarafa, ikisi birden hücum halinde koşduklarını ve köpekleri gören kurdun gerisin geri kaçışıyla dağların arasında kaybolduğunu görmüştür.

Meğer birinci yavrunun kaçışının korkudan değil, asalet ve anlayışının bir delili olarak tek başına kurt ile çarpışamıyacağını anlıyarak

çiftliğe kadar gidip, olayı kardeşine nasıl bir lisanla anlatmıştır ki, onu beraberine alarak vak'a mahalline getirmiş ve beraberce kurdun arkasına düşerek, onu kaçırdıktan sonra yanına gelmişler, birisi atın sağında, diğeri solunda âdeta birer muhafız gibi kendisini Harput'a kadar getirmekle cinsî karakterlerini meydana koymuşlardır.

b) AYI : Evvelce Harput dolaylarında çok miktarda görüldüğü halde yıllardanberi görülmez olmuştur. Ancak Palunun Hamel ve Baban dağlarında ve daha ziyade civar vilâyetlerden Bingöl ve Tunçelin deki ormanlık bölgelerde külliyetli miktarda yetişir. Âvı tehlikeli olduğu ve derisi de para etmediği için pek de takip edilmez olmuştur.

c) TİLKİ : Harput dolaylarının belli başlı âv hayvanlarından biri olup âvcıları, saatlerce arkasından koşturduğu için âvcılar bu âva pek rağbet göstermezler. Bununla beraber ekili tarlaları tahrip ve bilhassa dağlarda, Keklik yumurtalarını ve kuluçkada yatan dişi Kekliki leri parçalayıp yediklerinden dolayı Keklik neslinin azalmasına sebebiyet verdiklerinden dolayı zararlı hayvanlardan sayılırlar. Köylüler tarafından bazan çok zorlukla tüfekle ve çok defa da zehirlemek suretiyle âvlanır... Bir zamanlar postu Avrupa, Amerika ve Almanya'da çok para ettiğinden binlerce Tilki derisi ihraç edilir ve memlekete büyük miktarda döviz sağlardı. Çünkü saydığım ülkelerde hiç bir kadın yoktu ki, kış mevsiminde boyunlarında bir veya iki Tilki postu olmasın... Bu gün için modadan düşmüş ve bu yönden memlekete giren dövizin de ardı kesilmiştir. Bir zamanlar, Elâzığ âvcılar kulübü, Tilkilerle mücadele kampanyası açmış ve bir tilki kuyruğu getirene Yönetim Kurulu kararıyle parasız âv malzemesi verilirdi.

d) DAĞ KEÇİSİ : Bu hayvana, Harput ve dolaylarında «Geyik» ismi de verilir. Bir zamanlar Harput'un Karataşında ve Kürtemliğin Bal taşı denilen yalçın kayalıklarında ve Hanköyü nahiyesine bağlı Pulutlu ve Hamuşağı köylerine bağlı Ziyaret taşlarında ve sonra Tunceli vilâyetine bağlı Mazgert ve dolaylarında fazla miktarda Dağkeçisine tesadüf edilirdi; Bu gün için yine buralarda azımsanmıyacak derecede mevcudu vardır.

Hoş'un Sekü köyünden Bekir çavuşla, Karaçor nahiyesine bağlı Beştek köyünden diğer Bekir, bu iki meraklı avcı başlıca Dağkeçisi âvında şöhret yapmışlardı.

e) Kunduz ve PORSUK : gibi âv hayvanları bu gün için hiç de kalmamıştır. Kunduz, bir zamanlar derisinin yüzünden çok makbul bir âv hayvanıydı.

f) **YABAN DOMUZU** : Bazı dağ köylerinde mevcut olup köylülere ve Ziraatçilere son derece zarar vermektedir. Bunların derileri kalın ve sert olduğundan bizim âv tüfekleriyle âvlanmalarına imkân yoktur, ancak Mavizerle öldürülebilinir.

Yakınlarımdan Elâzığ Lisesi öğretmenlerinden sayın Sırrı Aktok bir mektubunda derki, 27/2/1963 günü arkadaşlardan Atik Erbaş ve Ziraat memuru Hüseyin Alptekin ile Çemişgezek'in Sekerek köyüne keklik âvına gitmiştik.. Köye yakın ormanlık bir yamaca tırmanırken meşenin dibinde manda büyüklüğünde bir domuz uyuyordu. Elimizdeki tüfeklerle ateş etmeyi muvafık bulmadık; Çünkü ölmezse üzerimize saldırması ihtimali vardı.. Ayak ve konuşma seslerimizden uyanan domuz, yüzlerimize baka baka yanımızdan uzaklaştı, bizler de arkasından bakakaldık.

g) **SANSAR** : Bir zamanlar Harput ve dolaylarında külliyetli miktarda bulunur bir âv hayvanı olduğu gibi, Çapakçur (Bingöl), Palu, Karakoçan, Kiği gibi muhtelif dağlık bölgelerde ve kayalıklarda bolca yetişir, yine buralarda yaşardı. Gündüzleri yatağından ayrılmaz, faaliyetini ve karnının doyurulmasını gecelere bırakırdı. Bu yüzden başka suretle âvlanamaz, ancak Fak'a (Tuzak) düşürülmek suretiyle yakalanırdı. Postu, pek makbul ve çok da pahalı olduğundan elde edilen deriler, elden ele geçerek ecnebi memleketlere ihraç edilir ve memlekete mühim miktarda döviz sağlardı. Sansar derilerinin 3 - 4 veya daha fazlası bir araya gtirilerek kadınlar omuzlarına atkı halinde alır ve soğuktan korunurlardı.

h) **TAVŞAN** : Memleketimizin Ova ve dağlık bölgelerinde bulunan bir âv hayvanıdır. Yılda üst üste bir kaç defa yavruladığı için de çoğalır. Tavşanın eti yenildiği gibi derisi de bir zamanlar ihraç maddeleri arasında önemli yeri vardı.

Sonbahar yağmurları başlayınca Tavşan âvı başlar, Ocak sonuna kadar devam ederdi. Tavşan âvları, çok enteresan ve aynı zamanda çok da neş'eli ve heyecanlı olurdu. Bu âvcıların mutlak surette birer de Tazıları bulunurdu. Bu âvlar, tek veya bir kaç âvcı birleşerek âva çıktıkları gibi 10 - 15 âvcının, adeta saff-ı harp nizamında sıralanarak bütün bir bölgede Tavşan yataklarını, köpeklerini salarak arama ve taramaya koyulmaları ve Tavşanları yataklarından kaldırarak Tazılara bırakmaları cidden çok Şanlı ve aynızamanda çok da heyecanlı olurdu. Sonra Tavşan âvları, çok defa da atlı olarak takip edilirdi ki, bu da başka bir manzara yaratır ve o dakikalarda insanın ömrü durur gibi neş'e ve heyecan içinde kalınır, yakalanan Tavşanlar, Tazıların ellerinden alınarak hemen boğazlarından kesilirdi.. Karlı arazi üzerinde Tavşanların yatakları, izlerinden daha kolaylıkla bulunurdu.

Şimdi kuşlara geçiyoruz, başda :

a) KEKLİK :

Harput - Elâzığ ve dolayları iklim itibariyle keklik nesli için pek müsait olduğundan bu bölgede keklik bol ve mebzul, aynızamanda âv-

Resim : 83 — Meşhûr Av meraklısı Bedri Çarsancaklı

Resim : 84 — Oğlu Aslan Çarsancaklı

Resim : 85 — Oğlu Ziya Çarsancaklı

cıları da çoğunluktaydı. Harputlu olup da Keklik âvından zevk almayan hemen hemen hiç kimse yok gibiydi.. Yüksek meclislerden tutunuz da, halk toplulukları arasında Keklik âvlarının hususiyetlerinden bahsedilir ve âvlara ait bir çok hikâyeler zevkle anlatılır ve dinlenilirdi. Keklik:

Resim : 86 — Terzi Mehmet Temizer

Resim : 87 — Kemal Teymuroğlu

Resim : 88 — Atik Erbaş

Sesi, Uçuşu, rengi ve hatları itibariyle güzelliği ve bilhassa eti ile kendini Harputlulara sevdirmiş bir âv hayvanı olmakla beraber, hiç bir ev veya bir konak yoktu ki, pencerelerinde, çıkmalarında kafesler içinde tatlı tatlı öten bir kaç keklikleri bulunmasın. Eski şairlerden birisi Kekliği şöyle övmüştür :

Tayr-ü Lahmin cümleden â'lâsı kekliktir
Onu zevk-ü safa ile yemek de beyliktir.

Maalesef bu gün Harput ve dolaylarında Keklik nesli azalmıştır. Bu olay, âv meraklılarını; Karakoçan, Bingöl, Palu, Mazgert, Çemişgezek gibi uzak mesafelere gitmeğe mecbur bırakmaktadır. Halbuki, bir

Resim : 89 — Avdan muvaffakiyetli bir dönüş.
(Fikret Selman)

zamanlar Harput'un dört çevresi, bilhassa Aslan dağı tepeleri Keklik sürüleriyle doluydu. Neslin yok olmasını, ilgililer mevsimsiz âvlanmalarda, Keklik yumurtalarının bir çok cahil kimseler tarafından toplanılmasında, kışın şiddetli aylarında ise Kanbalak avlariyle kekliklerin toplanma ve öldürülmelerinde buluyorlar.

Esasen Keklikler, ötüşleri, yaşadıkları arazi ve renkleri itibariyle biribirinden tamamiyle ayrı üç cins üzerine üremektedirler. Bunlar: Çil, Kınalı ve Ur denilen kekliklerdir.

1 — Çil Keklik : en ziyade mezru arazi üzerinde yerleşir ve yuva yapar. Bu cinsin devamlı bir âvcılığı yoktur, ancak uçar âvlarında tesadüfen bu keklikler de âvlanabilir.

2 — Kınalı Keklik : Memleketin bütün dağlık bölgelerinde yer alır.. Âv meraklılarını iptilâya düşürecek derecede cazip ve zevkli bir âvdır, hem de çeşitlidir.

a) Çatı Âvı : Bir marttan başlıyarak Nisan sonuna kadar iki aylık bir süre içinde devam eder. Memleketimizin eski çatı âvcıları başda, Hacı Lutfullâh, Tulumcu Ali Kaya, Kurtdereli Bayram çavuş ve sonraları, Bedri Çarsancaklı, Kıraç ağası Ferit bey, İbrahim Öcal, Saraç Ali... Hâlen devam edenler: Terzi Mehmet Temizer, Hasan Çavuş, Muhtar Ahmet, Şatıroğlu Ahmet, Mustafa Selman ve Fikret Selman gibi tanınmış âvcılardır. Bunlardan başka bu gün için Elâzığ'da 400'e yakın çatı âvcısı vardır.

b) Meri Âvları : Dişiler kuluçkaya yatıp da ortadan kayıp olunca Meri âvları başlar... 10 Mayıstan 20 Hazirana kadar 40 gün devam eder. Bu âvlar da şöyle olur: Âv mahallerine, yâni keklik sürülerinin bulundukları yakın dağ tepelerine hususî surette «METERİS»ler (4) yapılır. Âvcılar, şafak atmadan yanlarına yıllardanberi kafeslerde besledikleri çığırtkan bir erkek keklik alarak tüfekleri, âv çantaları omuzlarında, Meterisin bulunduğu semtlere doğru yola koyulur ve Meterise gelince de: Ellerindeki kafesi, Meterise 40-50 adım uzakta (KALE) denilen yuvaya konulur ve üzeri ufak ufak taşlarla veya çalı, çırpı ve ot

(4) Meteris : Çok defa dağ zirvelerinde veya ufak tepecikler üzerinde âvcılar tarafından yapılan bir gizlenme yeridir. 1,5 - 2 m. genişlik, 70 - 80 sm. derinlikte bir çukur kazılır ve bu çukurun etrafına kazıdan çıkan taşlarla harçsız yarım metre yükseklikte bir duvar örülür ve bu duvarın dört bir tarafına dörtken şeklinde ufak mazkallar (pencere) konulur, sonra Meterisden itibaren derelere doğru 20 - 25 sm. yükseklikte ve 10 - 15 m. uzunluğunda yine ayni taşların birbiri üzerine konulmasiyle düz bir yol yapılır, bu yolun son ucuna keklik kafesinin sığacağı bir yuva yapılarak üzeri yine ayni taşlarla kapatılır ki, buraya (Kale) denilir.

kurulariyle kapatılaır ve kafesin üzeri bu suretle maskelenir ki, bunların birincisine (Gözleme), ikincisi ne de (Güvenleme) denilirdi.

Sonra âvcı Meterise girer, beraberinde taşıdıkları bir postu veya ufak bir halı seccadeyi zemine serer, tüfeklerini de yanlarına alarak oturur. Çubuklarını yakar... Tüttürmeğe başlarlar... Gel keyfim gel!... Tam bu sırada yuvadaki Meri ötmeğe ve çağırmaya başlar... Ne zaman ki, Merinin ötüşüne uzaklardan veya dere içlerinden cevap verilmeye başlanır... Âvcı, heyecanla hemen Tüfeğini eline alır ve dikkat kesilerek, sesin hangi yönden geldiğini gözetler... Sürü, tam kaleye yaklaşıp da ateş menziline girdimi, âvcı tüfeğin namlusunu aynı taraf mazkallarından birisine kor, o olmazsa, hemen yanındakine alır ve ateş açar... Ateşi takiben Meterisden atlıyarak çıkar ve tüfek menziline doğru ko-

Resim : 90 — Fikret Selman

Resim : 91 — Halil Külâhcı

Resim : 92 — Sezai Tatar

şar... Bazan bir iki, çok defa da beş altı keklik düşebilir... Bunları toplar, Meterise getirir ve yine ikinci bir gelişi beklemeğe başlar: Fakat ikinci geliş nadiren olur, bir kere kafesdeki ânaç keklik ile çağırdığı gibi neş'e ile çağıramaz... Çağırsa bile ateş hattından sağlam kalıp da kurtulanlar kolay kolay o hattâ tekrar tekrar gelmez ve gelemezler... Meğerse ikinci bir sürü gelmiş olsun!...

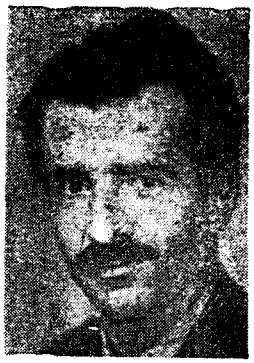
Ayrıca bu âva, yani saklanarak âv hayvanlarını beklemek ve ica-

bında çığırtkan veya Möhre (5) ile yaklaştırılıp vurma usulüne «Köme âvı» de denilebilir.

c) Uçar âvı : Devamlı 1. Eylülden Nisan sonuna kadar sekiz ay sürebilir. Gerek memleketimizde, gerekse milletler arası bir kıymet ve şöhret taşıyan bu âv çeşidi günden güne ilgi çekmede ve yayılmaktadır. Bu âvlar şöyle olur: Görülen sürüleri sesle veya taş atmakla uçmaya zorlıyarak havalandıkları sıralarda ateş edilmesiyle olur. Bu usül ile âv adedi daha çoğalmakta olduğundan âvcılar arasında önemli yer almış ve çok da rağbet görmededir.

Resim 93 — Efraim Albayrak

Resim : 94 — Arif Teymuroğlu

d) Kol âvı : 20 Eylülden 20 Ekime kadar bir ay devam eder, buna «ÇEPER» veya Meteris âvları da denilmektedir. Her şeyden evvel kekliklerin suya inecekleri yerlere Torlar (Ökse) kurularak diri diri tutuldukları gibi son baharda sıcak bölgelere gidişleri ve ilk baharda dönüşleri sırasında yolları üzerindeki geçit yerlerine çeper çekilerek yolları kesilir ve o sırada Meterislerden ateş edilerek âvlanırlar.

e) Kanbalak âvı : Bazı yıllar göçlerini geciktiren keklik sürüleri, kışın vaktinden evvel ânsızın bastırmasiyle bulundukları bölgelerde kalırlar... Karlar yağınca da tedirgine dönerler... Gûya hayatlarını korumak için başlarını karların içine sokar, vücut ve kuyruklarını açıkta

(5) Bir nevi boru ile hayvan sesi çıkarmak.

bırakırlar... Bunu fırsat bilen âvcılar, hattâ yolcular ve köylüler tarafından kolaylıkla toplanır ve bıçaklarını hemen boğazlarına dayarlardı. Bu gibi keklik sürülerine tesadüf eden âvcıların sağlı sollu yanlarında yığın yığın keklikler asılı olduğu halde caka satarak şehre bir girişleri vardı ki, görülecek şeylerdendi.

(Fikret Selman)
Resim : 95 — Ur kekliğiyle birlikte

3 — Ur, cinsi kekliğe gelince : Bunlar Harput ve dolaylarında pek de bulunmazlar, bunların yerleri Ovacığın Munzur dağlarının şahikalerinde ve Munzur suyunun her iki kısmını teşkil eden sıra dağlarda çok mıktarda bulunur ve burada yaşarlar... Cüsse itibariyle hemen hemen bir dişi hindi kadar büyük ve eti ise çok lezzetlidir, münhasıran âvcısı yok gibidir.

TOY ÂVLARI :

Harput'un ova köylerinde sık sık rastlanan bir âv hayvanıdır. Bunlar muhtelif şekillerde âvlanır. Çok hassas bir kuş olduğundan uzak mesafelerde iken bile âvcıların kokularını alır gibi âvcıyı yarı yolda bırakarak, havalanır ve uzaklaşır. Çok defa da at, ya bir araba veya bir otomobil ile Toy'lara yaklaşılır, Tüfek menziline alınabilirse hemen ateş edilir. Bir de gece âvı vardır ki, yattıkları yerler gündüzden tesbit edilir ve bu yerlere gece karanlıklar basınca gidilir, âvcılar, ellerinde taşıdıkları bol ışıklı el fenerlerini veya bir lüks lâmbasını yakarak Toyların bulundukları tarafa çevirirler... Toy'lar, bu ışığı bir tehlike zannederek gözlerini ışıktan ayırmazlar. Bu sırada ikinci bir âvcı, bundan faydalanarak aksi istikametten yanlarına kadar sokulur ve hemen ateş eder, bu suretle âvlanılır.

ÖRDEK :

Ördekler, sıcak memleketlerden Şubat aylarında sökün hâlinde gelir ve küçük göllere inerler... Bu gelişi tesbit eden âvcılar, bu gibi Göllerin kenarlarında Meteris kurar ve bu Meterislere geceleri şafak atmadan gider, yerleşirler.. Ortalık ağarmaya başlayınca ördekler, sürüler halinde gölün üstüne konmak istedikleri sırada ateş açılır.. Bazen 4 - 5, bazen de 8 - 10 kadar ördeğin vurulduğu görülmüştür. Bu âvlanma sistemi, kış aylarına tesadüf ettiği için gece yarılarında sıcak yataklarından kalkıp sisli ve rutubetli göl kenarlarında âv beklemek doğrusu sıhhat bakımından tehlikeli olsa gerek!...

BILDIRÇIN :

Bıldırçın âvı, Ağustosun yirmisinden Eylül sonuna kadar devam eder. Bıldırçın, «GÖÇ» kuşlarından olduğu için kışın memleketimizde kalmazlar. Yazın ise Pamuk, Fasulya tarlalarında ve bazı çayırlıklarda yumurtlarlar, yavrularını çıkarır, Eylül sonunda ise göç ederler. Ulu ova, Kuz ova topraklarında yaşarlar.. Cüsse itibariyle gerçi çok küçük bir hayvan olmakla beraber etleri, hem yağlı hem de çok lezzetlidir. Bir su başında veya bir üzüm bağında kafa dengi bir kaç arkadaşla, âv sonrası güveçlerde pişirilen Bıldırçın kebabına hiç de doyum olmaz.. Hele yanında Mollaköyün kavunu, Perçencin karpuzu, Hoşun üzümü, Huhun da şarabı bulunursa!..

Âv Tüfekleri :

Bir zamanlar, Harput'da çakmaklı tüfeklerle âvlanıldığını hatırlıyorum. Sonraları Horozlu çifteler ele alınmış ve âvcılar, bunlardan memnun kalmışlardı. Bu gün Elâzığ'da âvcıların ellerinde çeşitli âv tüfekleri vardır. Avrupa mali bir çok çiftelerle, Trabzon mamulü tek kırmalı tüfeklerden başka Webly, İdeâl, Krop ve çeşitli otomatik âv tüfekleri bulunmaktadır. Esasen silâh sevgisi ve nişancılığın Harputlular arasında önemli yerleri vardı. Eski âvcılardan ve atıcılardan Ceneviz Ali'de eski on numara denilen bir İngiliz âv tüfeği vardır ki, çok kıymetli olmakla beraber sahibinin de göz bebeğidir.

KULÜPLER VE DERNEKLER :

Bir çok memleketlerde âmaçları hemen hemen birbirinin aynı olan âvcılık kulüp ve cemiyetleri vardır. Bu cemiyetlerin gayeleri, azalmakta olan âv hayvanlarının korunması ve çoğaltılması hedefine matufdur. İlk defa 1875 de Almanyada : «Umumi Alman Âvcılığını koruma»

Resim : 96 — Bir âv partisi daha

cemiyeti ve 1918 de kurulan «Reich Âvcılığı Cemiyeti» de aynı gaye ile çalışmakta olduğu gibi, Avusturya şehir ve kasabalarında, Fransada «Saint Hubert Âvcılık Kulübü» arasında bir de Milletlerarası «Conseil İnternational de la Chasse» namında Parisde bir de Âvcılık konseyi vardır ki, görevi bütün dünyadaki âv hayvanlarının korunması ve âvların, Âvcılık kurul ve nizamnamelerine riayet edilerek yapılmasını sağlamaktan ibarettir.

Memleketimizin bir çok şehir ve kasabalarında kurulan Âvcılık Kulüp ve Derneklerinden bir çoğu bu konseye girmiş bulunmaktadırlar. Elâzığ'da Âvcılar kulübünün tarihi de epeyce eskidir. Bu gün için de eski Belediye dairesi içinde bir Kulüp vardır; Fakat kuruluş tarihleri sırasında ve onu takip eden yıllardaki çalışmalarından şimdi eser yoktur. Maalesef bu gün için gayesinden ayrılmış bir oyun, bir içki ve bir kumar salonu haline getirilmiştir. Bu sebeple bu gaye uğrunda çalışmak isteyenler ve kuruculardan bir çoğu kulüple olan ilgilerini kesmişlerdir; Çünkü Kulüp, Âvcıların ihtiyaçlarını düşünmez.. Komşu vilâyetlerle âvcılık temasları yaptırılmaz.. Âv hayvanlarının korunması hususunda gerekli hiç bir tedbire baş vurulmaz.. Âvcılığa ait dergi, kitap gibi faydalı şeyler Kulübe sokulmaz.. Hülâsa gaye yolunda müsbet hiç bir çalışma yapılmadığı halde ancak yılda bir defa toplanılır, Kulüp Yönetim ve Denetleme kurulları için seçim yapılırsa da siyasi partilerin dalavereleriyle maalesef bu kulübü de hedefinden ayırarak partizan bir idare halinde ellerinde tutmaktadırlar.

Ben, bu notlarımı hazırladıktan sonra, takip ettiğim Turan Gazetesinin 12/4/1966 tarihli ve 6482 sayılı nüshasında Aziz dostumuz sayın Kemal Turan'ın «VAHŞET» başlıklı bir yazısı ilgi çekicidir, okuyunca kitabımın Avcılar bölümünü teşkil eden kısmı ile bu makale arasında yakın bir münasebet bulduğumdan yazıdan şu satırları alıyorum:

«Elâzığ ve dolaylarındaki âv hayvanlarının yavaş yavaş nesillerinin tükenmekte olduğu bir zamanda Elâzığ'da her hafta sonu bir takım âvcı diye geçinenlerin büyük bir kısmı Kamyon ve Otobüslerle âv mevsimini bilmeden ve tayin edemeden âva çıktıkları görülmektedir. Bu faaliyetin başı boş bırakılması yüzünden bu gibi vakitsiz âva çıkmalarla beraber bazı âv hayvanlarının, bilhassa (Keklikların) kuluçkadaki dişilerinin **diri diri yakalanmasının, Yumurtalarının köylüler tarafından toplanmasının adet haline getirilmesi âv hayvanlarının nesillerinin tükenmesini zorluyan bir harekettir. Bu yönden âv hareketlerinin bir esasa bağlanması ve bir düzen içerisinde yapılması gerekmektedir»**

diye haklı tenkidini okurken, yine karşımda duran aynı Gazetenin

26/4/1963 tarihli nüshasında; Bir Başkan (Vali Muavini), üç üye (Orman İşletme, Teknik Ziraat ve Veteriner Müdürleri), iki müşahit (Jandarma alay komutanı ve Emniyet Müdürü) ve bir de Âvcılar kulüp'ünün Başkanından ibaret Vilâyet Âvcılar Komisyonu 10/4/1963 gün ve 17 sayılı 8 maddeden ibaret kararıyle, bu tenkit arasında tezat teşkil edecek derecede bir fark görülmüştür. Karar: bu gibi yolsuz ve haksız halleri ortadan kaldırmaya ve önlemeye kâfi gelmesi iktiza ederken bu önemli kararın maalesef kâğıt üzerinde kaldığı görülmüştür.

Resim : 97 — Sarayli rahmetli arkadaşım Sabit bey

Eski devirlerde Harput'da âvcılar arasında bir çok simalar vardı ki, bunlardan hatırımda kalanların isimlerini buraya kayt etmekle, kendilerine Tanrıdan rahmet ve mağfiret dilerim.

1 — Selman Ağazade Şeyho Ağa.
2 — Oğlu Nuri bey
3 — Yeğeni askerî Doktor Feyzi bey (Hacı)
4 — Hacı Hıdırlardan Necip Ağa
5 — Oğlu Hacı Faik
6 — Tulumcu Ali Kaya.
7 — Hacı Lütfullah (Efendigillerden)
8 — Mürüdülü Halil bey
9 — Hulusi Müftü Kemal Ef.
10 — Muhtar Ef. zade Necmi Ef.
11 — Hüseynikli oğullarından Şükrü bey
12 — Mahkeme kâtibi Ahmet Ef.
13 — Saraylı Sait bey.
14 — » Sabit bey.
15 — Mısırlı Mehmet Sait
16 — Topcugillerden İbrahim Çavuş
17 — Hüseynikli Hacı Hasan Bev.

Bunların arasında bilhassa Keklik âvlarında büyük şöhret yapmış olanlardan :

a) Selman Ağazâde rahmetli Şeyho ağa (6) bulunuyordu, atıcılıkta da dillere destan olmuştu. Her âvdan dönüşünde çantası tıklım tıklım olan ve omuzlarında deste deste Keklikler asılı olduğu halde şehre giren Şeyho Ağa'nın karşısına kim çıkarsa, âvlarını bunlara birer ikişer dağıtmağa başlar ve hattâ bazan Cami-i Kebir mahallesindeki konaklarına geldiği zaman çantasında bir tek âvın kalmadığı çok defa gögörülen şeylerdendi. Sonraları gözlerini kaybetmekle etrafı, son zamanlarda Geyik âvına merak saldığı ve çok miktarda geyik vurduğu sebebiyle gözlerinin kör olduğuna zahip olmuşlardı.

b) Hacı Hıdırlardan Necip Ağa da meşhur âvcılardanmış.. Güçlü, kuvvetli, Nişancı ve Binici.. Bu son iki spordada şöhret kazanmış ve aynı zamanda At meraklısı ve Binici.. Harput'un meşhur Cirit oyunlarına katıldığı zaman oyunun tarzı değişir ve heyecan artarmış. Bu merak :

c) Oğlu rahmetli Hacı Faik'e de geçmiş olacak ki, o da senede bir defa bizzat Urfa, Mardin, Siverek taraflarına gider, gayet cins ve güzel dört beş tane Arap Tayı satın alarak memlekete getirir ve bunları

(6) Şeyho Ağa, enistem rahmetli Nuri beyle, Âvcılar arasında adı geçen Mustafa Salman beyin babaları ve Fikret Salmanın dedesi.

besliyerek içlerinden en değerlisini kendine ayırır diğerlerini kârla satardı.

d) Tulumcu Ali Kaya ise, meslekinin haricinde âv meraklısı ve bilhassa Keklik âvlarında şöhret yapmıştı. Meydan Tekyesinin tam giriş

Resim : 98 — Rahmetli Hulûsi Kemal Ef.

Hevlinde Tulumculuk yapar ve bunları Tekyenin dış duvarlarına sıra sıra aasr, Harput'un Sakalarına sattığı gibi yaptığı Tulumlar kadar da aynı mevkide içinde meşhur keklikler bulunan bir o kadar da kafesi vardı, bunları merak ve dikkatle beslerdi.

e) Hulusi Müftü Kemal Ef. İlmiyeden olduğu halde âva giderken Cübbesini, Elifî şalvarını bırakarak sivil bir âv elbisesi giyer, üstüne Fişekliklerini bağlar, yalnız beyaz ve büyük sarıklı kavuğu başında olarak çok defa Muhtar Ef. zade Necmi Ef. ile birlikte silahları omuzlarında, bizim pencerelerin önünden geçerek Tilkiler Kayalığına doğru âva giderlerdi.

f) Hüseynikli Hacı Hasan beye gelince : Hacı Hasan bey, aynı zamanda İlmiyeden.. Harput Medreselerinde bütün gençliği boyunca tahsil görmüş ve ilim meraklısı bir zattı. Evinde 400 - 500 kadar nadide ve kıymetli kitapları taşıyan bir kütüphanesi vardı. Kendisi Farsça ve Arapça bilirdi. Sanata ve Bilgiye o kadar meraklı idi ki, yaşının ilerlemesine rağmen Elâzığ'da Yukarı Mezria'da açılan «İpekçilik Mektebi» (7) ne kaydolmuş ve en iyi derecede bu okuldan diploma almıştı. Hacı

(7) Bak. Bu kitabın II. inci cildi. 81 s.

Haşan bey bir zamanlar da uzun süre Hüseyniğin fahrî Belediye Reisliğini de yapmıştı.

Kısa boylu olmasına rağmen, başında beyaz sarıklı Fesi, üzerinde ekseriyetle Köy İmamlarının giydiği pejmürde bir Cübbe olduğu halde

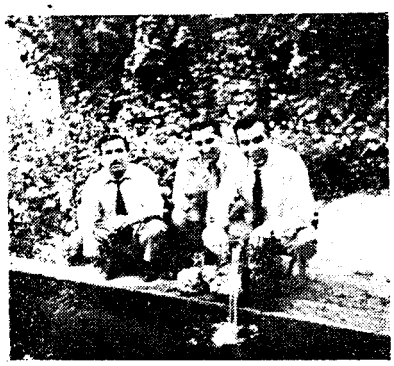
Resim : 99 — Hüseynikli Hacı Hasan Bey

faaliyette ve hemen hemen her yerde hazır ve nazırdı. Çok çalışkan ve yaratıcı karakterde tipik bir zat olmakla beraber At... Bahçe... Güreş ve âv meraklısıydı. Güzel ve cins bir Arap kısrağı vardı. Cirit oyunlarında ve koşularda şöhret yapmıştı. Kendisi ufak tefek bir insan olduğundan bu Dev gibi Kısrağın üzerinde bir Elma kadar kalırdı. Buna rağmen güzel biner ve çok çetin Cirit oynardı, önüne düşen oyuncu ke-

sin olarak sopayı yer ve dönüşünde Kısrağının sayesinde bir kuş gibi uçar ve kurtulurdu.

Bahçe merakı : Hüseyniğin üst tarafındaki geniş bahçesinde bizzat kendisi çalışmakla bahçeyi Cennete çevirmişti. Hele Havuzbaşı, Şadırvaniyle bir şaheserdi. Buranın Projelerini kendi kafasında çizdiği gibi ustalığını da yapı ustalariyle birlikte kendisi yapmıştı.

Havuzbaşındaki Şadırvanın su harekâtını kendi buluşuyla hoş bir hale bağlamıştı. Şadırvanın içinde 15 delik açılmıştı. Bu deliklerin beşinden Şadırvan'a bol su girer ve sonra bu sular on delikten bir sır gibi gizli olarak batar ve nereye gittiği belli olmazdı, sonra etrafa dikkatle

Resim : 101 — Hacı Hasan beyin havuz başından başka bir görünüş.

Resim : 100 — Hacı Hasan beyin Havuz başı

bakacak olursanız suların başka başka yollardan geçirilerek üç olukla büyük havuza döküldüğünü görürdünüz.

Şadırvanın taşları yumuşak Kalker olarak hususi surette Çüngüş'den (8) getirtilerek (1308. R) 1892 tarihinde yapılmıştır. Bence bu gün için 70 yıllık ömrü olan bu Havuzbaşı ve Şadırvan Türk sanatının orijinal bir şaheseri olarak Türk sanat tarihinde önemli yerini almalıdır.

Hacı Hasan bey, aynı zamanda bir pehlivandı. (Güreşçi) Kendini ancak soyunduğu zaman gösterebilirdi. Pehlivanlığın 33 sırrını ve usulünü bilen Hacı Hasan bey, kiminle karşılaşmışsa kahredici bir üstün-

(8) Çüngüş, Diyarbakır vilâyetine bağlı 1525 nüfuslu bir kaza merkezidir.

lükle hasmını yere sermiş ve kendisinin sırtı hiç de yere gelmemiştir. Kuvvet ve kudretine o kadar emindi ki, Diyarbakır'a (O zaman dört günde hayvan veya araba ile gidilirdi.) Yaya olarak üç günde gidip gelirmiş.

Hacı Hasan bey, âv ve âvcılıkta da şöhret almıştı. Kendi bahçesinin üzerinde ve Sarıkaya denilen mevkide bir Deliktaş daha vardı ki, bu kayalıkların etrafı vaktiyle Keklik yuvalariyle doluydu. Kendisi, bu kayalıklara da âvlanmak için büyük bir kaya parçasını adeta bir tandır şeklinde bizzat kendi elleriyle oyarak üç tarafı mazkallı bir Meteris ypmış, her seher vakti tüfeği omuzunda konağından çıkar ve 80 derecelik bir sırtı tırmanarak bu Meterise gelir ve bu meterisde gizlenerek çokça âv yapar ve evine dönermiş.

Hacı Hasan bey, ömrü boyunca üç defa evlenmiş, 25 - 30 kadar çocuğu olmuş ise de bunlar yaşamamış, yalnız üçüncü ailesinden 5 kız, 1 de oğlu vardır. Oğlu Amerikaya gitmiş, iki sene Maden tahsili yapmış ve muvaffakiyetle dönerek şimdi Ereğli Demir ve Çelik Fabrikalarında kısım şefi olarak çalışmaktadır. Hacı Hasan bey, 117 yıl yaşamış, ölümü de her hangi bir hastalığın tesiriyle değil de tabii ömrün sona er-

Resim : 103 — Saffet Çorbacıoğlu
Gene âvda

Resim : 102 — Saffet Çorbacıoğlu
Âv peşinde

mesi dolayısiyle olmuştur. Ömründe hasta olmamış, yukarıdanberi saydığımız âv.. binicilik.. güreş ve bahçe merakı gibi daima açık havada yaşamış ve çalışmış olduğundan sıhhatini bu yönden muhafaza etmiş çelik gibi bir insandı.

Bir avcımız da, bu satırları yazarken tesadüfen karşıma çıktı. Bu avcı, Hacı Hasan beyin torunu, dostumuz Deniz subayı Binbaşı Saffet Çorbacıoğlu'dur. Dedesi kendisini de genç yaşında beraberinde âva götürürmüş.. Âvcılığı dedesinden öğrenmiş ve kendisi de doğrudan doğruya Sarıkaya ve Hüseynik'in bütün âv bölgelerinde âvlanırmış.. Oldukça eski bir âvcı...

Bu gün için de Elâzığ'da âvcılık ve atıcılıkta isim yapmış olanların başında Aziz dostum Bedri Çarsancaklı gelmektedir. Bedri bey, çatı âvında en önde olmakla beraber, uçar keklik âvının da yegâne üstadıdır. Bu gün 75 yaşlarında olduğu halde âv partilerine bir genç kadar kuvvetli ve neş'eli olarak katılır ve muvaffak da olur.

Bedri beyden sonra Çatı ve Uçar âv tekniğinde isim yapmış olanlar da vardır.

1 — Bedri Çarsancaklı.
2 — Oğlu Aslan Çarsancaklı.
3 — Oğlu Ziya Çarsancaklı (9)
4 — Oğlu Cemşit Çarsancaklı
5 — Sırrı Aktok.
6 — Sezai Tatar.
7 — Kemal Teymuroğlu
8 — Efraim Albayrak.
9 — Halil Külhancı.
10 — Kesirikli Ekrem.
11 — Perçençli Nadir.
12 — Güneyçayırlı Ekrem.
13 — Saraç Hanefi
14 — Şatıroğlu Ahmet.

Bunlar, isimlerini öğrenebildiklerim.... İsimlerini öğrenemediklerim de bunlardan çokmuş.. Hatta Bedri beyden aldığım bir mektupda Elâzığ'da bu gün (200) ü mütecaviz Uçar avcısı olduğu işaret edilmektedir.

Şimdi sizlere bu âvcıların, âv sırasında tesadüf ettikleri enteresan bazı olayları da anlatayım :

BEDRİ ÇARSANCAKLI'DAN :

«Âvcı arkaadşlarla sözbirliği ederek bir kaç günlük bir âv partisine çıkmış, âv sahası dahilinde bir tepeye çadırlarımızı kurmuş, yerleşmiştik.. Bu müddet içinde yiyeceklerimizi te'minen bir çok erzak aldığımız gibi iki de kuzu götürmüştük.. İcap ederse bunları da kesip ateş-

(9) Uçar âvındaki mehareti ile 1957 Türkiye atış birinciliğini, 1963 de ise yine Ziya Çarsancaklının başkanlığındaki Elâzığ atıcılık ekipimiz Mağnisada yapılan müsabakada ikinciliği kazanmıştır.

de kebap edecek ve yiyecektik. Kuzular, gündüzleri çadırın etrafında otluyorlar, geceleri de birbirlerine girerek çadırın yanında yatıyorlardı. Bir sabah erken satlerde âva çıkmıştık.. Öğlede çadıra döndüğümüz zaman, her iki kuzunun da kurtlar tarafından parçalandığını, yerdeki kan lekelerinden, kemik parçalarından anlamış, hayrette kalmıştık.. Elbirliğiyle hazırladığımız öğle yemeğini yerken, biraz evvel iki kuzuyu midesine indiren kurtlardan birisinin tekrar çadıra doğru geldiği görüldü. Ben hemen tüfeğimi alarak çadırın arka tarafından çıktım.. Çadırdan ayrılarak daha ileride bir çalılığı kendime siper alarak oturdum.. Kurt yavaş yavaş çadıra doğru geliyordu, tam atış menziline girince nişan alarak bir kurşunla kurdu yere serdim.. Sonra gizlendiğim yerden ayrılarak yavaş yavaş kurdun başı ucuna gittim.. Ayak sesini alınca, kafasını bana doğru çevirdi.. Henüz sönmemiş olan korkunç gözleriyle hain hain bana bakıyordu.. — Beni tanımadın mı? sabahleyin midene indirdiğin kuzuların sahibi... Dedim. Hâlâ ölmemişti.. İkinci bir kurşunla zavallı kuzuların intikamını alarak çadıra döndüm.»

MUSTAFA SELMAN'DAN :

Her sene mevsim gelince, şehre 5 km. mesafede bulunan Çal dağına kol âvına giderdim. Yine böyle bir âv gidişinde kekliğimi kaleye yerleştirdim ve Meterise girdim. Anaç keklik, çağırmaya başlayınca biraz sonra bir keklik zurbası (sürü) nın Meterise doğru geldiğini gördüm ve hazırlandım... Sürü menzile girince tüfeğimi ateşledim, bir kaç keklik düştü, onları aldım; Fakat bunların içinde bir tanesi yaralı olduğu halde kaçmaya başladı, kovaladım. Kekliğin, büyük bir taşın arasına girdiğini ve gizlendiğini görünce oraya kadar gittim.. Kolumu taşların arasına sokarak yaralı kekliği tutabildim; Fakat o sıra elime yumuşak başka bir şeyin temas ettiğini hissettim, dikkatle baktım ki, aynı sığıiakta bir de Tavşan yatıyordu.. İkisini de tuttum, diri diri şehre getirdim ki, emsali görülmemiş bir olaydı bu!...

İBRAHİM ÖCAL'DAN :

Pertek İlçesine bağlı Mercümük köyü civarındaki «Ziyaret Tepe» denilen bir yere âva gitmiştim. Bu tepede bir de bir çitlenbik ağacı vardır ki, dalarına yüzlerce paçavra parçası, iplik bağlanmış olduğu halde adeta donatılmıştı. Bu gibi ağaçların bu şekilde donatılması, altında ermiş bir kimsenin yattığına delâlet ederdi. Seher vakti.. Kekliğimi Kaleye yerleştirdim ve ben de Meterise girerek kısmetimi beklemeğe başladım. Nihayet uzaklardan Keklik sesleri gelmeğe başladı ve keklikler arasında savaş başlamıştı. Gelen kekliklerden bir çoğu Meterise yaklaşmışlardı, o sıra bunlardan beşinin Tuzağa düştüklerini gördüm.. Sevi-

nerek ve fakat soğuk kanlılığımı muhafaza ederek keklikleri almak için yavaş yavaş kaleye doğru diğerken tuzağa düşen keklikler fazla didinerek tuzağı kırarak kaçtılar.. Buna çok sinirlendim, ne yapacağımı şaşırmıştım. Meterise döndüğümde, Çitlenbik ağacının altında yatan ziyarete dönerek : — A, mübarek adam! ben, bu kuşları tutmak istediğimin sebebi, mezarının üstünü kirletmemeleri içindi.. Şimdi varsınlar kıyamete kadar kirletsinler.. bir daha buraya gelirsem iki olayım diyerek âv mahallini terk ettim ve bir daha bu uğursuz yere ayak basmadım.» Diye kendisini teselli etmesi âvcılar arasında gülünç yankılar uyandırmıştı.

SIRRI AKTOK'dan :

«Galatasaray Lisesi Müdürü Rahmetli Macit Saner, Elâzığ Lisesi Müdürü bulunduğu sıralarda bir gün beraberce Konakalmaz Köyüne Keklik âvına gitmiştik. Macit bey, âva çok meraklı ve âvcılarla yarış yapmadan zevk alan ve aynızamanda nüktedan, hoşsohbet bir arkadaştı. O gün her taraf karlarla kaplıydı.. Köye epeyce uzak bir Değirmene kadar gittik.. Orada hafif bir kahvealtı yaptık ve Değirmenci ile de biraz sohbet ettikten ve kekliklerin daha fazla hangi semtlerde bulunduklarını öğrendikten sonra âva çıktık.. Az ilerledikten sonra bir tepeye yanaştık ki, üzerinde bir çok kekliklerin bulunduğunu gördük.. Hızla ve heyecanla tepeye çıktıksa da biraz evvel feryadı koparan kekliklerden bir eser göremedik.. Etrafı tarassüt ederken bir az ileride Tilki başına benzeyen irice bir baş gördüm, hemen tüfeğimle nişan alarak ateş ettim.. Hayvan, bir havalandı ve yere düştü. Macit beye dönerek : — İşte ben âvı böyle vururum, dedim. Cevaben : — Sen mi vurdun? dedi. Tabii ben vurdum, dedim.. Bana dönerek, Sırrı dedi, — sen bir defa tüfek atmadın.. Nasıl olur efendim!... Ben attım, siz atmadınız dedim. O sıra Macit bey, hemen tüfeğini bana doğru kırdı.. Tüfekten duman çıkıyordu ve içinden boş bir kovan çıkararak gösterdi. Ben de tüfeğimi kırdım.. Aynı duman.. Aynı kovan.. Meğer ikimiz de tüfekleri aynı saniyede atmış bulunduğumuz anlaşıldı. Macit bey, âva doğru yürüdü.. Ben de kekliklerin hangi tarafa gittiklerini izlemeye koyuldum. Macit bey, gülerek : — Gel, gel.. Koca âvcı! Bu vurduğumuz bir Kedi dedi.. Aramızda alaylar başladı.. Yanına gittiğim zaman yerde yatan hakikaten sarı renkte kocaman bir kediydi.. Bunu görünce çok üzüldük maneviyatımız kırılmıştı.. Âvdan ellerimiz boş olarak döndük.. Yolumuzun üzerindeki Değirmene yine uğradık.. Değirmenciden sorduk :

— Vah vah dedi, O değirmenin kedisiydi. Yazık oldu. Bununla beraber o sizden daha iyi bir âvcıydı. diye bize bir de taş attı.»

Şimdi Eyip Şedele dostumuzun 1946 yılında yazdığı «Avcılar Destanı» ile bu bölüme de son vermiş olacağım. (10)

Hem bezm-i yârân bir kaç refikiz,
Gam-ü güssa nedir? Gelir bize vız,
Çifteler omuzda, sanki birer'kız.
Pireyi vurmakta şöhretimiz var.

Kimimiz Serdarız, kimimiz Leşker,
Kimimiz rütbeli, kimimiz Nefer,
Eyleriz böylece seyrana sefer.
Manend-i Pehlivan kisbetimiz var.

Ejder - Süvar olup meydana vardık,
Sülündür diyüben Saksağan vurduk,
Tavşanı göricek selâma durduk.
Hazret-i Aliye nisbetimiz var.

Her zaman böyledir, hal-ü kârımız,
Âlaydır, Şakadır; hep şikârımız,
Tazılarda kaldı, çeşm-i çarımız.
Bir uyuz Tavşana hasretimiz var.

(10) Bu bölümdeki noksanlarını, tamamlayıcı samimi mektuplariyle bildiren çok kıymetli dostum Bedri Çarsancaklı ve yakinlerimden Lise Öğretmeni Sırrı Aktok kardeşlerime en samimi şükranlarımı arzetmeği vazife bilirim. Her ikisi de sağ olsunlar.

X

CÜLÛS VE VİLÂDET

Merasimi ve Şenlikleri

a) CÜLÛS :

İclasdan, oturma.. Vilâdet : ise doğma manasına tevellütten gelen Arapça birer kelimedir. Burada ise CÜLÛS : Devrin padişahının tahta oturduğu ve VİLÂDET ise, yine padişahın doğduğu günlere âlem olmuştur.

«Gerek Osmanlı İmparatorluğu, gerekse Selçukiler ve onlardan evvelki devirlerde bir padişahın veya bir Sultanın ölümü veyahut hal'ı (1) üzerine yerine getirilen Şehzadenin, Padişahlığının i'lân edilmesi üzerine yapılan törenin adına CÜLÛS deninlirdi. Taç giyme.. Tahta çıkma.. Bi'at etme.. Hanlâma karşılığı bir terimdir. Bilhassa Osmanlı İmpaartorluğu Törenleri arasında çok önemli yer alan CÜLÛS-I HÜMAYUN, Türk ve Oğuz türelerinin bütün izlerini olduğu gibi saklamakta edüğünden millî bir karakter taşımaktaydı. Ölen veya her hangi bir suretle Saltanattan uzaklaştırılan bir Hükümdarın yerine o aileden bir Şehzadenin geçirilmesi için Türk türesine göre seçim yapılması gerekirdi. Bu seçim usulü, Selçuk Türesinde Kurultaya iştirak eden İl ve Boy bekleri arasında; Osmanlılarda ise 18. inci yüz yılın ortalarına kadar devam eden Vezirler, Emirler ve Bilginlerin katılmasiyle toplanan Şurada yapılırken bil'âhere Sadr-ı Âzamın başkanlığında toplanan Divanda yapılırdı.

CÜLÛS Törenine çıkmadan evvel bir Şehzade, kendisine güvenlik gelmesi için ölen Sultanın odasına götürülür ve ölü kendisine bizzat gösterilirdi. Bundan sonra Emirler ve Vezirler, yeni Sultanın koltuklarına girerek onu Tahtına oturturlardı. Bu törenden sonra yeni Sultan, Baba ve Atalarının türbelerini ziyaret eder.. Sadaka dağıtır ve Askere para saçardı. Bu Tören yapılmadan evvel Padişahın ölümü haberi halktan gizli tutulur ve CÜLÛS'u müteakip beş gün yasa girilirdi. Bu ziyaretler, bil'âhere yalnız Fatihin türbesine inhisar ettirilmiştir.

---

(1) Fetva ile Padişahlıktan uzaklaştırma.

Resim : 104 — 1915 (1331 - R) Yılında Vali Sabit bey zamanında Elâzığ vilâyet merkezinde yapılan bir cülus merasimi.
Müftü Faik Ef. tarafından dua edilmektedir.

Son zamanlarda, ise Padişahın ölümü, DÂRÜSSADE Ağası tarafından Sadr-ı Âzama haber verilir ve bunun üzerine Sadr-ı Âzamın başkanlığında toplanan Divana, İstanbulda bulunan bütün Vezirler, Bilginler, Ocak Ağaları ve İhtiyarları ile diğer Divan Memurları katılarak Şehzadeler arasında en lâyık olan ve yaşca en büyük bulunan seçildikten sonra DÂRÜSSADE Ağası, Divana celp edilerek Silâhdar Ağa ile birlikte yeni Padişahın nezdine gönderilir, olay kendisine bildirilir ve Taht'a çağrılırdı.

Yeni Padişah, Has Oda önündeki Demirkapıdan çıkarak kendisini karşılayan arz Ağalariyle birlikte Taht odasına geçer, burada Hırka-i Saadet yanında iki rek'ât namaz kılarak dua eder.. Yüsüfî Destar ve Samur Erkân kürkü giydikten sonra DÂRÜSSADE ve Silâhdar Ağaların koltuklariyle dışarıya çıkarılarak Bâb-ü-ssade önünde kurulmuş olan Taht'a oturur.. Oturduktan osnra Tören başlardı.. Kanun gereğince ilk önce Nakib-ül-Eşraf tebeiyyet eder.. Sonra Kırım hanzadesi ile Saray Ağalarının tebriklerini kabul eder.. Sonra Şeyh-ül-İslâm... Ardından Sadr-ı Âzam ile öteki Vezirlerle birlikte Hırka-i Şerif odasına gidilir.. Seyh-ül-İslâm Ef. kısa ve fakat beliğ bir duadan sonra bi'at ederek akşamın son saatlerine kadar tebrikler sıra ile devam eder.. Törenin bittiğini Teşrifatcı, etek öperek haber verir.. Bundan osnra Yeni Padişah, huzurda bulunanları selâmlıyarak Has odaya geçer.. Burada biraz dinlendikten sonra, ölen Padişahın cenaze namazına katılırdı.» (2)

b) CÜLÛS BAHŞİŞLERİ :

Yeni Taht'a oturan Padişahlar tarafından etrafında olanlarla Saltanat merkezi olan İstanbul'da bulunan Askerlere ve daha evvelce de bilhassa Yeniçerilere verilen Cülûs bahşişleridir. Bu ücret, Sadr-ı Âzamdan başlıyarak yine İstanbuldaki bütün Devlet memurlarına... Şeyh-ül-İslâmdan başlıyarak Sahn-ı Seman (3) hariç bütün Müderrislere ve Yeniçeri Ağalarından tutunuz da Zağarcılara kadar Devletin merkez Örgütünde görev almış bulunan bütün kişilere Yeni Padişahın birer hediyesi olarak dağıtılırdı. Bu bahşişin azlığı ve çokluğu yeni Pa-

(2) Bak. Türk Ansiklopedisi. Fas. 85 - s. 291 ve dv.

(3) Sahın, lügatçe : Mekânın ortası. Semen de : Kıymet ve paha manasınadır, yani paha biçilmez mevki.. Esesan eski devirlerde bilhassa İstanbul ve sonra Türkiyenin bütün vilâyetlerinde mevcut ilim adamlarına, Meşihat vasıtasiyle Padişahlar tarafından verilen bir takım mansıp ve rütbeler vardı ki, bunlara Rüûs-ı Hümayûn denilirdi. Yani bunların kabiliyet derecelerine ve bilgilerine göre bunlara ilmî bir paye vermek demekti.

dişahın mevkiini ve şahsiyetini yükseltip alçaltmaya kâfi gelirdi. Hele bir zamanlar bu bahşişin azlığı veya hiç verilmemesi çok defa Yeniçerileri isyana sevk etmiş ve Devletin başına umulmaz gaileler açmıştır.

Bu usul, 1389 yılında Kosva sahrąsında Padişah seçilen Yıldırım Bayezit tarafından ihdas edilmiş ve Fatih Sultan Mehmet devrinde ise kanun haline getirilmiş.. Yavuz Selim devrinde CÜLÛS bahşişinin, kimlere ve ne miktar verileceği tesbit edilmiş ve bir Osmanlı altunu 60 Akça üzerinden sayılarak, her Yeniçeriye 3 bin Akça, yani 50 altun CÜLÛS bahşişi verilmesini kanun haline sokmuştur. II. nci Selim de evvelce Vezirlere ve Bilginlere verilen Giyim eşyası dağıtımını men'ederek buna karşılık para verilmesini iradeye bağlamıştır. Hulâsa bu usul, II. nci Abdülhamid'in Taht'a cülûsuna kadar devam etmiş ve o zaman Abdül'hamit tarafından, Hazineden değil de bizzat kendi kesesinden askere 40 - 50 bin lira kadar bir para dağıtıldığı tesbit edilmiştir. (4)

c) CÜLÛSİYE :

Osmanlı Padişahlarının, Taht'a çıkışları dolayısiyle Şairler tarafından kaleme alınan manzûm veya mensûr yazılar, önceleri kâside tarzında kaleme alınırdı.. Ancak II. nci Abdül'hamid devrinde bunlar nesir halinde de yazılmaya başlanmıştır. Cülûsiyelerde: Yeni Hükümdarın Taht'a çıkmasiyle memleketin mutluluğa kavuştuğu, Halkın sevinç duyduğunu, olayın memleket halkı için bir tal'i eseri olduğu, Tanrının böyle bir Hükümdarı Devletin başına geçirmekle millete büyük lütfü olduğu belirtilir ve bu Cülûsiyeleri en güzel ve müstesna tarzda yazan Şair ve Ediplere Padişah tarafından para ve kıymetli hediyeler dağıtılırdı.

Bunlardan başka İstanbul'da bulunan Vükelâ ve Vüzera ile bütün yurtta bulunan Valiler, Mutasarrıflar, Kaymakamlar ve Askerî kumandanlar ve diğer Müessese Müdürleri, A'yan ve Eşraf, Ecnebi Sefarethane ve Konsoloslukları ilgilileri tarafından Mabeyn-i humayuna, tebriki mutazammin sayısız telgraflar çekilir ve bir gün sonra da Padişah namına Mabeyn-i Hümayun Baş kitabetinden, teşekkürü havi cevabî telgraflar yazılır ve bunlar her yıl tekrar edilirdi. Bunlardan sizlere bir Örnek vermekle yetineceğim :

---

(4) Abdül-Hamit, şehzade iken ve Maslâk kasrında otururken Celeplik eder.. sürülerle koyun - kuzu satın aldırır. Onları besler.. Sütlerinden, Yünlerinden ve Etlerinden külliyetli miktarda para kazanırmış.. Hatta Cülûsu sırasında, kendisi bizzat : Sarafı Zarifi'de 60 bin lira kadar bir mevcudum vardı.. Cülûs bahşişını bu paradan verdim, der.

Halk adına CÜLÛS-İ HÜMAYUN (u mutazammin... Belediye Reisliğinden Mabeyn-i Humayuna yazılan Tebrik :

«Hami-i din-i mübin-i islâm, Halife-i ulvî makam Ef. miz hazretlerinin Cülûs-i humayun-i mülûkâneleri rûz-i sa'd efruzunu idrak ile her ferd, tecdid-i şeref ve mesa'det eylediği ve her kalb-i hamiyet malâmâl hiss-i sürur olduğu gibi saye-i ma'deletvâye-i cenab-ı padişahide müstazıll-ı (5) emn-ü refah olan Beldemizde dahi Pây-ü Gedâ (6) ve her sınıf asdika, devam-ı ömr-ü şevket-ü şâhâneye dua ile sineyn-i sabikadan ziyade izhar-ı şevk-ü şadi-i fevkalâde kılındığını ma'el-iftihar arz ile umum sekene-i memleket kulları namına ifay-ı vecibe-i tebrike mücaseret eylerim. Ferman.» (7)

Gerek bu merasim için Saraya, gerekse yine bu günlerde merasimi müteakip Vali ve Mutasarrıflar tarafından Mülkî ve Askerî erkân ile memleket ileri gelenleri için tertip edilen ziyafetlere de şu şekilde davetiyeler yazılır ve gönderilirdi.

«Marûz-i çâker-i kemineleridir ki,

Şeref vukubulan vilâdet-i bahirül-meserret-i hazret-i mülûkânenin icray-ı lâzime-i tebrik ve tehniyeti zımnında Rüesay-ı hâkipay-ı humayun-ı cenab-ı Padişahi ile iktisab-ı sürur ve mafheret olunmak üzere bimennihi taalâ yarınki pazar günü rikâb-ı humayun resm-i âlisinin icrasına müsaede-i seniyye-i hazret-i cihandari erzan buyurulmuş ve leffen mersul-i sûy-i (Taraf) vekâlet penahileri kılınan bir kıt'a pusulada muharrer zevat-ı kiram hazaratiyle ma'an yevm-i mezkûrda saat dört kararlarında Mabeyn-i Humayun-i mülûkâne taraf-ı eşrefine azimet buyurulması iktizay-ı emr-ü ferman şevket unvan-ı huzur-ı şahâneden bulunmuş olmakla mucibince icray-ı iktizası babında emr-ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.» (8)

Bir başkası :

«Vilâdet-i bahirül-mesadet-i hazret-i hilâfetpenahi yevm-i celil-i vacib-üttepcile müsadif olan yarınki perşembe günü perverde-i nia'm-i firavani buyurulduğumuz veliyy-ünni'met vefir-ünnevâl Efendimiz hazretlerinin saye-i i'nayetvâye-i mülûkânelerinde mütahayzan-ı memurin-i mülkiye ve ümeray-ı askeriye ve eşraf-ı mahalliyeden bazı zevat

(5) Himaye ve gölkesi altında bulunan.
(6) Yoksul, ayaktakımı.
(7) Şair Hacı Hayri. Nümûne-i muharrerat, s. 8
(8) Başvekâlet arşivi. Dahiliye. 1256. N. 683

için daire-i hükûmette bir ziyafet tertip olunacağından zat-ı saadetlerinin dahi saat on birde daire-i mezkûreyi teşrife rağbet buyurmaları temennisiyle tezkere-i mahsuse takdim kılındı.» (9)

Sonra bil'hassa merkez-i hilafette (İstanbul) ve diğer vilâyet merkezlerinde çıkan bütün Gazete ve Dergiler, Cülûs ve Vilâdet günlerine mahsus Fevkal'âde nüshalar çıkarır, Padişahı medh-ü sena ve ömr-i şâhâneye dua ve niyaz yollu manzûm ve mensûr makaleler ve medhiyeler yazarlardı. İşte bu Cülûs günlerinden birinde Mamuretül - Âziz Gazetesi de bir makâle yayınlamış ve başına da şu kıt'ayı koymuştu :

«Yevm-i mesud-ı cülûs-ı şehriyaridir bu gün,
Feyz-i şevk-ü mesadet, dünyaya saridir bu gün,
Rûh-perver neşveler her yerde olmuş münceli,
Ravza-i ikbal-i dehrin nev-baharıdır bu gün.» (10)

Bunlardan başka bu günlerin şerefinem emleket hapishanelerinde ne kadar mahkûm varsa bunların arasından, mahkûmiyet sürelerinin üçte birini tamamlıyanlar, halka bir a'tıfet-i mahsusa olmak üzere bir irade-i seniye ile af ve hemen tahliye edilirlerdi. Hatta bunun her yıl tatbik edilmesi için de ayrıca bir irade-i seniye elde edilmiştir ki, örneğni buraya kaydediyorum.

«Vilâdet-i humayun-ı hazret-i Padişahiye müsadif yevm-i mesu'tda, sülüsan müddetlerini ikmal eden mücriminin ihlây-ı sebillerinin usul ittihazına irade-i seniye şerefsadir olmuştur. 6.Şubat.1307 - N. 256» (11)

d) MERASİM VE ŞENLİKLER :

İşte bu günlerin sene-i devriyesine tesadüf eden her gün ve her gece bütün anayurt'da gerek hükûmet ve Belediyeler, gerekse Halk tarafından törenler ve muazzam şenlikler yapılırdı ki, bu günlere, Halk tarafından Donanma (Donatılmaktan) denilirdi. Gündüzleri merasim resmî, geceleri yapılan şenlikler ise halk taarfından hususi olarak hazırlanır, o günü Şehir ve Kasaba halkı —Köylere kadar— sanki birer bayram günü yaşarlardı. Esas mutantan âlaylar, şenlikler, bir şehr-âyin halinde payitahtta (İstanbul) yapılırdı.

Yirmi yıl kadar devrini yaşadığım II. nci Sultan Hamidin Vilâdeti:

---

(9) Şair Hacı Hayri. Nümûne-i muharrerat. s. 59
(10) Şair Hacı Hayri. Nümûne-i muharrerat. s. 153
(11) 1310. H. tarihli Mamuretül-Âziz salnamesi. Belediye kütüphanesi. N. 24/7

21.Eylül.1842 den, Cülûsu ise her yıl 31.Ağustos.1876 dan başlamak üzere, hal'ı tarihi olan 27.Nisan.1909 tarihine kadar devam etmiştir.

Merasim günlerinin Halka i'lânı, bir gün evvel Hükûmet konağı ve sair resmî binaların Türk bayrakları ve Söğüt dalları ile süslenmeğe başlandığı dakikalarda anlaşılırdı. O günler, resmî daireler ve mektepler ta'til edildiğinden mektep çocuklarına düğün bayram olurdu.

Gündüzleri yapılan merasim: Pırıl, pırıl, parlayan sırma şeritli kılıçlar kınlarından çekilmiş olduğu halde ellerinde bulunan, resmî üniformalı subayların idaresindeki muntazam Askerî birliklerin Vilâyet merkezindeki kışlalarından çıkarak Hükûmet konağına doğru, önlerinde Bando takımı olduğu halde, sırasiyle Silistire, Cezayir, İzmir, Hamidiye marşlarını çalarak yürüyüşleriyle başlardı bu sesi işiten halk ve bilhassa çocuklar, caddelere dökülür.. Bu çok muntazam ve boyları 1.70 - 1.85 arasındaki yağız Askerlerin, Bandonun âhengine ayaklarını uydurarak Arslanlar gibi Rap.. Rap.. yürüyüşlerini seyreder ve Hükûmet konağına kadar bu birliği takip ederlerdi. Birlik Hükûmet konağına gelince, öndeki geniş meydana girer ve tabur kumandanının verdiği sert bir kumanda ile Rap diye durur, ikinci bir kumanda sola döner.. Üçüncü bir kumanda ile de omuzlarındaki silâhları âni ve muttarit bir sesle yanlarına alır ve istirahata geçerlerdi.

Bunları ta'kiben başlarında Mektep Müdürleri ve yardımcıları ve tedris hey'etleri oldukları halde siyah veya lâcivert çuhadan ma'mul formalı elbiseleriyle Sultanî - İ'dadî mektebi ve sonra Dahiliye zabitlerinin idaresinde Askerî Rüştiye mektebi talebeleri, adeta Askerî bir birlik halinde gelir, Askerin karşısında iki sıra halinde yerlerini alırlardı.

Bu sıra yine resmî sırmalı elbise ve kılıçlariyle bil'umum rütbe sahibi memurlar ve sivil büyüklerle, üzerlerinde geniş ve parlak kumaşlardan yapılmış Binişler ve başlarındaki beyaz sarıklarının üstünde dört parmak eninde sarı sırmalı kordonlar bulunduğu halde Kadı Ef., Müftü ve Müderrisler, Akalliyetleri temsil eden Ermeni ve Süryani Murahhasları.. Ecnebi Kültür Müesseselerinin Direktörleri.. Osmanlı ve Ziraat Bank Müdürleri.. Birer ikişer gelmeğe başlarlar ve yukarı katta bulunan büyük merasim salonunda yerlerini alırlardı.

Nihayet Hükûmet konağının önündeki cadde üzerinde ve Dış kapı hizasında bekleyen bir Borazanın: Düüüt!... diye işareti üzerine yukarıdakiler aşağıya mermer sahanlığa inerler.. Birliğe : Hazır ol! kumandası verilince Asker ve Mektep öğrencileri bulundukları yerde vaziyet alırlar.. O sıra Vali ve Kumandanın önlerinde ve arkalarında süvari Jandarmalar ve Yaverleri olduğu halde geldikleri görülür.. Dış kapıda arabalarından (Payton) inerler.. İçeriye doğru yürümeğe başlarken;

Tabur Kumandanının: — Asdur! Selâm dur!.. Kumandası üzerine silâhlar, yandan omuza ve omuzdan öne alınarak selâm vaziyetine geçilir.. Vali ile Kumandan bir arada, siyah ve sırmalı merasim elbiseleriyle, göğüslerinde çeşitli nişanlar.. Sol ellerinde kılıçlarının kabzası.. Sağ elleri kaşlarının üstünde olduğu halde merasim kıt'asının önünden geçerler.. Buna şimdi teftiş deniliyor.. Vali ile Kumandan merdivenlerden çıkarken orada olanlar tarafından selâmlanırlar.. O sıra, yüzler Askere, Mekteplilere, Halk topluluğuna çevrilir.. Asker selâm vaziyetinden alınır.. Mektep idarecileri tarafından hitabete kabiliyetli talebelere vazife olarak verilmiş olan nutuklar, meydanın ortasına çıkan talebeler tarafından yüksek sesle okunur ve alkışlanırlardı.

Hiç unutmam.. Yine böyle bir merasimde bizim sınıfdan rahmetli Çötelizade İn'am beyin okuduğu nutuk, etrafda ilgi çekmiş ve çok alkışlanmıştı.. Bizler de mektebimiz (Mülkiye İdadisi) adına gurur ve sevinç duymuştuk.

Bu nutukları ta'kiden memleketin meşhûr vaızı olan Hacı Mehmet Sait veya Müftü Faik Efendiler tarafından ömr-ü şâhânenin müzdadı, millet ve memleketin refah ve saadeti hakkında beliğ bir dua yapıldıktan sonra, asker tekrar selâm durumuna geçer ve yine Borazanın işaretiyle; Umum tarafından yüksek sesle üç defa; «Padişahım Çok Yaşa!...» diye bağrılır.. Sonra Asker selâm vaziyetinden alındıktan sonra Vali ve Kumandan önde, diğer ümera ve davetliler arkada oldukları halde yukarı Salona çıkılır.. Sırasiyle protokol gereğince tebrikât başlar.. Sonunda misafirlere kahveler, sigaralar ikram edilerek merasime son verilir.. Mekteplıler ve Askeri birlik geldikleri gibi, Vilâyet konağından ayrılarak Askerler kışlalarına, talebeler mekteplerine dönerler.. Halk da bunlarla dağılırdı.

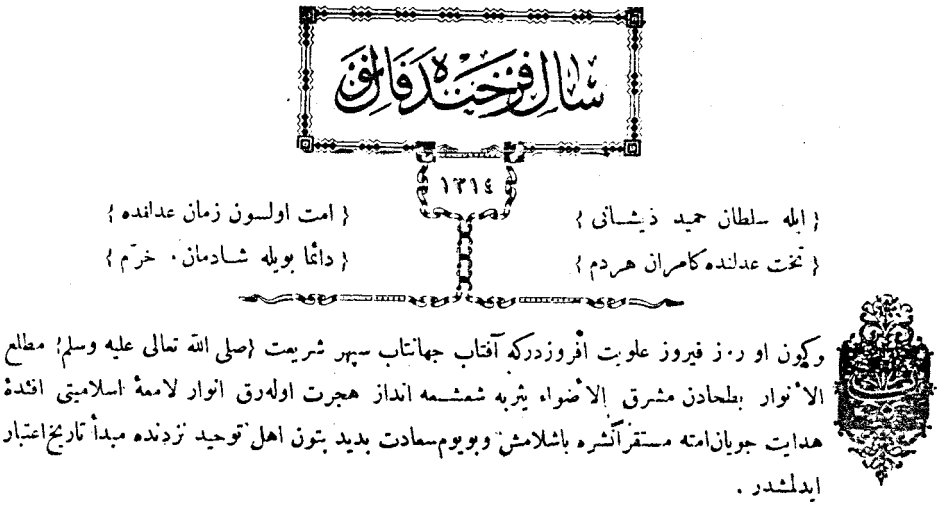
Geceleri ise bu şenlikler, bilhassa halk arasında yapılır ve halk tarafından kutlanılırdı. Bütün resmî daireler ve meydanlar Bayraklar.. Söğüt daları ve çiçeklerle donatılır.. Meydanlarda Meş'aleler.. ve bir tarafdan diğer tarafa yüksekten gerilmiş iplere yüzlerce barutlu fişekler ve ağaç sehpalar üzerine Çarh-ı Felekler tesbit edilmek suretiyle hep gündüzden hazırlanırdı. Güneş batınca bu meydanlar insanla dolmaya başlar, öyle bir ân gelirdi ki, iğne atacak yer bulunmazdı. Caddelerdeki ve bilhassa büyük Tüccar hanlarındaki mağazalar, rengâ-renk ipek kumaşlarla süslenir ve aydınlatılırdı.. Meydanın bir tarafında Askerî bando Millî marşlar çalarken, diğer taraflarda sayısız Davullar ve zurnalar çalınır ve Davulların önünde Halaylar çekilirdi. Bu olaylar arasında Barut isleri gösterilerine başlanır.. Yıldızlar saçan Çarh-ı Felekler.. Çocukları korkutan ve etrafı telaşa veren, yüksekten geçirilmiş iplere bağlı ve barutlu fitillerle birbirine raptedilmiş oyuncaklar, ateş-

lenince bir biri ardından top gibi patlamaları ve yine halk tarafından atılan binlerce havaî fişeklerin gök yüzünü aydınlatmaları ve patlamaları doğrusu görülecek şeylerdendi. Biz gençler ve bilhassa çocuklar, bu geceleri ve bu günleri ne merak ve heyecanla bekler ve seyrederdik.

e) YILBAŞI ve YILBAŞI TEBRİKLERİ :

Yine bu cümleden olarak o devirlerde Padişahlara Yılbaşı tebrikleri, Gazete ve Dergilerde yine bir çok Medhiye ve Şiirler neşredilirmiş.. 30.Mayıs.1312 (1896) gün ve 40 sayılı İstanbul'da yayınlanan «Malumat» isimli dergide o tarihlerde hicrî yılın resmî yıl ve Muharrem ayının birinci gününün de Yılbaşı olarak kullanıldığı ve yine muazzam ziyafetler çekildiği ve bilhassa Saraya çekilen tebrik telgraflarının Dergi ve Gazetelerde çıkan yazıların çokluğu nazar-ı dikkati celp etmektedir.

Bu konuda çıkan Malumat dergisinin buna tahsis ettiği sahifenin başında aynen şu cümleyi görmekteyiz :

سال فرخنده فال

١٣١٤

{ الله سلطان حميد ذيشانى } { امت اولسون زمان عدالنده }

{ تخت عدالنده كامران هردم } { دائما بويله شادمان . خرّم }

وكون او روز فيروز علويت افروزدركه آفتاب جهانتاب سپهر شريعت {صلى الله تعالى عليه وسلم} مطلع الانوار بطلعادن مشرق الاضواء بثربه شمشمه انداز هجرت اولهرق انوار لامعهٔ اسلاميتى افندمز هدايت جويان امته مستقر آنشره باشلامش وبويوم سعادت بديد بتون اهل توحيد تزدنده مبدأ تاريخ اعتبار ايدلشدر .

Resim : 105 — Eski devirlerde yıl başlarında bütün memleket matbuatı padişahı tebrik ve takdis yollu makaleler yazarlardı.

SAL-İ FERHUNDE HAL-İ NEV (12)
1314

ve bunun altında şu kıt'a yazılı :

«Eyle Sultan Hamid-i zi şanı
Taht-ı adlinde kâmuran her dem
Ümmet olsun zaman-ı adlinde
Daima böyle şadüman hurrem.»

ve ortasında bir yığın tomturaklı nesir yazılar ve sonunda yine bir nazım parçasiyle Padişahı med-ü senada..

«Ey Padişah-i serir-i re'fet
Hep ediye-hanın oldu ümmet
Tahtında müdam kâmkâr ol
Hurşit gibi zıya nisar ol
Eltafınız eylemkete her dem
«Tahir» gibi asdıkay-ı hurrem
Binler yaşa, ey şeh-i muazzam
Dınsın sana Padişah-ı a'zam.»

(12) Sal. Sene - Ferhünde. Hayirli, mübarek - Fal. Uğur, Yümünlü - Nev. Yeni. Yani hayirli ve uğurlu yeni bir sene.

XI

1908 MEŞRUTİYETİNİN HARPUT ve ELÂZIĞDA İLANI GÜNLERİNE AİT HATIRALAR

a) MEŞRUTİYETİN İLÂNI :

Harput - Elâzığ kasabalarında kıyametler kopuyor.. Bu iki şehir halkı genciyle, ihtiyariyle, çoluk çocuğuyla ellerde bayraklar.. Dillerde Yaşasın Hürriyet!. Yaşasın Ühüvvet!.. Yaşasın Müsavat âvâzeleriyle her gün sanki birbirine giriyor çıkıyor gibi..

Bu iki şehrin meydanları, caddeleri, sokakları kendi sekenelerinden başka uzak - yakın köylerden, kasabalardan gelen binlerce insanla hınca - hınç dolu!.. Türk, Ermeni, Kürt, Süryani birbirleriyle el ele.. Sarmaş dolaş.. öpüşüyorlar.. Ellerde Bayraklar!.. Yaşasın Hürriyet!.. Yaşasın Adalet!.. Yaşasın Müsavat!.. âvâzeleri göklere yükseliyor..

Bu gürültü, bu neş'e ve bu kabarış ne içindi? Bunun farkında olanlar da, olmayanlar da bu cereyana kapılmış koşuyor ve bağırıyordu.. Yaşasın Hürriyet!.. Yaşasın Ühüvvet!.. Yaşasın Müsavat!..

Kalabalık, şehrin bir tarafından diğer tarafına akıyor gibi.. Küçüğünde de, büyüğünde de neş'e ve heyecan haddini bulmuş.. Yüzler gülüyor.. Göğüsler kabarık!.. Önlerinde Bando olduğu halde Askerî birlikler, Kışladan Hükûmet konağına, Hükûmet konağından kışlaya adeta mekik dokur gibi!.. Yaşasın Hürriyet!.. Yaşasın Adalet Yaşasın Müsavat!..

Şimdiki Çiçek otel binası, o zaman İttihat - Terakki kulübüydü. Bu insan kütlesi, Kulübün önüne gelince durakhyor.. Durakladıkça da dalga kabarıyor ve genişliyor.. Yaşasın Hürriyet!.. Yaşasın Ühüvvet!... Yaşasın Müsavat!..

Derken, ayaklarında parıl parıl mahmuzlu çizmeler.. Üzerlerinde lâcivert çuhadan gıcır gıcır elbiseler olduğu halde, bıyıklar Almanvâri yukarıya doğru, yeni kalıptan çıkmış gibi.. Ya bir genç subay veya he-

men hemen aynı kıyafette bir sivil (Jöntürk) (1) Kulübün kapısının önüne getirilen bir iskemle üzerine çıkıyor, olanca hızı ve olanca heyecaniyle nutuklar söylüyor.. Kütleyi coşturuyor alkışlanıyordu.. Yaşasın Hürriyet!.. Yaşasın Adalet!.. Yaşasın Müsavat!..

Oradan Hükûmet konağının önüne.. Sonra yukarı büyük Meydana.. Ermeni Patrikhanesine.. Bir Mektebin ve nihayet kışlanın önüne gelince, burada kütle daha kabarıyor ve daha hamasetleniyordu.

Bu günlerin geceleri de gündüzleri kadar kalabalık ve coşkundu... Şehirler aydınlık içinde.. Lokantalardan, Köşe Meyhanelerden, tamamen süslenmiş ve aydınlatılmış bazı Mağaza ve Dükkânlardan etrafa dağılan kesif İspirto kokuları insanın nefesini tıkıyor.. Fener âlayları birbirini takip ediyor.. İstipdat idaresi kalkmış, yerine meşrutî idare kaim olmuş.. Zulüm kalkacak.. Her şeyde Adâlet hâkim.. İçte dışda huzur başlıyacak.. Herkes —Cins ve mezhep farkı olmaksızın— dost ve kardeş olacak.. Hapishaneler boşalacak.. Mahkemeler kapanacak.. Birbirlerine sarılan, sarılana, öpüşen öpüşene.. İşte böyle bir hay-ı hûydur gidiyor..

Bu şenlikleri, bu merasimi ve bu tezahüratı idare eden bir tertip hey'eti var.. Çeşit çeşit Dekorlar hazırlanıyor.. Bakıyorsunuz öğleden sonra, önde Askerî Bando.. Bir tabur Asker.. Bir yığın mektep talebesi.. ve sonra bunların arkasından Gerdûne-i (2) timsal-i Hürriyet!.. Yavaş yavaş ilerliyor.. Bu paytonda, Hürriyeti temsilen bir Ermeni delikanlısı (3) kız kıyafetine sokulmuş.. Üzerinde topuklara kadar beyaz ipekli bir Entari.. Başında sarı ve uzun takma saçlar, tüllerle süslenmiş.. Omuzlarında iki ufak beyaz kanatlarıyla sanki bir Melek.. Huri mi, Gilman mı kimse farkında değil.. Göklerden hürriyeti bizlere o getirmiş gibi gurur içinde..

Bu timsal-ı Hürriyet, bir paytona bindirilmiş.. Sağında solunda yine böyle süslü daha ufak tipde bir kaç kız çocuğu.. Bunların ellerinde

---

(1) Sayın okuyucularım! Bu tiplerden şimdi size mael'esef örnek veremiyeceğim. Ancak eski dostumuz rahmetli Hacı Kaya ölmeseydi, onu gösterebilirdim. O, bu kıyafeti böyle bir günde kabullandı ve ölünceye kadar de üzerinden çıkarmadı.. Ayağında çizme.. Sırtında Gocuk.. Bıyıklar simsiyah uçları yukarıda.. Hatta bu kıyafeti ile Atatürkün de dikkat nazarını üzerine çekmişti ki : Atatürk Elâzığ'ı ziyaretlerinden birisinde Hacı Kaya ile karşılaşınca : Âlây yollu : — Bu kıyafetinle Hacı, Stalin'e benzemek mi istiyorsun. demiş.. Hacı Kaya, hemen cevap vermiş : — Hayir Paşam! O bana benzemek istiyor. deyerek, Atatürkü güldürmüştür.

(2) Gerdûne : Dönücü ve dönen manasına Farsca bir kelimedir. Tekerlekleri dönerek gittiği için arabaya da Gerdûne denilmiştir.

(3) Bu delikanlı, yukarı meydanla aşağı meydan arasında ve sağ kol üzerinde taş bir mağazada ticaret yapan Mavigözlerin 13 - 14 yaşlarında çok güzel ve yakışıklı bir çocuğuydu.

taşıdıkları Türk bayraklarının kırmızı renkleri yüzlerine aksedince timsal-i Hürriyet bir kat daha güzelleşiyor..

Paytonun atları yok.. Hürriyete aşık insanlar tarafından çekiliyor.. Bu Gerdûnenin arkasından binler ve binlerce insan hükûmet konağına doğru yürüyor.. Alây bir yerde azıcık durdumu, bir takım fırsat kollayıcılar, hemen arabaya atlıyor.. Timsal-ı Hürriyetin boynuna sarılıyor.. Yüzlerini öpen öpene..

Nihayet âlay, Vilâyet konağının önünde yerini alınca Vali Halit bey, yanında Fırka kumandanı Mustafa Naim Paşa olduğu halde alayı karşılamak üzere Vilâyet makamından aşağıya inerler. Burada da yine aynı tip şahsiyetler tarafından âteşin nutuklar söylenir ve etrafdan alkış tufanı.. Yaşasın Hürriyet!.. Yaşasın Adalet!.. Yaşasın Müsavat!..

Şimdi buradaki merasim bitince İttihat - Terakki kulübünün önüne gidilecek.. Vali ve Kumandanı da âlayın önüne alıyorlar.. Caddeye çıkılınca bir de bakıyoruz, Vali Hürriyet arabasının ön taraf sağında, Kumandan ise solunda Araba atlarının yerine arabayı çekiyorlar.. Bu olay, bilmem kendi istek ve rizalariyle mi oldu? Hiç de zannetmem! Yoksa bu muazzam kütleyi sevk-ü idare eden her hangi bir Jöntürk subayın emir ve işaretiyle mi oldu? Kimse farkında değil.. Vilâyetin mülkî ve askerî yüksek makamlarını idare eden bu iki zat, arabayı çektiler.. Çektiler.. İkisi de şişman.. İkisi de yaşlı.. O güne kadar arabalarından inmemiş ve ayaklarını yere basmamış olan bu iki Devlet adamı, yüzlerinden, gözlerinden terler aka aka arabayı çektiler.. Çektiler.. Ta kulübün önüne kadar.. Yaşasın Hürriyet!.. Yaşasın Ühüvvet!.. Yaşasın Müsavat!..

b) ERMENİLER :

Harput'un meşhûr Belediye caddesi üzerinde (DEMİRLİ HAN) namiyle çok büyük bir Tüccar hanı vardı, ortasında geniş bir âvlusu vardı ki, hariçten idhal mali getiren yüzlerce Deve, Katır ve Beygir katarları bu hanın içine girerek getirdikleri eşyayı âvluya yıkar.. Aynı zamanda buradan da ihraç maddesi yükliyerek çıkar giderlerdi. Demir kapısı, Develerin ve yüklü diğer hayvanların serbestçe girip çıkmaları için geniş ve yüksek yaptırılmıştı. Bu âvluya bakan mağazalar kâmilen manifotra mağazalariydi, çoğu da Ermenilere aitti. Üst katlardaki sıra sıra odalardan bir kısmı yazıhane, bir kısmı da taşradan gelen Tüccarlar için Otel gibi kullanılırdı.

İşte 1908 (1324. R) Meşrutiyet ilânı sıralarında Ermeniler tarafından bu handa bir gösteri tertip edilmişti :

Hanın dış tarafı ve bilhassa büyük kapısı yüzlerce Türk bayrağı, renkli kurdelalar, Söğüt dalariyle.. İçindeki mağazaların pencere ve kapıları ise rengârenk kıymetli ipek kumaşlarla süslendirilmişti. Bazı genç arkadaşlarla birlikte bu Törene ben de davetliydim. Muayyen vakitte birleşerek gittik.. Ermeni gençleri arasındaki arkadaşlarımız tarafından karşılandık ve hususi surette ayrılan yerlerimize oturduk. Hanın üst katı da, alt katı da merdivenlere kadar hıncahınç insanla doluydu.. Misafirlere şerbetler, şekerler ikram edildi.

Nihayet geniş âvlunun ortasına, dört kişinin kolları arasında taşınan kapalı bir sandık getirilerek konuldu. Herkesin merakını çeken bu sandık, hayli zaman âvlunun ortasında kaldı.. Etrafda çıt yoktu. Sonra Söğütlü kilise Ermeni mektebi öğretmenlerinden ismi, galiba Serkis Ef. idi kısa boylu, kamburca, gözleri miyoplu bir zat hafif adımlarla sandığın başına gelebildi ve yine hayli zaman hareketsiz ve sessiz sandığın başında ayakta durması halkı sinirlendiriyordu. Sonunda başını kaldırdı.. Miyoplu gözleriyle etrafı bir süzdükten sonra Ermeni şivesiyle :

— Huzzar-ı Kirâm! (4) diye söze başladı. Bu cümleden sonra yine hayli konuşmadı.. Mürakebeye varmış gibi nerde ise sandığın üzerine kapanacaktı. Bilmem bu acayip hareketiyle halk da bir heyecan yaratmak mı istiyordu? Tekrar başını kaldırdı :

Biliyırmısınız bu sandığın içinde ne var? diye kütleye bir soruda bulundu.. Bunu hiç kimse bilemediğinden sorgu cevapsız kaldı.. Ve yine başını sandığın üstüne doğru eğdi ve sesini kesti. Aradan yine hayli zaman geçti.. Tekrar başını kaldırarak, yüksek sesle ve kendine has şivesiyle :

Hurriyet.. Hurriyet!.. diye bağırmaya başlayınca bir âlkış tufanı daha koptu. Yaşasın Hürriyet!.. Yaşasın Müsavat!.. Yaşasın Adalet!...

Bu hale bir çok muzipler gülüyor, sonu, ne gelecek diye merakla bekliyorlardı. Nihayet sandık açıldı ve içinden 7 - 8 yaşlarında güzel bir Ermeni kızı çıkardılar.. Üzerinde kırmızı - Beyaz renkte ipekli bir Entari, omuzlarında beyaz beyaz ufak kanatlar vardı.. Bu da göklerden inmişe benzetilmişti.. Öğretmen, yine aynı sistemle ve bozuk Türkçesiyle davetlileri sıkan bir nutuk çekti ve sonra da, Timsal-i Hürriyet omuzlara alınarak âvlunun dört bir tarafında dolaştırılarak alkışlandı.. Yaşasın Hürriyet!.. Yaşasın Ühüvvet!... Yaşasın Müsavat!...

---

(4) Huzzar, eski yazıda noktasız (H) ile yazılırdı. Harput.. Hançer.. Hıdır.. da olduğu gibi. Nutuk çeken öğretmen noktalı (H) ile söze başlayınca etrafda gülenler çok olmuştu.

Sonra Ermeni gençleri tarafından bazı müzik parçaları çalındı ve dağıldık. Aradan yarım asrı mütecaviz bir zaman geçtiği halde bu sahneyi de unutamıyorum.

c) DERSİMLİLER : (TUNCELİ)

Yine bu tertip heyetlerinin teşebbüsiyle Dersimden 300 - 400 arasında bir topluluğun tabur halinde evvelâ Harput'a, sonra da Elâzığ'a gelmeleri ve şenliklere katılmaları da oldukça heyecanlı ve enteresan olmuştu; Çünkü tarih boyunca isyan halinde bulunan ve dolayısiyle bölge halkı üzerinde mal - can korkusu izleri bırakan Dersimlilerin gelişini haber alan halkın bir kısmı korkularından evlerine çekilmişler.. Çoğunluk da bunları görmek için caddelere dökülmüş, bunları alkışlıyordu..

Resim : 106 — 50 - 60 yıl evveline ait bu resim, bir Bölge (Dersim) halkının geyinis tarzını bizlere göstermekle önemlidir.

Bunlar o kadar güzel tertip ve sevk edilmişlerdi ki, bu intizama hayran kalmamak elde değildi. Tam Dağlı kıyafetleriyle ayaklarında Çarıklar.. Bacaklarında Dresimin yerli ince abasından ypılmış beyaz kar gibi Şalvarlar.. Bellerinde sıra sıra, göğüslerinde çaprazvari cephanelikler.. Omuzlarında Mavzer Tüfekler.. Başlarında siyah ipek puşular sarılı, bembeyaz ve uzun Külâhları olduğu halde giydirilmişlerdi.

Esasen gürbüz ve yakışıklı olan Dersim halkı arasından seçilmiş olan bu gençler, yek - nesak ve temiz giyinişleri de bu gürbüzlük ve güzelliklerini bir kat daah artırmıştı.. Askerî bir birlik kadar intizam dairesinde yürüyorlardı.

Birliğin önünde güzel bir kırat üzerinde, sağında ve solunda seyisleri olduğu halde bir tek Ağaları vardı ki, seyisleri ve kendisi de aynı kıyafetteydiler. Halk tarafından Dağkapısına kadar teşyi edildiler.. Yaşasın Hürriyet!.. Yaşasın Adalet!.. Yaşasın Müsavat!..

Bu intizamla Elâzığ'a indiler.. Orada da coşkun tezahüratla karşılandılar ve Elâzığlıların misafiri olarak kaldılar.. Hele geceler, sabahlara kadar sayısız Davul - Zurna ekipleri karşısında, bunların gurup gurup Halây tutmalarının ve çeşitli oynamalarının manzarası gözlerimin önünde ve söyledikleri Dağ havalarının ve çaldıkları Kavalların sesleri hâlâ kulaklarımda gibi..

XII

GÖZ DEĞMESİ

GÖZ DEĞME : Buna Arapça, İsabet-i a'yn ve Farsca da Kemnazar denildiği halde, bu terkipleri biz de aynen almış kullanmaktayız. Bununla beraber bizde nazara uğradı tâbiri de vardır.

Araplar, ayrıca İsabet-i a'yn'e «Ayn-ül-kemal» da diyorlar. Çünkü vaktiyle HÜZEYL kabilesinden Kemal nâmında meşûm bir kimse varmış... Her neye baksa onu hemen helâk edermiş... Bu sebeple İsabet-i ayne «Ayn-ül-Kemal» demişler...

Bununla beraber bu konuyu te'yit edecek ve kıssadan hisse alınabilecek bir hikâye de daima dillerde dolaşır dururdu. Şöyleki:

«Bir memlekette birbirine zıd ve hasım ve birbirini çekemeyen iki iş adamı varmış... Bunlardan birisi, memlekete binlerce liralık idhal mali sipariş etmiş ve sipariş ettiği mallerin de deve katarlariyle bu gün, yarın şehre geleceğini haber alan ikinci tüccar, hırsından ve çekememezliğinden dolayı buna nasıl mani olacağını düşünürken, Kemal ayarında kem - nazarlı olduğu bütün şehir halkınca bilinen bir kimse ile karşı karşıya gelince, nezdine çağırarak: — Yarin falan saatte şehre bir deve katarı girecektir, o katara bakmanızı istiyorum... Sana yüz altın vereceğim! Deyince adam sevinçle bu teklifi kabul ederek mutabık kalmışlardır. Ertesi gün bu adamı nezdine alarak şehrin dışına çıkmış ve caddeye nazır gizli bir kayalığın arasına girerek katara intizar etmekte iken şehrin ilerisindeki bir boğazdan katarın çıktığını gören tüccar, heyecanla adama : — İşte katar boğazdan çıkıyor ve şehre doğru geliyor... Hazır ol! diye emir veriyor. Katar yaklaşdıkca: — Haydi bak sana! diye israr edince, adam: — Ben göremiyorum! diye cevap veriyor. Tüccar, bütün telâş ve heyecanı ile: — İşte karşımızda... Nerede ise önümüze gelecek... Baksana! Bunun üzerine adam: — Sende de amma göz varmış... Ben hâlâ göremiyorum, sen nasıl gördün? deyince tüccarın iki gözü de o anda kör olmasın mı? Hasmının katarını yok etmek isteyen bedbaht Tüccar bu uğurda kendi gözlerini kaybetmiş ve bu suretle iki suçlunun şehre dönüşleri pek acı ve hazin olmuştur.»

İşte gözdeğme inancı bu gün için Doğu ve Batı halkı arasında hâ-

lâ devam edip gitmededir... Bu inanç, zannedildiği gibi geri ve iptidai milletlerde değil, diğer üstün ve Batı medeniyeti ile yuğrulmuş olan milletler arasında da hüküm sürmede ve buna karşı bir çok korunma tedbirleri alınmaktadır.

İslâm dininde de buna yer verilmiş ve hattâ Hazret-i Peygamberin göz değmesine karşı daima Âyet-el-kürsü okuduğu ve etrafındakilere de ayni şeyi tavsiye ettiği Hazret-i Ayşe tarafından rivayet edilmektedir.

Her memlekette olduğu gibi aileler arasında tahtaya vurmak... Tükürür gibi Tü... Tü... demekle beraber çocukların umuzlarına ve boyunlarına takılan HAMÂİL... NÜSHELER (1)... Mavi nazar boncukları... Sihirli tılsımlar ve saire gibi şeylerle fena gözden sakınılmaya çalışma adetleri Harput'da da vardı.

Batıda da «JETTATORE» denilen kemgözlü tipinin muhtelif memleketlere göre değişmesi ve her memlekette ayrı ayrı şekil ve inancın hâkim olduğu dikkate şayan bir olaydır. Almanya'nın Hamburg şehrinin meşhur Göz Mutahassislerinden Dr. S. Seligmann, bu konu üzerinde iki büyük eser yazmıştır. «Onun kanaatına göre, hemen bütün dünya milletleri arasında şu veya bu şekilde kök salmış batıl bir inançtan başka bir şey değildir, der. Bu gibi batıl inançlar, bu gün hâlâ zannedildiği gibi yalnız köylüler, cahiller arasında değil, münevverler arasında da hüküm sürmektedir. Avrupa'da da, Arabistanda olduğu gibi bellibaşlı kemnazarlılar çoktur. Meselâ, Papa IX ncu PİE de zamanının en korkunç kemnazarlısı sayıldığı gibi, bundan başka XVI ncü LOUİS... III ncü NAPOLYON ve Bestekâr OFFENBAHC'ın da isimleri bu olaya karıştırılmıştır. Bilinen bir şey varsa o da nazarın, bilhassa inanana zarar verdiğidir ve bu olsa olsa bir tesadüfden başka bir şey olmadığını iddia eder.»

Harput'ta da bazı kemnazarlı insanlara tesadüf edilirdi. Bunların arasında en meşhurları : Hüseynlikli Çilsiz zade İsmail Ef. ve Kara Hacıgilin Ahmet ağaydı. Bunların gözleri insanı bile eritirdi.

---

(1) Nusha : Dua şeklinde yazılan kâğıt.. Muska manasınadır. Şu beyt, ne kadar de güzel ve yerinde bu konuya misal gösterilmiştir.

«Nushan maraz-i aşka deva eylemedi hiç
Ey şeyh-i keramat-furûş! Ez de suyunu iç»

Nusha, bazı hastalıkları veya başka sıkıntıları gidereceğine inanarak üstte taşınan, suda ezilip içilen veya yakılıp tütsülenen kâğıt ki, çok defa üçken şeklinde katlanır ve ince bir muşambaya sarılarak üzerine mavi kumaşdan bir kap da dikilerek içine konulur ve böylece kullanılırdı.

XIII

HARPUT'UN DELİLLERİ

Deli, Lügatçe : Sosyal düzeni bozuk olan, akıllarını kayp etmiş ve yaptıklarından mes'ul tutulmayan insanlara denilir ve sonra delileri üçe ayırarak zırdeli, zırzır deli, hınzır deli diyenlerde çoktur. Bununla beraber bir az daha incelersek deli fişek, deli duman, delidolu, delice (1) deli saçması, deli bayrağı açmak, delinin eline değnek vermek, deli posteki sayar gibi, deli alacası, deli orman, deli ırmak, deli bal, (2) gibi bir sürü deli çeşitleri olduğu gibi bunlardan başka kitap delisi, şiir delisi, antika delisi, oyun delisi, içki delisi, maç delisi gibi bölümleri de vardır.

Şimdi biz Harput'un delilerini araştıracağız : Harput'un hususiyetlerinden birisi de şehrin her mahallesinde bir kaç delinin toptan bulunmasiydı. Bunların bir çoğu zararsız ve çoğu da tipik insanlardı. İçlerinde öyleleri vardı ki, fikir ve tenkit bakımından bir çok akıllılardan daha üstün konuşur ve bazan de hikmet saçarlardı. Bunlardan bir kısmı sabahdan akşama kadar çarşı pazarda, bir kısmı mahalle aralarında dolaşır, bir kısmı de şehrin kapılarında oturur, gelen geçenden para isterlerdi. Bazıları da değme şairlerin bile yazamadıkları ne nefis şiirler yazarlardı. Şimdi bu delilerin hususiyetleri hakkında sizlere bilgi vermeğe çalışacağım :

Bunların arasında en başda geleni şiir delisi rahmetli Ahmet Kemaldır (3).

1 — **AHMET KEMAL** zararsız, sakin ve çok ince ruhlu bir insandı. İnsan üstü zekâsının çokluğu onu çıldırtmıştı. Memlekette rahatsızlanınca Bakırköy Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesine gönderilmişti. Uzun zaman burada kaldı, şiirlerine yine devam ediyordu.

Elâzığ'da akıl hastanesi açılınca tekrar Elâzığ'a gönderildi, ha-

---

(1) Deli gibi olan, zararlı, azğın, taşkın manasına geldiği gibi çokluk Buğday tarlalarında yetişen Buğdaygillerden yabani ve tohumu zehirli bir bitki.

(2) Arıların zehirli çiçeklerden toplayıp yaptıkları bal.

(3) Bak bu kitabın II. nci cildi. S. 492

linde bir değişiklik görülmedi. Yazdığı şiirlerden bir tanesini daha veriyorum (4).

SAKLAMA GEL BAHARA YAŞLARIMI

Ağlatan sen, senin elinde bu gam,
Saklama gel pahara yaşlarımı,
Bir hazan sonra belki ağlıyamam,
Coştur ateşten irtiâ'şlarımı (5).

U'kde kahirdir, itirazla kanar,
Bir teselli kadar uzak mı bana?
Şimdi coşsun, bu giryeler, acılar,
Aşka tuğyan değil mi? Gül şifa.

Saklama gel! Bahara yaşlarımı,
Şimdi ağlat o şen tebessümle,
Coştur ateşten irtiâ'şlarımı,
Yaraşır kalbe ağlamak böyle

Şimdi ağlat o şuh bakışlarla,
Bú melâlı, leyalı, ilhamı.
Sensiz elbette infiâl hâlâ,
Aşkımın her sabahı, akşamı.

2 — **DELİ MISDO** : Deli Mısdo hem çılgınca, hem de tehlikeli bir deliydi. Onu sabahın erken saatlerinde, üzerinde eski bir entari ve bir cübbe... Başında beyaz bir fes ve üzerinde çoğu tarafı ağarmış yeşil bir sarık... kuru ve asabî bir yüz... Mavi gözler... seyrek ve uzunca kır bir sakal... koltuğunun altında destelerle kâğıtlar, kitaplar, Gazete ve defter yaprakları olduğu halde, bütün şehrin caddelerini, sokaklarını sersefil dolaştığını iyi hatırlıyorum. Vazifesi : Bu kâğıt parçalarını, bir çöp cü gibi cadde ve sokaklardan toplayıp koltuğunun altına alır ve dolaştıkca da bu hamûle her adımda bir az daha kabarırdı.

Deli Misdo, Meteris caddesi üzerinde İbrahim Paşa Medresesi karşısında Ömeriye Medresesi Müderrisi Hoca Sadık Ef.nin (5) büyük kardeşiydi, kendilerine Kadıoğulları denilirdi.

Öyle rivayet ederlerdi ki, Deli Mısdo'nun aklî müvazenesi gençliğinde yerinde imiş... Gerçi arasıra etrafındakiler ve yakinleri onun bazı gayr-i tabiî hallerini görürlerse de üzerinde durmazlarmış. Vaktaki, evlenme çağına gelmiş... Nişanlanmış... Nikâhlanmış... ve bahçelerinde yapılan düğünde, misafirlere bolca içli küfte ikram edilmiş olmasına rağ-

(4) Bak, bu kitabın II. nci cildi. S. 492
(5) Titremek manasına.
(5) Bak. Bu kitabın II. nci cildi. S. 416

men misafirlerin çokluğundan zavallı Mustafa Ef.ye bir tane bile kısmet olmamış... Halbuki, kendisi de içli küfteye bayılırmış... Misafirler köfteleri gözü önünde yedikce o, içinden alır verir... küfürleri savururmuş... Bu suretle kızdıkca kızmış; fakat kimseye açılmadan sabretmiş... Vaktaki, yatsı olmuş, yatsı namazı kılınacak... Zilfafa girecek... İşte tam o sıra namaz kılınırken, bir köşede oturması ve namaz arasında kendisinden soruldukta, baklayı ağzından çıkararak : — İçli küfteleri kimler yedi ise namazı da onlar kılsın... Zifafa da onlar girsin diye Harunreşid'in kardeşi Pehlül gibi zifafa girmeden bahçeyi terk etmiş, gece Harput'a gelmiş ve mezarlıklar arasında sabahı yapmış... Sabahlayın ona tesadüf edenler, aklî müvazenesinin bozulduğuna şahit olmuşlardır.

İşte o günden beri Deli Mısdo, Harput'un sokaklarında bir meczup haliyle dolaşmakta, kendisine dokunulmazsa zararsız ve sessiz her günkü vazifesiyle yani (Kâğıt Toplama) ile meşgul olmaktadır. Dokunulursa derhal değişir, bağırır, çağırırdı. hele bir takım mahalle çocuklarının arkasına düşerek onu kızdırmak için ellerinden gelen her muzipliği yapmaları, münasebetli münasebetsiz sataşmalariyle büsbütün köpürür, çocukların arkasına düşer ve eline geçirdiği taş ve kaya parçalarını bunların üzerlerine fırlatır ve saatlerce yakalarını bırakmazdı. Bununla beraber bu hezeyan halinde önüne kim çıkarsa çıksın, ona da saldırır, küfürler ederdi. Sakin zamanlarında ise diline doladığı şu dörtlüğü, yüksek sesle okur, gezer ve etrafındakilere, bu gibi yemeklerden kendisine de verilmesini ima ederdi.

Alâ yâ eyyühezzerde
Kaburğadır şifa derde,
Plâvı gördüğün yerde
Kaşıkla hâ, kaşıkla.

Deli Mısdo'dan hikâyeler :

a) Deli Mısdo'yu, sokaklarda yine çocuklar kızdırmış olacaklar ki, ellerinden kurtulmak için Sarahatun Camiine sığınır... Büyük Beyzade Hacı Ali Ef.de, o sıra camiden çıkıyormuş... Berbat ve pis ayaklariyle bir tarafdan camiin halılarını kirlettiğini gören, diğer tarafdan ağza alınmayacak küfürlerini işiten Beyzade kızmış, Mısdo'ya iki tokat atmış... Bu tokatlar başka bir kimse tarafından vurulsaydı kıyamet koparacağına hiç de şüphe yoktu; fakat Beyzadenin karşısında bir suçlu gibi durmuş durmuş, sonunda tahammül edemiyerek şu beyti ile Beyzadeyi intibaha davet etmesini de bilmiştir.

Kıl namazı, tut orucu,
Vur Mısdo'ya silleyi.

Bununla Beyzadeye demek istemiştir ki, zavallı Mısdo'yu tokatladıktan sonra kıldığın namaz, tuttuğun oruç neye yarar ki...

b) Yine bir gün bu kirli ve çamurlu ayaklariyle Sarahatun'a girmiş ve halıları kirletmeye başlamış... Bunu gören Hacı Faraç (Camiin Ferraşı) ne yapmış ise Deli Mısdo'yu dışarı çıkaramamış... Yorulmuş ve bu yorgunluğun te'siriyle o da iki tokat atmış... Bunun üzerine Masdo kıyametler koparark bağırıp çağırmaya başlamış ve en sonunda da: — Sen Beyoğlu musun? diye ona çıkışmıştır.

c) Deli Mısdo, bir bahar günü bahçeye giden bir arkadaş topluluğunun arkasına katılmış, bunları takip ederek bahçeye kadar gitmiş... ağaçlıklar arasında bir yere gizlenmiş... vaktaki, Havuzbaşında sofralarını kurmuş ve yemeğe başlamışlar... O sıra Deli Mısdo çıka gelmiş ve selâm vererek bir tarafa oturmuş... İçlerinden hiç birisi Musdo'nun selâmını almadığı gibi sofaralarına da çağırmamışlardı. Yemekte sıra helvaya gelmişti... bunu da iştiha ile yiyorlardı. Buna tahammül edemeyen Mısdo ayağa kalkarak yine yüksek sesle: — Helvayı yıyın... selâmı unutun!... diye bunları tenkit ederek Havuzbaşından kalkmasiyle, ortadan kaybolması bir olmuştur.

d) Müftü Kemal Ef. Hoca hamamında ıssı küründe (Halvette) yıkanırken Deli Mısdo, bir kolunu kapının sağ, bir kolunu da sol tarafına elleriyle dayanarak başını içeriye sokar... ve Kemal Ef.ye hitaben : — Müsaede edersen ben de soynayım. diye sorar. Halbuki, kendisi çırılçıplaktı... Yalnız kırmızı bir eski fesi ince ince yırtmış ve bunları bir ipe bağlıyarak kemer gibi beline bağlamış ve bunlarla gûya setri lâzım gelen azasını kapatmıştı, bundan başka da üzerinde elbise denilecek tek bir şey yoktu.

e) Hafız Mahmut Ef.lerin selâmlığında rahmetli Hacı Lütfullâh (6) bazı yaraniyle bir akşam sohbet ederlerken Deli Mısdo, içeri girer, hemen bir köşeye oturur... Hacı Lütfüllâh, aynı zamanda çakır keyf olduğundan Mısdo'ya sataşır... Diğerleri de sataşınca kızar ve etrafa yakası açılmamış küfürler savurmağa başlar... Bu arada ayağa kalkarak odadan çıkıp gitmek ister... Halbuki, muziplerden birisi kapıyı içerden kitlemiş ve anahtarını almıştı. Ömür boyunca serâzat yaşamağa alışkın Mısdo, kendini kapıdışarı atamayınca büsbütün asabileşmiş... Bu arada yaran arasında Kâmilzade rahmetli Ferit Ef. Mısdo'ya takıldıkca takılmış... Nihayet öyle bir ân gelir ki, deliyi zaptetmek imkânını bulamayınca kapıyı açarlar... Deli Mısdo hezeyan ve küfürleriyle konaktan çıkıp da caddeden geçerken Kâmilpaşa medresesi önünde Ferit Ef.nin babası

(6) Meşhur şair, Hacı Hayrinin küçük kardeşi.

Kâmilzade Hafız Mustafa Ef. ile karşılaşır... bir az evvelki hıncını almak üzere zavallının yakasına sarılarak : —Ulan Kâmil! O oğlun olacak piçe tenbih et... Bir daha bana ilişmesin... Yoksa Anasını... Avradını... deyince, hiç bir şeyden haberi olmayan H. Mustafa Ef. neye uğradığını bilmeyerek : — Sus, sus!.. Ben tenbih ederim, diye yakasını Delinin elinden kurtararak hemen yolunu değiştirmiş, evine koşmuştur.

f) Deli Mısdo, aynızamanda meş'um ve tehlikeli bir delidir. Bütün Harputlular, onda manevî bir kuvvetin de mevcut olduğuna inanırlardı; çünkü Deli Mısdo, hezeyan hallerinde sur'atle dolaşırken birdenbire durur ve sağ elinin başparmağı ile bir evi işaret ettiği zaman, o evden mutlak surette bir ölü çıktığı ve yahut parmağını bir semte veya bir mahalleye çevirip de işaret ettiği zaman orada, ya bir yangın veya başka bir felâketin meydana geldiği bir değil, bir çok vakalarda görülmüş ve tesbit edilmiştir.

g) Deli Mısdo, kendisine hürmet ve yardım eden bazı kimselerin dükkânlarının önüne gider oturur... — Bu gün nasılsın— Mustafa Ef. denildiği zaman : —Nasıl olayım,

Anam zır deli,
Babam zırzır deli,
Sadık (7) olacak herif de Hınzır deli...

İşte ben, bunların arasında yaşıyorum dermiş...

h) Deli Mısdo'nun bir hususiyeti de kimseden para istememesiydi, kendisine verilen paraya iltifat etmez ve almazdı. Ancak zaman zaman bazı belli kimselerin yanına sokulur : — Bana 10 para ver!.. derdi. Şayet yirmi para veya daha fazla bir para verilseydi buna da kızar, hiç para almadan uzaklaşırdı... İllâki 10 para.

i) Deli Mısdo, bir gün Srahatun Camiinde cemaat arasına girmiş ve minberin önüne kadar giderek oturmuş, koynundaki kâğıtları halılar üzerine sererek onlarla meşgûl iken, muziplerden birisi, yere serilen kâğıtlardan bir kısmını gizli olarak almış, papuçluğa koymuştur. Mısdo, bunun farkına varınca kâğıtlarım nerede diye etrafına sataşırken, yine ayni muzip, bir ileri safda oturan Beyzadeyi işaret edince yerinden fırlıyarak Beyzadenin yanına gitmiş, çekinerek (Çünkü Beyzadeden çok korkardı) eliyle umuzuna dokunarak : — Efendi, Efendi! temessüklerimi (Senet mânasına) bana ver, ötekiler senin olsun. demesi üzerine başını kaldırarak Mısdo'yu görünce hiddetle ve elindeki tesbihle : Çekil buradan, diye işaret etmesi üzerine, Mısdo, asabiyetle ve söylene söylene cemaatı yararak camiden çıkıp gitmiştir.

3 — **GÜL AHMET** : Gül Ahmet genç bir delidir, kimin nesidir, onu da bilen yoktur. Evsiz barksız... üst baş perişan... Bilhassa çarşı pazar-

(7) Deli Mısdonun küçük kardeşi. Müderris Sadık Ef.

da dolaşır dururdu. Zararsızdı. Şiddetli kış günlerinde tiril tiril titreyerek sokaklarda söylene söylene gezer, Gül Ahmed'i görenler ve sesini işitenler, haline acıyarak onu içeri alır ve hemen ahıra sokarlar... Altına üstüne de bir şeyler verir yatırırlardı. Gül Ahmet, yatar amma sırtı bir az ısınınca ahırdan çıkar... Yüksek sesle şu şekilde feryada başlardı: — Rabbım Allâh! Ağalar, Beyler Güzzel, Şişşşman karılarını yataklarına almış, sarılmış yatıyor ve keyf çatıyorlar... Beni neye görmüyorsun? Tanrım! Karısız benim halim neye varacak? diye söylenir ve ev halkını derin uykularından uyandırırdı.

4 — **KIŞO** : Bu deli zararsızdır. Cami-i kebir mahallesinde ve Beypınarı sokağında bir evde oturduğunu hatırlıyorum. Üstübaşı temiz ve bakımlıydı. Kışo kimse ile konuşmaz, onunla konuşmak isteyenler bile kendisinden müsbet bir cevap alamazlardı. O, sessiz sedasız çarşıda pazarda dolaşır, camilere girer çıkar... Abdest alır, namaz kılardı. Hiç unutmam, bir ramazan günüydü... Sarahatun camii hnacahınç dolu... Namaz vaktına intizaren cemaat sükûn içindeydiler... O sıra Kışo, oturduğu yerden kalkarak safları geçti ve vaız kürsüsüne kadar geldi... Kürsüye çıktı... Oturdu... Sağına baktı, soluna baktı... Cemaat meraktaydı... Acebe ne söyliyecek diye... Nihayet söze ve duaya şöyle başladı : — Ey camaat! içinizden birinin karnı ağrıyor... Allâh karine kurun eyleye!.. Dedi ve kürsüden inerek tekrar bulunduğu yere gidip oturdu ise de cemaatın bir çoğunu da güldürdü. Kışo'nun bir de İnci Hanım hikâyesi varsa da, açık olduğundan sarf-ı nazar edilmiştir.

5 — **DELİ EMOŞ** : Bu kadın Sarahatun mahallesinde oturur oldukca da yaşlıdır ve zararsızdır. Kocası yoktur, yalnız Mehmet namında bir oğlu vardı. Bizimle birlikte mekteplere gider gelirdi... Çok terbiyeli, iyi huylu bir insandı... Okuyamadı, sonra bakallık ederdi, bilmem sağ mıdır?

Emoş hanım, bütün Harput ailelerini isimleriyle, cisimleriyle tanır ve kapılarını çalar ve her evde de hurmet görür, hatırı sayılırdı. Üstübaşı temizdir, başında mavi renk pamuklu bezden bir çarşafı vardı, buna rağmen yüzü açıktır. Sabahlayın erken saatlerde evinden çıkar, akşam karanlıklar basmadan evine dönmez... O kapı senin bu kapı benim dolaşır dururdu... Hulâsa onun çalmadığı kapı yoktu. Bazan pazarı da dolaşır... Dükkân, Tezgâh sahiplerini de tanır, birisiyle yerenlik ederken bir diğerini tenkit ederek geçerdi. Bu kadar dolaşmasına karşılık o, bir yerde beş dakika bile oturmaz. Hattâ kalabalıklı ev mevlütlerinde bile yerini yedi sekiz defa değiştirmezse rahat edemezdi. Sonra insanları bir tenkit edişi vardı ki, cidden hem yerinde, hem de işitilmemiş derecede nükteli ve mânalı idi. Meselâ : Parayı ve zemane delikanlılarını kast ederek : — Paranın tuncuna, zamanın piçine kaldık derdi. Bundan başka oldukca içtimaî mevki sahibi üç zatı birden hicvetmesi vardı ki, de-

rin mânalar taşırdı. Bir tesadüf eseri olarak memleketin Müftüsü, Kadısı, ve Belediye Reisi, hep Harputlu olarak vazife başında bulunuyorlardı... Üçü de faziletli ve iyi insanlardı; fakat bunların vazife ve salâhiyetlerinde ve çarşı pazarın düzen ve temizliğinde ne kusurlar görmüştür ki, ağzını açmış: — Ne olacak Alafdardan müftü, Bakaldan Belediye reisi, Saraçtan Kadı olursa bu memleketten artık hayır beklenir mi? diye diye bütün çarşı, pazarı dolaştığını da hatırlıyorum.

Bundan başka mevki sahibi bir zatın Berberde traş olduğunu görünce de : Önü berber aynası... Arkası Redif dairesi... Gökte yıldız... Yerde buz, diye takılmıştır.

Emoş hanım, çok sevdiğim bir dostun kapı bir komşusu idi. Hususiyetlerini o, bizden daha iyi bilirdi. İsrar ve ricalarıma rağmen bana bilgi vermedi ve veremedi... Günahı vebalı boynuna.

6 — **DELİ MAMO** (Kör Mamo) : Mamo iki gözden mahrum olduğu gibi kafadan da sakattı. Zararsız bir deliydi. Yakınlarından birisi onun elinden tutarak Dağkapısına getirir... Burada onun hesabına bütün yolculardan para ister ve alırdı. Buna rağmen alınan paralar, Mamoya sarfedilmez, üstübaşı perişan, kirli, saç sakal birbirine karışmış bir haldeydi. Mamo, çok tuhaf bir halet-i ruhiye içindeydi. Kimse ile konuşmazdı; fakat beş on dakika aralıkla ellerini havaya kaldırır, başını göklere diker, gûya Tanrı ile konuşur gibi bir şeyler söyler dururdu. Bu sırada parmaklariyle de ayrıca şakır şakır bir nevi sesler çıkarırdı ki, bu hali göenler, Mamoya para vermeden geçmez ve geçemezlerdi.

7 — **DELİ GÜLLÜ** : Bu Deli bir genç kadındı. Rivayete göre Pancarlık bağlarında oturan bir aileye gelin gitmiş... Doğum zorlukları neticesinde bir ölü çocuk doğurmuş ve kendisi de komaya girmiş. Kendine geldiği zaman ölü çocuğunu görünce çıldırmıştır. O gün bu gün evsiz barksız, perişan ve mütemadi hareket halindeydi. Hususiyeti : Nerede bir dişi köpek görse onun yavrularını alır, onları köksüne sokar... Besler, onlara bir anne gibi bakardı. Eline geçen ekmek ve yemekleri köpek yavrularına yedirir ve kendisi ise çok zaman aç kalırdı.

Zavallı, kış mevsiminin soğuk ve karlı günlerinde bizim eve gelir sığınırdı. Eğer koynunda köpek yavruları yoksa, rahmetli annem onu içeri alır, karnını doyurur ve ahırda altına ve üstüne bir şeyler vererek yatırırdı; fakat o yine gece kalkar... kapıları açar ve kapının önünde bıraktığı köpek yavrularını, anası ile birlikte yattığı ahıra alır... Onlarla sabaha kadar başbaşa yatardı. Bizler ise her sabah köpek sesleriyle uyanır, ahırı köpek yavrulariyle dolu bulurduk. Buna rağmen Annem, yine ertesi günü Deli Güllüyü içeriye alır ve yatırırdı.

8 — **DELİ HAYRO** : Deli Hayro, zengin bir aile olan Daldiklizadelere mensuptu. Saraçhane caddesinde, haremli selâmlıklı çok büyük bir

konakları vardı. Bu konağın bilhassa cümle kapısı, diyebilirim ki, Harput konaklarının en büyüğü ve yükseği olmağla beraber avlusu da çok genişti. Bil'âhere bizim zamanımızda bu konağı (Han) halinde kullandıklarından Harput'a giren deve katarlarından bir çoğu doğrudan doğruya bu hana gelir... Yüklü develer, bu kapıdan serbes olarak içeri avluya alınır, yere çökertilir ve yükleri üzerlerinden alınırdı. İşte Deli Hayro, böyle varlıklı bir ailenin oğluydu. Gençliğinde Medrese tahsili görürken sesi güzel olduğundan müezzinliğe heveslenmiş ve nihayet Dağkapısındaki «Ahmet Bey» camiine müezzin olmuştu (8).

Hususiyetleri : Deli Hayro, kayet temiz giyer ve bu geyimleri baha itibariyle de en ağır ipek kumaşlardan entariler... Şam hırkaları... ve mavi çuhadan şalvarlar giyer. Fesi kırmızı değil de açık âl.. üzerinde kayet itina ile sarılmış düzgün bembeyaz bir sarık... elinde bazan gümüş kabzalı bir baston ve yaz günlerinde ise renkli ve frapan bir şemsiye kullanırdı. Çarşıda, pazarda gezişleri de enteresandı... Parmaklarının ucuna basarak kırıta kırıta yörürdü. Kendine dokunulmadığı zaman sakin ve neş'eli... karşılaşdığı kimselere şahıs ve mevkiine göre bir kaç söz söyler geçerdi. Dokunulduğu zaman bağırmaya, çağırmaya başlar, ağzına gelen en ağır küfürleri savurmaktan geri kalmazdı, Ve bu hallerde tehlikeli de olurdu. Taş kaya eline ne geçerse etrafına savurmak suretiyle karşısına çıkanlara hucum ederdi. Çok defa da ayni kıyafet ve aynı yürüyüşle Vilâyet merkezine yaya olarak gider ve yine akşamları ayni şekilde dönerdi.

Deli Hayronun bir çok enteresan ve şeni hikâyeleri varsa da bunlardan bir tanesini kaydetmede mahzur görmedim. Komşularından birisi, kısrağını, Hulusi Kemal Ef. nin halisüddem Arap aykırı ile çiftleştirmek üzere Deli Hayroların çok geniş olan avlusuna götürür çiftleştirirken Hayro, bu olayı pencereden seyredermiş... O sıra birdenbire asabileşmiş ve hezeyana başlıyarak ana avrat bırakmayan Hayro: Ulan Kemal... Kemal... Pezevenk! Sen benim bekâr olduğumu bilmiyor musun ki, bu gibi işleri getirip gözümün önünde yaptırıyorsun!... diye bağırmaya başlayınca hemen avluyu terke mecbur kalarak avludan çekiliyorlarsa da derslerini de almış oluyorlar.

9 — **FETİYE (FETHİYE) SULTAN:** namında bir delimiz daha vardır ki, bu Mezrianın delileri arasındaydı. Arasıra Harput'a çıktığı da olurdu. Bu deli de iyi bir aileye mensuptu, kardeşi rahmetli Halil Ef. yukarı meydanda, hapishanenin karşısında ve Hüsnü Hoca mektebinin altındaki bir dükkânda arzühalcilik ve dava takip ederdi. Temiz ve samimi bir insandı. Fetiye Sultan bilmem nasıl olmuştu da bu hale gelmişti. Tahminlere göre en yakın bir sevdiğini harplerde kaybetmiş ve on-

(8) Bak. Bu kitabın I. inci cildi Camiler Bölümü. S. 276

dan sonradır ki, çıldırmıştır. Ve o günden ölünceye kadar de, bunun intikamını almak için kılıcı elinden bırakmamış ve eline geçirdiği harp madalyalariyle de göğsünü süslemiştir.

Vilâyet merkezinde ne kadar askerî merasim olursa veya askerî bir birlik talime çıkarsa veya memleketten ayrılırsa, Fetiye Sultanı, o birliğin başında beline bağlamış olduğu kılıcı çekmiş, askerî adımlarla yürüdüğünü görürüz... Birliğe kumandayı o verir... Askerî o yürütür... Bandoyu o idare eder... Her iki taraf göğsünde bir çok altun, gümüş madalyalarla, tam mânasiyle o anda bir mücahit kesilir. Kılıncını kınına koyduğu zaman sakindir... Çekip de bir birliğin başına geçti mi o zaman kükremiş arslanlara döner... Bu ânlarda ona hiç dokunulmaya gelmez... Hattâ birlik kumandanları, subayları da ona ses çıkarmaz veya çıkaramazlardı. Aksi takdirde çenesini açıp da küfürleri savurmağa başlayınca, onu teskin etmek çok güç olurdu.

Bundan başka Harput'un ve Elâzığ'ın en büyükleri ve ileri gelenleri ile nişanlanır... Daireleri, konakları dolaşarak istediklerini düğününe dâvet ederdi. Hulâsa hayatta bulunduğu müddetçe bütün ömrü bu şekilde derbeder ve rahatsız geçmiştir, Fetiye sultanın!...

10 — **BARON BAĞDAŞAR:** Bu bir Ermeni delisiydi, kendisi zamanında Varjabet'miş (Kilise adamı) Efendiden bir adamdı, daima siyah caket ve siyah pantalon giyerdi. Koltuğunda daima bir deste gazete taşırdı. Sabahları evinden çıkınca bir memur gibi doğru Hükûmet Konağına gelir... Her dairenin kapısını açarak içeri bakar ve memurları sayar gibi bir jest ile: Hii! diyerek oradan ayrılır, diğer bir odaya girer ve bu suretle bıkma ve usanma bilmeden her sabah bu vazifesini yaptıktan sonra Hükûmetten ayrılır çarşı pazarı teftişe başlardı. Gözüne kestirdiği her hangi bir kimsenin yanına sokulur... Gülerek: — Siz bu işe ne dersiniz? diye bir sual sorar ve arkasından bir kahkaha atardı. Kendisine dokunulmazsa sakin ve zararsızdı; Fakat bir takım muzipler, Baron Bağdasarı gördükleri zaman, onu kızdırmak, çileden çıkarmak için arkasından: — Yüksek sesle, bir «Vurun» diye bağırmaları kâfiydi, hele bunlar birbiri ardından tekrarlanınca gözleri büyür, ağzının etrafı köpükler saçar ve etrafa ağza alınmayacak küfürler savururdu.

11 — **D O N O** (Donabet Ef.) : Dono ise başka bir tip deliydi... Onun hususiyetlerini, ölümünde sayın Haydar Duman'ın yazdığı şu mersiyede tamamiyle bulacaksınız.

Kahpe dünyada o, bir merd idi, mürt oldu Dono,
İnan ol, kalbime birdenbire dert oldu Dono.
Elâzığ ölse unutmaz, karagün dostunu hiç,
Hemşehrim! Mersiyemi dinle de rahmet suyun iç.

Bize uymazdı, ne münkir, ne de nankördü Dono,
Çuval omuzunda gezer, alnı açık, hürdü Dono.
Gâh kâğıt, gâhi odun parçası toplar, çöp arar...
Fahrî bir çöpçü olup, şehre çok iş gördü Dono.
Attı her nimeti, omuzundaki yırtık çuval'a,
Para indinde pul etmez, o ne bongördü Dono!..
Aylığın, Beyliğin ardında fakat gezmedi hiç ,
Gezdi keyfince sokaklarda, ömür sürdü Dono.
Akşama pişti fasulya... Ye ha. Ye ha... diyerek,
Bize ahvalımızın derdini öksürdü Dono.
Pek karanlıkta kalıp, bağrı yanık öldü, yazık,
Ne akar su, ne de bir bolca ışık gördü Dono.
Dışı kayetle pis amma, içi âk — pakti onun,
Şorşor'un çağlayanından da temiz gürdü Dono.
Sebeb-i mevtin âyâ! Yoksa odun darlığı mı?
Seni işletmelerin kahrimi öldürdü Dono?
Dediler öldü Dono... Ah! dedim, vâh dedim,
Bizi bikes bırakıp gitti, o bibah dedim.

Dono'nun bir de medar-ı kelâmı vardı ki, neşeli günlerinde rakı hakkında, kendi felsefesine göre tertiplediği şu cümleleri dilinden düşürmez, tekrar eder dururdu.

50	Dirhem	:	Def'ı - Gam
100	Dirhem	:	Hazm-ı taam
1/2	Okka	:	Düşdün boka
1	Okka	:	Boktan boka.

Bunlardan başka bir de her gün bir yemek listesi verirdi ki, bunlar da yine kendisi tarafından düzenlenmiş ve bestelenmiş bir takım deli koşmalarıydı.

12 — **AHMET AĞA:** Nam-ı diğer (Hasane): Hüseyniklidir, 50 yaşında kadar vardı, uzun bir yüz... Uzamış bir sakal... zararsız bir deliydi. Hususiyeti: Ahmet ağa, sigara meraklısıydı, sabahtan akşama kadar çarşı pazarda dolaşır... kimseden para istemez... Yalnız gözüne kestirdiği kimselerin yanına yaklaşarak acele acele: — Bir sigara, bir sigara, diye sigara ister ve yaktıktan sonra da: — Ahbabım! iyi çekiyim mi? diye sorar ve sigara dumanlarını içine çeker ve 4 - 5 nefesde bitirirdi. Sigarayı çekerken bazan dizlerini kırarak oturur, çeker, çeker ve: Bahın ha! şimdi dumanlar kulaklarımdan çıkacak der... Çok kere de: — Bu olmadı bir sigara daha, bir daha diye aynı hareketleri tekrarlıyarak sigarayı bitirir... Üçüncüsünü isterdi. Bu keyfin üzerine onun bir de tür-

küsü vardı, bunu da makamla ve yüksek sesle söyliyerek ikinci bir müşterinin yanına sokulmak için koşardı.

Resim : 107 — Sigarayı çektikce derin bir hayal ve düşünce âlemine dalan Ahmet Ağa

Bir taş attım, çaya düştü,
Çaydan çüt (çift) göverçin uçtu,
Benim gönlüm sahan (Sana) düştü,
Senin gönlün kime düştü?
Vay balâm, balâm...
Uy balâm, balâm.

13 — **KARA HOCA:** 60 yaşında kadar vardı, birisi kendine dokundu mu, yâni el vurdu mu? O da kesin olarak ona el vuracaktı. El vurdurmamak için önünden kaçanları, evlerine kadar takip eder veya başka bir yere saklanmış ise çıkıncaya kadar bekler... Koluna, omuzuna, eline vurur, kaçardı ve sonra da rahat ederdi.

14 — **DELİ ÖMER:** Meczup bir haldeydi, zararsızdı; fakat bazı kimselerin arkasına takılır ve onları takibe başlayınca sinirlenenler çok olurdu, bunu bu huyundan vaz geçirme ancak şöyle bir olayla muvaf-

fakiyete ererdi. Bellerinde bağlı hançerlerinin uçlarını Ömere göstermek kâfi gelirdi... Hançerleri olmayanlar da, varmış gibi ellerini caketlerinin yan taraflarına götürmekle bir ân içinde Ömerin uzaklaştığını ve bir daha o semte kolay kolay uğramadığı tesbit edilmiştir.

15 — **DELİ HAMDİ:** Hamdi, kuvvetli bir halk şairiydi. Eserleri, 1897 (1317 R.) tarihleri sırasında, Hamdi-i Harputî imzasiyle (Hazine-i Fünun) da yayınlanırdı. Esasen Sağmanlıydı, sonraları delirdi ve genç yaşında öldü.

16 — **DELİ HAFIZ:** Esasen Çemişgezekli'dir; fakat ailesi Harputda otururdu. Sabahın erken saatlerinde Kurşunlu Camiye gelir, Çınarın altı, onun meskeniydi, akşama kadar oradan ayrılmazdı. Gâh çınarın altında, gâh medreselerin önünde otturarak elinde bir çöple, yere bir takım daireler çizer ve çizgiler çoğaldıkça onlarla konuşmaya başlar ve bu çizgilerden mânalar çıkararak bazan güler, bazan ağlardı.

17 — **DELİ MAMO:** Hacdor oğullarındandı. Evvelce aklî muvazenesi yerinde iken birden bire delirmiş, çok azılı bir deli olmuştu. Caddelerde, meydanlarda saldırmadığı kimse bırakmazdı. Mamo kakko, seni evlendireceğiz denildiği zaman sükûnet bulur ve gülerse de, az sonra yine aynı saldırıya başlardı. Halkın şikâyeti üzerine Jandarmalar tarafından yakalanarak Bakırköy Hastanesine gönderilmiş ve burada ölmüştür.

18 — **DELİ SÜNDÜS:** Harput'da Saka Hasannın karısıydı. Evleri büyük meydana yakın olduğundan, günde bir kaç defa meydana gelir... Çarşı ağzında Mağaloğlunun dükkânının önünde durur, bazan ona, bazan yüzünü halka çevirerek bed-duaya başlardı, öyle ağırdı ki, bedduaları!... Meselâ: Boyuna ip ölçüle... Sesin yerin dibinden gele... Su gibi kanın aka... Dilim dilim doğranasın... Musallaya uzanasın, gibi.

19 — **DELİ ZEKERİYYA:** Saatçi Bekir Hoca'nın kardeşiydi. Çok azgın bir deli olduğundan Bakırköy Akıl Hastanesine gönderilmiş ve orada ölmüştür. Evleri, Gazi bahçesine inen yolun üstündeydi.

20 — **DELİ PARİK:** Ermeni olup aslen Hüseynikliydi. Bu delinin hususiyeti de, kızdırılınca hezeyana başlar ve hırsından eline geçen cam ve bardak kırıklarını ve çakıl taşlarını ağzına atarak çatır çatır kırar ve yerdi.

Resim : 108 — Fehmi babanın bakışları ise çok manalıdır.

21 — **FEHMİ BABA:** Aslen Harputludur. Dağkapısında şehre giren caddenin sol tarafında evleri bulunan Hacı Halim Ef. gillerdendi. Gençliği sakin ve normal geçmişti. Yalnız kimse ile görüşmez, konuşmaz bir hali vardı. Günün birinde onu Kazzazların Kahramanla düşüp kalkdığı görüldü, Kahraman sefih bir gençti, Fehmi de nekre bir genç olduğundan Kahraman onu karşısına alır, konuşturur ve kahkahalar atarlardı. Fehmi de Kahraman gibi işret ve esrar âlemine dalmış, ayni sefahet yolunun yolcusu olmuştu. Tam bu sırada Kahraman genç denebilecek yaşda öldü. Fehmi, arkadaşının beklenmedik ölümünü görünce kederinden uzun zaman içeriye kapandı ve çıkmadı... Bu sıralarda aklî muvazenesi de bozulmuş ve kendi kendini aşırı işrete vermişti. Bir zaman kendine gelerek çıktı ise de, o şimdi başında bir külâh, uzun ve geniş bir sakalı ile adetâ bir melâmî hal almıştı; fakat yine perişan... Yine Sarhoş... Yine sefildi.

XIV

«HARPUT YOLLARINDA» ADLI BU BEŞ CİLTLİK ESER HAKKINDA SAYIN OKUYUCULARIM TARAFINDAN YAZILAN YAZILAR:

Tarih sırasiyle

Yazan	:	**Turgut Ardıçoğlu**
İşi	:	**Elâzığ Belediye Reis muavini**
Yayınlandığı yer	:	**Elâzığ Gazetesi**
Tarihi	:	**8 - Ekim - 1960**

Çok kıymetli hemşehrimiz Sayın İshak Sunguroğlu, bir ömür boyu çalışmalarının, incelemelerinin ve derlemeleri'nin neticesine, içten gelen sevgi ve hasretlerini ekliyerek «HARPUT YOLLARINDA» isimli eseriyle memlekete büyük hizmet yolundadır.

1958 de 1. inci cildini ve geçen yıl da II. nci cildini yayınladığı bu kıymetli eserin son ciltleri de pek yakında piyasaya çıkarılacaktır. Yaşının geçkin bulunmasına rağmen, çok yıpratıcı ve yorucu tetkik seyahatlerini bile ihmal etmeksizin büyük bir Dinamizm içinde faaliyet göstermekte ve hemen her yıl memleketimizi ziyaret ederek, Harput'a çıkmakta, eskilerle görüşüp konuşmakta, bir şeyler, bilinmeyen bir çok şeyler arayıp bulmağa çalışmakta, durup dinlenmeden okumaktadır.

Harput Yollarında isimli eser, işte bu çalışmanın mahsuludur. Onun için kusursuz denilebilecek mükemmeliyette çıkarılmış, hele derlemelerin düzenlenmesi, tam ehil ellerle başarılmıştır. Eser incelenirse görülür ki, hazırlanması sırasında, değişik zamanlarda yayınlanmış Gazete ve mecmualardan, hususi makalelere, seyahatnamelere ve Başvekâlet arşivlerine kadar başvurulmu şve bunlara yeni yeni bilgiler katılmak suretiyle meydana getirilmiştir. Bu eser, bir Tarih olduğu kadar, bugünün ve yarının nesilleri için bibliyoğrafya vazifesi de görecektir.

M. Ö. si devirleriyle Harput'u bize tanıtmakla iktifa etmeyen yazar, tarihin dışında Harput'un nüfus mevz'unu, idarî teşkilâtını, askerî durumunu, lisanını, âdet ve an'anelerini, foklorunu, medrese, kütüphane, cami, çeşme, imarethane, hamam ve diğer bir çok hususiyetlerini çekici

üslûbu ile kaleme almış ve hemşehrilerine adetâ her bakımdan bir tarihî ve edebî ziyafet çekmiştir.

Bir Harputlu'nun veya bir müddet Harput'un ma'mur zamanlarında orada ikamet etmiş her hangi bir şahsın, eserin giriş kısmındaki satırları hislenmeden, gözleri yaşarmadan ve hattâ ağlamadan okuyacağını düşünemiyorum. Yazar bu satırlarla bütün kalbini, okuyucularına açmak suretiyle Harput hasretini dindirmeğe çalışıyor, söylüyor, yazıyor ve ağlıyor. Bu kadar içten gelen, bu kadar şiddetle duyulan bir hasretin ifadeleri olan satırların kıymet bulmaması da tabiî ki, imkânsız... Şairi, Şair... Edibi, edip yapan her şeyden fazla kendi iç varlığı ve aşkı değil midir?

Muhterem İshak Beyin de yanılmıyorsak bu ilk eseridir. Buna rağmen, içindeki aşkı, memleket hasreti, Harput sevgisi, eski sevgililerin güzel hatıraları, onlardan bir parça olan aşinalar kendisini bunca başarılı kılmıştır.

Harputlu'ya Harput'u bilen, Harput'u seven, Harput hakkında masallar dinlemiş olan bütün okyucularımıza tavsiye ederiz. Bu eserden edinip muhakkak okumalıdırlar. Kitabın her sayfasında, her satırında kendi Dede ve Babalarını, onların yaşayış tarzlarını, çektikleri meşakkatleri, sürdükleri safaları bulacaklardır.

Sayın büyüğümüz İshak Sunğuroğlu'na, bize böyle bir eseri kazandırdığından ötürü, gecikmiş bulunan tebriklerimizi üzülerek arz eder, Okuyucularımıza da hararetle «HARPUT YOLLARINDA» adlı eseri okumalarını tavsiye ederiz.

Yazan : **Harput'lu Cemil M. Bekir Hususi** (FİLADİLFİYA)
İşi : **Eczacı**
Tarihi : **21. Ağustos. 1961**

Sevgili yurdumuzun hicran acısı içinde kavrulduğum sıralarda mehd-i saadetimin, tab-ı irfanımın çok yüksek hatıralarını havi kitabınızı aldım. Teşekkürler ederim. Daha okumaya başlamadan evvel fihristine göz gezdirince ihtiva ettiği malûmatın yüksek derecesine... Büyük fedakârlıklara katlanarak temiz ve tükenmez azm-ü sebat ile mesainizin üstünlüğüne şahit oldum.

Üzülerek itiraf edeyim ki, ben Harput'u tanımıyormuşum. Ancak 8-9 yaşında iken Harput'u Sarahatun Camii ile önündeki meydandan

ibaret zannederdim. Halbuki, bu koca şehrin büyüklüğünü, tarihini, âbidelerini ve bütün hususiyetlerini, şimdi sizin kitabınızdan öğrenmiş bulunuyorum. Ne mutluyum ki, sayenizde böyle bir nimete mazhar oldum.

Bilmem ki, ne yazayım: Dillere destan Harput!... Tarihleri içinde saklayan kale!... Kubbeleri yıkılmış camiler, mihraplar!... Toprağı taşı nerede o eski çarşı!... Şimdi tabanı delinmiş bir çorap gibidir Harput ilimiz!... Ey Garip Cemil! Yıllarca düşmüşüz vatandan ırak!... Alnımız açık... Yüzümüz ak... Ne çâre ki gönlümüz harap!...

Muhakkak olan bir şey varsa, doğduğunuz şehre karşı derin bir sevgi, sizi bu kitapları yazmağa teşvik etti. Sahifelerine göz gezdirdikçe bu kadar derin bilgiyi derlemek için kimbilir ne fedakârlıklara katlandınız... Kim bilir ne kadar yaprak çevirdiniz... Ne kadar koştunuz.. Ne kadar yoruldunuz? Her halde mukaddes yurdun sevgisi, sizde bu yüksek arzuyu yarattı. Kitabınızın ilk cildini görünce hayran kaldım. Ancak bu kadar mühim emeklerinize karşı gerek baskı, gerekse resimler, pek silik olduğuna göre bunu matbaacılığımızın henüz pek geri olmasına hamlettim, ve acıdım. Sizi tebrik eder ve bin bir hasretle ellerinizden öper, boynunuza sarılırım.

Yazan : **Şinasi Eke**
İşi : **Y. İnşaat Mühendisi Hususi**
Tarihi : **10. Şubat 1962**

«HARPUT YOLLARINDA» isimli kıymetli eserleriniz, bir Harput çocuğu olarak göğsümüzü kabarttı. Onların içinde bütün hususiyetleri ile ve geçmişi ile Harput'u bulduk. Bu eserler, bizleri yalnız Harput yollarında bırakmıyor, eski Harput'un ta içine kadar götürmeğe fazlası ile kâfi geliyor, hem öyle bir Harput'a götürüyor ki, yüzlerini dahi görmediğimiz, iftihar vesilemiz büyüklerimizle, canlanan tarihi ile, adetleriyle, folkloru ve sayılamayacak kadar hususiyetleri ile harabeler arasında eski, renkli ve canlı bir Harput bu...

Bilmediğimiz bir çok şeyi öğreniyoruz, tek bir deyimle Harput tarihini adım adım yaşamak fırsatını buluyoruz bu eserlerde... Kıymetli bir araştırma, emek ve sabır mahsulu olan bu eserler aynı zamanda bize geçmişimizle iftihar ve onlara lâyık olmak için çok çalışma azmini de veriyor.

Türk tarihi araştırmalarına yardımınız büyük olmuştur ve memleketimize hiç bir vilâyete nasip olmıyan kıymetli bir eser kazandırmış-

tır. Memleketimizi unutulmaktan kurtaran, Harputu tarih sayfalarına intikal ettiren ve ebedîleştiren bu muvaffak eserleriniz kalbimizi fethetmiştir. Harput ve Harputlular size minnettardır.

Muvşaffakiyetinizin devamını ve bundan sonra yayınlayacağınız diğer iki cildin de aynı mükemmeliyette çıkmasını temenni, tebrik ve hürmetlerimin kabulunu istirham eylerim.

Yazan : Nedim Meriç
İşi : Emekli Posta Müdürü
Yayınlandığı yer : Turan Gazetesi
Tarihi : 19. Şubat. 1962

Tarih boyunca nasıl yaşadığımızı, devir devir neler düşündüğümüzü, neler duyduğumuzu, nelerle coşup şahlandığımızı, nelerle ye'se, ümitsizliğe düştüğümüzü bilmek, öğrenmek ihtiyacındayız.

Hemşehrimiz sayın İshak Sunguroğlu'nun uzun yıllardan beri gönlünde yaşattığı ölmez bir emeli, şiddetli bir arzusu, derin bir aşkı, bir derdi, bir sevdası, vardı. Bütün bu ihtiyaçları karşılayacak şekilde memleket tarihini yazmak, geçmişin karanlıklarına gömülmüş olan kıymetli bir hazineyi meydana çıkarmak, yeni ve gelecek kuşaklara armağan etmek...

Bu büyük üzücü, yıpratıcı işe atılırken hiç bir taraftan en ufak bir yardım, hattâ teşvik bile görmemiş olan değerli hemşehrimiz, bugün bize şehrimizin tarihini, coğrafyasını, âbidelerini, kültür müesseselerini ve burada yetişen yüzlerce âlim, şair ve büyüklerin bibliyografilerini, âdet ve geleneklerini, aile tarihlerini, bilhassa zengin folklorunu etraflı ve sıhhatli bir şekilde anlatan büyük bir vukuf ve dirayetle hazırladığı beş ciltlik eserinden üçücüyü de istifademize sunmuş, bu suretle emel ve gayesine yaklaşmıştır.

Hemen söyliyelim ki, Sunğuroglu bu neticeye ulaşmak için akla, hayale sığmaz zorluklara, maddî manevî büyük sıkıntılara katlanmıştır; hayatını, sıhhatini harap etmiş, bir kelime ile kendine ve öz canına kıymıştır; çünkü bu büyük esere gerekli bilgileri vermek için bir çok malzemeyi derleyip toplamak, mazinin derinliklerinde yapayalnız dolaşmak elbette kolay olmamıştır. Araştırma ve incelemelerinde son derece dikkatli ve itinalı davranan, kılı kırk yararcasına hassasiyet ve titizlik gösteren Sunguroğlu'nun, ufak bir bilgiyi elde etmek için yıllarca durmadan, dinlenmeden nasıl dolaştığını, nerelere baş vurduğunu, her kapıyı usanmadan, bıkmadan nasıl çaldığını, evrak ve derlediği bin bir ve-

sikanın üzerine aylarca nasıl eğildiğini, ne kadar çok göz nuru döktüğünü, kuvvet ve enerjisini nasıl kıyasıya harcadığını, ne büyük zararlara düştüğünü yakinen bilir ve bildiğim için de ona acır ve yanarım. Bu bakımdan memleketin hayrına ve faydasına gösterdiği gayret, himmet ve hizmeti cevapsız bırakmak doğrusu haknaşinaslık olur.

Yazan : Sami Nami Özerdim
İşi : Dil Kurumu Umumî kâtibi, ANKARA
Yayınlandığı yer : Türk dili Şubat 1962 — sayı: 125

Eserin 1. inci cildi 1958 de basılmıştı. XVI + 376 s. tutan resimli ve metin dışında haritalı olan bu ciltte Harput'un coğrafyası, tarihi, eski eserleri, Anıtlar, idare durumu anlatılmıştı.

II. nci cilt 1959 da basılmıştı. VIII + 552 s. tutan bu resimli cilt de Harput ile Elâzığ'da kültür hareketlerini, okulları, âlim, mutasavvıf, ozan, sivil ve asker büyükleri, hattatları ve çeşitli meslekte kimseleri tanıtıyordu.

Beş cilt olarak tasarlanmış olan kitabın III. üncü cildi ile çıkacak olan IV. üncü cildi Harput'un folkloruna ayrılmıştır. Elimizdeki yeni ciltte: Musiki folkloru, oyunlar, edebiyat folkloru, bilmeceler, masallar, dil folkloru, kıyafet ve giyim tarzı, umumî folklora bir bakış, folklor geceleri hakkında bol örnek ve notalar verilmiştir. Bu cildin sonunda bibliyografya ve ilk ciltlerin çeşitli sayfalarına konulacak ekler bulunmaktadır.

İshak Sunguroğlu'nun engin bir yurt sevgisiyle hazırladığı bu büyük eser, kendine özgü veren bir canlılıkla doludur. Konular, konmuş kalıplar içinde verilmemiştir. Harput'un her şeyi bu kitapda, bugün yaşıyan insanlariyle, yazarıyla birlikte soluk almaktadır. Yazar, yazılarda ve resimlerde bilimden hayata geçerken, doğduğu yere bağlılığını ve sevgisini özden yadırganmıyacak bir havaya bürüyerek katmıştır. «Harput Yollarında» serisi bölge incelemelerinde, genişlik, incelik gibi erdemleriyle örnek sayılacaktır.

Yazan : Mehmet Bico ELÂZIĞ
İşi : Yerli Ozan
Tarihi : 25.4.1962

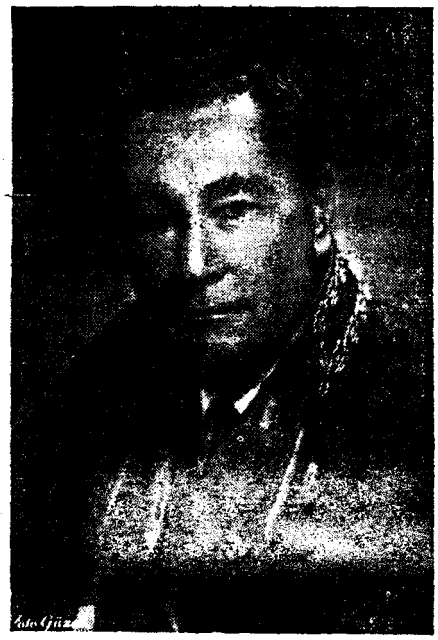
Hayırsız evlâtlarının maddeten yıktığı Harput'u, bu güzel şehri sizin gibi hayırlı bir evlâdı, değerli bir çocuğu, yeni baştan eksiksiz ola-

rak mânen yaptı. Yapmak kelimesi hafif düşer, âbidesini diktiniz. Harput'un manevî mimarı oldunuz.

Her cildi bir şaheser olan eserlerinizle, bu şirin beldeye, bu evliyalar, koçyiğitler, âlimler, şairler, âşıklar diyarına, yeniden hayat bahş ettiniz. Harput'un öz evlâdı olarak size ne kadar teşekkür etsem, o mü barek ellerinizi ne kadar öpsem azdır. Size karşı minnet ve şükran borcumuzu kolayca ödeyemeyiz. Harput'da yatan, Harput'un derdiyle kemikleri sızlayan aziz ölülerimizin de acılarını dindirdiniz, ruhlarını şâd ettiniz. Ulu Tanrı daima yardımcınız olsun.

Yazan : **A. Niyazi Gencer**
Tarihi : **3. Şubat. 1963 — Hususi**
İşi : **Yüksek Hâkimler Kurulu azâsı**

Tarihî Harput şehrini ebediyen yaşatacak ve gelecek nesillere tanıtacak olan «HARPUT YOLLARINDA» isimli kitabınızı bütün hem-

Resim : 109 — A. Niyazi Gençer

şehriler gibi alâka ve takdirle okuyorum.

Bu büyük eserle, Harput'u yaşatanların ilk safında, lâyık olduğunuz tarihî yeri alacak ve daima minnetle yadedileceksiniz. Kitabınızı okuyanlar, kosa şehrin viraneye dönen sokaklarında gezerken, «Pahar» ları başında serinler, Kal'asinden etrafı temaşa ederken bir zamanlar doğunun kültür merkezliğini yapmış, tarihte büyük roller oynamış, büyük Evliyalar, Askerler, Âlimler ve San'atkârlar yetiştirmiş tarihî Harput şehrinin şakrak sesini, hoş nefesini duyacak, ihtişam ile mest olacaklar.

Hiç bir şehrin muayyen bir devri için bu kadar mufassal ve toplu, bu kadar hisli ve böylesine canlı bir eser yazılmış mıdır bilmiyorum. Sizi bütün gönlümle tebrik ederim.

Yazan : Adil Gürtürk ELÂZIĞ
İşi : Emekli Öğretmen
Hususi
Tarihi : 9.11.1964

Muhterem Üstadım,

Bu yıl İstanbul'da geçirdiğimiz mesut günlerin unutulmaz hatıralariyle yaşamaktayım; bilhassa siz muhterem hocamızın meclisimize şeref verdiği günler hayatımın en mes'ut ve bahtiyar günlerini teşkil etmiştir. Siz üstadımı gördükçe mazinin bütün hatıraları gözlerimin önünde canlanıyordu, öyle ki: Ben, Harput'da Prot mahallesinde Demircioğlunun evindeki okulda (Nümune Mektebi) okuyor, siz Hocamı da elinizde kısa bir kırbaç, spor elbiseli, dimdik yürüyüşlü olarak öğrenci dizisinin yanı başında görür gibi oluyorum.

O zamanki çalışmalarımızı ve çalışma zevkini kafalarımıza hakkettiğinizi ve ileri görüş ve iddialarınızı ancak bugün takdir edebiliyoruz. Harput'un o devirdeki içtimaî hayat seviyesini de gözlerimin önüne alınca o zaman, yaptığınız hamlelerin bugünkü Türkiye çapında Harput illerinin ücra bir köşesinde vücut bulduğunu ve bir zemin hazırlanmış olduğunu idrak edebiliyorum.

Muhterem Hocam! Hakikaten bizlere ve memlekete emekleriniz çoktur. İçimizde yaşıyan vatan ve millet sevgisi o günlerin ışığı ve ateşiyle yanmaktadır. Teşebbüsünüzle yapılan o temsiller, müsamereler, spor hareketleri, izci teşkilâtı ile o günlerin gençliğine büyük idealler aşıladınız. Yeni mektep ile, eski medrese anlayışı arasındaki derin farkları ve görüşleri sizden öğrenmiştik. Siz, bizleri aydınlattınız.

Şimdi de hâk ile yeksan olmuş, taş, toprak ve diken deryası halini almış olan tarihî Harput'u, yazdığınız eserlerinizle gözlerimizin önüne seren yine siz oldunuz. Kıymetli eserlerinizi tekrar tekrar okuyorum. Size memleket namına ve sonra elli sene evvelki Nümune Mektebi arkadaşlarım namına ne kadar minnet ve şükranlarımızı arzetsek yine azdır. Sağ olun, var olun Hocam!

HAYAT Türkiye Ansiklopedisi de Elâzığ bölümünde (Harput Yolları) hakkında şu satırları kaydetmiştir.

S. 345 — 349

Harput XX nci yüzyıla kadar Anadolu'nun mühim bir ilim ve irfan merkezi olmuştur. Harput'un kültür hayatı ve umumiyetle Elâzığ çevresiyle ilgili her konu, İshak Sunguroğlu'nun son yıllarda yayınlanan üç ciltlik (HARPUT YOLLARINDA) adlı eserinde tasvir edilmiştir. Mahalli Türkiye tetkikleri için örnek olan bu büyük eserde, sonsuz ham malzeme bir araya toplanmıştır.

İshak Sunguroğlu'nu da Kaybettik

Zaman katarı, nice değerleri aramızdan koparıp götürüyor Kalan, vagon penceresinden el sallayan bir gölge ve anılar uzaklaşan 7 Ekim 1977 Cuma günü, Harput yollarında isimli dört ciltlik kıymetli eserin yazarı İshak Sunguroğlu'nu da beşinci cildi tamamlamağa vakit bırakmadan aramızdan alıp götürdü bu katar

Geçen yıl yazmış olduğu mektubunda, beşinci cildi bitirmek için Azrailin elini yakasından çekmesi için Rabbimden niyaz ettim, diyordu. Bir yıllık müsaade, ne yazık ki beşinci cildin bitirilmesine yetmedi. ' Takdiri ilahi böyle imiş.

Öldüğü gün İstanbul'da olduğu halde cenaze törenin de bulunmak bana nasip olmadı. Annemi Bursa'ya götürüyordum. Dönünce muhakkak İshak beyi ziyaret edeyim diye düşünüyordum. Evden, yolculuklarda adet olduğu veçhile aceleyle toparlanıp Yalova vapuruna zor yetiştik. Sahilden epeyce açılmıştık ki annem, Cenani bir haber vereceğim ama üzülmiyesin dedi. Biliyorum severdin üzüleceksin, İshak Sunguroğlu'nu kaybettik. Bu gn Şişli Camiinden kaldıracaklardı diye ekledi. Ah yaşlıların unutkanlığı! Annecim niçin vapura binmeden söylemedin dedimse de, ne vapuru geri çevirmek, ne de tıpkı geçen zaandan olduğu gibi, vapurdan inmek, geri dönmek kabildi. Ancak rahmetliyi dünya gözüyle bir daha görmemek üzüntüsü ve esef duygularıyla yola devam zorunda kaldık.

Harput'u sevenlerden Hafız Osman Öge'yi, ondan evvel Fikret Memişoğlu'nu ve şimdi de İshak Sunguroğlu'nu ebedi aleme yolcu etmiş oluyoruz Şimdi acı ve hüzünle okuyup dinlediğimiz eserlerinin son sayfaları kopuk ya da kayıp. Sohbetlerinin tadı yarım kaldı hafızamızda. Zevkine doyamadığımız yarısı kırık bir plak gibi.,

Bundan sekiz on yıl önce idi. Fakirhane bakırcı dükkânıma bavulu elinde çıkageldi İshak bey. «Sana misafir geldim sadece diyerek. Aman ne sürpriz, ne sevindirici oldu benim için Ama biraz sonra, İshak beyin geldiğini haber alan yeğeni Fahri Sunguroğlu damladı Olmaz beyim ben dururken sana nasıl iner dayım diyerek kıymetli konuğumu elimden aldı. Lâkin bir haftayı hep beraber geçirdik. Sırın mı, taşekmeği mi, içli köfte mi yaptırmadık, Harput'a birlikte mi yürümedik anılar naklederek. Rahmetli Hafız Osman bey o zaman hayatta olduğundan o da bizimle. Ayrıca hayranlarından bir halka, Saim Yumuşak, Reşat Gündüz hatırımda kalanlardan. Bir de birlikte çektirdiğimiz fotoğraflar.

Bu sefer, Elâzığ'a döndüğümüzde, ölümünden bir hafta önce yazıp postaladığı mektubunu ölümünden sonra açıp okumanın acısıyla elime aldım. Hastalığının ve hametini anlatıyor ve «sizleri, sizin evin önündeki bahçeyi, beraber Harput'a çıktığımız günleri hatırladıkça, du rumuma bakıp delireceğim geliyor» diyor. Bu daktilo ile yazılmış ektubun sonuna imza koyarken ellerinin titrekliği ile yazdığı bir not var ki gözlerimi yeniden yaşartıyor: «Ben bir daha sizi göremiyeceğim.» Bu sözleri, gönül yakınlığımızın, karşılıklı birbirimizi anlayışımızın yazıya geçmiş alevi olsa gerek. Çıkacağı uzun yolculuğu kesin ve derinden duyduğunu anlatan bu kısacık cümle ile bizlere ve bütün Harput'u sevenlere Allahaısmarladık demekti bu.

Git, uğurlar ola git! İnsanlığın, zarif duyguların ve eserin öte dünyada da sana yüz aklığı olacaktır.

Böylece, kimsenin bir daha yazmağı göze alamıyacağı uzun serüven Harput Yolları'nda gittikçe gözden uzaklaştığını, kaybolduğunu sezip, büyük eseri ile gönüllerdeki altın taht üzerinde yegâne sultanlığını, kendine özgü saltanatı sürdürmeğe devam edeceğine muhakkak nazariyle bakarak rahmetle anıyoruz

Cenani DÖKMECİ